

کوردستان

بزوتنه وهی نه ته وهی کورد

منتدی اقرأ الثقافی

www.iqra.ahlamontada.com

به پینوسی
جەلال تالەبانی

منتدی اقرأ الثقافی

الکتب (کوردی - عربی - فارسی)

www.iqra.ahlamontada.com

کوردستان

و

بزوتنه وهی نه ته وهیی کورد

به پینوسی

جه لال تاله بانی

وه رگپانی له عه ره بیه وه: ح-ا

چاپی یه که م- به یروت

۱۹۷۰

- ناوی کتیب/ کوردستان و بزوتنه وهی نه ته وهیی کورد
- ناوی نوسه ر/ جه لال تاله بانی - به زمانی عه ره بی
- وه رگێرانی: ح - ۱
- تیراژ/ ۱۰۰۰ دانه
- بلاوکار/ کتیبخانه ی جه مالی عه لی باپیر
- سالی چاپ/
- له به رێوه به رایه تی گشتی کتیبخانه گشتیه کان ژماره (۱۷۲۶) سالی (۲۰۱۱) ی پێدراوه .

زانای سۆڤیه‌ی (ن. مار) تیۆره‌که‌ی له‌سه‌ر بنچینه‌ی نه‌ریته‌کانی گه‌لی کوردو تاییه‌مه‌ندییه‌ کۆمه‌لایه‌تیه‌کانی داناوه، ئه‌و ده‌لێت نه‌ریته‌کانی کورد هاوشیۆه‌ی نه‌ریته‌کانی ره‌گه‌زه‌کانی پێشوی وه‌ک نه‌ریته‌کانی هاوسه‌رگیری له‌گه‌ل کچانی مام بۆ نمونه‌و نه‌ریته‌کانی گۆزانی ووتن که له‌ بین یان گه‌روه‌وه‌ ده‌رده‌چیت.

سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ی که زانا (مار) نکۆلی ئه‌وه‌ ناکات زمانی کوردی ئیستا زمانیکی ئارییه، به‌لام ئه‌و ئه‌مه‌ به‌وه‌ پافه‌ ده‌کات که‌وا کاریگه‌ری هیندۆئێرانییه‌کانه‌ له‌سه‌ر کورده‌کان، هه‌روه‌ها بپوای وایه که زمانی کوردی له‌جه‌وه‌ریدا زمانی دانیشتوانه‌ ره‌سه‌نه‌کانه‌ و به‌زۆرێک له‌تاییه‌مه‌ندییه‌ ره‌سه‌نه‌کاندا جیا‌ده‌کریته‌وه‌.

زانای روسی (کونیک)^۱ به‌پشتبەستن به‌کۆمه‌له‌ به‌لگه‌یه‌کی میژوویی ئه‌وه‌ی سه‌لماندووه که په‌یوه‌ندییه‌کی توندوتۆڵ هه‌یه له‌نیوان کورده‌کان و گه‌لانی تری شارستانییدا که له‌کۆندا له‌ئاسیای ناوه‌راستدا ژیاون "په‌یوه‌ندی له‌نیوان زمانی کوردی و زمانی ئێرانیدا کردۆته‌ به‌ردی گۆشه‌ له‌بونیادنانی تیۆره‌که‌یدا که ده‌لێت: کورده‌کان له‌بنچینه‌یه‌کی ئارین وه‌ک ئێرانییه‌کان و گه‌لانی تری ئاسیای بچوک".

هه‌ریه‌ک له‌به‌ریزان "رینان" و "دوون" و "لرش" که‌له‌ لی‌کۆله‌وه‌رانی میژوویی گه‌لی کوردن له‌م پایه‌دا کۆکن له‌گه‌لیدا.

به‌دنیایه‌شه‌وه‌ لۆژیکی زانستی راوێچون و گێڕانه‌وه‌ ئه‌فسانیه‌کان فه‌رامۆش ده‌کات که هه‌ندێک له‌نوسه‌ره‌ کۆنه‌کانی عه‌ره‌ب و فارس باسیان کردووه‌و به‌مدوایه‌ش به‌ریز ره‌شید فیل دووباره‌یکردۆته‌وه‌ له‌باره‌ی گێڕانه‌وه‌ی بنچینه‌ی هه‌موو گه‌لی کورد بۆ (کردی کوپی عامر) یان (سامی کوپی نوح) یان بۆ جنۆکه‌کان یان خێوه‌کانی سلیمانی دانا!

پێشمانیه‌ پێویست بکات ئه‌و سه‌لماندن و به‌لگه‌ میژوویانه‌ به‌ئێنینه‌وه‌ بۆ بوچه‌لکردنه‌وه‌یان چونکه‌ به‌ئاشکرا دیاره‌ پرپوچ و به‌تائێ و مشتومپرکردن له‌سه‌ریان ته‌نها کات به‌فیرۆدانه‌ن بۆیه‌ ئیستا ده‌چمه‌ سه‌ر باسکردنی کورته‌ی پای خوا لی‌خۆش بوو ئه‌مین زه‌کی به‌گ میژوونوسی کوردی و دانه‌ری کتێبی- میژووی کوردو کوردستان-

^۱ - سه‌راوه‌ی پێشوو لا ۱۹.

ھەر لە کۆنترین چاخەکانەو ھەتا ئێستا - کە سالی ۱۹۳۱ بە زمانی کوردی و سالی ۱۹۳۶ بە زمانی عەرەبی لە قاھیرە چاپکراوە.

ئەم کتییە بە راستی بەیەکەم لیکۆلینەوێ زانستی دادەنرێت کە میژوونوسیکی کوردی ھاوچەرخی نوسیبتی لەبارەى رەسەن و بنچینەى گەلى کوردەو ە کە میژوونوسی روسی "باسیل نیکیتین" لەبارەى ەو ەوتویەتى میژوویەکی درێژو ئالۆزە^۲.

راویوچوونی ئەمین زەکی

بەپێچەوانەى راویوچوونی ھەندیک لە میژوونوسانەو ەوڵدەدەن لە توێژینەو ەکانیاندا بنچینەى ھەر نەتەو ەیک بگێرەو ە بۆ ھۆزێک یان رەگەزێکی دیاریکراو ەروەک چۆن لەکاتى باسکردنى رەچەلەکی ھەر تاکێکدا ئەمە پوودەدات، بێتاگا لەو ەى یان خۆیان بى ئاگا دەکەن لە راستیەک کە نەتەو ە جیاوازەکان بەشیو ەیکەى ئاسایی لەتوانەو ەى ھۆز رەگەزە جۆراو جۆرەکانەو ە دروست دەبن لەبۆتەى نەتەو ە (بەچەمکە نوێیەکەى) بەھۆى کارلێکە میژوویى و ئابوریى و کۆمەلایەتى و ئایینی و رامیارەکان و بەھۆى کاریگەرى رەوش و بارودۆخە جوگرافى و میژوویەکانەو ە دەبێت^۳.

بەپێچەوانەى راویوچوونی ئەوانەو ە تیۆرەکەى ئەمین زەکی بەگ چرەدەبێتەو ە لەسەر خاکی کوردستان بە لەبەرچاوگرتنى ئەو راستیە کە توێژینەو ە لەنیشتمانى ئەو نەتەو ەو کۆمەلانەى لەسەرى ژیاون پێداویستییەکی بەلگە ەلنەگرە بۆ زانینى بنچینەى گەلەکەو پاشانیش بۆ دروستبوونی نەتەو ە بەچەمکە زانستیەکەى ئەو دەلێت^۴:-

"کوردستان نیشتمانى یەکەمى وەچەى دوو ەمى مرقفایەتیە (پاش تۆفانەکە) و شوینیى بلایو ەو ەیتى بۆ شوینیەکانى تر بەپێى روداو ە میژوویەکان و لەسەرەتای میژو ەو ە گەلانى چیاکانى زاگروسیان تێدا ژیاو ە کە پێکھاتوون لە گەلەکانى (لۆلۆ) و (گۆتى) و (خالدى - کالدى) و (سۆبارو - ھۆرى) گەلى عیلامیش لەو پەرى خۆرەلاتى باشوریو ە

^۲ - باسیل نیکیتین لەکتییى کوردەکاندا ۱۰ چاپە یەکەمە عەرەبیەکەى.

^۳ - سەیری کتییى ماموستا عبدالفتاح ابراهیم بکە لە (زانستى کۆمەلناسیدا) بابەتى میلیەتان و نەتەو ەکان.

^۴ - میژووی کوردو کوردستان ۶۳-۶۴ یەکەم چاپە عەرەبیەکەى.

نیشتەجی بوون بەرەچاوەکردنی هەندیک لی تیکەلبوون و هاوشتیووی زمانەوانی هەندیک
 لەخۆرەلاتناسەکان بۆ ئەوێ چوون کە ئەم گەلانی لەزنجیرە و وەجە قەوقازیەکان.
 ئەم گەلانی بێجگە لە گەلی عیلامی بریتین لەبەنجینە زۆر کۆنی گەلی کورد".
 ئەمین زەکی زاناو شارەزا بەردەوام دەبێت و دەلێت:-

"وا دیارە کە لێشاوی کۆچبەرەکانی رەگەزی ئاری (هیندۆ-ئەوروپی) بۆ چیاکانی
 زاگروس لەلایەک و بۆ خۆرەلاتی و خۆرئاوای لەلایەکی ترەوە- وا گومان دەبریت ئەم
 کۆچانە لەسەدەمی دەیەم و نۆیەمی پێش زاینەو دەستی پێکردووە^۵ پاشماوەی
 دانیشتوانە رەسەنەکانی ناوچەی شاخەکانی زاگروس و ولاتی کوردستانی خستبێتە
 ژێر دەسەلاتی ئەو کۆچەرە نوێیانە و هەموویانی کوردبێت بە ئاری و گەلی میدیش
 بەهێزترین و گەورەترین گەلی بوون لەنیوان ئەو کۆمەڵ و گەلە کۆچەرەکاندا،
 کە لەسەرەتاوە لەخۆرەلاتی دەریاچەی ئورمیه نیشتهجی بوون و پاش ئەمانیش گەلە
 ئاریەکانی تریش کۆچیان کردووە بۆ لایان وە، پارس، مانای، بارسییوی، بارت،
 کاردشۆس".^۶

منتقدی اقرا الثقافي

(کوردی - عربی - فارسی)

www.iqra.ahlamontada.com

^۵ - کرۆن - لەپێشەکی گەشتەکیدای بۆ ئێران دەلێت. ئەگەری زۆری ئەوێ هەبێ ئەم کۆچە بیست سەدە پێش
 زاین پویدا بێت. بێوانە کوردو کوردستانی ئەمین زەکی بەگ لا ۶۴ چاپە عەرەبیە یەکەمەکی.
^۶ - سەرچاوەی پیشوو.

رای نوسەر

لای من گەلی کوردی ئیستا ریشە و بنەچە ی خۆی پیش هەزاران سال بە لکو دەیان هەزار سال لە نیشتمانە کە ی کوردستاندا دۆزراوە تەوێ . گەپان و پشکنینە شوینە واریە کانی ئەم دواییە لە ناوچە کانی ئەشکەوتی (شانە دەن) و دوکان (چەمی ریزان - زەرزی) و ناوچە کانی تر ئەو دەیان سەلماندووە کە نیشتمانی گەلی کورد (کوردستان) هەر لە دەیان هەزار سالەوێ نیشته جێکراو و ئاوەدان بوو واته لە کوردستان کۆمەڵی مرقی نیشته جی هەبوو پیش هاتنی ئەو کۆچەرانی کە زانا ئەمین زەکی بەگ باسی کردوون بە هەزاران سال. گومانی تیدا نیە ئەو گەل و کۆمەڵە مرقییانی دواتر هاتوونەتە کوردستان ئاسمان هەلینە لوشیون و زەوی پەنهانی نەکردوون، بە لکو تیکەلبوون و لە گەل دانیشتوانە رەسەنە کاندای بە هۆی کاریگری فاکتەرە ئابوری و رامیاری و ئایینی و سەربازییەکان و هی ترەوێ ئاوێزان بە یەک بوون.

بە تێپەرپوونی کاتیش، هۆزو گەلە هاتووە کان لە گەل نیشته جێکاندای لە بۆتە ی نەتەوێ ئیستای کوردیدا توانوونەتەوێ نەتەوێ کوردیان پیکهتیاوێ وێرای ئەوێ لە یەک بنەچە دیاریکراو نەبوون بە لکو (ئاویتە یەکی زۆر تیکەل بە یەک بوون و هەندیکیان لە هەندیکی تریان جیا دەکرێتەوێ لە نێوان هۆزێک و هۆزێکی تردا) وەک ئەوێ لیکۆلینەوێ کانی دکتۆر (هامی) لە بارە ی کوردە کانهوێ سەلماندووە تی. بۆیە تیۆری (خوینی پوخت - کۆنەرستیانی پڕپوچ کە یەکیکیان ویستبوی بیرفیتیتە ناو میژووی کوردییەوێ تیۆریکی پوچ و بە تالە لێرەو لە هەموو میژووی کوردیشدا هەروایە.

بە دلنایایەوێ هەستان بە پشکنین و لیکۆلینەوێ زانستی بۆ شوینەوێ مێژووییەکان کە لە کوردستاندا هەن ئەو ئالۆزیە لادەبات کە ریشە و بنچینە ی گەلی کوردی لە نامیز گرتووە و هەندیک لە قوناغە کانی میژووە دووردێژە کەشی رووندە کاتەوێ . بە تاییە تی کە چەندین ناوچە هە یە لە کوردستاندا خاوەن شوینە واریکی میژوویی گرنگن و پشکنین و لیکۆلینەوێ پتووستیان بۆ نەکراوە و دەستی زانایانی شوینە وارانسیان پینە گەیشتووە . هەروەک مامۆستا ب . نیکیتین لە لاپەرە ١٣٩ کتیبە کیدا (کوردەکان/ چاپە عەرەبیە یە کە مەکە ی) دە لیت: (پانتاییەکی فراوان هە یە بۆ گە پیدە و زانایانی شوینە واراناس کە

هیشتا زانست باسی نه کردون. ههروهه دكسۆنیش سهردانی نه و ناوچانهی ولاتی کردوه و ووتوویهتی نه و لاتانهی که وێرانکاری و قهلاهی شوینه واریان تیدایه وه نه وانهی کوردستان پێکدێن زۆر کهمن، نه م ولاته بهههشت یان باخچهی زانیانی شوینه وارناسه !)

بهلام نهوهی که گومانی تیدا نه نهوهیه نهتهوهی کوردیی بهشیوهیهکی میژوویی لهسه خاکهکهی که کوردستانه دروستبووه ههزاران ساله تیدا نیشتهجێه، گومانی تیدا نه نهتهوهی کورد پاستیهکی واقعی و ناشکرایه نکولیکردنی یان ههولهکان بۆ لهناوبردنی شوینه وارهو روخساره میژوویهکانی یان بهعهره بکردن و بهفارسکردن یان بهتوریککردنی هیچ سودێکیان نابێت.

بهلکو بهپێچه وانهوه نهتهوه - وهك روداوێکی میژوویی بابهتیانه - هه ده بیئت بهقوناغهکانی پێگه یشتن و کاملبووندا بهروات له رێگه ی رزگاریبون له داگیرکاری بیانی و داگیرکەر و پاشانیش نیستغلالکردنی ناوخواهی وهك چۆن بهقوناغهکانی پهیدابوون و گه شه کردندا پۆیشتنوه.

نهوه خواست و ئیرادهی حهتیمی میژووه که هه رده بیئت یاساکانی بهسه ر نهتهوهی کوردیشدا جێبه جێ بکری.

کوردستان یان ولاتی کوردان

ماناکه‌ی و دیاریکردنی

کوردستان واته ولاتی کورد، ئەم گوته‌یه پێککێت لە دوو ووشه ئەوانیش (کورد) و (ستان) که مانای ولات یان شوێن دەگه‌یه‌نێت، بۆ نمونه ئەفغانستان یان بلوچستان مانای ولاتی ئەفغان، و ولاتی به‌لوج دەگه‌یه‌نن.

ناوی کوردستانیش چەندین سەده‌یه نراوه له نیشتمانی گه‌لی کورد بۆیه کوردستان ناو نیه یان هه‌م‌ای بزوتنه‌وه‌یه‌کی دیاریکراو نیه وه‌ك پاکستان بۆ نمونه، به‌لکو کوردستان ناویکی جوگرافی و میژویییه بۆ ولاتی کوردان.^۷

راوی‌چوونی (شاگر خصباك)

دکتۆر شاگر خصباك که عەرەبیه‌کی عێراقی پەسپۆرە لە جوگرافیای کۆمه‌لایه‌تی کوردستانی عێراقدا له‌باره‌ی کوردستانه‌وه ده‌لێت:^۸ "ناوه‌نده جوگرافیه‌که‌ی روبه‌پووی چەندین ڕافه‌کردن بۆته‌وه له‌گه‌ڵ ئەوه‌ی که گوزارشتی ره‌گه‌زه‌رستی بۆ ووشه‌ی کوردستان به‌شیوه‌یه‌کی گشتی واته‌ ئەو ولات یان شوێنانه‌ی که‌وا کورد تێیاندا نیشته‌جێیه، به‌لام سنووری جوگرافی بۆ ئەم گوزارشته‌ هه‌میشه‌ پێکنه‌هاتوه، ره‌نگیشه‌ کۆنترین ئەو سه‌رچاوانه‌ی که ده‌سته‌واژه‌ یان گوزارشی (کوردستان)‌ی تێدا هاتبێت بریتیه‌ له‌ سه‌رچاوه‌ یۆنانیه‌کان.. نوسه‌ره‌ یۆنانی و رۆمانیه‌کان کوردستانیان به‌ناوی -

^۷ - ئەم ده‌لێم چونکه هه‌ندێك له‌ ره‌گه‌زه‌رسته‌ ده‌مارگه‌ره‌کان پێیان وایه کوردستان هه‌م‌ایه‌کی دروستکراوه!! بۆ بزوتنه‌وه‌یه‌کی جیاخواز به‌لکو مه‌سه‌له‌که‌ گه‌شتۆته ئەوه‌ی که هه‌ندێکیان پێیان وایه ته‌نها هه‌تانی ناوی کوردستان جوذاخولزیی و کوفره!! له‌پاستیشدا ئەوه شۆفینیزمی کوێرانه‌یه که ئەم جۆره تێڕوانینه‌ی هه‌یه.

وه‌گه‌رنا کوردستان ووشه‌یه‌که هه‌ر له‌سه‌دان ساڵ له‌مه‌وپێشه‌وه به‌کارده‌هێنرێت بۆ ئاماژه‌دان به‌نیشتمانی گه‌لی کورد، ئەوه‌ش هه‌تا پێش ده‌رکه‌وتنی بزوتنه‌وه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یی کوردی که دلاوی ئەوه بکات مافه نه‌ته‌وايه‌تیه‌کان بدرێته گه‌لی کورد.

^۸ - ۱۲-۱۴ له‌کتێبی دکتۆر شاگر خصباك - کوردو مه‌سه‌له‌ی کوردیی - چاپه‌ عەرەبیه‌ یه‌که‌مینه‌که - چاپخانه‌ی (الرابطه) به‌غداد.

کوردونس-سان کوردیای- سریانیه کانیش کاردۆو مه به ستیش له م ناوانه ئه و شوینانه یه که کاردۆخیه کان تیدا نیشته جی بوون که ده که ویته چیاکانه وه له نیتوان دیاربه کړو نصیبین و زاخۆوه، نه که رچی سنوره که ی به ته واوه تی روون نه بووه و ئه و ناوچه یه یه هه موو ئه و شوینانه ی نه گرتۆته وه که به واقیعی کورد تیاندا نیشته جییه .. به لام نوسره عه ره به کۆنه کان ناوه یۆنانیه کانیا ن به کارنه هیناوه له کاتی قسه کردن له باره ی ولاتی کوردانه وه به لکو پتیا ن ده ووت- هه ریمی چیاکان - ئه م هه ریمه ش ئه و ناوچه یه ی ده گرتوه که ده که ویته باکوری خۆرئاوای ئیران هه تا ئورمیه و له پنده شتی عیراقه وه درێژده بیته وه هه تا بیابانی که وده ی ئیرانی و ناوچه چیا ییه کان ده گرتوه وه له باشوری خۆره لاتی ئازربایجان له واقیعه دا هه ریمی چیاکان به سه ر ئه و ناوچه یه دا جییه جی ده بیته که نوسره یۆنانیه کان ناویان نابوو - میدیا - دواتریش میژوونوسه عه ره به کان هه مان ئه م ناوچه یان ناونا عیراقی عه جه می بۆ ئه وه ی له عیراقی عه ره یی جیا بکه نه وه ".

هه ره له مباریه وه دکتۆر خصباک له لا ۱۴-۱۵ دا ده لیت:- به لام ووشه ی کوردستان وه ک زاراوه یه کی میژوویی وادیاره بۆ یه که مجار له سه ده ی دوانزه یه می زاینیدا به دیارکه و توه له سه رده می سه لجوقیه کاندای که سولتان سنجار، به شی خۆرئاوای هه ریمی چیاکانی به شکردوه و خستویه ته ژێر فرمانه وه یی خزمیتی خۆیه وه که سلیمان پاشایه، ئه م ویلایه ته نوییه هه موو ئه و زه ویانه ی ده گرتوه که له نیتوان ئازربایجان و لوپستان - سنه - دیاناوار، هه مه دان و کرمانشاندا درێژده بنه وه .

سه ره پای ئه و ناوچه یه ده که ونه خۆرئاوای چیاکانی زاگرو سه وه وه ک شاره زوړ و کۆیسنجقه وه .

۱ - شاره زوړ زاراوه یه کی کۆنه به کاره یێنرله بۆ ئاماژه دان به ناوچه کانای لیواکانی سلیمانی - که رکوک - ئه ربیل - و قه زاکانی خانه قین و مه ندلی و شاره بان - په شیک لئی - هه ندیک جاریش هه روه ها لیوای موسلش . له سه رده می عوسمانیه کاندای هه تا له تۆماره ره سمیه کاندای به کاره یێنرله ، هه تا ئیستاش به رێوه به رایه تیه کانای ئاپۆی عیراقی له ناو تۆماره کانیا ندا ئه م زاراوه یه به کارده هیتن به و مانایه پیشت به کورتی باسما ن لیه کرد . بگه رێوه بۆ - بلدان الخلافة الاسلامیة - که لوسترانج نویسیویه تی لا ۱۸ چاپه فارسیه که ی که مه حمود عه رمان وه ریگێرله - به شی شه شه م لایه ره ۹۲- و پیشت لا ۱۰۹ و سیانزه یه م لا ۲۰۰ .

میژوونوسه عه ره به کان دواتر ئەم زاراوه جوگرافیەیان بە کارهێناوه. یە کەم دەرکەوتنیشی لە کتێبی - نزهة القلوب -^{١٠} ی مستەوێ قەزوینیە کە لە ساڵی ٧٤٠ ک نوسیویەتی. وادیارە ئەم زاراویە دواتر گشتی نراوە و هەموو ئیمارەتە دەرە بە گایەتیە کوردییەکانی لە تورکیا و ئێران گرتۆتەو.

لە لاپەڕەی ١٦ کتێبە کەیدا کە پیشتر ناومان هێنا دکتۆر خەسبک دەلێت - لە واقعدا کوردستان زاراویەکی جوگرافی و رەگەزییە لە هەمانکاتدا - دکتۆر خەسبک لە درێژەی قسەکانیدا سەبارەت بە سنوری کوردستان پشتیوانی لە پرای میجر ئەدمۆنس دەکات کە دواتر باسی دەکەین و دەلێت: - ئەگەر لۆرمان بە کورد دانا وەک ئەوێ کە زۆرێک لە بەلگە میژوویی و زمانەوانیەکان ئەمە دەسەلمێنن ئەوا سنوری کوردستان درێژ دەبێتەو هەتا کە نداوی فارسی بە درێژایی چیاکانی زاگرووس^{١١}.

دکتۆر خەسبک بە رەوای دەبی و دەلێت: کەواتە کوردستان ولاتیکی خاوەن سنوری سروشتیە و خاوەن دانیشتوانیکە لە رەگەزێکی تایبەت و جیاوازی، بەلام لە گەڵ ئەوە شدا کە سنوریکی سروشتی هەیە بەلام سنوریکی سیاسی نیۆدەوڵەتی نیە -.

^{١٠} - نزهة القلوب... کتێبیکی حمدالله المستوفی لە ساڵی ٧٤٠ ک نوسراوە و تێدا زۆر ناوی کوردستان هاتووە.

^{١١} - سەرچاوەی پیشوو لا ٢٠.

راویوچوونی نیکیتین

میژوونووس ب . نیکیتین له باره ی بابته که وه ده لیت ۱۲:

"- گوته یان وو شه ی کوردستان به واتای ولاتی کوردان دیت.. که ناوچه یه کی فراوانه و سنوری پامیاری نیه . سنجار که دواين پادشای سه لجوقیه کانه ئه م ناوه ی ناوه له به کیک له ناوچه کانی شانشینه که ی شه وهش له سه ده ی دوانزه یه می دواي زایندها، ئه م ناوچه یه ش چه ند ویلايه تیکی له خۆده گرت زنجیره چیاکانی زاگروس ده که ویتته نیوانیا نه وه له خۆره لاتی ئه م زنجیره یه وه ویلايه تی هه مه دان و دینوهر و کرمانشان و له خۆرئاوایه وه هه ردوو ویلايه تی شاره زوورو سنجار هیه . به لام پایته خته که ی شه واه قه لای - بهار - ده که ویتته باکوری خۆره لاتی هه مه دانه وه و ئه م ناوچه یه پیش سه ده ی دوانزه یه م پیتی ده و ترا - چیاکانی جه زیره - یان دیار به کر و قه زوینیه ^{۱۲} له کتیه که یدا - نزه القلوب - سالی ۷۴۰ ک واته له سه ده ی چواره یه می زاینیدا - " نیکیتین ده لیت ^{۱۳} : "

" له سه ده ی پانزه یه مدا کوردستان زۆری به شه کانی له ده ستداو فارس ده ستی گرت به سه ره ردوو ویلايه تی هه مه دان و لوړستانداو له کوردستانی فارسی ته نها ویلايه تی شه رده لان مایه وه له گه ل سنندجی پایته ختیدا له کۆتاییه کانی سه ده ی حه فده هه مدا عوسمانیه کان ناوی - کوردستان - یان نا له به کیک له ویلايه ته کانیا ن که لیوای ده رسیم و لیوای موش و لیوای دیار به کری ده گرت وه . "

له و چه ند دپړه ی پیشه وه شه وه هه لده هینجریت کوردستان ته نها نیشتمانی گه لی کورده سه ره پای نه بوونی سنوریکی پامیاری نیوده ولته ی بۆی و سه ره پای دابه شبوونی له نیوان ولاتانی عیراق و ئیران و تورکیا و - به شیکی که میشی ده که ویتته سوریا وه - و پانتاییه که ی هاتوته وه به هۆی شه و داگیرکاریه بیانیا نه وه بۆ ناوچه که وه لکشان و کۆچکردنی هۆزه عه ره بیه کان به ره و کوردستان له عیراق و سوریا، بۆ نمونه شاری موصل که نیستا مۆرکیکی عه ره بی زالی هیه پیشتر له سه ده ی چواره می کۆچیدا

^{۱۲} - باسیل نیکیتین لا ۲۵ له کتیبی (الاکراد) چاپی به که م به بیروت.

^{۱۳} - دانه ری کتیبی - نزه القلوب - ناوی حمدالله المستوفی القزوينی.

^{۱۴} - ب - نیکیتین له کتیبی الاکراد لا ۲۵ چاپه عه ره بیه به که مه که.

نۆرىنەى ھەرە نۆرى دانىشتوانەكەى كورد بوون بۆ نمونه، لۆسترانچ -لەكتىبەكەيدا-
ولاتانى خەلافەتى خۆرەلاتى- كە سالى ۱۹۰۵ لە لەندەن چاپ بوو دەلەيت-
دانىشتوانى موصل لەسە دەى چوارەمى كۆچيدا بەشئوہەكى گشتى كورد بوون-.
دەكرەت ھەمان شتىش بوترەت لەبارەى شارى تكريتەوہ كە ھىشتا چەند كۆمەلەكى بە
بنچە كورد تەيدا نىشتەجەن بەتايبەتى ئەندامەكانى ھۆزى - كىكى - كوردىي^{۱۰}.

راوېوچوونى نوسەرانى ەرەب

جوگرافىناسە ەرەبە كۆنەكانىش سنورى عىراقىيان بەھىلەك ديارىكردوہ كە بە باكورى
-ئەنبار- دا دەروات لەسەر فورات بۆ تكريت لەسەر كەنارى دىچلە و ئەم دوو شارەش
سەر بەعىراق بوون.

دكتور فازل حسين لە ۷۸ كىتەبەكەى كىشەى موصلدا دەلەيت: " بۆ ئەم ئامانجەش
لەئەنەكە - لەئەنەى كۆمەلەى گەلان- پەداچونەوہى كرد بەنوسىنى مېژونوسەكان و
جوگرافىناسە ەرەبە كۆنەكان و ژمارەيەكى گەرە لە نەخشە ەرەبەكان و سەدان
نەخشەى ئەوروپيدا كە لەنەوان سەدەكانى شانزەيەم و بىستەمدا كىشراون ھەرەھا
كتىبە گەرەكانى ھەموو سەدەمەكان و سەرچاوە جوگرافىيە بەكارھاتووەكان
لەقوتابخانە ئامادەيەكانى ەرەبیدا لەمصر، دواچار لەئەنەكە گەيشتنە بوونى سى
ناوچەى روون و ئاشكرا: عىراقى ەرەبى، جەزىرە و كوردستان. عىراق لەباكرەوہ
لەھىت- تكريت تەنپاھەرت يان ناوچەى چىاي ھەمرىن. جەخت لەوہ نەكرائەوہ كە
بەشەك لە زەويە جىي ناكۆكەكان ھىچ رۆژەك لەناو عىراقى ەرەبیدا بووبى .
جەختىشكراوہتەوہ لەسەر ئەوہى كە لەھەموو ئەدەبىياتە جوگرافىيەكاندا ھەر
لەرزگاركرەنى ەرەبەوہ ھەتا مېژووى لىكۆلەنەوہى لەئەنەكە (۱۹۲۵) دانەنزاوہ و
پەنناسەنەكراوہ و ئەو ناوچانە جىي ناكۆكىن رۆژەك لەرۆژان بەشەك بووبن لەعىراق و

^{۱۰} - بىوانە كىتەبى (بلدان الخلافة الشرقية) نوسەرەكەى Le Strange بەشى دووم، لا ۲۶ لەچاپە
فارسىيەكەى.

له رابردودا ناوی (عیراق) مه تلوف و باو نه بووه لای دانیش توانی موصل و هک ناویک بۆ ولاته که یان".

ههروهک چۆن شاری که رکوکیش کوردهکان بونیادیان ناوه و ناوچه که نیشتمانی - گوتهکان - بووه و پیش هاتنی عه ره ب بۆ باشوری عیراق ئه مان له و ناوچانه دا نیشته جی بوون.

مامۆستا فائق سامه پائی له کاتی په نابردنی بۆ قاهره له سه رده می عبدالکریم قاسمدا توێژینه وه یه کی نویسه وه تییدا جه ختی له و راستیه کردۆته وه که سنوری کوردستانی باشوری چپای هه مرینه که به ده یان میل ده که وێته باشوری که رکوکیه وه سامه پائی له باره ی سنوری کوردستانه وه نویسیه تی و ده لێت^{۱۶}: کوردستان به فراوانترین ماناکه ی واته ئه و ولاته ی که وا کوردهکان تییدا نیشته جین وهک کۆمه لێکی یه کگرتوی هاوچه شن له خه لک. ئه م ولاته ش دابه ش ده بێت له نێوانه عیراق و تورکیا و ئێران و له گه ل هه ندیک درێژبوونه وه دا له یه کێتی سۆفیه ت و سوریا دا له باکوړه وه سنوره که به شێوه یه کی نزیکه ی به ناو یه ریفان و ئه رزه پۆم و ئازریا یاندا ده پوات واته به که وانه یه ک که مرعش ده که وێته ناویه وه هه تا هه له ب.

له باشوری خۆرئاوا شه وه به ته نیشته قه ده پاله کانی گرده کاندای ده پوات هه تا پویاری دیجه و پاشانیش به خۆره لاتی ئه م رویاره دا بۆ خواره وه و له دوا ی ئه وه شه وه له گه ل هێلی چپای هه مریندا به ره و باکوړ پێچه کاته وه هه تا مه نده لی له سه ر سنوری عیراق ئێران - سامه پائی هه روه ها ئه وه رنده کاته وه هه روه ها تورکمان و نه ستورییه کان له کوردستاندا ده ژین و ئاماژه به بوونی تورکمان ده کات له که رکوک و توزو کفری و ئه ربیل و ته له هه فر. به لām میژوونوسی عه ره بی عیراقی مامۆستا عبدالرزاق الحسنی^{۱۷} له باره ی سنوری کوردستانه وه ده لێت: کوردهکان له شاره کان و گونده کاندای ده ژین که له سنوره کانی ئێران و عیراقه وه ده ست پێده که ن له سه ر هێلێکی راست که له چپای هه مرینه وه

^{۱۶} - بگه رێزه وه بۆ کتیی - خناجو و جبال - ی رزگار یخوازانی عیراق که به رێژ ئه حمه د فه زوی نویسیه تی لا ۲۰-۲۱ چاپی عه ره بی یه که م.

^{۱۷} - الأستاذ عبدالرزاق الحسنی له کتێبه که یدا - العراق قديما وحديثا - لا ۲۲-۲۴ له چاپه عه ره بیه که.

درژده بیته وه هتا چیاى سنجار هتا دهگاته وه به سنورى عىراقى سورى، ههروهك
چۆن مامۆستا هلال ناجى پارێزهر له م بارهيه وه دهوێت^{١٨} له توێژينه وه كهيدا كه
له قاهره نوسيوهتى وهك ليكۆلینه وه يهك له لایه ن ته وه يیه عه ره به كانه وه بۆ كێشه ی
كوردی، باس له مه سه له ی نه وت دهكات و ده لێت: به هه موو راشكاويه كه وه هه ندیک له
نه ته وه يیه كان نه یاری نه وه ن گه لی كورد مافه نه ته وه يیه كانی پێبدریت به هۆی بوونی
نه وتی كه ركوكه وه له كوردستان بۆیه مامۆستا ناجی داوای به لاوه نانی ئه م بێرۆكه یه
دهكات به تایبه تی چونكه نه ته وه ی عه ره ب خاوه ن ده رامه تیکى نه وتی زۆر زۆره و
ده نوست: "له واقیعه دا مه سه له ی كورد جێی بایه خێكى گه وره یه نه ك له به رئه وه ی كه
ناوچه یه كى چیا ییه و كورده كان تێیدا نیشته جێن و له عىراق جیا ده بیته وه له به ر
ئاره زووی خه لكه كى بۆ دامه زراندى ده و له تێك بۆ خۆیان به لكو له به ر راو بۆ چوونی
زۆرێك له خه لك كه سه ره بخۆی بوونی كورده كان به واتای دامالینی سه رچاوه نه وتی به
زۆره كانه له عىراقى عه ره بیمان و بێه شبوونی ئیمه یه لیان. لێره وه یه كه بایه خ به
یه كێتى عىراقی تاو داربوو ده دن ئه مه ش له بنچینه وه وه مێكى هه لیه .

نه ته وه ی كوردی راستیه كى واقیعی و حاشا هه لئه گره و كورده كانی عىراقیش خاوه ن
مۆرك و بنه ما ی نه ته وه یی روونی خۆیان و له به رژه وه ندیی نه ته وه ی عه ره بیه دان
به مافى كورده كاندا بنیت له بپاردان له سه ر چاره نوسیان له چوارچێوه ی یه كێتیه كى
فیدرالی یان كۆنفیدرالی دا، بۆ نمونه، به مه ش ئه مه ده بیته سه ره تا ی هاریكاری و
برایه تیه كى به رده وام نه ك گوێپێنه دان و فه رامۆش كردنمان بۆ واقیع و میژوو و هیواكانی
گه ل هۆكارێك بن بۆ ئه وه ی ئه م گه له ئازادی خۆی به هێزی چه ك به ده ست بێنیت، ئیتر
زوو بیت یان درهنگ ئه گه ر سه ریش نه كه وت ئه وا خه نجه رێكى خیانه ت ده بیت له پشته ی
هه موو بزوتنه وه نه ته وه ییه عه ره بیه رزگاریخوازه كان له عىراقدا زیاتر له وه ش له كاتى ئه و
رفیراندۆمه دا كه به ریتانیا رێكخست بۆ دانانی میر فه یسه ل به پاشای عىراق شارى
كه ركوك دهنگی دا له دژی ئه وه ی بلكێنریت به عىراقى عه ره بیه وه وهك چۆن ئه مه خودی
به لگه نامه عىراقیه كان و به ریتانیه فه رمیه كان جه ختی له سه ر ده كه نه وه هه روه ها

^{١٨} - خناجر و جبال ٧٠٧ چاپه عه ره بیه یه كه مه كه .

زۆرینه‌ی شاری که رکوک هیشتا کوردن و پاش نه‌وه‌ش تورکمان دیت که ژماره‌یه‌کی
 زۆری دانیشتوانی شاری که رکوک پینکدینن. به‌لام عه‌ره‌ب هیشتا که مینه‌یه‌کن که ریژه‌یان
 له ۱۰٪ تیپه‌پ ناکات له‌ژماره‌ی دانیشتوانی که رکوک نه‌و ناوچانه‌ش که نه‌وتی
 لیده‌ره‌ینراوه‌ته‌واو ناوچه‌ی کوردین و پره‌ له‌گوندی کوردی و بیجگه‌ نه‌وان که‌سی تری
 تیدا نه‌بووه‌.. هه‌تا ۱۹۶۲ تا نه‌وکاته‌ی که حکومه‌تی نه‌وسا هه‌ستا به‌پاگواستنی
 هاولاتیه‌ کورده‌کان له‌گونده‌کانیان و هینانی هۆزی عه‌ره‌بی و نیشته‌جیکردن‌یان له‌و
 گوندانه‌دا نه‌مه‌ش به‌ به‌رچاوی رای گشتی جیهانیه‌وه‌.

راویوچوونی ئەدمۆنس

لەبارەی سنووی کوردستانەوە مێجر ئەدمۆنس^{۱۱} لەکتێبەکیدە - کوردەکان و تورکەکان و عەرەب دەلێت:

"کوردستان واتە ئەو زەویە کوردەکان وەک کۆمەڵێکی هاوچەشن لەسەر نیشتەجێن - دابەش بوو لەنێوان تورکیا و عێراق و ئێراندا و چەند درێژبۆنەوێکی کەم لەسوریا و یەکییتی سۆفیەت، سنوورەکەی لەباکوورەوە درێژدەبێتەوە لەگەڵ ئەو هێلەی کێشراوە لەئەریقان - ئەرزۆم - ئازربایجان پاشان لاردەبێتەوە بەدەوری مرعشدا بەرەو حەلەب و لەباشووری خۆرئاواش درێژدەبێتەوە لەگەڵ گەردە تەلانتەلانیەکاندا بەرەو دیجلە پاشان کەمێک لەباکووری چیاوی حەمرینەو بۆ خالێک لەسەر سنووی عێراقی ئێرانی لەنزیک مەندەلی. لەخۆرهلانیشت لەئێران سنووی کوردەکان بەرەو باشووری خۆرهلانی ئەرێقان دەپوات بۆ ئەوێ ناوچەی ماکوو بەشێک لەخوی و رەزاییە و مەهاباد بگرتتەو - سابلاخ و سەقزو سنو کرمانشان، بەریز مامۆستا شاگر خەسبک پەسپۆری عەرەبی لەجوگرافیای کوردستانی عێراقدا کەپیشتر باسمان کرد پەشتیوانی لەپاکەیی ئەدمۆنس دەکات ئەو پایەیی خۆی بۆ پاکەیی ئەدمۆنس زیاد دەکات کە لوپ کوردن و بەمەش کوردستان دەگاتە کەنداوی فارسی".

مامۆستا دیرک کینین^{۱۲} لەبارەی هەمان بابەتەو نوسیویەتی: کوردستان واتە ئەو زەویە کە زۆرییە رەهای دانیشتوانەکی پێکدەهێنن و ژمارەیان زۆر لەژمارە کەمینهکانی تر زیاترە کە لەناویاندا دەژین. ئەم زەویە دۆل و چیاو گەردو پێدەشتی تێدەگەوت ئەمە خاکی کوردە چیاپێکانە هەندیکیان هەتا ئەمڕۆش کۆچەری و کوردی پێدەشتەکان گەنم دەچێنن یان لەشارەکاندا دەژین و هەندیکیان زۆر کۆن. بەپێچەوانەی ئەبوونی سامانی کافرانی کوردستان خاوەنی دەوله مەندترین کێلگەیی نەوتە لەجیهاندا... خاوەنی یەکیک لەدوله مەندترین کێلگەکانی نەوتە لەجیهاندا.. لەسنووی

^{۱۱} - بگەزێرەو بۆ کتێبی مێجر س. جی ئەدمۆنس بەناوینیشانی : (Kurds Turks and Arabs)

^{۱۲} - بگەزێرەو بۆ کتێبی دیرک کینین بەناوینیشانی (The Kurds and Kurdistan) ۱ و چاپی یەکەمی

ئینگلیزیەکی سالی ۱۹۶۴.

باشوریوه ئەم کێلگانه شاری که رکوک ده گرنه وه و کێلگه ی تریش هه ن له باکور له عهین زاله و به تهو چه ن دین کێلگه ی تر له ناوچه کانی تر به لام کێلگه ی که رکوک ده وه مه ن دترینیانه ."

ههروهک چۆن میژوو نوسی کورد ئەمێن زهکی بهگ نهخشه یهکی کیشاوه بقو نهو ناوچهانی که زۆرینه ی ره های کورد تییدا نیشته جین و له کتیی میژوی کوردو کوردستاندا بلاویکردۆته وه .

رای نوسهر

به بڕوای من کوردستانی ئیستا- نهو ولاته یان شوپنه یه کورده کان تییدا نیشته جین- له گه ل بڕوای که مه نه ته وه ی تر له ناویاندا نیشته جی بون- به درێژایی میژوو هاتۆته وه یهک و که مپۆته وه و ناسته مه به شپۆه یهکی وورد دیاری بکریت، به لام دیاری کردنی مومکینه به تایبه تی چونکه کورده نیشته جیکانی هیشتا له سه ری ده ژین هه ندی ناوچه ی نه بیته که زه و تکران و دوا ی ده رکردنی دانیشتوانه کورده کانی خه لکی تریان تییدا نیشته جیکراوه .

من پێموایه پێویسته بابته ی که رکوک ناکۆکی نه وروژیتیت چونکه گه لی کورد به ره له ستی جیا بونه وه ده کات له عێراق یه که م و چونکه سامانی عێراق باکووری و ناوه پاستی و باشوری پێویسته بقو جه ماوه ری زه حمه تکیش بیته به عه ره ب و کوردو تورکمانیه وه دووه میش: چونکه نه وتی کوردستان نه وتی عێراقه ناکریته سودی لێوه ربگریته به بی عێراق و به بی یه کیتی عێراق سییه م: چونکه نه ته وه ی عه ره بی پیشکه واتنخواز ته ماحی خسته سه رو و پێوه کاندانی نییه . بابته ی که رکوک پێویسته نه بیته جی ناکۆکی و جیاوازی مادام عه ره ب و کورد سورن له سه ر نه وه ی پێکه وه بژین له سایه ی یهک ولاتدا و مادام هه مووان سورن له سه ر نه وه ی به ره نگاری جوداخوازی و تیهه لگیشکردن بینه وه .

بڕوام وایه نهخشه که ی خوالیخوش بوو ئەمێن زهکی بهگ ده شیت بقو نه وه ی بیته بنچینه یهک بقو کیشانی نهخشه ی ناوچه ی کوردستان نه گه ر نه وه مان به هه ند وه رگرت که

ئەم نەخشە رەگەزىيە واتە ئەو كوردانە دىيارى دەكەت ئىستا نىشتە جېن نەك ئەو
 كوردستانەى كەمىنە نەتەو ەيەكان تىيدا لەگەل كوردەكاندا دەژىن.
 گومانى تىدا نىە مەسەلەى سنورى نىوان نەتەو ەيەكدا چو ەكان كە چەندىن سەدە
 لەگەل يەكدا ژيان لەسايەى يەك ولاتدا ئالۆزترىن و زەحمەت ترىن گىروگرفتەكانە
 بەتايىبەتى ئەگەر ەروەها ەاتنەكايەى فاكتر يان ەوكارە ئابورىى و نەوتىەكانمان
 لەبەرچاوكرت لەم بابەتەدا. لەگەل ئەو ەشدا چارەسەركردنى مەحال نابىت ئەگەر راستى
 و روداو ەمىژووى و مەدەيەكان رەچاوكران و بەرۆحى لىبوردنى نەتەو ەيەو ە
 چارەسەركرا بەدوور لە چاوتىبىرەن و بەرژەو ەندىخوانى.

بایه‌خی ناوچه‌ی کوردستان

شوینی کوردستان برپه‌ی پشتی رۆژه‌لانی ناوه‌پاست داگیرده‌کات، زۆریه‌ی شاخاوییه، چیاکانی پێده‌شستی به‌پیت له‌نامیز ده‌گرن، چه‌ندین روباریش به‌ناویاندا ده‌پوات گرنگترینان دیجله‌و فورات و زیکانیانه وه‌ک زابین و سیروان و له‌کوردستاندا ژماره‌یه‌کی زۆر کانی و روبارو جوگه‌ی تره‌یه.

به‌ته‌نیششت بایه‌خی ستراتیژی ناوچه‌ی کوردستان و گرنگی شوینه‌که‌ی خاوه‌ن سامانگه‌لیکی کانونایی و نه‌وتی زۆریشه. نه‌مه‌ش بایه‌خیکی تری پێده‌به‌خشیت. مامۆستا باسیل نیکیتین^{١١} ده‌لێت:

(... ناوچه‌ی کوردستان بایه‌خیکی جوگرافی و ئابوری گه‌وره‌ی هه‌یه، به‌کێکه له‌به‌یه‌کگه‌یه‌نه‌ره‌کانی نێوان خۆره‌لات و خۆرئاوا، تێیدا ژماره‌یه‌کی زۆر کانیای نه‌وتی ئۆرگانی هه‌لده‌قولێت بۆ جیهان، له‌به‌رژه‌وه‌ندی هه‌موو جیهاندا به‌ناشتی بال‌ به‌سه‌ر نه‌م ناوچه‌یه‌دا بکێشیت... گومانیشی تێدا نه‌یه‌ وێژدانی جیهانی ده‌یه‌وێت ب‌نه‌ماکانی دادپه‌روه‌ری و ب‌نه‌ماکانی مافی مرۆڤ به‌رقه‌راربێت).

تایبه‌ته‌نیه‌کی تری کوردستان نه‌وه‌یه‌ خاوه‌ن جوانیه‌کی سروشتی و خاکیکی به‌پیته‌ و تێیدا میوه‌ زۆره‌، به‌زۆری ناوچه‌یه‌کی شاخاوی و خاوه‌ن لوتکه‌ی به‌رزو بلنده‌ که - سرکۆن به‌ - شمشیری پوو له‌ئاسمان کردوی وه‌سفکردون - له‌چیاکانیدا دره‌خت و گۆلی جۆراوجۆر ده‌پوین و تێیدا هه‌ندێک جار کانی و تافگه‌ هه‌یه. له‌زستاندا له‌سه‌ر لوتکه‌ی چیاکان و له‌چه‌ندین ناوچه‌ی کوردستان به‌فر ده‌بارێت.

به‌لام که‌شی مامناوه‌ندییه‌ ئه‌گه‌رچی به‌رزاییه‌کانی له‌زستاندا ساردو له‌هاویندا که‌شیان خۆش و فێنکه... له‌پایزو زستان و به‌هاردا باران ده‌بارێت و له‌ده‌شته‌کاندا له‌هاویندا پله‌ی گه‌رما به‌رزده‌بێته‌وه...

کوردستان به‌هاریکی جوان و سه‌رنج‌راکێشی هه‌یه و له‌هاویندا زۆریه‌ی نه‌و میوانه‌ی له‌خۆره‌لاتدا ناسراون هه‌ن وه‌ک تری و سیو و قه‌یس و قوڤ و گیلان و هه‌نارو هه‌نجیرو هه‌رمی و نه‌وانی تر... له‌چیاکاندا به‌پوو مازوو و چه‌ند جۆرێک میوه‌ هه‌یه... کوردستان

^{١١} - باسیل نیکیتین له‌کتێبه‌که‌یدا ال‌کراڤ لا ١١ - به‌که‌م چاپی عه‌ره‌بیه‌که‌ی.

به زۆری گه‌نم و برنج و توتن به‌ره‌م ده‌هێنیت، هه‌روه‌ها لۆکه‌و چه‌وه‌نده‌ر و چه‌ندین جوۆری سه‌وزی ناسراو به‌ره‌م دێنیت، به‌دلنیا یه‌وه کوردستان ده‌بێته جوانترین ناوچه‌ی جیهان و ولاتیکی گه‌شتیاری نایاب نه‌گه‌ر له‌زولم و زۆرو سه‌مکاری رزگاری بێت، نه‌گه‌ر ده‌سه‌تەکانی ئاوه‌دانی و بونیادنانی پێیگات، کاتیک که سامانه‌که‌ی یان به‌شیک لێی بۆ نوێکردنه‌وه‌ی ئه‌م ولاته‌ کلۆله‌ خه‌رج بکړیت و ئاوه‌دان بکړیت‌وه‌و جوان بکړیت، به‌تایبه‌تی که سروشت دیمه‌نی جوان و دل‌په‌ین و هاوینه‌هه‌وارو چیاو دۆلی زۆر جوانی پێبه‌خشیه‌وه، نوسه‌ری کتییی-نواعیر الفرات- پاستی ووتوه یان له‌نیوان عه‌ره‌ب و کورد دا وه‌سفی کوردستانی کردوه به‌وه‌ی که (ولاتی جوانی و شه‌یدابونه)...

رۆژنامه‌نوسی هۆله‌ندی مالیبار له‌ لا ۲۱۵ له‌کتیبه‌که‌یدا (نواعیر الفرات) یان له‌نیوان عه‌ره‌ب و کورد دا نوسیوتی: (کوردستان ولاتی شه‌یدایی و جوانیه‌ ده‌رونه‌کان گوشاد ده‌کات و ئیلهامی شیعرو خه‌یاڵیان پێده‌به‌خشیت، تێیدا گردو دۆله‌کان بلاوبونه‌ته‌وه‌و دیمه‌نه‌کانی بێزارو بێتاقه‌تی له‌دیدو روخساری عێراقیه‌کاندا لاده‌بات نه‌وانه‌ی که بێنیی ده‌شته‌کان و درێژبوونه‌وه‌ی بیابانه‌کانی نیوان هه‌ردوو رویار ماندووی کردوون، چیا به‌رزه‌کان ده‌وریان داوه‌ که لوتکه‌کانیان به‌فر دایده‌پۆشیت و له‌سه‌ری که‌له‌که‌ ده‌بیت هه‌تا وه‌ک ئه‌وه‌ی ئاسۆی ئاسمان بپه‌ین و له‌نیو چه‌م و پێده‌شته‌کانیدا نه‌ستیل و کاریزو کانی هه‌یه‌ که ئاویان لێده‌قولیت و له‌ده‌نگی قولپی ئاوه‌که‌یان پاز و خواز ده‌بیستریت که پێیان دل دێوانه‌و شه‌یداو سه‌وداسه‌ری خۆشه‌ویستی ده‌بیت.

له‌م ناوچه‌ جادو شه‌یداکه‌ره‌دا کورده‌کان ژيانیک ده‌ژین پڕ له‌ چالاکی و زنده‌گیی، جوله‌ خۆی تێدا ده‌نوینیت وه‌ک چۆن له‌ پڕانی ئاو له‌به‌رزایی چیاکانه‌وه‌ بۆ لێژایه‌یه‌کان خۆی ده‌نوین، کورده‌کان به‌سروشتی خۆیان شاعیرن و شه‌یدای ئازادی و ئاشین و داب و نه‌ریتی باوباپیرانیان زیندو ده‌که‌نه‌وه‌و گۆرانی به‌ وتوێژو کاره‌کانیاندا هه‌لده‌ن و سوارچاک و جه‌نگاوه‌ری ئازاو دلێن نه‌وان هه‌تا له‌ میژووی نوێیاند ژایان به‌خشیه‌وه‌ بۆ خه‌باتکردن له‌پێتو ئازادیاندا... هه‌روه‌ها له‌ لا ۲۱۹ دا ده‌لێت: (من باشترین چاکترینی یاده‌وه‌ریه‌یه‌کانی کورده‌کان لای خۆم ده‌پارێزم و وینه‌کانی ئه‌م ولاته‌ له‌یاده‌وه‌ریه‌دا

دەمىنن تەوھە كە نىشتىمانى جوانى و شەيدايىيە و وىنەى گەلە سەرىبەرزەكەى كە باشى
مىواندارىيى و بەوھەفایىيەكەيان سەرسامى كردم.

هەلە دەكەت ئەوھى وا بزانىت كوردستان ولاتى ھۆزە دېندەكان و خىلە كۆچەرىيەكانە،
چونكە ئەو سەردەمە بەسەرچوو كە تىيدا كوردستان تەنھا ولاتى كۆچەرى و شوانەكان
بوو، ئىستىقا زۆرىنەى ھەرە زۆرى ھۆزەكانى كوردستان نىشتەجى بوون.. تەنھا چەند
ھۆزىكە ماونەتەوھە نىمچە گەپۆكن. شارە كوردىيە كۆنەكان و نوپىيەكانىش فراوان بوون.
ئەمقۇ لەكوردستاندا شارەكانى كرمانشان و دياربەكرو كەركوك ھەن كە سەدان ھەزار
كەسيان تىدا نىشتەجىيە، ھەرەوھە شارى سلىمانى و خانەقەين و ئەرزىجان و ئەرزەپۆمى
تىدايە كە پىشەسازى و چەندىن كارگە لەوى ھەن، ھەرەوھە شارى ترەھەيە بۆ نمونە:
ئەربىل، بەتلىس، سەنە، مەھاباد، وان، كە ئەمانە تەواو شارى كوردىن و خواوھن روخسارى
ھاوچەرخ و شارستانىن.

نەك تەنھا ئەمە بەلكو خودى كوردستانى كۆن تەنھا ولاتى شوان و كۆچەرىيەكان
نەبووھە.. چونكە كوردستان چەندىن شارى زۆر دىرىنى تىدايە بۆ نمونە، وەك شارى
ھەولېر.

مامۇستا ب. نىكىتىن^{۲۲} دەلالت: كوردستان تەنھا ولاتى كۆچەرىيى و جوتيارەكان نەبووھە
بەلكو- شارو گوندانكە ھەبوون كە تىياندا پىشەسازىيە دەستىيەكان گەشەيان كردوھە
كە لە نەرىتە كۆنەكانىيەوھە بەديارگەوتوھە، دەكرت شارەكانى (بەتلىس) و (سەنە) و
(مەھاباد) بەنمونە بەپىنىنەوھە ئەمانە تەواو شارى كوردىن و تىياندا پىشەسازىيە
دەستىيەكان بەھەموو شىوھەكانىيەوھە پەرەيان سەندوھە.. پىشەسازى چەرم و كانزاو
تەختە..

(سركىسيان) لەوتارىكىدا لەبارەى سەيد بىتلىسى كوردىيەوھە لە بەشى ھەشتەمدا
وردكارىيەكى وروژنەرباس دەكەت لەبارەى پارچە ھونەرىيەكان و چەكەكان و
خشلەكان و دەستىسەكانەوھە كە ئەم بەرىزە ھەببوون.. بەلام لەلایەنى ھىلەكانى
گەياندەوھە ئەوا كوردستانى ئەمقۇ خواوھن ھىلى ئاسنە بەتەنىشت ھىلەكانى گەياندنەى

^{۲۲} ب - نىكىتىن لەكتىبەكەيدا كوردەكان - الاكراد - لاپەرە ۴۴-۴۵ چاپە عەرەبىيە بەكەمەكە.

ووشكانیه دووره‌كانی تره‌وه . به‌تاییه‌تی له‌كوردستانی عێراق و تورکیا، له‌ئێران هه‌روه‌ها
هه‌یله‌كانی گواستنه‌وه‌و گه‌ياندن بۆ ئۆتۆمبیل هه‌یه هه‌روه‌ها درێژکردنه‌وه‌ی ئه‌و هه‌یله
ئه‌نجام ده‌درێت كه به كرمانشان و سه‌قزو مه‌هاباد و ره‌زاییه‌دا ده‌پوات بۆ كوردستانی
تورکیا.

ئێستا ئۆتۆمبیل ئامرازی گواستنه‌وه‌و هاوچۆی بنه‌په‌تیه و پاشانیش شه‌مه‌نده‌فه‌ر دێت
پاشان ئاژه‌ل دێت.

له‌كوردستان چه‌ندین روبار هه‌ن به‌ناوبانگترینیان (دجله و فورات)ن كه دوو روبارن
له‌كوردستانی تورکیاوه هه‌لده‌قولێن و لقه‌كانی دجله‌ش وه‌ك زێی گه‌وره‌و زێی بچوك و
سیروان (دیالی) و هه‌روه‌ها (روباری ئاراس) و به‌تلیس و بۆتان و غاما سیاب و جاغاتو
درێژی ئه‌م روبارانesh له‌كوردستان به‌مشێوه‌یه‌ن (روباری دجله ٦٠٠ كم) و (روباری
فورات ٦٤٧ كم) و (زێی بچوك ٤٥ كم) و (زێی بچوك ٢٠٠ كم) و هه‌ردوکیان ده‌پژێنه
ناو دجله‌وه و جاغاتو (٢٤٠كم) له‌ كوردستان ده‌ریاچه‌یه‌کی گه‌وره هه‌یه ئه‌ویش
(ده‌ریاچه‌ی وان)ه ده‌ریاچه‌ی ئۆرمیه ده‌كه‌وێته سه‌ر سنور له‌نیوان كوردستان و
ئازربایجان و هه‌روه‌ها ده‌ریاچه‌ی (خامزاد)و (ده‌ریاچه‌ی زێبار) له‌سه‌ر ته‌ختی چیا
سه‌ركه‌شه‌كان.

زمان و ئەدەب

زمانی کوردی

گەلی کورد خاوەن زمانێکی نەتەوویی تایبەت بەخۆیەتی کە ئەویش زمانی کوردییە بەشیوەزارە جۆراوجۆرەکانیوە، زمانێکی سەر بەخۆیە و لەسەر خۆی وەستاوە و خاوەن ریزمان و دەستەواژەی تایبەت بەخۆیەتی، ھەروەھا پەرەسەندنی تایبەت بەخۆی ھەیە. ھەروەھا - شیوەزاریکی تورکی لە ناوچوونی - یان شیوەزاریکی - لافارسی بچوک - وەك شوفینیەکانی تورک و فارس وای دەلێن.

پاستە زمانی کوردی سەر بە زمانە (ھیندۆ-ئەورپییەکان)ە، ھەروەھا سەر بە کۆمەڵەی^{٢٢} زمانە ئێرانیکانە بەلام، " زمانێکی تەواو سەر بەخۆیە، خاوەن پەرەسەندنی پاستەقینە کۆنی خۆیەتی، ئەم زمانە کۆنترە لە زمانی فارسی کۆن کە تابلۆ بە ناویانگەکی دارای پینوسراوە"^{٢٣} بە پیتی ووتەی پەسپۆری بەریتانی لە شوێنەوارە کۆنەکاندا سێر سەندنی سیح کە ھەروەھا لەبارەی پای زانا پەسپۆرەکانە وە سەبارەت بە زمانی کوردیی دەلێت:

"ھەندیک لە زانا پەسپۆرەکان کە دەکرێت پشت بە پراکاتیان ببەستری، پێیان وایە زمانی کوردی لە زمانی فارسی جیا نەبۆتە وە یان لە پاشماوەی ئەو نیە - .
میچەر س . جی . ئەدمۆنس کە پەسپۆرە لە زمانی کوردیدا لە وتاریکیدا کە گۆفاری ئاسیای ناوەراست لە ژمارە یانزەیدا بلایکرتۆتە وە دەلێت:-

^{٢٢} - ب نیکیتین لە ھەمان سەرچاوەی پینشو لاپەرە ١٨ دا دەلێت: " زانستی نوێ سەلماندووەتی زمانی کوردی بێگومان بە بنچینە ئێرانیکە ئەمەش وەك پوچە لکرتنە وە یەکی رابوێچوونی ئەوانە پێیان وایە بنچینەکی کلدانیە".

^{٢٣} - بگەرێزە وە بۆ کتێبی میژووی کوردو کوردستانی نوسەری خوالێخۆش بوو ئەمەین زەکی بەگ ٦١ چاپە عەرەبیە بەکەمەکە. قاهیرە - ١٩٣٦.

" ئىستا ئەو روونە زمانى كوردى پىكەنە ھاتوو لە شىۋە زارىكى فارسى پاشماو و شىۋا و بەلكو برىتتە لە زمانىكى ئارى پوخت خاوەن خەسلەتى تايبەتى و پەرەسەندنى مېژىنەى خۆيەتى"^{۲۵}

بەوشىۋە دەبينىن زمانى كوردى ۋەك زمانى فارسى لەرووى بنچىنە ۋە سەر بەكۆمەلە ئىراينەكانە لە زمانە ھىندوئەوروپىيەكان، ئەو ھەش زاناىانى زمان سەلماندووانە مامۇستا ب. نىكىتىن^{۲۶} دەلەيت " زاناىانى زمان بەتايبەتى - بوت - و دىجار - ئەو تىۋرەيان پوچەلكردۆتە ۋە كە دەلەيت زمانى كوردى لە بنچىنەدا كەلەنە ۋە پەيوەندىكەيان بە زمانى فارسى نوێ و زمانى زەندىيە ۋە سەلماندوو كە دايكى زمانى فارسيە".

بەلام زاناي سۆفەتى ن. مار^{۲۷} بۆچونىكى دژ بەمەى ھەيە بەو ھى كوردەكان گەلنىكى رەسەنن نىشتەجىي چىاكانى ئاسىاي بچووك بوون و زمانەكەى دروست بوو و پەرەى سەندوو لە بنچىنە جافىكەيە ۋە كە نزيكە لە زمانى جۆرجى و خەلدىە، تا ئەو ھى بۆتە زمانىكى ھىندوئەوروپى لە زمانى ئىرانى و ئەرمەنى، تىۋرەكەى (مار) یش دەگونجىت لە گەل تىۋرەكەى مینۆرسكىدا^{۲۸} كە دەلەيت زمانى كوردى لەكاتى پەرەسەندىدا كاريگەر بوو بە زمانى مېدى، ھەيشە پىۋايە زمانى كوردى لقىكى جىابۆۋە لە زمانى مېدى، مېدىيەكانىش بە بنچىنەيەكى سەرەكى كوردەكان دادەنرێن^{۲۹}.

رەنگە بەسودىش بېت ئەگەر لىرەدا ئاماژە بە ڤاى (بول بندر) یش بگەين لەبارەى زمانى كوردى ۋە كە دەلەيت:-

" زمانى كوردى زمانىكى قەشەنگ و دەنگىكى رىك و ھەماھەنگى ھەيە، سادەو راشكاو، دەولەمەندە، ھەمەجۆرەو فېرېوونى ئاسانە بەناسكىەكەى دل و دەرونەكان

^{۲۵} - ھەمان سەرچاۋەى پېشوو.

^{۲۶} - كىتەبى - الاكراد - ى باستىل نىكىتىن لا ۱۸، چاپە عەرەبىيە يەكەمەكە.

^{۲۷} - سەرچاۋەى پېشوو لا ۲۲.

^{۲۸} - سەرچاۋەى پېشوو لا ۱۹، ۲۲.

^{۲۹} - كىتەبى - الاكراد و كرەستان - ى لىرك كىنن - چاپە ئىنگلىزىيەكەى - لندن ۱۹۶۴ لا ۲.

داگیر دهکات، ههروههها په ندو ووتهی به نرخی زۆری تیدا به کارده هینریت، که بنچینهی هه موو وتوێژه کان و تهوه ریانه، له راستیدا نه مه یه کێکه له تایبه ته ندیه کانی زمانی کوردی، زمانی کوردی ره وانپێژی و فه لسه فهی تیدایه، زمانیکی شعریه، شعر تیدا هه موو لقه کان ده گرته وه و هه موو سروشت ده کاته بابتهی خۆی و له خۆیی ده گریت^{۲۰}.

له واقیعه دا زمانی کوردی راستیه کی به رپایه و وه ک زمانیکی سه ره به خۆ بوونی هیه، بوونی و به کێته کی وه ک زمانیک بۆ نه ته وه یه کی دیاریکراو له رووی میژوویه وه چه سپاوه به لگهی زیندوو سه لماندنی مادیی پشتیوانی لیده کهن، بوونی فره شیوه زاریش کار ناکاته سه ر راستی نه م ده رنه نجامه .. نه وهی منیش بزانه ههچ زمانیک نیه له جیهاندا فره شیوه زاری تیدا نه بێت، له زمانی کوردیشدا شیوه زار هیه گرنگترینیشیان سیان نه وانیش: شیوه زاری کرمانجی خۆره لاتنی و شیوه زاری کرمانجی خۆرناوایی و -لوپ-.

زمانی کوردی پێش ئیسلام نه لفوویییه کی تایبهت به خۆی به کارده هینا، دواي نه وهی کورده کان بوونه موسلمان ئیدی پیتی عه ره بیان به کارهینا.. تا نه مپۆش نه و کوردانهی که له ژێر سایه ی هه ردوو ولاتی ئێران و عێراقدان نه لفوویی عه ره بی به کارده هینن، نه مه له کاتیکدا کورده کانی سۆفییهت نه لفوویی روسی به کارده هینن، کورده کانی تورکیا و سوریاش نه لفوویی لاتینی به کارده هینن.. نه وانهی پسیپۆن له زمانی کوردیدا هاوێران له سه ر نه وهی که نه م نه لفوویییه باشترو گونجاوتره بۆ نه وهی زمانی کوردی پێ بنوسریت. چونکه نه لفوویی عه ره بی ناتوانیت گوزارشت له هه موو ده نگ و پیته کورديه کان بکات، شیوه زاری موکریان که بنچینهی شیوه زاره ناوچه ییه کانه که وا کورده کانی ناوچه کانی موکریان و سنه و سه قزو سلیمانی و هه ولێرو که رکوک قسه ی پیده کهن به پوخترین شیوه زاره کورديه کان داده نریت نه مهش له تێپوانینی زانایانی زمانی کوردی و پسیپۆره کانی وه، که شیوه زاریکه زیاتر په ره سه ندووه به تایبهتی

^{۲۰} - پاپا پۆل بندر نه م رایه ی خۆیی له کتێبه چاپکراوه کهیدا بلاموکرتو ته وه که له سالێ ۱۹۲۶ دا له پارێس چاپکراوه له ژێر ناوینیشانی (الاجرومیه الکریه) بگه پێوه بۆ ۷۲ له کتێبی دکتۆر بله چ شیرکوه به ناوینیشانی -القضية الکریه. چاپی نووهم به بغداد. چاپخانه ی صلاح الدین- ۱۹۶۱ نه م کتێبه یه که م جار له سالێ ۱۹۳۰ له قاهره به چاپ گه یه نراوه.

له ناوچهی سلیمانی که وا دهوله مند بووه به دارشته و زاراوهی نوی له ماوهی ئەم په نجا ساله ی پابردوودا هەر بهم شتیوه زاره کتیب و چیرۆک و رۆژنامه و گۆفاره کوردیه کان له عیراق و ئێران دهنوسرین، ئەم شتیوه زاره له وشه و زاراوهی دوو شتیوه زاره کهی تر سودی وەرگرتووه، به پێوانه کردنی زمانی کوردیی له گهڵ ناستی پهره سەندنی ئابوری و کۆمه لایه تی و رۆشنیبری له کوردستان ده بینین زمانیکی تارپاده یه ک گه شه کردوو پێشکه وتوو، که متر وشه ی عهره بی و بیانیشی تێدایه ئەگەر به راوورد کرا به زمانی فارسی بۆ نمونه: له گهڵ هه موو ئەمانه شدا ئەوا زمانی کوردی پێویستی به چاوتیری تاییه ت و بایه خپێدانی جدیی هه یه له لایه ن زمانه وانه کان و رۆشنیبره کورده کانه وه، سه ره پای پێویستی پهره پێدانی کۆمه لگه ی کوردستان له رووه کانی ئابوری و پامیاری و کۆمه لایه تی و رۆشنیبرییه وه هه تا پهره سه نیّت و هه رووه ها زمانی کوردیش ده وله مند بکات.

له پاستیدا ژماره یه ک له رۆشنیبره کورده کان له م چهند ساله ی دوایدا به تاییه تی هه ر له جهنگی جیهانی دووه مه وه، کۆششیکی به بایه خان کردوو و به جدی گرنگیان داوه به زمانی کوردی و ریزمانه که ی و نویسه وه ی و ده وله مند کردن و پهره پێدانی.. له مه شدا گۆفاری گه لاویژ^{٢١} رۆلی سه ره پرشتیاری یه که می بینیه - که وا گۆفاریکی کوردیی رۆشنیبری کۆمه لایه تی بوو خاوه نه که ی مامۆستا ئیبراهیم ئەحمەدی پارێزەر بوو که له م پووه خزمه تی دیارو ناشکرای پێشکه ش کردوو و هانی که سانیکی زۆری دا

^{٢١} - گه لاویژ- گۆفاریکی کوردی رۆشنیبری و کۆمه لایه تی گشتی بوو خاوه ن و سه رنوسه ره سه ره که یه ی مامۆستا ئیبراهیم ئەحمەدی پارێزەر بوو به رتیوه به ری کارگریه که شی مامۆستا عه لادین سو جادی بوو گۆفاره که له سالی ١٩٣٩دا ده رچوو تا سالی ١٩٤٩ به رده وام بوو له ده رچوون تا کاتی که ده سه لاتدارانی حوکمی پادشایی دایان خست و خاوه نه که شیان بۆ ماوه ی نوو سال ده ستگیر کرد که مامۆستا ئیبراهیم ئەحمەدی بوو به تۆمه تی (مارکسیه ت) که ئەوکات به روی هه بوو. ده سه لاتداران زنجیره یه ک وتاریان وه ک به لگه به کاره یێنا که مامۆستا ئیبراهیم ئەحمەدی وه ریگری پاسبو له باره ی (خه باتی چین) وه کردیان بیانیوه ک بۆ داخستنی گۆفاره که وه له وه شانده وه ی ئیمتیازه که ی. گۆفاره که به رۆلی خۆی به شداری کرد له کۆشش له نژی فاشیزم و داگیرکه ر له بلۆکری نه وه ی هۆشیاری ئیموکراسی و نیشتمانی له نێوان خوینه وارانێ کوردا وه ک چلۆن خزمه تی دیارو ناشکرای پێشکه ش کرد له زیندو کردنه وه و پهره دان به ئەده بی کوردی و زیندو کردنه وه ی کلتوری نه ته وه ی کوردیی.

بۆ کارو نو سین و، به شداری کرد له پهروه ده کردنی نه وه یهك له نو سه ران و شاعیرانی کورد.

ههروه ها هه ر له سه ر ده مانیکی زووه وه زمانه وان و زانا تۆقیق وه هیی بهگ و پروفیسۆر- که ناتی کوردۆ-ی کوردی سۆفییه تی خزمه ت به زمانی کوردی ده که ن نه م دوو زانا کورده خاوه ن چه ن دین نو سراوی به نرخن له باره ی رێزمانی زمانی کوردیییه وه.

ئەدەبى كوردى

ئەدەبى كوردى ھەر لەچەندىن سەدەي رابردوۋە لەشئوۋەي چىرۆك و داستان و ھۆنراۋەكاندا پەيدا بوۋە كە لەبارەي خۆشەويستى و دلدارىي و جەنگ و ژيانى پالەوانەكان و فەرمانپەرۋاكان و جوانى سروشت و خۆشەويستى كوردەكانەۋەيە بىر نىشتمانەكەيان.

مامۇستا ب. نىكىتىن^{۲۲} دەئيت:

يەكەم شت كە مۇڤ سەرسام دەكات لەكاتى لىكۆلىنەۋەدا لە ئەدەبى كوردى، برىتيە لە فرەبىي چىرۆكە مىللىەكان لەم ولاتەدا. فىلچىفسكى دەئيت دەۋلەمەندى چىرۆكە مىللىەكان شتىك نىە جگە لەدەرئەنجامىكى سروشتى نەزانى گشتى سەبارەت بە زمانى دايك- واتە بلابوونەۋەي نەخويندەۋارى لەنيوان خەلكە گشتىيەكەدا. مامۇستا لويىس ماسىنيون لەپيشەكى كىتپەكەي نىكىنتىندا ئاماژە دەكات - بە فراۋانى ئەدەبى مىللى لاي كوردەكان. ئەم ئەدەبەكە پەر لەئورگانىيەتە ئەگەرچى پيشنگەيشتوۋە.

بەلام نوسەرى پوسى (ف. دىتتل^{۲۳}) سەردانى كوردستانى كردوۋە لەسالى ۱۸۴۰دا دەئيت: - ھەرگىز پيشبىنىم نەدەكرد بەزمانى ھۆزە كوردىيەكان نمونەي ئەم ئەدەبىياتەو بەمشئوۋە زۆرە بوونى ھەييت.

بەناوبانگىترىن چىرۆكى كلاسىكىش لەئەدەبى كوردىدا برىتيە لە (مەم و زىن)^{۲۴} كە شاعىرى نەمرى كورد ئەحمەدى خانى بەھۆنراۋە داپرشتوۋە ھاوشئوۋەي چىرۆكى - رۆمىي و جۆلىت-ي دلدارىي سۆزدارىيە. چىرۆك و داستانى ھۆنراۋەي ترەھەيە كوردەكان لەبۆنەكانى خۆشى و زەماۋەندىان لە پەرسەيان لەشەرپو جەنگاندا دەيلىن، بەلام ئەۋەي

^{۲۲} - ب نىكىتىن لا ۲۳۷ لەكتىپەكەيدا الاكراد چاپە غەرەبىيە يەكەمەكە.

^{۲۳} - پيشەكى پروفىسور- كەنانى كورد- لا ۵۱ كىتپى نوسەرى پوسى م. ب. رودىنكو بەناوينىشاني - ئەحمەدى خانى - (مەم و زىن) كەلەسالى ۱۹۶۲دا لەمۇسكو بەچاپ گەيەنراۋە.

^{۲۴} - چىرۆكى مەم و زىن ۋە ھەرگىزپلۋە بۇ زمانە بىيانىەكان ۋەك زمانى روسى و فرەنسى و غەرەبى ھەندىك لەبەشەكانى كونسولى روسيا لەئەرزەپۇم (ئەلكساندەر زابا) چاپى كرېۋوۋە لەسالى ۱۸۶۰دا لەگۇفارى Asiaatique Melange بەرگى سىيەم بەزمانى فرەنسى.

جینگەي داخە بەشى ھەرە زۆرى لەناوچوووە نەنوسراوەتەوہ یان نەپارێزراوە بۆ ئەم نەوہیەمان.

ئەدەبی کوردی سەرلەنوێ لەسەدەي نۆزدەھەمدا بوژایەوہ، لەگەڵ دەستپێکردن و دەرکەوتنی نەتەوہي کوردیدا، لەگەڵ یەکەم سەرھەڵدانى شۆرشى نیشتمانى کوردیدا، بەلام ھۆنراوہ یان شیعەر زال بووہ بەسەر ھەموو بوارەکان لەئەدەبی کوردیدا.

بەلام چیرۆکی درێژ ئەدەبی کوردی ھێشتا بەھۆي نەبوونی یان کەمییەوہ دەنالتینیت: یەکەم چیرۆکی کوردی درێژیش بریتیە لە (شوانی کورد) کە نوسەری کوردی سۆفیەتي (ئەرەبی شەمۆ) دايناوہو ھەرۆھە وەرگێراوہ بۆ فەرەنسی.

مامۆستا ئیبراھیم ئەحمەدیش سێ چیرۆکی کوردی درێژی ھەیە بەلام چاپ نەکراون. بەلام چیرۆکی کورت ئەوا سەرلەنوێ لەکاتی جەنگی جیھانی دووہمدا دەستی بەدەرکەوتنەوہ کرد ئەمەش لەسەر لاپەرەکانی گۆڤاری گەلاوێژ- و ھی تر، مامۆستا ئیبراھیم ئەحمەدیش باشترین یەکەم چیرۆکنوسی کوردییە چیرۆکە کورتەکانی بلاوکردوہ کە روداوہەکانی لەسەر زەوی کوردستان رویانداوہو لەناو دلی کۆمەلگەکەي و گوندەکەیدا کە وینای کۆششی جوتیارەکان و کۆلێبەکانیانی کردوہ، ھەرۆھە کۆششی نیشتمانپەرۆرە شۆرشگێرەکان. ئەو چیرۆکەي ناویانگی پەیداکرد کە وەسفی پالەوانیەتیەکانی سۆفیەتیەکان دەکات لەکاتی جەنگدا لەدژی نازیەکان کەبەناوینیشانی (لەولاتی پالەوانەکاندا)یە بەلام مامۆستا عەلانەدین سوجادی و موحەررەم محەمەد ئەمین و مەم چیرۆکیان نوسیوہ لەبارەي ژيانی کۆمەلایەتي کوردەکان و باسکردنی ژيان و گوزەرانیان و خەباتیان لەپێناو ژيانیکی باشتردا. مامۆستا شاکر فەتاحیش لەچیرۆکەکانیدا زیاتر بایەخی بە لایەنە پەرۆردەیی و ئەخلاقیەکان داوہ گرنگی داوہ بە ئاراستەکردنی لاوہەکان ئاراستەکردنیکی نیشتمانی و ئەخلاقی رێکو پاست. دکتۆر رەحیمی قازیش چیرۆکیکی بەزمانی کوردی لەبارەي -پیشمەرگە- وە بلاوکردووە روداوہەکانی لەسەر زەوی کوردستان- لەناوچەي مەھاباد- رویانداوہ ئەمیش ھەرۆھە لەچیرۆکە درێژە سەرکەوتوہەکانە باس لە کۆششی جوتیارەکان و زەحمەتکێشە نیشتمانپەرۆرە کوردەکان دەکات.

بەلام ئەدەبى كوردى بەشىۋەيەكى مەترسىدار بەدەست كەمى چىرۆكى دىژەۋە دەنالىنىت، بەپىچەۋانەى چىرۆكەۋە ئەۋا ئەدەبى كوردى دەۋلەمەندە بەشىۋە شاعىران و لەنىۋ كوردەكاندا لەماۋەى چەندىن سەدەى پابىرۋودا چەندىن شاعىر بەدەركەۋتۋون لەنمۇنەى:

ئەحمەدى خانى، مەلەى جىزىرى، عەلى حەزىرى، مەۋلەۋى، نالى و سالم و حاجى قادىرى كۆيى و شىخ رەزەى تالەبانى و مەۋلانا خالىدى شارەزۋورى.

لەسەدەى بىستەمىشدا شاعىرانى نەمۇنەى پىرەمىردو گۆران و بىكەس و ھەزارو جگەرخوین و كامەران و دەيانى تر بەدىارکەۋتۋون.

ھەروەك چۆن چەندىن ئەدىبى كورد دەركەۋتۋون بە بەرھەمەكانىان لەزمانى عەرەبى و فارسىدا لەناۋياندا چەند كەسك بەنمۇنە باسدەكەم ئەۋانىش مىرى شاعىران (ئەحمەد شەۋقى) و شاعىرى عىراقى ناسراۋ (جەمىل صدقى زەھەۋى) و شاعىرى گەۋرەى نىرانى - ئەبولقاسمى لاھۋى - زانەى زمانەۋانى - كردەلى - كوردى سۈرىاۋ ئەۋانى تىرىش.

ئەدەبى كوردى خاۋەن تايىبەتەندىيەكى مۆيى و سۆزدارىيە، ھەروەھا بە ۋتەۋە و پىاھەلدانى بە خۆشەۋىستى و دلدارى و خەباتە شۆرەگىرپىيەكانى گەلى كورد و جوانى سىروشت و خۆشەۋىستى كوردو كوردستان. تىپىدا ناراستەى پىشكەۋتنخۋانى و دىموكراسى دەركەۋتۋە ھەر لە سىيەكانى سەدەى بىستەمەۋە لەسەردەستى ئەدىبە مىللىيەكان ئىبراھىم ئەحمەد، بىكەس، ع.و. نورى، گۆران، و پاشانىش جگەرخوین و دلزارو دلدارو كامەران و ئەۋانى تىرىش.

بۇ ئاشناكردنى خۆينەرىش بەچەند پاستىك لەبارەى ژيانى ئەدىبە كوردەكانەۋە، ناۋى ھەندىكىان دەھىنەن و پۆزىش دەھىنەۋە بۇ ئەۋانى تر كەبەھۋى كەمى بۋارەكەۋە نەمانتۋانىۋە ناۋيان بىئىن.

ئەۋەش دەھەۋىت قولتەۋە يان بەشىۋەيەكى فراۋانتر لىكۆلنەۋە لەژيانى ئەدىبانى كورد دا بكات ئەۋا پىۋىستە بگەرتەۋە بۇ كىتەبەكەى مامۇستا عەلەندىن سۈجەدى - مېژۋى ئەدەبى كوردى و دىۋانەكانى شاعىرانى كوردو ژمارەكانى گۆفارى گەلاۋىژ.

(هەندىك لە ئەدىبىياتى كورد ھەلەبژىرىن)^{۳۵}

۱- عەلى ھەزىرى:

لەسالى ۱۰۰۹ز لە شارۆچكەى ھەزىر- قەزای شەقلاو- ھەولێر لەدايك بووھ دىوانە شىعەرىكى بەناوبانگى ھەيە و شىعەرەكانى جوانن و زياتر بەلاى شىعەرى وەسفى و دلدارى و صۆفىگەريدا چووھ.

۲- ھەلاى جەزىرى

ناوى شىخ ئەحمەد لەبۆتان لەدايك بووھ، چەندىن شىعەرى ھەيە لەبارەى عەشق و ئىلاھيات و تەصەوفەوھ دىوانىكى ئارەزولێكراوى ھەيە لای كوردەكان.

۳- ھەلى تەيران

ناوى مەحمودە لەسالى ۱۲۰۲ ز لەشارۆچكەى -كس- لەدايك بووھ دوو پشتمى ھۆنراوھى گەورەى ھەيە بەناوى- شىخ ستانى- و چىركەكانە - برسيا- ھەروھە ھۆنراوھى- ئەسپى رەشى ھەيە- ھەروەك چۆن كۆتەيىكى ھەيە بەناوى - م.ھ- لەبارەى تەصەوف و ئىلاھياتەوھ.

۴- ئەحمەدى خانى

شاعەرى ديارو عاشق ئەحمەدى خانى لەھۆزى -خانيان- ھ و خواوھنى دىوانى مەم و زىن-ى بەناوبانگە كە ھۆنراوھەكى چىركەكانمىزو بىھاوتايە، وەك -ئەليازو ھۆمىرۆس وايە لەئەدەبى كوردیدا. كۆتەيى- نەويەھار-ى ھەيە بەھەردوو زمانى عەرەبى و كوردیە زانای ئەكادىمى سۆفەتى ئاى. أ. ئۆربىلى^{۳۶} لەبارەىوھ دەلێت:

"كاتىك باس لەوھ دەكەين كە شاعىرۆ ئەدىب نوساوە بەگەلەوھ و بەرھەمەكانى لەكانگای جەماوەرەوھ ھەلقولاًو، بى ئارەزوئى خۆمان ناچار دەبين كە بەراوورد لەنۆوان

^{۳۵} - پەتووست ئەوھ باس بكەم من ئەو زانىارىانەم لەبارەى شاعىرە يەكەمىنەكانەوھ لە كۆتەيى (كۆشەى كورد بە پەتووستى دكتور- بلە ج شىركوھ)وھەرگرتووە. بەلام ئەو زانىارىانەى كە ھاتووە لەبارەى شاعىرە نوێكانەوھ ئەو پشتم بەستووە بە كۆتەيى -مىژووى ئەدەبى كوردى- مامۆستا عەلانەدىن سوجانى و سەرچاوەى تر.

^{۳۶} - پەيشەكى كەناتى كوردۆ-كوردىف- ۹۷ بۆ كۆتەيى (ئەحمەدى خانى- مەم و زىن) وھەرگىتەلوى روسى ئەم دىوانەى ئەدەبى سۆفەتى م.ب رۆبنكر پەي ھەستاوھ و سالى ۱۹۶۲ لەمۆسكو چاپكراوھ.

سى گەرە شاعىردا بىكەين لەخۆرەلات ئەوانىش فىردەوسى ئىرانى و روستاوى جىۋرجى و ئەحمەدى خانى كوردىيە".

ئەم شاعىرە گەرەيە ناويانگىكى جوانى ھەيە لەنىوان كوردەكاندا و دىوانەكەي -مەم و زىن- بلالو و چەندىن كەس لەبەرى دەكەن و لەشەوانى درىژى زستاندا لەكۆپو دانىشتنەكاندا دەيلتەنەو لەمبارەيەو زاناي سۆفەيتى ئۆربىلى دەلتىت^{۲۷} گەلان ئەحمەدى خانىان لەبىركرد بەلام لەواقىعدا ئەحمەدى خانى حەقى خۆي پىنەدراو تەنھا لەنىوان كوردەكاندا نەبىت كە ھەرگىز لەيادىان نەكردووە. ئەو لەكوردستاندا بەناويانگەو ھەموو كوردەكان بەشاعىرى مىللى خۆيانى دەزانن و لەپىشەوھى شاعىرانى گەلى كوردەوھى دادەنن.

۵- بابا تاهىرى ھەمەدانى

شاعىرىكى صوفى ئىلاھىيە خاوەن كۆمەلتىك ھۆنراوھى خۆشەويستى ناسكە بەلام لەوپەپى داخران و قورسىدايە و بەشىۋەزارى -گۆران- نوسراو تەوھ.

لەسالى ۱۰۱۱ز كۆچى دوايى كردووە و شىعرەكانى بە مەزنى خەيال و جوانى ئىلھام و نمونەى (نارى) بۆ بوون و ھەلچوونى سۆزو ھەروھەا بە ناسكى و سادەيى شىۋازەكەي ناسراو لەوھەسفىردنى ئازارو نەھامەتيەكاندا.

۶- عەلى تەرمۇكى

يەككىكە لە نەمرەكان لەئەدەبى كوردىدا و يەكەم كەس بوو كە رىزمانزانى وتەسازكردن (صرف و نحو) بۆ زمانى كوردى داناوھ چەند نوسىنىكى ھەيە، لەسەدەى چوارەمى كۆچىدا ژىاوھ. كىتەبىك لە پەندەكانى كوردى كە ھى دىكتۇر بەدرخان و لوسى پۇل مارگرىتەو بەزمانى ھەرەنسى دەرچووە ھەرگىزانى ھەندىك لە چىرۆكەكانى ئەم ئەدەبىيە لەخۆ گرتووە.

۷- نالى

لەسالى ۱۸۰۰ ز لەدايك بووھ ناوى مەلا خدرە زۆرتىن شىعرەكانى لەجۆرى خۆرئاوايى ناسكە. لەئستانە چەند شىعەرىكى نوسىوھ كەتتەيدا ھەسەف و ستايشى كوردستان دەكان

^{۲۷} - ھەمان سەراوھى پىشرو لا ۱۲.

گوزارشت له تامه زړویی و تاسه کردن دهکات بق نیشتمان شه و شیعری به زمانه کانی کوردی و فارسی و تورکی دههونیه وه.

۸- مهوله وی

ناوی عه بدولپه حمانه و له هۆزی (تاوگۆزی)یه - له سه دهی نۆزده هه مدا ژیاوه. شاعیریکی داهینه ری مه زنی هه ست ناسک بووه، هه روه ها سۆفیه کی فره دلسۆزو هه ستو شعوریکي راستگۆیانه ی هه بووه. شیوازیکي هه یه له وپه پی نه فراندندایه له شیعردا سه ره پای شه و میزو توانایه ی که له شیعرو سه روادا هه بیبووه، هه روه ها شیوازه نوییه کانی داهیناوه له شیعردا.

۹- حاجی قادری کۆیی

سه رکرده ی شاعیره نیشتمانپه روه ره کورده کانه به پیتی گوزارشتی میژوونوسی شه مین زه کی به گ حاجی شاعیریکی نیشتمانیی و به په رۆش بووه، له سه ده ی نۆزده ییه مدا ژیاوه و هه ر له م سه ده یه دا گۆچی دواپی کردووه.

له گه ل بزوتنه وه ی نه ته وه یی کوردیدا ژیاوه له سه ره لدانیه وه و به ئازاره وه روخانی میرنشینه کوردیه کانی بینیه وه له سه ر دهستی عوسمانیه کاندا و توندکردنی ته وقی کۆیلایه تی له گه ردنی گه له که ی، حاجی به سه ره ریه کانی کورده کاندا هه لیداوه و بانگیکردن بق یه کگرتن و خۆرۆشنبیرکردن و چه کداربوون به زانست و مه عریفه و چوو نه ناو گۆشش و خه باتی شۆرشگێڕیه وه بق رزگارکردنی نیشتمان.. شیعره کانی به وه ناسراون که هۆگریی ژۆریان پێوه دیاره بق کوردستان و خۆشه ویستی قولی بق کورده کان و گرنگیدانی به زمانه که ی یه کیکي ترن له خه سه له ته کانی شیعره کانی شه م شاعیره. حاجی قادری کۆیی شاعیریکی جه ماوه ری بوو به زمانیکي ساده هۆنراوه ی دههونیه وه، گوزارشتی له هیواو هه سه ته کانی جه ماوه ر و خواسته کانیان ده کرد به ره و پێشکه وتن و ئازادی .. عوسمانیه کان ژۆریه ی هه ره ژۆری هۆنراوه کانیان سوتاند و شه وه ی که ماوه ته وه ژۆر خواست و ئاره زووی له سه ره له نێو کورده کاندا.

۱۰- پیرمینرد^{۲۸}

ناوی حاجی توفیق له مه زنتین شاعیرانی کوردستانه له سه دهی بیسته مدا، هؤنراوه کانی به هیز و تۆکمه یه و نه فراندنی گوزارشت و لیکچوونی ره وانبیژیان تیدایه، شاعیریکی دیارو خاوهن به هره بوو له هه موو بواره کانی شیعو، داستان و سرودو جۆره کانی ره وانبیژیدا، هه روهک چۆن شاعیریکی داهینه رو نه فرینه ره و به هره داربوو- به دریزایی زیانی به کاری رۆژنامه نویسه وه خه ریک بووه له عیراقدا، رۆژنامه کانی ژین و ژیا نه وه و زیانی ده رکردووه.

۱۱- گۆران^{۲۹}

ناوی عه بدوللایه مامۆستای شیعی نوییه له زمانی کوردیدا، هه روهک چۆن شاعیری هه ره گه وریه له وه سفکردنی جوانی و دلداریدا، له م بواره دا داهینانیکی جوانی کردووه و بۆته یه که م سوارچاکی نه م بواره، شاعیریکی هه ست ناسک بووه گوزارشتی سه رسامکه ر و شتیوانی جوانی هه بوو، وه سفه کانی جوان و پر له ره وانبیژی بوون، له بزوتنه وه ی نیشتمانیدا کاری کردووه له کۆتایی ته مه نیدا به ره و ناراستی چه پ چوو گۆرانی بۆ جه ژنه کانی کرێکاران و ناشتی هؤنراوه ی نویسه وه پیاپاندا هه لیداوه هه روه ها له بزوتنه وه ی پشتیوانانی ناشتیدا کاری کردووه تابۆته نه ندای نه نجومه نی ناشتی جیهانی، له سالی ۱۹۶۱ مردووه.

۱۲- ئیبراهیم نه حمه د^{۳۰}

^{۲۸} - هه تا ئیستا دیوانه که ی به ته ولوی چاپ نه کرله. چه رۆک و شیعره کانی له رۆژنامه و گۆفاره کوربه کاندایا بلایونه ته وه. به شیک له (هه م و زین) ی به شیعره و رگێپلوه بق سه ر شیوه زاری سلیمانی، هه روه ها داستانیکی له باره ی لوانزه سواره به ناویانگه که ی مه ریوانه وه نویسه.

^{۲۹} - چه ند دیوانیکی چاپکرلوی هه یه به لام هه موو شیعره کانی له خۆنه گرتووه گۆفارو رۆژنامه کوربه کاندایا چه ندين هؤنراوه یان بلایوکرۆته وه، هه روهک چۆن ژماره یه ک شیعی و رگێپلۆن بق زمانی عه ره بی و له گۆفاره عیراقیه کاندایا بلایوکرۆته وه.

^{۳۰} - هؤنراوه و تاره کانی هه ر له سالی ۱۹۳۲ وه له (دیاری لوان) دا بلایوکرۆته وه پاشانیش له (گه لاوێن) گۆفاری و رۆژنامه کوربه کانی تریدا و تاره چه رۆکه کانی له گه لاوێن دا بلایوکرۆته وه به لام و تاره سیاسیه کانی نه وا

ئەدىبىيىتى كوردى ناسراۋە بە باشترین نوسەرو چىرۆكنوسى كوردى دادەنرەت كە رىكابەرى نىيە چەندىن ھۆنراۋەى جوانى نوسىيۈە لەبۈرەكانى نىشتەمانپەرۋەرى و خۆشەويستىدا بەلام ئەم بەرھەمانەى كەمن سەرەپاى بەھا ئەدەبىيەكەيان لەرووى پىشپەرەويان بەرەو ئاراستەى پىشكەوتنخۋازى لەئەدەبى كوردىدا. چىرۆكە كورتەكانى چاپكران و لەگۇفارى گەلاۋىژدا بلاۋبونەتەو لە كاتى خۇيدا.. بەلام چىرۆكە دىزىئەمانى ھىشتا بلاۋبونەتەو (نوسەرمەبەستى تا سالى ۱۹۷۰يە) خاۋەن شىۋازىكى وورەو دەرپرەن و گوزارشتى نايابە، ھەرۋەھا ھەولەيداۋە ووشەى كوردى بەكاربەيتىت مەگەر بەدەگمەن ووشەى بىيانى بەكاربەيتىت.

۱۲ ھايق بىگەس

بىگەس شاعىرى مىللى شۈپشىگىرپى ناسراۋە لەكوردستان. لە نىۋەى يەكەمى سەدەى بىستەمدا ژياۋە. شىعەرەكانى مۆركىكى نەتەۋەى و ستايشكرىدى كوردستانيان پىۋە ديارە ھەرۋەھا بانگەشەكرىن بۆ يەكخشتى رىزەكان و كوشش لەدژى داگىرەران و خۇپاگرى و بەرەنگاربونەو.

بەشدارى لەخەباتەكانى گەلى كوردماندا كوردوۋە و رۆلىكى ديارى گىرپاۋە لەپاپەرنى ۶ ئەيلولى ۱۹۲۰ دژى پەيماننامەى ھاۋپەيمانى نىۋان عىراق و بەرىتانىا. چەندىن جار دەستگىركاۋە.

۱۴- ەلەلەدىن سوجادى؛

نوسەرو چىرۆكنوسىكى كوردى ناسراۋە ئەدىبىيىتى بەناۋبانگە خاۋەن چەندىن چىرۆك و نوسىنە بەشدارىيەكى گەۋرەى لەبۈرەى رۆژنامەگەرى كوردىدا كوردوۋە، بەرۋەبەرى كارگىرپى گەلاۋىژ بوۋە بۆ ماۋەى نىزىكەى ۹ سال ھەرۋەك چۆن خاۋەنى گۇفارى نزار

لەرۆژنامەكانى حەزى دىموكراسى كوردستانىدا. رىزگارى. خەباتى كوردستان. خەبادا بلاۋبونەتەو كە خۇى سەرنوسەرى بوۋە لە ۱۹۶۹-۱۹۷۱ كۆمەلەك لە چىرۆكە كورتەكانى لەكتىپىكدا لەسالى ۱۹۶۰دا بلاۋكولونەتەو.

۱۱- گۇفارو رۆژنامەكتىبە كوردىيەكان چىرۆكە جۆرلۈجۈرەكانىيان بلاۋكولونەتەو، بەلام دىۋانەكەى لى ھاۋى دىلۋىزى مامۇستا ئىبراھىم ئەحمەد بوۋە. لەسالى ۱۹۶۱ دىۋانەكەى دايە چاپخانەى صلاح الدىن بۆ ئەۋەى چاپى بىكات لەژىر چاپدا بوۋە كاتىك كە پۇلىس ھەلىكوتايە سەر چاپخانەكە دەست بەسەردا گرت و پاشان نواتر دىۋانەكە گەرتىرايەۋە ئىستە لەرتىدايە بۆ چاپ.

بووه كه گۇفارىكى سىياسى ھەفتانە بووه.. زۆرىەباشى زمانى كوردى زانىو ھە كارى پىكردووه، شىوازەكەى ناسك و ئاسانە بۆ تىگەيشتن، گوزارشتى باشە، خاوەنى چەندىن نوسىن و كىتەبە، بەباشترىن نوسەرانى ھاوچەرخى كورد دادەنرەيت زياتر بايەخى بە ئەدەبى كوردى و مېژوھەكەى داوھ و لەو بواردەدا خەرىك بووه شانەباشى راپەرىنى رۆشنەبىرى كوردى رۆيشتووه ھەر لەجەنگى جىھانى دووھەو تا رۆژگارى ئەمرومان.

۱۵- جگەر خوین^{۱۲}

شاعىرىكى نىشتەمانى پىشكەوتنخووزى كوردىيە لەسوربا بەبالاى كوردستان و خەباتەكانى گەلى كوردىدا ھەلەدەدات. ھەروەك چۆن ستايشى كۆششەكانى گەلى سورى دەكات و گۆرانى بۆ ئاشتى و بزوتنەو ھەكانى گەلانى رزگارخووز دەلەيت و لەھۆنراوھەكانىدا شەھىدانى كوردستانى شكۆداركردووه.. شىوازى مىللى و سادەو ئاسانە گوزارشتەكانى باشن و ھۆنراوھەكانى بەناوبانگن لەنێو كوردەكاندا لەژيانىدا چەندىن جار روپەپوى زىندانىكردن و ئاوارەى بووھ تالى بېبەشبوونى لەخەبات چەشتووه.

۱۶- كامەران^{۱۳}

شاعىرى نىشتەمانپەرھەزى لاو - محمد ئەحمەد تەھا- شاعىرىكى بەھرەدارەو بەزۆرى ھۆنراوھەكەى لەسەر شىوازى نوێ دادەنرەيت، شىوازى باشە، گۆرانى بە جوانى كوردستان و خەباتەكانى و خەباتى گەلەندا دەلەيت، شىعەرى چەندىن شاعىرى جىھانى ھەركەتپارەو بۆ زمانى كوردى بەتايەتى لەبارەى پاپلۆنىرۆداو لۆركا و ئەركۆن.. ھۆنراوھەكەى جوانى ھەيە لەوھەسكەردى خەباتى جەزائىر و خۆراگەى پالەوانەكەى (جەمىلە) كە بەناوبانگە

^{۱۲} - چەند دىوانىكى شىعەرى چاپكەرى ھەيە بەلام ھەموو ھۆنراوھەكانى لەخۆناگرەيت و دىوانى دووھەمىشى (شۆڤشى ئازادى) ئاراستەى شىعەرى چەپى پێوھ نيارە دوو كىتەبى ھەيە لەبارەى رۆژمانى زمانى كوردىيەو و لەبەغدا چاپكەرن.

^{۱۳} - چەند نامىلەكەى چاپكەرى ھەيە كە كۆمەلەك لەھۆنراوھەكانى و چوارىنەكانى لەخۆگرتووه بەلام ھۆنراوھەكەى شۆڤشىگەىكانى تەنھا بەشىكىان نەبەيت چاپكەرن جگە لەھۆنراوھەكانىشى لەگەڵ مامۇستا جەمال شالى پارىزەردا بەشدارى كەردووه لە دەركردنى گۆڤارە رۆشنەبىرىيەكەيدا (رۆژى نوێ) كە لەسالى ۱۹۶۰-۱۹۶۱) لەسلىمانى دەردەچو ئەم گۆڤارە كە خەمەتەكى ديارى پىشكەشكەردووه بەرۆشنەبىرى كوردى و ھۆشيارى نىشتەمانى ھۆكەمەتى ژەنرال عەبدلكەرىم قاسم داخست.

له عێراقدا، شاعیریکی پیشكه و تنخوازی میلییه ههروهك چۆن به باشتترین وتاریبژ داده نریت و چاوه پوانی ئابندهیهکی گهش و روشنی لێدهکریت.

بیجگه له مانهش که باسماں کردن و ناوماں هێنان دهیان شاعیر و ئهیبی تری کورد ههه به هۆی که می بواره که وه نهمانتوانیوه ناویان بێنن، بهلام دهکریت ئاماژه به ههندیک له ناسراوهکانیان بکهین بهتایبهتی: ناری، شیخ رهزای تاله بانی، مهولانا خالیدی شاره زوری، مستهفا بهگ، ئهحمده موختار جاف، ئهمین فهیزی بهگ، زیوه، ع.و. نوری، عوسماں سهبری، تاهیر بهگ، سالار سهعید، مهلا محمد جەلی زاده، دکتور نورالدین زازا، دلزار، عوسماں عهونی ئهحمده کۆر، بیخود، صالح دیلان، عوسماں عوزیری و دهیانی تر.

لهیهکیتی شۆفیه تیش چه ندین ئهیبی کورد ههیه که به شداریان کردوه له خزمهتکردن به ئهدهبی گهلی کوردیان و زمانهکهی.. له نمونهی پروفیسۆر - قه ناتی کوردۆ - کۆردیف - ئه ره ب شه مۆ - جاسم جهلیل - و ئهوانی تر.

سیفەت و خەسلەتە نەتەوہییەکانی گەلی کورد

گەلی کورد وەک نەتەوہیەکی خاوەن حالەتی دەروونی و ھەستی نەتەواییەتی تایبەت بەخۆیەتی، ھەروەھا خاوەن خەسلەتەگەلیکی نەتەوہییە تایبەتە. توێژەرانی ھاوێران لەسەر ئەم بابەتە کە گەلی کورد ئازادی خۆشەویشت، بەوفاو دلسۆزە، حەزی لەنەجابت و پیاوہەتی و جوامیریە سادە و راستگۆیە لەمامەڵە و پەيوەندییەکانیدا، بەئازاییەتی و توپەیی ناسراوە زۆریک لەخۆرەلاتناسانی بیانی لەبارەیی کوردەکان و سیفەتەکانیانەوہ نویسیویانە لێرەدا ھەندیکیان لێوہردەگرین:

مامۆستا باسیل نیکیتین لەکتیبەکەیدا - چەند تێبینیەکی لەبارەیی کوردەوہ دەلێت: " بۆ خستنەپۆی پوختەیک لەبارەیی رەوشتی میللەتەکەوہ پتویستە لەسەرمان باسی ئەوہ بکەین کە لەشفرۆشی بەتەواوہتی لەناو کورددا بوونی نیە، ھەریقەش بۆ دیاریکردنی یان ئاماژەدان بەو حالەتە ووشەی تورکی بۆ بەکاردەھێنن پیاوی کوردی مالی ھەبە و زیاتریش یەک ژن دینن، ھاوسەرەکی دەسلاتیکی گەورەیی ھەبە لەژیانی ناخۆدا، بالابۆش نیە و ھاوسەرگیریش لەرێگەیی خۆشەویستیەوہ دەبێت، تاکی کوردی چالاکە و کاتیکی کەوا کەسێک سەردانی کوردستان دەکات سەرسام دەبێت کە دەبینیت چ کۆششێکی کراوە بۆ وەرگرتنی یان بەرھەمھێنانی سامان لەزەوی. تاکی کوردی ئازاد رەق و ساویلکە و بەخشندەیی بەسروشتی خۆی زیرەکی و باشە. تاکی کوردی خاوەن نەجابتە و دروشمی کەرەمەت و جوامیری و باش رەفتارییە، لەژێر ھەر زۆرلیکردنێک ھەلدەچێت. " مامۆستا ب. نیکیتین لە ۱۰ لەکتیبەکەیی (الاکراد) کە بەزمانی عەرەبیە دەلێت: " کورد شانازی دەکات بە ھەڵە و رەجەلەکی خۆیەوہ، دلسۆزە بۆ سەرۆکەکەیی، قوربانی بەخوێنی دەدات لەپێناو نەتەوہکەیدا، جەنگاوہریکی ئازاییە و حەزی لەجەنگ و جلی و رەشەدار دەپۆشێت و حەزی پێدەکات. بەلام لەژیانی تایبەتیدا ئەوا باوکیکی خەمخۆر و میردیککی دلسۆزە و ریزلەژن و لەمنالەکانی دەگریست،

" - مەسەلەیی کوردی نوسەر بلە چ شیرکۆ لا ۷۱ چاپی نووہمی عەرەبیەکی بەغداد- ۱۹۶۱ز. ئەو چاپەیی کە دەسلەتدارانی قاسم پیش ئەوہی بلاویتەوہ دەستیان بەسەردا گرت لەبازاردا کاتیکی کە دەستیان بەسەر ھەروەر چاپخانەیی خەبات و ھەڵاھەبێندا گرت لەبەغداد نوای بەرپاویونی شۆڕشی کوردی سالی ۱۹۶۱ (مانگی ئەیلول).

له کاته کانی به تالیدا تاکی کوردی حەزی له گۆرانی و سرودی خۆشه‌وستی و جه‌نگیه..
ده‌مێک شێرگیرو ده‌مێکیش خۆیسته، به‌لام ئه‌وه‌میشه زۆر زیره‌که، به‌حه‌ماسه‌و زوو
توپه‌ ده‌بیته، سروشت و ئه‌وه‌ی تێیدا به‌ له‌چیاو دۆل و ئاو میره‌گه‌کانی خۆش ده‌وێت.
له‌ئێنسکلۆپیدیای گه‌وره‌ له‌ به‌رگی (٢١) دا هاتوه^{٤٥}

(هه‌ستو سۆزی خیزانی له‌نێوان کورده‌کاندا زۆر گه‌شه‌سەندو به‌هێزه‌ ئه‌وان دلسۆزن،
ده‌رون پاکن، میواندۆستن و ژنه‌کانیان زیاتر نازادیان هه‌یه‌ له‌ژنانی تورک و بێ بالاپۆشی
دینه‌ ده‌ره‌وه‌ فره‌ ژنی له‌ناو کورده‌کاندا نیه‌ ته‌نها له‌ناو ده‌وله‌مه‌نده‌کانیاندا نه‌بیته،
تاکی کوردی مۆسیقاو سه‌مای خۆش ده‌وێت خۆشه‌ویسته‌کی مه‌زن"

مسیق (هازی بندر) له‌کتێبه‌که‌یدا- گه‌شتیک بۆ ولاتی کوردان ده‌لێت^{٤٦}؛
(به‌کورتی کورده‌کان پیاوانی جوان و به‌هێزو زیره‌کن دوا‌ی ئه‌وه‌ی به‌شارستانیه‌ت
رۆشنی‌یه‌ر ده‌بن ئه‌وا بالای باشت‌ر ده‌بن...)

مستەر ئی. بی. سۆن له‌کتێبه‌که‌یدا- دوو سال له‌کوردستان ده‌لێت^{٤٧}؛
(لای کورد دلسۆزییه‌کی هه‌میشه‌یی و ریزه‌یه‌یه‌ بۆ ووشه‌ و خزم‌دۆسته، هه‌روه‌ها
مامه‌له‌ی نایابه‌ له‌گه‌ڵ ژندا و زه‌وق و هه‌ستیک‌ی ناسکی هه‌یه‌ شیع‌ری خۆشه‌ده‌وێت و
ئاماده‌یه‌ بۆ قوربانیی و شانازییه‌کی جوان ده‌کات به‌ نه‌ته‌وايه‌تی و نیشتمانپه‌روه‌ریه‌وه‌؛
ئه‌مه‌ نمونه‌ی کورده‌).

له‌مستەر- ئی. بی. سۆنه‌وه‌ نیکیتین ئه‌مه‌ وه‌رده‌گرێت^{٤٨}

^{٤٥} - سه‌رچاوه‌ی پێشوو لا ٧٢ چاپی دووه‌می عه‌ره‌بییه‌که‌ی.

^{٤٦} - زار مسیق (پۆل بندر) کوردستان سالی ١٨٨٧ هه‌روه‌ها هه‌ر له‌مباریه‌وه‌ نویسیویه‌تی و ده‌لێت "کورده‌کان
خاوه‌نی ئابوو کرامه‌تن به‌ته‌واوه‌تی پایه‌ند ده‌بن به‌لێنکیانه‌وه‌ که‌ ده‌یدهن، ئه‌گه‌ر به‌لێنیا‌ن پێدایه‌ت که‌
به‌سه‌لامه‌تی ده‌تگه‌یه‌ننه‌ شوێنیک ئه‌وا بێ دوو دلی له‌وه‌ دلایه‌به‌.

^{٤٧} - سه‌رچاوه‌ی پێشوو لا په‌ر ٧٢.

^{٤٨} - ب. نیکیتین سه‌رچاوه‌ی پێشوو لا ٦٢- سۆن مه‌به‌ستی له‌و کوردستانیه‌ که‌ پێش جه‌نگی جیهانی یه‌که‌م
بینیویه‌تی و پێش ئه‌و پێشکه‌وتنه‌ی که‌ له‌ماوه‌ی په‌نجا سالی راب‌ریدا رویداوه‌ له‌لایه‌نه‌کانی سیاس‌ی و
کۆمه‌لایه‌تی و رۆشنی‌یه‌ری و پێشه‌سازی و ته‌ندروستی‌یه‌وه‌.

ئەگەر بىمانە ویت دادپەرورەرىن لەبىرپاردان بەسەر كوردەكاندا ئەوا دەبیت بەراوورد بکەین لەنێوان كوردستان و ئەوروپادا هەر لە ٦٠٠ سالەو هەتا ئەمڕۆ ئەگەر بەراووردمان كرد لەنێوان ئەوروپەك و كوردنكدا ئەوا بپرواناکەم تاي تەرازووی ئەمى دواينيان قورستر بىت، ئىمە دەبينین لەنێو هەزار كورد دا- سەر بە هەر چين و دەستەيك بن- كەسانی تاوانبارو كەمپەوشت زۆر كە: مەتن لەوێ كە دەبينینەو لەناو هەمان ئەم رێژەيەدا لەناو ئەوروپەكاندا^١ تاي ئەوێ لەم ووتەيەدايە وەلامىكى بەس نىە بۆ هەموو ئەوانەى كە هەوليانداو وە ویتاي كوردەكان بکەن كە رینگرو درپندن؟

بەلام پەسپۆرى سۆفیهى لەكاروبارى كوردەكاندا مامۆستا ئاكۆبۆف لەئەتروحه كەيدا كەبەناونیشانی - دەربارەى مەسەلەى لىكۆلینەوێ نەتەوێي كوردەكانى ئىران دەلیت^٢:

(تایبەتەندىە تایبەتیهكان لەپێكهاى لای دەروونی تاكى كوردیدا ئەوێ هەست بەخۆی و شانازىكرنى نەتەوێي تىدايە تاكى كوردی ئازادی خۆشدەوێت و نەتەوێ كەى خۆى خۆشدەوێت و هەمیشە سازە بۆ خەبات و تىكۆشان لەپینا و ئازادی خۆی و سەرەخۆبیدا، لەسيفەتەكانى يەكگرتووی و هەستكردن بەدەريازكرنى هاوبەرامبەر و

١ - E.B.soane سالى ١٩٠٩ سەردانى كوردستانى كرىووە بەنهنى و خۆى پەنھان كرىووە وای داناو كە فارسە بەلام هەندىك لەكوردەكانى جاف ناسىويانەتەووە ريزيان لىگرتووە. كۆتیبەكەى لەسالى ١٩١٢دا بلاكۆكرىتەو بەزمانى ئىنگلىزى لە لەندن تىيدا تىبينەكانى خۆى خستۆتەپوو سەبارەت بەو كە لەو كەشتەيدا بىنيويەتى بەناوى (Through Mosopotamia and Kurdistan in disguise)

٢ - "بگەپزەووە بۆ ئەتروحه كەى دكتور سەيد عەزىز سەيد عەبدوللای شەمزى كە بپروانامەى دكتورای پێوەرگرتووە لەئەكادىمىي زانستە سۆفیهى تیهكان لە اينىنگراد كەبەناونیشانی (بزوئەوێ رزگارپخوازى نەتەوێي گەلى كورد)ە كە -خەبات- چەند بەشىكى لى بلاكۆكرىتەو.

دكتور شەمزى تىكۆشەرىكى كوردى ناسراو سەر بەخیزانى نەهرىيە كە بەتىكۆشانى نىشتمانىي ناسراو كە جەمسەرەكەى شىخ عوبەيدللى نەهرى بوو سەركردهى شۆرشى-١٨٨١- بەلام شىخ عەبدولقادر باپىرى دكتور شەمزى و شىخ محەمەد، مامى.. لەشۆرشى ١٩٢٥ كوردیدا لەتوركيا لەسێدارەدان شەمزى ئەندامىكى دياربوو لەحرزى هيوادا پەيوەندى كرىووە بەشۆرشى بارزانەو لەسالى ١٩٤٥دا پاشان بەكۆمارى كوردستانى ديموكراسىيە كە ئارەبوتى بۆ تەواكرنى خويندە سەريازىيەكەى لەباكو و تاسالى ١٩٥٨ لەيەكێتى سۆفیهت مارهتەو كە خويندەكەى تەواكرىووە گەرايەو بۆ عىراق.

خۆشویستنی دیموکراسی که به شیوه‌یه‌کی میژوویی لای خۆی دروست بووه هه‌روه‌ها ئازایه‌تی و کارکردن و لێبوردنی ئایینی و پاکوخواوینی ره‌فتارو ژیانی ناومالی و روخۆشی فیتیری و گه‌شه‌بین به‌خێرو باشه‌.

نوسه‌ری روسی - بنزنکهره - له‌کتیبه‌که‌یدا - یاداشته‌کان له‌باره‌ی کوردستانه‌وه - له‌باره‌ی که‌سی کوردییه‌وه ده‌لێت^{٩١}:

" که‌سی کوردی به‌سروشتی خۆی ره‌فتار باشه‌، به‌ روخۆشی و ره‌فتاری چاکی و خۆش مه‌شره‌بی ده‌ناسرێته‌وه، ساده‌یه‌ له‌گفتوگۆکانیدا دووره‌ له‌زۆرله‌خۆکردن تا ئه‌وه‌په‌ی به‌خشنده‌و میهره‌بانه‌ له‌گه‌ل میوانه‌کانیدا."

به‌لام - ریچ - ی به‌ریتانی که‌ له‌سالی ١٨٢٠دا سه‌ردانی کوردستانی کردووه ده‌لێت^{٩٢}: " کورده‌کان میله‌تێکی به‌سۆزو میهره‌بانن و زۆر کۆمه‌لایه‌تین، خۆبه‌زلزانی پووج ناسن و بێ مانایه‌ لایان هه‌روه‌ک چۆن ئه‌ره‌یی به‌یه‌ک نابهن، نه‌میستووه له‌کوردێک پاشه‌مله زه‌می دوژمنێکی بکات ئیتر راده‌ی دوژمنایه‌تی نێوانیان هه‌رچه‌نده‌ بووبێت، تاکی کورد چه‌که‌که‌ی خۆشه‌وێت و شاره‌زایه‌تی."

خۆره‌لاتناس - هارتمان - له‌کتیبه‌که‌یدا - پێنج وتار له‌باره‌ی ئیسلامه‌وه له‌باره‌ی کورده‌وه ده‌لێت^{٩٣} " له‌روخساری دلاوه‌رییانه‌ی تاکێکی کوردیدا ناشتی و هه‌ستی قول و ناسک هه‌شاردراوه‌. گه‌واهیه‌ زۆره‌کانیش ئه‌وه ده‌سه‌لمێنن که‌ سروشت عه‌قڵێکی سروشتی و توانای زوو ده‌رککردن و تینگه‌یشتن و، بپاری دادپه‌روه‌رانه‌ی به‌خشیه‌وه ته‌مۆفی کورد."

^{٩١} - سه‌رچاره‌ی پێشوو.

^{٩٢} - بگه‌ڕێه‌وه بۆ مه‌سه‌له‌ی کورد به‌پێنوسی بله‌ چ شێرکۆ لا ٧٦ چاپی دوهم. خیزانی خوالێخۆش بوو (Claudius james Rich) له‌سالی ١٨٢٠ دا کتێبه‌که‌ی بڵاوکردوته‌وه که‌له‌باره‌ی سه‌ردانه‌که‌یه‌وه‌یه بۆ کوردستان.

سالی ١٨٣٦ کتێبه‌که‌ له‌ژێر ناوینیشانی (Narrative of a Residence in Kurdistan) له‌لنده‌ن بڵاوکراوه‌.

^{٩٣} - بگه‌ڕێه‌وه بۆ مه‌سه‌له‌ی کوردی لاپه‌ره ٧٦ چاپی دوهمی عه‌ره‌بیه‌که‌ له‌کتیبه‌ی (Funf vortrag uber den islam) وه‌ریگرتوه‌.

مژده دەر - وکرام - ده لیت:

"کورده کان گه لیکى به هیتزو به هره دارن و مامه لیهان باشه له گه ل به رامبه ردا"^{۴۵}
به لام (رش) - که ئاماژه ی به زۆریک له فه زیله ته کۆمه لایه تیه کانى کورد کردوه ئه و
توێژینه وه که ی ئه مه ی خواره وه له خۆده گریت له پرای نوسه ری ئه رمه نی - ئه بو فیان -^{۴۶}
" ده توانین به کورده کان بلتین - سوارچاکانى (جهنگاوه رانى) خۆره لات - به هه موو ئه
ئاماژانه ی که ئه م وشه یه له خۆی ده گریت ئه گه ر له ژيانیکى زیاتر شارستانیدا بژیانایه .
ئویش له بهر ئه وه ی که سېفه ته هاو به شه کانى ئه م گه له بریتین له : ئاماده ی هه میشه یی
بۆ جهنگان، دامه زراوه یی و فه رمان به رداریی ته وایان بۆ فه رمان په واکانیان، به وه فاییان
بۆ په یمان و باش میوانداریان .. هه زیان له سوارچاکیه و ئه و په پری ریزیان هه یه بۆ
ژنان "

مامۆستا ب. نیکیتین له باره ی ئه م ووتانه وه ده لیت^{۴۷}:

" من دانیام ئه م خه سه لانه ی که به شیه وه یه کی گشتی داویانه ته پال کورده کان خه ریکه
ته واو هاو پیکیت له گه ل زۆریه ی هه ر زۆری رای ئه و گه شتیارانه ی که ماوه یه کی درێژ
له گه ل کورده کاندایان هه روه ها ده لیت: - سه ره پرای سروشتی جهنگاوه ریان کورده کان
هه زیکى زۆریان له ئازادییه و پابه ندبونیکى پاله وانانه یان هه یه به که رامه تیان وه . -
هه روه ها زۆریکی تر له وانه ی به ئاگا وشاره زان ئاماژه یان به خه سه لته باشه کانى
کورده کان داوه نمونه ی زانای گه وده ی سۆفیه تی و هاوړیی دلسۆزی گه لی کورده مان
خوالیخۆشبوو - ئۆربلی - و خۆره لاتناسی سۆفیه تی فیلیجیفسکی و شاره ز له کاروباری
بزوتنه وه ی نیشتمانی کوردیدا پرۆفیسۆر - برنتس - له ئه لمانیای دیموکراسی و دکتۆری
لوبنانی - ئه دیب معوض - و باوکی به ریز - پاپا بیرابوای فه ره نسى و لوسى پول مارگریت
و ده یانی تر .

^{۴۵} - سه رچاوه ی پێشوو لا ۷۵ چاپی نووه مه عه ره بیه که .

^{۴۶} - (الاکراد) ی باسیل نیکیتین لا ۶۷ چاپه یه که مه عه ره بیه که .

^{۴۷} - سه رچاوه ی پێشوو لا ۶۸ .

به‌شی دووهم

بزوتنه‌وی رزگاریخوازی نه‌ته‌وهیی گه‌لی کورد

* سه‌ره‌ه‌لدانی بزوتنه‌وه‌که

* شیوازی بزوتنه‌وه‌که

* سروشتی بزوتنه‌وه‌که

* په‌ره‌سه‌ندنه‌کانی

* ناما‌نجه‌کانی

سەرھەڵدانی نەتەوێ کوردی و بزوتنەوێ رزگاریخوازەکی

سەدە ی شازنەزەمی زایینی مەملەتیەکی ترسناکی بەخۆوە بینی لەنیوان هەردوو دەوڵەتە ئیسلامیەکاندا (ئێزانی - شیعی) و (تورکی - سوننە) لەپێناو سەرۆکەری و زالبوون بەسەر ولاتانی ئیسلامیدا... و خۆرەلاتی ناوەراست بەتایبەتی، تێیدا چەک و شینۆزەکانی فێلکردن و چەواشەکردن و لەخشتەبردن و فریودان و هاندان بەکارهێنرا، ئەمەش بوو مایەی نەهامەتی و وێرانکاری و کوشتن و تێکدان و کاوالبوون بۆ گەلانی خۆرەلاتی ئیسلامی لەفارس و کوردو تورک و عەرەب، لەبەرئەوێ کوردستانی و ولاتی جیاکەرەو بوو لەنیوان هەردوو دەوڵەتەکاندا ئەوا بوو گۆڕەپانیکی سەرەکی بۆی و گەلەکی بەهۆی ئەمەوێ پشکی شیری بەرکەوت لەوێرانکاری و نەهامەتیەکانی ئەو جەنگە فەوتینەرە، بەتایبەتی ئەو کاتە کوردستان پەرت پەرت بوو بوو لەنیوان چەند مێرەشیانیکی دەرەبەگیەتیدا کە هیچ کامێکیان بەتەنها نەیانداوە توانی بەرەنگاری داگیرکەرەکان ببنەوێ یان لەسنورێکدا پاییانگیرن.

سستی دەرەبەگیەتی باویش لەوکاتەدا لەکوردستان، ئاستەنگی دەخستە بەردەم یەگەرتنی گەلی کوردی و یەكخستەوێ مێرەشیەکان لەسایە یەك دەوڵەتدا کە بتوانێت بەرگری لەنیشتمان بکات و روبەروی هێرشە بیانیەکان ببێتەوێ یان ولات دۆربخاتەوێ لەمەترسی ئەو جەنگە ی کە نە وشتی ئەمێ تێدایەوێ نە ماوشتی، هەرەوێ چۆن هەستی نەتەوێی کوردی^{۴۷} بەتێگەیشتن و چەمکە نوێیەکی هێشتا بوونی نەبوو

^{۴۷} - هەستی نەتەوێی: بڕینی لەهەستکردنی تاک بەئینتیمای بۆ نەتەوێکێ، پڕیشبێت لەخۆشەویستی نیشتمان و، گەل و شانازیکردن بە باوباپێرانیەوێ سوریوون و پێداگری لەسەر بەرژەوێندیەکانی، هەرەوێ کار بکات بۆ رزگاریکردنی نیشتمان لەدەسەلاتی بیانی و بەدیهێنانی ئامانجە نەتەوێییەکانی بەجیاوازی دەستەوێچینەکان کە تەبەنی نەتەوێیەتی دەکەن و پێشەروێ دەکەن دەگۆرێت هەستی نەتەوێیەتی لەنەتەوێدا رەنگ دەدانەوێ لەکات و لای دۆستبوونی و لەبۆتە ی تاییەت بەخۆیدا رەنگ دەگۆرێت.

نەتەوێش (Nation) بەچەمکە نوێیەکی واتە:

کۆمەڵێک لەخەڵک بەشینۆیەکی مێوێی لەسەر یەك خاکی هاوێش دۆست بوون بەیەك زمان قسە دەکەن و ژیاڵێکی ئابوویی هاوێش دەژین هەست و دەرونیکی هاوێش کوێان دەکاتەوێ بە هەستی نەتەوێی یەگەرتو سێفەت و خەسلەتی نەتەوێی گشتی هاوێش گوزارشت لەبوونی خۆی دەکەن. نەتەوێش ناتوانێت دۆست بێت

تا رۆلە دەستە و تاقمە جۆراوجۆره‌كانى گەلى كورد و هیزو كۆششەكانیان هەماهەنگ و
بەكېخات بۆ بەرگریکردن لەنیشتمان.

بەلكو هەستى ئایینی و مەزھەبى زالبوو هەر ئەمەش وایكردبوو كە فەرمانپەر و تورك و
فارسەكان لەسودى خۆیان بەكارى بهێنن و كوردەكانى پێڕابكێشن بۆ لای خۆیان،
بەمەش كوردەكان دابەشبوون بۆ دوو بەش یەكێكان سەر بە دەولەتى صفەویی-
شیعە- بوو بەشەكەى تریشیان سەر بە دەولەتى عوسمانى سوننى بوو لەمەوه
تێدەگەین كە نەتەوهى كوردیی^{٨٨} بەچەمكە نوێیەكەى لەكاتەدا چۆپەست و گەلالە

ئەگەر بەربەستە دەرەبەگایەتیەكان (بەربەستە ئابوری و سیاسەكان و هەى تریش) لا نەبێن كە ئاستەنگن
لەبەردەم یەكخستنى هۆزەكان و كۆمەلە جۆراوجۆره‌كان كە لەسەر خاكێكى هاوێش دەژین لەبۆتەى یەك
نەتەوه‌دا. سەرەلەدانی نەتەوه‌ش لەئەوروپادا هاوكات بوو لەگەڵ سەرەلەدانی سەرمایەداریدا.

یاسای كۆمەلایەتى نەتەوه دەبێت بە قوناغەكانى پێگەیشن و كامڵبووندا بپروات نواى سەرەلەدانی بەشێوه‌یەكی
بەرایى و ئەوه‌ش لەرێگەى رزگاریبونی لەدەسلەلتى بیانی و چەوساندنەوه‌ى نەتەوه‌ی و بەدەستپێنانى مافى
خۆحۆكمکردن و پاشانیش تەلووكرینی پرنسپەكانى پەرەسەندنى بەنازادى.

^{٨٨} - نەتەواپەتى: بریتى لەو پەيوەستەگى ئۆرگانىیە كە تاك بەنەتەوه دەبەستێتەوه‌ و گوزارشت لەخۆى دەكات
لەهەستكردن بەئینتیما بۆ نەتەوه‌ و خۆشەویستى نیشتمان و پەيوەستبوون بە بەرژه‌وه‌ندییەكانى گەل و
شكۆمەندى نیشتمان و پابەندبوون بەنەریتەكانیەوه‌ و ریزگرتن لەپێشینەكانى و كلتۆرەكەى و رۆشنەبیریەكەى و
كۆششكردن بۆ رزگاركردنى نیشتمان لەدەسلەلتى بیانی.

نەتەواپەتى وایلێتاتوو بەزۆتەوه‌یەك نواى ئەوه‌ى بێزۆكەكانى رۆدەچێتە ناو ریزەكانى گەلەوه‌ یان هەندێك
لەدەستە و تاقمەكانى كۆمەلگەوه‌ و بەشێوه‌یە بزۆتەوه‌ى نەتەواپەتى گەشەدەكات و پێدەگات. كە ئامانجى
رزگاركردنى نیشتمان و گەشەپێدانى رۆشنەبیری و زمان و ئەدەب و بەدەستپێنانى حۆكمى نیشتمانى، سروشتى
كۆمەلایەتى نەتەوه‌ییش بەجیاوازی چینه‌كان یان تاقمە كۆمەلایەتیەكان دەگۆڕێت كە تەبەنى و پێشەواپەتى
دەگەن، ئەگەر بزۆتەوه‌ى دەستە بالاكانى كۆمەلگە (مولكدارو سەرمایەدارەكان) ئەوا سروشتى كۆن و
ئىستىقلالانەى دەبێت و خاوەن تیروانىنێكى تەسكبینانەى داخراو دەبێت بەسەر خۆیدا. بەلام ئەگەر بزۆتەوه‌ى
جەماوەرى میلی یان دەستە پێشكەوتنخواز یان تاقمە پێشكەوتنخوازەكان یان زەحمەت‌كێشەكان بوو ئەوا
دەبێتە بزۆتەوه‌یەك پێشكەوتنخوازى خاوەن سروشتى میلی مرۆیی تێدەكۆشیت بۆ بەهێنانى
بەرژه‌وه‌ندییەكانى گەل و نیشتمان و هەولێ رزگاریبوون دەدات لە وەبەرھێنانى بیانى و ئىستىقلالكرنى
ناوخۆی. سەرکەوتنى سۆشیاڵیزم و بلاویونەوه‌ى بێزۆكە پێشكەوتنخوازەكان لەجیھاندا هەروەها كارى كۆتە
سەر بزۆتەوه‌ نیشتمانىەكان لەرووى گۆڕینی سروشت و جەوه‌رو ناوەرۆكەكەى بەرەو باشتەر. بەتایبەتى كە

نه‌بوو هوو هر بۆیه‌ش بزوتنه‌وه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یی کوردی نه‌بوو تییکۆشیته‌ له‌ پێناو
 ئاماچه‌ نه‌ته‌وه‌یییه‌ تاییه‌تیه‌کانیدا نه‌مه‌ش وایکرد کاری ته‌ماخه‌وازان ئاسان بکات
 له‌وه‌ی کوردستان ملکه‌چ پێ بکه‌ن و ده‌سه‌لاتی بیانی به‌سه‌ر میرنشینه‌ کوردیه‌کاندا
 به‌پێنن به‌تاییه‌تی که‌ ئهم میرنشینه‌ نه‌ له‌ وکاته‌دا لاواز بوون و نه‌یانده‌توانی به‌ته‌نها
 به‌رگری له‌قه‌واره‌ی خۆیان بکه‌ن نه‌مه‌ش وایلێده‌کردن که‌ له‌یه‌ک له‌ دوو لایه‌نه‌ به‌هێزه
 نزیک بینه‌وه‌ به‌هیوای پاراستنی جۆریک له‌سه‌ربه‌خۆیان یان له‌ژێر کاریگری هه‌ستی
 ئایینی مه‌زه‌به‌یدا.

سولتان سه‌لیمی عوسمانی موماره‌سه‌ی سیاسه‌تیکی فریوده‌را نه‌ی سه‌رکه‌تووی کرد بۆ
 نه‌وه‌ی کورده‌کان بۆ ناو ریزی خۆی پابکێشیته‌، ئه‌ویش به‌سودوه‌رگرتن له‌هه‌ستی
 ئایینی و له‌ کۆششی زانای ئایینی مه‌لا ئیدریس که‌ ناردی بۆ نه‌وه‌ی به‌ناو کورده‌کاندا
 بگه‌رێت و په‌یوه‌ندی به‌فرمانپه‌روا و پیاوه‌کانیا نه‌وه‌ بکات و تێیاندا هه‌ستی مه‌زه‌به‌ی
 ئایینی ببزوتنیت و، داوایان لێبکات بپه‌ ژێر سایه‌ی خه‌لیفه‌ی عوسمانیه‌وه‌ که‌ دانی
 به‌سه‌ربه‌خۆیی ناوخۆیی میرنشینه‌ کوردیه‌کاندا نابوو به‌پێی فرمانی سولتانی که‌ له‌
 ناوه‌پارسته‌کانی مانگی شه‌والی پیرۆزی سالی ٩٢١ کۆچی به‌رامبه‌ر به‌ سه‌ره‌تاکانی مانگی
 ئۆفه‌مه‌ری ١٥١٥ زایینی. به‌وشیوه‌یه‌ میرنشینه‌ کوردیه‌ سونیه‌کان به‌شێوه‌یه‌کی
 فره‌می ملکه‌چی سولتانی عوسمانی کران. ئهم ملکه‌چه‌پێکێر نه‌ فره‌مییه‌ که‌ سه‌ره‌تایه‌ک
 بوو بۆ سه‌پاندنی ده‌سه‌لاتی عوسمانی ژۆرداران به‌سه‌ر کوردستاندا هێنده‌ی نه‌برد
 عوسمانیه‌کان هه‌ولیاندا بۆ نه‌وه‌ی بیکه‌نه‌ ملکه‌چه‌کردنێکی راسته‌قینه‌ی ته‌واوه‌تی،
 ئه‌ویش به‌له‌ناوبردنی هه‌موو روخساره‌کانی سه‌ربه‌خۆیی میرنشینه‌ کوردیه‌کان
 له‌ناوبردنێکی ره‌هاو سه‌پاندنی ئه‌و مه‌رکه‌زه‌ته‌ی که‌ مانای به‌تورککردنی کارگێڕیه‌کان
 و ده‌زگا فرمانپه‌رواکانی کوردستانی ده‌گه‌یاند به‌شێوه‌یه‌کی کرداره‌کی - به‌دامه‌زراندنی
 والی و فرمانپه‌روا تورکه‌کان له‌جێی میرو فرمانپه‌روا کورده‌کان و ناردنی هێزه
 سه‌ربازییه‌ تورکه‌کان بۆ کوردستان دواي زالبوون به‌سه‌ر چه‌کداره‌ کوردیه‌کان و

بزوتنه‌وه‌ نه‌ته‌وه‌یییه‌کانی نه‌ته‌وه‌ زولمێکراوه‌کان له‌خۆیدا لایه‌تیکی پێشکه‌وتنه‌خوازی و تاییه‌ته‌ندیه‌کی
 شوێنگیریه‌ هه‌یه‌ دژ به‌ داگیرکه‌رو ئیستیفلاککردنی بیانی.

سه پاندنی سوغرو چه وساندنه وهی هاوالتیانی کورد و قورسکردنی باری سه رشانیان به باج و ناچارکردنیان بۆ نه وهی بینه سه رباز له سوپای سولتانداو جهنگان له پیناویدا. ئەم ملکه چیتکردنه زۆره ملیانیه که یه که مجار به فیلکردن و دووه مجاریش به به کارهیتانی هیز سه ره پای به رگریکردنی کورده کان لیتی به هه موو نامرازه کان بووه هۆی دروستبوونی یه کیتییه کی زۆره ملیانیه له نیتوان کوردو تورکدا یه کیتییه که له سه ر خستنه سه رو پتوه لکاندنی زۆره ملیانیه به رپابوو بوو (له ژێر عه بایه کی ئایینیدا) که تیتیدا مافه کانی گه لی کورد زه وتکراو کردییه گه لیکی بیبهش له هه موو مافه سه روهرییه نیشتمانیه کانی، ئەم یه کیتییه زۆره ملیانیه که ئیمپراتۆریه تی عوسمانی له سه ری به رپابوو بوو به نسبه ت هه موو گه له کانه وه که له ژێر فرمانڕه وایه تیدا بوون وه که عه ره ب و کوردو ئه رمه ن و بولگارو یۆنان و ئه لبان و ئه وانی تریش به هه مان شیوه بوو.

نمونه ی ئەم یه کیتییه ناچاره ش پێچه وانه ی یه کگرتن بوو له نیتوان نه ته وه کاندای له سه ر بنچینه و بنه مای ئایین یان مه زه ب له گه ل ده ستگرتن به حوکمکردنی ناوخۆیییه وه وه که نه وه ی ریکه وتنی له سه ر کرابوو کاتیک که وا کورده کان پازی بوون لایه نگری خۆیان بۆ خه لیفه به شیوه یه کی فره می پابگه یه نن.

ئه وه ش دژی یه کگرتنی ئاره زومه ندانه یه له نیتوان نه ته وه کاندای که پتیکه وه ده ژین له ژێر سایه ی یه که ده ولتدا، چونکه یه کگرتنی ئاره زومه ندانه پتویسته له سه ر ئه راده ی ئازادی هه موو لایه نه کان به رپایبیت که دروستیان کردوه به موماره سه کردنی ئازاد بۆ مافه کانی چاره ی خۆنوسین به شیوه ی یه کگرتن گوزارشتی لیبکریست. هه ره که یه کگرتنی ئاره زومه ندانه ده خوازیست ریز له مافه کانی هه موو نه ته وه کان و یه کسانی نیتوانیان بگهریت گه وره و بچووکیان.

له پرۆسه ی ملکه چیتکردنی درێژو پڕ له تیرۆر و چه وساندنه وه و زوڵم و ستم که به هۆیه وه کورده کان نالاندیان به هۆی هێرشکردنی تورکی بۆ سه ر میرنشینه کانیان و دوژمنکاریی چه کدارانه بۆ سه ر ولاته که یان و له قه تلوعامکردن و هێرشه کانه وه که عوسمانیه کان پیتی هه لده ستان و له پرۆسه ی داگیرکاری فراوانخوازییه وه له هه موو ئه مانه وه کیشه ی کوردی سه ریه لدا.

سەرھەڵدانی نەتەوێ کوردیی و بزوتنەوێ رزگاریخوازی

نەم پڕۆسە یە کۆمەڵایەتیە - پڕۆسە ی دروستبوونی نەتەوێ کوردی و گەشەکردنی بزوتنەوێ رزگاریخوازیەکی - لە نەجامی کارلێکی کۆمەڵیک لە فاکتەرە ئابوری و سیاسی و سەربازی و فیکریەکانەو پەیدا بووە لە گەڵ رەگەزە یەکیەیی (بەنجینەیی) بەراییەکانی^٩ نەتەوێ کوردی کە ئەمانە وەک مادە یەکی خاوە و بۆون لەم پڕۆسە یە کۆمەڵایەتیە گرنگەدا... گرنگترین نەم فاکتەرەکانەش بریتییە لە:

یەکیەم: داگیرکردن و بەکۆیلەکردنی کوردستان و شوێنەوارو دەرنەجامەکانیان، دوا یە مێژووە سەربازیەکان و لەناو بردنی میرنشینە کوردییەکان و ھەموو روخسارەکانی فەرمانپوایی کوردی تێیداو، ملکە چێژکردنی گەلی کوردی بە ھیزی ئاگرو ئاسن بۆ ژێر دەسەلاتی بەروخسارو عوسمانیەکان و تورکەکان بە جەوھەر و سەپاندنی سستمی مەڕکەزبەت و ئەوێ دە یخواریت و ھاوڕێتیی دەکات لە باج و سەرانیو بە سەربازگرتن و سووگرەکاری و ناردنی ھێزە تورکیەکان و فەرمانبەرە تورکەکان بۆ ناوچە جۆراوجۆرەکانی کوردستان کە ئەمەش بەرۆکی خۆی بوو ھۆی خستەوێ بەرچە کرداری ئەمە کە بریتییە لە:

دووەم: بەرگری نەشتیانە و چەکدارانە دژ بە داگیرکەرە عوسمانیەکان و رودانی پاپەڕینی کوردیی چەکدارانە بۆ بەرگریکردن لە سەربەخۆیی خودیی و ئەوێ کە لەمەوہ گەڵاڵە دەبێت لە دژایەتی داگیرکەرە تورکەکان و لە ھەستی ھەڵھاتن لێیان و پاشانیش

^٩ - دروستبوونی ھۆزەکان و کۆمەڵە مۆییەکانی نەتەوێ یەکی بە جەمکە نوێیەکی پڕۆسە یەکی کۆمەڵایەتی - مۆییە لە قۆناغێکی مۆژیی دیاریکراو داویداو. بۆ نمونە نەتەوہ فەرەنسێەکانیان ئەلمانێەکان یان ئیتالیەکان یان تورکیەکان ھەر لە سەدان یان ھەزاران سالەوہ وەک ئێستا نەبوون. بەلام نەتەوہکان ریشەو بەنجینەیان لە مۆژوودا ھە یە پێش ئەوێ وەک نەتەوێ یەکی نوێ دروست بێت رەگەزە گەلیکی بەراییان ھە یە کە وەک مادە ی خاوە یە بۆ پڕۆسە ی دروستبوونی نەتەوہ. نەتەوێ کوردیی بە ھەمان نەم شێوہ یە کە پێش دروستبوونی - بە جەمک و تیگە یشتنی نوێ بۆ نەتەوہ - رەگەزە گەلیکی بەرایی ھەبوو وەک زەوی کوردستان و زمانی کوردی و ھەندیک لە نەزەت و سیفەتە ھاو بەشەکان ھەروەک چۆن بەنچە ی ھەندیک لە ھۆزەکانی بەکێک بوو. بە حوکمی دا بەشبوونی کاریش - بە ھۆی رەو شە جوگران و کە شیبە جیاوازەکانەوہ - جۆرێک لە ئالوگر و لە ئاستێکی سنوورداردا ھەبوو لە نێوان بە شە جیاوازەکانی کوردستاندا.

ههستکردن به کوردبوون و بهرگریکردن له مافه کانی کورده کان، ئەم راپه پینه شۆرشگێڕییه چه کدارانه یه وهك تاوزه ی گهرمی وابوون كه به شداریان كرد له توانده وه ی رهگهزه به راییه کانی نه ته وه له بۆته ی نه ته وه ی کوردیدا و له گه لاله بوونی ههستی کوردیی نیشتمانپهروه رانه به تایبه تی كه ئەم راپه پینه چه کدارییه شتاتێك هاوه لێتیان ده کرد:

سییه م: په ره سه ندنه کۆمه لایه تیه - ئابوریه کان له کۆمه لگه ی کورده ستاندا له کانی قوناغه کانی ئەم دواییه ی پرۆسه ی ملکه چپێکردنی درژ... ئەم په ره سه ندانهش له گه ل ده سه لاتێ بیانیی تورکیدا پێکیاندا کێشا كه به ره به ستی بۆ دروست کوردبوو وه دژایه تی کردو ئاسته نگیکی گه ره بوو له بهرده م رێره وه ئاساییه کهیدا.

ئەم پرۆسه ی ملکه چپێکردن و داگیرکاریه تورکیه بۆ کوردستان له نیوه ی یه که می سه ده ی نوزده هه مدا به شیوه یه کی کوتایی نه جامدراو ته واو بوو چالاکییه سه ربازی و کارگێڕیی و فیکریه کانی چالاک و به هیزو توندبوون هه ره له سه ره تای سه ده ی نوزده هه مه وه کهوا کۆمه لگه ی کوردستان له و کاته دا له هه ناویدا کۆڕپه له ی په ره سه ندنیکی سه رمایه داری بازگانی هه لگرتبوو كه چالاک بوو وه بازگانی فراوان بوو وه چینیك له بازگان و کاسبکارانی ده وله مه ند واته چینی ناوه راست ده رکه وتن، پاشانیش سستی ده ره به گایه تی له روخان و هه لوه شان هه دا بوو، كه سه رمایه داری گه شه سه ندوو له ناو په یوه ندییه ده ره به گایه تیه کانه دا کێشای به لولپێچه ده ره به گایه تیه کهیدا ئەو لولپێچه ی ئەو گریوگۆلانه ی دروست کوردبوو كه بووبوونه به ره به ست له بهرده م گه شه کردن و ده رکه وتنی کۆڕپه له ی سه رمایه داریی نویدا له میژووی ئەم ماوه یه دا. مامۆستا ب. نیکیتین نویسیویه تی: ^{٦٠}

ولاتی کوردستان جوړێك له سستمی سه رمایه داری به خۆوه بینوه، چونکه ناوه ندیکی گرنګ بوو له ئازوخه دانی به غداو قوسته نتینه و سوریا به ولاخ هه ره وه چۆن خوری و هه نگوین و که تیره ی هه نارد هه کرد، هه ندیک له ماده ی بۆیاخکردنیش، له به رامبه ردا کوردستان چهك و چنراوی لۆکه و ئاوریشم و شه کرو هه ندیک له جوړه کانی به کاربردنی

^{٦٠} - ب. نیکیتین- له کتێبه کهیدا- الاکرد- ٤٦-٤٧- چاپه عه ره بیه یه که مه که.

تری دههینایه ناوهوه دهکرتیت بجهملتیرتیت که هه ناردده کانی کوردستان زیاتریبون لهو شتانهی دههینانه ناوهوه نه مهش وای کردبوو که چهند بپتک له پاره لای کوردی شارهکان کۆبیتهوه، تهنا قوستهنتینیه له کوردستانهوه نزیکهی ملیقۆن و نیویک سه مهو مانگای هاورده دهکرد گومانیشی تیدا نیه نهو بپکه ناژه لانهی که هه ناردده دهکران نۆد زیاتر بوون له م ژمارهیه.

ههروهه کوردستان زیاتر له ۲۵۰,۰۰۰ لیره ی ئیسته رلینی له مازوو و برۆکی گهوره له خوری و بهتاییهتی خوری بزنی - الانگورای هه ناردده دهکرد که له پیشه سازی پالتوو شالدا به کارده هیتیرت. ههروهه واده خه ملتیرت کوردستانی تورکیا سالانه له ناوه راسته کانی سه دهی نۆزده هه مدها شمه کی به به های - ۷۰۰,۰۰۰ جهوت سه ده هه زار جونه ی ئیسته رلینی هه ناردده کردبیت.. خه لکی کوردستانیش به نهیتی و به دور له چاوی حکومهتی تورکی سودیان له ناسن و قورقوشم وه رده گرت و له م کانهزایانه هه ندیک له که رهسته کانیان پیداده پشت و نهوی دیکه یان ده فروشت..

مامۆستا ب. نیکیتین به رده وام ده بیت و ده لیت^{۶۱} - له کۆی نه م زانیارانه له باره ی ژیا نی ئابوریه وه له کوردستان - فیلجیفسکی - ده گاته نه و ده رنه نجامه که بازرگانی له سه ده ی نۆزده هه مدها به شیوه یه که له کوردستان چالاک بوو که به س بیت به تاییه تی له بواری بازرگانی ناوچه ییدا پیش درۆژی بونه وه ی یان هاتنی قه له مپه وه ی داگیرکاری:

چواره م: نه وه ی به ره مهات له یه که خستنی میرنشینه کوردیه کان و ناوچه جیاوازه کان له ژۆر سایه ی یه که ده ولته تی خاوه ن یه که رژیم و سستمد، له یه که خستنی نه ریته کان و یاساکان و هاوشیوه یی له دابه کانداو له زیاده بوونی تیکه لایی و ناویته بوون له نیتوان کورده کاندو و زیاده بوونی مامه له ی بازرگانی و ژنخوازی و په یوه ندی دروستبوون له نیتوانیادا له زالبوون به سه ر به ریه ست و ئاسته نگه کاندو بق یه که بوون و یه که خستن.

پینجه م: ده رکه وتنی بزوتنه وه ی نه ته وه یی تورکیی به تونده ی و به شیوه یه کی ره که زپه رستی و سه ره لدانی بزوتنه وه نیشتمانیه کان له نه رمینیاو ولاتانی عه ره بی و

^{۶۱} - سه رچاره ی پیشوو لا ۴۷.

بولگاریا و یونان و ئالبانیا و صربیا و کاریگری و رهنگدانه وهی هه موو ئه م بزوتنه وانه له ناو فیترخوازان و قه له مپه وان و پیاوانی ئایینی کورد داو کاریگریه یونانیان پێیان. مامۆستا ئه رشاک سافراستیان له لاپه ره ۴۹-۵۰ ی کتێبه که چاپکراوه کهیدا - الکراد و کردستان - kurds and Kurdistan له م باره یه وه ده لێت:

- سه رکه وتنی جه نگی سه ره خۆیی یونانی - ۱۸۲۸ - و به زین و شکستخواردنی ته واهه تی ئیمپراتۆریه تی عوسمانی له جه نگی روسی - تورکیدا له سالی ۱۸۲۸-۱۸۲۹ ز و په یماننامه ی بونکیار ئایسکلسی دواتر له ۱۸۲۳- که به شیوه یه کی کرداری تورکیای خسته ژێر ئینتیدای روسیا وه ئه و چوونه پیشه سه رکه وتوه ی که ئیبراهیم پاشا پیتی هه ستا له ئاسیا وه هه تا ده روزه کانی قوسه نتینیه به سه رکرده یه تیکردنی سوپای میصری هه موو ئه مانه سه ره له نوێ له دلی هه ندیک له سه رکرده کانی کورددا ئاره زویه کی توندی تاودا بق سه ره خۆیی ته واهه تی. ئه گه ر یونانیه کان و میصریه کان که پیشتر ره عیه تی بابلوعالی بوون- توانیبیتیان سوپای تورکی به زین و شکستی پی بین و به مه ش سه ره خۆیی خۆیان به دیبه یین، که واته بۆچی کورده کان مافی ئه وه یان نه بیت که به شیوازی تایبه تی خۆیان خۆبه پێوه به رن.

له ژێر رۆشنایی ئه وه ی پیشوو دا ده توانین تیبینی ئه و پاستیه بکه ی که نه ته وه ی کوردی- به شیوه سه ره تاییه که ی- و بزوتنه وه ی رزگاریخوازی نه ته وه یی گه لی کوردی - له قوناغی سه ره تای و گه شه کردندا- له نیوه ی یه که می سه ده ی نۆزده هه مدا ده رکه وتوون، پاشان وورده وورده روخساره کانی ده رکه وتوو رونه بۆ به شیوه یه ک که هه ستی نه ته وه یی لێیه وه رهنگیدا یه وه له نیو فیترخوازان و قه له مپه وانی کوریدا و نیشتمانپه روه ران له بازرگانه کان و خاوه ن مانیفکتوراته کان و هه نارده کاره کان و هی نه رکاره کاندایه بۆ^{۱۲} ئه وانه ی که ده سه لاتی تورکی ته گه ره ی خستبووه به رده م

^{۱۲} - مامۆستا ئه رشاک سافراستیان له لاپه ره ۴۹ له کتێبه کهیدا kurds and Kurdistan

له باره ی زیانگه یاندنی قه له مپه وان و سه رۆکانی هۆزه کوردیه کان به مه که زیه تی تورکی که سولتان پیتی هه ستا له سالی ۱۸۲۶ ده لێت: " ئه م چاکسازیانه که بابلوعالی پیتی هه ستا وه ک لێدانی زه نگی مردن وابوو بق ده ره به گایه تی" کوردیش.

کاره‌کانیان و به‌رژده‌ندیه‌کانیانی روبه‌پوی زیان و له‌ناو‌چوون کردبۆوه هەر بۆیه خه‌بات و تێکۆشانی کوردی له‌دژی عوسمانیه‌ داگیرکه‌ره‌کان و ده‌سه‌لاتیان مۆرکێکی نه‌ته‌وه‌یی وهرگرته‌بوو نه‌ك له‌به‌رئه‌وه‌ی که دژ به‌ زه‌وتکه‌رانی بیانی و به‌رگریکردن بێت له‌جۆرێك له‌ سه‌ربه‌خۆیی نه‌ته‌وه‌یی به‌لکو له‌به‌رئه‌وه‌ بوو که هه‌روه‌ها ناوه‌رۆکێکی کۆمه‌لایه‌تیشی هه‌بوو.

شرۆڤه‌ی زانستیش بۆ ئه‌مه‌ ئه‌وه‌یه‌ که به‌ته‌نیشته‌ پرۆسه‌کانی ملکه‌چپێکردن و ده‌سه‌لاتی بیانی و شۆینه‌واره‌کانیه‌وه‌و ئه‌وه‌ی لێیه‌وه‌ سه‌ره‌له‌ده‌دات و دروست ده‌بیته‌ له‌کارلێکه‌کان و سه‌لبیته‌کان و روداوه‌کان، گۆڕانیك له‌سه‌ستمی کۆمه‌لایه‌تی کوردستانیدا روویدا که ئه‌وه‌یش ده‌رکه‌وتنی ناوه‌رۆکی بوژوازی - کۆپه‌له‌ی سه‌رمایه‌داری - بوو له‌کۆمه‌لگه‌ی کوردستاندا - ئه‌وه‌یش به‌هۆ و کاریگه‌ری کێشکردنی خۆره‌لات بوو - له‌ناویشیدا کوردستان - بۆ ناو چه‌رخێ ئابوری سه‌رمایه‌داری جیهانی و زیاده‌بونی بازرگانی و رویشته‌نی کاروانه‌ بازرگانیه‌کان به‌ناو کوردستاندا - که ناوه‌ندیکی بازرگانی پێکده‌هێنێت له‌خۆره‌لاتدا به‌تایبه‌تی دوا‌ی زیاده‌بونی قه‌له‌مه‌رویی و بازرگانی ولاتانی ئه‌ورپایی له‌خۆره‌لات و ده‌رکه‌وتنی پرۆسه‌ بازرگانیه‌ کوردیه‌کان له‌ کڕین و فرۆشتن و هه‌ناردنه‌کردن و هێنانه‌ناوه‌وه‌و سه‌ره‌له‌دانی مانیفه‌کتوراته‌کان بۆ دورستکردنی صابون و پاک‌زه‌که‌ره‌وه‌کان و پێتلاو پێسته‌چه‌تی و که‌تیره‌کان و جلپه‌رگ و ه‌ی تر و گه‌شه‌کردنی به‌ره‌مه‌هێنانی شه‌مه‌کی و بلاوبونه‌وه‌ی پاره‌و کۆبونه‌وه‌ی سامان لای بازرگانه‌ کورده‌کان و خاوه‌ن مه‌پومالاته‌کان و خاوه‌ن موڵکه‌ گه‌وره‌کان و پاشانیش گۆڕانی خاوه‌ن موڵکه‌ کورده‌کان و سه‌رۆک هۆزه‌کان - به‌تایبه‌تی خاوه‌ن مه‌پومالاته‌کان - بۆ خاوه‌ن موڵک و بازرگانیش له‌یه‌که‌کاتدا، بوونی هه‌ندیک له‌هۆزه‌ کۆچه‌ریه‌کان بۆ نیشته‌جێ بوو له‌گونده‌کاندا و سه‌رقالبوونیان به‌کشتوکاله‌وه‌ له‌گه‌ڵ داگیرکردنی زه‌ویه‌کان له‌لایه‌ن سه‌رۆکه‌کانه‌وه‌ واته‌ (به‌گوزارشتی فیلجیفسکی): - ئه‌گه‌رچی سه‌رۆک هۆزی کوردی کۆچه‌ر له‌کۆمه‌لگه‌یه‌کی ده‌زه‌به‌گایه‌تییدا له‌دایک بووه - به‌لام نه‌مایشی چینیکی نوێ ده‌کات که چینی ده‌ره‌به‌گ نیه^{١٢}. فیلجیفسکی و ئاکۆبۆف

^{١٢} - بگ‌پیره‌وه‌ بۆ س . ع . شه‌مزی له‌کتیبه‌که‌یدا (بزوته‌وه‌ی رزگاریخوازی نه‌ته‌وه‌یی گه‌لی کوردی).

و شه مزینی ئەم راستیانەیان رونکردۆتەووە بەشیۆه یەکی درێژ لەنوسینەکانیاندا خستویانەتەپوو، هەرسێکیانیش جەختیان کردۆتەووە لەو پاستیەیی که گەشەکردن و بەره‌وپیشچوونی بەره‌مه‌یتانی شمه‌کی بازرگانی و زیادبوونی پڕۆسه‌ بازرگانیەکان لەکوردستان بوو هۆی خێرا کۆرکردنی سستمی دەرەبەگایەتی وەک رێگەخۆشکردنێک بۆ روخانی و لەدەرکەوتنی ناوهرۆکی بوژوازی لەناو په‌یوه‌ندییه‌ دەرەبەگایەتیەکاندا ئەگەرچی - بەشیۆه‌یه‌کی کۆرپەلەییشت بێت - بەتایبەتی دواي سەرقالبوونی سەرۆک هۆزەکان بەبازرگانی و بەخواوەنبوونی بڕکە مه‌پومالته‌کان و بازرگانیکردن پێیانەووە بەرێوەبردنی کێلگەکان لەلایەن خاوەنه‌کانیانەووە - یان هەندیکي - بەکاره‌یتانی داهاکه‌ی بەشیۆه‌یه‌کی سه‌رمایه‌داریی بەلام مامۆستا نیکی‌تین لەبارەي په‌ره‌سەندنی ئابوریانی کوردستانه‌وه‌ ده‌لێت^{٦١}: هیشتا سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی نۆزه‌ده‌یه‌م نه‌هاتبوو که دەرەبەگایەتی لەکوردستان گەیشتیۆه‌ ئەنجامه‌ دوايه‌اتوه‌که‌ی و کۆمه‌لگه‌ی کوردی په‌رتکرد - هه‌روه‌ک پارێزگاریی لەکوردستان کرد وەک یه‌کیکی پته‌و یه‌گرتوو له‌دژی ئەم هێرشه‌ ده‌شته‌کیانه‌ به‌لام گۆرا بۆ به‌ریه‌ستیکي گه‌وره‌ له‌په‌ره‌سەندنی ئابوری ناوچه‌که‌دا.

فیلجیفسکی وایداده‌نێت که دەرەبەگایەتی له‌سه‌ده‌ی نۆزه‌هه‌مدا وایله‌یات دواکه‌وت له‌ په‌ره‌سەندنی توانسته‌ ئابورییه‌کان که له‌سایه‌ی ئەودا گەشەي کرد به‌هه‌مانشیۆه‌ هۆی کوردیش به‌ده‌ست په‌ره‌سەندنه‌ جۆراوجۆره‌کانه‌وه‌ ده‌ینالاندو رۆلی دەرەبەگەکانیش به‌کاریگه‌ری فاکته‌ری ئابوری ده‌گۆرا بۆ رۆلی سه‌مایه‌دارێک هه‌روه‌ها فیلجیفسکیش وایدەبینێت که شۆرشه‌ کوردیه‌یه‌کان له‌سه‌ده‌ی نۆزه‌هه‌مدا دژ به‌ دەرەبەگایەتی بوون به‌مه‌ش قۆناغیکي نوێ له‌ په‌ره‌سەندنی ئەم گه‌له‌دا تۆمارکرا.

له‌لێکۆلینه‌وه‌ زانستیه‌که‌یدا دکتۆر سه‌ید شه‌مزینی له‌خۆره‌لاتناسی سوڤیتی (او. ل. فلجیفسکی) هه‌و به‌شیک وهرده‌گرت له‌وه‌ی که له‌ (ئه‌نتوگرافی سوڤیه‌تی) دا بڵاویکرده‌وه‌ ژماره‌ ٥-٦ سالی ١٩٣٦ لا ١٥٢ به‌زمانی روسی له‌بارەي ئەم بابته‌وه‌ ئەمەي خواره‌وه‌ی گواستۆتەووە:

^{٦١} - نیکی‌تین له‌کتیبه‌که‌یدا الاکرد لا ١٣٨ له‌ چاپه‌ عه‌ره‌بیه‌که‌ی.

"لهسهرهتای سهدهی نۆزدههوهو شانبهشانی ئالۆزبۆون و روخانی خێرای سستمی ده‌ره‌به‌گایه‌تی له‌کوردستان و، هه‌لقولان و جیگیربوونی بونیادی سستمی سه‌رمایه‌داری کوردستان و شاتۆی قه‌یرانی سیاسی توند ئه‌و شاتۆیه‌ی که له‌سه‌ری به‌رژه‌وه‌ندیه‌کانی سه‌رمایه‌داری کوردی له‌دایک بوو له‌گه‌ڵ به‌رژه‌وه‌ندیه‌کانی سستمی ده‌ره‌به‌گایه‌تی ره‌وش خراپ و ئالۆزدا پێکیاناداو چاره‌نوسی دوايهاتووی سستمی ده‌ره‌به‌گایه‌تی بووبویه جیگه‌ی وتۆشرو کێشه‌ی هه‌نوکه‌یی و رۆژ" به‌لام ده‌سه‌لاتی بیانی و ده‌ستوه‌ردانی داگیرکه‌ران له‌کاروباری خۆره‌لاتدا بوونه ئاسته‌نگ له‌به‌رده‌م کامڵبوونی ئه‌م په‌ره‌سه‌ندنه‌ گرنگه‌دا... رێگه‌یان گرت له‌وه‌ی کۆمه‌لگه‌ی کوردستان ئه‌و هه‌نگاوه‌ بهاوێت و ئه‌و گۆرانه‌ پێشه‌یه‌ ته‌واو بکات که نه‌گه‌ر بکرایه ئه‌وا سیمه‌و روخساری کوردستان له‌هه‌موو روه‌کانی ئابوری و سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی و رۆشنه‌بیره‌وه ده‌گۆرا گۆرانیکی ته‌واوه‌تی و له‌وه‌ش زیاتر ئه‌وا ده‌سه‌لاتی بیانی له‌ ناو کینه‌ی هێرشه‌ سه‌رکوته‌رانی و ملکه‌چه‌پێکردنه‌کانیدا هه‌ولیدا کۆپه‌له‌ی تازه‌گه‌شه‌سهندوی سه‌رمایه‌داری له‌منالانی کۆمه‌لگه‌ی کوردستاندا له‌ناویه‌رێت واته ده‌سه‌لاتی داگیرکه‌ری بیانی بووه کۆسپێک له‌به‌رده‌م په‌ره‌سهندنی کۆمه‌لایه‌تیدا له‌کوردستان و له‌گه‌ڵ هێزه‌ تازه‌گه‌سه‌نده‌کانی ناویدا پێکیانادا.

رێبازی بزوتنه‌وه‌ی رژگاریخوازی کوردیی میژوویی

له‌م پێکدادانه‌ تونده‌وه له‌نیوان هێزه‌ تازه‌گه‌شه‌کردوه‌کان له‌کۆمه‌لگه‌ی کوردستان و هێزه‌کانی ده‌سه‌لاتی عوسمانیدا که ئاسته‌نگ بوون له‌به‌رده‌م گه‌شه‌کردیدا و، له‌نیوان مله‌لانیی توند دا له‌نیوان حکومه‌تی عوسمانی که ده‌یویست ته‌وقی کۆپه‌یه‌تی توندبکات و کۆتوپێوه‌ند بکات گه‌ردن و ده‌سته‌کانی گه‌لی کوردیه‌وه به‌هێزی ئاگرو ئاسن و له‌نیوان هێزه‌ کوردیه‌کاندا که ئازادیان ده‌ویست و کۆپه‌لایه‌تیان ره‌تده‌کرده‌وه، یه‌که‌مین پزێسکه‌کانی شوێشی نیشتمانی کوردیی هه‌لگیرسان هه‌ر له‌کۆتایه‌کانی نیوه‌ی یه‌که‌می سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌مه‌وه، بزوتنه‌وه‌ی رژگاریخوازی گه‌لی کوردی تاویسه‌ند که ئامانجی رژگاربوونی نیشتمانی بوو، پاشانیش رێگه‌خۆشکردن بۆ رودانی په‌ره‌سهندنی

کۆمەلایەتی - سەرمايەداریی لەوکاتەدا - ئەم بزوتنەوێ زەنگاریخوازییە کوردییە کە لەدایک
 بوو شۆڕشیش بووێ جمکی، بەشیوەیەک کە شۆڕش بووێ بەرنامەو رێباز بۆ بەدیھێنانی
 ئامانجەکانی، بەھوكمی رەوشەکان و بارودۆخە کوردستانیە تایبەتیەکان، بەھوكمی
 رەوشە تیرۆریستیە خنکێنەرەکان کە زەوتکەرانی خولقاندبویان وایکردبوو کە بواریک
 نەما بۆوێ بۆ تیکۆشانی ئاشتیانە یان شەریانە بتوانیت سادەترین مافە نیشتمانیەکان
 بەدیھێنیت ئەمە وێرایی پێویستی بوونی شۆڕش وەک بەرگرییەک لەرێبازو رۆحەکان و
 مائۆمۆلکەکان کە ھێرشەکان و دەستدرێژییە چەکدارەکان پوویەرووی نەمانی کردنەوێ
 ھەرئەوێش بووێ ھۆی سەرھەلانی شۆڕش وەک بەرگرییەک لەدژی لەزۆریی کاتەکاندا
 حەتمیەتی ھەلگیرسانی شۆڕشی چەکداریی وەک رێگەو رێبازێکی مێژوویی بۆ بزوتنەوێ
 زەنگاریخوازی نەتەوێی گەلی کورد. نیشتمانی پەرە کوردەکانیش ھیچ کات سەرپشک
 نەبوون لەھەلبژاردنی ئەم رێبازە مێژووییەدا بەلکو رەوشە بابەتی و مادییەکان و رەوشە
 تایبەتیەکان بوون کە شۆڕشی چەکداریان کردە رێبازێک بۆ بزوتنەوێ زەنگاریخوازی
 کوردی.

سروشتی بزوتنه‌وهی رزگاریخوازیی کوردی له‌سه‌ره‌تایدا

که واته بزوتنه وهی رزگار یخوازی نه ته وهی گه لی کوردی:

بزوئنه وه یه کی میژوویی باب ته، له نیوجهرگه کی کۆمه لگه ی کوردستانه وه هه لقولاوه، وهك وه لامدانه وه یه ك بۆ پێویستیه كانی پهره سه ندنی و پێشكه وتنی، بزوئنه وه یه کی رزگار یخوازیشه چونكه ئامانجی رزگار كردنی نیشتعمانییه له ده سه لاتی داگیركهران و زه وتهكهران و به دیه پنانی هیوا نه ته وه ییه ره واكان: مافی چاره ی خۆنوسین. هه ره ها بزوئنه وه یه کی شوێشگێڕیه چونكه دژ به داگیركهر وه یزه كۆنه پهرسته كانه كه بوونه ته ئاستهنگ له بهردهم پهره سه ندنی كۆمه لایه تیداو تیده كۆشیت بۆ نه نجامدانی گۆڕانیکی پێشه یی له كۆمه لگه داو پاللدانی بۆ پێشه وه به م مانایهش هه ره ها بزوئنه وه یه کی پێشكه وتنخوازیشه.

دەربارەى سەرھەلدانى ئەم بزوئەو رزگاربخوازیبە نەتەوہییەى گەلى كوردی و ناوہرۆكەكەى دكتور سەید عزیز شەمزینی لەئەتروحهكەیدا نووسیویەتى:

"تیکۆشانی گەلی کوردی لە پێناو بە دەستپێنانەوێ ئازادی و سەر بە خۆییە گەلی هەر
لە سەرەتا کانی سەدەیی تۆز دەهه مەوێ دەستپێدە کات و تا ئێ مەردمان بەر دەوام دەبێت،
بە پێی رهوش و قوناغە میژووبێ جۆراوجۆرە کان شتیو و شتیوازی گۆڕپوێ وێ هەر
لە و کاتە وێ کێشەیی کوردی سەر بە ئا."

ئەمەش هیچ شتێك لەو راستیە ناگۆڕێت، بۆتەوێی زەگاریخوازی کوردیی لەسەدەى
نۆزدەهەمدا لەلایەن میرە کۆردەکان یان خاوەن مۆلەکان یان پیاوانى ئایینی کۆردەو
سەرکێراوەتى گراڤت.^{٦٥}

١٠ - له مېرووه بزونه وهی زگارځوازی کورد بیهاوتا نیه له میژوودا. به لکو چه ندین جار رویدلوه بزونه وهی نیشتمانیی له سهر تایدا یان له قوناغکیدا له ژیر سهر کردایه تی میره کاندایووه (وهک نه وهی له پوله ندلو بولگاریاو هه ندیک له ولاتانی عهره بیدا هیه، بق نمونه) یان به سهر کردایه تی پاشایه کی دهره بگ خزی بویه (وهک نه وهی له نه فغانستان هیه که شا نه مانولل سهر کردایه تی بزونه وهی نیشتمانییه زگارځوازییه کی ولاته کیی کرد) هه تا له م سهر دهم و روزگار هه شاندا ده بینن که میر سیهانوک سهر کردایه تی بزونه وهی زگارځوازییه کی گه له کی ده کات له کی مېزیبا هه روه ده بینن که میر سقوانافونک سهر کردایه تی بزونه وهی زگارځوازیی

ئەمانىش ھەروھە يېبەش نەبوون لەزىيانپېگەياندن و دورژمنكارى توركى راستەوخۆ -
 زۆربەى جارىش - ئەوھش كاتىك بوو كە ھەپەشەى لەناوبردى مىرنشېنەكان و
 دەسلەت و قەلەمپەوى و مالىومولگەكانى لىكردن ھەروھە چەوساندنەوى نەتەوھىش
 گرتنەوھە ئەمەش بوو ھۆكارىك لەبەئاگەيتانەوھى ھەستى نەتەوھى لەدل و دەرونياندا
 مامۇستا ئارشاك سافراسىتيان لەكتىبەكەيدا (الاكراد و كردستان)^{٦٦} - لەبارەى
 ھەپەشەكانى ئەو چاكسازيانەوھە دەدوئەت كە سولتان وويستى بىخاتە ناو كارگىرپىيەوھە
 سەپاندنى مەركەزىت بەسەر ناوچەكانى كوردستاندا. ھەروھە چۆن ئاماژە دەكات بۆ
 - ئارەزووى كوردەكان كە باج نەدەنە رۆمە بەزىوھەكان و ئارەزووبونيان بۆ ئەوھى
 خۇيان فەرمانرەوایى ناوچەكانيان بگەن بەپىئى حەز و ويستى خۇيان.

گرنگىزىش لەمە ئەوھىيە كە ناوھەزۆكى سەرمايەدارى لەناو پەيوەندىيە
 دەرەبەگايەتپەكاندا پىگەيشتبوو كاتىك گەشەكردن و پەرەسەندنى بۆ تەواوكردنى
 گەشەكردنى لەگەل دەسلەتلى توركى عوسمانىيە كە بووبوو كۆسپ ولەمپەر پىكياندا
 كىشا. كۆمەلگەى كوردستانى تاييەتمەندى خۆي ھەبوو كە ھەروھە سەرمايەدارى
 لەناو چىنە بەرزەكانىشەوھە ھاتە ناوھەوھە. خۆرھەلاتناسى سۆفپەتى (خ. ئا. كۆبۆف)^{٦٧}
 لەكتىبەكەيدا - (لىكۆلىنەوھى نەتەوھى لەكوردەكانى ئىران) - لەبارەى ئەم
 تاييەتمەندىيەوھە دەلەت:

" كۆمەلگەى كوردستانى خەسلەت و تاييەتمەندىيە خۆي ھەيە. ئەوھى ئەوھىيە كە
 سەرمايەدارى و شىوازەكانى قازانچ و ھەبەرھىتان رىگەيەكيان گرتەبەر و چوھە ناو

مىللى دەكات لەولاتكەيدا لائوس، ھەروھە دەپىنن مېرە عەرەبەكان لەعەمان پىشەواپەتى بزوئەوھەكى
 شۆرەشگىزى دەكەن لەدئى داگرەكرى بەرىتاني، چەند دەستەيكىش لە خاوەن مولكەكان و سەزۆك ھۆزەكان و
 پياوانى ئايىنى كوردىش تا ئەم رۆژگارەى ئەمرۆشمان ماونەتەوھە لەگەل بزوئەوھى رزگارخوارى كوردیدا
 خەبات دەكەن ئەگەرچى گرنگى و كاريگەرى و زۇليان تاپادەيەكى زۆر كەمبۆتەوھە.

^{٦٦} - سەبىرى لاپەرە ٤٩-٥٠ بگە لەكتىبى سافراسىتيان kurds and Kurdistan چاپە ئىنگلىزىيەكەى.
^{٦٧} - ئەتروخەكەى دىكتور شەمىزنى كە پىشتەر ئاماژەمان پىكرد دىكتور بېرگە باسكراوھەكانى لە لاپەرە ٢٨ى
 كىتەبەكەى ئاكروپوفوھە ھەرگرتوھە كە بەزمانى روسىيە.

چینی سەرەوێ کۆمەلگەی کوردستانی و، لەسەرەوێ سستمی دەرەبەگایەتی دارماندا".

هەرەوێ سەید عەزیز شەمزینی لەئەتروحه کەیدا لەبارەوی ئەم راستیەوێ ئەویش دەلێت:
" ئەم بەشە لە دەرەبەگە کوردەکان و پیاوانی ئایینی کە گۆپان بۆ سەرمایه دارە کوردەکان تێیاندا هەستی نەتەوێی بەتاگاها تەوێ بەهۆی پۆ لیبوونەوێ توندیان لەداگیرکەر کارگەرێیە خراپەکانی و، خۆشەویستیان بۆ نیشتمان و گەلەکان و دەرککردنیان بە ئەرکی خۆیان لەبەرامبەر گەلەکان و نیشتمانەکاندا، بۆیە ئاماژەیکیان بۆ خۆیان دانا وەک خزمەتێک بۆ گەلەکان و بەشداریکردنی چالاکانە لەتیکۆشانی رزگاریخواری گەلی کوردی راپەریدا لەژێر دروشمی سەرەخۆیی نەتەوێی و رزگاریکردنی کوردستان لەزەوتکەرانی بیانی".

بەوێشێوێ دەبینین کە ئەم دەستەبە لەکۆمەلگەی کوردستانی نیشتمانێی کە رۆڵێکی دیاریان بینی لەبزوتنەوێ رزگاریخواری کوردی لەسەدەوی نۆزەهەمدا لەواقیعدا خۆی لەدەستەبەکی کۆمەلایەتی عەشایەریدا دەبینێوێ بەلام -کۆرپەلە سەرمایه داری- لەژێر بالەکانیدا هەلگیربوو، ئەمەو سەرەپای ئەویش کە لەگەڵ تیکرپای رۆلەکانی گەلی کوردیدا روبەروی چەوساندنەوێ نەتەوێی و سستمی بیانی بووبووێ ئەمەش پالێنێکی تریبوو بۆ ئەوێ بیخاتە ناو کۆرپەپانی خەبات لەدژی زەوتکەرانی بیانی، بەتایبەتی کە هەولەکانی سەپاندنی مەڕکەزیت هەپەشەبە لەسەر بەرژەوێندیەکانیان و لەناوێردنی میرنشینەکانیان دروست کردبوو.

مامۆستا دێرک کینن لەکۆتیبە کەیدا -الاکراد و کوردستان- دەلێت^{٦٨}:

" لەسالی ١٨٢٦ز دا سولتان مەحمودی دووهم دەستیکرد بەفراوانکردنی ئیدارەبە مەڕکەزبە تێرکی لەکوردستاندا وەک بەشێک لەچاکسازیی لەناو ئیمپەرۆریەتە هەلۆهشاوێ کەیدا... میرە کوردەکانیش هەستان و چارەبە سەدەبەکە لەزەمەنی وویست هەتا لەمیرنشینەکانیان دامالێنران" بەلام سروشتی کۆمەلایەتی بزوتنەوێ رزگاریخواری بەرۆلی خۆی پەرەبە سەند - هەتا بەم رۆژە گەشت- بزوتنەوێبەکی جەماوهری

^{٦٨} - ٢٢ ٧ - لەچاپە ئینگلیزەکی کتێبی: The kurds and Kurdistan by derk kinnane

میللی - تیده کۆشیت له پیناو چاکسازیه کۆمه لایهتی و ئابوری و سیاسیه کاندایه پیکه وه که دواتر به درێژی باسیان لێوه ده کهین که سروشتی کۆمه لایهتی بزوتنه وهی رزگاریخوازی نه ته وهی گه لی کورد له - ناوه رۆکه بوژوازیه کهی - وه له سه دهی نۆزه هم و نیوهی یه که می سه دهی بیسته مدا په ره یسه ند بۆ بزوتنه وه یه کی خاوه ن ناوه رۆکی جوتیاری و جه ماوه ری هه ره له دای جهنگی جیهانی یه که مه وه به شتیه یه کی تایبه تی له بهر چه ند هۆکاریکی ناوخی و نیوده وله تی که دواتر له چوارچێوه ی باسه که دا باسی لێوه ده کریت. بمشێوه یه بزوتنه وهی رزگاریخوازی کوردی وه - بزوتنه وه یه کی بوژوازی - نه مایه وه به لکو بووه بزوتنه وه یه کی جه ماوه ری که بوژوازیه ت پیشهنگی ناکات به لکو پیشهنگه کهی شۆرشگێری دیموکراسیه.

له باری تیبینی و خه ملاندنی په ره سه ندنی وورده ووردهی بزوتنه وهی رزگاریخوازی نه ته وهی کوردیدا ده توانین بڵێن که نه گه ره چای ووردی زانستیمان کرد به وهی که بزوتنه وه چه کدارییه کان و راپه رینه نیشتمانیه شۆرشگێریه کان که له نیوهی یه که می سه دهی نۆزه ده همدا رویاندا له جه وه ردا:

بزوتنه وهی رزگاریخوازی بوون دژی ده سه لاتی بیانی و به یه که وه لکاندنێ نۆزه ملیتی و ملکه چه پێکردنی ناچاری کوردستان به ده وله تی عوسمانیه وه، سه ره پای توێکله عه شایه ری یان ئایینی یان هه ریمه کهی و هه موویان تا شۆرشی به درخان پاشا - وه که سه ره تایه کی رێخۆشکه ر بوون - بۆ بزوتنه وهی رزگاریخوازی نه ته وهی گه لی کورد که شۆرشی کرده په یه وه رێبازێک بۆ خۆی.

له باری هه لسه نگاندنێ ئه م بزوتنه وه کوردیانه وه پروفیسۆر فیلیچفسکی سۆفیه تی ده رباره ی بزوتنه وه کان که رویاندا له ناوچه کانی بایه زید، وان، خوی، نه خجه وان، و ناوچه کانی تر به هاویه شی کورده کۆچه ره کان تییدا له چاره یه کی یه که می سه دهی نۆزه ده همدا ده لیت: (مه سه له که ته نها گۆلمه زی هه ندیک سه ره کرده نه بوو به لکو شۆرشیکێ جه ماوه ری پاست و دروست بوو، جه ماوه ری کوردی له ژێر فه رمانه وهی

تورکەکاندا دزیوتترین جۆرەکانی زولمى دەچەشت بە دەستى فەرمانرەوا زالمەکانیەو^{٦٩}.

هەر وەها لە درێژەى لێدوانەکانیدا لەسەر بزوتنەو کوردیەکان کە رویاندا لە کاتى جەنگى روسیدا تورکیدا ١٨٢٨-١٨٢٩ دەلێت^{٧٠}:

"شۆرش ولاتەکیانی گرتەو (واتە ولاتى کوردەکان - کۆچەری) لەوکاتەدا کە ئاراستەبوو دژ بە دەره بەگە تورکەکان و کوردەکان وەک یەک، ئەو دەره بەگانەى کە بەستەمکاری و چەواشەکاریەکانیان زیانیان بە ئابوری کۆچەرە هەژارەکان گەیاندبوو، فاکتەری ئابوری بەتەنها ھۆکاری شۆرش نەبوو، بەلکە هەر وەها بیروباوەری نیشتمانی کارى زۆرى تیدا کردبوو، ئەم بیروباوەرەش یەکەمجار لە ئاوی ژینگەى دەستەبژێردا^{٧١} پەیدا بوو لای سەرکردەکان و لە چوار دەوریاندا هەتا گەیشتە جەماوەر".

کەواتە بزوتنەوێى نەتەوێى کوردی بزوتنەوێى نەتەوێى ئاوەڕۆک بۆژوازی رزگارخوازی بوو لە قوناغى یەکەمیدا پاشان پەرەیسەند بۆ بزوتنەوێى نەتەوێى بۆژوازی دژ بە ئیمپریالیزم و دەسلاتی بیانیى و لە قوناغى نوێشیدا پەرەیسەند بۆ شۆرشى نیشتمانى نوێ واتە شۆرشى دیموکراسى میلی.

ئەم شۆرشە شۆرشى نیشتمانى بە مانایەى کە تێدەکۆشیت بۆ رزگارکردنى نیشتمان لە دەسلاتی ئیمپریالیزم و چینه قۆرخکەر و فریودەرە بیانیەکان وەک دەره بەگایەتى و بۆژوازیەتى کۆمراڤۆرى و پاشانىش بە دیهاتنى جۆرىک لە فەرمانرەوایی نیشتمانى بە مومارەسەکردنى ماف چارەى خۆنوسین دواى بە دەستەتێنانى.

شۆرشى دیموکراسیشە چونکە هەر لەسەر هەڵدانیەو تێدەکۆشیت بۆ لابردنى کۆسپەکان کە رێگە لە بەردەم پێگەیشتنى پەرەسەندنى سەرمایەدارى و هاوچەرخیداو کۆتایەتێنان بە سىستى دەریەگایەتى کۆنخوازى.

^{٦٩} - لا ١٩٤ لەکتێبى - الاکرد - (ب. نیکیتین).

^{٧٠} - لا ١٩٤-١٩٥ سەرچاوەى پێشوو.

^{٧١} - پێشتر باسمان لە ھۆکارەکانى بلابونەوێى بیروباوەرى نیشتمانى کرد لە ژینگەى دەستەبژێر سەرکردەکان و چوار دەوریاندا لە ئاویشیاندا ھۆکارە مایى و میژویەکان.

زالبوون بەسەر دەرەبەگایەتی و پاشماوەکانی چاخەکانی ناوەراست و رزگارکردنی ژن لەکۆتە کۆنەپەرستییەکان و پێدانی مافی خۆبەرئۆهەردن بەگەل لەرێگەی نوێنەرایەتییەکی ھەلبژێراوە لەلایەن خۆیەوە واتە پێدانی مافەکان و ئازادییە دیموکراسییەکان بەگەل بریتییە لەناوەڕۆکی دیموکراسیی شۆرشی نیشتمانی بەگشتی لەناویشدا شۆرشی نیشتمانی کوردیی بەلام دیموکراسییەتی شۆرش لەم سەردەمەماندا دیموکراسییەتیکی بوژوانی کلاسیکی نیە، بەلکو دیموکراسییەتیکی نوێیە، دیموکراسییەتیکی میللی.

ووتمان بزوتنەوێ نەتەوێی کوردی بەشیۆه کۆرپەلەییەکی لەکاتی راپەرینە نەتەوێیەکاندا دەستیپێکرد کە لەسەرەتای سەدەی نۆزدەھەمەوێ لە کوردستان رویانداو لەکاتیکیشدا کە کۆمەلگەی دەرەبەگی کوردستانی دەگۆڕا بۆ کۆمەلگەیەکی نیمچە دەرەبەگایەتی و بازرگانی و سەرمایەداری بازرگانی لە کوردستان گەشەی دەکردو ھەندێک لە سەرۆک ھۆزەکان گۆڕان بۆ بازرگان و خاوەن مولک لەیەککاتداو بەکێشکردنی کوردستان بۆ بازنەو چەرخێ سستمی سەرمایەداری جیھانی و گەشەکردنی مانیفەکتورەکان و بڵابونەوێ بەرھەمی شەمەکی لە کوردستاندا.

پەرەسەندنەکانی بزوتنەوێی ئەتەوێی کوردی

لە شۆرشێ بە درخانددا

بەلام ئەو شۆرشێ ناسراوە بە شۆرشێ بە درخان پاشا، میری دورگەیی بۆتان. ئەوا خاوەن چەند سیمای روخساریکی ئەتەوێی روون و ئاشکرا بوو لەرووی داخوازیەکانیەو. بۆ رزگارکردنی کوردستان لە دەسەلاتی (بیانی عوسمانیی) و هەڵدانی بۆ بەرپاکردنی پیشەسازییە جەنگییە تاییبەتییەکان و هاندانی پیشەسازییە پیشەییەکان و مانیفەستۆریەتی و ناردنی نێردەیی زانستی بۆ ئەوروپا و پەڕەندیکردنی بە ئیبراھیم پاشای میصریەو. بۆ یەكخستنی كۆششەکان دژی زەوتكەرە توركە عوسمانیەکان و لەرووی هەمەگیریی بزوتنەوێیەو. بۆ چەند ناوچەییەکی فراوان لە کوردستان کە لە کوردستانەو. درێژبۆوە بۆ دیاربەکر-ئامەد-.

ئەگەر لێکتران و جیاپوونەوێی ناوخرایی و خیانت و دەستپێوەردانی ئەنگلۆ-فەرەنسی نەبواوە لە دژی کوردەکان بە بەلگەیی بەرگریکردن لە مەسیحییەت^{٧٢} ئەگەر بە درخاندیش بێتوانایە هێزەکانی گەل و هێزە چەكدارەکانی بە شێوەیەکی باشتر رێكبخات، ئەوا

^{٧٢} - مێژووناسان لەسەر ئەوە كۆكن كە پەڕەندیەکان لە نێوان کوردە موسلمانەکان و برا مەسیحییە کوردستانییەکانیاددا و لە نێوان تاییبە مەسیحییە غەیریە کوردەکاندا بە درێژایی رۆژگار پەڕەندی خۆشەویستی و براییەتی و هاریکاری بوو. دەبێت کوردەکان شانازی بکەن كە ئەم پەڕەندییانیان باشن و بەرەو باشتربوون پەڕەدەسەنیت هەتا رۆژگاری ئەمڕۆمان. سەرەپای هەولە داگیرکارییە بەریتانیەکان و هەولەکانی نوژمان ئەوا ئەم پەڕەندیانیان بە خۆشەویستی و براییەتی ماوەتەو. لە مێژووی ئەم پەڕەندیە درێژانەشدا تەنها یەك روداو هەبێ کە لە باری و دروستی ئەم براییەتیە مێژووییە بۆ ماوەیەکی دیاریکراو شتواندبێت، ئەوەش ئەو قەساجانە ئاوانکارییە بوو کە سەمکر (سەمایل خانی شەكاک) ئەجەمیددا دژ بە برا ئاشوریەکانمان ئەم پێرسە غەربکارییە کوردە پیشکەوتنخوازەکان ئێدانی دەکەن و مێژووی کوردیی پێر لە خۆشەویستی و ئۆستایەتی لە بەرامبەر برا ئاشوریەکاندا بێزەو دەکات.

چەندین جار خۆینی کوردەکان و ئاشوریەکان لەسەر کوشتارگەیی ئازادی نیشتمانە هاوێشەکانیان رۆاوە، ئاشوریەکان و برا مەسیحییەکانی تریش چەندین شەهیدی سەرغەزایان بەخشیووە. نمونەیی هورمز ملک چەگرو چەندانی تر. لێژنەیی لێکۆلینەوێی سەر بە کۆمەڵەیی گەلان لەسالی ١٩٢٥ دا ئەوێی باسکرێووە پەڕەندی لە نێوان گەلی کوردی و مەسیحییەکان باشتربوون جۆرەکانی پەڕەندی بوو لە نێوان موسلمانان و مەسیحییەکاندا.

سەرکەوتنی بە دەست دەهیناو هیواو ئاواتی گەلی کوردیش بە دیدەهات لە فەرمانپەرەوایی کردنی نیشتمانی.

لەبارەی هەلسەنگاندنی بەدرخان پاشاوە مامۆستا (دیرک کینین) - نوسیویەتی و دەلالت^{٧٢}: " لە ١٨٤٣ز، وە ئەمیر بەدرخان میری جەزیرەی ئین عومەر لە ناوچەی بۆتان، هەستا بە هەولێک بۆ بە دەستەینانی ئازادی و دەرهینانی لە چنگی دەسلەلاتی عوسمانیەکان. ئەو هەش یەکەم راپەرین بوو کە توانرا ناو بێریت بە نیشتمانپەرەری بە چەمکە نوێیەکی.

بەدرخان پلانی داڕشت بۆ دامەزراندنی حکومەتیکی کوردیی کە درژدەبۆوە بە ناو ئەو یەکتیانەدا کە سەرۆکیان دەکردن، بەدرخان بۆ ماوەی ٤ سال بەرەنگاری سوپای عوسمانی بۆوە و مژدەدەرە ئەمریکیەکان باسیان لەوە کردووە کە حکومەتەکی بەدرخان حوکمیکی دادپەرەوانە یاسایی چەسپاندووە بۆ یاسا و زالبوونی تەواوەتی و سستی دارایی."

بەپێچەوانەی پرۆپاگەندە داگیرکەرەکانیشەو رژیمی بەدرخان پاشا یەكسانی تەواوەتی لە نێوان کوردە موسلمانەکان و برا مەسیحیەکانیدا دەستەبەرکردبوو. هەروەك چۆن ئاسایش و سستم و رژیمیکی دادپەرەری بۆ کارگێڕی و کۆکردنەوی باجەکان سەپاندبوو، لە واقیعیشتدا ئەو داگیرکەری بەریتانی بوو کە هەولیدا ناکۆکی دروست بکات لە نێوان کوردەکان و برا مەسیحیەکانیاندا کە دانیشتیوی کوردستان بوون. هەر لە ١٨٢٩ وە کاتێک کە نێردە مژدەدەرە داگیرکەرەکان دەستیان کرد بە بلاکردنەوی ژەهرەکانیان لە ژێر روکاریکی ئابنیدا لە دواي ماوەیەکی داگیرکەری بەریتانی یەكێک لە بەکرێگیراوەکانی کە ناوی (کرانت) بوو نارد بۆ کوردستان و ناوچەی هەکاری و بۆ ناو برا نەستوریەکان بەتایبەتی ئەم بەکرێگیراوە لە گوندی (تکومە) نیشتەجێ بوو لەوێ قەلایەکی سەربازیی دروستکردو دەستی کرد بە چاندنی تۆی دوبرەکی و دوزمنکاری لە نێوان کوردە موسلمانەکان و برا نەستوریەکانیاندا. بە پرۆپاگەندەکانی ئەم بەکرێگراوەش شەمعون هەلخەلەتاو بەهۆی ئەمەو چەند روبەرپوونەویەکی خۆیناوی

^{٧٢} - (الاکراد وکردستان) ی مامۆستا دیرک کینین لا ٢٢ لە چاپە ئینگلیزیە یەکەمە کە لە نەدەن ١٩٦٤.

لەنتیوان ئاشوریەکان و ھەندیک ھۆزی سەر بە بەدرخاندا رویاندو ئەمەش ئەوێ خواست
 کە بەدرخان بێتە ناو مەسەلەکەو. بالێۆزی ئەوکاتە بەریتانیاش لەئەستانە بەرێژ-
 ستراتفۆرد رید کلیف- ئەوێ قۆستەو و لای بابولعالی مەسەلەکە ی وروژاندو فشاری
 خستە سەر حکومەتی تورکی بۆ ناردنی سوپا تا شۆرشەکە بەدرخان پاشا سەرکوت
 بکات بەوشیوەیە داگیرکەری بەریتانی و ھەر لەوکاتەو دۆژمەنیەتی خۆی بۆ بزوتنەوێ
 کوردی و ھیواو ئاواتەکانی گەلی کوردی خستە پوو مامۆستا باسیل نیکیتین لەبارە
 بابەتی پەیوەندی لەنتیوان کوردەکان و مەسیحیەکان لەوکاتەدا نوسیویەتی و دەلێت (
 ھەرچۆنیک بووێت ئەو زۆرێک لە بەلگەنامە ئەرەنەکان ئەو راستیە نیشان دەدەن کە
 بەدرخان پاشا مومارەسەیی سیاسەتیکێ ئایینی نمونەیی دەکرد و خۆی بە سەرکردە
 رۆحی ئەو ناوچەییە دەزانی کە لە ژێر دەسەلاتی تورکیی رزگارکراو).

شۆرشێ بەدرخانیش لەناوچەیکێ دیاریکراوی کوردستاندا ئەمابۆو بەلکو چەندین
 ناوچەیی جیاوازی کوردستانی یەکشست کە لەبۆتانیو دەرژدەبۆو ھەتا موکریان.
 چەندین کەسایەتی کوردی و سەرۆک ھۆزەکان و دەسەلاتدارە کوردەکان ھاتنە ژێر
 سایەیی فەرمانڕەوایەتی بەدرخانێ کوردی نیشتمانپەوەرەو.

شۆرشەکە لەسەرەتایەو چەندین سەرکەوتنی دیارو ئاشکرای بەدەست ھێنا کەپتی
 چەندین ناوچەیی فراوانی لەکوردستان رزگارکرد پاشان خیانەتی ناوخۆیی رۆلێکی بەدو
 خراپی گێرا لەشکستپێتێنانیداو پاش شۆرشێ بەدرخانیش بزوتنەو و راپەرینی
 چەکدارانە رویاندا کە بەھۆیانەو ھەست بەپێویستی رێکخستنی ھێزەکانی شۆرش و
 خۆنامادەکردن بۆی و گشتاندنی کرانەک لەناوچەیکێ دیاریکراوی کوردستاندا
 بەتێریتەو، ھەروەھا پلاندانان بۆی پێش سەرھەلدانی و دۆژینەوێ پەیوەندی برایانە
 لەگەڵ برا مەسیحیەکاندا لەئەرەمن و ئاشوریەکان و کلدانەکان بەتایبەتی ئەوانەیان کە
 نیشتەجێی کوردستانن.

لەكاتی شۆرشى شەمزىناندا

لەسالى ۱۸۸۱ز بەشىۋەيەكى كىردارىسى شۆرشى نىشتىمانى كوردى لە شەمزىنان ھەلگىرسا^{۷۱} دواى ئەۋەى كە سەركردەكەى خوالىخۆشبوو شىخ عوبەيدوللاى نەھرى ھەستا بەگىردانى كۆنگرەيەكى عەشايەرى كوردى لەگوندى (نەھرى) لە تەمموزى سالى ۱۸۸۰ تىيدا بىرارى دامەزاندنى - كۆمەلەى ھۆزە كوردەكان درا - پىش ئەۋەش شىخ عوبەيدوللا چەندىن پەيۋەندى لەگەل سەركردە كوردىيەكان ئەنجامداو پەيۋەندىەكى باشى بەرپاكرد لەگەل ئەرمەن و ئاشورىەكان و برا مەسىحىەكانى ترداو پەيۋەندىكردنى بەولاتانى بيانىەۋە - ئىنگلتەراو روسىا - بۆ باسكردنى مەسەلەى كوردو بەدەستەيتانى دۆستايەتى و سۆزىان. دواى ئەۋە شۆرش ھەلگىرساۋ لەسەرەتايدا چەند سەركەۋىتىكى گىرنگى بەدەستەيتا، بەلام سەركەكەى ھەلگىرساۋ بەتايىەتى دواى ئەۋەى كە روسىاي قەيسەرىي و بەرىتانىا لەدۇى شۆرشى كوردى دەستۋەردانىان كردو دواى ئەۋەى كە ھەروەھا تۈركىيا و ئىرانىش كۆششە ھاۋبەشەكانىان دۇ بەشۆرش يەكخست، پازى بوو بىروات بۆ ئەستەنبول بۆ دانۇستان لەگەل حكومەتى عوسمانىدا، بەلام لەبرى ئەۋەى دانۇستانى لەگەلدا بىكرىت خرايە زىندانەۋە.

دواى دەستگىركردنى سەركەكەشى شۆرشەكە نەيتۋانى خۆى پابگىرىت چۈنكە بىزۈتنەۋەيەكى جەماۋەرىي نەبوو لەرووى سەركردايەتى و پىكھاتەى دەزگاكانىەۋە، ھەروەھا بىنگەيەكى جەماۋەرىي ھۆشيارو رىكخراۋى نەبوو، بەلكو مۆركىكى ھۆزايەتى و عەشايەرىي و تاكرەو زال و دىاربوو پىيەۋە ھەروەھا لەبەرئەۋەى - كۆمەلەكان - و بىزۈتنەۋە عەشارىەكان لەمىژووداۋ بەپىي سىروشتى جەمسەرە چىنايەتىە

^{۷۱} - ئەم كىتەبە بە شىتەك لەۋوردىي باس لەشۆرشى شەمزىنان دەكات بۆيە لىترەدا بە تەنھا پۇختەيەك ۋاز دەھىتم.

كۆمەلەيەتەكانيان - نەتوانابوون لە سەرکردايەتيكردنى شۆپش بەرەو سەرکەوتن، يان بەردەوامى پێدانى بۆ ماوەيەكى درێژ، ھەرەھا لەبەر بالادەستى سەربازى توركى - ئيرانى و پشتيوانى ئینگليزى و قەيسەرى بۆيان زۆرىك لە ھۆزەكانيان ترسان كە سروشتىكى پارايان ھەبوو، ھەرەھا سىفەتى بەردەواميان تێدا نەبوو بۆ ئەنجامدانى كارى قورس و گران. بەلام ھەموو ئەمانە ناتوانيت سروشتى نەتەويى شۆپش بىسپرنەوھ كە ب . نيكيتين لەبارەيەوھ دەلالت^{٧٥} :-

" پاپەپنە گشتيەكەى ئەم دوايە لەسەدەى تۆزدەھەمدا، ئەوھە كە ١٨٧٨ - ١٨٨١ ز، رويدا بەسەرکردايەتى شىخ عوبەيدوللاى نەھرى كە ھێرشى كردە سەر ئيران و ھەندىك سەرکەوتنى بەدەستھێنا، وھ لەژێر فشارى بەريتانى - روسيدا و ھاريكارى توركى - ئيرانى ھاوبەشدا، ھەولەكانى شىخ بۆ دامەزراندنى دەولەتى كوردى كۆتاييان ھات."

سەرەپاى شكستخواردنى پاپەپنە چەكداريە بەرايىەكانى شۆپشى نىشتەمانى كەلەماوەى سەدەى تۆزدەھەمدا روياندا، لەبەدبەيتاننى ئامانجە نىشتەمانى گەرەكاندا، بەلام ئەركىكى ترسناكيان بەدبەيتنا، ئەويش چۆرەستبوون و گەلالەبوونى نەتەويى كوردى و بزوتنەوھ رزگاربخوازيەكەيە لەقالبە نەتەويەكەيداو بلاوكردنەويى ھۆشيارى و ھەستى نەتەويى لەكوردستانداو ھەلمائىنى دەمامك لەسەر روخسارى مېرمۆچى فەرمانرەوا عوسمانىە ستەمكارەكانى دژ بە گەلى كورد پاشانىش رێنوێنى كردنى گەلى كوردى بۆ پێويستى رێكخستنى ھێزەكانى و بەكخستنى پێزەكانى و ئامادەباشى تەواوەتى و خۆسازاندن بۆ شۆپش پێش دەستپێكردنى، لەوانەش ھەرەھا خستەپوى ئەوھى كە پێويستە خەباتىكى نىشتەمانى بەسەر پششتينەى كوردستاندا ئەنجام بدریت، واتە بەزاندى ئەو پششتينە ھەريميەى كە سەپینراوھ بەسەر ئازاديدا لەسەرەتاكەيەوھ.

^{٧٥} - دىرك كينين لەكتيبەكەيدا الاكراد وكرستان لا ٢٤ چاپە ئینگليزىە يەكەمەكە لەندەن ١٩٦٤.

له نه وه ده کانی سده ی تۆزده هه مدا چەندین هه ولێ کوردیانه درا بۆ به ده سته پێنان^{۷۶} و
دۆستایه تی و پشتیوانی پوسی، دیارترینیان پیشوازیکردنی قه یسه ر نیکۆلای دووهم بوو
له وه فدیکی کوردیی که جه عفر ئاغای شکاک و چەند سه رکرده یه کی تری کوردیی
له خوگرته بوو، به لام شه هه وله کوردییانه له به رده م هه لپه کان و پرۆژه کانی روسیای
قه یسه ریدا له ناچوون.

^{۷۶} - بگه یزه وه بۆ شه توێژینه وه یه ی که پروفیسۆر ب. برینیتس مامۆستا له زانکۆی - مارتین بۆسه ر- شاری
هاله له ئەلمانیا ی دیموکراسی نوسیویه تی و گوڤاری زانستی زانکۆ له ژماره ۱۰/۹ ی سالی سیانزه هه میدا- سالی
۱۹۶۴ بلاقێ کوردبووه له ژیر ناو نیشانی:

(ده رباره ی هه ندیک مه سه له ی میژوویی بزوتنه وه ی نیشتمانی کوردیی) شه توێژینه وه ش برای به ریزم (دارا
نه دیب) له ئەلمانیه وه بۆی وه رگێرپامه سه ر زمانی عه ره بی.

تيڭكۆشانی فيكری نه ته وهی و

خه باتی هاوبهش له پیناوهستوردا

دوای دامرکاندنه وهی شۆپشی نیشتمانی کوردی له شه مزینان، رینگا خۆشبوو بۆ دهركه وتنی كۆمه له كان و رۆژنامه گهری کوردی تازه گه شه سهندو، قۇناغی بلاكوردنه وهی هۆشیاری له رینگه رۆژنامه و نه ده به وه، قۇناغی په یوه ندییه كان و نامه گۆرینه وه له نیوان نیشتمانپه روه کورده كاندا به مه بهستی ریکخستنی ریزکانیان، وهك به رای و رینگه خۆشکردنێك بۆ ریکخستنی هیزه نیشتمانییه کوردیه كان، گومانی تیدا نیه كه بزوتنه وهی نیشتمانی کوردی په ره یسه ندبوو به کاریگه ری بلاوونه وهی بیروكه نه ته وه ییه كان و ههستی نیشتمانی و هاتنه ناوه وهی دروشمه كانیان و مه بهسته كانیان بۆ نیو ناوه نده كانی پیاوانی کوردی له میره كان و خاوهن مولكه كان و نیشتمانپه روه ره كان و پیاوانی ئایینی و شیخه كانی تایفه مه زه به ییه كان، ئەم ئهركه دهسته یه کی کوردی دیسپلین و ریکخراو پیتی ههستان كه له ئهستانه یان له ئه وروپا خۆیندبویان ههروه ها هه ندیک له ئه دییه کورده كان و له پیتیشیشانه وه خوالیخۆشبوو (حاجی قادری کۆبی) ۱۸۹۴-۱۸۱۷ شاعیر و سوارچاک بوو له م گۆرپه پانه نیشتمانیه دا كه به هۆنراوه كانی و به یته نیشتمانیه كانی گوزارشتی له ههسته نه ته وه ییه کوردیه كان ده کرد كه له نیو دل و دهروونه هۆشیارو به ئاگاكاندا خه ریک بوو بلیسه ی ده سه ند.

بزوتنه وهی کوردی ههروه ها کاریگه ر بوو به بزوتنه وه نیشتمانیه كانی گه له ئه رمه نی و بولگاری و عه ره به ییه كان و نه و گه لانی تریش كه له ژێر نیلای عوسمانیه كاندا كه نه فته بوو بوون.

ههروه ها له وکاته دا قاهیره ش ناوه ندیک فیكری و رۆشنبری بوو بۆ بزوتنه وهی نیشتمانی و بزوتنه وهی چاکسازی و بیروپا ئازاده كان كه مامۆستا نه مره كانی وهك جهماله دینی ئه فغانی و محمد عه بده و ئه وانی تر له بیرمه نده ئازادپهروازکان رایانگه یاند.

هه ندیک له نیشتمانپه روه ره کورده کانیش كه له وی بوون کاریگه ر بوون به م نیشتمانپه روه ره یه تییه كه له قاهیره و سه رچاوه ی گرتووه، بۆیه یه کینکیان كه خوالیخۆشبوو (مه دحه ت به درخان) بوو هه ستا به ده رکردنی رۆژنامه ی کوردستان له سالی

۱۸۹۵ بەمەبەستى ناساندنى مەسەلەى كورد بەخەلك و بانگەشەكردن بۆى رۆژنامەكەش رۆلىكى باشى بىنىى لەبەئاگاھىنانەوہى ھەستى نەتەوہى و چۆپەستىكردنى و بانگەشەكردن بۆى ەكگرتن لەنتىوان سەركردە كوردەكان و پىاوانى ئايىنى و ئەوانەش كەلەدەوربەريائىن.

ھەروەھا نىشتمانپەرور كوردەكان كاريگەرپوون بە چاكسازە توركەكان كەلەپىناو دەستور بەمەدەنيەتكردنى دەولەتى عوسمانيدا تىدەكۆشان و، لەژىر كاريگەرى بانگەشەكردنى نەتەوہى لەوكتەدا لەخۆرەلات بۆ دەستور و مافەكانى گەل و پەرلەمان، ھەروەھا بەكاريگەرى شۆپشى ۱۹۰۵ى روسى نىشتمانپەرورە كوردە ھۆشيارەكان بەرەو ھاريكارىكردن چوون لەگەل چاكسازە توركەكان و دەستورپە ئىترائىنەكان دژ بە زولم و ستمكارى و بەھىواى بەدەستھىنانى مافە دەستورپەكانيان و جۆرئەك لە لامەركەزىيەت بۆ كوردستان.

لەبارەى پىنگەيشتنى شۆپشى (۱۹۰۵) ز روسى بەكوردەكان و كاريگەرپوونيان پىتى (جىركۆف) كونسولى گشتى روسى لەشارى خوى نوسويەتى :-

" لەكاتى گەشتەكانى بازىرگانە كوردەكاندا و يارىدەدەرەكانيان لەخۆينەوارە كوردەكان^{۷۷} بۆ (نژنى نوفكۆرد) بۆ ئامادەبوون لە پىشانىگاي ماکارىف، لەوى چاويان بە ديموكراسيەكان و سەريازە پوسەكان دەكەوت و ئەوان لە گىرنگىرەين روداوەكانى شۆپشى ۱۹۰۵ ز ئاگاداريان دەكردنەوہ).

بەكردارىش نىشتمانپەرورە كوردەكان بەشداريان كرد- لەقۇناغى تىكۆشانى ھاوبەشدا ئەمەش لەسەرەتاي سەدەى بىستەمەوہ لەگەل برا نىشتمانپەرورە چاكسازە تورك و ئىترائىنەكاندا بەشدارپەكى چالاک لەكاركردن لەپىناو دەستور و لەشۆپش لەپىناويدا، ھەروەك چۆن بەجدى و بەشەوقەوہ بەشداريان كرد لە ھەردوو بزوتنەوہ چاكسازپە ئىترانى و توركيەكەدا.

^{۷۷} - بگەرپەرورە بۆ ئەتووحەكەى دىكتور سەيد عەزىز شەمىزى بەئانويشانى (بزوتنەوہى رىزگارپوونى نەتەوہى گەل كورد) كە ئەم بىرگەنەى تىيدا وەرگرتووە لە (پەخشنامەى زانبارەكان لەبارەى ولاتىنى ھاوسپوہ سەركرداپەتى ناوچەى قەفقاسى سەريازى ژمارە ۴۰ / تەفلىس سالى ۱۹۱۲ ل ۱۶ بەزمانى روسى.

کاتیکیش شۆپشى ئىترانى لەسالى ۱۹۰۵ لەپىناو دەستورى ھاوبەشدا رويدا كوردەكان و بەتايىبەتیش ھۆزى گەرەى كەلھوپى كوردى بەشدارى كردو بەھىزى چەك پشتىوانى لەشۆپش كردو بەرەنگارى سوپاي روسى بۆو كە ھاتە ناوھو بۆ لەناوېردنى شۆپش و بەمەش قورىانيەكى زۆريدا ھەرەك چۆن بەشكى گەرە لەكوردەكان پەيوەنديان كرد بەشۆپشگىرە دەستورىيە ئىترانىەكانەو كاتىك كە سوپاي قەيسەرى كشا بەرەو ئازەربايجان بۆ تىكشكاندننى بزوتنەو شۆپشەكە، وەك ئەوھى كە پروفېسۆر ب- برنتىسى ئەلمانى دەلەت و لەپشەكى كىتەبەكەى دكتور ھەحىم قازى كە بەناوېشنى "پشەمەرگە" يە ئەم پشەكە ھاتوو كە سەيد ھەسەن قزلىجى نوسىويەتى و تىيدا ھاتوو:

مىرزا فەتاحى مامى دكتور ھەحىم قازى چەندىن سالى لەزىندانەكانى تاراندا بەسەربرد ھەزى بەشدارىكردنەو لەشۆپشى ئىترانىدا لەپىناو دەستور، ئەم شۆپشە لەئىراندا بە (كودەتاي مەشروتىيەت) ناسراو ھەرەھا بەلگەيە لەسەر بەشدارىكردنى خەلكى ناوچەى موكرىان لەبزوتنەوھى چاكسازى و دەستوردا.

ھەرەھا كوردەكان ئازەزويان كرد ھارىكارىي بكن لەگەل (لاوانى تورك) و سەركرەكانى تىكۆشان لەپىناو دەستوردا ھەرەك چۆن بەشداريان كرد لەو بزوتنەوھەدا كە بوو ھۆى كودەتاي عوسمانى و، چالاكانە بەشداريان كرد لەژيانى دەستورداو دەستيان كرد بە رىكخستنى ھىزەكانيان لەناو كۆمەلەو رىكخراو كۆمەلەيەتى و سياسى و رۆشنىبىرەكاندا، بەوشىوھە رىگەى خەبات و تىكۆشانى دەستوريان گرەبەر. لەسالى ۱۹۰۸ ز، كۆمەلەى (تەعالى و تەرەقى) كوردى دروست بوو كە سەرۆك خىزانە كوردىيە بەناوېانگەكانى لەخۆگرت نمونەى شەھىد شىخ عەبدولقادىرى شەمزىنى و ئەمىن عەلى بەدرخانى و ئەلد ئاماد ئەحمەد زولكىفل پاشا و ژەنرال شەرىف پاشا و چەندىن ئەفسەرى ترى رۆشنىبىرى كوردو خويندكارانى زانكو و رۆژنامەى كوردستان دەستى كردهو بەدەرچوون دواى راگەياندننى دەستورى عوسمانى لەشارى ئەستەنبول، پاشان قوتايىبە كوردەكان لەسالى ۱۹۱۰ كۆمەلەى (ھىقى)يان دروستكر ئەویش دواى سالىك لە داخستنى كۆمەلەى "بلاوكرنەوھى مەعارىفى

كوردی" و داخستنی قوتابخانهی كوردی له- جمبرلی تاش- كۆمهلهی هیفی گۆفاری (رۆژی كورد-ی دهركرد كه رۆشنییه كوردهكان دهیانوسی بهوشیویه دهبینن كه بزوتنهوی نیشتمانی كوردی له دهیهی یهكهمی سهدهی بیستمدا چوو قوناغیكى نوینی ترهوه كه قوناغی بلاوكردنهوهی هۆشیاری پێشكهوتنخوازی بهشیوازی هاوچهرخانه له رینگهی رۆژنامه و بلاوكردنهوه و نه ده بیاته وه، پاشان رێكخستنی حزبی، قوناغی تێكۆشانی هاوبهش له گهڵ توركهكان و ئێرانیهكاندا له پێناو دهستوردا له دژی زۆلم و ستمكاری و له پێناو لامهركهزیهت بۆ گهله كهوتوو كه نفعهكانی ژێر نیلهی عوسمانی، هه ریویه بزوتنه وه كه بووه بزوتنه وه یهكی نه ته وه یی هاوچهرخ، باندیت^{۷۸} چه واهر لال نه هرق ده لیت كوردهكان ههستان به "بزوتنه وه یهكی نه ته وه یی دواى شۆرشى توركى سالى ۱۹۰۸ ز، ههروهك چۆن نوینه رانی كورد له كۆنگرهی ئاشته وایی له فرسای داویان كرد سه ره بخویان پێدريت".

به لام لاوه توركهكان تێربوون به بیرۆكه ی تۆرانیی "كه بیرۆكه گه لێكى ره گه زه رستی فراوانخوازی ده مارگیره ده یه ویت نه ته وه ناتوركهكان له بۆته ی ئیمپراتۆریه تی تۆرانیدا بتوینیتنه وه و خهون به ئیمپراتۆریه تیکه وه ده بینیت كه فراوانتره له ده و له تی عوسمانی" بۆیه و به پیتی سروشته چینه یه تیه كه یان (له روی نوینه رایه تیان بۆ بوژوازیه تی نه ته وه یهكی سه ردا) موماره سه ی سیاسه تیکى دوژمنكارانه یان كرد دژ به و نه ته وانه ی كه ژێرده سته ی حوكمی عوسمانی بوون، وهك عه ره ب و كوردو ئه رمه ن و نه وانی تر نه مه ش بووه هۆی دوركه و تنه وه له نێوان نیشتمانه په روه رانی نه م نه ته وانه و بزوتنه وه ی بوژوازی توركى كه -لاوه توركهكان- نوینه رایه تیان ده كرد، پاشانیش نه مه بووه هۆی بچپانی په یوه ندی و هاوكاری و خه باتی هاوبه شی نێوانیان.

وهك په رچه كرداریكیش بۆ بزوتنه وه ی تۆرانیی بزوتنه وه نه ته وه ییه كانی گه لانی چه و ساوه ی ناو ده و له تی عوسمانی نه مانیش تونده بوون له ناویشاندا بزوتنه وه ی نه ته وه یی كوردی هه ریویه گه پایه وه ناوه وه ی خۆی و چالاكیه كانی چركرده وه له ناو لولپچه نه ته وه ییه تایبه تیه كه یداو هه لكردنێ دروشمه تایبه تیه كانی.

^{۷۸} - لمحات عن تاريخ العالم... جواهر لال نه هرق لا ۲۵۹- چاپه عه ره بیه یه كه مه كه.

شاعیری ناودار - ئەبو قاسمی لاهوتیی -^{۷۹} لە وتاریکدا کە گۆڤاری (خۆرەلائی نوێ) سۆڤیەتی بۆی بلاوکردۆتەووە لە ساڵی ۱۹۲۳دا بە ناوینیشانی "کردستان والاکراد" دەلیت: "سیاسەتی شۆڤینیزمانە (بان ترکیزم) لای لاوانی تورک - زون ترک - فیکریی نەتەوویی توندپەڕەوی دروستکرد، هەروەها بزوتنەوێی لاوانی کورد هەروەک چۆن کاریگەریی نەتەوویی پێچەوانە لای عەرەب و ئەرناوت و گەلەکانی تر دروستکرد لەگەڵانی ئیمپراتۆریەتی تورکیی". کاتیکیش کوردەکان بێهێواو بوون لە سودو کەلکی هاریکاریی لەگەڵ لاوانی تورکی شۆڤینیداو رێگەی ئاشتیانە بۆ بەدەستەینانی مافەکانیان بەڕوواندا داخراو ئەلقەیی خەباتی هاوێش لەگەڵیاندا پەچرا، پویان لە تیکۆشان کرد بۆ بەهێزکردنی کۆمەڵەکانیان و پتەوکردنی یەکییتی پێزەکانیان، هەروەها پەڕەندێه دەرهکیەکان بەمەبەستی بەدەستەینانی سۆزو کۆمەک بۆ رزگاربوون لەچەوساندنەوێی نەتەوویی و ستەمە کۆمەڵایەتیەکان بۆ ئەمەش میرەبدولرەزاق بەدرخان و ئەوانی تر لەپیاوانی کوردیی هەولیاندا لەنیازو نیەتی روسەکان تێبەگەن و بتوانن یارمەتی ئەوان بەدەست بێنن وەک نیکیتین دەلیت. لەکۆتایی جەنگی جیهانی یەکەمدا راپەرینیکی کوردیی چەکدارانە رویدا لەبەتلیس و هەندیک لەشونەکانی تری کوردستان. بەلام ئەو جەنگی تورکیا چوو بوو ناویەووە لەژێر دروشمیکی فریودەرمانەدا کە جیهادە بزوتنەوێی نیشتمانی کوردیی خستە ناو هەلوێستیکی زۆر تەنگەلانیوە بەهۆی زلکردنی بانگەشەیی ئایینی بەناوی بەرگریکردن لەئێسلام و خەلافەتی ئێسلامیی، کە پیاوانی سادەو ساویلکەو چەندین کەسیان لەپیاوانی ئایینی بەم دروشمە هەلخەلەتاند، لەگەڵ ئەوەشدا نیشتمانپەرورە کوردو هۆشیارەکان دەریان بە حەقیقەتی ئەم بانگەشە چەواشەکارانە کردو هەندیکیان پەڕەندیان کرد بەپۆسەکانەووە داوای یارمەتیان لێکردن بۆ رزگارکردنی کوردستان لەچنگی تورک لەبەرامبەر پەشتیوانیکردن لەروس لەجەنگەدا.

ب. نیکیتین^{۸۰} - کونسولی گشتی پێشوی روسی لە ئۆرمیە دەلیت:

^{۷۹} - وتاری - کردستان والاکراد - بەپێنوسی ئەبو قاسمی لاهوتیی لەگۆڤاری - خۆرەلائی نوێ ی سۆڤیەتیدا چاپە روسیەکی ژمارە چوار لە ۱۹۲۳ بەرپەرەوێ بۆ نەتووجەکی لکتۆر شەرمزینی.

"کمیل بەگ لەبۆتان کە لەخێزانی بەدرخانە، بەجدی لەسالی ١٩١٦دا لەتفلیس گرنکیدا بە باسکردن و خستنه پوی کێشە ی کورد لەبەردەم نیکۆلا، جیگری پاشا لەقەفاس و سەرۆکی هیزهکانی روسیا کە ئەوکات لەسەر سنووری تورکی سەنگەریان بەستبوو، وا بیارە لەو میژوویدا روسیا سیاسەتییکی روونی سەبارەت بەکوردەکان تەبەنی نەکردبوو. هەروەها مامۆستا نیکیتین بەردەوام دەبێت و دەلێت:

"لەکۆتاییەکانی سالی ١٩١٧دا لە ناوەندە کونسولێهەم لەئورمیە پیشوازیم لەنوێنەرێک کرد لەلایەن کۆمەڵەی سەرەخۆیی کوردستانەوە نێرابوو، نامەیەکێ پێدام لەلایەن بەرێز تەهاوێ بوو تێیدا داوای ئەوەی دەکرد چاویان بە بەرپرسە سەربازییە روسەکان بکەوێت بەمەبەستی رێکەوتن لەسەر کاریکی هاوبەش دژی تورکەکان کە بتوانرێت کوردستان رزگار بکەیت."

بەلام هۆکاری ناپازی بوونی قەیسەریەت لەیارمەتیدانی کوردەکان تەنها ئەوە نەبوو کە مامۆستا نیکیتین باسی کردووە، بەلکو هۆکارە سەرەکیەکە بوونی رێکەوتنێکی نەهێنی بوو لەنێوان روسیا و بەریتانیا و فەرەنسادا، ئەوەی کە بەلشەفیهکان دواتر پاش سەرکەوتنێان ئاشکرایان کردو دریان، بەپێی ئەو رێکەوتنە کوردستان لەنێوان ئەو ولاتانەدا دابەش دەکرا بەوەی کە بەشە مەرکەزیەکی بەدرێتە روسیای قەیسەریی و کوردستانی باشور- کوردستانی ئیستای عێراقیش بەدرێتە فەرەنسای کوردستانی ئێرانیش- لەئەردەلانیوە- بەدرێتە بەریتانیا.

بەرژەوهندی قەیسەریەت و ئەم رەوشە یەکیەدەگرتەو لەگەڵ بەرژەوهندی ببزوتنەوێ رزگاریخوازی کوردیدا کە دەبویست کوردستان رزگار بکات ئەم رزگارکردنە کەدژ بە رێکەوتنامە نەهێنی داگیرکاریەکو بەرژەوهندیە سەرەکیەکانی ئەو داگیرکاریەکانە بوو.

بەلام جەنگی جیهانی یەکم کۆتایی پێهات بەپێچەوانەی ئەوەوە کە ولاتە داگیرکەرەکان وویستیان بوو، قەیسەریەت روخاو لەسەر داروپەردووەکی یەکییتی سۆفیەت دروست بوو بەسەرۆکایەتی ف. آ. لینین کە رێکەوتنامە داگیرکەرەکانی دپاندو

^٨ - ب. نیکیتین لەکتێبەیدا- کوردەکان- الاکرد- ٢٠٠٧ چاپە عەرەبییە یەکەمە.

دوژمنايه تى توندى خۆيى راگه ياند بۆ داگيركه رو پېتوه لكاندنه كان و روسيا ده سستبه ردارى
 هه موو ئيمتيازاته كانى روسياى قهيسه رى بوو، داواى له گه لانى خۆره لات كرد تېيكۆشن
 له دژى داگيركه رو له پېتناو مافه نيشتمانیه كانيان و سهر به خۆيداو راگه ياند كه ده وله تى
 سۆفیه ت پشتيوانى له مافى گه لان ده كات بچووكيان و گهره يان بۆ بپياردان له سهر
 چاره نوسى خۆيان.

به و شېوه به شۆپشى ئۆكتۆبەر له هه موو لاكانى روسيادا كۆپه ي سهندو دراوسينكانى
 رۆشنكرده وه نه ته وه زولمليكراره كانى خۆره لاتيش چوونه ناو گۆرپه پانى خه بات و
 تېكۆشنى نيشتمانیه وه له ناویشياندا نه ته وه ي كوردى.

له شه وروپاش بزوتنه وه كرىكارى و شۆپشگيرپه كانيش مەزن بوون، هه روهك چۆن -
 له گه ل هيوكانى گه لان و له ناویشياندا گه لى كورد - بزوتنه وه نيشتمانیه
 رزگار يخوازيه كانى له خۆره لات هانداو گه لانى خۆره لاتيش - له ناویشياندا گه لى كوردى -
 به ئاگاهانته وه و داوايان له هاوپه يمانه سهر كه وتوه كان ده كرد به ئينه كان و په يمانه كانيان
 كه پيياندا بوون جيبه جيبان بكهن، به تاييه تى شه وه ي له كاتى جهنگدا پايانگه ياندا بوو
 تيبدا جهختيان له وه كرد بۆوه ريز له مافى گه لانى خۆره لاتى ده گرن له مافى چاره ي
 خۆنوسين و سهر به خۆيى نيشتمانيدا.

هيويا به هاوپه يمانان! به لام بئنگام بوو

بزوتنه وهی رژگاریخوازی نیشتمانی کوردی له دواى جهنگ — له ناو ریکخراو و حزبه کان و ته که توله نوێکاندا — ریکخرا که له سه ر داروپه ردوی حزبه کان و کومه له کوردیه کۆنه کان دروستبوو نیشتمانپه روه ره کورده کان له سه رۆک هۆزه کان و فره مانپه وا و پیاوانی ئایینی نیشتمانپه روه رو نه فسه ران و رۆشنیران ده ستیان کرد به داواکردنی مافه کانی گه لی کوردی و داواى سه ربه خۆی بۆ کوردستان له ژێر سه رپه رشتی به ریتانیا دا — له سه ره تاوه — پاشان سه ربه خۆی ته واوه تی دواى نه وهی تیگه یشتن له راستی نیازه دوژمنکاره کانی داگیرکهری به ریتانی.

نیشتمانپه روه ره کورده کان وه فدیکیان به سه رۆکایه تی ژهنرال شه ریف پاشا نارد بۆ کۆنگره ی ناشته وایی له پاریس، ئه م وه فده کوردیه هیزه نیشتمانپه کانی ناو کوردستانی عوسمانی پشتیوانیان لیده کرد، وه فده که کۆششیکى زۆریان کرد بۆ روئکردنه وهی دادپه روه ری داخوازییه کوردیه کان و خستنه پرووی راستی کیشهی کورد نه وهش بووه هۆی سه رکه وتنی له خستنه ناوی ماده کانی ۶۲، ۶۳، ۶۴ بۆ ناو په یماننامه ی سیقه ر^{۸۱} تییدا ها تبوو که جوړیک له خودموختاری بدریته گه لی کورد شیاوی نه وه بیته بگۆپیت بۆ سه ربه خۆی ته واو له گه ل ریگه دان به دانیش توانی کوردستانی باشور — عیراقی نه مۆ — بۆ نه وهی بینه پال ئه م ده وله ته کوردیه نه گه ر خۆیان ئاره زویان کرد، له ناوچه ی سوله یمانیش ئیداریه کی کوردی دروست بوو به سه رۆکایه تی خوالیخوشبوو شیخ مه حمود به رزنجی له ژێر سه رپه رشتی به ریتانیداو سیاسه تی ئه وکاته ی به ریتانیاش به ئاراسته ی دروستبوونی چه ند ولایه تیکى کوردی بوو له ژێر سه رپه رشتی خۆیدا له ناوچه کانی سوله یمانی و جه زیره و شوینه کانی تری کوردستان^{۸۲}.

^{۸۱} — بواتر باس له م به بنده ده که م.

^{۸۲} — باس له سیاسه تی داگیرکاری به ریتانی ده که م له بابیه تیکى تردا که ده بینین سیاسه تی به ریتانی له دواى جهنگ راسته وخو دامه زانندی چه ند ده وله تۆچکه یه کی کوردی بوو له ژێر سه رپه رشتی به ریتانیدا ئه مهش وه که ته کتیکیکى کاتیی.

نیشتمانیش، ئەوەش بە ھۆی سڕوشتی پێکھاتە و سەرۆکایەتیکردنیە و لە لایەك و نەبوونی بەرەیهکی یەكگرتوو کە ھەموویان لەخۆبگیرێت و پیشە وایەتیان بکات، ئەوەش بە ھۆی ئەوەی کە نەگۆڕابوو یان بەلانی کە مەوێ بە کێکیان بۆ حزیکی پیشەنگی کە توانای لەخۆگرتنی ھەبێت و سەرکردایەتی ھێزەکانی گەلی کوردی بکات بۆ تێکۆشان بۆ بەدیھاتنی ئامانجەکانی کورد و کوردستان.

نەبوونی نمونەی ئەم حزبە پیشەنگی و پاشانیش نەبوونی سەرکردایەتیەکی شۆڕشگێڕیی ئەزموندیدە بئوانێت سەرکردایەتی شۆڕش و بزوتنە وە ی نیشتمانی بکات بەدڵنیاویە و بوو ھۆی لەکیسچوونی ھەلێکی بەنرخ لەگەڵ کورد ھەروەك چۆن لێکجایی ئەم کۆمەڵە حزبە کوردیانە و بوونی چەندین سەرکردە بۆ بزوتنە وە ی نیشتمانی کوردی بوو ھۆی کارناسانی بۆ داگیرکەرەکان و زەوتکەرەکان و دارودەستەکانیان کە بتوانن پلانگێڕیەکانیان لەدژی گەلی کوردی جێبەجێ بکەن و ئەمەش بوو ھۆی بەکۆیلەکردنی کوردستان و بێبەشکردنی گەلی کوردی لە ھەموو مافەکانی و ھەتا ئەوەش کە لە پەیماننامەی سیفەردا ھاتبوو کە دواتر رێکەوتننامەی لۆزان ھەلیوە شاندە وە .

حزب و کۆمەڵە نیشتمانیە کوردیەکان پاستەوخۆ لەدوای جەنگی جیھانی یە کە مەوێ دروستبوون سەرەپای جیاوازی و ناکۆکیەکانی نێوانیان لەرووی رێکخستن و سەرکردایەتیە وە لاوازیوون وەك ئەوانە ی پێشتری تەنھا کورت بوو بوونە وە لەناو دەستییەکی بالائی کۆمەلگە ی کوردستانیدا- لەرووی سەرکردایەتیە وە- ھەروەھا لەچەند ناوەندو دەستیەکی چینیەکانی ناوە پاستدا بەتایبەتی ئەفسەرەکان و مامۆستایان- لەناستە بنگەییەکاندا- واتە چ لەناستەکانی خوارە وە و چ لەناستی سەرکردایەتیدا بنگەییەکی فراوانی جەماوەری نەبوو، ئامانجەکانیش بەتەنھا سیاسی بوون و پەیرەوێکی چاکسازی کۆمەلایەتی روونی نەبوو ھەروەھا سەرکردایەتیەکی شۆڕشگێڕیی وشیاریش کە بئوانێت بچێتە ناو جەنگ و ململانی سیاسی و سەربازییەکانە وە و سەرۆکایەتی ھێزەکانی گەلی کوردی بکات، ھەروەك چۆن مۆرکی مۆزگەرای یان خێزانی یان ھەریەکی بەزۆریە وە دیاریبوو، ئەمەش وایکرد ئاسان بێت بە بەلێنەکانی داگیرکەرەکان فریبخوات و ھەلێکی بەنرخ ی لەکیس چوو کە رەخسابوو بۆ گەلی کورد لەکاتی کۆتایەتانی جەنگی

جیهانی یه که مدا به تاییه تی کاتی نیمزاکردنی په یماننامه ی سیفەر، ههروهك چۆن ئەم کهموکورتیه دیارانە له حزب و کۆمه له نیشتمانیه کوردیه کاندای بۆشاییه کی دروست کرد له نیتوان ئەو زۆرینه ی گه لی کوردی و چه نندین دهسته و گروپی کۆمه لایه تیدا نه مهش کاری که مالیسته کانی ئاسانکرد له فیچلکردن له گه لی کورد و پاکیشانی بۆ ژێر سایه ی خۆیان و ئارامکردنه وه ی کورده کان و چه واشه کردنیان له ماوه ی نیتوان ساله کانی ۱۹۱۹-۱۹۲۳.

بزوتنه وه ی نیشتمانی کوردیش دابه شبوو و لیکجیابوون له کوردستان، سه رکردایه تی شیخ مه حمود له کوردستانی عێراق جیابوو له بزوتنه وه ی کوردی له کوردستانی ناوه ندی و جیاوازیو لیتی له کۆمه لێک له مه سه له دا گرنگترینیان هه لۆیست له که مالیسته کان که شیخ مه حمودیان بۆ ماوه یهك فریودا له ژێر کاریگه ری چه ند لایه نیکدا که سه ر به تورکیابوون، به لام له کوردستانی ئێرانیدا ئەوا بزوتنه وه ی سمکۆ که دژ به ده سه لاتی حکومی بوو که وته ناو کۆمه لێک هه له ی دزیوه وه به تاییه تی ئەو پرۆسه ی له ناو بردنه ی که پێی هه ستا دژی کۆمه لێک له برا ئاشوریه کانهان ئەوانه ی به به رده وامی برای گورد بوون و هاو نیشتمانی بوون له گه لیاندا، ئەم پرۆسه یه مایه ی نیگه رانیه و شایسته ی ئەوه یه راشکاوانه سه رکۆنه بکریت و ره تبکریته وه.

گه رانه وه بۆ خه باتی چه کداریی

جیاجیایی که موکوپیه کی ترسناکی تریوو له بزوتنه وهی نیشتمانی کوردیداو له گرنگترین هۆکاره کانی شکستی بوو له به دیهتانی ئامانجه نیشتمانیه کانی و ههروه ها له سود وه گرگتن له پیماننامه ی سیفهر، ههروه ک چۆن ئه وه یارمه تی به ریتانیایدا له ههستان به مانۆره کانی و به جینگه یاندنی پلانگتیه په داگیرکاریه کانی، دوا ی ئه وه ی بۆ به ریتانیا لوا شۆرشی عیراقی دامرکیتیتته وه - سالی ۱۹۲۰ز- و حکومه تیکی لایه نگری خۆیی له به غداد سه پاندو ناچاریکرد په پیماننامه یه ک ئیمزا بکات عیراق ده به سیتته وه به چه رخه ی به ریتانیا وه دوا ی ئه وه ی داگیرکه ران بیهیوابوون له نیستیغلالکردنی حکومه ته که ی شیخ مه حمود که به لیدوانیکی فهرمی هاویه ش پالپشت بوو^{۸۵} - له لایه ن هه ردوو حکومه تی به ریتانیاو عیراقه وه له سالی ۱۹۲۲ ز نه م لیدوانه دانی ناوه به مافه کانی کورده کانددا له دامه زراندنی ده وله تیکی کوردیدا بۆیان، دوا ی ئه وه ی بزوتنه وه ی که مالیزم به هیزبوو و په یوه ندیه کانی له گه ل به کیتی سۆفیه تدا توندوتولکرد- ئه مه ش داگیرکه رانی ترساند- کاتیکیش به ئاشکرا ده رکه وت که په پیماننامه ی لۆزان^{۸۶} - ئیمزا ده کریت و پاشانیش مه سه له ی موصل ره وان ی کۆمه له ی ولاتان ده کریت که له ژێر ده سه لاتی داگیرکه رانداپه ، دوا ی هه موو نه وان به ریتانیا به شیوه یه کی کۆتایی که وته به ره له ستکاری له دژی کورده کان شیوه ی کۆتایی پلانه که یی خسته کار که دژ به گه لی کورد بوو ئه ویش ئه وه بوو به زه بری ئاگرو ئاسن کوردستان بلکیتیت به عیراقه وه ههروه ها به ره له ستیکردنی پیکهینانی هه ر حکومه تیکی کوردی ئه ویش بۆ گره ننتیکردنی به رژه وه ندیه په داگیرکه رانه که ی و په یوه ندی باشی له گه ل ولاتانی عیراق و ئێران و تورکیادا، هه ر بۆیه بزوتنه وه ی نیشتمانی کوردی ناچاربوو به رگری ئه م سیاسه ته بکات و به زه بری چه ک

^{۸۵} - ده قی ئه م لیدوانه له جینگه یه کی تری ئه م کتیه دا بلاوکرلوه ته وه حکومه تی پاشایه تی مه لیک مه حمود له سالی ۱۹۲۲ز دا له سلیمانی دامه زرا که ئه و پاشا بوو شیخ عبیدولقادی برایشی سه رۆک وه زیران بوو.

^{۸۶} - په پیماننامه ی لۆزان- ۲۴ ی ته موزی ۱۹۲۲ په پیماننامه ی سیفهری ئابی ۱۹۲۰ی هه لوه شاندوه به دلناییه وه له گه لیشیدا ئه و به ندانه ی که په یوه ستن به مافه نه ته وه ییه کانی کورده وه و به وه ش ولاتانی هاویه یمان خیانه تیان کرد له گه لی کورد خیانه تیکی فهرمی و په پیماننامه کانی پێشتویان خسته ژێر پێیانه وه وه که له لویستی داگیرکه ران له به رامبه ر نه ته وه بچوکه کانددا.

رویه پوی هه‌لۆیستی دۆژمنکاریی چه‌کدارانه‌ی به‌ریتانیا بێته‌وه به‌هۆی ئەمەش چەند جەنگێکی چه‌کدارانه له‌نیوان ساڵه‌کانی ۱۹۲۳ و ۱۹۲۴ له‌کوردستانی باشور رویدا به‌تایبه‌تی له‌ناوچه‌کانی سلێمانی و که‌رکوک که به‌داگیرکردنی پایته‌ختی کوردستان - سلێمانی- کۆتایی هات له‌لایه‌ن هێزه‌کانی به‌ریتانیاوه و چوونی هێزه‌ کوردیه‌کان بۆ به‌رده‌وامیدان به‌جەنگ به‌شیوه‌ی -جەنگی عەشایه‌ریی- به‌سه‌رکردایه‌تی-شیخ مه‌حمودی به‌رزنجی- ئهم جەنگه‌ که بۆ چەندین ساڵ به‌رده‌وام بوو- ئەمە له‌کاتی‌که‌دا بوو سیاسه‌تی به‌ریتانی له‌ ناکوکیدا بوو له‌گه‌ڵ نیشتمانپه‌روه‌ره‌ عه‌ره‌به‌کاندا له‌عێراق و توندبوونه‌وه‌ی ئۆپۆزیسیۆن له‌دژی په‌یماننامه‌ی کۆیلايه‌تی- په‌یماننامه‌ی به‌ریتانی- عێراقی ساڵی ۱۹۲۲- و له‌کاتی گه‌ڕانه‌وه‌ی هێزێکی تورکی به‌سه‌رکردایه‌تی ئۆزده‌میر پاشا بۆ ناوچه‌ی ره‌واندۆز- کوردستانی عێراق- بۆ چه‌سپاندنی حوکمی تورکی تییداو دوای ئه‌و شکسته‌ی که هێزه‌کانی به‌ریتانیا له‌ناوچه‌ی ده‌ربه‌ندی پشده‌ر چێژتی، ده‌لێم سیاسه‌تی به‌ریتانی له‌وکاته‌دا به‌ره‌و داننان ده‌چوو به‌مافه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانی کورد دا- ئه‌گه‌ر به‌شیوه‌یه‌کی کاتیش بێت- ئه‌ویش بۆ سود وه‌رگرتن له‌ شیخ مه‌حمود بۆ گێڕانه‌وه‌ی سه‌قامگیریی بۆ ناوچه‌ کوردیه‌کان و ده‌رکردنی ئۆزده‌میر پاشا له‌کوردستانی عێراقدا، بۆیه به‌ریتانیا پازی بوو له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که بیگێڕێته‌وه و حکومه‌تی کوردیی رایگه‌یه‌نێت و شیخ مه‌حمود بکات به‌پاشای له‌ساڵی ۱۹۲۲ز دا.

به‌لام له‌تورکیا به‌ریتانیا موماره‌سه‌ی سیاسه‌تی ئارامکردنه‌وه‌ی کورده‌کانی پیاده‌ کرد یه‌که‌مجارو پاشانیش سیاسه‌تی هاندانی کورده‌کان بۆ ئه‌وه‌ی یارمه‌تی خه‌لیفه‌ بدەن و دووکه‌ونه‌وه له‌کاری شۆڕشگێڕیی نیشتمانیی کوردیی واته‌ سیاسه‌تی ئه‌ستێغاله‌لکردنی نه‌ته‌وه‌یی کوردیی بۆ به‌رژه‌وه‌ندی خۆی. به‌لام که‌مالیه‌کان هه‌ولیاندا کورده‌کان هه‌له‌ته‌تێن و چه‌واشه‌یان بکه‌ن به‌ناوی خه‌باتی هاویه‌شه‌وه له‌دژی داگیرکه‌ران و دۆژمنان و پاشانیش به‌ناوی چاکسازیه‌ کۆمه‌لایه‌تیه‌ هاوچه‌رخه‌کانه‌وه، نوای سه‌رکه‌وتنیشیان به‌سه‌ر یۆنانداو ده‌سه‌لاتگرتنه‌ ده‌ست له‌هه‌موو تورکیادا نکه‌وتیان له‌به‌لێن و په‌یمانانه‌کانیان کرد و ده‌ستیان کرد به‌جێبه‌جێکردنی سیاسه‌تی به‌تورککردنی تۆرانیی، ئه‌و تورکیایه‌ی که‌وا سه‌رکرده‌ که‌مالیه‌کانی هاواریان ده‌کرد به‌وه‌ی نیشتمانی

تورکەکان و کوردەکانە، بوو تۆرانی و بیجگە لە تورکەکان کە سێکی تری تێدا نە تەنها وەک کۆیلە نە بێت ئەمەش بە پێی ووتەی وەزیری تورکی بەریز مەحمود ئەسەد^{۸۷}.

بۆیە کوردەکان ناچار بوون دەستبەدەنە خەباتی چەکداریی بۆ بەرگریکردن لە قەوارە و خۆیان و بوونیان و بەرگریکردن لە پڕۆسەکانی کۆچیگەردنی بەکۆمەڵی کوردەکان و بەتورک کردنی کوردستان بۆیە شۆڕشی ۱۹۲۵ لە دیاربەگرو دەورووبەری هەلگیرسا، ئەم شۆڕشە کە مەلیەکان لە دەریایەکی خۆیندا نوقمیان کردو و بۆ پەڕی دڕندایەتیە و سەرکوتیان کرد ئەگەرچی تانیستاش وەک نەهەرۆ ووتی^{۸۸}.

"چۆن دەکرێت بۆ هەتا هەتا یە شۆڕشی نەتەوێک دابەریکێت ئەوە کە پێداگری لەسەر بە دەستپێنانی ئازادی و ئامادەبێن لە و پێناوەدا قوربانی بدەن" بە پێی گوزارشتی باندێت جەواھیر لال نەهەرۆ^{۸۹} لە کتێبە کەیدا (چەند سەرنجێک لە مێژووی جیهان) سەرسامی خۆی دەربڕیوە لەوەی کە نەتەوێکی تورکی لە بزوتنە و یەکەو کە داوای ئازادی دەکرد گۆڕا بۆ بزوتنە و یەک ئەو کوردانەیی دەهاریت کە داوای هەمان ئازادی دەکەن و، ئەو

^{۸۷} - وەزیری دادی تورکی بەریز مەحمود ئەسەد لە وتارە کەیدا سالی ۱۹۳۰ ز کە بۆلایۆتە و لە ژمارە ۱۶۶۵ ی رۆژنامەی (میلیت) ی تورکی کە لە ۱۹ سێپتەمبەری ۱۹۳۰ دا دەرچوو چەند بەرگیەکی تێدا بە لە وتاری ئەم وەزیرە تورکیە کە هەمان ئەو مانایە دەگرتە و لە کتێبی (Les Kurdes Et leur droit) ی نوسەرە بەریزە کە ی. رامبۆ (L. Rambout) ۳۱ ل چاپە فەرەنسیە کە ی.

^{۸۸} - جەواھیر لال نەهەرۆ سەرکردە ی هیندی ناسراو و سەرۆک وەزیرانی تا سالی (۱۹۶۴) لە کتێبە کەیدا چەند سەرنجێک لە مێژووی جیهان لە لاپەرە ۱۵۱۲ ی چاپە فارسیە کەیدا ئەمە هاتوو: "بەوشیوەیە تورکەکان کە پێشتر لە پێناو ئازادیاندا جەنگابوون ئەو کوردانەیان لە ناوێرد کە داوای هەمان ئازادیان دەکرد بۆ خۆیان، لە لاپەرە ۲۶۰ ی چاپە عەرەبیە کە ی هەمان ئەو کتێبەدا نەهەرۆ لە بارە ی هەلوێستی کە مەلیستەکان و لە شۆڕشی کوردیی دەلێت: "چەند نامۆیە نەتەوێک لە بەرگریکردن لە نیشتمان و گۆڕا بۆ هێرشکردنێک بۆ دامالین و زەوتکردنی ئازادی کەسانی تر. لە سالی ۱۹۲۹ دا کوردەکان جاریکی تر شۆڕشیان کردووە بەلام شۆڕشە کە یان بۆ ماوە یەک سەرکوترا، بەلام چۆن دەبێت بۆ هەمیشە ی شۆڕشی گەلێک دابەریکێت ئەوە کە لە پێناو ئازادیدا تێدەکوژن و ئامادەن لە و پێناوەدا قوربانی بدەن.

^{۸۹} - نەهەرۆ - چەند سەرنجێک لە مێژووی جیهان لا ۲۶۰ چاپە عەرەبیە دوو هەنگو لە هەمان لاپەرەدا هاتوو: "ئەو ئەو کە مال پاشا بێ بەزەمیانە کە و تە گیانێ کوردەکان و دانانی دادگای تایبەت بۆ دادگایکردنیان و هەروە سەرکردە ی کوردی شیخ سەعیدو دکتۆر فوئاد و چەندانی تر لە سێدارە دران و بە ئاواتی سەرەخۆیی کوردستان وە سەریان ناوە".

سەرکردانەیان لەسێدارە دەدا " مردن و لەسەر لیۆه کانیان هاواری سەر بە خۆی کوردستان دەوترایە وە " بەلام خۆینی شەهیدانی کوردستان بە فێرۆ نەچوو، بە لکەو رینگە خەبات و کۆششی بۆ تیکۆشەران روناک کردەو، رینگە خەباتی رێکخراو و شۆرشی نیشتمانی دیراسە کراو و یەکشستی هەموو هێزە باشەکان و کۆمەڵە و تەکەتولە کوردیەکان لە کوردستانی عێراق کەوا کەوتبوو ژێر نیلە تۆرانیە کەمالیەکانەو - دەستیان بە دانوستان کرد لە نێوان خۆیاندا بۆ یەکشستی هێزەکانیان، دکتۆر بە ج شێرکۆ لە کتێبە کەیدا - کێشە کورد - دەلیت: " ئەو نیشتمانپەرە کوردانە کاتیەک بێنیا چى هاتوو بە سەر نیشتمانە خوێشەوێستەکاندا لە نەهامەتی و مەینەت لەدوای شۆرشی ۱۹۲۵ وە بەهۆی ئەو رێوشوێنە توندانە و شیوازە مەگۆلیە رەقەو کە تورکەکان گرتوویانە بەر خۆیان ئامادە کرد بۆ بەستنی کۆنگرە یەکی کوردی لە سالی ۱۹۲۶ کە هەموو رەگەزە کوردییە سەرەکیەکان لە خۆبگیریت لە نوێنەرانی کۆمەڵەکان و سەرۆکەکان و پیاوماقولاتی ولات و ناوەندەکان بۆ وەرگرتنی بێزارە سەرەکیە چالاکەکان بۆ سەرلەنوێ خەباتکردنەو لەدژی تورکەکان بۆ رزگارکردنی کوردستان لە ژێر چنگیان، پێش ئەوەی بتوانن بەتەواوەتی هۆزە دڵگەرم و شۆرشیگەرەکان پەرتوولابکەن و ئەوەی ماوەتەو لە نیشتمانپەرەکان لە ناویان بەرن ئەوانەى کەوا لە چیاکاندا پەنايانگرتبوو. ئەو هاوالاتیانەش سەرکەوتوو بوون لە بەستنی ئەو کۆنگرە گەرەبیەدا لە سالی ۱۹۲۷ لە ناو سنووری تورکی واتە لە ولاتی کوردان کە دەکەوتنە ژێر داگیرکەری تورکی و دانیشتنەکانی ئەو کۆنگرە یە ماوەی مانگ و نیوێکیان خایاند کە تێیدا چەندین بێزاری زۆر گرنگ دران کە ئەمانەى خوارەو بوون:

۱- هەلۆه شاندنەوێ هەموو کۆمەڵەکان کە هەبوون ئەویش وەک رینگە خوێشکردنێک بۆ دامەزراندنی کۆمەڵە یەکی کوردی گەرەبی هەموو ئەندامانی کۆمەڵە کۆنەکان و ئەندامە نوێیەکانیشی لە خۆبگیریت.

۲- بەردەوامیدان بە شۆرش و خەبات لەدژی تورکەکان تا ئەو کاتەى دوا سەربازی تورکی زەوی پاکى کوردستان بەجێ دەهێلێت.

۳- رەچاوکردنی ئەمەى خوارەو پێش دەستپێکردن بە شۆرشی گشتی:

أ- پتویسته سەرکردە یەکی گشتی بۆ ھەموو ھێزە نیشتمانیە کوردیەکان داگیرکرد.

ب- رێکخستنی ھەموو ھێزە شۆرشگێڕیەکان لەسەر شیوازی سەربازی و جەنگی و چەکدارکردنی بەنۆتێرین جۆرەکانی کەلۆپەلی جەنگ و شەپ.

ج- دامەزراندنی ناوەندیکی گشتی بۆ شۆرش و سەرکردایەتی بالای ھێزە نیشتمانیە کوردەکان لە چیا بە چیا سەرلێندەکانی کوردستان.

کۆنگرە کەش حەزێکی لێکەوتەو- خۆییوون- کە لە ئەنجامی یەكکبوونی کۆمەڵە کوردییە کۆنەکانەو پەیدا بوو، ئەم پارتە سەرکەوتوو بوو لە دامەزراندنی سەدان لق لە ناو خۆی نیشتمان و دەرەویدا ھەتا لە ئەوروپا و ئەمریکا. دای دامەزرانی خۆییوون، سەرکردایەتی سەربازی شۆرش کوردی بە سەرۆکایەتی ژەنرال ئیحسان نوری پاشا دەستیکرد بە رێکخستنی کەرت و لێکەوتنی پشٹیوانە یان لایەنگرە کوردیەکاندا، پاشان لە سالی ١٩٢٧ دا سەرلەنوێ شۆرش کوردی ھەلگیرسایەو و تا سالی ١٩٣١ ز بەردەوام بوو.

بەلام خۆییوون لە گەڵ ئەوپەڕی داخدا ئەمیش لەسەر شیوازی حەزە کۆنەکان بوو، ھەلگری خەوشەکانی ھەموو ئەو حەزبانە بوو لەرووی سروشتی پێکھاتن و سەرکردەکان و ئامانجەکانەو ھەروەھا خاوەن بنکە یەکی جەماوەری پتەو و سەرکردایەتیەکی شۆرشگێڕی ئەزموندیدە نەبوو لە خەبات و پەڕەوێکی چاکسازی کۆمەڵایەتی ئابوری و مۆرکیکی ھەزایەتی و ئەستۆکراتیشی پتەو بوو.

ئەم شۆرشە نیشتمانیە چیا ئاکرێی کردبوو بارەگای سەرکردایەتی خۆی و بەناوی چیاکەو ناسرا- شۆرش ئاکرێ- شکستی ھێنا لە بەدبەختانی ئامانجە پەواکانیدا و بە ھەڵھاتنی سەرکردە کە ژەنرال ئیحسان نوری پاشا بۆ تاران کۆتایی پێھات و تارۆژگاری ئەمۆشمان وەک پەنا بەرێکی سیاسی لەوێ دەژی.

کەموکۆرییە ناو خۆییەکان- خۆییەکان- لە بزوتنەوێ نیشتمانی کوریدا و نەبوونی حەزێکی پێشەوێ شۆرشگێڕی کە پێشەوایەتی بکات و بێبەشبوونی شۆرش لە یارمەتی دەرەکیەکان و بە لێک بە پێچەوانەو ولاتانی بیانی و بەتایبەتی داگیرکاریەکان لەدژی شۆرش دەستورەدانیان کردو بەلادەستی حکومەتی تورکی لەپەڕی سەربازی و

ئابورىيە ۋە ھەموو ئەمانە لەفاكتەرە سەرەكەكانى شىكستخواردنى بوون.

بەلام لەكوردستانى عىراق ئەوا بزوئە ۋە نىشتىمانى كوردى ھەر لە ۱۹۲۲ ھەم ناچار بوو چەك ھەلگىزىت و بەرگىرى بىكات لەقەوارەو بوونى حكومەتە نىشتىمانىيەكەى كە لەژىر سەرکردايەتى مەلىك شىيخ مەحمودى ھەفەيد دا دامەزرا. شۆپشى كوردى ھەلگىرسا ۋەك پەرچەكردارىك و بەرھەلستىيەك بۆ دوژمنكارى چەكدارانەى بەرىتانىا، ئەم دوژمنكارىيە كە ئامانجى لەناوېردنى حكومەتەكەى شىيخ مەحمود بوو. ھەر ۋە ھا داگىر كوردنى پايتەختەكەى سلىمانى. بەتەنىشت ئەم خەباتە چەكدارىيە ۋە پىش يان دواى داگىر كوردنى سلىمانى لەلايەن ئىنگلىزە ۋە خەباتى فىكرى و ئەدەبىي نىشتىمانى لەننۆوان خوئىنەواران و خەلكى شاردا چالاک بوو، حكومەتەكەى شىيخ مەحمود رۆژنامەيەكەى كوردى دەر كورد چەند چاپكراوئىكى ترى دەر كورد كە پىروون لە ھەولئى حوكمى نىشتىمانى و ئەدەبىياتى نەتە ۋە يى شۆپشىگىزى و لەم ماوەدا لەننۆ كوردەكاندا چەند رەگەزىك بەدەر كەوتن شۆپشى ئۆكتۆبەر ۋە حكومەتى سۆڤىيەتيان بلۆدە كوردە ۋە، كە بە بەلشەفەيەكان ناسران ئەو ۋەش بى ئەو ۋە لەپاستىدا بەلشەفە بن و لەماركسىزم و لىنىنىزم و بىروپۆچونى كۆمۇنىستى تىبگەن، بەلكو دەستەيەك بوون رۆڤىيەيان لەو خىزانە كوردىانە بوون كە بەلشەفەيەكان ئازادى كورد بوون. ھەر ۋەك چۆن لەناوياندا خوئىنەوارىك ھەبوو ئەو ۋەش خوالىخۆشبوو - جەمال عىرفان - بوو كە بەدەست كىسەى داگىر كەرى بەرىتانى و كۆنەپەرستە كوردەكان لەشارى سلىمانى تىرۆركرا. ئەو بەلشەفەيە كوردانەش - بانگەشەو پىروپاگەندەيان بۆ حوكمى سۆڤىيەتى دەر كورد ئەمەش بوو ھۆى ترساندنى بەرىتانىيەكان.

ئى. بى. سون E.B. Soane ى سىخوپى بەرىتانى كە لەبەرگى كەسايەتى تردا خۆيى ھەشاردا ۋە سەردانى كوردستانى كوردە لەسەرەتاكانى سەدەى بىستەمداو لەسالى ۱۹۱۹دا بەپەلەى مېجەر گەراوەتە ۋە بۆ سلىمانى لە شوباتى ۱۹۲۰دا نوسىويەتى و دەلئيت: " ناوى بولشەف و بەچاوپۆشين لەو ۋە ماناى چى دەگەيەنئيت لىرە ناسراو - بۆ بەدبەختى لەسلىمانى - ئەمەش دەخوازئيت بەپىي پاي مېجەر سۆن بەخىزايى چارەسەر بگىزىت جگە لەشارى سلىمانىش لە - كۆيسنجق كۆمەلەك لەبىلە كوردەكان كە

له روسيا گه پراونه ته وه خوازياري حوكمي سؤفيه تين و له ناو خه لكدا به - به لشفه فيك -
ناسراون واته به لشفه فيه كان و ئه م دهسته يش له گه ل دهره به گه كاندا كه وتنه مملانيوه
ئه وانه ي كه هه ولياندا بيانكوژن.

هه روه ها كۆمه له ي - كوردستان^{١٠} - ي نيشتماني به ده ركوت كه تيده كوشا بۆ يه كخستني
كۆش شه كانى خوينه واران و رۆشن بيران و كاسبكاره نيشتمانپه روه ره كورده كان،
سه ره پاي ئه وه ي كۆمه له يه كى بچوك بوو به لام له سليتمانيدا چالان بوو كۆمه لتيك
بيروكي مە عقولى پيشنيار كرد سه باره ت به پيويستى ئه وه ي حوكومه ته كه ي شينخ
مه حمود بكريته حوكومه تيكي نيشتماني كوردى و مۆركى عه شايه رى و خيزانى لى
دور بخريته وه .

پروفيسۆر - بوخارد برينتيس^{١١} ده لتيك : " سه ركرد ه سياسي ه كانى ئه هلى شاره كان
په يوه ست نه بوون به شينخ مه حموده وه په يوه ستبوونيكي عه شايه رى، به لكو كاريان كرد
له - كۆمه له ي كوردستاندا^{١٢} كه ده وتريت له نيوان سالاني ١٩٢٢-١٩٢٥ كاري كردوه ،

^{١٠} - مامۇستا رەفيع حىلمى باسى ئه وه ده كات په كيك بووه له دله زرينه ره كانى كۆمه له يه كى كوردى كه ناويزا (كۆمه له ي
سه ره بخويى كوردستان) ده كريت ئه وه به لتيك جريت كه ميژويى دامه زرنه كه ي هاويى ١٩٢٠ بووه مامۇستا رەفيع حىلمى
باس له وه ده كات خوالتيخوشيووان مه حمود جه ووت و ماجد مسته فا و سه يد عه بدوللاى حاجى سه يد حه سن له چالاكترين
ئه ندله كانى كۆمه له كه بوون له گه ليدا، كۆمه له كه هه وليدا هه مدى به كى بابان بكا ته سه رۆكى خوي به لام ئه م هيوابه
به دينه هات و كۆمه له كه پينگهاتبوو له كاسبكاران و خوينه واران و لاولى نيشتمانپه روه ره هه نديك له سه رۆك هۆزه كانى جاف
و پشده ر و شينخه كانى به رزنجه و سه رۆكه كانى هه ورامان و هه مه وه ندو جه بارى . به لام كۆمه له كه وه ك مامۇستا رەفيع
حىلمى باسى ده كات دواى ماوه يه كى كورت له دله زواني هه لوه شايه وه پيش ئه وه ي ته مه نيكي دريژ به رتيكات، ئه ويش
به هۆى ئه وه ي كه وا خوينه واره كورده كان دله ززان و په ت و بلاويونه وه ئيدي مامۇستا رەفيع حىلمى بووه چالاكترين
ئه ندله كانى .

^{١١} - بگه رپه ره بۆ تويژينه به نرخه كه ي پروفيسۆر برينتيس كه له گه فاره زانستيه كه ي زانكۆى مارتين لۆسه ر له ئەلمانايى
سيموكراسى بلابوته وه به ناو نيشانى ده رياره ي هه نديك گره قتي ميژويى بزوتنه وه ي نيشتماني كوردى ئه م وتاره ي پيشتر
ناوه يينا .

^{١٢} - كۆمه له ي كوردستان له كۆبوونه وه په كدا دامه زرا له رۆژى ٢١/٢٢ موز/١٩٢٢ له مزگوتى سه يد حه سن له سليتماني
به سه رۆكابه تى مسته فا پاشاى ياموكى كه وتاريكي گه رمى نيشتماني پيشكه ش كردو داواى كرد كۆمه له ي كوردستان
دلبه زرينه ي كه ليژنه ي سه ركردايه تيه كه ي پينگهاتبوون له م به ريزانه ي خوازه وه :

سەرکرده که یان مستهفا پاشای یامولکی وه زیری پهروه دهی حکومه ته که ی شیخ مه محمود بوو، پیشتریش حاکی سهریازی گشتی بووه له خزمهتی دهولهتی عوسمانیدا. رۆژنامه ی- بانگی کوردستان- زمانحالی کۆمهله که بوو- بۆ ماوه ی سێ سال بههر سێ زمانی کوردی و عهرهبی و تورکی دهرده چوو. کۆمهله که رهخنه ی لههولهکانی شیخ دهگرت که دهیوست بوار بکاته وه تا نه رستقوراتهتی عهشاریهری لهشاره که دا بالاده ست بێت و داوای کرد یاسایهکی بنچینه یی ده ریکرت و کارگێری نوێ بکرت وه. " رهگهزه چه په کان رۆژیکه که متریان بینی به ناویانگترینیان جه مال عرفان بوو که دهوتریت بانگه شه ی بۆ دیموکراسیهت و بیباوه ریکردوه.. له سهرده می حکومه ته که ی شیخ مه محمود دا کوژا بپروا وایه له لایه ن دهره به گانه وه کوژا بێت که له دهویری هوکمدار بوون".

به لام رۆژنامه ی حکومه ته که ی شیخ مه محمود - رۆژی کوردستان- بوو که له ۱۵-۱۱- ۱۹۲۲ له شاری سلیمانی دهرچوو. له داوی جهنگی جیهانی یه که مه وه بزوتنه وه ی نیشتمانی کوردی له کوردستانی عێراق راپه ری داوای ئازادی و مافی چاره ی خو نوسی نی ده کرد نه مه ش هاوکات بوو له گه ل هه لچوونی راپه رینی شوڤر شگێرانه ی ناوچهکانی تری کوردستان و، به پشت بهستن به به لینهکانی داگیرکه ری به ریتانی ئه م به لینه هه تهنده ی نه برد پوهه راسته فریوده ری و چه واشه کاریه که ی ناشکرابوو به پیچه وانه ی نه یارمه تیه ی بزوتنه وه ی نیشتمانی له هاوپه یمانانی چاوه پوان ده کرد.

به ریتانیا روه پوی بۆوه دژایه تی کردو هه ژه چه کدارهکانی بۆ خسته ئاماده باشیه وه که پرچه ک کرابوون به تانک و توپ و له لایه ن هه زری ئاسمانی شاهانه ی به ریتانیا وه پشتیوانی ده کرا بۆ داپلۆسین و له ناو بردنی له و کاته داو داوی نه وه ی که هاوپه یمانان بزوتنه وه ی نیشتمانی کوردیان بیهیوا کرد له به دیهیتانی ئاواتهکانیان و کاتیک راستی داگیرکه ران و دوژمنایه تی بۆ گه لی کورد ناشکرابوو، بزوتنه وه ی کوردی په نایبرده بهر

مستهفا یامولکی، ره فیق حیلمی، نه حمده بهگ توفیق بهگ، صالح نه فهندی قه فتان، حاجی ئاغا فه تحولا، فایه ق بهگی عارف بهگ عیزهت بهگ عوسمان پاشا، نه ده م نه فهندی یوزباشی، شیخ محمد گولانی، نه حمده به هجهت نه فهندی، عه لی نه فهندی باپیر ئاغا، شوکری نه فهندی عه له که.

شۆپش لەدژی داگیرکەری بەریتانی کە بوو بوووە یەکەم دۆژمێنی سەر سەختی ئەو و ئیدی دۆژمانیەتی لەنێوان بەریتانیای داگیرکەر و گەلی کورد دا بەرپاڤوو بەمەش کورد روبەپوی هەلمەتە سەرکەوتکەرییە سەریازیەکانی بەریتانیا بوو کە تێدا هێزی ئاسمانی بەریتانیا رۆلێکی دژبۆی گێتێرا لەلێدانی گوندو شارە کوردیە هێمنەکاندا بە بۆردومانکردن و تانک و توپ و روخاندی بەسەر دانیشتوانە بێ چەك و مەدەنیەکییدا.

هێزی ئاسمانی بەریتانیا دەستی کرد بە پرۆسە ئاسمانیە فراوانەکانی هەر لەکۆتایەتانی جەنگەو بۆ دواى چوونە ناوێوەی عێراق بۆ ناو کۆمەڵەی گەلان لەسالی ١٩٣٢ و هەموو جۆرە چەکەکانی تاقیکردەووە کە هەببوون لەدژی گەلی کوردی و مەشقەکانی بەچەکی زیندوو بەسەر جەماوەری کوردستاندا ئەنجام دا، هەتا سەرکەردەى شۆپشی کوردی شیخ مەحمودی حەفید لەلایەن بەریتانیەکانەو نازناوی- پراڤینەری هێزی ئاسمانی بەریتانی نافەرمانی لێنرا. لەچاکەکانی ئەم هێرشە ئاسمانیانەش بۆ سەر کوردستان (هەلبەتە چاکەکانی بۆ داگیرکەران و دارودەستەکانیان) سەرۆکی هیندی کۆچکردوو جەواھر لال نەرۆ^{٢٢} دەلێت:

"بەدرێژایی کات ولات لەهەلچونێکی بەردەوامدا بوو... ئەوێش لەبەرژەوێندی ئینگلیزەو حکومەتەکی فەیسەلدا نەبوو چونکە بەردەوامی شۆپشەکان بەلگەن لەسەر ئەوێ گەل پازی نین لەو حکومەتەو کە بەریتانیا بەسەریدا سەپاندوون بۆیە بەگونجاویان زانی کۆمەڵەی گەلان لەبارەو ئەم شۆپشانەو ئاگادارنەبەن بۆیە بپاریاندا بەهێزو تیرۆر لەناویبەرن لەپێتێناو ئەم مەبەستەشدا هێزی ئاسمانی بەریتانیایان بەکارهێنا. باشترین پێناسەیک بۆ ئەنجامی هەوڵەکانیان و سەپاندنی ئاستی و رژێم بوو بەچەك، ئەوێبوو کە ئەفسەری ئینگلیزی کۆلۆنیل سێر ئەرۆڵد ویلس لەوتاریکدا کردی لەبەر دەم کۆمەڵەی ئاسیایی شاهانە لەلەندەن ٨ یۆنیۆی ١٩٣٢، کە بەشداری تێدا کرد"

"تێگرتن یان ئاراستەکردنی راست و بەجێ- سەرەپای هەموو ئەوێ لەجێف دەوترا- کە هێزی ئاسمانی شاهانەو بەریتانیا پێتێ هەستا لەلێدانی دانیشتوانە کوردەکاندا، لەماوەی دە سالی رابردوداوەتایبەتی لەماوەی شەش مانگی دوايیدا گوندە

^{٢٢} - ج. لال نەرۆ- چەند سەرنجێك لەمێژووی جیهان- ٢٣٤. چاپە عەرەبیە دووەمەكە.

روخښتراوه کان و مه پومالته سهرېړاو ژنان و منالانی که مننه دام بوو جهسته شويوتراو به لکه به کی حاشاهه لنگرن، به پتي نه وهی که په یامنتری روژنامه ی تایمس ووتی دیمه نیکي دانسقه و بېهاوتایه له شاره که دا، هه روه ها جه واهر لال نه هرق^{۱۱} له کتیبه که یدا به رده وام ده بیت و وهسفی درنده می ناسایانه ی داگیر که ران ده کات (که نه وه کارنک نیه بېهاوتا) بیت له لیدانی دانیشته وانه کورده بی چه که کانداه به بومی ته وقیتکراو و ده لیت:

" کاتیک بینیان دانیشته وانی گونده کان هه لدین و خویان ده شاره وه کاتیک که فرو که کان نزیک ده بڼه وه، روخکی وه رزشیان نیشان نه دا له چاوه پوانیکردنی نه و بومبانه دا که ده که وت به سهریانداه به نه نقه ست جوړنکی نوئ له بومیان به کاره یتنا که بومی ته وقیتکراو بوون بق نه وهی گوندنشینه کان ده سته پوبکه ن و دوی گه پانه وهی فرو که کان بگه رپنه وه بۆ کوخه کانیان و نه وکات بومبانه کان پتیاندا بته قنه وه .. نه وانه ی که له م هیرشانه دا ده مردن به خوشحال داده نران به نسبت نه وانه وه که ده ستوقاچیان ده په پری و جهسته یان ده شويوترا یان تووشی دهردی ترسناک ده بوون به تاییه تی به هوئی نه بوونی ناسانکاری پزیشکی له و گونده دووره ده ستانه دا".

به وشیتوه نه زمونه کان و پوداوه کان جه ختیان کردوته وه له وهی که داگیر که ره ټینگلیزه کان دوژمنی سهرسه ختی گه لی کوردمان و بزوتنه وه رزگاریخوازه که ی بوون، هه روه که چون ناسته نگی سهره کی بوون له رنگه ی رزگار بوونی کوردستاندا بویه نه وانیس هه روه ها که وتنه به ررق و دوژمنایه تی گه له که مان. له و ماوه میژوییه دا داگیر که رانی ټینگلیز سهرکه وتوو بوون له داگیر کردنی هه موو گوندو شاره کانی کوردستانی باشور و هیچ شتیک له ژیر ده سله لاتی شوړشدا نه مایه وه ته نها چهند شویټنکی سنوردار نه بیت ، داگیر که ران هه ستان به پلانگیزی له درژی گه لی کوردمان له کوردستانی باشور به وهی خستیانه ژیر فرمانزه وایی فهیسه لی سهر به خویان و نکولیان له مافه کانی گه له که مان کردو به دروو ده له سه کانیان یاریان به ټیراده ی کرد له رزگار بوونی نیشتمانییدا هه روه که چون به لاین و په یماننامه کانی پیښویان خسته ژیر پییانده وه، له دوايشدا نه وه یان به سهر

^{۱۱} - ج - لال نه هرق - چهند سهرنجیک له میژوی جیهان - ۲۳۵۷. چاپه عه ربیه نووه مه که.

گه‌لی کورد دا هیتا کۆمه‌له‌ی گهلانیان ناچارکرد بریارێك ده‌ریكات و گه‌لی کورد بێبه‌ش بکات له‌مافه نه‌ته‌وه‌یه‌کانی^{۱۰} نه‌گه‌رچی بریاره‌که هه‌روه‌ها پێویستی پاراستنی مافه کارگێڕی و رۆشنی‌به‌یه‌کانی کوردی له‌خۆگرتوه، له‌ناویشدا پێویستی دامه‌زراندنی فه‌رمانبه‌ره کورده‌کان نه‌گه‌ر پاساوێکی هونه‌ری و پسپۆری رێگه‌به‌بوو و هه‌روه‌ها به‌فه‌رمی دانانی زمانی کوردی و به‌کاره‌یتانی له‌خوێندنگاو ده‌زگاو دادگاکانداو هه‌روه‌ها بریاره‌که نه‌وه‌ش له‌خۆده‌گرت پێویسته به‌کسانی هه‌بێت له‌نێوان کورده‌کان و عه‌ره‌به‌کاندا له‌ماف و نه‌رکه‌کانداو له‌ژێر فشاری بزوتنه‌وه‌ی نیشتمانی کوردیدا که به‌رده‌وام بوو له‌سه‌ر داواکردنی مافه نه‌ته‌وه‌یه‌کانی و ره‌چاوکردنی ئیعتیباراته نێوده‌وله‌تیه‌کان په‌یوه‌ست به‌بریاره‌کانی کۆمه‌له‌ی گهلان له‌به‌رامبه‌ر کورده‌کاندا حکومه‌تی عێراقی ناچاربوو به‌لێن بدات نه‌و بریارانه جێبه‌جێ بکات و رێز له‌مافه کارگێڕی و رۆشنی‌به‌یه‌کانی کورده‌کان بگرت، ئیدی هه‌ر له‌مه‌لیک فه‌یسه‌ل و سه‌رۆک وه‌زیرانی حکومه‌ته‌که‌یه‌وه تا ده‌گاته فه‌رمانبه‌ره کارگێڕیه‌کان ده‌ستیان کرد به‌لێدوانی دۆستانه له‌به‌رامبه‌ر (برا کورده‌کانیاندا) و بریاریاندا بریار له‌سه‌ر درواوه‌کانی کۆمه‌له‌ی گهلان جێبه‌جێ بکه‌ن زیاتریش له‌لایه‌نه کارگێڕی و رۆشنی‌به‌یه‌کانیش بۆ نمونه سه‌رۆک وه‌زیرانی عێراقی له‌شوباتی ۱۹۲۶دا له‌به‌رده‌م نه‌جمه‌نی نوێنه‌رانی عێراقدا^{۱۱} له‌به‌غداد ووتی:

"پێویسته له‌سه‌رمان کورده‌کان مافه‌کانی خۆیانمان پێی ببه‌خشین، پێویسته له‌ناوچه‌کانی خۆیاندا کارو وه‌زیفه‌کان بده‌ینه رۆله‌کانیان و پێویسته زمانی کوردی زمانی فه‌رمی بێت و پێویسته له‌سه‌ر مناله‌کانیان له‌خوێندنگاکیاندا فێری بین".

له‌وکاته‌دا لای هه‌ندێک هیوایه‌ک هه‌بوو له‌وه‌ی حکومه‌تی عێراقی هه‌ولی پاک‌یشانی دلی کورده‌کان بدات له‌رێگه‌ی پێبه‌خشینی خودم‌وختاری یان خۆبه‌ریوه‌بردن و به‌کرداریش

^{۱۰} - نه‌گه‌ر ورده‌کاریت رووست ده‌ریاره‌ی بابته‌ی لکاندنێ کوردستانی عێراق به‌حکومه‌تی به‌غداوه بگه‌ڕێوه بۆ -مشکله‌ الموصل- به‌پێنۆمی فاضل حسین (تاریخ الوزرات العراقیه‌) ی مامۆستا عبدالرزاق الحسنی به‌عه‌ره‌بی و کتێبی Les Kurdes et le droit نوسه‌ره‌که‌ی بیروا (رامبۆ) به‌زمانی فه‌ره‌نسی و کتێبه‌که‌ی میجر نه‌مۆنی به‌ئینگلیزی. (Kurds Turks and Arabs).

^{۱۱} - ب. نیکیتین له‌کتێبه‌که‌یدا - الاکرد - لا ۲۰۳. چاپه‌ عه‌ره‌بیه‌ به‌که‌مه‌که‌.

چەند ھەولتیک لە پەرلەمانی عێراقی درا^{۱۷} بۆ ئەوێ و لە حکومەت بکۆتێ جۆریک لە حوکمی خۆیی بدرتێ کوردەکان کاتیک کە دانوستانەکان چوو بوونە قۆناغیکی جدییەو لە نیوان عێراق و بەریتانیادا بۆ کوتایی ھێنان بە ئینتیدایی بەریتانی و گۆڕینی بە سەر بە خۆییەکی سەر زاری بە لām داگیرکەری بەریتانی و نوری سەعیدی بە کۆنگیراوی و فەرمانرەوا عێراقیەکانی سەر بە داگیرکەر ئەم داوایانەیان رەتکردەو کە ھەندیک لە نوێنەر کوردەکانی پەرلەمان پێشکەشیان کرد بۆ پێدانی مافە نەتەوێەکان بە کوردەکان "لە و کاتەشدا بزوتنەوێ نیشتمانی کوردی سەرە پای خامۆشبوونی خەباتە چە کدارانەکی فراوان دەبوو بۆ ئەوێ چە ندین کەس لە رۆشنیران و کاسبکاران و بازرگانان و فەرمانبەرە کوردەکان بگرتەووە لە شارەکانیشدا دەستی بەو کرد کە ووردە ووردە بگۆڕیت بۆ چەند ناوەندیک بۆ بزوتنەوێ نیشتمانی کە دەستی کرد بە گواستنەوێ ناوەندەکانی قورسای و سەرکردایەتیەکی بۆ شارەکان و خەلکە شۆرشگێرەکی، ئەوێش بە حوکمی پەرەسەندنەکان و گۆرانکاریەکان کە ھات بە سەر بزوتنەوێ نیشتمانی کوردیداو فراوانی بوونی بێکە جە ماوێەکی ئەوێش لە پاپەڕینی جە ماوێری سلیمانی پالەواندا بە دیھات لە ۶ ئەیلول ۱۹۳۰^{۱۸}دا کاتیک کە پاپەڕینی جە ماوێری لە سەر دەستی کاسبکاران و زەحمەتکێشان و بازرگانان و خوێندکاران و مامۆستایاندا پویدا کە سەرکردەکانیان رۆشنیران و کاسبکاران بوون لە خەلکی شارەکان ئەوێش پەرەسەندنیک نوێ بوو لە بزوتنەوێ رزگاریخواری کوردیدا.

^{۱۷} - نوێنەرە عێراقیەکان ئەم بەرێزان بوون سیف اللہ خاندان، محمد جاف، جمال بابان و حازم شەمەین ناغا، ئیسماعیل بەگی رەواندزی، محمد صالح بن محمد علی کە پێشنیاریکیان لە سالی ۱۹۲۹دا پێشکەشی پەرلەمان کردو داوایان کرد جۆریک لە حوکمی خۆیی بدرتێ کوردەکان بە لām نوری سەعید بەرھەلستی ئەمێ کردو ئەوێش بوو ھۆی ئەوێ کە ھەولەکانیان شکست بێنیت.

^{۱۸} - بە پێچەوانەی راپەڕینی چە کدارێوە کە لە سەر دەستی پیاوانی ئایینیان فەرمانداریان خاوەن مولکەکاندا لە گوند دەستی پێکرد ئەم راپەڕینە شۆرشگێرییە لە شارێ سلیمانی دەستیپێکردو کاسبکارو خوێندکارو رۆشنیرو زەحمەتکێش و بازرگانە کوردەکان پێی ھەستان. تێیدا کرێکارو نوسەر و خوێندکار شەھیدبوون لە دیارترین سەرکردەکانی ئەم راپەڕینەش شاعیری میلی خوالیخۆشبوو- فایەق بێکەس- بوو کە مامۆستای سەرەتایی بوو ھەروەھا بەرێز رەزەزە فەتاح- ئەفسەری خانەنشین- و توفیق قەزاز-ی بازرگان.

له گوندهوه بو شار:

په ره سه ندنيگي نوي له بزوتنه وهی نيشتماني کوردیدا

رپه پين له دزی په يماننامه ی ۱۹۳۰ رویدا که عيراقی به کۆت و به ندیکه وه به سته وه قورستر له کۆته کانی ئينتيداب و به سته وه به چه رخه ی داگیرکری به ريتانيه وه له روه کانی سياسی و سه ربازی و ئابوريه وه و مافه کانی کورده کانیش نکوليان ليکراو بپياره کانی کۆمه له ی گه لان و راسپارده کانی ئه و ليژنه يه ی که واکۆمه له ی گه لان ناردبووی بۆ به ئاگابوون له ره وش و بارودوخه کان له ويلايه تی موسل فهرامۆشکران، ئه و رپه پينه جه ماوه ري ه ی شاری سلیماني و رۆله کانی له کاسبکاران و خویندکاران و خوینه واران پتی هه ستان و سه رکرده کانی کوده تاکه و که سانی تر له خه لکی شاره که بروسکه بيان نارد بۆ کۆمه له ی ولتان و داوايان کرد که دان به مافه نه ته وه ييه کانی گه لی کورددا بنريت.

رپه پينه جه ماوه ري ه که به مانگرتنيکی جه ماوه ري گشتگير ده ستي پيکرت تيدا بازارپو خویندنگاکان داخران و کارکردن له هه موو سلیمانیدا وه ستا، پاشان مانگرتنه گشتيه که گۆپا بۆ خویشاندانیکی میلی گه وره جه ماوه ري شاره که و خویندکاران به چالاکي و دلگه رمييه وه به شداریان تیدا کرد.

پۆلیسی کۆنگره به فه رماني ئینگلیز ئاگری ره شاش و تفه نگه کانیا ن کرده خویشاندهران کاتيک که واکه یشتنه ئه و گۆره پانه ی که ده که ویتنه به رده م سه رای حکومه ته وه، ژماره يه کی زۆر له خویشاندهران کوژران و زۆر يکیشیان لی بريندار بوو، ئه مه ش بووه مایه ی وروژاندنی رق و توپه یی له هه موو شوینه کانی شاره که دا که دانیشتوانه که ی به بپواوه به به ردبارنکردن رووبه پووی پۆلیس بوونه وه، هه روه ک چون نه م قه سابخانه دپندانیه شه پولیک له توپه یی و خه شمی توندی له هه موو ناوچه کانی کوردستاندا لیکه وته وه و سه ره له نوي شۆرشی کوردی هه لگيرساييه وه کاتيک شنيخ

مەحمۇدى ھەفید لە شاخ دابەزى و سەرلەنوئ دەستیکردەو بە ھێرشکردنە سەر لایەنگرانى حکومەت.

پاپەرىنى ٦- ئەیلول- یەكەم بزوئەوئى نیشتمانى جەماوەرى بوو لەشارەكەدا پویدات لەژێر سەرکردایەتیکردنى دەستەيەكى نویدا كە خاوەن سەرکردایەتییەكى نوئ بێت ئەوئەش پەرەسەندنە گەرنەكەيە.. بڵاوكراوەى رۆژنامەوانى خۆرەلانى ناوہ پاسەتى سۆفییەتى لەژمارە ١٠-١١ى سالى ١٩٣١دا لەم بارەيەوہ دەلێت:

" ھەرچى حکومەتى عێراقى و داگیرکەرى بەرىتانى ھەيە كە ئەم قەسابخانە خویناویەیان بۆ كوردەكان دانا لەخەمڵاندنەكانیاندا بەھەلەدا چوون چونكە تەقەكردن لەخۆپیشاندرە كوردەكان نەك تەنھا نەیتوانى دايمركيئیتەوہ كوردەكان بى دەنگ بكات ، بەلكو بەپێچەوانەوہ نەوتى لاركردەوہ بەسەر كۆپەى ئاگرەدا. بەلام ئەو وێرانكارى و كاولبونە رەق و بى بەزەيانەى كە قەيرانى ئابورى بەسەر جوتيارى كوردیدا ھێنابووى لەسەر دەستى فەرمانپەرەو عەرەبەكان و كۆنەپەرسستەكان و فشارى ئەوانە بۆ سەر كوردەكان و ھارپينيان، ھەرەھا خەباتى رزگاربخوازی كوردى لەتوركياو ئيران لەدژى تورك و ئيرانيەكان، ھەموو ئەمە وایكردبوو كەشى كوردستانى عێراق لەنێوان كوردەكاندا كەشێكى شۆڕشگێژى شەھنكراو و ژۆر گژوئالۆزبێت وەك بەرمىليك لەباروت وایە كە بۆ تەقاندنەوئى تەنھا دەنكە شقارتەيەك بەسە داگیرسێنیت."

بایەخى میژوویی پاپەرىنى ٦ى ئەیلولى ١٩٣٠

پاپەرىنى ٦- ئەیلول- ١٩٣٠ى نیشتمانى خالێكى وەرچەرخانى تۆماركرد لەبزوئەوئى كوردیدا ئەم پاپەرىنە وەرچەرخانیكى قولى تۆماركرد لەبزوئەوئى رزگاربخوازی كوردیدا لەرووى سروشت و بنگەى جەماوەرى و سەرکردایەتییەوہ. بۆ یەكەمجار لەمیژوئى نوئى كوردیدا پاپەرىنیكى نیشتمانى لەشاردا روودەدات كاسبكاران و خویندكاران و زەحمەتكیشان و بازگانیانى كورد پى ھەستن وە بۆ یەكەمجار لەمیژوودا رۆشنییران و كاسبكارانى كورد دەبنە سەرکردەى پاپەرىنیكى میلیلى لەجێى پیاوانى ئایینی و فەرمانپەرەوایانى كوردو سەرکردایەتیکردنى لەگوندەوہ بۆ شارو لەنیو دانیشتمانى

شارەکاندا فراوان بوو وایلیتەات کە بنگە جەماوەریەکی بەپلە یەکەم پیکهاتبوون لەزەحمەتکێشانی شارەکان و خوێندکاران و کاسبکاران و بازرگانان و خوێنەواران ، لەوکاتەو دەستەوگروپی خوێنەوارانی کورد لەپیشەوێ ریزەکانی بزوتنەوێ نیشتمانی کوردیدا بەدیارکەوتن، بەوەش کۆتایەتانی رۆلی سەرکردایەتی عەشایەری و تەقلیدیان لەکوردستان پاگەیاندا .

ئەمە بایەخی مێژوویی پاپەڕینی ٦- ئەیلول-ی سالی ١٩٣٠ ز کەوا لێکرد لەمێژووی تیکۆشانەکانی گەلی کوردیدا نەمر بیت، کە لەدل و دەروونی کوردەکاندا شوێنێکی دیاری ھەیە . شاعیران و ئەدیباانی کورد پێیاندا ھەلداوە و ھەوال و کارەساتەکانی گۆرانپێژان لەھەموو ناوچەکانی کوردستاندا باسیان کردو لاواندویانەتەو تائێستاش کوردەکان بەداخ و پەژارەو یادێ " رۆژی رەشی شەشی ئەیلول " دەکەتەو -و یادێ دەکەتەو وەك رۆژی تیکۆشان بۆ یادێ پاپەڕینیکی میلی کە وەرچەرخان و گۆڕانیکی گرنگی تۆمار کرد لەبزوتنەوێ رزگاریخواری کوردیدا وەك رۆژی کە بەتوندی پاپەڕینی شۆرشێکی کوردی تری ھەلگیرساند ئەو شۆرشێ کە سەرکردە پالەوانە نیشتمانیە نەمرەکی شیخ مەحمودی حەفید ھەلگیرساندو وەك شۆرشەکانی پێشتری ئەمیش شکستی خوارد لەبەدیەتانی ئامانجەکانی گەل و نیشتمانی بەھۆی دەستوەردانی داگیرکەرانی ئینگلیز لەدژی و بەکارھێنانی تانک و فرۆکەکان بۆ داپلۆسینی لەلایەک و بەھۆی کەموکۆپیە خۆییەکان لەبزوتنەوێ شۆرشگیری کوردی خۆیدا لەلایەکی ترەو .. ئەم کەموکۆپیانە کە دەکرێت تێبینی بکری - سەرەپای نیشتمانیەروەری و دلسۆزی سەرکردەکانی - لەسروشتە کۆمەلایەتیە -ناینی و عەشایەری و خێزانیەکەیدا، چونکە بزوتنەوێ رزگاریخواری کوردی پێش پاپەڕینی ٦ ئەیلول رەگەزە سەرەکی و دیارەکانی پیکهاتبوون لەسەرۆک عەشارەییەکان و -شوێنکەوتەکانیان- و پیاوانی ئایینی و ھەندیک لە دەولەمەندەکانی گوند، بزوتنەوێ رزگاریخواری کوردی بنگەییەکی جەماوەری ھۆشیارو سەرکردایەتیەکی شۆرشگیری نەبوو پەیوەست بیت بەکێشە ژیاڕیەکانی گەلەو و مەسەلە بنچینەییەکانیەو لەچاکسازی کۆمەلایەتی و کشتوکالی ، بەلکو تەنھا بایەخدانی بەچەند درووشمێکی سیاسی رووت دەدا، ھەرەك چۆن چەندین

که موکوپری هه بوون له بزوتنه وه سه ریازه کان و ریکخستننی سه ریازی و سه رکرايه تیکردنی شوپش و شیوازه کاننی جهنگ و تهکنیکه کاننی، سه ره پای نه وه له پرستیه دوو پوویانه یی نه و خه لکانه پیتی هه لدهستان که دهوری شیخ مهحمودی خه فیدیان گرتبوو، نه مانه رۆلێکی به دوخراپیان گێرا له لاوازکردنی شوپش و تیکدانی و دورخستننه وه ی بزوتنه وه ی رزگار یخوازی کوردیش رۆلێکی گرنگی هه بوو له شکستخواردنی شوپشی کوردیدا له به دیهاتنی نامانجه نه ته وه بیهکانیدا.

پاپه پینی نه یلولی میلی بایه خێکی نیوده وه تیشی هه بوو له رووی کاریگه ریه وه له سه ره نه و بریاره ی کۆمه له ی گه لان ده ریکرد له وه لای نه و بروسکانه دا که نیشتمانپه روه ره کورده کان له کاتی پاپه پینه که دا له سلیمانیه وه نارديان بۆ کۆمه له ی گه لان له لاپه په ٨٩ ی کتییی (خناجر والجال) ی به ریز نه حمه د فه وزیدا هاتوه کۆمه له ی گه لان بیننی "چه ند بریارێک هه یه که داوا ده کات مامه له یه کی تایبه تی له گه ل کورده کاندایه بکړیت که به ته واوه تی بۆیان فه راهه م نه کراوه" نه مهش به پیتی دواين نه و زانیاریانه ی لای ولاتانی چاودیریکه ر هه یه - به پیدانی هه ندیکه گره ننتی پیتیان که په یوه ندی به کارگێرپی خۆجیبه وه هه یه، وا دیاره که هه تا ئیستا جیبه جی نه بوون بۆیه پاسپارده ده دات به:

١- ره تکرده وه ی نه وه ی له سکا لانه که دا هاتوه سه باره ت به دامه زرانندی حکومه تیی کوردی له ژێر سه ره رشتیاری کۆمه له ی گه لاند.

٢- داوا له ولاتی چاودیریکه ر (منتدب) بکړیت چاودیرپی بکات تا بزانیته نایا نه و ریشوینه ته شرعی و کارگێرپانه ی که دانراون تا نه و ره وشه بۆ کورده کان فه راهه م بکات که هۆگری بوون و شیواه بۆیان، به چاوی گرنگیه وه بۆی ده پوانریت و ده خریته ژێر جیبه جیکردنه وه بی هیچ که موکوپه ک یان فه رامۆشکردنیک.

٣- له بریاره که یدا به مه رجگرتنی وه رگرتنی ریشوینه کان ره چاویکړین که مانه وه ی نه م جۆره ره وشه بۆ کورده کان گره ننتی ده کات نه گه ر عیراق به ته واوه تی رزگاری بوو له سه ره شتیکردنی ده وله تی چاودیریکه ر.

(لاوازی بزوتنه‌وهی کوردی له‌کوردستانی خۆره‌لات)

هه‌رچی سه‌باره‌ت به‌ بزوتنه‌وهی نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌ له‌کوردستانی خۆره‌لات-نێزان- ئه‌وا لاوازو نارێک‌خراو بوو خه‌ڵک له‌به‌شه‌ باکوری و ناوه‌پاسته‌که‌یدا سۆزیان به‌لای حکومه‌ته‌که‌ی شینخ مه‌حمودو بزوتنه‌وه‌ی نیشتمانی‌دا هه‌بوو له‌کوردستانی باشورو هه‌ندیکی‌شیان به‌شداریان تێیدا ده‌کرد. به‌لام له‌به‌شه‌ باشوریه‌ خۆره‌لاتیه‌که‌یدا کورده‌کان به‌ره‌لستی حوکمی ره‌زا شاو هه‌وله‌کانیان ده‌کرد بۆ سه‌پاندنی مه‌رکه‌زیه‌ت و حوکمی تاران به‌سه‌ریاندا به‌زه‌به‌ری چه‌ک... بێ ئه‌وه‌ی هیچ په‌یوه‌یه‌کی نیشتمانی پونیان هه‌بێت یان کۆمه‌له‌ داخوازییه‌کی نه‌ته‌وه‌یی کوردیی دیاریکراو. به‌لام بزوتنه‌وه‌ی ئیسماعیل ئاغای شکاک -سمکۆ- ئه‌وا شیوه‌ی بزوتنه‌وه‌یه‌کی عه‌شایه‌ری توندی وه‌رگرت و بۆ ماوه‌یه‌ک له‌سه‌ر ئه‌و شتیوازه‌ به‌رده‌وام بوو پاشان تووشی سستی و لاوازی هات به‌هۆی نه‌گۆڕانییه‌وه‌ بۆ بزوتنه‌وه‌یه‌کی نیشتمانی خاوه‌ن ئامانجی نه‌ته‌وه‌یی پوون به‌هۆی هه‌له‌کان و ئا‌پاسته‌ تاکه‌ که‌سیه‌کانی سمکۆ کورده‌وه‌و هه‌لسوکه‌وته‌ زیانبه‌خشه‌کانیه‌وه‌و ده‌رکه‌وتنی به‌سیمایه‌کی ده‌ره‌به‌گی نۆزداره‌وه‌.

په‌ڕه‌سه‌کانی غه‌درو ئه‌و تاوانانه‌ی که‌ سمکۆ له‌دژی برا ئاشوریه‌کانمان ئه‌نجامی دا لاپه‌ره‌کانی ره‌شکرد و زه‌حمه‌ت و ئا‌په‌حه‌تی نۆزریان بۆ بزوتنه‌وه‌ی نیشتمانی کوردی دروستکرد که‌ تانیستاش شوینه‌واره‌کانی ماونه‌ته‌وه‌.

دواکه‌وتنی ئابوری کوردستان و به‌رده‌وامی پاشماوه‌کانی ده‌ره‌به‌گایه‌تی تێیداو پاشانیش بوژانه‌وه‌ی ده‌ره‌به‌گایه‌تی له‌سه‌ر ده‌ستی ئینگلیزی و که‌سانی تر له‌زه‌وتکه‌رانی کوردستان و هه‌روه‌ها نه‌بوونی پێشه‌سازی و بازرگانیه‌کی که‌شه‌سهندو له‌کوردستان له‌کات و دوا‌ی جه‌نگی جیهانی یه‌که‌مه‌دا- و ئه‌وه‌ی لێی ده‌که‌وێته‌وه‌ له‌بوونی چینیکی کرێکاری نوێ- و بیلابونه‌وه‌ی نه‌خوێنه‌واری و نه‌زانی سیاسی له‌ناو خه‌ڵکه‌ گه‌شتیه‌که‌دا، هه‌موو ئه‌مانی رۆلێکی گرنگیان گێرا له‌گه‌ڵ لاله‌ نه‌بوون و چۆپه‌سه‌ست نه‌بوونی بزوتنه‌وه‌یه‌کی رزگاریخوازی نه‌ته‌وه‌یدا بۆ گه‌لی کورد به‌شیوه‌یه‌کی په‌ره‌سهندو نوێ و پاشانیش له‌شکسته‌پێهێنانی شوێشی کوردی له‌به‌ده‌یه‌تانی ئامانجه‌کانی بزوتنه‌وه‌ی نیشتمانی کوردیدا.

بۆيە دەبينىن دۆڭمىنى گەلى كوردى لەداگىركەران و زەوتكەران كار دەكەن بۆ ئەوئەى كوردستان بە دواگەوتوويى بهێلنەوئە لەرووى پێشكەوتن و پەرەسەندنى پيشەسازى و كشتوكالى و رۆشنىرەوئە و پارىزگارى لەمانەوئەى دەرەبەگايەتى و عەشايەرى دەكەن بۆ ئەوئەى بەو كارەيان داگىركردنيان بۆ كوردستان بەردەوامى پيڤدەن.

خوێندكاران و رۆشنىران سەرۇكاىەتى بزوتنەوئەى ئەتەوئەى كوردى دەكەن

ئەگەر گەراينەوئە بۆ رەوشى دواى راپەرىنى ٦-ئەيلولى جەماوئەرى دياردەيەكى نوئ دەبينەوئە تپيدا ئەوئەى سەرەتاي مایەپوچبوونى سەرکردە عەشايەرىيەكان و خاوئەن مۆلكەكان و بەربوونى جەلەوى كارەكانە لەدەستيدان و دەرەكەوتنى دەستىەكى خوێنەوارى كوردىيە لەسەر بزوتنەوئەى نيشتمانى كوردىيەوئە.

بەوشوئەى تپيىنى دەكەين زۆرىنەى فەمانپەرەواو سەرۇك مۆزە كوردىەكان خۆيان خستە باوئەشى داگىركەرانى كوردستان و فەمانپەرەوايانى كوردستانەوئە لەبەرەمبەر پلە حكومەكاندا يان پاراستن و دلىيايىكردى بەرژەوئەندىەكانيان و رۆيشتنى كاروبارەكانياندا، ئەمەش بەشدارى لەوئەدا كرد كە شىخ مەحمودى حەفید ناچاربيت مەرچەكانى حكومەتى عىراقى قەبول بكات لەئاشتەوايىەكدا كە وەك خۆيەدەستەوئەدان وابو كاتىك قەبولى كرد بچيت لەبەغدا لەژێر چاوديرى حكومەتدا نيشتەجى ببيت، لەكاتىكدا دەبينىن دەستى خوێنەوارى كوردى و لەناوئەشياندا خوێندكارە كوردەكان ھەر لەسەرەتاي دەيەى چوارەمى سەدەى بيستەمەوئە لەعىراقدا چالاك دەبوون، حزبى خۆيىبوون بەردەوام بوو لە تىكۆشان و چالاكىەكانى لەتوركيا و سورىادا، خوێندكارە كوردەكان لە پەيمانگاكانى بەغداد پەيوەندىەكى رۆشنىرى كۆمەلايەتپان ھەبوون (سياسى بەجۆرىك لەجۆرەكان) كە لەژێر ناوى (كۆمەلى لاوان)دا كۆى دەكردەوئە لەگەل ئەوئەشدا كە ئەم كۆمەلەيە رىكخراو نەبوو وەك ئەوئەى خاوئەن ئامانج و بەرنامەى سياسى يان پەپرەويكى ناوخۆيى نوسراو بيت، بەلام كۆكەرەوئەى كارو چالاكىەكانى

خویندکاره کوردهکان بوو ههروهه زیندوکه ره وهی رۆحی هاریکاری و یارمه تیدان بوو له نیتوانیان و خزمه تکردنی رۆشنیبری کوردی بوو.

- کۆمه لی لاوان - به شداریکرد له بلاوکردنه وهی نه و هۆشیاریه نه ته وه ییه دا که وا دهستی به چوونه ناو پیزهکانی خویننه واران و کاسبکارانی کورد کردبوو نه دییان و رۆشنیبران دهستیان به بلاوکردنه وهی بیرۆکهکانیان کردبوو له ناو شاره کاندای له نیتوان پیاوانی ئایینی و خویننه وارهکانی تردا له گوند، - کۆمه لی لاوان - له سالی ۱۹۲۲ دا یه کهم ژماره ی له - یادگاری لاوان^{۱۱} توێژینه وهی نه ده بی و شیعی نیشتمانی و وتاری پهروه ده بی و رۆشنیبری له خۆگرتبوو، نه و لیژنه کارایه سه ره پرشتی چالاکیهکانی لاوانی کوردی ده کردو نه م ژماره یه ی ده رکردو چالاکیه کوردیهکانی تری رێکخست پێکهاتبوو له خویندکاره کوردهکان: فازل رهئوف تاله بانی که له هه مویان به ته مه نتربوو نه مینداری سندوقیش بوو ههروهه ئیبراهیم^{۱۲} نه حمه د (سکرتیری لیژنه و نوسه ری سه ره کی ژماره ی یه که م) و حامد فه ره ج یه کێک بوو له خویندکاره چالاکهکان و شاکر فه تتاح که له سالی دواتردا بوو سکرتیری لیژنه و نوسه ری سه ره کی ژماره ی دووه می - دیاری لاوان - که له سالی ۱۹۲۴ دا ده رچوو.

نه وهی جینگه ی داخه چالاکی (لاوان)ی رۆشنیبری کوردی له و کاته دا کورت بوو بوویه وه له چه ند مه سه له یه کی رۆشنیبری و کۆمه لایه تی و ده رکردنی نامیلکه یه کی سالانه له گه ل گرتنی وینه یه کی یادگاری خویندکاره کورده کاندای نه وکات نه و بیرۆکه یه ی خوالیخۆشبوو نه مین زه کی به گ زالبوو که داوای ده کرد لاوانی کورد ته نها بایه خ به خویندن و زانست و مه عریفه بده ن و به سیاسه ته وه سه رقان نه بن، به پاساوی نه وهی که بیجگه له وه هه یچی تر سودی نیه و بیکه لکه .. نه م بیرۆکه یه ش هه تا پێش جهنگی جیهانی دووه م هه ر زان و

^{۱۱} - یادگاری لاوان وه ک زمانحالی کۆمه لی لاوان بوو که له نوسین و ده رکردنی ژماره ی یه که میدا ئیبراهیم نه حمه د فازل رهئوف تاله بانی و حامد فه ره ج و شاکر فه تاح به شداریان کرد تێیدا شیعی نیشتمانی شاعیره نیشتمانی پهروه ره کانی وه ک حاجی قاسری کوی و فایه ق بیکه س و گوران و هی تر بلاوکاریه وه.

^{۱۲} - ئیبراهیم نه حمه د هه مان ماموستا ئیبراهیم نه حمه د پارێزه رو سکرتیری لیژنه ی ناوه ندی پارته ی ئیموکراتی کوردستانی که نه و کات خویندکاریو له به دداد.

کاریگه ربوو تا ئه و کاته ی حزبی هیوا دامه زراو خویندکاران پایه و پالپشتی کاریگه رو سهره کی بوون.

بزوتنه وه ی رۆشنیبریش بهرده وام بوو له سهر پیشکه و تنی. له سوریا میره کان جه لادهت به درخان و دکتور کامران به درخان و ئه وانی تر له بنه ماله ی به درخان گۆفاری - هاوار - ی کوردیان دهرده کردو ئه لفوییتی لاتینیشیان بق زمانی کوردی دانا.

گۆفاری هاوار رۆلێکی ههستپێکراوی بینێ له بلاوکردنه وه ی ههستی نه ته وه یی و په ره پیدانی ئه ده بی کوردی و بلاوکردنه وه ی رۆشنیبری و بوژاندنه وه ی زمانی کوردی ئه وه ش سهره پای ئاراسته بورژوازی و بیرۆکه پاسترپه وکانی.

سالی ۱۹۳۵ به سهره تای بلاوبونه وه ی بیرۆکه ی دیموکراسی و چه پ داده نریت له نێوان لاوانی کورد دا له عێراق. رۆشنیبرانی کوردی نمونه ی به ریزان هه مزه عه بدوللو ره شید عارف و ئیبراهیم ئه حمه دو عه بدولصه مه د محمد و هه سه ن تاله بانی و ئه وانی تر په یوه ندیه کی توندوتوڵیان دروست کرد له گه ل کۆمه له ی - الاهالی - ی دیموکراسی له عێراق که واکمیل چادرجی یه کێک بوو له جه مه سهره کانی^{۱۱} هه روها عه بدولفه تاح ئیبراهیم^{۱۲} و محمه د حه دید^{۱۳} و سه رکرده ی نیشتمانی نه مر جه عفر ئه بو ئه من

^{۱۱} - مامۆستا کامل چادرجی سه رۆکیکی نیشتمانی دیموکراسی عێراقیه به دلسۆزی بق گه ل و خه باتی نووهریز له پێناو رزگارکردنی عێراق و دیموکراسیه ت و پاک و نه زاهه ت ناسرابوو له ژیاندا. هه ر له کۆتایی هاتنی جه نگی جیهانی نووه مه وه بووه سه رۆکی حزبی نیشتمانی دیموکراسی، چادرجی له لایه ن هه موو هاوڵاتیان و دیموکراسیخوازانی عێراقه وه جێی ریزو ستایشه له ناویشیاندا دیموکراسیخوازانی عێراق.

^{۱۲} - مامۆستا عه بدولمه ریز ئیبراهیم له به ناوبانگترین رۆشنیبرانی عێراق و له پیشپه وانی دیموکراسیه ته له عێراق به خه باتی نووهریز له دژی داگیرکه رو کۆنه په رستی و خه باتی له پێناو سه ریه خۆیی عێراق و دیموکراسیه ت ناسرله له سالی ۱۹۴۵ دا بووه سه رۆکی حزبی یه کێتی نیشتمانی که حکومه ته که ی صالح جه بر له گه ل حزبی گه لدا سالی ۱۹۴۷ دا یخستن له سه رده می کۆماریدا بووه سه رۆکی ده سته ی دامه زڕنه ری حزبی کۆماری عێراقی که قاسم مۆله تی پێنه دا.

^{۱۳} - مامۆستا محمد حه دیدی ئابوریناسی عێراقی ناسرله که بق ماوه ی نزیکه ی سی ساڵ هاوه لی مامۆستا چادرجی بوو له خه باتیدا هه روکه چۆن جیگرێ سه رۆکی حزبی نیشتمانی دیموکراسی بوو تا ئه و کاته ی له سالی ۱۹۶۰ دا له مامۆستا چادرجی جیا بۆوه و حزبی نیشتمانی پیشکه و تنخوازی دامه زراندو به به هیزترین پشتیوانانی قاسم مایه وه هه تا ناوه رسته کانی سالی ۱۹۶۲ کاتێک ئورکه وته وه له وه و چالاکیه کانی خۆی و حزبه کی وه ستا.

پیشپره‌وی رۆحیان بوو به‌لام لاوانی کوردی به‌ته‌واوی هاوړا نه‌بوون له‌نیوان خۆیاند، مامۆستا حه‌مزه عه‌بدوللا و به‌ریز عه‌بدولصه‌مه‌د محمد چوونه ناو یه‌که‌م ریک‌خراوی مارکسیه‌وه که دامه‌زرا، نه‌مه له‌کاتیکدا به‌ریز ره‌شید عارف و حه‌سه‌ن تاله‌بانی له‌کۆمه‌له‌ی -الاهالی- یه‌وه نزیك بوون، به‌لام مامۆستا ئیبراهیم نه‌حمه‌د به‌پیشکه‌تنخوازیکی سه‌ربه‌خۆ مایه‌وه و پارێزگاری له‌په‌یوه‌ندی باشی خۆی کرد له‌گه‌ڵ پیشکه‌تنخوازو دیموکراسیه‌کانی عه‌ره‌بدا له‌گه‌ڵ نه‌وه‌شدا که پیشکه‌تنخوازانی کورد که‌وا کاریگه‌ربوون به‌بیرۆکه‌ی پیشکه‌تنخوازی و دیموکراسی که‌م بوون به‌لام رۆلێکی گرنگیان گێړا له‌بزوته‌وه‌ی کوردیدا مامۆستا حه‌مزه عه‌بدوللا پارێزه‌ر بووه یه‌کێک له‌دامه‌زینه‌رانی حزبی دیموکراسی کوردستانی و سکرته‌ری بۆ ماوه‌ی نزیکه‌ی چوار سال پاشان نه‌ندامیکی سه‌رکرده‌یه‌تی دیار تا نه‌وکاته‌ی له‌سالی ۱۹۵۹دا له‌لایه‌ن کۆنگره‌ی چواره‌می حزبه‌وه له‌حزب دورخرايه‌وه.

مامۆستا ئیبراهیم نه‌حمه‌دیش سکرته‌ری ئیستای حزب رۆله ناسراوه‌که‌ی خۆیی گێړا له‌بزوته‌وه‌ی نیشتمانی دیموکراسیدا و له‌ه‌واری فیکری و رۆشنییدا له‌سالی ۱۹۲۷دا نامیلکه‌که‌ی -الاکراد والعرب- ی ده‌رکرد بنچینه زانستیه‌کان له‌خۆده‌گریت سه‌باره‌ت به‌رونکردنه‌وه‌ی براهیه‌تی عه‌ره‌بی کوردی و خه‌باتی هاوېش له‌نیوان هه‌ردوو گه‌لدا له‌دژی داگیرکه‌رو کۆنه‌په‌رستی هه‌روه‌ک چۆن کۆمه‌لێک له‌پسته و بیرۆکه‌ی زانستی له‌خۆگرته‌بوو بۆ گۆڕینی یه‌کێتی پێوه‌لکاندن و پێویستی بوونی هاریکاری و یارمه‌تیدانی خه‌باتی یه‌کتر له‌نیوان کوردو عه‌ره‌بدا له‌دژی داگیرکه‌رو داروده‌سته کۆنه‌په‌رسته ناوچه‌یه‌یه‌که‌ی -پاشان مامۆستا ئیبراهیم نه‌حمه‌د گۆفاری -گه‌لاویژ-ی بۆ ماوه‌ی ده‌ سال ده‌رکرد، نه‌و گۆفاره‌ی که رۆلی سه‌ره‌رشتیاری خۆیی بینی له‌بلاوکردنه‌وه‌ی هۆشیاری نیشتمانی و دیموکراسی و له‌تیکۆشاندا له‌دژی فاشیزم و هه‌روه‌ها له‌گه‌شه‌پێدانی رۆشنییری و خزمه‌تکردنی نه‌ده‌ب و زمانی کوردیداو له‌په‌روه‌رده‌کردنی نه‌وه‌یه‌ک له‌نوسه‌ران و نه‌دیبانی کورد به‌شێوه‌یه‌کی پیشکه‌تنخوازی و دیموکراسی، به‌وشیوه‌یه‌ ده‌بینن که

مامۆستا چادری وێرایی هه‌لوێسته‌کانی نوایی له‌سه‌رده‌می قاسمدا نه‌را رۆلێکی دیاری هه‌یه له‌بزوته‌وه‌ی نیشتمانی دیموکراسیدا.

دەرخوار دەدانی بزوتنەوێی رزگاریخوازی کوردی لەرێگەی لاواوە سەرپه‌سته‌کانیوه به‌بیرۆکەی پێشکه‌وتنخوازی و دیموکراسی سەرته‌ناکە‌ی ده‌گه‌ڕێته‌وه بۆ سه‌له‌کانی ۱۹۳۵-۱۹۳۷- که بزوتنەوێی دیموکراسی له‌عێراقدا به‌شیوه‌یه‌کی هه‌ستپێکراو ده‌رکه‌وت.

پروفسۆر بوخارد برینیتس^{۱۴} له‌ویاره‌یه‌وه ده‌لێت:

" له‌ژێر کاریگه‌ری به‌ریکه‌وتنه‌ سیاسیه‌کان و کاریگه‌ری فیکری کۆمه‌ڵی -الاهالی- دا له‌نیوان خوێندکاره‌ کورده‌کاندا له‌به‌غدا بازنه‌ی نیشتمانپه‌روه‌ره‌ هۆشیاره‌کان له‌ده‌وری (ئیه‌براهیم نه‌حمه‌د) کۆبوونه‌وه که (دیاری لاوان) ی ده‌رده‌کرد تییدا ئاراسته‌یه‌کی دژ به‌فاشیزم به‌ده‌رکه‌وت له‌بزوتنەوێی نیشتمانی کوردیدا هه‌روه‌ها وتاره‌کانی دژ به‌فاشیزمیشی له‌روژنامه‌ به‌ریتانیه‌کانه‌وه ده‌گواسته‌وه، له‌همان کاتیشدا نه‌و کۆمه‌ڵی له‌ده‌وری (ئیه‌براهیم نه‌حمه‌د) کۆبووبونه‌وه بۆ یه‌که‌م جار ته‌به‌نی بیرۆکە‌ی خه‌باتی هاویه‌ش و یه‌کێتیان کرد له‌نیوان عه‌ره‌ب و کورد دا له‌دژی داگیرکه‌رو ئیه‌براهیم نه‌حمه‌د کتێبه‌که‌ی بلاوکرده‌وه (الاکراد والعرب) له‌سالی ۱۹۳۷دا که‌هه‌شتا وه‌ك هێلی له‌سه‌ر رویشتنی بزوتنەوێی کوردی وایه‌ له‌په‌یوه‌ندیه‌کانیدا له‌گه‌ڵ بزوتنەوێی رزگاریخوازی عه‌ره‌بیدا". .. پروفسۆر برینیتس به‌رده‌وام ده‌بی‌ت و ده‌لێت:-

" لایه‌نه‌ پاسته‌وه‌کان که هاتنه‌ سه‌ر حوکم نوسه‌ره‌که‌یان ده‌ستگیرکرد به‌لام نه‌یان‌توانی رێگه‌ له‌بلاوبونه‌وه‌ی کتێبه‌که‌ بگرن له‌هه‌موو ناوچه‌کانی کوردستاندا، له‌نیو کورده‌کانیشدا پابو‌چونی جیاواز دروست بوو سه‌باره‌ت به‌ناوه‌پۆکه‌که‌ی. سه‌رۆک هۆزه‌کان و بورژوازیه‌تی شۆفی‌نی یه‌کگرتنه‌ پێشنیارکراوه‌که‌یان ره‌تکرده‌وه. ئیه‌براهیم نه‌حمه‌د هاورپێکیانیان به‌خیانه‌تکردن بۆ عه‌ره‌ب تاوانبارکرد به‌و شیوه‌یه‌ بالی دیموکراسی له‌بزوتنەوێی کوردیدا به‌ته‌نیشته‌ بالی پاسته‌وه‌ی که‌نارگیریه‌وه دروست بوو وه‌ هه‌ر له‌سالی ۱۹۳۵وه رێکخسته‌کانی حزبی شیوعی عێراقی له‌نیوان کورده‌کاندا په‌یدا‌بوون له‌نیوان نه‌و که‌سانه‌شدا هه‌مزه‌ عه‌بدوللا و سه‌مه‌د محمد ده‌رکه‌وتن".

^{۱۴} - پروفسۆر برینیتس - له‌تۆژینه‌وه به‌نرخه‌که‌یدا که‌پێشتر ناومان هێنا.

له و ماوهیه شدا که وته دواى کوده تاکه ی فەریق بە کر صدقیه وه بزوتنه وه ی نه ته وه یی کوردی جموجوڵی تیکه وت به تاییه تی کرانه وه یه ک له که شی سیاسیدا له دواى نه و حکومه ته وه رویدا که به سه روکایه تی حکمت سلیمان پیکهات و ژماره یه ک وه زیری نیشتمانپه روه رو دیموکراسی له خوگرت نمونه ی خوالیخوشبوو جه عفر نه بو ته ن و مامۆستا کامل چادرچی و یوسف ئیبراهیم له م ماوه یه دا کۆمه له ی (برایه تی) ی کوردی له سلیمانی په یدابوو به سه روکایه تی شیخ له تیغی کوپی سییه می سه رکرده ی کوردی شیخ مه حمودی هه فید، به لām فراوان نه بوو به لکو چالاکیه کانی له چوارچێوه ی شاری سلیمانی و به تاییه تیش ناو شاری سلیمانیدا مایه وه له سالی ۱۹۳۹دا رێکخراویک دروست بوو دواى به خێزایی گۆپا بۆ حزبی (هیوا) که فراوان بوو بووه حزبیکی گه و وه له سهاله کانی یه که می جهنگی جیهانی دووه مدا سه رکرده ی حزبه که خوالیخوش بوو مامۆستا ره فیق حیلمی بوو. حزب زۆرینه ی هه ر گه و وه ی له خوێندکاره کورده کان و نه فسه ران و خوێنه وارانێ تریبون هه روه ها به سه دان نه ندان له کاسبکاران و بازرگان ه کورده کان، حزبیکی نه ته وه یی بوو که تیکه له یه ک له لاوه نه ته وه ییه کانی له خوگرتبوو که وا کاریگه ربوون به بیروکه نه ته وه یی پاستره و و دیموکراسی و سه ربازیه کان، به لām نه و ده سه ر رۆشنبیره ی که وا کاریگه ربوون به بیروکه سیاسیه چه په کان هه ر له سالی ۱۹۳۵ه وه خۆیان به دورگرت له حزبی هیوا و به حزبیکی پاستره بیان دانا. له واقعیدا حزبی هیوا حزبیکی نه ته وه یی نیشتمانی بوو (له سه ره تایه وه ئاراسته یه کی پاستره وانه ی هه بوو. رۆلێکی گرنگی گێپا له بلاوکردنه وه ی هه ستی نه ته وه یی و فراوانکردنی بنکه ی جه ماوه ری بزوتنه وه ی نیشتمانی کوردی. هه روه ها له دامه رزانی حزبی (ژ.ک) که دواى گۆپا بۆ (حزبی دیموکراتی کوردستان) له مه هاباد.

به تێپوانینی من نه وه گرنگترین ده سه که وته کانی نه م حزبه نه ته وه ییه کوردیه یی بوو که دواتر ئاژاوه که وته نیو ریزه کانیه وه بوونه چه ند ده سه و گروپێک، زۆربه یان چوونه ناو حزبی رزگاری کورده وه که هاوپه یمان بوو له گه ل حزبی شیوعی له کوردستانی عێراق که دایمه زانندو سه رکردایه تی کردو به ناوی رۆژنامه که یه وه ناسرا (شۆرش).

(خۆیبون)یش پىش حزیى هیوا که وت له هه لوه شانه وه و نه مانى دواى شه وهى ئاژاوه که وته نيو ریزه کانی و که مېونه وهى چالاکیه کانی و لقه کانی؟.

هه ردوو حزیه که هه ندیک که موکوپیان هه بوو که هاوشیوه و هاویهش بوون له رووی سروشتیان و ناپوونی ئامانجه کانیان له رووه کانی نابوری و کۆمه لایه تیه وه و نه گۆپانیان بو دوو حزیى جه ماوه ری و پشتکردنیان له تیوری زانستی و بیروکه دیموکراسیه کان و له سهر سروشته کۆنه که یان مانه وه، نه گهرچی حزیى هیوا تاکړه وانه بوو بیروکه کانی یه که سه رکړده یی که هاوشیوهى چه مکی کۆنه په رستانه ی (سه روکی فرمانده و پىشه نگ) حوکمی ده کرد، ناکۆکیه که سیه کان و هه روها هه لپه رستی رۆلیان گپړا له هه لوه شانده وهى هه ردوو حزیه که دا به شیوه یه که وایان لیتهات هه ردوو حزیه که نه یانتوانی رۆله کانی خویان به نه نجام بگه یه نن و دواکه وتن له وهى هاوشانی بزوتنه وهى گه لی کوردی هه نگاو بنن و ئیدی په رت بوون و هه لوه شانه وه، به تاییه تی که بزوتنه وهى رزگاربخوازی گه لی کوردی هه ره له جهنگی جیهانی دووه مه وه دهستی به په ره سه ندن کردبوو په ره سه ندنیک که سروشتی بزوتنه وهى رزگاربخوازی کوردی و ئامانجه کانی و سه رکړدایه تیکردنی و ده رکه وتنی پىشه وائیک بوی له خۆده گرت، به هۆی بلاوبونه وهى بیروکه ی رزگاربخوازی و دیموکراسی له کاتی جهنگ و به کاریگه ری مه زن بوونی بزوتنه وه رزگاربخوازو شۆرشگپړیه کان له نه وروپا و ئاسیا و به هۆی په ره سه ندنه نابوری و کۆمه لایه تیه کانه وه که له کاتی جهنگی جیهانی دووه مدا رویاندا له رووی گه شه کردنی سه رمایه داریه وه و بورانه وهى بازرگانی و ده رکه وتنی چینی کرئکارو بلاوبونه وهى فیکردن له کوردستان که شه وهى له ئیتران روویدا رۆلئیکی دیاری گپړا له وه دا له روخانی حوکمی ره زا شای سه ر به نه ئامانیا و سوپای سۆفیه تی سور له گه ل سوپای ئینگلیزی و نه مریکیدا چوونه ناو خاکی ئیتران و ناوچه ی کوردستانیه وه که ناوچه ی (موکریان) که وته ژیر ده سه لاتی داگیرکهری سۆفیه تیه وه.

پیشکەوتنیک لە کوردستانی ئێراندا

بزوتنەوێ نەتەوێ کوردیی لە کوردستانی ئێران لاواز و کورتبوو بوو و لە دەستەبەک لە پیاوانی ناوچەی موکریاندا ئەوانە لە ماوەی ساڵەکانی (٢٩-٣٠) پەيوەندیان هەبوو بە شۆرشێ ئاراراتەو کە ژەنرال ئیحسان نوری پاشا سەرکردایەتی کرد، پەيوەندیەکیشت هەبوو لە نێوان هەندیک لە نیشتمانپەرە کوردەکان لە ماوەی ساڵەکانی (١٩٣٥-١٩٣٨) کە ئەمانە پەيوەندیان هەبوو بە هەندیک لە ئەفسەرە کوردەکانەو لە عێراق نمونەی خۆی خۆشبووان (ئەمین رەواندووزی) و (فایەق کاکە ئەمین) و لە ساڵەکانی (١٩٣٩-١٩٤٢) ریکخراوێکی بچوک ژیا کە لە ژێر ناوی (حزبی رزگاری کوردستان) و بە سەرکردایەتی (عەزیز زەندی) خەباتیکرد، بەلام ئەم ریکخراوە هیچ پەیرەوێک یان بلۆکراوەیەکی بەجێنەهێشتوو تەنها یەک بلۆکراوە نەبێت کە بە بۆنەی هاتنی سوپای سۆرەو و بۆ باکووری ئێران دەریکردوو و پێشوازی خۆشحالی بەهاتنی ئەو سوپایە دەریپروو و داوای مافی چارە و خۆنوسی کردوو بۆ گەلی کورد لە ئێراندا. ئەم چالاکیە نیشتمانپەرە رێگەیان خۆشکرد بۆ دەرکەوتنی کۆمەڵەیەکی سیاسی نیشتمانی بەتایبەتی دواي باشبوونی رەوشەکان و هەلکردنی شەهێ ئازادی لە گەل هاتنی سوپای سۆفیەتی بۆ بەشێک لە کوردستانی ئێران.

کۆمەڵەی (ژ.ک) - کۆمەڵەی ژیا نەوێ کوردستان کە لە ١٦ سێپتەمبەری ١٩٤٢ - دامەزرا دواي سەردانیکی بەرێز میر حاجی ئەحمەد - ئەندامی دیاری حزبی هیوا - بۆ شارێ مەهاباد و بەنەهێنی پەيوەندیکردنی بە هەندیک لە نیشتمانپەرە کوردەکانەو ئەوانە لە ناو بزوتنەوێ کوردیدا کاریان دەکرد.

ولێم ئایکت لە بارەي دامەزرانی کۆمەڵەی (ژ.ک) وە دەلێت:

لە ٢٥ - شەهەرور - ١٣٢١ ی بەرامبەر بە ١٦ سێپتەمبەری ١٩٤٢^{١٠}، دەستەبەک لە هاوڵاتیانی مەهاباد کە سەر بە چینی ناوەراست بوون چوون بۆ باخچەی حاجی داود لە نزیک سابلاخ.

^{١٠} - بڕوانە کتێبی (The Kurdish Republic of ١٩٤٦) بە پینوسی : William Eagleton Jr

٢٣، و بەرێز ئایکت دبلۆماتیکاریکی ئەمریکی رۆشنیەر بەیەکیک لەو کەسانە دادەنرێت کە بە ناگایە

بچوکترین که سیان له رووی ته مه نه وه - عبدالرحمن حلوی ۱۹ سال بوو - به ته مه نترینیشیان مه لا عه بدوللای داودی بوو که نزیکه ی په نجا سال ده بوو، یه که میان ده رچووی قوتاخانه ی ره زاییه و دووه میان توتن فروش بوو.

همه موویان نزیکه ی ۱۵ که س ده بیوون پیکه وه کۆبوونه وه له ورژده دا بۆ وتویژکردن ده رباره ی گه لی کوردی و ریکخستنی پارتيکی سیاسی، مه به سته که یان به دور بوو له هر ئیحا به کی ده ره کی، نه وان بۆ خویان چه ندین سال بوو هه ره که یان به شپۆازی خۆی کاریان ده کرد له بزوتنه وه ی رزگاریخوای کوردیدا، له گه ل نه وه شدا سه یری کورده کانی عیراقیان ده کرد که له رووی سیاسیه وه له مانه په ره سه ندوتریوون تا سود له رینموماییه کردارییه کانیان وه ریگرن. هه لگری نه م رینمایانه ش کاپتن میر حاج نه حمده بوو که نوینه رایه تی حزبی هیوای ده کرد که له باکوری عیراق دروست بوو بوو. به لام دامه زینه ره کان وه که نه وه ی مسته ر ویلیه م ئایگلتن^{۱۶} ی کور باسیان ده کات بریتین له: ۱- عبدالرحمن حلوی ۲- محمد امین شریفی ۳- محمد نانه وازاده ۴- عبدالرحمن زییحی ۵- حسین فروهر - رزگاری ۶- عبدالرحمن امامی ۷- قاسم قادری ۸- ملا عبدالله داودی ۹- قادر مدرسی ۱۰- احمد امامی ۱۱- عزیز زندی ۱۲- محمد یاهو. هینده ی نه برد که (ژ.ک) فراوان بوو چه ندین لق و په لی لیبقوه له هه موو ناوچه کانی موکریان و خورشاوی نازریایجان پاشان له عیراق و تورکیاش لقی بۆ دروست بوو

له بارونوخه کانی کوردستان. خوشحالبووم له سالی ۱۹۶۵ له لهنده ن پتی ئاشنا بووم و بینیم بایه خ به کاروباری کوردستان ده دات و هاوسلزه له گه ل بزوتنه وه رزگاریخواییه دابه روه رانه که یدا و پیرای ره وشت و نه ده به به رزه که ی.

^{۱۶} - هه مان سه رچاره ی پيشوو لا ۱۳۳: پیموایه زانیارییه کانی به ریز ئایگلتن سه باره ت به دامه زینه رانی کومه له ی ژ. ک ته ولو نین چونکه ماموستا زه بیحیی له نامه یه کدا که بۆ منی نویسیبوو به مشیوه یه ناوی دامه زینه ره کانی هینابوو که بریتین له به ریزان:

۱- حسن زرگری ۲- عبدالرحمن زییحی ۳- عبدالرحمن امامی ۴- عبدالقادر مدرسی ۵- نجم الدین توحیدی ۶- محمد نانه وازاده ۷- علی محمودی ۸- محمد اصحابی ۹- عبدالرحمن کیانی ۱۰- صدیق حیدری ۱۱- قاسم قادری.

کۆمەلەگە گۆشاری (نیشتەمان)ی بەزمانی کوردی دەرکرد و بەشیوەیەکی نەینی و دەرچوونیشی ناویانگێکی فراوانی ھەبوو لەناوەندە میلییەکاندا.

لەنیسانی ۱۹۴۲دا دواى ئەوێ رێکخستەکانی (ژ.ک) پێکھاتبوون، نزیکەى سەد کەس کۆبوونەووەو بوونە (ئەندام) تێیدا لەدەرەوێ شارى مەھاباد لەسەر گردی (خوابەرست) بەبیانوی رێکخستنی گەشت و گەڕان، لەسەر شیوەی کۆنفرانسیکی حزبی کەتێیدا لیژنەى ناوەندی حزب ھەڵبژێردرا. لەواقعدا کۆمەلەى (ژ.ک)ی سیاسى نیشتمانی یەکەم کۆمەلەى کوردی جەماوێرى بوو کە نیشتمانی پەرەوانى کورد دایمەزێتن و سەرکردایەتى بکەن کە لەناوجەرگەى جەماوێرى کوردییەو ھەلقولابن، چونکە ھەتا لەحزبى -مىوا-ى نەتەوێى میلیشدا کوپى خواھن مولکەکان و پیاوانى بوژوانى کوردی دەسەلات و پلەو پێگەیان ھەبوو تێیدا، وێرانی سەرکردایەتییە تاکە کەسیەکەى، کە پێکھاتبوو لە (سەرۆک) خوالیخۆشبوو رەفیع حیلەى و تێیدا خواھن مولکەکان و سەرۆک ھۆزەکان ھەبوون، ئەمە لەکاتی کەدا کۆمەلەى (ژ.ک) بنگەکەى پێکھاتبوو لە جەماوێرى شارو گوند -کاسبکاران، خۆشەکاران، خۆشەواران، پیاوانى ئایینی و، جوتیاران و، زەحمەتکێشان- ھەرەھا سەرکردایەتییە کەشى میلیى بوو دیارترینیان تێکۆشەرى جەماوێرى عەبدولپەرەمان زەبیحى بوو^{۱۰۷} کە رۆشەبیریکی تێکۆشەرى ناوجەرگەى جەماوێرى میلییە ھەرەک چۆن (ژ.ک) یەکەم کۆمەلەى سیاسى کوردییە رەخنەى لەرژیمی دەرەبەگایەتى گرت و سوکایەتى بە سەرۆک ھۆزە چارچۆکەکان

^{۱۰۷} - عبدالرحمن زەبیحى تێکۆشەرو شۆڕشگێرى جەماوێرى ئامادەباش، لەجەرگەى جەماوێرى میلییەو ھەلقولەو ھەک تێکۆشەریکی خۆپێگەین خۆى بەخۆى پەرەدەو رۆشەبیر کەربوو. ھەر لەلایەو بەشداری لەبزووتنەوێ رزگارپووانى کوردیدا کەربوو یەکێک بوو لەچالاکترین نامەزێنەرانی (ژ.ک) و پارتنی لیموکراتی کوردستان و ئەندامێکی ناسرلەو ھەربوو سەرکردایەتیاندا. دواى روخانى کۆمارى کوردستان روکەردە عێراق و لەگەل پارتیدا کارى کرد، پاشان ناچاربوو کۆچ بکات بۆ سوریا کە لەوێ بەخۆقەشاردان ژیاو پاشان خۆی پەنھان کەربو تێکۆشا بۆ دروستکردنی ھۆشیاری نیشتمانی کوردی لەسوریا و تورکیا. دواى شۆرشى ۱۴/ئەمموز گەراپەو بە عێراق و لەناو پارتنی و لەرۆژنامەى خەبات و پاشان رۆژنامەى کوردستاندا کاریکرد، لەکۆنگرەى چوارەمدا بە ئەندامی لیژنەى ناوەندی پارتنی لیموکراتی کوردستان ھەڵبژێرا و لەکۆنگرەى پێنجەمیشدا ھەڵبژێرایەو ئیستا ئەندامی مەکتەبى سیاسى، زمانى کوردی و فارسى و تورکی و عەرەبى دەزانیت و، بە ھەرەنس و ئینگلیزى قسە دەکات و کەمیکیش روسى دەزانیت.

کردو، خیانه‌تی به‌شیکی سازشکارانی ئاشکراکرد، کۆمه‌لی (ژ.ک) هه‌ولیداو سه‌رکه‌تووش بوو له‌سه‌ره‌تاوه له‌نه‌هیشتن و پاكتاواکردنی رۆلی سه‌رۆك هۆزه‌كان له‌بزوتنه‌وه‌ی كوردیداو گۆڕینی بۆ بزوتنه‌وه‌یه‌کی میلیی فراوان به‌وشیوه‌یه بێرۆكه نیشتمانیه‌كان له‌ناو پیزه‌كانی جه‌ماوه‌ردا رۆچوو بنجی داکوتا به‌وه‌ش ده‌سكه‌وتیکی نیشتمانی گرنگی به‌ده‌سته‌ئینا، کۆمه‌له‌كه به‌شیوه‌یه‌کی دروست تیگه‌یشت له‌سروشتی په‌یوه‌ندییه نێوده‌وله‌تیه‌كان و سودی له‌هه‌لۆیستی په‌کیتی سۆفیه‌تی دۆستانه وه‌رگرت له‌به‌رامبه‌ر كوردو كوردستاندا. مه‌سه‌له‌ی كوردی به‌شیوه نوێیه‌که‌ی خسته‌پوو به‌و پێیه‌ی مه‌سه‌له‌ی میلیه‌تیکی زولم‌لیکراوی چه‌وساوه‌یه، به‌لام نه‌بوونی تیۆریکی کرداریی که‌وا بپێته میتۆدیک بۆ کۆمه‌له‌که‌و له‌ژێر رۆشناییه‌که‌یدا سیاسه‌ت و هه‌لۆیسته جۆراوجۆره‌کانی خۆی و شیوازه‌کانی خه‌بات و تیکۆشانی خۆی دیاری بکات و پێنه‌گه‌یشتنی زۆرینه‌ی سه‌رکرده‌کانی له‌رووی سیاسی و فکریه‌وه بووه هۆی ئه‌وه‌ی که هه‌ندێک له‌ خاوه‌ن موک و قه‌له‌مپه‌وه‌کان بپێنه ناو حزبه‌که‌وه‌و دوا‌ی ئه‌وه‌ش به‌یارمه‌تی شه‌هید قازی محمەد^{۱۰۸} بازبان پێدان بۆ ناوه‌ندی سه‌رکرده‌یه‌تی له‌حزیداو پاشانی‌ش بۆ حکومه‌تی دیموکراسی کوردستانیش.

له‌ژێر کاریگه‌ری ئاره‌زومه‌ندیی بۆ به‌ده‌سته‌ئینانی سۆفیه‌ت و یارمه‌تیدانیا‌ن بۆ بزوتنه‌وه‌ی کوردیی و ، به‌هۆی لاوازی ئاستی زانستی و تیۆریی سه‌رکرده‌یه‌تی (ژ.ک) هه‌و کۆمه‌له‌که قازی محمەدی وه‌رگرت بپێته ناو پیزه‌کانیه‌وه سه‌ره‌پای نا‌په‌زایی هه‌ندێک له‌هۆشیاره‌كان له‌سه‌رکرده‌یه‌تی کۆمه‌له‌که‌دا که هه‌ستیا‌ن به‌مه‌ترسی زالبوونی که‌سایه‌تی قازی محمەد کوردبوو له‌کۆمه‌له‌که‌دا به‌تایبه‌تی که‌ ئه‌و له‌لایه‌ن سۆفیه‌ته‌وه لایه‌نگریی لێده‌کرا.

^{۱۰۸} - پڕۆفیسۆر بوخارد برینتیس له‌باره‌ی ئه‌م باب‌ه‌ته‌وه ده‌لێت:

"هاتنه‌ناوه‌ی پیاوماقولا‌نی شاره‌كان به‌سه‌رکرده‌یه‌تی قازی محمەد بووه هۆی وه‌ستاندن رۆژێک له‌ئاراسته شۆپشگنیه‌کانی (ژ.ک). به‌هۆی ئه‌وه‌شه‌وه که سه‌رکرده‌یه‌تی که‌وته ده‌ست سه‌رۆك هۆزه‌كان و ده‌ره‌به‌گه‌كان رێبازه‌که‌یان- رێبازی حزبی دیموکراسی کوردستان که له‌خودی (ژ.ک) هه‌و به‌ره‌م هاتبوو - به‌تالیا‌ن کردوه له‌ داخوازییه کۆمه‌لایه‌تیه‌کان" بگه‌ڕێمه‌وه بۆ توێژینه‌وه‌که‌ی پڕۆفیسۆر که پێشتر ناومان هێنا.

لەپراستیشدا گومانی ئەو دەستە ھۆشیارە (ژ.ك) ھاتەدی و ھەر لەدوای ئەوێ قازی محەمەد چوو و ناو کۆمەڵەکەو لەسالی (١٩٤٤) زالبوو بەسەر رێکخراوەکەو بەسەر ھەموو دەزگاکانی و چالاکیەکانیدا بەھۆی کەسایەتییە بەھێزەکی و ناوەندە کۆمەڵایەتیەکی و جەماوەرەکی و ھەروەھا پشتیوانکردنی لەلایەن سۆفیەتەو... قازی محەمەد بوو سەرۆک و ئاراستەکاری حزب. بەنامۆزگاریکردنی ھاوڕێیەکی - جەعفەر باقرۆف^{١٠٩} - سەرۆکی کۆماری ئازربایجانی سۆفیەتی ھەستا بەگۆڕینی (ژ.ك) بۆ حزبی دیموکراتی کوردستان، ئەو ھەش لەسەر شێوەی گۆڕانی لقیەکانی حزبی تودە بۆ حزبی دیموکراتی ئازربایجان لە ئازربایجانی ئێرانی و شەھید قازی محەمەد بوو سەرۆکی حزب و ئاراستەکاری و سەرۆکی ھەموو چالاکیەکانی و سیاسەتەکانی و سەپاندنی لیژنەییەکی ناوەندیی نوێ کە ئەندامەکانی خاوەن مولکەکان و سەرۆک ھۆزەکان یان پیاوانی ئایینی بوون لەگەڵ ھەندیک لە ئەندامە کۆنەکان لە سەرکردایەتی (ژ.ك) نمونەیی عەبدولرەحمان زەببەیی.

^{١٠٩} - جەعفەر باقرۆف ئەندامی لیژنەی ناوەندی حزبی کۆمونیستی سۆفیەتی و سەرۆکی کۆماری ئازربایجانی سۆفیەتی بوو لەگەڵ لافزێتی بێریا لەسالی ١٩٥٤ بەتۆمەتی ئەنجامدانی چەندین تاوان و ھەڵە ترسناک کە بەشداریکردبوو لە ئەنجامدانی لە سێدارەدرا ئەو سیاسەتە کە باقرۆف کێشایوی بۆ سۆفیەت بۆ ئەوێ پێی مامەڵە لەگەڵ رەوشی کوردستاندا بکۆت سیاسەتێکی ھەڵبوو لەسەر ئەو یونیاڤووبو کە کۆمەڵگەی کوردستانی کۆمەڵگەیی عەشایەری و پیاوانی ئایینی دەسلەت و قەلمڕەویەکی مەزنیان ھەیە تێیدا، بۆیە ھەولیاندا سەرکردایەتیەکی نوسووت بکەن بۆ بزوێنەوێ کوردی کە لەم رەگەزێ پێکھاتییە و نەگۆیان کرد لەو پەرەسەندنانە کە لە بزوێنەوێ رێگاڕێخوێزی کوردیدا رویاندابوو و گۆڕابوو بۆ بزوێنەوێەکی میلی. ئەم سیاسەتە ھەڵبەیی سۆفیەت کە ھاتەر باقرۆفی نەخشەکێشی ئاوانبارکرا ھەولیدا کە سەرکردایەتیکردنی قازی محەمەد بێسەپێنێت بەسەر حزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران و ھەروەھا سەپاندنی مەلا مستەفای بارزانی (کە لە سەرۆک ھۆزەکانی بارزانی) بەسەر پارٹی دیموکراتی کوردستان لە کوردستانی عێراقدا.

ئەمە لەکاتی کە ئەوێ مەبەدنی ئەو بوو کە پشتیوانی لە رێکخراوە میلییە کوردیەکان بکات بەرەو پەرەسەندن بۆ حزبی دیموکراتی کوردستانی و ھاندانی ئەم کەسایەتی و پیاوماقوولە کوردیانە بۆ ئەوێ لە بزوێنەوێ کوردیدا بەشداری بکەن بۆ ئەوێ بیانەپێنێت وەک سەرکردە تاکو، ھەولێت بۆ دروستکردنی کادیری میلی شۆرەشگری. ھەروەھا بەشداریکردن لە پەرەردەکردن و ھەشپێکردنی ئەم کادیرانە و یارمەتیدانیان بۆ ئەوێ بە ئەرکە نیشتمانیکانیان ھەستن.

ئەم ۋەرچەرخانە رىڭخراۋە لەبزۈتنەۋەى رىڭگارىخۋازى كوردىدا بەتەنىشت لايەنە ئىجابىيە گىرگەكانى ۋ دەستكەۋتە نىشتىمانىيە ترىسناكەكانىيەۋە، لايەنىكى سىلبىشى ھەبوۋ ئەۋىش گىرپانەۋەى بالى عەشيارىي (ئايىنى) بوۋ بىق سەركردايە تىكرىدن لەبزۈتنەۋەى نىشتىمانى كوردىداۋ پىدانى سەركردايە تىكرىدى بەھەندىكىيان، كە مىژۋو سەلماندىۋىيەتى ئەم دەستە كۆمەلەيتىيە ناتۋان ھەستەن بەسەركردايە تىكرىدى ھەرۋەھا بەھوكىمى رەۋشە نوپىيەكانىشەۋە لەكوردستاندا، ناتۋاننىت بچىتە ژۇر ئەۋ بارە قورسەۋەۋ پىيى ھەستىت تەنھا كەسانىكى شۆپشگىپرو مىللى بەئەزمون نەبن لەبۋارى تىڭكۈشانداۋ بەئاگاۋ ھۆشيارىن ۋ تىۋرىكى زانستى شۆپشگىپرى رىنىشانداۋ رىيان بىت بۆيە ئەم ھەنگاۋە گەپانەۋەۋ كۆنخۋازى بوۋ لەبزۈتنەۋەى رىڭگارىخۋازى كوردىداۋ پاشانىش لاۋازكرىنىك بوۋ بۆى لەمەۋداى ستراتىژى دوردا.. ھەرۋەك چۆن سەپاندىنى شەھىد قازى مەمەد ۋ سەپاندىنى سەرۆك ھۆزىك لەغىراق بەشۋازە فەرمانىيەكە بانگدانىك بوۋ بۆ ئەنجامدانى گۆرپانىكى ترىسناك بەشۋازىكى نادىموكراسىيانە، ھەرۋەك چۆن سەرەتايەك بوۋ بۆ زۆردارىسى - تاكە سەرۆك- ۋ دىكتاتورىيەتى تاك ھەرۋەك چۆن گىرپانەۋەى بالى عەشپەرى بۆ سەركردايە تىكرىدى ھىزى پىشپەۋى لەگىرنگىرەن ھۆكارەكانى لاۋازى ۋ لەگەۋرەترىن ئاستەنگەكان بوۋن لەبەردەم پەرەسەندى ۋ گەشەكرىنىداۋ پاشانىش لەبەردەم چوونىدا بەرەۋ سەرگەۋتنى تەۋاۋەتى.

پاستە گۆرپانى (ژ.ك) بۆ ھىزى دىموكراتى كوردستان لەروۋى بىنچىنەۋ بىنەماۋە، كارىكى پاست ۋ دروست بوۋ پىۋىست بوۋ لەۋ كاتەدا لەبزۈتنەۋەى رىڭگارىخۋازى كوردىدا ئەنجام بىرلىت ۋ بگۈنجىت لەگەل رادەى پەرەسەندى ۋ داخۋازىيەكانى سەرگەۋتنىدا، بزۈتنەۋەى رىڭگارىخۋازى كوردى زۆر پىۋىستى بەھىزىكى پىشپەۋى شۆپشگىپرى بوۋ، بەھىزىكى دىموكراسى لەجۆرىكى نىۋى، بتۋاننىت ھىزەكانى گەل ۋ جەماۋەرەكەى ۋ سەركردايەتەكەى رىڭكىخات لەخەبات ۋ تىڭكۈشانى رىڭگارىخۋازى ۋ دىموكراسىدا.

بەلام سەپاندىنى سەركردايەتەكى خاۋەن مۆركىكى عەشپەرى - يان ئايىنى - بەسەر ھىزى پىشپەۋەدا دژ دەۋەستىتەۋە لەگەل سىروشتى ھىزى پىشپەۋەداۋ دەبىتە ئاستەنگ لەبەردەم ئەۋەى ھەستىت بەكارەكانى ۋ رۆل ۋ نەركە ترىسناكەكانى بەباشى بگىرپىت،

ئەمە لە کاتێکدا کە دەکرا یارمەتی (ژ.ک) و رێکخراوە دیموکراسیەکان لە کوردستانی عێراق بدرانە بۆ ئەوەی بگۆڕانیە بۆ حزبی پیشەنگ و پیشەرەو لەبری گرتنەبەری ئەو رێشوپێنەکانی کە بزوتنەوێ نیشتمانی رزگاریخوازی کوردی زۆری بە دەستەو نالاند. بەتایبەتی ئەو پەرەسەندنە گرنگانەی کە لە بزوتنەوێ رزگاریخوازی کوردیدا رویاندا لە کاتی جەنگی جیهانی یەکەمدا یارمەتیدەر دەبوون ئەوەی بە ئاراستەی دروست بپۆیت...

ئەو پەرەسەندنەکانی چی بوون؟

لە کاتی جەنگی جیهانی دوای فراوانبوونی پڕۆسە بازگانیەکان و سەرھەلدان و فراوانبوونی پیشەسازی نەوت و دەرکەوتنی هەندیک لە ئامیتری نوێ و زیادبوونی ژمارە و کرێکاران و رۆشنبیران و خوێندەواران لە کوردستان و چالاکبوونی بازاری ناوخۆیی و پەڕەستبوونی بە بازاری سەرمايەدارییەو بە شێوەیەکی توندوتۆڵ و گەشەکردنی چینی ناوەندو کاسبکار لە کوردستان و، بلابوونەوێ هەزاری و نەداری و ئەوەی لە ئاکامی جەنگ دەکەوتتەو لە نەهامەتی و ناپەرەتیەکان لە ناو ریزەکانی جەماوەری میلیادی بە کاریگەری بلابوونەوێ بپۆکە دیموکراسیەکانی دژ بە فاشیزم و، بپۆکە پیشکەوتنخوازیەکان و مەزن بوونی بزوتنەوێکانی ئازادی لای نەتەو و ئەوروپییەکان و ئاسیایی و ئەفریقیەکان و فراوانبوونی بزوتنەوێ چینی کرێکاری جیهانی، بپۆکەکانی دیموکراسیەت و پیشکەوتنخوازی لە ناوەندەکانی خوێندەواران و کاسبکارانی کورد دا بلابوووەو بزوتنەوێ رزگاریخوازی کوردیش لەو پێوەن بوو، ئەمەش بوو هۆی ئەوەی بزوتنەوێ رزگاریخوازی کوردیش هەروەها فراوان بێت و بەھێزبێت و بپۆتە بزوتنەوێکی خاوەن ئامانجی دیموکراسی و ریشەکانی بە قولایی کۆمەلگەیی کوردستاندا رۆبچێت و دروشمەکانی و ئامانجەکانی لە ناو ریزەکانی جەماوەری میلیادی کوردیدا بنج دابکۆتێت کە بوو بکەسێک بۆ بزوتنەوێ رزگاریخوازی کوردی و پالپشتی و سەرچاوەی ئۆرگانیت و چالاکێکانی... مایەپوچبوونی ئەو دەستە کوردیش کە دەسەلاتیان بە دەستەو بوو سازشکاریبوون لە گەڵ داگیرکەرەکان و زەوتکەرەکاندا و پوو هەلما لێرانیان لای نیشتمانی پەرەوێ رانی کوردو لە نێو میلیلەتدا بواری کردەو بۆ دەستەکی

ديموكراسى شۆپشگىڭىر كە لەناو جەرگەى جەماوەرى مىللىيەو ھەلقولايون بۆ ئەو ھى سەركردايە تىكىردى بىزوتنەو ھى رىزگار يىخو ھى كوردى بىگرنە دەست.

بۆيە ھەرو ھە رەفتارى ئەم شىوازە بىرۆكراسىيە لەسەپاندنى سەركردەكان بەسەر بىزوتنەو ھى رىزگار يىخو ھى كوردىداو لەگەلىشىاندا دەستەو تاقمە ەشايەريەكان يان خاوەن مولكەكان دژ دەو ەستايەو ە لەگەل ئەم پەرەسەندنانەداو رەتكردەو ھى ناو ەپۆكەكەى بوو ە دژ بوو لەگەل پەرەسەندنە خودبىيەكانىداو پاشانىش كۆنخو ھى بوو لەباشترىن حالەتەكاندا دروستكردى دوو فاقىك دەگەيەنەت لەسەركردايە تىكىردى رىزگار يىخو ھى كەلى كوردىدا مولكدارەكان و سەرۆك ھۆزەكان بەتەنىشت رۆشنىران و شۆپشگىڭىرپانى زەحمەتكىشەو ە سەركردايە تىكىردى بىزوتنەو ەكەيان گرتە دەست، كە زۆرىي جارى تەرازوى بەھىزو قەلەمپەو داراكان و شوتىنكەوتوان و چەك زالبو بەسەر تاي- خاوەنانى فېكرو قەلەمدا- ھەژاران و زەحمەتكىشەكان، بەتاييەتى لەكاتى بىزوتنەو ە شۆپشگىڭىرپەكان و چەكدارىەكاندا، ئەمەش بەتەواو ەتى پويىدا دواى ئەو ھى كە (ژ.ك) گۇرپا بۆ حزبى ديموكراتى كوردستان لە ئۆفەمبەرى - ۱۹۴۵ دواى دانانى قازى محەمەد بەسەرۆكى و سەپاندنى سەركردايە تىيەكەى كە زۆرىنەى لە مولكدارو بازىرگانەكان بوون^{۱۱} دەسەلات و ھەژمونی خو ھى سەپاند بەسەر كۆمارى ديموكراتى

^{۱۱} - لەسەرنەجەنەك لە ئەندامانى لىژنەى ناو ەندى حزب و سەركردەكانى كۆمارەكەدا ئەم راستىيە رويون دەپنەو ە كە بەمشىو ەيى خوارەو ە بوو:

- ۱- قازى محەمەد- زانانى تاييىنى و مولكدار- سەرۆكى حزب و كۆمار.
- ۲- حاجى بابە شىخ- پياوى تاييىنى مولكدار. سەرۆكى ئەنجومەنى وەزيران
- ۳- محمد حسين سيف قازى- خاوەن مولك- جىگىرى سەرۆك وەزيران و وەزىرى بەرگىرى.
- ۴- مناف كەرىمى- خاوەن مولك و بازىرگان- جىگىرى سەرۆك وەزيران و وەزىرى مەعارىف.
- ۵- سەيد محمد ئەبويىيان- دەرمانسازى ئەھلى- وەزىرى تەندروستى.
- ۶- ەببولرەحمان ئاغا ئىلخانى زادە- مولكدار- وەزىرى بەرگىرى.
- ۷- ئىسماعىل ئاغا ئىلخانى زادە- مولكدار- وەزىرى گەياندەكان.
- ۸- ئەحمەد ئىلاھى- بازىرگان- وەزىرى تابورىي.
- ۹- خەلىل خەسروى- بازىرگان- وەزىرى كار.
- ۱۰- كەرىم ئەحمەديان- فەرمانبەرى حكومى- وەزىرى بروسكەو تەلەگراف و تەلەفون.

کوردستاندا که شهید قازی محمد له کۆبونوهیهکی جه ماوه‌ری گه‌وره‌دا رایگه‌یاند که له ۲۲ کانونی دووه‌م ۱۹۴۶ له‌گۆڤه‌پانی چوارچیرادا به‌سترا، هه‌مان ئه‌و گۆڤه‌پانه‌یه که قازی محهم‌دو کۆمه‌لیک له سه‌رکرده‌کانی کۆماره‌که له کۆتایی مارتی - ۱۹۴۷ دا تێیدا له‌سێداره‌ دران دوا‌ی گه‌پانه‌وه‌ی هێزه‌کانی داگیرکهری ئێرانی.

به‌لای منه‌وه کۆماری کوردستان که پایته‌خته‌کی مه‌هاباد بوو، به‌و خێراییه‌و به‌ی به‌رگریکردن نه‌ده‌پوخا نه‌گه‌ر پێکهاته سه‌رکرده‌یه‌تیه‌کی جه‌ماوه‌ری شوێشگێڤی بوایه‌و حزب و حکومه‌ت له‌لایه‌ن سه‌رکرده‌یه‌تیه‌کی شوێشگێڤه‌وه به‌رایه به‌پێوه که له جه‌ماوه‌ری میلییه‌وه هه‌لقولابوایه، سه‌رکرده‌یه‌تیه‌کی هۆشیارو به‌ئهمون له‌خه‌باتی شوێشگێڤی رێکخراودا، که پشت به‌ هێزه زه‌حمه‌تکێشه‌کانی گه‌ل به‌ستیت و، ئامۆزگاریه‌کانی باقرۆف به‌ئایه‌تیکی دابه‌زیو نه‌زانیت که نابیت سه‌رپێچیان لێبکرت.

میژوو جارێکی تر جه‌ختی له‌و راستیه کرده‌وه که‌وا زۆرو گران له‌سه‌ر گه‌لی کوردی که‌وت راستی نه‌توانایی و ده‌سته‌وسانی ده‌سته‌ی مولکدار له‌سه‌رکرده‌یه‌تیکردنی بزوتنه‌وه‌ی رزگاربخوایی کوردی هه‌تا نه‌گه‌ر له‌ده‌ره‌وه‌ش پشتیوانی لێبکرت، به‌لکو جه‌ماوه‌ری میلی کوردستانی بریتیه له‌هێزه بنچینه‌یی و سه‌ره‌کیه‌کان له‌م بزوتنه‌وه‌یه‌دا نه‌ک یارمه‌تیه‌کان و پشتیوانی ده‌ره‌کی - له‌گه‌ل ئه‌و بایه‌خه‌ی هه‌یه‌تی و رێزو پێزانینی گه‌لی کوردی بۆ - که‌ته‌نھا فاکته‌ریکی لاوه‌کیه له‌فاکته‌ره‌کانی سه‌رکه‌وتن و بردنه‌وه، ته‌نھا فاکته‌ریکه بۆ پشتیوانی ئه‌م هێزه بنچینه‌یه و چالاککردنی کاروکرده‌وه‌کانی و ئاسانکاری تێیدا و نابیته ئه‌لته‌رناتیفیک بۆ.

۱۱- حاجی مصطفی دادی - بازگان - وه‌زیری بازگانی.

۱۲- محمد ئه‌مین معینی - بازگان - وه‌زیری ناوخۆ.

۱۳- مه‌لا حسین مجدی - ئیمامی مرگه‌وت - وه‌زیری داد.

۱۴- محمود بولی زاده - کوتال فرۆش - وه‌زیری کشتوکال.

۱۵- عبدالرحمن زه‌بیجی.

۱۶- محمد ئه‌مین شریف بگه‌پێره‌وه بۆ کتێبی (The Kurdish Republic of ۱۹۴۶) به‌پینوسی

William Eagleton Jr.

له گه ل نه م که موکوپا نه ش له سه رکردا به تی حزبی دیموکراتی کوردستانیدا نه و
 دامه زانندی لاپه په یه کی نوئی کرده وه له خه باتی ریکخواوی گه لی کورد داو، سه رده میکی
 نوئی تئیدا دهستی پیکرد، که سه رده می ریکخستنی حزبه پیشپه وه دیموکراسیه
 کوردستانیه کانه، به وهش نه و بنکه دروسته پته وهی جیگیرکرد بۆ ریکخستنی
 بزوتنه وهی رزگاریخوازی نیشتمانی له کوردستان، هه روه ک چون هه لقولانی
 وه لامدانه وه یه کی لۆژیکی بوو بۆ پتویسته کی میژوویی، پتویستی دۆزینا وهن حزبیکی
 پیشهنگ و پیشپه وه له کوردستان.. نه م حزبهش دهستکه وتی گه وره ی هه بوو له وانهش
 راگه یانندی کۆماری کوردستانی دیموکراتی و هاندانی شوڤشگێڕانی کورد- له ژێر
 کاریگه ری ده رنه نجامه کانی دامه زانندی نه م حزبه داو چالاکیه کانی له کوردستانی عێراق-
 حزبی دیموکراتی کوردی- عێراقی- که دواتر ناوه کی گۆڕا بۆ -حزبی دیموکراتی
 کوردستان- هه روه ک چون په یدابوونی حزبه که وه ک حزبیکی دیموکراتی پیشپه وه بۆ
 کوردستان خاوهن په یه ویکی روونه و سه ره تایه که بۆ سه رده می خه باتی ریکخواو بۆ
 به دیهاتنی ئامانجه روون و دیاریکراوه کانی له کوردستان به ووتن و به کارو کرده وهش
 گرنگترینی خاله کانی نه م په یه وهش نه مانه بوو^{۱۱}:

۱- -پتویسته گه لی کورد له ئێران حکومه تیکی خودموختاری هه بیت کاروباره
 کارگێڕیه کانی و نه ته وه ییه کانی تری پابه رینیت.

۲- -پتویسته زمانی کوردی زمانی فره می بیت و، پتویسته له پڕۆسه ی خویندندا
 به کاربه ینریت.

۳- -پتویسته خێرا بکریت له هه لبژاردنی نه نجومه نی یاساداناندا بۆ کوردستان به پیتی
 ده ستوری ئێرانی، هه روه ها پتویسته موماره سه ی ده سه لاته کانی بکات
 له سه ره شتیکردنی کاروباره گشتیه کاندا.

۴- -فرمانبه ره کان له کوردستان له کورده کان ده بن.

۵- -نه و داها تانه ی له کوردستان کۆده کریته وه پتویسته هه ر له کوردستاندا خه رج
 بکرین.

^{۱۱} - هه مان سه رچاوه ی پیشوو لاپه ره ۵۷ چاپه ئینگلیزه یه که مه که.

۶- - حزبی دیموکراتی کوردستان ههولدهدات بۆ بهرپاکردنی باشتترین په یوه ندى
برایانه له گه ل گه لى نازربایجانی و نه و که مایه تیانه ی له گه لیدا ده ژین .

۷- - حزبی دیموکراتی کوردستان تیده کۆشیت بۆ گه شه پیدان و چاککردنی کاروباره
رۆشنیبری و تهندروستی و ره شه ئابوریه کانی گه لى کوردی و گه شه پیدان و فراوانکردنی
فیکردن و تهندروستی گشتی و بازرگانی و کشتوکال.

به وشپوهیه ده بینین که په یه پوهی نیشتمانی روونی حزبی دیموکراتی کوردستان -
سه ره پای که موکوپیه کانی له بواره کانی چاکسازی کشتوکالی و پیشه سازیدا - یه که م
به رنامه و په یه پوهی دیموکراتی روونه حزبیکی کوردستانی پیشکەشی بکات و کۆمه لیک
ئامانجی کۆمه لایه تی و رۆشنیبری و تهندروستی له خۆگرتبیت. حزب په یه پوه
رۆشنیبری که ی به دیه تینا به کردنه وه ی خویندنگه کان به زمانی کوردی و خویندنی میژوو و
ئه ده بی کوردی بۆ یه که مجار له میژووی نویدا و هه روه ها رۆژنامه ی کوردستانی به زمانی
کوردی ده رکردو خانه یه کی بۆ چاپ و بلاوکردنه وه له مه هابادی پایته خت دامه زرانده
شاندىکی رۆشنیبری نارد بۆ یه کیتی سۆفیه ت له سالی ۱۹۴۶ و حزب بنکه یه کی تۆکمه و
پته وی دانا بۆ په یوه ندى به راییه کان له کردنه وه ی - ده روزه ی دۆستایه تی سۆفیه تی -
کوردی و له دانانی ريساو بنه مایه کی پته و بۆ ئه م دۆستایه تی، به مه ش کاری باش و
شوینه واری نه مری به جیه تیشته له ماوه ی دۆستایه تی سۆفیه تی کوردیدا، نه ریتیکى نه مر
کرد بۆ گه لى کوردمان، به وه ش حزب یه کیتیه کی نایابی به دیه تینا که نه وکات و تائیتساش
سود به بزوتنه وه ی رزگاربخوای کورديمان ده گه یه نیت هه روه ک چۆن حزب به شداریکرد
له پتوه نکردنی بزوتنه وه ی رزگاربخوای کرودی به بیرۆکه ی مارکسی - لینینی و
بلاوکردنه وه ی بیروبوچونه کانی له نیوان رۆشنیبرانی کورد دا و له ریزه کانی خه باتگێرانی
حزبه پیشکەوتنخوازیه کوردستانیه کاندا.

بوونی حزب و ده سه که وته کانی و تیکۆشانه کانی و هه ستانی به دامه زراندى کۆماری
کوردستان بووه هۆی زیندوکردنه وه ی هه ستی نیشتمانی لای گه لى کورد له چوارچێوه ی
هه موو کوردستاندا، به مه ش بزوتنه وه ی رزگاربخوای کوردی فراوانکردو به شداریکرد
له وه دا که بیکاته بزوتنه وه یه کی میلی و جه ماوه ریی، ئه مه ش له لایه که وه داگیرکه ران و

زه و تکه رانی کوردستانیان له عێراق و تورکیا ترساندو، له لایه کی تریشه وه هانی ناوهنده
 نیشتمانیه کوردیییه کانی داو به شداریکرد له بهرزکردنه وهی مهغه ویات و رۆحی
 شۆرشگێڕانه یان و هاندانیان بۆ ئه وهی به و په پری تواناو هیمه تیان تێبکۆشن له مهیدانی
 تێکۆشانی شۆرشگێڕانه دا، ههروهک چۆن له دل و دهرونی کورده کانداری و کینهی
 وروژاند له دژی داگیرکه رانی ئینگلیزو هاو په یمانه کانیان و داروده سته کانیان ئه وانهی
 که له دژی گه لی کوردی و بزوتنه وه دیموکراسیه نوێیه که ی وه ستانه وه به شداریکرد
 له ئاشکراکردنی هه موو داگیرکه ران به و پێیه ی که دوژمنی سه رسه ختی بزوتنه وه ی
 رزگاریخوازی کوردین ئه مه ش یارمه تیده ر بوو له خێرایکردن له پاگه یاندنی مایه پووج
 بوونی – ئه وه سته و تاقمه کوردیه که وا ده سه لاتداربوون – و سه ر به به ریتانیا بوون
 یان داوای سازشیان ده کرد له گه ل ئه و له گه ل داگیرکه رانی تر دا.
 هیش تاش بزوتنه وه ی رزگاریخوازی کوردی له کوردستانی خۆ ره لات ئه و بزوتنه وه یه ی
 له خۆ گرتووه که حزبی دیموکراتی کوردستان رێکبخست و سه رکردایه تی کردو مۆرکی
 ئه و بزوتنه وه یه و ده سه که و ته کانی و شوێنه واره کانی ئه و ی پێیه وه یه .

پەرەسەندن لە کوردستانی عێراق

بەلام لە کوردستانی عێراق بیرۆکە دیموکراتی و پیشکەوتنخوازیەکان کە لە کاتی جەنگدا بلا بوونەووە و ئەو گۆڕانکاریانەی لە کۆمەڵگەی کوردستانیدا رویاندا و پیشتر ناماژەم پێکردن، بەشداریان کرد لە پەرەپێدانی بزوتنەوێی رزگاریخوازی گەلی کوردیدا بەتایبەتی دواي دامەزراندنی حزبی شیوعی کوردستانی عێراق کە بەناوی رۆژنامەکیەو ناسرا- شۆرش- و (حزبی رزگاری کورد) حزبی شیوعی لە کوردستانی عێراق لە پایزی ساڵی ١٩٤٥ ز دامەزرا دواي هەڵوەشاندنەوێی حزبی شیوعی عێراق- کۆمەڵەی یەکییتی تیکۆشین- و دابەشبوونی بالە عەرەبیەکی بۆ بەشێک کە چونە ناو حزبی شیوعی عێراقی هەڵبژاردو، بەشێکی تری چوو ناو حزبی (الشعب) گەل، بەلام بالە کوردییەکی حزبی شیوعی لە کوردستانی عێراق دامەزراند^{١١} لیژنەی ناوەندی حزبی شیوعی

^{١١} - مامۆستا صالح حەیدەری سکرتێری-شۆرش- لە دەستێکی یادەوێیەکانیدا دەگێڕێتەو دواي ئەوێ رێکخراوی یەکییتی تیکۆشین هەڵوەشاندووە بالە کوردییەکی ئەو رێکخراوە (یەکییتی تیکۆشین) دەستیگەرد بە دانوستان لەگەڵ خوا لیخۆش بوو (فەهد) بۆ ئەوێ بچە ناو حزبی شیوعیەو دەلیت کە دواي چاوپێکەوتن لەنێوان شاندێکی لقە کە پێکھاتبوو لە صالح حەیدەری و عەلی عبدالله و نافع یونس و خوا لیخۆش بوو فەهد زەکی بەسێم لەلایەنی حزبی شیوعیەو، پای سەرکەردەکانی- یەکییتی تیکۆشین- لەسەر ئەوێ جێگیربوو کە رێکخراوەکیان چاکبکەنەو چونکە خوالیخۆشبوو فەهد وەلامی دواکاریەکانیان دایەو سەبارەت بەچۆنیەتی رێکخستنی لقی کردی حزبی شیوعی کە بەمشێوەیە بوو- ئێوە واتە لقی ئێوە بەشێک لە ئەسڵ و بنچینە واتە لە- رێکخراوی یەکییتی تیکۆشین، مادام ئەسڵ و بنچینە بێ هیچ مەرجێک خۆی هەڵوەشاندەووە مادام لقیش سەر بە بنچینە و سەرچاوەی ئەو مەسەلەو روشە کە بەو شێوەی کە ئێوە وەک تاک پەیوەندپێتان کردووە بەحزبەو بێ هیچ کۆت و مەرجێک واتە ئێمە سەریشکران بۆ و توێژکردن لەسەر ئەو مەسەلە و ووتی- ئەم بپارە ئراوە و مشتومڕ لەبابەتە کەدا ناکرێت" ئەم ئەوێ کە مامۆستا حەیدەری دەگێڕێتەووە هەروەها دەلیت: فەهد راپەکی خۆی خستۆتە بەردەمیان کە ئەوێ دەگەیتە نێت حزبیکی جەماوەری کوردی بڕوست بکێت هەموو دلسۆزانی کورد لەنیشتمانپەرەران و نەتەویەییەکان و دیموکراتییەکان لەخۆبگرێت". پاشان بەردەوام دەبیێت و دەلیت " لە پایزی ١٩٤٥ گەڕاینەو- مەبستم خۆی بکەرە کوردەکانی کۆلیژەکان کە خۆشم یەکیک بووم لەوان- بۆ بەغدا و بپاراماندا رێکخراوەکەمان کە پیشتر بەیەکییتی تیکۆشین ناسرابوو لقیک بوو سەر بەکۆمەڵەی یەکییتی تیکۆشین بوو بگۆڕین بۆ- حزبی شیوعی لەچوارچێوەی کوردستاندا کاریکات" و دامەزراندنی حزبیکی جەماوەری دیموکراتی تر بۆ ئەوێ بۆتوانین سەرکەردایەتی بزوتنەوێی نەتەویی دیموکراتی

له كوردستانى عىراق پيڭكها تيپوون له م بهريزانه:-- صالح حەيدەرى-سكرتيري حزب-
 عەلى عەبدوللا و رەشىد عەبدولقادر و عەبدولصەمەد محمد و نافع يونس و كەريم توفيق
 و نوري محمد ئەمىن كە هەر هەموويان لەرۆشنبيراى كوردبوون ئەركات زۆرەيان
 خوێندكاربوون. وە بەدەستپيشخەرى و سەرپەرشتى حزبى شىوعى له كوردستانى
 عىراق- حزبى -- رزگارى كورد- دامەزرا كە رۆژنامەى -- رزگارى بەزمانى كوردى دەرکرد
 -- شۆرش- بانگەوازيكى بۆ كوردەكانى عىراق دەرکرد كە پەيوەندى بكەن بە -- حزبى
 رزگارى كورد- ەو ەو ەوى رێكەوتنى لەگەڵ هەندىك لە نيشتمانپەرورە كوردەكانى
 نمونەى مامۆستای شەهيد عەلى حەمدى و دكتور جەعفەر محمد كەريم و پارێزەر رەشىد
 باجەلان و ئەوانى تر بۆ دامەزراندنى ئەم حزبە ئەمەى خواوەندەش دەقى بەياننامەى
 شۆرشە لەم بارەيەوه^{١١٢}

له كوردستانى عىراق بكەين" مەبەستيشى لەو (حزبى رزگارى كورد)بوو كە شۆرش دايمەزواند وەك چۆن
 لەشونينكى تردا باسى لێو دەكەين.

^{١١٢} - لەكتيبى (قاسم والاكراد) -خناجر و جبال- بەريز ئەحمەد فوزى وەرگيرلوه كە بەياننامەكەى لەكتيبى-
 نضال الاكراد- ەو ەو ەو رەگرتووه لەكانى خۆيدا پارێزەرى كوردى زەيد ئەحمەد عوسمان بەناوى محمد شەيزادەو ە
 بلاويكربوو كە ئەركات قوتابى بوو لەزانكۆى قاھىرەو لەلاوانى خوێنەوارى ەولێرەو ئەندامە پەرلەمان بوو ە
 لەپەرلەمانى يەكتى هاشميدا. مامۆستا صالح حەيدەرى لەدەستئوسى يادگارەكانيدا باسى ئەو دەكات
 سەرکردەكانى -- يەكتى تيكۆشين- كۆيونەو ەيەكيان لەمالى مامۆستا عەلى حەمدى لەگەڵ هەندىك
 لەنیشتمانپەرورەكاندا سازكرد بەمەبەستى دامەزراندنى حزبىكى جەماوەرى كوردى. حەيدەرى دەلالت (ە
 هەندىك لە ئەندامانى حزبى ەيو ەو ەندىك لەسەرەخۆكان ەواكريان كرين و پيارماندا حزبە نوێيەكە ناوبنئين
 (حزبى رزگارى كورد) زمانەكە شيمان ناونا (رزگارى).

بەياننامەى حزبى شىوعى بۇ كوردەكانى عىراق يەكبگرن بۇ دامەزراندنى حزبى رزگارى كورد تىبكۆش بۇ لەناویردنى پلانىەكانى داگیركەرۆ كۆنە پەرستى

لەم رۆژانەدا كە تىیدا جەنگ كۆتایی هات، بەسەرکەوتنى بنەماكانى ئازادى و، روخانى بنەماكانى ھىزە داگیركەرۆ كۆنە پەرستەكان لەخۆرەلەت و خۆرئاوادا، ئەویش بە ئاوابوونى ھىزەكانى ولاتە فاشیەكان ھەموو نەتەوہ بچوك و دىلكراوہكان لەجیھاندا كە خەباتیان كردووە و خوینی پاکیان لەپینا و پێشكەوتندا رۆژاندووە، چاوەپوانە و داوای ئازادىەكانى و مافە نەتەوہیەكانى دەكەت ھەروەھا مافى چارەى خۆنوسین بەپێى رەوشە جیھانیە باوەكان و ئەو بەلگەنامانەى كە ولاتانى یەكگرتو رايگەياندون.

بۆیە پێویستە بەباشى ئەوہ بزانین فیل و تەلەكەكانى داگیركەرۆ كۆنە پەرستى ئیستا بەھەموو ھىزەوہ كار دەكەت، بۆیە ئازادىەكان ناكړیت سوكاپەتيان پێكړیت بەلگو پێویستە بەھىزى جەماوہرى گەل و نیشتمانپەرۆرە دلسۆزەكان وەرگیریت ئەمەش بىرۆكەيەكە بەشێوہیەكى كردارى دەرکەوتووە لەزۆرێك لەولاتانى خۆرئاوادا.

بەناوى -بەرەى بەرگرى- لەفەرەنسائو -بەرەى رۆژەكان- لەیۆنان و -بەرەى رزگارکردنى ولات- لەیۆگسلافیا تىكۆشان و بەرگرى لەدژى ھىزە كۆنە پەرست و داگیركەرەكان دەستى پێكرد.

نەتەوہى كورد بەپێى پلان و تەماخخوازیى داگیركەر دابەشكراوە، پێویستە لەسەرى تىبكۆشیت لەپینا و بپارى چارەى خۆنوسینداو رزگارکردنى كوردستانى گەورە ئەویش بەلابردن و بڕینی رەگ و ریشەى داگیركەرى ئینگلیزى و خزمەتكارەكانى، بە بەكارھێنانى ھىزىكى رێكخراو و بەرێوہبەر لەناوہوہى ھەموو ناوچە كوردیەكاندا بەشێوہیەك كە تەواو یەكگرتووبن لەنیوان خۆیاندا.

لەم رۆژانەدا لەئاكامى ھەولەكانى حزبى شىوعى لەكوردستانى عىراق و نیشتمانپەرۆرەكانى تر حزبى ھەمووان بەناوى -رزگارى كورد- وە لەزۆرێك لە كۆمەلە كوردییە عىراقیە بچوكەكان دروست دەبیّت.

له گه‌ل ئه‌وه‌ی که حزبی شیوعی پارێزگاری له‌قه‌واره‌ی خۆی ده‌کات ئه‌وا به‌شیوه‌یه‌کی ته‌واوه‌تی هاوکاریان ده‌کات بۆ گه‌یشتن به‌ئامانجه‌ هه‌نووکه‌یه‌یه‌کان ئه‌م حزبه‌ وه‌ک چۆن پێشتر خه‌باتی کردووه‌ ئیستاش خه‌بات ده‌کات و به‌رده‌وامیش ده‌بی‌ت له‌سه‌ری له‌پێت‌ناو رزگارکردنی ولاتدا.

له‌کۆتایدا ئێمه‌ وه‌ک حزبی شیوعی داوا له‌جه‌ماوه‌ری گه‌لی کوردی خۆشه‌ویست ده‌که‌ین له‌عێراق کاربکه‌ن بۆ پێش‌خستنی حزبی - رزگاری کورد - و هاریکاری بکه‌ن. هه‌روه‌ها به‌وپه‌ڕی ده‌نگی بلندمانه‌وه‌ داوا له‌هه‌موو نیشتمانپه‌روه‌ران ده‌که‌ین هه‌یج تواناو کۆششێک به‌فیڕۆنه‌ده‌ن و سستی نه‌نوێنن له‌به‌هێزکردنی حزبی - رزگاری کورد دا-.

مه‌کتبه‌ی سیاسی حزبی شیوعی

له‌کوردستانی عێراق

دوای رێکه‌وتن له‌سه‌ر دامه‌زراندنی حزبی رزگاری کورد - ده‌سته‌ی دامه‌زرێنه‌ری حزب هه‌ستا به‌ ده‌رکردنی به‌یاننامه‌یه‌ک تێیدا ئامانجه‌ دوورو قوناغیه‌کانی حزبی رو‌نکرده‌وه‌، ئامانجی نه‌ته‌وه‌یی دووری ئه‌م حزبه‌ش رزگارکردن و یه‌کخستنه‌وه‌ی کوردستان بوو به‌لام ئامانجی قوناغیی خه‌باتکردن بوو بۆ رزگارکردنی عێراق له‌داگیرکه‌رو به‌دیهێنانی سه‌ربه‌خۆیی خۆجێیی بۆ کوردستانی عێراق له‌چارچێوه‌ی یه‌کێتی عێراقیدا ئه‌مه‌ی خواره‌وه‌ش ده‌قی ئه‌و به‌یاننامه‌یه‌ که ده‌سته‌ی دامه‌زرێنه‌ر ده‌ریانکردو له‌کتێبی - قاسم والاكراد - خناجر و جبال - ی به‌رێز ئه‌حمه‌د فوزی - وه‌رگیراوه‌ لا^{١١}.

^{١١} - ١٠٢٦ له‌کتێبی (قاسم والاكراد - خناجر و جبال) ی به‌رێز ئه‌حمه‌د فوزی - چاپه‌ عه‌ره‌بیه‌ یه‌که‌مه‌که‌.

(به یاننامه‌ی حزبی رژگاری کورد) که له لایه‌ن ده‌سته‌ی دامه‌زێنه‌ره‌وه

ده‌رچوووه

یه‌که‌م - ئامانجی بالامان: بریتیه له یه‌ک‌خستنه‌وه‌و رژگارکردنی کوردستانی گه‌وره‌. له‌به‌رنه‌وه‌ی که ناوه‌ندی حزبی له‌کوردستانی عێراقه ئه‌وا ئێمه خه‌بات ده‌که‌ین بۆ رژگاربوونی عێراق له‌ده‌سه‌لات و قه‌له‌مه‌وه‌ی داگیرکه‌رو حکومه‌ته‌ کۆنه‌په‌رسته‌کان که هێشتا له‌گه‌وره‌ترین به‌ریه‌سته‌کانه له‌رێگه‌ی پیشکه‌وتنی کورده‌کانی عێراقدا بۆ گه‌یشتن به‌ئامانجه هه‌ره گه‌وره‌که ئه‌ویش ئازادی و مافی چاره‌ی خۆنوسینه‌.

دوهم - هه‌ڵدان بۆ به‌ده‌سته‌یتانی سه‌ریه‌خۆی کارگیریه‌ی بۆ کوردستانی عێراق که ئه‌وه هه‌نگاوێکی گه‌وره‌یه بۆ دیاریکردنی چاره‌نوسی گه‌لی کوردی.

سێیه‌م - هه‌ڵدان بۆ لابردنی هه‌موو جوهره‌کانی چه‌وساندنه‌وه‌و جیاکردنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی که له‌به‌رامبه‌ر گه‌لی کوردی و که‌مینه‌کانی تر دا پیاده ده‌کرێت.

چوارهم - هه‌ڵدان بۆ دۆزینه‌وه‌و به‌هێزکردنی په‌یوه‌ندیه‌کان له‌گه‌ڵ حزبه‌کان و ناوه‌نده کوردیه‌کاندا له‌ده‌ره‌وه‌ی عێراق بۆ یه‌ک‌خستنی هه‌موو هه‌ول و کۆشه‌شه‌کان له‌پێناو گه‌یشتن به‌ ئامانجه بالاکه - مافی چاره‌ی خۆنوسین و رژگاربوون -.

پێنجهم - هه‌ڵدان بۆ چاکسازی هه‌مه‌گیر بۆ گه‌یروگرفته‌ سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی و ئابوریه‌کان به‌هه‌راهه‌مکردنی مافه‌ دیموکراسیه‌کان و به‌رزکردنه‌وه‌ی ئاستی کشتوکال و پیشه‌سازی و بلاوکردنه‌وه‌ی زانست و زانیاری و زیندوکردنه‌وه‌ی میژووی ئه‌ده‌بی کوردی.

شه‌شهم - گشتاندنی به‌کاره‌یتانی زمانی کوردی له‌هه‌موو ده‌زگا‌کان و به‌رنه‌و به‌رایه‌تیه‌کان و قوتابخانه‌کانی ناوچه کوردیه‌کاندا.

هه‌وته‌م - کارکردن بۆ روئکردنه‌وه‌ی مه‌سه‌له‌ی کورد لای هه‌موو نه‌ته‌وه‌کان به‌تایبه‌تی نه‌ته‌وه‌کانی خۆره‌لاتی ناوه‌پاست.

هه‌شته‌م - کارکردن بۆ دۆزینه‌وه‌ی په‌یوه‌ندیه‌کان و هاریکاری له‌گه‌ڵ حزبه‌کان و رێکخراوه دیموکراتیه‌کاندا.

نۆپەم - کارکردن بۆ دروستکردنی پەيوەندىيە سياسىيەکان لەگەڵ ولاتانی ديموکراتيدا بۆ بەرەنگارىيە وەى پلانەکانى داگیرکەر و کۆنەپەرستى و بەکرێگىراوەکانى کە هەولەدەن بە ئیبنامەى سەعد ئاباد زیندوێکەنەو. و بەرنگارىيە وەى تەکتولاتە داگیرکاری و کۆنەپەرستىەکان کە ئاستەنگ لەبەردەم ئازادىيە گشتىەکان و ئازادى کوردەکاندا بەتایبەتى دروست دەکات. ئەم بەیاننامەيەش وەك پەپرە و بە ئیبنامەى حزبى نیشتمانى وابوو.

دواى ماوەيەکی کورت لە کارکردن زۆربەى بنگەى جەماوەرى هیوا هاتنە پال حزبى رزگارىە وە کە لەسالى ١٩٤٥ دا بەتەواوەتى کۆتایى پێتات هەروەها ديموکراسىيە کوردەکانى تریش هاتنە ناو پیزەکانىە وە هاوشان لەگەڵ ئەندامەکانى حزبى شىوعى لە کوردستانى عێراق - شۆرش - و سەرکردایەتیکردنى رێکخراوەکانى ئەم حزبى گرتە دەست کە وەك بەرەيەکی نیشتمانى کوردى وابوو.

لەسەردەمى - شۆرش - و - رزگارى^{١١٠} دا بزوتنە وەى رزگارىخوازى کورد دروشمەکانى تێکۆشانىيان لە دژی داگیرکەر و حکومەتە کۆنەپەرستەکان بەرزکردەو لە پێناو مافە نەتەوايەتیهکاندا بۆ گەلى کورد لە چوارچێوەى عێراقىيى ديموکراتى و رزگارىبوو لە دەست داگیرکەر، بپواى ئەم دوو حزبەش ئەو بوو رزگارىبوونى گەلى کوردى لە عێراق بەندە بە رزگارکردنى عێراق لە داگیرکەر و بونیادنانى حوکمىيى ديموکراتى تێیدا ئەمەش لە بروسکەيە کدا هات کە - حزبى رزگارى کورد - ناردى بۆ کۆنگرەى وەزیرانى دەرە وەى ولاتانى زلەيز لەمۆسکۆ دواى کۆتایى هاتنى جەنگى جیهانى دووهم کە ئەمەى بە دەق تێیدا هاتبوو^{١١١}.

(.. بۆيە داواى جێبەجێکردنى داخوازیيە نیشتمانىيەکانى کوردەکان دەکەین لە عێراق لە کاتی کدا کە ئێمە بپرومان وایە ئەو نایەتە دى ئەنھا بە لەناوبردنى داگیرکەر و حکومەتە کۆنەپەرستە ناوچەيیهکان نەبێت و گۆرپىيان بەيەکیيى تری ديموکراتى پاست و

^{١١٠} - حزبى شىوعى لە کوردستانى عێراق بەناوى رۆژنامەکەيەو ناسرا - شۆرش - هەروەك چۆن حزبى رزگارى کوردیش بەناوى رۆژنامەکەيەو ناسرا - رزگارى - بۆيە کانتیک دەوتریت - شۆرش - و - رزگارى - مەبەست پێيان هەربوو حزبەکەيە.

^{١١١} - لا ١٠٤ لە کتێبى (قاسم والاكراد - خناجر و جبال) ی بەرێز ئەحمەد لە وێژى چاپە عەرەبىيە بەکەمەك.

دروست که مافه نه ته و هییه کانی گه لی کوردی له عێراق زامن بکات).

له ژێر کاریگه‌ری شۆپش- و -رزگاری- یشدا بزوتنه‌وه‌ی رزگاریخوازی گه لی کوردی پیوه‌ن بوو به‌بیرۆکه‌ی پیشکه‌وتنه‌خوازی نوێ و مارکسی- لینینی، بووه‌ فه‌لسه‌فه‌ی په‌سه‌ندکراو لای لاوانی رۆشنه‌بیر و نه‌و کرێکارانه‌ی که له‌فیلدی بزوتنه‌وه‌ی رزگاریخوازی کوردیدا کاریان ده‌کرد. نه‌وه‌ش که یارمه‌تیده‌ریبوو له‌مه‌دا بوونی سۆفیته‌ بوو له‌به‌شێک له‌کوردستانی ئێراندا، پشتیوانیکردنیان له‌خه‌باتی گه‌لی کوردی له‌وێ هه‌تا وای لیهات تیکۆشه‌ره کورده‌کان بپوایان وابوو کورد رزگاری نابێت ته‌نها به‌هۆی سۆفیته‌ و پشتیوانیه‌کانی نه‌و و له‌سایه‌ی (فه‌لسه‌فه‌ی سۆفیته‌ - مارکسی لینینی) دا نه‌بێت. به‌تایبه‌تی که دوژمنکاریی داگیرکارانی ئینگلیز بۆ گه‌لی کوردی له‌زیاده‌بوونیکی به‌رده‌وامدا بوو.

نه‌وه‌ش که نه‌م بپوایه‌ی به‌هێزکرد رۆلی ئینگلیز بوو له‌ دژایه‌تیکردنی بزوتنه‌وه‌ی رزگاریخوازی کوردیدا له‌عێراق و ئێران و هاندانی ولاتانی عێراق و تورکیا و ئێران بۆ نه‌وه‌ی له‌ناو خۆیاندا رێکبه‌که‌ون له‌دژی بزوتنه‌وه‌ی رزگاریخوازی کوردی.

حزبی شۆپش- و رزگاری- هاوپه‌یمان رۆژێکی گه‌وره‌یان هه‌بوو له‌قولکردنه‌وه‌و فراوانکردنی بزوتنه‌وه‌ی رزگاریخوازی کوردی و په‌ره‌پێدانی بۆ نه‌وه‌ی بپیته‌ بزوتنه‌وه‌یه‌کی جه‌ماوه‌ریی میلی له‌په‌رووی بنکه‌ی جه‌ماوه‌ری و سه‌رکردایه‌تیه‌وه‌و کاربکات بۆ چاکسازییه‌ کۆمه‌لایه‌تی و رۆشنه‌بیره‌کان به‌ته‌نیشته‌ ئامانجه‌ نیشتمانیه‌ هه‌ره‌ گه‌وره‌کانه‌وه‌و له‌کارکردنیشدا تیۆری شۆپشگێڕی په‌یڕه‌و بکات.

هه‌ردوو حزب کۆششێکی باشیان کرد که جێی ستایشه‌ له‌خسته‌نپه‌وی مه‌سه‌له‌ی کوردیدا له‌نیوه‌نده‌ نیوده‌وله‌تیه‌کاندا و پیشکه‌شکردنی یاداشتنامه‌ به‌ دامه‌زراره‌ نیوده‌وله‌تیه‌کان و کۆنگره‌ی وه‌زیرانی ده‌ره‌وه‌ی چوار ولاته‌ گه‌وره‌که‌ بۆ کۆنگره‌ی سان فرانسیسکو و به‌ده‌رکردنی بلاوکراوه‌و نامیلکه‌، نه‌مه‌ی خواره‌وه‌ش ده‌قی یاداشتنامه‌یه‌که‌ نێراوه‌ بۆ کۆنگره‌ی وه‌زیرانی ده‌ره‌وه‌ی به‌ریتانیا و به‌کێتی سۆفیته‌ و نه‌مریکا^{۱۱۷} له‌مۆسکو.

مۆفایه‌تی خۆشحال و شادومان بوو به‌کۆتایهاتنی جه‌نگ و سه‌رکه‌وتنی هێزه‌

^{۱۱۷} - ۱۰۴ سه‌رچاوه‌ی پیشوو.

دیموکراسیه‌کان و به‌زینی دزیوتترین شیوه‌کانی داگیرکر- فاشیزم- له‌خۆرئاواو خۆره‌لاتدا گه‌لی کوردی پارچه‌پارچه‌کراو و به‌شخوارو هه‌ر له‌زۆر زوه‌وه له‌ژێر نێله‌ی زوڵم و چه‌وساندنه‌وه‌دا ده‌نالتینیت و بێبه‌شکراوه له‌هه‌موو مافه نه‌توه‌یی و مرۆپیه‌کانی ئه‌ویش له‌ئه‌نجامی پیلان و به‌رژه‌وه‌ندیه‌کانی داگیرکهری به‌ریتانی و حکومه‌ته‌ کۆنه‌په‌رسته فاشیسته‌کان له‌ئێران و تورکیا و عێراقدا.

به‌بۆنه‌ی کۆتایی هاتنی جه‌نگ و سه‌رکه‌وتنی هاوپه‌یمانان گه‌لی کورد هیواداره به‌دادپه‌روه‌رانه‌وه سه‌یری کێشه‌که‌ی بکریته و بێبه‌ش نه‌کریته له‌ به‌لێنه‌کانی هاوپه‌یمانان و به‌لێننامه‌کانی بۆ گه‌له‌ بچوکه‌کان له‌پێناو رژگاریبونی و پرپاردان له‌سه‌ر چاره‌نوسی.

ئێستا که له‌مۆسکۆ وه‌زیرانی ده‌ره‌وه‌ی سی‌ ولاته مه‌زنه‌که‌ کۆده‌بنه‌وه هیوادارین به‌چاوی وێژاندنه‌وه بپواننه کێشه‌ی گه‌لان و نه‌ته‌وه‌کان.

ئه‌مه و حزبی رژگاری کورد خۆشحاله‌ که ئه‌م خالانه‌ بخاته پێش چاوتان که په‌یوه‌ندیان هه‌یه به‌ مه‌سه‌له‌ی گه‌لی کوردو ناشیه‌وه له‌خۆره‌لاتی ناوه‌پستدا:-

۱- ئیمه‌ پشتیوانی له‌ خه‌باتی برا کورده‌کانمان ده‌که‌ین له‌ئێراندا له‌گه‌ڵ برا ئازربایجانیه‌کانیان له‌پێناو سه‌ربه‌خۆیی خۆجێیی و حوکمی دیموکراسی و تیکۆشان له‌دژی حکومه‌تی کۆنه‌په‌رست و ئه‌وانه‌ی سه‌ر به‌ون.

۲- به‌چاوی بایه‌خه‌وه بپوانرێته ره‌وشی گه‌لی کوردی له‌تورکیا که حکومه‌تی فاشسته‌ی تورکی به‌شیوازه‌گه‌لیکی درێندانه‌ مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵدا ده‌کات بۆ ئه‌وه‌ی به‌ته‌واوه‌تی له‌ناوییه‌ریته و به‌زه‌بری هێز بیکاته‌ تورک.

۳- گه‌لی کوردی له‌عێراق ره‌وشی زۆر خراپ بووه به‌پاده‌یه‌کی زۆر خراپ و بێبه‌شکراوه له‌هه‌موو مافه ده‌ستوریه‌کانی ئه‌مه‌ش به‌هۆی بوونی داگیرکهری به‌ریتانی حکومه‌تی کۆنه‌په‌رستی ئێستا و شیوازه‌ درێندانه‌که‌یه‌وه سوتاندنی گونده‌ بارزانیه‌کان و ناوچه‌کانی ده‌وروبه‌ری و په‌راگه‌نده‌کردنی هاوڵاتیان چه‌ند شایه‌ت‌حالیکی کردارین له‌سه‌ر ئه‌وه‌ بۆیه داوا ده‌که‌ین داخوازیه‌ نیشتمانیه‌کانی کورده‌کان له‌عێراق جێبه‌جێ بکریته.

له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا ئیمه‌ پێمانوایه‌ ناکریته ئه‌وه به‌دی بیت ته‌نها به‌ له‌ناوبردنی داگیرکهر

ولاتیانی کۆنه پەرستی ئیستا نه بیست و گۆرینی به یه کۆکی تری دیموکراسی راست و دروست که مافه نه ته وه بیه کانی گه لی کوردی له عێراق زامن بکات... ئەمە و سەرئێمان پراکتیشان بۆ ئەم پاستیانه هیوادارین به رۆحیکێ مۆبیانه وه چاره سهری بکه ن چونکه چاره سه رکردنی به شیوه یه کی واقعی دروست ده بیست هۆکارێک بۆ بوژانه وه ی مه ده نیه ت و ناشتی له خۆره لاتنی ناوه راستدا.

"لیژنه ی ته نفیزی حزبی رزگاری کورد"

هه ردوو حزب کۆششیکێ به هاداریان کرد له سه ر ئاستی خه باتی فیکریدا، هه ردووکیان به رگریان کرد له مافه کانی گه لی کوردو له پێویستی بوونی حزبه کان و رێکخراوه دیموکراسیه کوردستانیه کان. هه روه ک چۆن هه ردوو حزب کاریان کردو تیکۆشان بۆ دامه زراندنی حزبی دیموکراتی کوردی- عێراقی که دواتر ناوه که ی کرا به حزبی دیموکراتی کوردستان به لām هه ردوو حزبه که له ئاستی ئه رک و روداوه کاندایه بوون و دروشمی خه یالی و ئامانجی دووری نامو مکینیان هه بوو هه روه ها پێکهاته چینه یه تی و فیکریه که یان فشه ل بوو.

به ته نیشت ئەم دوو حزبه شه وه هه روه ها لقێ حزبی (ژ.ک)یش له کوردستانی عێراق به سه رکردایه تی مامۆستا ئیبراهیم ئەحمه د هه بوو... ئەم لقه ی کۆمه له ی (ژ.ک) لایه نگری له سلێمانی و که رکوک و کفری هه بوو. لیژنه ی لقه که ش جگه له مامۆستا ئیبراهیم ئەحمه د پێکهاتبوو له هه ریه ک له مامۆستا ئیسماعیل شاوه یس و شاعیری میلی فایه ق بێگه س و خانوو زه کیه بابان و ئەوانی تر.

هه روه ها لقی کوردی حزبی شیوعی عێراقیش هه بوو که مه لا شه ریفی ئه ربیلی ده یبرد به رێوه و رۆژنامه ی (ئازادی) به زمانی کوردی ده رده کرد به لām ئەم لقه زۆر لاواز بوو به راده یه ک ته نها چه ند رێکخراویکی بچوکی هه بوو له هه ندێک له شه ره کاندایه ک سلێمانی و هه ولیئرو که رکوک.

ئەمە له بواری سیاسیدا به لām له مه یدانی سه ریازیدا ئەوا له سالی ۱۹۴۳ وه بزوتنه وه یه کی سه ریازیی بچووک له ناوچه ی بارزاندایه پویدا- به سه رکردایه تی مه لا مسته فای بارزانی که له

مەنفاكەى ھەلھاتىبوو بەنھىنى گەيشىتېۋە ناۋچەى بارزان و ھەستا بەداگىركردنى چەند مەخفەرىك و دروستكردنى كۆمەلئىك مەفرەزەى چەكدار لەو بارزانیانەى كە بەدەست زولم و زۆرى حوكمى پادشاییەو دەیانالاند، سەرەپای ئەوەى ئەمە ھیچ ئامانجىكى نەتەوہەى كوردیى گشتى ھەلنەگرتىبوو، بەلام نیشتمانیپەرورە كوردەكان بە بزوتنەوہەىكى دادپەرورەرانەیان دانا دژ بە چەوساندنەوہى نەتەوہەى و زولم و ستمى بىگانەو داگىركەر بۆیە پشتیوانیان لىكردو ھەولیاندا سودى لى ببینن و پەرەى پىیدەن بۆ ئەوہى ببیتە بزوتنەوہەىك كە ھەلگىرى داخوازییە نەتەوہەىكانى كورد بىت و نیشتمانیپەرورە كوردەكانى تر بەشداری تیدا بکەن لەبەشەكانى تری كوردستان و پاشانىش وویستیان بارزان ببیتە پىگەى سەرھەلدانى شۆرپشكى كوردیى نیشتمانیى نوئى و لەمبارەىشەوہە حزبى ھىوا ھەولئىكى زۆرى خستەگەر و ژمارەىەك ئەفسەر كەلەناو ئەم حزبەدا بوون وەك سەید عەزیز سەید عەبدوللای شەمزىنى و سەرۆك میرھاج ئەحمەدو خوالىخۆشبوو موقەدەم ئەمىن رەواندوزى و شەھىدان سەرۆك موستەفا خۆشناو و سەرۆك یەكەمى روكن عىزەت عەبدولعەزیز و مولازمى يەك خەيروللا عەبدولكەرىم و مولازم محمد قودسى، پەيوەندیان بەم بزوتنەوہەىەو كەرد كەوا سەرۆكەكەى مەلا موستەفاى بارزانىى بوو كە ئامادەىى نیشاندەا بۆ ھارىكارىكردن لەگەل حزب و لەگەل ئەماندا. ھەر لەسالى ۱۹۴۴ بزوتنەوہى بارزانى تەبەنى داخوازییە نەتەوہەىكانى كەرد ئەوہش بەھۆى كارىگەرى حزبى ھىوا و ئەو ئەفسەرەنەوہە بوو كە لەسالى ۱۹۴۵ دا و داوى ھەلوەشانەوہى حزبى ھىوا (لىژنەى ئازادى)یان دامەزراندو مەلا مستەفايان راسپارد سەرکردایەتى خەباتى چەكدارىى بگات و كار بگات بۆ فراوانكردنى ناۋچەى شۆرپ و گشتاندىنى بزوتنەوہە چەكدارىەكان ئەگەر جەنگ دەستى پىكردەوہو بۆ ئەمەش مەلا مستەفاى بارزانى پەيوەندىكرد بە ژمارەىەك لەسەرۆك ھۆزە كوردیەكانەوہە و ئەوانىش بەلئىنیاں پىدا كە یارمەتى بدەن لەدژى حكومەتى عىراقى.

بەلام كاتىك حوكمى پادشاییى ھىرشى كەردە سەر بارزان لە ۱۰ ئابى ۱۹۴۵داو بەپشتىوانى ھىزى ئاسمانى بەرىتانى و لەژىر سەرپەرشتى ژەنرال (رەنتن)ى بەرىتانیدا ئەوا خاوەن مولكەكان و ئاغا كوردەكان بەلئىنەكانى خۆیانیاں نەبردە سەرو نەجولان بۆ

پشتیونیکردن له بارزان و جه نگاوه ره کانی نه وانه ی که ته نها بۆ ماوه یه کی دیار یی کراو نه بیټ نه یان توانی خۆږاگرین و دواتر کشانه وه بۆ کوردستانی ئیتران- نه و ناوچه یه ی که سوپای سوری سۆڤیه تی لیږوو- دواتریش خۆیان خسته ژیر فره رمانی حکومه تی کوردستانی دیموکراتی که لینیانه وه هینژیکه بارزانی چه کدار دروستکرا که له (۱۲۰۰) بارزانی پینکها تیبوون له ژیر سه رکردایه تی مه لا مسته فادا که پله ی ژه نرالی پیدرا له سوپای کوردستاندا له گه ل هه ندیک سه رۆک هۆزی تر دا وه ک سه ید حمه ره شیدخان و عومه ر ئاغای شکاک ، هه ر له وکاته شه وه هه ندیک بانگه شه ی نه وه ده که ن که ژه نرال مسته فای بارزانی ژه نرال بووه له سوپای سوری سۆڤیه تدا ره نگیشه نه وه به هۆی لیکچوونی جلی نه فسه رانی سوپای کوردستان و جلی نه فسه ره کانی سوپای سوری سۆڤیه ته وه بوو بیټ کاریگه ری هه بوو له سه ر بلاو بو نه وه ی نه م پرۆپاگهنده یه که وا داگیرکهران و زوپنا ژه نه کانیان بانگه شه ی بۆ ده که ن.

کورد ه عیراقیه کانیش و له پیشیانه وه نه فسه ره دلیره کورده کان: سه رۆکی یه که می روکن عیزه ت عه بدولعه زیز و سه رۆک میرحاج نه حمه د و سه رۆک بکر عه بدولکه ریم و سه رۆک موسته فا خۆشناو و مولازمی یه ک نوری نه حمه د ته هاو مولازمی یه ک خه یرو لالا عه بدولکه ریم و مولازم محمد قودسی و مولازم جه لال نه مین رۆلئیک شه ره فمه ندانه یان گپرا له به رگریکردن له کۆماری کوردستانی دیموکراسی.

پاستیه میژوییه کانیش جارئیک تر جه ختیا کرده وه له سه ر نه و- رۆل- ی که وا مولکداره کان و هۆزه کوردیه کان ده توانن بیگتین و مایه پووچی نه م تاقمه له مه یدانی سه رکردایه تیکردنی شوږشدا.. نه و رۆلی گپرا له ئاشکر اکردنی زه منیه تی کۆن و هۆزایه تیداو له په ره سه ندنی بزوتنه وه ی ریزگار یخوازی کور دیدا بۆ بزوتنه وه یه کی میلیی.

هه ره وه ک چۆن نه م روداوانه که هاوکات بوون له گه ل جولانه وه ی بارزانی له سالێ ۱۹۶۵دا، به شداریان کرد له وه ی بزوتنه وه ی ریزگار یخوازی نه ته وه یی گه لی کوردی بکه نه بزوتنه وه یه کی میلی دژ به داگیرکهره کۆنه په رستی، شوږشگپری له شیوازیدا و دیموکراسی و پیشکه وتنخوازی له سروشتی و ئامانجه کانی داو، جه ماوه ری له ناوه رۆک و

بنكه و سهركردايه تييدا به تاييه تي دواي مايه پووچيپووني تاقمه ململانيكه ره كان له هۆزچيه تي و بورجوزايه تي و هه ميشه سازشكار له گه ل داگيركه ران و زه وتكه راندا، نه وه ي سه لماند تواناي سهركردايه تيكردني نيه و ناتوانيت بهرده واميتي به خه بات بدات هه ريويه بووني سهركردايه تيه كي ميللي هۆشيارى شۆپشگيرى خۆپراگر كه له ناو جه رگه ي گه له وه هه لقولاييت بووه پيوستى و زه روه ت، سهركردايه تيه ك له پهره سه ندنه كانى بزوتنه وه ي رزگاريوخوازي تىگات و دهرك به بهرپرسيارىتیه گه وره كه ي بكات و پاشانىش بۆ دۆزینه وه ي پيشپه وانىكى شۆپشگيرى ديموكراسى بۆ بزوتنه وه ي رزگاريوخوازي گه لى كوردى .. بۆ نه مه ش نه و حزيانه ي كه له و كاته دا له كوردستاندا كارىان ده كرد ده ستيان كرد به پيه ونديكردن به نيشتمانپه روه ره كورده كانه وه كه له و به شيه ي كوردستاندا بوون ده كه وته ژير ده سه لاتی داگيركه رى سۆفيه تيه وه .

بۆ نه مه ش سهركردايه تي شۆپش مامۆستا حه مزه عه بدوللاي پاريزه ريان نارد بۆ ئيران بۆ نه وه ي له وي پيه ونه ي بكات به سۆفيه ت و نيشتمانپه روه ره كورده كانه وه كه له وي بوون، هه ر به و شيوه يه ش مامۆستا حه مزه عه بدوللا له وي پيه ونه ي كرد به نه فسه ره كورده كان سه رۆك ميرحاج و سه رۆك موسته فا خۆشناو و نه وانى تر و هه روه ها به مه لا مسته فاي بارزانپه وه له گه لياندا گه يشته برپارىكى گرنگ نه ويش كاركرده بۆ دامه زاندى حزيكى پيشپه وي ديموكراسى له كوردستانى عيراق له سه ره مانشيوه ي (حزبى ديموكراتى كوردستان) و حزبى ديموكراتى ئازربايجان كه تازه له كوردستان و ئازربايجانى ئيران دروست بوو بوون، دواي نه وه ش مامۆستا حه مزه عه بدوللا گه رپيه وه بۆ كوردستان بۆ پيه ونديكردن به سهركردايه تي شۆپش و رزگارى و لقى "ژ.ك" وه وتويزكردن له گه لياندا ده رباره ي هه مان بابته له به رامبه ر نه مه دا سهركردايه تي شۆپش و رزگارى هانيان دا بۆ نه وه ي نه م نه ركه نيشتمانپه به نه نجام بگه يه نيته دواي نه و كه دهسته ي دامه زينه ر بۆ حزبى ديموكراتى كوردى - عيراق پيكه يترابوو.

دامه‌زاندنی حزبی دیموکراتی کوردستان^{۱۱۸}

مامۆستا حەمزە عەبدوللە لە ئێران بێرۆکی پێکھێنانی حزبی دیموکراتی پیشڕەوی لە کوردستانی عێراق گەڵاڵە کرد لە سەر فۆرم و شیوەی حزبی دیموکراتی کوردستان - ئێران بەرێکەوتن لە گەڵ بەرێزان میرحاج ئەحمەد و موستەفا خۆشناو و سەید عەزیز شەمزی و هەندێک لە نیشتمانی پڕۆژە کوردەکانی تر بۆ ئەمەش دەستەبەکی دامەزرێنەر یان پێکھێنەر بە سەرۆکایەتی فەخری مەلا مستەفای بارزانی. دەستەبەکی دامەزرێنەر بە یاننامەکیان بۆ گەلی کوردی لە عێراق دەرکرد. بە یاننامەکی لە چاپخانەی کوردستان لە مەهاباد چاپکرا. بە یاننامەکی بانگەوازی بۆ بۆ مەمور نیشتمانی پڕۆژەکان و کۆمەڵە کوردەکان لە عێراق بۆ تێکشکان و یەگەرتن بۆ دامەزراندنی ئەم حزبی دیموکراتی پیشڕەوی نوێ.

پیش دەرچوونی ئەم بەیاننامەیەش مامۆستا حەمزە چەندین راپۆرتی نووسیویو بۆ سەرکرده نیشتمانپەرورەکان لە عێراق - سەرکرده کانی شۆپش و ژ.ک - لەبارە ی ئەم بڕۆکە یەوه داوای لێکردیوی بۆ لێک تێگە یشتن و یە کگرتن لە بێناو سەرکەوتنی ئەم

١٨ - له باره ی چۆنه تی لروستبوونی پارتیه وه ماموستا صالح حهیدهری له دهستنوسی یادهوهریه کانییدا دهنوښت "لوی ئه وه ی برا تیکۆشه ره کاک که له کوماری کوردستان بوون بریاریان دا حزینکی ئوئ دابه نه زینن له سه ره مان شینوای پارتی دیموکراتی کوردستانی که وا قازی محمهد سه رکر دایه تی ده کرد، ده لیم لوی ئه وه ی بریاری ئه و دیان دا نوینه زینکی خویان نارد بۆ به غداد بۆ ئه و دانوستانمان له گه لدا بکات له و باره یه وه، ئه و نوینه ره ش که نیرابوو ماموستا حمزه عه بدوللا بوو" پاشان به رده وام ده بیت و ده لیت "ناویراو پلۆبۆچونی برا تیکۆشه ره کانی خلی له کوماری کوردستانی بۆ خستینه پهو له و کورده عیراقیه نه ی که وا له گه ل بارزانیدا کشابو نه وه که له مه دا بوخت ده کرتنه وه:

"پۆیستە حەزینیکی دیموکراتی نەتەوهیی فراوان دابەزنێتێت هەموو رەگەزە کوردییە دلسۆزەکان لەخۆبگرێت لە نەتەوهییەکان و دیموکراتیەکان و شیوعیەکان، بۆ ئەوەی سەرکردایەتی خەباتی گەلی کوردی لە کوردستانی عێراق بکات و بێتە بنێشەرەوی مێژوونەوی رزگارخوازی کوردی.

بۆ بەبىھاتنى ئىۋەش پىۋىستىگرا ھەموو رىڭخراۋەكان لەكوردستانى عىراق ھەبوون خۇيان ھەلبوەشىئىنەۋە لەرزىيىكى دىمىركراتىدا خۇيان رىڭبەخەنەۋە " مامۇستا حەيدەرىي لەمامۇستا حەمزە ھەبىدوللەۋە ئىۋەتەبە دەڭىزىنەۋە كە : " بېيارە لەسەركردايەتى حەزىە ئۆيىيەكەدا كەسايەتى گۆمەلەيەتى مولكدار ھەبىن بەھۇي ئىۋە دەسلەلات ۋەقەلەمپەۋىيەۋە كە ھەيانە لەئاۋ ھەندىك لەئاۋەندە عەشايرەيىيە كوردىيەكاندول بەتايىبەتەش ناۋى ھەتتاۋون كە ئىۋەلەش شىئە لەتەغىي كورى شىئە ھەحمودى ھەفەدول كاكە زىاد ئاغاۋون.

‘بیرۆکه یه دا له سه ر پێشنیاری ئه ویش عه لی عه بدوللای ئه ندازیار ئه ندای مه کته بی سیاسی حزبی شۆرش چوو بۆ سلێمانی بۆ بینینی مامۆستا ئیبراهیم ئه حمه د سه رۆکی لقی حزبی دیموکراتی کوردستان- که لقی ژ. ک بوو- گۆڤا بۆ -حزبی دیموکراتی کوردستان- له کوردستانی ئێران.

له و دیداره دا باسی بابته ی دامه زانندی ئه م حزبه کرا - حزبی دیموکراتی کوردستان- دوا ی ئه م دیداره ش دیداریکی تر به داویدا هات دوا ی گه شتکردنی مامۆستا ئیبراهیم ئه حمه د و کۆبونه وه ی له گه ل مامۆستایان صالح حه یده ری و نافع یونس و عه لی عه بدوللا، به لام مامۆستا ئیبراهیم ئه حمه د شینه یی کرد له هه لوه شانده وه ی لقی - حزبی دیموکراتی کوردستان- دا بۆ ئه وه ی ره زامه ندی سه رکرده یه تی - قازی محمه د- له سه ر ئه مه وه ریگریت، له به هاری سالی ١٩٤٦ دا مامۆستا حه مزه عه بدوللا له کوردستانی ئێران وه گه راپه وه بۆ سلێمانی و په یوه ندیکرد به مامۆستا ئیبراهیم ئه حمه د وه، هه روه ک چۆن په یوه ندیکرد به سه رکرده یه تی حزبی شۆرش وه که ئه وان مامۆستا (نافع یونس) یان ئاردبوو بۆ سلێمانی بۆ ئه نجامدانی ئه و دیداره، له و کۆبونه وه یه دا رێکه و تن کرا له سه ر هێله سه ره که کان بۆ پێکهێنانی حزبه نوێیه که که سه رکرده کانی شۆرش له رووی مه بده ئیه وه ره زامه ندبوون له سه ر دروستبوونی له هاوینی ١٩٤٦ دا مامۆستا حه مزه چوو بۆ به غداو بووه میوانی هه ندیک له سه رکرده کانی شۆرش و له وێ ده ستنی کرد به په یوه ندیکردنی رێخۆشکه ری له گه ل هه ندیک له سه رکرده کانی شۆرش و رزگاریدا بۆ دامه زانندی حزبه نوێیه که، ئه م دوانه ش ده ستیان کرد به ئاماده کاریی بۆ به ستنی کۆنگره که ی، به لام به داخه وه ناکوکیه ک رویدا له نێوان مامۆستا حه مزه که نوێنه ری ده سته ی دامه زڕینه ری حزبی دیموکراتی کوردی- عێراق- و بریکاری مه لا مسته فای بارزانی دا، که هه موو ده سه لاتییکی پێدرا بوو له لایه ک و له نێوان مامۆستا صالح حه یده ری که هه ندیک له سه رکرده کانی شۆرش پشتیوانیان لێ ده کرد له لاکه ی تروه وه، ئه وه ش ده رباره ی بابته تیکی لاوه کی بوو په یوه ندی هه بوو به خسته ناوه وه ی دوو خاوه ن مولکی

گەرە "ی نیشتمانپەرورە وە هەبوو بۆ ناو سەرکردایەتی حزبە نوێیەکە. ئەوکات مامۆستا حەیدەرێی نارازی بوو لەوەی ئەو دوو کەسە بخزێنە ناو سەرکردایەتی حزبەکە و ئەوەش بوو هۆی رودانی دووبەرەکی و جیاپوونە و لە کۆنگرە ی حزبی شیوعی لە کوردستان کە لە ئابی ساڵی ١٩٤٦ لە شارێ بەغدا بەسترا. لە و کۆنگرە یەدا مامۆستا صالح حەیدەرێی و لەگەڵیشدا بەرێزان نافع یونس، حمید عوسمان، جمال حەیدەرێی، عەلی پێشکەوتن کە لە ئەندامانی کۆنگرە ی -شۆرش- جیاپوونە و چوونە پال حزبی شیوعی عێراقی بە سەرۆکایەتی خۆی خۆشیبوو فەمد. بە لایم بەرێزان عەلی عەبدوللەو، کەریم توفیق، عەبدولصەمد محەمد، نوری محەمد ئەمین، محەمد ئەمین مەعروف، رەشید عەبدولقادریش پێیان باش بوو بێنە ناو حزبی دیموکراتی کوردستان و بەوشێوەیە ئەندامانی حزبە نوێیەکە لە ئەندامانی کۆنگرە ی رزگاری و شۆرش پێکھاتن کە بپاریاندا حزبی دیموکراتی کوردی پێکبێت.

مامۆستا حەمزە بەم هەلسۆکەوتە ی لە گەڵ مامۆستا صالح حەیدەرێ و کۆمەڵکەیداو نیشان ئەدانی نەرمیی پێویست بۆ پاراستنی یەکیێتی شۆرش بوو هۆی ئەوەی ئەوانە پەرتەواژە بکات کە لە باشترین رۆشنگیری هەولێریبون، هەروەها لەوانە بوون رۆژیکی شەرفمەندانە یان هەبوو لە دروستبوونی هەردوو حزبی شۆرش و رزگاری و لە پەرەپێدانی

١١٩ - مەبەست لەم دوو مولکدارە بەرێزان شیخ لەتیفی کوپی شیخ محەمد بوو کە مامۆستا حەمزە وەک جیگری سەرۆک سەپاندی و، بەرێز محەمد زیاد ئاغای غەفوری بوو وەک جیگری دووەم لە لێژنە ی مەرکەزیدا. سەبارەت بە هەلۆیستیشیان لەم مەسەلە یەدا مامۆستا صالح حەیدەرێی رابوو چونەکانی خۆی لە دەستخۆسی یادە وەرێکانیدا بەمشێوە یاس دەکات: "سەرکردایەتی حزبە نوێیەکە پێویستە پێکھاتبێت لە رەگەزو کەسایەتیە شۆرشگێڕیە کوردییە دلسۆزەکان و لەسەر بنچینە ی توانستی زەینی و سیاسی و زانستی بێت نەک لەسەر بنچینە ی پلە ی کۆمەلایەتی - کە بەهۆی مولکدارێ وە دروست بوو بێت - بۆ ئەم ئەندامە یان ئەو ئەندامە. لەسەر ئەمەش ئێمە رەتەمانکردووە ئەو دوو کەسە لەسەر دلاوی نوێنەرە کە دانرابوون بێنە ئەندام لە سەرکردایەتی حزبە نوێیەکەدا، هەروەها نوێنەرە کە پێداگری کرد لەسەر ئەوەی هەموو ئەو رێکخراوانە هەلبووە شێتێرنە وە کە لە کوردستاندا هەبوون. ووتی پێویست ناکات لە قونای ئیستادا شیوعیەکان رێکخستنیکی تایبەتی و سەرەخۆی خۆیانیان هەبێت، لەسەر بنچینە ی ئایدۆلۆژیی لە بەرئەوەی کە: چینی کرێکار لە کوردستاندا نیە، کۆمەڵگە ی کرێش کۆمەڵگە یەکی سەرەتایی عەشایەری و هێزی سەرەکی لە شۆرشێ کوردیدا بریتێ لە جەماوەری دلسۆز بۆ ئامانجە نەتەویییە کوردیەکان.

بزوتنه وهی رزگاریخوازی کوردی و بلاوکردنه وهی بیرۆکهی پیشکه وتنخوازی و دیموکراسیدا.

له کاتیکیدا که پتویست بوو ههروهه پاستربوو نه مهسه لهیهی به جی بهیشتایه بۆ نه دامانی کۆنگره که نهو دوو مولکداره نیشتمانپهروههیه نه سه پاندایه و پاشانیش نه دهسته رۆشنبیره به ناگایهیه له پیتناو مولکداره نیشتمانپهروهه کاندایه پهرته وازه نه کردایه.

بهوشپوهیه ده بینین سه رکردایه تی پارتی دهستی به کاره کانی کرد له گه ل روودانی جیابوونه وهیه کی ترسناک له ناو ریزه کانی شۆرشدا^{۱۲۰} نه مه له کاتیکیدا نه رکێ نهو بوو سوورییت له سه ره کیستی شۆرش و تیروانیی نهو سه رکردانه قه بول بکات. نه م ناکۆکی و کهرتبوونهش بووه هۆی جیابوونه وهی ههردوو رێکخواوهی شۆرش له ههولپهروه واندوز له حزبه نوییه که و چوونه پال حزبی شیوعی عێراق نه مهش کاریگه ریه کی سلبی له ناو ریزه کانی حزبه نوییه که دا به جی هیشته لهو دوو شاره دا و، بزوتنه وهی حزبی کوردی چهند که سانیکێ به توانا و لیتهاتووی له دهستدا.

من پیموایه هه لویستی سه رکرده کانی شۆرش نه وانهی که به شپوهیه کی مه بده ئی پازی بوون له سه ره دامه زرانندی حزبه نوییه که به لام ره تیان کرده وه بچنه ناویه وه به هۆی سه پاندانی مولکداره نیشتمانپهروهه کورده کانه وه، پاست بوو لهو پوه وه که ره تیان کرده وه نه م دوو که سه بچنه ناو لیژنه ی ناوه ندی حزبه که وه که پتویست بوو بالی

^{۱۲۰} - پروفیسۆر روخارد برینیتس له باره ی بابته که وه ده لیت:

"هه وله کانی هه مزه عه بوللا بق کۆکردنه وهی ره که زه پاستر هه وکان بق ناو بزوتنه وهی کوردی له حزبه که دا به کیستی حزبه پیشنیار کړه وهی ته قانده وه، نهو پیداکړی کرد له سه ره هه لپزارینی دیوان له نوینه رانی نه رستو کراتی کوربی له لیژنه ی ناوه ندی حزبه نوییه که دا نه وهش له سه ره تاره زووی مه لا مسته فابوو که محمد زیاد ناغاو شیخ له تیغی پیشنیار کړیوو وه ک جیگرانی سه رۆکی حزب و هه لپژیراشن" شیخ له تیغیش کړه بچوکی شیخ مه محوده.

"... پینچ له چاکترین سه رکرده کانی شۆرش له ناویاندا صالح و جه مال حهیده ریی پێیان وابوو که مینانه ناوه وهی نه رستو کراته کانی ولات بق ناو سه رکردایه تی حزب وه ک خیانه تکرین وایه له به رامبه ر شۆرشدا، هه ریه یه ره تیان کړه و بینه ناو رێکخواوه نوییه که وه.

عەشایەری سەرلەنوێ نەهێنرتەووە بۆ ناو بزوتنەوەی شۆڕشگێڕی کوردی رێکخراوەی
 رزگاری بوو بوو لە سەرکردە عەشایەری و بورجوازیەکان و بەیلرایە ئەو مولکدارە
 نیشتمانپەرە کوردانە رێکخستنێکی تایبەت بەخۆیان ھەبووایە کە پەیوەندی بەحزبی
 دیموکراتەووە ھەبووایە، وەک ئەوێ لەسەردەمی «رزگاری» دا ھەبوو کە لقیکی
 عەشایەری تایبەتیان ھەبوو.

بەلام ھەلەئێ ئەم تاقمە شۆڕشگێڕە ئەو بوو حزیە نوێیە کەیان بەجێھێشت - سەرەپای
 رازیبوونی مەبدەئیان لەسەر دامەزراندنی و سەرەپای پشتیوانیکردنیان و پێباشبوونیان
 بۆ پێویستی بوونی نمونەئێ ئەم حزیە ئەوان لەسەریان بوو لەناو حزیە کەدا خەباتیان
 بکردایە بۆ سەرخستنی لیستی شۆڕشگێڕە راستەقینەکان. ئەو تێکۆشەرانی بەشیکی
 گەورە لە لێپرسراویتی پەرتبوونی بزوتنەوەی شۆڕشگێڕی پێشڕەوییان لە کوردستانی
 عێراق دەکەوتێ ئەستۆوە. ھەرۆک چۆن مامۆستا حەمزەش بەشیکی گەورە
 لە بەرپرسانی سەرلەنوێ ھێنانەوێ بۆ عەشایەری بەسەرکایەتی مەلا مستەفا بۆ
 سەرکردایەتیکردنی بزوتنەوێ رزگاریخوازی شۆڕشگێڕی نوێ دەکەوتێ ئەستۆوە کە
 بوو ھۆی ئەوێ زۆرجار دوولایەنیە ک لەسەرکردایەتیدا دروست بێت لەرووی پێکھاتەو
 بێرکەندەو ھەلوێستەکانەو ھەرۆما ئەم دوانگیزییە بوو ھۆی لاوازکردنی حزیە
 دیموکراتیە نوێیە کە وایکرد کە مێک ناساغانە لەدایک بوو.

سەرەپای جیابوونەوێ ئەم تاقمە گەورەش لەحزبی - شۆڕش - و رەتکردنەوێ
 بەشداریکردنی لەکۆنگرەئێ دامەزراندنی حزی دیموکراتە نوێیە کەدا لە ١٦ ئابی ١٩٤٦
 لەشاری بەغداد بەشیوەیەکی نەھێنی و بە بەشداریکردنی دەیان نوێنەر ئەندامێکی
 چاودێر لە لقی حزی دیموکراتی کوردستان کە ئەویش مامۆستا ئیبراھیم ئەحمەد بوو.
 کۆنگرە رەزنامەئێ دەرپێ لەسەر پەپرە و پرۆگرام و پەپرەئێ ناوخۆی حزب و لیژنەئێ
 ھەرکەزێ ھەلێژێردراو، بپاریدا رۆژنامەئێ «رزگاری» - دەریکات بۆ ئەوێ بێتە
 زمانحالی حزیە نوێیە کە، بەشیوەیەکی مانگانەو بەنەھێنی دەرەچوو، مامۆستا حەمزە
 عەبدوللاش بوو پێچکەئێ سەرکردایەتە نوێیە کە و سکرێتێرێ لیژنەئێ ناوەندی و

پاشانیش بووه دهسه لاتنداری یه کهم تئیدا. بهوشیویه حزبه پیشپهویه^{۱۲۱} کوردستانی که هاته بوون بۆ ئه وهی سه رکردایه تی بزوتنه وهی رزگار یخوایی کوردی بکات، که له ناوچه رگه یه وه هه لقو لا بوو به رزکه ره وهی دروشمه شوپشگێریه که ی بوو به رگریکه ربوو له سروشته دیموکراتی و جه ماوه ربیه که ی. سه ره پای هه ندیک که موکوپیش^{۱۲۲} که هاوه لیتی له دایک بوونی حزبه که ی کرد، ئه وا رۆلنکی گرنکی سه رکارو سه ره رشتیارانه ی گێرا له هه موو بواره کانی خه باتی نیشتمانیدا وه ک دواتر باسی ده که ی.

په یه وه پرۆگرامی حزبه که و په یماننامه نیشتمانیه که ی جه ختکردنه وه بوو له سه ره ئامانجه کانی که لی کوردی له به ده سه ته یانی مافه نه ته وه یی و دیموکراتیه کانی له چوارچێوه ی به کیتی که ی نیشتمانی بۆ عێراق که حزب داوای به رپا کردنی کرد له سه ره بنچینه یه که ئاره زوومه ندانه ی برایانه ی ئازاد، له بری پێوه لکاندن به زۆر که داگیرکری به ریتانی سه پاندبووی په یماننامه نیشتمانیه که ی حزب جه ختی کرد بۆ وه له سه ره برایه تی عه ره بی کوردی و داوای خه باتی هاو به شی کرد له نێوان هه ردوو که لی عه ره بی و کوردیدا له دژی داگیرکری کۆنه په رستی و فه رمان په وایی سه ره به داگیرکری کۆنه په رستی، هه روه ها له پێناو رزگار بوونی عێراق و سه ره خۆیی ته وا وه تی و به رپا کردنی سستمی که ی دیموکراتی په ره مانی دروست بۆ عێراق، بهوشیویه حزبی که ی کوردستانی

^{۱۲۱} - ناوی یه که می حزبه که "پارتی دیموکراتی کورد-عێراق بوو. له بری ووشه ی حزبی عه ره بیه ووشه ی پارتی لاتینی دانراو به مۆی نامۆیی و نه ناسراوی ووشه ی پارتی و نوپیه که ی له ناوه ندانه کانی کۆمه لگه ی کوردیدا ئه وا حزبه که به ناوی پارتیه وه ناسرا کاتیکیش ده وتو ئیت -پارتی- ئه وا هه تا ئه مه قشمان مانای - حزبی دیموکراتی کوردستان - ده که به نیت - بهوشیویه پارتی بووه ناو و ئاماره دهریک بۆ ناوی ئه م حزبه، کۆنگره ی سێیه می حزیش ناوه که ی گۆری بۆ - پارتی دیموکراتی کوردستان - عێراق- له و کاته وه که له سه رده می لیوا قاسمدا مۆله تی پێدرا بووه حزبی دیموکراتی کوردستان.

^{۱۲۲} - به تێروانی من گرن گرتین که موکوپیه کان جگه له سه پاندی ئه و ئه ندانه مولکدارانه نه بوونی ده قیک بوو له باره ی چاکسازی کشتوکالی و ریشه کێشکردنی ره گی دهره به گایه تی و نه بوونی سیاسه تی که ی شوپشگێری پشت به کۆنکاران و جوتیاران و زه حمه تکیشان و رۆشنی به ره شوپشگێریه کان بیه سته ی پاشانیش نه بوونی ده قیکی راشکاو له باره ی بانگه شه کردنه وه بۆ به کیتی که ی نیشتمانی بۆ هه موو هیزه دیموکراتی و شوپشگێریه کان له عێراقدا.

پېشكە وتنخوازی شوپشگيری بۆ يەكەم جار لە میژووی خەباتی نیشتمانی کوردیدا پەپرە وێکی گشتگیر دەخاتە پوو کە خزمەتی ئامانجەکانی هەردوو گەلی کوردی و عەرەبی دەکات و لە هەمانکاتدا دژ بە جیاپوونە و پێوەلکاندن دەبێتە وە، داوای خەباتی هاوبەش دەکات لە نێوان نیشتمانپەرە کورد و عەرەبەکاندا حزب ئە و دروشمە ناسراوەی داپشت و بلاویکردە وە کە دواتر بزوێنە وە ی دیموکراتی عێراقی تەبەنی کرد ئە ویش ئە مە یە: - لە سەر تاوێری یە کێتی عەرەبی کوردی داگیرکەر و پرۆژەکانی و کلکەکانی لە ناو دەبرێن - هەروەها پرۆگرامە کە داوای چاکسازی کرد لە ژیانی کۆمەلایەتی و کشتوکال و کازایی و بانکەکان و بنچکردنی تەخوینە واری و بلاوکردنە وە فێرکردنی بالۆ دامەزراندنی زانکۆی کوردستان و هەروەها گەشەدان بە زمانی کوردی و ئە دە بە کە ی و بلاوکردنە وە ی رۆشناییی لە کوردستان و کردنی زمانی کوردی بە زمانی فەرمیی لە قوتابخانەکان و دامودەزگاکاندا.

بە لām ئاراستە ی عەشایەری^{۱۳۳} لە سەر کردایە تیدا کە بایە خپێدانی زیاد ی دەدا بە مولکدارە کوردەکان و سەرۆک هۆزەکان رێگریو لە وە ی کە دە قێک بخریتە ناو پرۆگرامی حزیە کە وە بۆ داواکردنی چاکسازی کشتوکالی و تەهیشتنی سستمی دەرە بە گایەتی، ئە م بە ندە کە حزب لە کۆنگرە ی سییە میدا لە ۲۷ - کانوون یە کە م - ۱۹۵۳ دا خستبە ناو پرۆگرامە کە یە وە ئە ویش دوا ی ئە وە ی کە حزب هە لویستی دروستی تەبەنی کرد دەر بارە ی بابە تە کە لە سالی ۱۹۵۱ دا.

^{۱۳۳} - لە م بارە یە وە پرۆقیسۆر بوخارد بریتنیس دە لیت:

" رەخنە لیگرتنی سەرەکی ئاراستە ی سیاسەتی یە کگرتنی کۆمەلایەتی شکستخواریی حەمزە عەبدوللا کرا، هەروەها تێگەشتنە ئە ندامە نە تە وە ییە کە ی بۆ شقپش. کورتکرینە وە ی رەخنە کەش لە سەر خودی سکرتێر ئاژادە بە ک لە جێی خۆیدابوو. چونکە ئە و یە کە م و تاکە بە رپرسی کاروبارە کارگێری و حزیە کانه. حەمزە و نزیکترین پشتیوانەکانی پێیان وابوو کە بە رپاوی شقپشی رزگارخوازی نیشتمانی لە باکووری عێراق نزیکە " سەرکردایە تیشیکرێی بە دە ست سەرۆک هۆزەکان دە بێت، هەروێه وازیان هێنا لە بنیادنانی رێکخراویکی میالی هاندەر و داخوازییە کۆمەلایە تیە کانیان نە خستە ناو پە پەرە وە. لە گە ل ئە وە شدا کە رێکخراوی ناوچە یی رۆژ دروست بوون بۆ حزیە توییە کە بە لām حزب فەلسە فە و سەرکردایە تیە کی سیاسی پڕوونی نە بوو".

دەر ئە نجامەکانی پرۆقیسۆر بریتنیس ئە وە پشتیوانی لێ دەکات کە مامۆستا صالح حەیدەری ئامازە ی بۆ کردووە دەر بارە ی ئە وە ی مامۆستا حەمزە عەبدوللا وایدادنا کە هۆزە دلسۆزەکان بۆ نە تە وە ی کوردی، هێزی سەرەکی شقپشی کورن.

مەملەتیی فیکری لەنیوان پارتی و شیوعیدا

دەربارەی مەسەلە کوردیەکان

ئەوێ جێی داخە مەملەتیەکی توند سەرپەڵدا لەنیوان حزبی شیوعی عێراقی و پارتیداو هەر لەوکاتەوێ من پێموایە ئەگەر جیاپوونەوێ ئەم - کۆمەڵە شیوعیە - نەبوابە هەرۆهە هەلۆیستی هەلەئێ سەرکردایەتی هەردوو حزبی شیوعی و پارتی نەبوابە لەبەرامبەر یەکتەردا، ئەوا دەکرا بگەنە بەیەکگەیشتنیکی پیشەیی پتەو لەنیوان هەردوو حزبەکەدا، بەتایبەتی کە یەکییتی سۆفیەت - پیشەنگی بزوتنەوێ شیوعی جیهانی - بێ رکاربەر لەوکاتەدا - جەختی دەکردەوێ لەسەر بوونی ئەم حزبە پیشەروە دیموکراتیانە وەک ئەوێ کە لە ئازەربایجان و کوردستان هەبوو، لەبەرئەوێ خۆلێخۆش بوو "فەهد" یوسف سلێمان یوسف - سکرێتێری حزبی شیوعی عێراقی لەوکاتەدا لەواترێکیدا کە رۆژنامەی -القاعدة- بلۆیکردەوێ لەنیسانی ۱۹۶۵دا داوای لە نیشتمانپەرۆەر کوردەکان کرد بۆ ئەوێ حزبیکی وەک ئەم حزبە دروست بکەن. لە بانگەواژەکیدا هاتبوو:

ئەئێ هاولاتیە هۆشیارەکان لەهەموو چینەکانی گەلی کورد، مەسەلەئێ گەلەکەتان ئەمانەتیکە لەگەردنناندایەو ئێوێ هەستن بە ئەرکی خۆتان لەبەرامبەر ئەو گەلەتانەدا کە هێنانیە بوون، ببەن بەرەو ئەو رێگەئێ رزگاری دەکات لەم رەوشە خراپەئێ کە تێیدا، رێکخراوێکی میلی و جەماوەری کوردی دروست بکەن بەشیۆهێک کە دەگونجێت لەگەڵ رەوشی گەلی کورددا رێکخراوێک کە خزمەتی بەرژەوێ ندیەکانی بکات، ئێوێ کاریکەن و لەحزبەکەئێ ئێمەشەوێ هەموو لایەنگیری و پشتیوانیەکتان لێدەکرێت - . بەلام ئەوێ جێی داخە ئەم بانگەواژە نەگۆرا بۆ واقیعیکی بەرجەستە لەلایەن شیوعیەکانەوێ بەجدی کاریان بۆ نەکرد وەک ئەوێ کە دەبوو وێ چاوەپوێان دەکرا، لەوێ زیاتر هەلۆیستی کرداریی لەگەڵ ئەم بانگەشەیدا دژ دەوێ ستایەوێ، ناکۆکی لەنیوان هەردوو حزبەکەدا پەرەیسەندو ئەم شیۆهێی خوارەوێ وەرگرت:

١- له‌مشتوم‌پر‌دا ده‌رباره‌ی بوونی -نه‌ته‌وه‌یه‌کی کوردی- به‌تیگه‌یشتنی نوێ بۆ نه‌ته‌وه، شیوعیه‌کان نکولیان لێده‌کرد تا سالی ١٩٥٢ که په‌یماننامه‌یه‌کی نوێی حزبی شیوعی عێراقی ده‌رچوو به‌په‌یماننامه‌ی -باسم- ناسرا که ناوی خوازاوی سکرتیری نوێی حزبه‌که‌ بوو- به‌پێڕ به‌هادین نوری- که به‌توندی ره‌خنه‌ی له‌وه‌لۆیسته‌گرت به‌رامبه‌ر مه‌سه‌له‌ی کوردو به‌هه‌لخوازانه‌ پێناسه‌ی کرد به‌هۆی بوونی ماده‌یه‌که‌ له‌ په‌په‌ره‌وی حزبی شیوعیدا که‌له‌سه‌رده‌می -فه‌د- دا ده‌رچوو بوو هه‌ریه‌که‌ له‌ کورده‌کان و تورکمان و یه‌زیدییه‌کان به‌که‌مه‌ نه‌ته‌وه‌ داده‌نێت^{١٢} ئه‌مه‌ له‌کاتی‌که‌دا کورده‌کان خاوه‌ن نه‌ته‌وه‌یه‌کی تایبه‌ت به‌خۆیان- ئه‌گه‌رچی نه‌ته‌وه‌ی بچووک له‌عێراقدا- یه‌زیدییه‌کانیش کوردن و ته‌نها به‌ئایین له‌برا کورده‌کانیان جیاوازن، -باسم- ره‌خنه‌ی له‌په‌یماننامه‌یه‌کی فه‌د گرت به‌هۆی نه‌بوونی ده‌قی‌که‌ تێیدا دان به‌ مافه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانی گه‌لی کورد دا بنێت له‌دیاریکردنی چاره‌نوسی خۆیدا.

کارێکی به‌ویژدانانه‌شه‌ بو‌ترێت هه‌لۆیستی -فه‌د- له‌به‌رامبه‌ر مه‌سه‌له‌ی کورد دا دۆستانه‌ بوو سه‌ره‌پای ئه‌وه‌له‌یه‌ی که‌ له‌په‌په‌ره‌وی حزبی شیوعیدا هاتبوو تێیدا نه‌هاتبوو سه‌باره‌ت به‌دیاریکردنی چاره‌ی خۆنوسینی گه‌لی کورد چونکه‌ پێشتر خوالێخۆشبوو -فه‌د- و تارێکی له‌ -القاعده‌- دا نوسیوو لایه‌نگری له‌مافه‌کانی گه‌لی کورد کردبوو له‌دیاریکردنی چاره‌نوسی خۆیدا، له‌ ژماره‌ی تشرینی دووه‌می سالی

^{١٢} -ئه‌و راستیه‌ی که‌ باسکرا له‌ده‌قی ماده‌ی ده‌دا به‌دیار ده‌که‌وێت:

"١٠- تێده‌گه‌ڕشین له‌پێناو نۆزینه‌وه‌ی یه‌کسانی راسته‌قینه‌ له‌مافه‌کاندا بۆ که‌مه‌ نه‌ته‌وایه‌تی کورد له‌گه‌ڵ ره‌چاوکردنی مافه‌کانی کۆمه‌له‌ نه‌ته‌وه‌یی و ره‌گه‌زیه‌ بچوکه‌کان وه‌ک تورکمان و ئه‌رمه‌ن و یه‌زیدییه‌کان" بگه‌ڕێه‌وه‌ بۆ لا ١٥ له‌کتێبی -مه‌سه‌له‌ی نیشتمانیمان- به‌ پێنوسی هاورێی نه‌مر فه‌د(چاپخانه‌ی النجوم- به‌غداد ١٩٥٩.

له‌ده‌قی ئه‌و ماده‌یه‌دا که‌ باسکرا ئه‌م هه‌لانه‌ی خواره‌وه‌ به‌دیار ده‌که‌وێت:

(١) کورد به‌که‌مه‌ نه‌ته‌وه‌ داده‌نێت له‌کاتی‌که‌دا نه‌ته‌وه‌یه‌.

(٢) له‌بری ده‌قی‌که‌ له‌سه‌ر چاره‌ی خۆنوسین له‌ماده‌ی ده‌دا هاتوووه‌ که‌وا خه‌بات ده‌کرێت له‌پێناو یه‌کسانیدا وه‌ک ئه‌وه‌ی کێشه‌که‌ مه‌سه‌له‌ی یه‌کسانی بێت.

(٣) نه‌زانینی راسته‌یه‌که‌ یه‌زیدییه‌کان له‌رووی نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌وه‌ کوردن و مایه‌ی داخه‌ حزینکی سیاسي ره‌وشی کۆمه‌لگه‌یه‌ی خۆی نه‌زانیت.

١٩٤٥ د - القاعده - نوسيوه تي و ده لیت :- مافی چاره ی خوئوسین بۆ هه موو میلله ت و نه ته وه یه که له بنه ماکان و ئامانجه بنچینه ییه کانی حزبه شیوعیه کانه له هه موو جیهاندا له ناویشیاندا حزبی شیوعی عێراقی .. حزبان حزبی شیوعی عێراقی، حزبی کرێکاران و جوتیاران، حزبی جه ماوه ری گه لی عێراقمان به تیکرپیه وه، تیده کۆشیت له پیناو به رژه وه ندی هه موو جه ماوه ری گه ل، له پیناو ئازادی کۆمه لگه دا، به مهش بۆ گه لی کوردو بۆ جه ماوه ره زه حمه تکیشه که شی ریکخواه دیموکراتیه پتیوسته کان فرهام ده بیئت که وای لیتیکات بتوانیت پای خۆی ده ربهریت له مانه وه ی ئاره زومه ندانه یان جیابونه وه کاتیک که وای عێراق رزگاری بوو له کۆت و به ندی داگیرکه ر یان له ره وشیکدا که بگوجیت له گه ل گه لی کوردو له به رژه وه ندی جه ماوه ره زه حمه تکیشه که ییدا بیئت .. به لام به داخه وه ئه و په یماننامه ی ناسرابوو به په یماننامه ی فه د به تال بوو له هه ر ماده یه که باس له مافه نه ته وه ییه کانی گه لی کورد بکات له دیاریکردنی چاره نوسدا یان حوکمی زاتیدا، له کاتیکدا پتیوست بوو یان ئه رک بوو ده قیک راشکاوانه بخریته ناو په یماننامه که وه له به رامبه ر مه سه له ی کوردیداو له ژێر رۆشنایی بیرۆکه و بنه ماکانی لینیندا که ئه و وایدا ده نیت مافی چاره ی خوئوسین مافیک ریه هایه بۆ هه موو نه ته وه و گه لیک. نه بوونی ئه م ماده یهش له په یره وه که دا فاکته رو هۆکاریک بوو له سه ر پێداگری شیوعیه کورده کان له سه ر پروپاگهنده که یان دژ به وه ی کورده کان به نه ته وه دابنرێن.

به لام پارتیه کان له و واقیعه وه ده یانپروانی که کورده کان نه ته وه ن و هه موو ئه و مافانه یان هه یه نه ته وه کانی تر هه یانه له ناویشیدا مافی چاره ی خوئوسین تیده کۆشان بۆ به کارهێنایی له لایه ن گه لی کورده وه به شیوه ی یه کگرتنیک ئاره زومه ندانه ی برایانه له گه ل گه لی عه ره بیدا له سه ر بنچینه ی یه کگرتنیک فیدرالی وه ک نه وه ی له په یماننامه ی حزبی دیموکراتی کوردا هاتوه .

له گه ل نه وه ی حزبی شیوعی عێراقی په یماننامه که ی -باسم- ی دواتر هه لوه شانده وه به لام راستیه تی نه وه ی کورده کان نه ته وه ن هه ر له و رژه وه و هه تا نیستا به جیگیری و چه سپاری مایه وه .

۲- له‌بابه‌تی، پټوېستی بوونی حزبیکی پېشپړه‌وی کوردی و بوونی ریکخواه کوردستانیه دیموکراتیه‌کان، نه‌وان نکولیان له‌بانگه‌وازه‌کې -فه‌د- کرد که پېشتر باسماں کرد و دژایه‌تی بوونی حزبیکیان کرد نه‌رکه‌کې -سهرکردایه‌تیکردنی گه‌لی کوردی بیت بۆ گه‌یاندنی به‌نازادی و رزگاربوونی- به‌و پټیه‌ی حزبی شیوعی عیراقی- سهرۆکی خه‌باتی گه‌لی عیراقیه به‌کوردو عه‌ره‌بیه‌وه- به‌پټی بانگه‌شه‌کانی نه‌وان، هه‌روه‌ک چۆن دژایه‌تیان کردو دژوه‌ستانه‌وه له‌به‌رامبه‌ر بوونی - ریکخواه دیموکراتیه کوردستانیه‌کاندا- که تایبته بوون به‌لاوان و خویندکاران و ژنان بۆ ماوه‌یه‌کی درێژو له‌سهر هه‌مان بنچینه. نه‌مه له‌کاتیکدا پارتیه‌کان داوای پټوېستی بوونی نه‌م جوړه حزبیان ده‌کرد هه‌روه‌ها بوونی ریکخواه دیموکراتیه‌کان، پارتیه‌کان له‌و راستیه‌وه تیروانینه‌کانیان سهرچاوه‌ی ده‌گرت که‌وا کورده‌کان نه‌ته‌وه‌یه‌ک پیکده‌هیتن خواهن کۆمه‌لگه‌ی کوردستانیه‌ی جیایه‌و تایبه‌تمه‌ندی و خه‌سله‌تی خۆیی هه‌یه، نه‌گه‌رچی ئیستاش کوردستان داگیرکراو و دابه‌شکراوه به‌هۆی سیاسه‌ته داگیرکاریه‌کانه‌وه‌و به‌زۆر لکاندن به‌ولاتانی تره‌وه هه‌یچ له‌م راستیه ناگۆریت... بۆیه ده‌بیت خه‌بات بکړیت بۆ رزگارکردنی نه‌م نه‌ته‌وه‌ی کورده له‌ده‌ست داگیرکه‌رو کۆنه‌په‌رستی و به‌ده‌سته‌ینانی مافه نه‌ته‌وه‌یه‌کانی نه‌م خه‌باته‌ش به‌ره‌مدارو به‌سود نابیت نه‌گه‌ر ریکخواه نه‌بیت و له‌ژێر سهرکردایه‌تی حزبیکی پېشپړه‌ودا نه‌بیت- به‌شیوه‌یه‌ک له‌گه‌ل ره‌وشی گه‌لی کوردا بگونجیت- که‌واته هه‌ر ده‌بیت نمونه‌ی نه‌م جوړه پارتیه هه‌بیت، به‌تایبه‌تی بوونی بزوتنه‌وه‌یه‌کی رزگارخوای شۆپشگێری بۆ گه‌لی کورد به‌شیوه‌یه‌کی میژووپی په‌یدا‌بووه‌و بابه‌تیانه په‌ره‌ده‌سه‌نیت، بۆ سهرکه‌وتنی له‌لایه‌ک و بۆ چاک‌کردنه‌وه‌ی ئاراسته پېشکه‌وتنخوای و شۆپشگێریه‌کانی و بۆ گره‌نتی سه‌لامه‌تی ئاراسته دژ به‌داگیرکه‌ریه‌کې، هه‌رده‌بیت حزبیکی پېشپړه‌وی شۆپشگێر بوونی هه‌بیت.

به‌لام مارکسیه کورده‌کان نه‌وانه‌ی پټیان باشبوو بینه ناو پارتیه‌وه جه‌ختیان کرده‌وه که مادام بزوتنه‌وه‌ی رزگارخوای گه‌لی کورد، بزوتنه‌وه‌یه‌کی به‌رپایه‌وه‌یه بزوتنه‌وه‌یه‌کی رزگارخوای دژ به‌داگیرکه‌رو کۆنه‌په‌رستی و خواهن ووزه‌گه‌لیکی شۆپشگێریه، نه‌وا ده‌بیت ته‌به‌نی ئامانجه پېشکه‌وتنخوای و دیموکراتیه‌کانی بکړیت و

کار بکریټ له ناو ریزه کانیډاو بچنه سایه وه وک ریڅو شکر دنیټ بڼو بردنی به ناراسته یی به رژه وه ندیه کانی جه ماوهری گه لی زه حمه تکیش و له ریځگی خه باتی هاو به ش له گه ل بزوتنه وه رزگار یخوازیه کانی گه لان له دژنی داگیر که رو کونه په رستی و له پیتناو رزگار یوونی هه مووان و دیمو کراسیه تدا، به پیچه وانهی نه وه شه وه وازه پیتناو له م بزوتنه وه میژیویه بابته و چونه سایه یی حزبی شیوعی عیراق نه و ده بیتنه هژی بواردان به ره گه زه نه ته و هییه پاستره وه کان و نه و لایه نانیه که حه زیان به سازش کردن و بازرگانی کردن هیه، بڼو نه و هی هه ستن به ناراسته کردن بزوتنه وه یی رزگار یخوازی کوردی و هه سته نه ته و هییه کانی ناراسته یی کی زیان به خش به به رژه وه ندیه کانی عه رب و کورد پیکه وه.

به لام نه و شیوعیانهی که هاوکات دژنی بوونی حزبیکی پیشپه وی دیمو کراتی بوون سوربوون له سر نه و هی که مارکسیه عیراقیه کان پتویسته یه ک حزبی شیوعی له خویان بگریټ به بی ره چاو کردن جیاوازی نه ته وه بیان. سه ره پای نه و هه ش که بوونی لقیکی حزبی شیوعی له کوردستان شتیکی داهینراوه و جیاوازه له ریڅو شته کانی شیوعیه کان له یه کیتی سلفیه تیان چیکو سلفوفاکیا که بڼو هر گه لیک حزبیکی شیوعی هیه که به شیکه له حزبی شیوعی له یه ک ده ولته تدا.. له چیکو سلفوفاکیا بڼو نمونه حزبی شیوعی سلفوفاکی هیه که نه دنامه له حزبی شیوعی چیکو سلفوفاکیا داو سه رکردایه تیه کی تاییه ت به خوی هیه که به سه ره رشتی سه رکردایه تی حزبی شیوعی چیکو سلفوفاکی کار ده کات.

به وشیویه دوو هه لویستی دژ به یه ک ده بینینه وه.. هه لویستی خوالیڅو شپو -فه هه د- که داوای له -هاولاتی به ناگاو هوشیاره کان ده کرد له هه موو چینه کانی گه لی کوردی- بڼو نه و هی ریڅو شته جه ماوهری و میلیه کانیان پیکه پیتن- واته ده یویست حزبیکی میلیان هه بیت بڼو نه و هی -سه رکردایه تی گه لی کورد بکات- به ره و رزگار یوون له و ره و شه خراپه یی- که تیدیدبوو، پاشانیش نه و نیشتمانپه روه ره کوردانه پاده سپیټریت- نه ک لقی کوردی حزبی شیوعی عیراقی- بڼو نه و هی نه رکی سه رکردایه تیکردنی گه لی کوردی له نه ستو بگرن، نه و نیشتمانپه روه رانه یی که نه گه ر له ناو حزیه جه ماوهریه که یاندا خویان ریڅو شته یی نه و حزبی شیوعی یارمه تی ده دان وه ک نه و هی سکرټیره کی

به لئینی دابوو. نه وه هه لویستی خوالیخو شپوو- فه هه- بوو وهك له وتاره كه یدا پايگه یاند. به لām هه لویستی کرداری شیوعیه کان نه و دژایه تیکردنی- پارتي دیموکرات - بوو- که نیشتمانپه روهره کورده هوشیاره کان دایانمه زرانده.

کوا نه وه لویسته دۆستانه و زانستیانه و به رژه وه ندیه کان و رینوما ییه کان، له وه لویسته کرداریانه ی که دواتر شیوعیه کان له بهرام بهر کورده کاندایا گرتیانه بهر دژایه تیکردنی هه موو جوړیک ریڅخستنی دیموکراتی و حزبی و پیشه یی بوو؟.

۳- سه باره ت به هه لویست له بزوتنه وه ی رزگاریخوازی گه لی کوردی که له کوردستان به - کوردایه تی- ناسراوه شیوعیه کان و پارتيه کان هه روهره ها ناکوک بوون له سه ری له کاتیڅدا شیوعیه کان نکولیان لیده کردو به شیوه یه کی کرداری فهراموشیان ده کرد و به شیوه یه کی تیوری به حزبیکی نه ته وه یی بورجوازی- ده ره گایه تیان داده نا که سه رده می به سه رچووه- پارتيه کان جه ختیان ده کرده وه له وه ی بزوتنه وه که بیان بزوتنه وه یه کی رزگاریخوازی نیشتمانی دژ به داگیرکه رو کۆنه په رسته یه، بزوتنه وه یه کی شوپشگيری بابته ی که ناکریت و دروست نیه نکولی ناوهرۆکه پیشکه وتنخوازیه که ی و جه وه ره شوپشگيریه که ی بکريت، به لکو به پيچه وانه وه ده بیټ له ناو ریزه کانیڅدا کار بکريت و له خو بگيريت و ته به نی دروشم و داخوازیه ره واکانی بکريت و گونجان له گه ل خه سه لته شوپشگيری و پیشکه وتنخوازیه که ی بکريت وهك ريگه خو شکردنیک بق ریڅخستنی و سه رکردایه تیکردنی له لایه ن حزبیکی کوردستانی شوپشگيرپه وه که هه موو شوپشگيرپه کورده مارکسی و پیشکه وتنخوازیه کانی کوردستان له خو ی بکريت.

له کاتیڅدا که و شیوعیه کان هه لویستی خو یان گوپی له بهرام بهر بزوتنه وه ی رزگاریخوازی گه لی کورده دا، هر له کونفرانسی حزبه که یانه وه سالی ۱۹۵۶ گورپانکاریه کی ریشه یی ، به لām مملانیی فیکری به چه ندین شیوه له سه ر نه و سی خالهی که باسگزان له نتيوان هه ردو حزبی شیوعی عیراقی و پارتي دیموکراتی کوردستاندا به رده وام به وو. مملانیکه ش کۆتایی هات ده باره ی گرنه گرتین نه م خالانه به سه رکه وتنی بیروبوچونه پاست و دروسته کان. شیوعیه کان دانیان به وه دا نا کورده کان میله تن و مافی چاره ی خونوسینیان هه یه هه روهره ها مافی بوونی حزبیکی دیموکراتیش. هه ندی جاریش دانیان

ده دانا به مافی دروستکردنی ریکخواه دیموکراتیه کاندا. کۆنفرانسی حزبی شیوعی له سالی ۱۹۵۶ دانی نا به پاستیه به پیتشه کانداو پتویستی خهباتی ههردوو گهلی عه ره بی و کوردی هاو بهش له دژی داگیرکەر چه سپینرا له پیتناو: - دانپیدانی هاو به رام بهر به مافی بریاری چاره ی خۆنوسین و به پره وایه تی خواستی ههردوو گهلی عه ره بی و کوردی بۆ رزگاریوون و یه کیتی نه ته وایه تی - ههروه ها کۆنفرانسه که سه ره به خۆیی خۆجیی بۆ کورستانی عیراقی ته به نی کردو دانی نا به: - سه ره به خۆیی خۆیی به پیتی یه کگرتنیککی ئاره زومه ندانه ی خهباتی گرانه ی برایانه هاو په یوه ست به و ره وشانه وه که به رژه وه ندیه کانی ههردوو گهلی عه ره بی و کوردی ده یخوازیت و به شیوه یه کی روونیش به رژه وه ندیی خودی گهلی کورد، واته ئه وه چاره سه ریککی کۆتایی نیه بۆ مه سه له ی نه ته وه ی کوردو نا کړیت ببیته ئه لته رناتیفیک بۆ مافی چاره ی خۆنوسین بۆ نه ته وه ی کورد^{۱۲۵}

ههروه ها شیوعیه کان دواتر دانیان نا به چه ند پاستیه کی گرنگدا له باره ی بزوتنه وه ی رزگاریخوازی نه ته وه یی گهلی کورده وه - ئه وه شی له راپۆرتی لیژنه ی ناوه ندی حزبی شیوعی عیراقدا چه سپاند له ئازاری سالی ۱۹۶۲ وه ک له خواره وه دا هاتووه:

- بزوتنه وه ی رزگاریخوازی نه ته وه یی گهلی کورد له هه موو به شه کانی کردستاندا بزوتنه وه یه که^{۱۲۶} ناوه رۆکیکه دیموکراتی گشتی هه یه چونکه له خواسته کانی میلله تی کورده وه هه لقولاوه بۆ رزگاریوون و یه کیتی نه ته وه یی چونکه ئاراسته یه له دژی چه وساندنه وه ی نه ته وه یی و دژ داگیرکەر به کریگیراوه کانی، ههروه ها ئه مه بزوتنه وه یه کی هاو په یمان و پتویسته بۆ خهباتی چینی کرێکارو جه ماوه ری میلی و هه موو هیزه دیموکراتیه کان - له ولاتیانی خۆره لاتی ناوه پاست له تیکۆشان دژ به داگیرکەر و له پیتناو دیموکراتیه دا.

^{۱۲۵} - راپۆرتی لیژنه ی ناوه ندی حزبی شیوعی عیراق که و کۆنفرانسی نووه می حزب له ئه یلولی ۱۹۵۶ دا ره زامه ندی له سه ر نیشانداه.

^{۱۲۶} - سه یری ئه و نامیلکه یه بکه به ناو نیشانی - سیاسه تمان و رییازمان بۆ چاره سه رکردنی مه سه له ی نه ته وه ی کورد له عیراق چاره سه ریککی دیموکراتی داد په ره رانه. به غداد - ئازار ۱۹۶۲ ل ۲۲.

سەرەپای ئەوەی که خەملاندن و نرخاندن لەلایەن شیوعیەکانەوە بۆ بزوتنەوێی رزگاربخوای گەل هاوشتیوەن لەگەڵ خەملاندن و نرخاندن پارتی بۆی. بەلام شیوعیەکان تا ئیستا لێکۆڵینەوێیان لەبارەوێ نەکردووە لێکۆڵینەوێیەکی گشتگیرو کامل و، تائێستا خەملاندنەکان کۆن و دیاریکراون و هەندێک جار لەئەدەبیاتیاندا دەرەکهوێت.

خالی ناکۆکی سەرەکیش لەوێدا مایەوێ لەهەلۆیستی مارکسیە کوردەکاندا نایا واباشترە بچنە ناو پارتیەوێ یان لەناو حزبی شیوعیدا بمێننەوێ.

خوا لێخۆشبوو سەلام عادل لەسالی ١٩٥٦دا لەدیداریکیدا لەگەڵ سەرکردەکانی پارتیدا بێرۆکەیی پێشنیارکرد پوختهکەێ ئەوێبوو که : شیوعیە کوردەکان هەموویان بچنە ناو پارتیەوێ بەهەرچێک ژمارەێک کادییری مارکسی دیاریکراو کههەن لەناو پارتیداو لەناو حزبی شیوعیدا رێکبخزێن، واتە مانەوێ ژمارەێک لەکادییری مارکسی دیاریکراوی رێکخراو لەناو حزبی شیوعیدا هاوکاتیش ئەم کادییرانە لەناو سەرکردایەتی پارتیشدا بن. لەگەڵ راگەیانندی ئەوێ که حزبی شیوعیش ئامادەێ ژمارەێک کادییری پارتی بخاتە ناو سەرکردایەتی حزبی شیوعیەوێ. بەلام پارتی بێرۆکەێ یەکشستی بزوتنەوێ شۆرشیگری لەکوردستان خستەپوو ئەویش بەوێ که شیوعیە کوردەکان بێنە ناو پارتیەوێ و پارتیش وێ حزبیێک بچێتە ناو لیژنەێ هاریکاری و یەکشستی خەبات لەگەڵ حزبی شیوعی عێراقدا. لەوکاتەدا پەيوەندی پارتی لەگەڵ حزبی شیوعی عێراقدا باش بوو.

پارتی و حزبه نیشتمانیه‌کان

ئەمە بەنسبەت پەییوەندی پارتی لەگەڵ حزبی شیوعیدا کە هەندیک کات ئالۆز دەبوو کاتەکانی تریش باش بوو، بەلام هەردوو حزبە کە وەک دوو هێزی لێک نزیك لە کوردستاندا مانەو لەرووی دروشمەکانیان و چەمکە سیاسییەکان و ئامانجە قۆناغیەکانەو.

بەلام پەییوەندی پارتی - هەر لەدروستبوونیەو - لەگەڵ حزبە دیموکراتیە عێراقیەکاندا وەک حزبی گەل بەسەرۆکایەتی مامۆستا عەزیز شەریف و حزبی نیشتمانی دیموکراتی بەسەرۆکایەتی مامۆستای خوالیخۆشبوو کامەل چادرجی و حزبی یەکییتی نیشتمانی بەسەرۆکایەتی مامۆستا عەبدولفەتتاح ئیبراھیم بەگشتی پەییوەندیەکی باش بوو و پتەویش بوو لەگەڵ حزبی نیشتمانی دیموکراتیدا و هەروەها لەگەڵ حزبی یەکییتی نیشتمانی کە هەر لەسالی ١٩٤٧و داوایکردوو چارەسەری مەسەلەی کوردی بکێت لەسەر بنچینەی مافی چارە ی خۆنوسین بۆ گەلی کورد. بەوێش دەبیته یەکەم حزبی سیاسی عێراقی داوای ئەم چارەسەرە زانستیە بکات بۆ مەسەلەی کورد لەعێراقدا بەشیوەیەکی ئاشکرا و بەفەرمی، هەلۆیستی هەموو حزبە چەپ و دیموکراتیەکانیش لەماوەی ساڵەکانی ١٩٤٦ و ١٩٤٧دا لێک نزیك بوون لەبەرامبەر کۆمەڵێک لەگرنگترین مەسەلەکاندا و هاویشیوەبوون بەتایبەتی لەو رۆهە کە هەموویان دژی نوێکردنەوێ بەستەنەوێ عێراق بوون بە داگیرکاری بەریتانیەو و لەپێناو رزگارکردنی عێراق لەکۆت و بەندەکانی داگیرکەر لەرووی سیاسی و ئابووری و سەربازیەو بۆ بەرپاکردنی ژیاڵیکی دیموکراسی پەرلەمانی دروست. تەنھا پارتی بوو پەرچەمی بەرگریکردنی لەبارزانیەکان هەلگرتبوو ئەوانە ی گەڕانەو بۆ عێراق لەسەرەتای سالی ١٩٤٧ و حکومەتی عێراق نەفیکردن. بەلام حزبە عێراقیەکان - لەپاستیدا - لەسەر پۆپەری رۆژنامەکانیان هاوسۆزیان دەردەبێ و داوایان لەحکومەتی عێراقی دەکرد بەباشی مامەڵەیان لەگەڵدا بکات.

بارزانیە دەربەدەرەکانیش ناچارکران بگەڕێنەو بۆ عێراق داوای کەوتنی کۆماری دیموکراتی کوردستان و داگیرکردنی پایتەختە کە لەلایەن هێزەکانی ئێرانەو لەمانگی کانونی یەکەمی سالی ١٩٤٦دا کەوتنی ئەم کۆمارەش گورزێکی بەهێزیو بەر بزوتنەوێ

رزگاریخوازی کورد کهوت و شوکیکی توند بوو بۆ هه موو نیشتمانپه روه ره کورده کان له هه موو شوینه کانی کوردستاندا. به تایبه تی کورده کانی ئێران که ریکخستنه کانی حزبه که یان داپماو په پاگه نده بوو کۆمه لێک گورزی به هیزیان به رکهوت دواي له سیداره دانی شه هید قازی محمه دی سه رکۆمار که خوی دا نه ده ست هیزه کانی ئێران وه له گه ل کۆمه لێک له نیشتمانپه روه ره کانی تر دا^{۱۲۷}.

به لام له کوردستانی عێراق نه و نیشتمانپه روه ره کورده کان خۆپاگریوون له به رده م نه م شوکه به هیزه دا بی نه وه ی به یلن نه م شوکه - سه ره پای قورسیه که شی - باوه پیا ی پی له ده ست بدات به دادپه روه ری و په وایی مه سه له ی گه له که یان و حزبه که یان و به پیویستی به رده مبوون له سه ر تیکۆشانی نیشتمانی و به رده وامبوون له سه ر خه بات به هیزو گوپیکی توندپه وه بۆ پویه پرووبونه وه ی ره وشه سه خته له پێشه کان، له سالی ۱۹۴۷ دا دانوستان کرا له نیوان پارته ی و لقی حزبی دیموکراتی کوردستاندا کۆتایی هات به وه ی لقه که بێته پا ل پارته وه به سه رکردایه تی مامۆستا ئیبراهیم نه حمه د که بووه سه رۆکی لیژنه ی ناوچه ی سلیمانی حزبی دیموکراتی کوردی - پارته ی - نه م یه کگرتنه ش به هیزبوونیکی بوو بۆ پارته ی و بۆ بزوتنه وه ی رزگاریخوازی گه لی کوردو له و کاته وه ئیدی پارته ی به ته نها نوینه رایه تی رووی ئیبارو ناشکرای بزوتنه وه ی رزگاریخوازی کوردی ده کردو سه رکردایه تیکردنی له کوردستان عێراق له نه ستۆگرت و، لایه نه پێشکه و تنخواز شوپشگی په کانی بزوتنه وه ی رزگاریخوازی کوردیش خۆیان تیدا ده بینینه وه وک چۆن پارتیش گوزارشتی لێده کردن و له ئامانج و خواسته کانیان هه تا بووه نوینه ریان.

به لام چوار نه فسه ره که سه رۆکی یه که می روکن عیزه ت عبده ولعیز و سه رۆک مسته فا خۆشناو و مولازمی یه ک خه یروولا عبده ولکریم و ملازم محمد قودسی که خۆیان راده ستی حکومه تی عێراقی کرده وه له به ره به یانی رۆژی ۱۷ - حوزه ی رانی سالی ۱۹۴۷ دا له سیداره دران له سه ر ده ستی حکومه ته که ی صالح جه بردا نه م تاوانه گه لی کوردی وروژاندو له

^{۱۲۷} - خۆبه ده ست وه دانی شه هید قازی محمه د هه له یه کی سیاسی گه ره بوو که هه رگیز شایانی نه و نه بوو. نه و تیکۆشه ری که سه رکردایه تی بزوتنه وه یه کی شوپشگی پی بکات هه رگیز نابێت ریزه کانی به جی به یلنیت له هه مو ره وش و بارو بنۆخه کاند.

شاری سلیمانی و له ناوچه کانی تردا خۆپیشاندا نای گهرمی لیکه و ته وه وهک ناره زاییه ک له بهرامهر رژیمی کۆنه په رستی عێراقی که تاوانیکی نوینی ده رهق به گه لی کورد نه نجام دا.

حزب سه رکردایه تی نه م خۆپیشاندا نه جه ماوه ریا نه ی کردو هه لمه تیکی ناره زایی له هه موو ناوچه کانی کوردستاندا رێکخست دژی له سێداره دانی چوار له باشترین نه فسه ره کانی کوردستان و له کۆنترین نه ندانه کانی و دامه زیننه ره کانی، به وشیه وه به حزب به چالاکیه کانی په رۆشی و ئازایه تی جه ماوه ری کوردی تاودا که کۆنه په رستی عێراقی وویستی بهر به ئیراده کانی بگریت له خه بات و تیکۆشان، ئه ویش به تاج له سه رنانی تیۆره ره شه که ی به خوینی چوار نه فسه ره شه هیده که ی کوردستان، نه و خۆپیشاندا نه جه ماوه رییبه پاله وانانه ش وه لاندانه وه یه کی به هیزی کۆنه په رستی عێراقی بوو که ده سه ته کانی به خوینی رزگاریخوازانه ی گه له که مان سوور بوو بوو.

چوار نه فسه ره نیشتمانپه روه که له لایه ن سه رکردایه تی عه شایه ری بزوتنه وه ی بارزانه وه و له ژێر هه ره شه ی کوشتندا ناچار کران بگه رینه وه بۆ عێراق، دوا ی نه وه ی چوار نه فسه ره که رووبه پووی سوکایه تی و که ساسی و بێدای و هێرشکردنه سه ری نابه جی بوونه وه ناچار بوون خۆیان راده سستی ده سه لاتدارانی عێراق بکه نه وه پێیان باشتربوو وهک شه هیدی گه له که یان به ده سستی دوژمنانی گه ل بمرن نه ک به تۆمه تی جوارو جۆری ناماقول و لاواز به ده سستی خه لکانی هاوخوازیان تیۆر بکۆن.

له وه ستانی نه و تیکۆشه رانه شدا وهک پاله وانی شۆرشگێڕو پاپه رپو له بهرده م سێداره کاندانه وه ی له وته کانیاندا ده رده که ویت کاتیک چوونه بهر سێداره و له وه سیه تنامه میژوویی به بلاو کراوه که یاندا دیاره باشترین به لگه یه له سه ر رۆحیه تی خه باتیگێڕی و دلسۆزیان بۆ گه ل و نیشتمان به یان.

-وہسیہ تنامہ ی چوار شہیدہ کہ-

لہ شہیدانی نیشتمانہ وہ، عیزت عبدالعزیز، مستہقا خوشنای، خہیرونلأ
عبدولکریم، محمد قودسی. بۇ براکانمان رۇلەکانی گەلی کوردی خوشەویست..
دوای ئاگادارکردنەوہ بۇ جنبەجیکردنی لەسیدارەدان بەکاتژمێرێک..

برایان..

لەکاتی نوسینی ئەم نامە یەوہ تەنھا (١٤) کاتژمێرمان ماوہ لەکۆیلا یەتی و ژیان
لەژێر دەسەلاتی داگیرکەردا پاشان بەدونیای ئازادی دەگەین و رۆحمان
بەرۆحی شەھیدە سەربەرزەکانی نیشتمان شاد دەبێت..

برایان..

لەراستیدا ئێمە خوشحالیین بەوہی لەبەجینگە یاندنی ئەرکی نیشتمانیماندا
دوانەکو وتووین و تاکە ئامۆژگاریشمان ئەوہ یە بۇ نیشتمانپەرەران و لاوانی
کورد خۆنەویستی رێچکە و یەکگرتن ئامانجیان بێت لەتیکۆشان بۇ شکاندنی
تەوقی کۆیلا یەتی داگیرکەر و رزگار بوونی ھەموو نەتەوہ زولمێکیراوہ کان بەبێ
جیاوازی.

ئە ی برایان..

دوژمنی نەزانی بن و بەھەموو ھینو توانا کانتانەوہ پووبەپووی ببنەوہ ھەرگیز
شوێن نەزانی مەکەن. ئێمە ھێمای تیکۆشانی گەلەکەمانین بۇ سالی ١٩٤٧.
برا خۆراگرەکانیشمان بەردەوام دەبن لەتیکۆشان لەرێگای شەرەفداو پشتیوان
بەخوای گەرەش سەردەکەن و گەلەکەمان رزگاری دەبێت.

ئە ی برایان..

وہستانمان لەبەردەم سیدارەکاندا لەبەزین و کۆلەدان و دوو دلیمانەوہ نەبووہ
لەتیکۆشان، بەلکو ھەمیشە وەک سەربازێکی بەوہفاو دلسۆز ماینەوہ بەھەموو
توانایە کمانەوہ تیکۆشاین تا بەم ئەنجامە گەیشتین..

بەرەو یەکگرتن.. بەرەو رزگار بوون

بژی کورد... بژی کوردستان..

گه‌لی کورد به‌سه‌رکردایه‌تیکردنی پارتی له‌خه‌باتکردن به‌رده‌وام بوو، هاوشان له‌گه‌ل گه‌لی عه‌ره‌بی برابدا دژی داگیرکه‌رو کۆنه‌په‌رستی فه‌رمانه‌وه‌او پارتی دیموکراتی کوردی وه‌ک سه‌رکرده‌و پیشه‌وه‌ی بزوتنه‌وه‌ی رزگاربخوازی کوردی رۆلێکی گرنکی گێنرا له‌گه‌ل تیکرایی نیشتمانپه‌روه‌ره عێراقیه‌کاندا له‌پوچه‌لکردنه‌وه‌ی پڕۆژه داگیرکه‌ریه‌کاندا به‌گشتی و په‌یماننامه‌ی پۆرتسموث به‌تایبه‌تی.. حزب له‌گه‌ل حزبی گه‌ل و حزبی شیوعی و بالی جیابۆوه له‌حزبی نیشتمانی دیموکراتی به‌سه‌رکایه‌تی کامل چادرجی، به‌گه‌رموگۆریه‌وه به‌شداری کرد له‌خۆپیشاندا نه‌کانی راپه‌پینداو له‌گه‌ل ئه‌م راپه‌پینه‌دا- لیژنه‌یه‌کی هاریکاری دروستکرد که سه‌رکردایه‌تی راپه‌پینی کانونی دووه‌می سالی ۱۹۴۸ی شکۆداری کرد که شکستی به‌په‌یماننامه‌ی (جبر- بیفن) ی داگیرکاری هینا که ئامانجی ئه‌وه بوو کۆته‌کانی کۆیله‌کردنی عێراق نوێکاته‌وه سه‌ره‌له‌نوێ بیبه‌ستینه‌وه به‌چه‌رخه‌ی ئیمپراتۆری به‌ریتانیه‌وه، ئه‌و لیژنه‌ی هاریکاریه‌ش یه‌که‌م لیژنه بوو چه‌ند حزبیکی چه‌پی یه‌کخست.. هیوا وابوو ببێته ناوک و کرۆکی به‌ره‌یه‌کی نیشتمانی هه‌موو حزبه دیموکراتیه‌کان له‌خۆبگرت به‌لام ئه‌و هیوا به‌هاته دی به‌لکو به‌پنجه‌وانه‌وه لیژنه‌ی هاریکاریه‌که هه‌لوه‌شایه‌وه.

دوای سه‌رکه‌وتنی یه‌که‌م که هاریکاری نیشتمانی به‌دییه‌تاو لیژنه‌که پێکهاتبوو له‌به‌رێزان خوالیخۆش بوو عه‌بدولپه‌حیم شه‌ریف^{۱۲۸} پارێزه‌ر له‌حزبی گه‌ل و پارێزه‌ر ره‌شید عه‌بدولقادر^{۱۲۹} له‌پارتی دیموکراتی کوردی و مالک سه‌یف له‌حزبی شیوعی عێراقی و

^{۱۲۸} - خوالیخۆش بوو عه‌بدولپه‌حیم شه‌ریفی پارێزه‌ر، له‌سه‌رکرده‌کانی حزبی گه‌ل و برای سه‌رۆکه‌کی مامۆستا عه‌زیز شه‌ریف بوو به‌هۆی خیانه‌تکردنی مالک سه‌یفه‌وه به‌سی سالێ زیندانی و کاری قورس حوکمدرا، دوای ده‌رجوونی بووه یه‌کێک له‌سه‌رکرده‌کانی حزبی یه‌کێتی شیوعیه‌کانی عێراق، پاشان بووه ئه‌ندام له‌لیژنه‌ی ناوه‌ندی حزبی شیوعی عێراق دوای ئه‌وه‌ی ئه‌م حزبه له‌سالی ۱۹۵۶دا په‌یوه‌ندی کرد به‌حزبی شیوعی عێراقه‌وه، به‌رده‌وام بوو له‌خه‌باتکردن ده‌مێک به‌خۆپه‌نادان و به‌چوونه‌ زیندان و ده‌ستگیرکردن هه‌تا شۆڕشی ۱۴ ئه‌مموز دوای ئه‌وه گۆفاری (الثقافة الجديدة)ی ده‌رکرد، پاشان بووه سه‌کرته‌یری سه‌ندیکی رۆژنامه‌نوسان له‌ده‌سته‌ی کارگێردا که مامۆستا جه‌واهیری سه‌رکایه‌تی ده‌کرد، (هه‌روه‌ها نوسه‌ری ئه‌م چه‌ند دێپه‌ش ئه‌ندام بوو تێیدا).

^{۱۲۹} - پارێزه‌ر ره‌شید عه‌بدولقادر له‌گه‌نجه‌ رۆشنه‌یبه‌کانی هه‌ولێر بوو، له‌سه‌رکرده‌کانی شۆڕش و پارتی بوو- سی سالێ زیندانی کرا دوای خیانه‌تکردنی مالک سه‌یف که له‌دانگا له‌دژی شایه‌تی دلو سی سالێ زیندانی کرا، دوای

خوالیخۆشبوو کامل قازانچی و پارێزەر له باڵی جیابۆوه له حزبی نیشتمانی دیموکراتی. به لام په یوه ندى له نێوان ههردوو حزبی گهه و حزبی دیموکراتی کوردی په یوه ندى به یوه ندى ههردوو حزبی پته و توندوتۆڵکرد.

پارتیهكان له و خۆپیشاندا ناهه چالاكانه به شداریان کرد که بوه هۆی هه لگه ساندنی راپه رینی نیشتمانی و پێشپه وانی پارتی رۆلێکی دیاریان گهرا له خۆپیشاندا نه کانی کۆلیژی مافدا که له سه ره تای کانونی دووه می سالی ۱۹۴۸ هوه ده سته پێکده و له و خۆپیشاندا ناهه ته کۆشه ری شوێشگه ر عومر مه سته فا ده بابهی پارێزەر - نێسته نه ندای لیژنه ی ناوه ندى حزبی دیموکراتی کوردستانه - برینه داریوو که رۆلێکی دیاری ته یاندا گهرا.

جه ماوه ری شاری سلیمانیش به شداریان کرد له و خۆپیشاندا ناهه که حزب مه سته بوو به رێکخه ستیان وه که پشته یوانیه که له جه ماوه ری توپه ی شاری به غدا. محمد زیاد ناغای نوینه ری کۆیه ش که نه وکات نه ندای حزب بوو ده سته له کارکێشه یوه وه که نوینه ره له گهه کۆتله ی نیشتمانیدا له نوینه ره بی لایه نه کانه وه ش وه که نا په زاییه که به رامبه ره نه وه سا به خانه یه ی حکومه ته که ی صالح جه بر ده به نیشتمانی په روه ران به رپای کرد، پاشان حزب ده سته کرد به رێکخه سته ی خۆپیشاندا نه و که رنه فالی میلی و چه ندین کۆبونه وه ی جه ماوه ری بو به رگریکردن له ده سه که وه تکهانی گهه لی عێراق وه له و راپه رینه ی که له و هه ترشه پێچه وانه یه دا وون بوو که کۆنه په رسته ی عێراقی کردی و سویدی له جه نگی فه له سته ی و حوکه عورفه کانه و په رت و بلاوکردنی حزبه کانه و هه تره نیشتمانیه کانه وه رگرت هه روه ها په لکێشه کردنی حزبی سه ره خۆیه نه ته وه یی عه ره بی بو هه لۆیسته گه لێکی ته رۆسته ی که نا زاری بزوته وه ی نیشتمانی داو زیانیکی زۆری پێگه یاندا

ده رچوونی له زیندان به رده وام بوو له خه باتی وه که نه ندای لیژنه ی ناوه ندى پارتیدا ته سالی ۱۹۵۵ که وازی له حزب هه نا. مامۆستا صالح هه یده ری له باره یه وه ده لته ته و په که م قوتایی هه ولێری بوو فه له سه فه ی مارکسی - لینینی قه بولکرو هاوکاریکرد له بلاوکردنه وه ی له شاره کهیدا. ده رچوونی له حزب مایه ی داخکی زۆریو لای نه وانه ی که خه بات و ره وشته ی به رزو ده سته ی نه م پیاوه یان ده ناسی، به ته ییه ته ی که نه له دره و شاره ترین لاوانی رۆشنییری هه ولێر بوو.

پاشان ئەو خىيانەتەى كە لەسەر كەردا يەتەى حەزىبى شىيوعى عىراقىدا رويدا كە مالك سەيف^{۱۲۰} ى بەرپرەسى يەكەم لەدەرەوەى زىندان كەردى و كۆنە پەرسەتى عىراقى بەكارى مەينا بۆ ئەنجامدانى ھەلمەتەى دەستگىر كەردى فراوان و پاشان دانانى پىلانى تەيۋەركەردى سەر كەردەكانى حەزىبى شىيوعى عىراقى: قەھد، زەكى بىسىم، حەسەن مەھمەد الشەيبەى كە نورى سەئىد لەسالى ۱۹۴۹دا جەيە جەيە كەرد.

لەو ماو ە كورەدا كە عىراق ھەندەك ئازادى ديموكراتى بەخۆو ەبىنى حەزىبى ديموكراتى كوردى ھەولەدا رەوشەكە بۆزەتەو ە بۆ ئەو ەى سوود لە ھەموو شەيۋەكانى خەبات و تەككوشان ە رەگىرەت لەناو ەشەدا تەككوشانى ئاشكرا و رۆژنامەى ئاشكرا.

ھەروەھا لەو ماو ەدا حەزب بەردەوام بوو لەسەر بەياننامەكانى و بۆلۆكرەو ەكانى ە لەرەنگەى بەشدارى كەردى ئەندامەكانى ەو ە خۆپەشاندانەكان و كۆبونەو ەكاندا، بەردەوام بوو لەپەشتىوانى كەردن لەخەباتى كەلانى ە رەبى دژى داگىرەو ە ھاو ە پەيمانەتە داگىرەو ەكان لەپەناو سەر بەخۆى تەواو ەتەدا.

ھەروەھا حەزب بەردەوام بوو لەدەركەردى كۆفارەكەى- رەزگارى- كە دەنگدانەو ەكەى دروستكرد لەناو ەندە نەشتەمانەكاندا لەدەو ەى راپەرىنەكەو ە بەبۆلۆكرەو ەى و تارەك تەيدا رەخنەى لە ھەلۆپەستى ەھسى ئەمىر ەبدولئەللاھ كەرت كە دژ بەگەل و ئامانجە نەشتەمانەكانى بوو.

لە ھەلەبژاردنەكانىدا كە لەژۆر رەوشى تەيۋەو تۆقانداندا ئەنجامدرا سەرلەنو ە پالەتورەو ە پارتى دەرچو ەو ە بوو نو ەنەر لەپەرلەماندا كە پاشان ھارىكارى كەرد لەگەل نو ەنەرانى حەزىبى- نەشتەمانى ديموكراتى و سەر بەخۆيدا- بۆ پەكەتەنەى ئۆپوزىسيۆنى نەشتەمانى لەناو ئەنجومەنى نو ەنەراندا.

چالاكەىكانى حەزب و كارە نەشتەمانەكانى ژۆر نارەھەتى و ئاستەنگى بۆ دروستكرد و داگىرەران و فەرمانەو ە كۆنە پەرسەتەكان ئەرەبىيان پەيەرد بۆيە دەستيان كەرد بە

^{۱۲۰} - مالك سەيف ئەندام بوو لە لێژنەى ناو ەندى حەزىبى شىيوعى عىراقىدا تا رۆژى ئاپاكى كەرنەكەى ۱۹۴۸-۱۹۴۹ پاشان بوو بە كەرنەگەرەو ەكى ئاشكرا بۆ لێكۆلەنەو ە ئاوانەكان، پاشانىش بوو بە كەرنەگەرەو ەى دەزگا ئەمىنەكانى عىراق.

هه‌لمه‌تییکی ده‌ستگیرکردنی فراوان- دژ به‌ئەندامه‌کانی و سه‌رکرده‌ ناسراوه‌کانی-
 حکومه‌ت دکتۆر جه‌عفر محمد که‌ریمی ده‌رکردو ره‌گه‌زنامه‌که‌ی لێسه‌نده‌وه‌و، له‌عێراق
 ده‌رکرا، هه‌روه‌ها مامۆستایان: ئیبراهیم ئەحمەد، عومەر مستەفا، ره‌شید عەبدولقادر و
 سه‌دان که‌سانی تر له‌سه‌رکرده‌کانی حزب و رێکخستنه‌کانی و ئەندامه‌ چالاکه‌کانی
 ده‌ستگیرکران. تیۆر به‌سیبهره‌ قورسه‌که‌ی بآلی به‌سه‌ر عێراقدا کێشا، کوردستان و
 ناوه‌پاست و باشوری گرتەوه‌. بزوتنه‌وه‌ی نیشتمانی و دیموکراتی به‌رتەسک بۆوه‌.
 به‌هه‌زاران خه‌لکی ئازادیخواز پاپیچی زیندانه‌کان کران. له‌بری رژگارکردنی فه‌له‌ستین و
 رێگرتن له‌دامه‌زراندنی ده‌وله‌تی ئیسرائیل تییدا، حکومه‌تی عێراقی هه‌موو توانا‌کانی
 خۆیی به‌کارهێنا بۆ سه‌رکو‌تکردنی بزوتنه‌وه‌ی نیشتمانی تازه‌گه‌شه‌کردو. له‌به‌رامبه‌ر
 هه‌موو ئەمانه‌دا چالاکی پارتیش به‌وه‌ کاریگه‌ر بوو رێکخراوه‌کانی که‌مبونه‌وه‌و بازنه‌ی
 چالاکیه‌کانی به‌رتەسک بوونه‌وه‌، له‌سالی ١٩٥٠دا مامۆستا حه‌مزه‌ عەبدوللا ده‌ستگیر
 کراو به‌وه‌ش لیژنه‌ی ناوه‌ندی یه‌که‌م کۆتایی هات که‌ نۆربه‌ی ئەندامه‌کانی وازیان له‌کاری
 حزبی هێنا یان زیندانی کران یان ناواره‌بوون.

پەرەسەندەنگان لە ناو پارتیدا

دوای دەستگیرکردنی مامۆستا حەمزە کۆنفەرانسێکی حزبی بە سترالینەووە سەرکردایەتییەکە کاتی هەلقولەکە دواتر بەشی هەرە زۆری ئەندامەکان و رێکخراوەکان پیتی پازی نەبوون ئەمەش بووە هۆی ئەوەی لە ساڵی ۱۹۵۱دا کۆنگرەى دووهمى حزب بپەستێت لە مالى شەهید عەلى حەمدى لە بەغداد تێیدا لیژنەىەکی ناوەندى هەلبژێرا سکرێتەرەکی ئیبراھیم ئەحمەد بوو، هەلبژاردنى مامۆستا ئیبراھیم ئەحمەد رێکەوتنىکی دەستەجەمعی لە سەر بوو لە نێوان راویۆچونە جیاوازه کاندایا، بەلام کۆنگرەکە نەچوو ناو بابەتی پەپرەو و پرۆگرامی ناوخۆو لێیگەرپا بۆ کۆنگرەى سێیەم لە ۲۶ کانونی دووهمى ساڵی ۱۹۵۲دا بەشیۆهەکی نەینى لە شارى کەرکوک بە سترالین تێیدا ناوی حزب لە حزبی دیموکراتی کوردی عێراق-هوه گۆرا بۆ حزبی دیموکراتی کوردستان-عێراق.

ئاراستەى سەرکردایەتى حزبى -سکرێتەرەکی مامۆستا ئیبراھیم ئەحمەد- بەچەپرەویەکی ئاشکرا جیا دەکرایەووە بە پیشکەوتنخوازی دانرا بە بەراوورد لەگەڵ پێشینه کەیدا لەگەڵترین بابەتە سیاسى و کۆمەلایەتیه کاندایا. لە سەر ئاستى ناوخۆیى حزب تەبەنى چاکسازی کشتوکالى و دزایەتى کردنى دەرەبەگایەتى و عەشایەری و سیاسەتى بەگریکردن لە جوتیاران کرد هەروەها پێکھێنانى کۆمەلەى نەینى بۆیان و هاندانیان بۆ تیکۆشان لە دژی دەرەبەگایەتى کوردی و داواکردنەوت و پیشەسازیە گەرنگە سەرەکیەکان خۆمالی بکەن و بەرگری بکەن لە مافەکانى چینی کرێکارو تیکۆشان لەگەڵیداو چوونە ناو ریزکانیانەووە لە سەر ئاستى سیاسیش سەرکردایەتیه نوێیه کە داواى چوونە بەرەى سەربازگەى سۆشالیستى کرد لە دژی داگیرکەرى بەریتانى و بێرۆکەى بى لایەنى رەتکردەووە و داواکرد رێکەوتنامەکان لەگەڵ بەریتانیادا هەلبۆه شێتێرنەووە و حوکمی پاشایەتى بپوخت و کۆمارێکی دیموکراتی میللی لە عێراق دابمەزێت و حوکمی زاتى بدریتە گەلى کورد لە چوارچێۆهەى کۆمارى عێراقى دیموکراتى میللیدا.

لەبۆرى جەماوە ریشدا حزب تیکۆشا بۆ دامەزراندنى یەکیتى قوتابیانى کوردستان کە لە ساڵی ۱۹۵۲دا بە سەرۆکایەتى شەهید خالید ئەحمەد عەبدوللا دامەزرا و دامەزراندنى

یه کیتی لاوانی دیموکراتی کوردستان و یه کیتی ئافره تانی دیموکراتی کوردستان و ریکخراوه دیموکراتیه کوردستانیه کانی تر، له باره ی دهسکه وته کانی کۆنگره ی سییه مه وه پروفیسۆر بوخارد برینیتس ده نوست:

— حزب بریاریدا ریکخستنه کانی بونیا دبیتته وه به پیدانی بایه خ به کادیره کانی و کاری پرپاگه نده و هاندان له ناو جه ماوه ردا. ئه وه ی جیگه ی بایه خه به شیوه یه کی تایبه تی پرۆژه ی په پره و پرۆگرامی ناوخۆیه له لایه ن کۆنگره وه ..—

— پروفیسۆر به رده وام ده بیت له ژماردن خاله بنچینه یه کان تیدا وه ک: دامه زرانندی کۆماریک دیموکراتی میلیی و ده رکردنی هیزه کانی به ریتانیا و روخاندنی رژیمی پاشایه تی و هاوکاری له گه ل سه رباژگه ی خۆره لاتی و به رپاکردنی سستمیک دیموکراتی نوێ له عێراق و حوکمی خۆجیی بۆ گه لی کوردی له چوارچێوه ی کۆمارێ عێراقیدا و چاکسازییه کی ریشه یی له کشتوکالدا و خۆمالیکردنی نه وت و دامه زرانندی کێلگه هه ره وه زیه کان و فێرکردنی نۆره ملیتی و خۆپایی و دوا جار ده لیت: (بۆ یه که م جار پرۆگرامه که ئه وه ی تیدا دیت که بزوتنه وه ی رزگاریخوازی کوردی به شیکه یه کسانه له بزوتنه وه ی رزگاریخوازی عێراقی و له به رنه وه ئه و کاره ی کردۆته ئه رک به سه ر حزبی دیموکراتی کوردستان— عێراقی که به پیتی به رژه وه ندی کۆی بزوتنه وه ی دیموکراتی و هه موو بزوتنه وه رزگاریخوازه کان کاریکات.

له راستیدا ئاراسته ی پیشکه وتنخوازی چه پی نوێ له حزیدا جه ختی کردۆته وه له شوناسی حزبی جه ماوه ی شۆپشگێپی و مۆرکی بزوتنه وه ی نه ته وه یی دژ به داگیرکه رو پاشایه تی و کۆنه په رستی له دژی تانه وه و جیا بونه وه پیکه وه، هه روه ها جه ختی له هێلی پیکه وه گرێدانی خه باتی هاو به شی عه ره بی کوردی کردۆته وه له چوارچێوه ی به ره یه کی پیشکه وتنخوازی شۆپشگێپی و وازه ینان له وه هه مه کانی بورجوازیه ت و پاسترپه وی له دیموکراتیه تی لیبرالی و چاکسازی ده ستوری پاشایه تی و هه روه ها حزب سیاسه تیکێ پاشا کوانه ی دیاریکرد له دژایه تیکردنی داگیرکه رو ده ستوپێوه نده کانی و له بانگه شه کردن بۆ براهیه تی عه ره بی کوردی و یه کگرتنی ئاره زومه ندانه له نیوان هه ردو نه ته وه ی برا و له به ستنه وه ی بزوتنه وه ی نه ته وه یی کوردی به بزوتنه وه ی دیموکراتی عێراقیه وه

به‌ستنه‌وه‌یه‌کی چاره‌نوس سازانه و پوانین بۆی وه‌ك به‌شێك له‌ بزوتنه‌وه‌كانی گه‌لانی خۆره‌له‌اتی و رزگاربخوازی که هه‌رگیز لێی جیانا‌بیته‌وه‌.

سه‌روه‌ریی ئه‌م ئاراسته‌ پێشکه‌وتنخوازیه‌ش له‌حزبدا گه‌لاله‌ بوو له‌به‌شداریکردنی حزیه‌وه‌ له‌چالاکیه‌کی یه‌که‌گرتوودا له‌گه‌ل لایه‌نه‌ چه‌په‌کان و شیوعیه‌ عێراقیه‌کان و له‌جموجوله‌کانی ناشتی و فیس‌تیفاله‌ نێوده‌وله‌تیه‌کان و له‌وه‌له‌باردنانه‌وه‌ که به‌ره‌ی نیشتمانی به‌شداری تێدا کردو پالێوراوی پارێی سه‌رکه‌وت و پالێوراوه‌کانی تریش هه‌زاران ده‌نگیان به‌ده‌ست هێنا سه‌ره‌پای ساخته‌کردن و ده‌ستوه‌ردانی حکومه‌یش.

حزب خه‌باتێکی سه‌رسه‌ختانه‌ی کرد له‌دژی داگیرکه‌رو په‌یماننامه‌ دوژمنکاریه‌کانی به‌تایبه‌تی په‌یماننامه‌ی به‌غداد-سنتۆ- که ئامانج لێی دژایه‌تیکردنی نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌ب و نه‌ته‌وه‌ی کورد بوو هه‌روه‌ها هه‌رپه‌شه‌کردن له‌ناسایش و سه‌ربه‌خۆیی گه‌لان و یه‌کێتی سۆفیه‌ت و توندکردنی چنگی قۆرخکاری داگیرکاری له‌خۆره‌له‌ات و فراوانکردنه‌وه‌ی قه‌له‌مه‌ری داگیرکاری، له‌نتۆ ئامانجه‌ سیاسیه‌کانی سنتۆشدا دژایه‌تیکردنی بزوتنه‌وه‌ی رزگاربخوازی کوردی بوو هه‌روه‌ها تیکشکاندنی و هێشتنه‌وه‌ی گه‌لی کورد به‌شێوه‌یه‌ك بێبه‌ش له‌هه‌موو مافه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانی. دواتریش به‌لگه‌نامه‌کان ده‌ریانخست که ئه‌و په‌یماننامه‌ تاوانکارییه‌ ئامانجی ئه‌وه‌ بوو بۆمی ئه‌تۆمی له‌کورستان بدرێت بۆ ئه‌وه‌ی دیوارێکی ئه‌تۆمی له‌رووی هێزه‌کانی سۆفیه‌تدا دروست بکێت. ئه‌م پاستیه‌ له‌باره‌ی په‌یمانی سنتۆوه‌ به‌ته‌نیشته‌ سروشته‌ داگیرکه‌ری و کۆنه‌په‌رستیه‌ تاوانکاریه‌که‌یه‌وه‌، پێویسته‌ له‌به‌رچاوی هه‌موو کورده‌ نیشتمانپه‌وره‌کان روون بیت بۆ ئه‌وه‌ی پاستی نیازو نیه‌ته‌کانی ئه‌م په‌یمانه‌ ببینن و بۆ ئه‌وه‌ی به‌ پلانه‌کانی و هه‌وله‌ پێسه‌کانی هه‌له‌خه‌تێن بۆ سوده‌هرگرتن له‌ناکۆکی نێوان کورده‌کان و حکومه‌تی عێراقی، ئه‌ویش له‌به‌رئه‌وه‌ی داگیرکه‌رو په‌یمانی سنتۆ- دوژمنانی سه‌رسه‌ختی گه‌لی کوردن.

ئه‌و فرمێسکه‌ تیمساحیانه‌ش که سنتۆ بۆ نه‌ته‌وه‌ی کوردیان ده‌پێژێت ته‌نها بۆ ئه‌وه‌یه‌ بزوتنه‌وه‌ی رزگاربخوازی کوردی له‌سه‌ر رێی خه‌باتی شوپشگێڕی لابده‌ن و هه‌ندێك له‌به‌شه‌کانی لێ بکهن به‌ئامانجی ئه‌وه‌ی له‌دژی بزوتنه‌وه‌ی شوپشگێڕی کوردی به‌کاری

بێنێتهوه و ناوهڕۆکه پیشکه وتنخوازی و دیموکراتیه که ی ده ره بھێنیت و پاشانیش بزوتنه وه ی پیشکه وتنخوازی کوردی تیکبشکێنیت. ئه وه نه ده یارمه تیانەش که پیشکه شی ده کات ته نها ههنگوینیکه ژه هری کوشنده بۆ بزوتنه وه ی نه ته وه ی کوردی ده شارێته وه.

له کاتی توندبوونی خهباتی نه ته وه ی عه ره بی دژی داگیرکه ر و په یمانه کان و ده رکه وتنی قاهره پایته ختی کۆماری میصری - دژ به داگیرکه ر- وه ک قه لایه ک بۆ خهباتی عه ره بی له دژی په یمانه کان و داگیرکه ر، نه ته وه ی کورد هه ر زوو ده ستیکرد به پته وکردنی خهباتی هاویه شی له گه ل عه ره بداو پیشه وه پیشکه وتنخوازه که شی - پارتی - هه ر له سالی ١٩٥٦ هه دهستی به کاری جدیی کرد بۆ نزیککردنه وه له نێوان هه دوو بزوتنه وه ی نه ته وه ی عه ره بی و کوردیدا و له پێناو یه کخستن و پێکه وه په یوه ستکردنی خهباتی شۆڕشگێڕیدا، له سالی ١٩٥٦ دا بزوتنه وه ی عه ره بی ئازاد که میصری ناصری کرده بنگه و پێگه ی خۆی، ده ستیکرد به چوونه ناو جه نگیکی ئاشکراوه له دژی داگیرکه رو په یمانی به غدای داگیرکاریه وه.

دوای خۆمالیکردنی که نالی سوێس و ئه و مامه له ی چه که ی که میصر له یه کیتی سوڤیه ت و چیکۆسلۆفاکیای کپی له عێراق بزوتنه وه یه کی هاریکاری نیشتمانی له گه ل میصر به رپا بوو که حزبی دیموکراتی یه کگرتووی کوردستان به شداری تیدا کردو خهباتی عه ره بی تاو سه ندووی عه ره بیش بووه هۆی تاودانی خهباتی گه لی کوردیش که راپه ڕی بۆ پته وکردنی خهباتی هاویه شی له گه ل گه لی عه ره بیدا له دژی داگیرکه رو په یمانه سه ربازیه کان و له پێناو رزگاریبوونی نیشتمانی و، پشتیوانیکردن له بزوتنه وه ی عه ره بی ئازادو سه ره به ست.

له کاتی هێرشێ دوژمنکاریی داگیرکه ری - زایۆنیزم بۆ سه ر میصر له سالی ١٩٥٦ دا خۆپیشاندانی پشتیوانیکردن له میصر رویدا که له دژی داگیرکه ر راپه ڕی بوو به سه رۆکایه تی پاله وانه نیشتمانیه که ی جمال عبدالناصر که تیی دا لاوانی کوردی و قوتابیانی کوردستان به شداریان کرد.

نیشتمانی په روهره کانی کوردو له پېښی هه مووشیان وه سهرکرده و نه دنامه کانی حزبی دیموکراتی پشتیوانیان کرد له خه باتی گه لی میصری دلیر به هوی نه مه شه وه تووشی کرتن و چه وساندنه وه هاتن و له سالی ۱۹۵۶ دا تیکۆشه ران ئیبراهیم نه حمه دو عومه مرسته فار، مه لا عه بدوللا نیسماعیل درانه دادگای عورفی به تۆمه تی کارکردن بۆ پشتیوانیکردن له میصر و خه باته که ی ، له دوایدا حوکم دران به وه ی خراڼه ژیر چاودیری پۆلیسه وه مه لا عه بدوللاش که فاله تیکی نه ختی دا له بهرام بهر نازادکردنیدا.

هه ره له سالی ۱۹۵۷ وه حزب هه وله کانی خۆیی خسته گه پ بۆ په یوه ندیگرددن به بزوتنه وه ی عهره بی نازاده وه که له میصرو سوريا گه شه ی کردبوو. هه ره له هه مان سالی شدا وه فدیک له لاوانی کورد به شداریان له فیستغالی لاوان و قوتابیانی مۆسکودا کرد.

له سوریاش وه فدیک حزبی که پیکهاتبون له جه لال تاله بانی و، عبدالرحمن زه بیحی و، که مال فوناد^{۱۳۱}، چند دانوستانیکیان له گه ل سهرکرده سوریه کاندان نه نجام دا نمونه ی مامؤستا اکرم الحورانی که سه رۆکی په ره مانی سوری بوو- هه روه ها مقدم عبدالحمید السراج- که سایه تی سه ریازی دیار له وکاته دا- هه روه ها چند هه ولتیک درا بۆ په یوه ندیگرددن به میصرو وه.

له هاوینی ۱۹۵۷ دا سهرکرده کانی لقی کوردستانی حزبی شیوعی عیراقی وه ک به ریزان صالح حه یده ری و که مال فوناد له گه ل هه ندیک له شیوعیه کورده کانی تر دا هاتنه ناو حزبی دیموکراتی یه کگرتووی کوردستانه وه، نه مه ش بووه هوی خراپوونی په یوه ندیه کانی نیوان حزبی دیموکراتی کوردستان یه کگرتوو له گه ل حزبی شیوعی عیراقیدا که نامیلکه یه کی بلاوکرده وه پرپوو له تۆمه ت و هیرشی توند بۆ سه ر پارتي. له و سالانه دا به ره ی یه کیتی نیشتمانی له م حزبانه پیکهات:

^{۱۳۱} - که مال فوناد ئیستا سه رۆکی کومه له ی قوتابیانی کورده له نه اروپا و به رپرسی لقی حزبی دیموکراتی کوردستانیه له نه اروپا و له چالاکترین و هوشیارترین کورده کانه له ی، پیش نه وه ی بیته ناو پارتيه وه له سالی ۱۹۵۷ دا به رپرسی حزبی شیوعی عیراق- لقی سلیمانی بوو.

حزبی نیشتمانی دیموکراتی، حزبی شیوعی، حزبی به عسی عه ره بی سۆشیالیستی، حزبی سه ره خۆیی، به لām پارتی له و به ره یه دوو خرایه وه. به لām په یوه ندی پارتی له گه لّ حزبی نیشتمانی دیموکراتیدا باش بوو له سالی ۱۹۵۷ حزب په یوه ندیه کی دروستکرد له گه لّ حزبی سه ره خۆیی و هه ردوو حزب بابه تی ناردنی وه فدیکی کوردیان بۆ قاهره تاوتویکرد بۆ بینینی سه رۆک جه مال عه بدولناصر بۆ باسکردنی مه سه له ی کوردی بۆی و ریکه وتن له گه لّیدا بۆ ریکخستن و دروستکردنی په یوه ندی له نیوان هه ردوو بزوتنه وه ی رزگاریخوای عه ره بی و کوردی.

ریکه وتنیکی مه بده ئی کرا، حزب هه ولیدا فیزه ی گه شتکردن بۆ مامۆستا ئیبراهیم نه حمه د ده ست بخت بۆ نه وه ی بچیت بۆ قاهره بۆ دیتنی سه رۆک جه مال عه بدولناصر. به لām حکومه ت ره تیکرده وه فیزه ی پیدات و به ره بستی خسته به رده م گه شته که یه وه. بریاردره که سێکی دۆستی حزب بنیرویت که پاسپۆرتی هه بیت، به لām شۆرشی ۱۴ ته مموزی سالی ۱۹۵۸ که رژیمی پاشایه تی له ناو برد هه روه ها نه ندامیتی عێراق له په یمانی به غداو ریکه وتتنامه داگیرکه ریه کانی تری هه لوه شانده وه، حکومیتی کۆماری ئازادی به رپاکرد، هه روه ها وای خواست ناردنی نه و شانده ش دوا بخریت.

به سه رکه وتنی شۆرشی ۱۴ ته مموزی دژی داگیرکه رو په یمانی به غداو دهره به گایه تی، بزوتنه وه ی رزگاریخوای کوردی کۆمه لێک هه نگاوی گه وره ی نا بۆ پێشه وه، زیاترو زیاتر یه کانگیر بوو له گه لّ بزوتنه وه ی دیموکراتی عه ره بیدا له عێراق و چوه ناو خه باتی هاو به شه وه له گه لّ هیزه نیشتمانیه کاندای له پێناو به هیزکردن و پشتگیریکردن له کۆماری عێراقی تازه - کۆماری عه ره ب و کورد- و به رگیرکردن له ده سه که وته کانی گه ل تییدا، نا کۆکیه کانی نیوان پارتی و حزبی شیوعی عێراقیش که مبه نه وه گه یشتنه په یماننامه ی هاریکاری له نیوانیاندا، حزبی دیموکراتی کوردستانیش چوه ناو به ره ی یه کیتی نیشتمانیه وه که ئیستا پێنج حزب له خۆ ده گرت و به وه ش دروشمه کانی تیکۆشانی هاو به شی عه ره بی کوردی به رجه سه به یون.

شۆرشی ۱۴ ته مموز ووزه کانی گه لی عێراقی ته قانده وه به هه ردوو نه ته وه ی عه ره ب و کوردیه وه به وه ش بزوتنه وه ی رزگاریخوای کوردی فراوان بوو که پشتیوانی له شۆرش و

رژیمی کۆماری کرد پشتیوانیه‌کی گهرم و بزوتنه‌وه‌ی لاوان و قوتابیان و ئافره‌تانی کوردستان به‌هیزیوون و له‌کوردستان بزوتنه‌وه‌یه‌کی جوتیاری به‌رفراوان گه‌شه‌ی کرد هه‌روه‌ها بزوتنه‌وه‌ی سه‌ندی‌کای کرێکارانیش گه‌شه‌ی کرد، حزبی دیموکراتی یه‌کگرتووی کوردستانی عێراق فراوان بوو فراوانبوونیکی مه‌زن و بووه‌ حزبیکی جه‌ماوه‌ریی، بزوتنه‌وه‌ی رزگاربخوای کوردی به‌جه‌ماوه‌ری بوونی و دیموکراتی بوونه‌که‌یدا جیا‌ده‌کرایه‌وه‌ وه‌ک حزبیکی مه‌زن ده‌رکه‌وت بۆ پشتیوانیکردن و په‌ره‌پێدانی کۆماری عێراقی به‌ئاراسته‌ی دیموکراتی.

به‌لام حزب هه‌ر له‌ راگه‌یانندی کۆمارییه‌وه‌ ده‌ستی به‌هه‌لمه‌تیک کرد بۆ ئه‌وه‌ی هوکمی زاتی بۆ کوردستان به‌ده‌ست به‌یئت و له‌کاتی دانانی ده‌ستوری کاتیدا هه‌ولیدا ده‌قیك به‌م مانایه‌ بخاته‌ ناویه‌وه‌، به‌لام هه‌وله‌کانی حزب رووبه‌پووی به‌رگریکی توند بۆوه‌ له‌لایه‌ن عه‌بدولکه‌ریم قاسم و عه‌بدولسه‌لام عارفه‌وه‌، هه‌روه‌ها به‌ره‌ی یه‌کیتی نیشتمانیشت پشتمانی له‌م داوا په‌وايه‌ نه‌کرد، بۆیه‌ له‌ده‌قه‌که‌داو له‌ماده‌ی سێی ده‌ستوردا ته‌نها ئه‌وه‌ هات که - عه‌ره‌ب و کورد شه‌ریک و هاوبه‌شن له‌نیشتماندا- ده‌ستور دان به‌مافه‌ نه‌ته‌وايه‌تیه‌کانیاندا ده‌یئت له‌جوارچێوه‌ی یه‌کیتی عێراقیدا.

له‌کاتی دانوستانیشتدا بۆ به‌ستنی په‌یماننامه‌یه‌ک له‌نیوان پارتی و حزبی شیوعیدا شیوعیه‌کان پشتیوانیان له‌هوکمی زاتی و به‌لکو چاره‌ی خوونسینیش کرد به‌لام ئه‌و ده‌قه‌یان ره‌تکرده‌وه‌ که رێکه‌وتنی له‌سه‌ر کرابوو دواتر ده‌قیکی لاوازترین پێشنیارکرد.

له‌به‌ره‌ی یه‌کیتیشتدا پارتی ئیبراهیم ئه‌حمه‌دی کرده‌ نوێنه‌ر کۆششیکێ به‌هاداری کرد بۆ ئه‌وه‌ی ده‌قیك بخه‌یته‌ ناو په‌یماننامه‌ی به‌ره‌ نوێیه‌که‌وه‌ مافه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌کانی گه‌لی کوردی له‌خۆگرتیبت. به‌لام به‌داخه‌وه‌ به‌ره‌ی یه‌کیتی نیشتمانی لاواز بوو به‌هۆی ئه‌و ناکوکیانه‌وه‌ له‌نیوان لایه‌نه‌کانیدا دروست بوو له‌سه‌ر هه‌لۆیست له‌ داوای حزبی به‌عسی عه‌ره‌بی سۆشیالیست بۆ یه‌کیتیه‌کی خێرا له‌نیوان عێراق و کۆماری عه‌ره‌بی یه‌کگرتوودا بی هیچ بێرکردنه‌وه‌ لێکدانه‌وه‌یه‌ک له‌باره‌یه‌وه‌.

به‌لام شیوعیه‌کان به‌ پێشنیاری یه‌کیتی فیدرالی وه‌لامی به‌عسیه‌کانیان دایه‌وه‌، ئه‌وه‌ش که مایه‌ی داخ و ئازاره‌ ئه‌م ناکوکیانه‌ هێزه‌ نیشتمانیه‌ هاوپه‌یمانه‌کانی ناو به‌ره‌ی

یه کیتی نیشتمانی پاکیشا بۆ جهنگکردن و کوشتارکردنی یه کترو گوپانی ناکۆکیه کان که ده بوو کورتبکرایه ته وه بۆ ناکۆکیه که له نێو ریزه کانی گه لدا که به نامرازی برایانه و دیموکراتیانیه چاره سه ری بکړیت، بۆ ناکۆکی نیوان دوژمنه کان و هیزی چه کدار به کارهینرا بۆ چاره سه رکردنی.

تاییه تمه ندیه کانی بزوتنه وهی رزگاریخوازی گه لی کوردی

پیشتر باسمان له پهره سه نندن و گه شه کردنی بزوتنه وهی رزگاریخوازی گه لی کورد کردو سودبه خشیشه لێره دا کورته یه که باس بکهین له باره ی تاییه تمه ندیه کانی ئەم بزوتنه وه میژویییه ئەم تاییه تمه ندیانیه ی که دروست بوون به هۆی فاکتیره کوردستانیه تاییه تیه کان و کاریگه ریه نیوده ولته ی و عێراقی و ئێرانی و تورکیه کانه وه به هۆی ئەو پهره سه نندنه کۆمه لایه تیانیه وه که وا کۆمه لگه ی کوردستانی له ماوه ی پهره سه نندن و به ره وپیشچوونیدا به خۆیه وه بینێ.

ئهمه ی خواره وه کورته یه کی ئەم تاییه تمه ندیانیه یه که له کتێبینکمه وه وه ریده گرم که به ناو نیشانی - کوردایه تی - بزوتنه وهی رزگاری نه ته وایه تی گه لی کوردستانه —

ئهم تاییه تمه ندیانیه ش بریتین له:

یه که م: بزوتنه وه یه کی میژویی بابته یه به و مانایه ی که بزوتنه وه یه کی کتوپر نیه، یان هه لچونێکی ساته وه ختی بیته و ئاره زووه کانی چهند ده سه ته یه که یان حزبیکی دیاریکراو دروستی کردبیت. به لکو بزوتنه وه یه که و ده ره نه جانی پیویسته یه کانی پهره سه نندن کۆمه لگه ی کوردستانه، ئەم پهره سه نندنه که هیزه کانی ده سه لاتی بیانی و کۆنه پهرستی به ره به ستیان بۆ دروستکردوه، سه ره لانی - کۆرپه له ی بورجوزای - یش له منالانی کۆمه لگه ی کوردستان و گه شه کردنی و هه وله کانی بۆ شکاندنی قابلۆخی ده ره به گایه تی که دایبۆشی بوو له گرنه گرتین فاکتیره کانی دروستبوونی بزوتنه وهی رزگاریخوازی کوردین.

ههروهك چۆن ههولەكانى داگیركەران و زهوتكەرانى بیانی که ئامانجیان توندکردنى تهوقى كۆیلايهتى بوو لهگەردنى گەلى كوردداو سهپاندنى مهركەزیهتیكى بههیز بهسەر ههموو ناوچهكانى كوردستانداو بیبهشکردنى گەلى كوردی لهههموو شێوهكانى حوكمى كوردی، -وهك پهڕچهكرداریك بۆ ئهوه- بهرگریهكى كوردی ههناوته بوونهوه ئامانجی بهرگریکردنه له مافه زهوتكراوهكانى كورد، كههر ئهوهش بهشداریكرد لهئۆزینهوهو ژيانهوهی بزوتنهوهی رزگاربخوازی كوردیدا.

ههروهها له پێكدادان و دژیهكى نیتوان ههیزه تازه گهشهكردوهكان لهكۆمهلگهی كوردستاندا، كهوا گهشهو پێگهیهشتنى دهویست و، ههیزه بیانیه كۆنهپهستهكان كه بهربهست بوون لهبهردهم ئهم گهشهكردنهداو دژی ههیزه تازه گهشهكردوهكان بوون و ههروهها لهپێكدادانهوه لهنیتوان ههولە بیانیهكاندا كه دهیوست كوردستان بكاته كۆیلهو گهلهكهی بیبهش بكات لهههموو مافه نهتهوهییهكان و، لهزهرورهتهكانی پهڕهسهندنى كۆمهلايهتى حهتمیی كه ههمیشه ههیزگهلیك دهبن بۆ ئهوهی كارهكانی بۆ ئاسان بكات یان بهربهستهكان لهبهردهمیدا لابهڕیت لهههموو ئهمانهوه بزوتنهوهی رزگاربخوازی گەلى كورد لهرهوشه میژوویییه تایبهتیهكهیدا پێگهیهشت.

بهوشێوهیه دهبینین كه- رهوتی پهڕهسهندنى كۆمهلايهتى- لهكوردستان بزوتنهوهی رزگاربخوازی كوردی لهخۆیدهگریت و خۆیی تیدا نمایش دهكات و بهتهنیشته مۆرك و بهرگه نهتهوهیییه رزگاربخوازیهكەشیوه ههروهها ناوهروكینكى كۆمهلايهتیشى پێدهبهخشیت.

بۆیه بزوتنهوهی رزگاربخوازی گەلى كوردی بزوتنهوهیهكى سیاسى روت نیه ئامانجی بهدییهنانی مافه نهتهوهییهكان ییت بۆ گەلى كوردی و رزگاربوون له دهسهلات و شوێنكهوتەیی بیانیی بهلكو بزوتنهوهیهكى كۆمهلايهتى و بابەتیانهشه واته:-

دروهم: - بزوتنهوهی رزگارکردنى نیشتمانی و دیموکراتیه، بهوامانایهیه مهبهستیهتى و دهیهوژیت چاكسازی كۆمهلايهتى- ئابوری و سیاسى و فیکری- ئهنجام بدات بهتهنیشته خهباتیهوه بۆ رزگارکردنى نیشتمان لهدهسهلاتی بیانی ئهوهش بهحوکمی جوڵه و بزواتی رهوتی پهڕهسهندنى كۆمهلايهتى و خۆبیینییهوه تێیداو بهحوکمی گۆڕانی بزوتنهوهی

رزگاریخوازی به گشتی بۆ بزوتنه و هیهکی خاوهن ناوه پۆکی جوتیاری هه له جهنگی جیهانی یه که مه و ه به هۆی پتوهن بوونی بزوتنه و ه ی رزگاریخوازی کوردی به بیژکه و بنه ما دیموکراتی و پیشکه و تنخوازه کان هه له جهنگی جیهانی دووه مه و ه که تیده کۆشیت بۆ به دیهینانی جۆریک له حوکم و فرمانپره وایی نیشتمانی کوردی - به شیوه ی حوکمی زاتی له - قوناغی ئیستادا - وهک زه مینه سازیه ک بۆ به رپاکردنی سستمیکی دیموکراتی که به چاکسازیه پتویسته کان هه ستیت وهک چاکسازی کشتوکالی و پیشه سازی و ناوه دانکردنه و ه و بلاوکردنه و ه ی مه عریفه و روشنبیری و ره ها کردنی نازادییه دیموکراتیه کان ..

به وشیه یه بزوتنه و ه ی رزگاریخوازی کوردی ئامانجه کانی ته نها له کۆمه لیک داوای سیاسی دیاریکراودا نه ماونه ته و ه ، به لکو ئامانجه کانی داخوازی کۆمه لایه تی و ئابوری و روشنبیرییه کان و .. هتد له خۆده گریت .

سێیه م :- بزوتنه و ه یه کی میلیی جه ماوه ریه ، نه وهش نهک ته نها له به رنه و ه ی سه دان هه زار هاو لاتیانی کوردستان له ژیر په رچه میدا کۆبونه ته و ه به لکو له به رنه و ه ی هه روه ها به رگری له داخوازییه کان و ئامانجه جه ماوه ریه کۆمه لایه تی و ئابوری و روشنبیری و سیاسیه کانی ده کات .. وه له به رنه و ه ی په ناو پشتیوانانی و سه رکردایه تیه که ی له جه رگی گه ل و جه ماوه ره و ه هه لقولۆن .

چواره م :- بزوتنه و ه یه کی دژ به داگیرکه رو زه و تکه رانه ، هه روه ها بزوتنه و ه یه کی تیکۆشه رو شۆرشگێژه نه وهش به حوکمی خه سلەت و سیفه ته پیشکه و توه کانی و به هۆی نه وه و ه که داگیرکه ران و زه و تکه ران دژایه تی بزوتنه و ه ی رزگاریخوازی کوردیان کردوه به هه موو ئامرازه تۆقینه رو درپدانه ییه کان و رینگریان کرد له هه موو مافه کانی له ناویشدا جۆریک له حوکمی ئه هلی سه ریه داگیرکه ریش به لکو کوردو کوردستانیان دابهش کردو مه حرومیان کرد له هه موو مافه نه ته و ه ییه کانی ، نهک ته نها ئه مه به لکو به درپدانه ترین شیوه سه رکو تیان کرد ، نه مهش دوژمنایه تیه کی توندی دروست کرد له نیتوان داگیرکه رو زه و تکه ران له لایه ک و بزوتنه و ه ی رزگاریخوازی کوردی له لایه کی تره و ه ، دوژمنی

سەر سەختی سەرەکی بزوتنەوێی رزگاریخوازی کوردی داگیرکەر و پەیمانە داگیرکاریی و کۆنەپەرستیە بەکرێگراویەکان بوو بە ئیستاشیەو.

لە کاتی کدا کە بزوتنەوێی رزگاریخوازی کوردی بزوتنەوێیەکی میژوویی بابەتی حەتمی بوو و گەلی کورد بە حەسرەت و ەوێیە بۆ بە دەست ەینانی ئازادی و مافە نەتەوێیەکانی و، ھاوکاتیش داگیرکەران و کۆنەپەرستەکان ەموو جۆرەکانی تیرۆر و سەركوتکردن و دڕندایەتی لە دژی بزوتنەوێی رزگاریخوازی گەلی کورد بە کار دەهێنن و بێبەشی دەکەن لە ەموو جۆرەکانی تیکۆشانی ئاشکرا و پەوا، لە بەر ئەو بزوتنەوێی رزگاریخوازی گەلی کوردیش بوو بزوتنەوێیەکی تیکۆشانی شۆڕشگێڕیی، ەییچی لە بەر دەمدا نە ماوەتەو جگە لە ئامرازەکان و شیوازەکانی خەباتی شۆڕشگێڕیی و نەهێنایە بە زۆری.

میژوویی بزوتنەوێی رزگاریخوازی گەلی کورد، بریتیە لە میژوویی پڕ لە دژایەتیکردنی داگیرکەر و زەوتکەران و رووبەرووبونەو و سەركوتکردنی ئەوان بۆی، خەباتی گەلی کوردیش پڕە لە قوربانیان و لە دژ وەستانەوێان.

میژوویی خەباتی گەلی کوردیش بۆمان دەردەخات کە شۆڕشی چە کداریی ئامرازی بنەپەتی بوو لە نێوان ئەم ئامرازو شیوازە تیکۆشان و شۆڕشگێڕانەیدا. ئەوێش بەهۆی ەروەها پەنا بردنی داگیرکەر و زەوتکەرانەو بۆ بە کار ەینانی ەیزی چە کدار بێجگە لە ئامرازەکانی تر کە پێشتر باسمان کردن و ەروەها بەهۆکاریکی میژوویی ئەوێش ئەوێە بەهۆی رەوش و بارودۆخی تاییبەتی کوردستانەو ەمیشە و ەر لە سەر ەلدانیەو شۆڕش لە گەڵ بزوتنەوێی رزگاریخوازی کوردیدا جەمک و دووانە بوو.

دیاریشە نیشتمانپەرورە کوردەکان نەبوون کە شۆڕشیان کردبێتە پەیرەو بەرنامەیی بزوتنەوێی رزگاریخوازی، بە لکو ئەوێ رەش و بارودۆخەکی سەپاندووبەتی بە سەریاندا ەر وەک پێشتر لەم باسەدا خستمانەپروو.

پێنجەم: رزگاریبوونی بزوتنەوێی کوردی لە کۆتەکان و شیوازە کۆنەکان و ەلقولانی سروشتە دیموکراتیکەیی لێیەو.

بزوتنەوێی رزگاریخوازی کوردی لە ژێر سەركردایەتی پیاوانی ئایین و فەرمانپەر و کوردەکاندا دەستپێک کرد و ئەوێەوێی کە لە ژۆلەکانی خێزانە قەلەمپەر وەکانەو

له چینی ناوهنده وه هاتبوون به شداریان له سه رکردایه تیکردنیدا کرد تا بزوتنه وه ی ٦ نه یلوی سالی ١٩٣٠ کاتیک ناوهنده کانی بزوتنه وه ی رزگاریخوازی کوردی له گونده و گوێزایه وه بۆ شار بۆ سه ر دهستی چینی روشنبیر له جه ماوه رو چینی ناوه ند.

له کاتی جهنگی جیهانی دووه مداو دوا ی جهنگه که دهستی روشنبیر له جه ماوه ری میلی سه رکردایه تیان گرت دهست له گه ل گه پانه وه ی بآلی عه شاری بۆ ناو سه رکردایه تی وه ک باسما ن کرد.

دوا ی جهنگی جیهانی دووه م بزوتنه وه ی رزگاریخوازی گه لی کورد گۆرا بۆ بزوتنه وه یه کی جه ماوه ری میلی، خاوه ن سروشتیکی دیموکراتی و، رزگاری بوو له سه رکردایه تیه دهره به گایه تی و مولکدارو بورجوزایه کان که مه یلداریان بۆ سازشکردن هیه، به تاییه تی دوا ی دامه زانی حزبی دیموکراتی کوردستان ١٩٤٦ و مایه پووچبوونی سه رکردایه تی عه شایه ری و بورجوازی سازشکار.

ئه مه ئه وه یلی به یانییه که په ره سه ندنی بزوتنه وه ی رزگاریخوازی گه لی کوردی ده یکشیت هه روه ک له بواری لیکۆلینه وه یدا خستمانه پوو.

پارتی و بزوتنه‌وهی رژگاریخوازی کوردی^{۱۳۲}

پارتی دیموکراتی کوردستان له‌موتوربه‌کردنی بزوتنه‌وهی رژگاریخوازی گه‌لی کوردیی‌ه‌وه به‌بیروک‌ه‌ی پیشکه‌وتنخوازی و شوپش‌گێریه‌وه له‌دایک‌ بوو، هه‌روه‌ها له‌نه‌نجامی به‌ره‌سه‌ندنی بزوتنه‌وهی رژگاریخوازی کوردیه‌وه بۆ بزوتنه‌وه‌یه‌کی جه‌ماوه‌ری میلی و، وه‌ك وه‌لامدانه‌وه‌یه‌کی لۆژیکی بۆ پێویستیه‌کانی رێکخستنی و سه‌رکردایه‌تیکردنی بۆ سه‌ر ئه‌و رێگه‌یه‌ی که به‌ره‌و سه‌رکه‌وتنی و به‌ده‌یهێنانی ئامانجه رژگاریخوازی و دیموکراتیه‌کانی ده‌بات له‌به‌رئه‌وه به‌هه‌مان ئه‌و مۆرک‌ه‌ی ئه‌و و گونجاو له‌گه‌ڵ جه‌مه‌رو فۆرمه‌که‌یداو هه‌لگری ئامانجه‌کانی و داخوازیه‌کانیدا مایه‌وه.

به‌لام پارتی به‌رۆلی خۆی به‌رده‌وام کاریگه‌ری له‌سه‌ر بزوتنه‌وهی رژگاریخوازی گه‌لی کورد هه‌بوو له‌رووی په‌ره‌پێدانی و دارشتمنی بیروک‌ه‌و راوبۆچون و هه‌لوێسته‌کانیه‌وه له‌چوارچێوه زانستی و دیموکراتیه‌کان و رێکخستن و به‌کخستنی هه‌ول و کوششه‌کانی له‌گه‌ڵ بزوتنه‌وهی رژگاریخوازیدا له‌عێراق و، له‌کێشانی سیاسه‌تیکی زانستی و دیموکراتی بۆی و دیاریکردنی ستراتیژیه‌تیکی پاست و دروست و دانانی ته‌کتیکاتی زانستیانه بۆی. هه‌روه‌ها له‌ناشکراکردنی دۆژمه‌کانی و جیاکردنه‌وه‌ی دۆسته‌کانی له‌دۆژمه‌کانی و پاککردنه‌وه‌ی پیزه‌کانی له‌خه‌لکانی هه‌له‌په‌رست و سازشکارو بازگانیکه‌ر و پاراو له‌ ناشکراکردنی به‌کرێگراوان و لایه‌نگرانی نه‌ینی و ناشکرای داگیرکه‌ران و زه‌وتکه‌ران و دورخستنه‌وه‌یان له‌پیزه‌کانی و له‌سه‌رکردایه‌تی خۆی.

پارتی کۆششێکی به‌هه‌داری کرد له‌سه‌ر هه‌ردوو ئاستی نیشتمانی و نێوده‌وله‌تی بۆ نیشاندانی رووی ناشکارو روونی بزوتنه‌وهی رژگاریخوازی کوردی و په‌یداکردنی دۆست و لایه‌نگر بۆی و، له‌په‌چه‌لکردنه‌وه‌ی درۆو ده‌سه‌له‌کانی داگیرکه‌رو زه‌وتکه‌ران که هه‌ولیاندا بیهێچنه‌وه به‌ ته‌م و مژی ده‌له‌سه‌و تۆمه‌ته‌ ناپاسته‌کانه‌وه. هه‌روه‌ها پارتی بئه‌ماگه‌لیکی جیگه‌یری بۆ براهیه‌تی عه‌ره‌بی و کوردی دارشت وه‌ خه‌باتی هاوبه‌ش له‌ناو بزوتنه‌وه‌ی رژگاریخوازی کوردیدا و له‌په‌روه‌رده‌کردنی جه‌ماوه‌ری کوردی به‌رۆحیه‌تی براهیانه له‌گه‌ڵ

^{۱۳۲} - پارتی ناوی میلی و به‌کاره‌ینرلوی حزبی دیموکراتی کوردستانه له‌عێراق به‌گشتی و له‌کوردستان به‌تایبه‌تی.

جەماوەری عەرەبیداو بەرۆحیەتی یەکانگیریی و پێکەوگریدانی خەبات لەدژی داگیرکەر کۆنەپەرستی و دوژمنی هاوبەش، ھەروەھا پارتی بەشداریکرد لەوەدا کە فۆرمەلەکردنەوێ بزوتنەوێ رزگاریخوای کوردی وەک بزوتنەوێکی میلییی جەماوەری خاوەن دورشمگەلنکی دیموکراتی و ئاراستەی پیشکەوتنخوای و خاوەن داواکاری کۆمەلایەتی وەک چاکسازی کشتوکالی و پەرەپێدانی کۆمەلگەو بلاوکردنەوێ رۆشنییری و مەعرفەو پاشانیش لەفراوانکردنی بزوتنەوێکەو قولکردنەوێ و چاندنی پیشەکانی لەناو کۆمەلگە کوردستانیدا قولترو قولتەر. ھەروەھا پارتی پارێزگاری کرد لەپەپرەوێ شۆرشگێڕی بزوتنەوێ رزگاریخوای کوردی و لەرۆشنکردنەوێ جەماوەرو ھۆشیارکردنەوێ بۆ ئەوێ بھێتێتەو لەسەر رێبازو پەپرەوێ میژوویی شۆرشگێڕی بزوتنەوێ رزگاریخوای کوردی.

لەبوارێ فیکریشدا پارتی بەسەرکەوتوویی لەدژی ھەموو بیرۆچونە نامۆکان بۆو لەکۆسۆپۆلیتیەو بۆ داپرانی نەتەوێی و رەگەزپەرستی کە ھەولیدا دزە بکات ناو ریزەکانی بزوتنەوێ رزگاریخوای کوردیەو.

ھەروەھا پارتی بیرۆکە تەصفەوێکانی بەزاند کە دژایەتی رێکخستنی بزوتنەوێ رزگاریخوای کوردی دەکرد لەناو رێکخراوە دیموکراتیەکان و حزبێکی پێشپەرەو دیموکراتیدا بەھۆی پارتیشەو رێکخراوەکانی لاوازن و قوتابیان و ژنانی دیموکراتی کوردستانی پەیدا بوون.

پارتی ھۆشیاری چینیایەتی و نیشتمانی بلاوکردەو لەناو جەماوەرداوپەرەندیەکی ئۆرگانی دروستی کردو رونیکردەو کە خەباتی رزگاریخوای کوردی بریتیە لەخەباتی جەماوەری میلییی - لەبنچینەدا - بۆ رزگاریبوونی نیشتمانی و دیموکراتی.

و بەزوتنەوێ رزگاریخوای کوردی یەکەمجار بزوتنەوێ جەماوەری میلییی.. ھەروەھا سەرکردایەتی تێکۆشانەکانی جوتیارانی کرد لەدژی دەرەبەگایەتی و بلاوکردنەوێ چەمکی راست و دروستی بزوتنەوێ رزگاریخوای کوردی کە کۆمەلێک دەستەو تاقمی مولکداری کوردی ھەولیاندا سودی لێوەرگیرن بۆ داپۆشینی ململانێی چینیایەتی جەماوەری زەحمەتکێش. ئەو راستیە رونیکردەو کە تێکۆشانی زەحمەتکێشان و

بەدبەياتنى ئامانچە كۆمەلەيتى و ئابورىي و سياسىيەكانيان برىتتە لەجەوھەرى
 بزوتنەوھى رزگاريوخوازي كوردى ھەروەك چۆن پارتى رۆلى سەرەكى گيترا لەرىكخستن و
 سەرکردايەتيكردنى شۆرشي رزگاريوخوازي كوردى لەكوردستانى عىراقدا لەسالى ۱۹۶۱-
 ۱۹۶۴ و تا ئىستاش ھىزى سەرەكىيە تىيدا.

شەشەم: ھەستى نەتەوھىي كوردى بەھىزو گشتگىرە

لەئەنجامى تايبەتمەندىيە پيشكەتوھەكانى بزوتنەوھى رزگاريوخوازي كوردى و بەھوى
 سيفەتە نەتەوھىيەكانى گەلى كوردمانەوھ^{۱۳۳} و ھەك پەرچەكردارىك بۆ چەوساندنەوھى
 توندى نەتەوھىيە كەوا گەلى كورد بەدەستىوھ دەئالتييت و بەھوى بىيەشكردى گەلى
 كورد لەھەموو مافە نەتەوھىيەكانى لەناویشدا مافە رۆشنبىريەكانى و ھەتا مافى ئوھى
 بانگەشەي كوردبوونى خۆى بكات ئوھ ھەستى نەتەوھىيە كورد بەھىزەو ھەموو
 چىنەكانى گەلى كورد دەگرتەوھ. ئەم ھەستە نەتەوھىيە كە شۆرشە كوردىيە فرەكان و
 ئو نامونەنگى و تاوانە دىندانانەى داگىركەران و زەوتكەران لەدژى گەلى كورد ئەنجاميان
 داوھ... مېژووى گەلان ئوھ دەسەلمىتت بەھىزى ھەستى نەتەوھىيە لای نەتەوھىيەك
 بەشىوھىيەكى پاستەوانە دەگونجىت لەگەل توندى چەوساندنەوھى نەتەوھىيە و
 دىندانەتيەكەيدا، چەندەش ئو زۆلم و زۆر و ھەلمەتى چەوساندنەوھى نەتەوھىيە
 توندىن، بەھەمانشيوھش ھەستى نەتەوھىيە توندو بەھىز دەبىت ھەك پەرچەكردارىك
 بۆى و بەھىزى ھەستى نەتەوھىيە كوردىش باشتىن بەلگەيە لەسەر ئوھ.

زانراویشە ھەستى نەتەوھىيە ھەندى جار بە ئەدەبىيات و ھۆنراوھ ھەستى نەتەوھىيە
 گوزارشتى لىدەكرىت، تەنھا ھەك ھەست و شعور نامىتتەوھ بەلكو دەگىرتت بۆ
 بزوتنەوھىيەك خەلك لەدەورى كۆدەبنەوھ ئەگەر چوھ ناو پىزەكانى خەلكەوھ. ئەگەر
 بىرۆكەكانىشى چوونە ناو جەماوھرەوھ ئوھ ھەروھە دەبىتە ھىزىكى مادىش.

^{۱۳۳} - بەتايبەتى ئوھى پەيوھندى بەخۆشەويستى گەلى كوردەوھ ھەيە بۆ ئازادى و ئارەزوى ئۆريوھ بۆ
 رزگاربيرون، ئەم لاپەنە مېژويە رۆرىك لەوانەى لىكۆلېنەوھيان بۆ مېژووى گەلى كورد كىرەوھ لەسەر كۆك و
 ھاوپان.

ههستی نەتەوێی ئەگەر بەشیۆهێکی پاست و دروست ئاراستەکرا خرایە ناو چوارچێوەگەلێکی دیموکراتیەو بەشیۆازێکی پیشکەوتنخوازی و میلی داریژرا ئەوا لە کاریگەرترین چەکەکانی خەبات دەبێت لەدژی داگیرکەر زەوتکەرەکان و کۆنەپەرستە بەکرێگیراوەکان.

هەوتەم:

بەکاریگەری سیفەتە پیشکەوتنەوکان و گۆڕانی ههستی نەتەوێی بۆ هێزێکی مادیی بەهۆی چوونە ناویەو بۆ ریزەکانی جەماوەرو سیاسەتی بەکۆیلەکردن و تالانکردنی داگیرکاری کە زیان بەهەموو چینه کۆمەلایەتیەکانی گەلی کورد دەگەیەنێت و بەهۆی بوونی سیاسەتی چەوساندنەوێ نەتەوێی توندەوێ کە بەئاگرەکی هەموو گەلی کورد دەسوتینێت و هەک پەرچەکردارێک بۆی و بۆ سیاسەت و هەولەکانی تواندەوێ نەتەوێ کوردو بەکاریگەری ههستی بەهێزی نەتەوێ، ئەوا بزوتنەوێ رزگاریخوازی کورد بەرهێکی فراوانی گشتگیری هەیه بۆ هەموو چینهکانی گەلی کورد لەلایەک و هەلگری چەندین ئامانجە لەلاکەێ ترەوێ کە لەمافی چارەێ خۆنوسین تا مافە روژنبیریەکان و مافی بانگەشەێ بەکوردبوونەو لەخۆی دەگرێت.

بەلام هێزی سەرەکی لەخەباتی نیشتمانی لەگەڵ هەموو ئەمانەدا بریتیه لە جەماوەری میلی لە جوتیاران و کرێکاران و زەحمەتکێشان و ئەوانی تر و کاسبکاران و روژنبیره شۆڕشگێڕکان بەلام خاوەن مولکەکان یان بورجوازیەت ئەوا هاوپەیمانی ئەم جەماوەرە زەحمەتکێشەن لەخەباتی نیشتمانییدا بەلام کەمتوانایە لەوێ سەرکردایەتی ئەم بزوتنەوێ بکات یان بەشداریەکی کاریگەرانه لەم خەباتەدا بکات بەهۆیکە لەلاوازی چینیایەتیەوێ و گەشەنەکردنی بورجوازیەتی کوردی و بەهۆی سروشتە چینیایەتیەکیەوێ و بۆ مایەبوونی میژوویی لەم گۆڕەپانەدا. هەروەها بەهۆی پەرەسەندنە گرنگەکانەوێ کە بەسەر بزوتنەوێ رزگاریخوازی کوردیدا هاتووەو پێشتر ئاماژەمان پێکرد.

له بهر نه وه نه وا حزبی پېشپړه وی دیموکراتیکه که نوښته رایه تی نه م جه ماوهره زه حمه تکښه ده کات و لټیه وه سرچاوه ده گړت و رڼکخستنه کانی خوی لټیه وه پټکدیت، که واته نه م حزبی جه ماوهره میلیه یه که زوړینه ی هره زوړی گه لی کورد پټکده هینیت.

هه شتم:

بزوتنه وه ی رزگار یخوازی کوردی گړنگی و سودی تاییه تی هیه بۆ گه لان، گومانی تیدا نیه سرکه وتنی هر بزوتنه وه یه کی رزگار یخوازی نیشتمانی گورزنیکی به هیزه له داگیرکه رو سرکه وتنیکه بۆ مه سه له ی گه لان، بۆ مه سه له ی نازادی که به لای سرپا گه لانی جیهانه وه گړنگ و جیی بایه خه، بۆیه سرکه وتنی بزوتنه وه ی رزگار یخوازی کوردی هه روه ها سرکه وتنه بۆ گه لانیش. به لام به هوی بایه خی تاییه تی ناوچه ی ستراتیژی کوردستان و سامانه نه وتیه کانیه وه به هوی نه وه ی که کوردستان که وتونه ژیر ده سه لاتی سی حکومت وه له خوړه لاتی ناوه راستدا نه وا سرکه وتنی بزوتنه وه ی رزگار یخوازی گه لی کوردی ده بیته هوی روخانی رژیمه کونه په رسته کان له گړنگترین ناوچه ی خوړه لاتی ناوه پستداو رودانی قهیرانیک رڼکخوشکه ر ده بیته بۆ سرکه وتنی هیزه دیموکراتیکه کان له ناوچه که دا وه ک چوڼ مه زنتین زیانه کان به داگیرکه رو هاوپه یمانه کانی و پیلانه کانی ده گه یه نیت، هه روه ها قه لایه کی دیموکراتی له سر داروپه ردوی نه م قه لا کونه په رستیانه بونیاد ده نیت، هه ربویه ده بینین داگیرکه ر به هه موو هیزه کانیه وه به هه موو شیوازیک به ره نگاری سرکه وتنی بزوتنه وه ی رزگار یخوازی گه لی کورد ده بیته وه.

تویم: خۆبه دورگرتنی بزوتنه وه ی رزگار یخوازی کوردی له بیروکه شو فیتی و

کوښم پو لیتیه کان

به تیبینی کردنی خه سه ته نه ته وه ییه کانی گه لی کوردو به تاییه تی ناره زووی گه لی کورد بۆ یارمه تیدانی نه ته وه دراوسی و نزیکه کان و مامه له کردن له گه لیاندا. هه روه ها به حوکمی

ئەوئى گەلى كورد نەتەوئەكى بچووكى چەوساوەى ژۆردەستە، ئەوا بزۆتنەوئەى رزگاربخوئەى كوردى لەشۆفئەت و بىرۆكە نەتەوئەىيە خۆدابخردنەكان دوردەكەوئەى.

بەلام كۆسمۆپۆلىتى كە چەمكەكانى دواى جەنگى جىيەئەى دووئەم لەرىزى پىشكەوتنخوئەى چەپەكان و خوئەوارانى كورددا بلاوئەوئەى ئەو بىرۆكەى بە خەباتى حزبى دىموكراتى كوردستان لەرووى فىكرىيەو بۆردراو بزۆتنەوئەى رزگاربخوئەى كوردى لە پۆخلەىيەكانى پاكرايەوئەى ئىستا بەتوندى خوئەى لى بەدوردەگرئەى وئەى هەلئەى، مەترسى سەرەلئەى هەندىك بىرۆكەى خۆدابخردنى نەتەوئەىيەى هەر لەسەرەتەى سەرەلئەى جەنگەوئەى لەكوردستان بەدىاركەوتوئەى، بۆيە ناكرئەى نەرمى لەبەرامبەرئەى بنوئەىرئەى بەلكو پئوئەىستە خەباتى پىداگرانە بكرئەى دژى پەيدابوئەى هەر رەگ و بنجئەى كە هەولئەىدات فىلئەى برايەتى عەرەبى و كوردى ژەهراوى بكات.

ئەركئەى گەورەش دەكەوئەى نەستۆى هئەىزە دىموكراتى و پىشكەوتنخوئەى عەرەبىيەكانىش ئەركى پەرورەدەكردنى جەماوئەى عەرەبى بەرۆخى برايانە لەگەل نەتەوئەى كوردىداو بەرۆخى دانئەىن بە بوونىداو بەمافەكانىدا ئەمەش ئەركى پىشكەوتنخوئەى كوردەكان ئاسان دەكات كە بزۆتنەوئەى رزگاربخوئەى كوردى بەئەىنئەوئەى بەشئەىوئەى پاك و بىگەرد بئەىت لەهەر گەردو خەوشئەى بىرۆكەكانى خۆدابخردنى نەتەوئەىيەى و بەدوربوون لەهەلەكانى و پاشانىش دەستگرتنى بەخەباتى هاوئەىشەوئەى لەگەل بزۆتنەوئەى رزگاربخوئەى عەرەبىدا.

دەيەم: هارىكارى و خەباتى هاوئەىش لەگەل بزۆتنەوئەى دىموكراتى عەرەبىدا

بزۆتنەوئەى رزگاربخوئەى گەلى كورد هەر لەزۆر زوئەوئەى رىگەى خەباتى هاوئەىشى لەگەل بزۆتنەوئەى دىموكراتى عئەىراقىدا بۆ خوئەى كئەىشاوئەى، دژى داگىركەرو حوكمى كۆنەپەرستى سەر بەئەو و لەپىئاو رزگاربوون و حوكمى دىموكراتى و شۆرپىشگىنئەىدا.

لەيەنە كوردىيە بەئاگاو هۆشيارەكانىش هەر لەزۆر زوئەوئەى دەرگان بە بايەخ و زەرورەتى خەباتى هاوئەىشى نئەىوان جەماوئەى گەلى عەرەبى و كوردى برا كرددوئەى هەرئەىوئەى

بزوتنه وهی رزگاریخوای کوردی به م بیرۆکه هۆشیارانیه رۆشنبیر بووه و ده رکى به وه کردووه که به رژه وهندی نیشتمانی بزوتنه وهی رزگاریخوای کوردی خۆی له هاریکاری خهباتدا خهشارداوه له گه ل بزوتنه وهی دیموکراتی عه ره بیداو کۆمه لێک ئامانج و هه لۆیستی هاوبه ش هه یه که به یه کیانه وه ده به ستیته وه به تایبه تی له به رنه وهی که بزوتنه وهی رزگاریخوای عه ره بی به رده وام بانگه شه ی بۆ بریه تی کردووه له گه ل کورده کاندای دژی هه وله کانی توانده وه و نکۆلی کردنی نه ته وه بیانه یه نه گه رچی هه ندیک لایه نی بزوتنه وهی دیموکراتی عه ره بی به باشی له سروشت و ناوه پۆکی بزوتنه وهی رزگاریخوای کوردی تینه گه یشتووه .

به وشپوه یه یه ک ئامانجی و یه ک نوژمنی و به رژه وه ندیه کان و له یه کچوویی ره وش و بارو دۆخه کان و، ره وشه میژوویی و جوگرافیه کان هه مو نه مانه خه باتی هه ردووه گه لی عه ره بی و کوردی یه کخستوووه چه ندین په یوه ستی و په یوه ندی توندوتۆلی هیتاوته کایه وه که به یه کیانه وه ده به ستیته وه و نه وه به سه ریاندا ده سه پینیت که پێکه وه خه باتی برایانه بکه ن.

پاسته هه لۆیسته شۆفینیه کانی ده سته و تاقمه کۆنه په رسته کان که نکۆلی له بوونی گه لی کوردی ده که ن له سه ر زه وی نیشتمان هه ی کوردستان و دژی داننا نه به مافه نه ته وه ییه کانی گه لی کوردا و، دژایه تی بزوتنه وهی نه ته وه یی گه لی کوردی ده کات و، دژایه تی بزوتنه وهی رزگاریخوای گه لی کورد ده کات، پاسته نه م هه لۆیسته شۆفینیه کۆنه په رستیا نه زیانیکی زۆریان به بریه تی عه ره بی کوردی گه یاندوووه زیانی به خه باتی هاوبه شی گه یاندوووه به لام پارتیه کان و شیوعیه کان به شداریه کی به هاداریان کردووه له گه ل هیزو لایه نه پێشکه و تنخوازه کاندای که پشتی مه سه له ی گه لی کوردیان گرتوووه و به رگری له مافه کانی کردووه له باشکردنه وه و به هیزکردنه وهی بریه تی عه ره بی کوردی و پته وکردنی هاوخه باتیاندا . دیاره به راده ی ئالوگۆرکردنی یارمه تی و پشتیوانیکردن و لایه نگری هاوبه رامبه ر له نێوان هه ردووه گه لی عه ره بی و کوردیدا له تیکۆشانی نیشتمانی له پینا و مافه نه ته وه یی و دیموکراتیه کانیا ن به هه مان نه و پاده یه بریه تی و هاوخه باتی له نێوان هه ردووه گه لی برادا پته و به هیز ده بیت به پێچه وانه شه وه هه لۆیسته شۆفینیه

عەرەبىيەكان زىيانىكى گەرە بەم برايتىە دەگەينەن و وەك پەرچە کردارىكى ئەم
هەلۆيستە شۆفینى و دوزەنکاریەش كە شۆفینىەت و كۆنەپەرستى گرتۆتەبەر
بزوئەوہى رزگارىخوانى كوردیش دورکەوتۆتەوہ لىى و لەبزوئەوہى دیموکراتى
عەرەبى نزيك بۆتەوہ .

شۆرشى نىشتىمانى
رزگار يىخوۋازى كوردى

- *سروشتى شۆرشى كوردى
- *شۆرش لەشەمزىنان
- *شۆرشى كوردى بەسەركردايەتى شىخ مەحمود و
- سىياسەتى داگیركەرى بەرىتانیی
- *شۆرشى كوردى و كۆمارى كوردستانى ديموكراتى
- *ھۆكارەكانى شكستھىنانى شۆرشى كوردى

سروشتی شۆرشى كوردى

بېشتر ئەو راستىيەمان خستەپوو كە شۆرش برىتيە لە پەپرە و بەرنامەى بزوتنەوەى رزگاربخوازى گەلى كورد، كە ھەر لەسەرەتاي سەرھەلدانىيەو پووبەپووى ھەلمەتەكانى سەركوتكردن و تۆقاندنى عوسمانى بۆو كە ئامانجى ئەو بوو تەوقى كۆيلايەتى بخاتە گەردنى گەلى كوردو لەناوبردنى دوواين سىماو روخسارى سەربەخۆيى ھەندىك لەو مېرنشپنە كوردىانەى كە مابوونەو، بزوتنەوەى رزگاربخوازى گەلى كورد بەشپووى شۆرشىك دەرکەوت كە بەرگرى لەمافەكانى كوردەكان دەكات و رووبەپووى دوژمنكارى چەكدارانەى توركى دەبىتەو بەوشپووى شۆرشى كوردى لەگەل بزوتنەوەى رزگاربخوازى گەلى كوردیدا تىيەلگىش بوو تا واى لىھات بەشپووىەكى ئۆرگانى پتووى پەيوەست بوو، تاواى لىھات شۆرشى كوردى تارادەيك بوو ھاوواتا بۆ بزوتنەوەى رزگاربخوازى گەلى كوردى كە بەشپووى شۆرشىكى چەكدارى بەدياركەوت. ئەمەش تاييەتمەندىكى تاييەتە بۆ بزوتنەوەى رزگاربخوازى كوردى كە داگیركەران و زەوتكەران ھەموو رىگەكانى خەباتى پەرلەمانى يان ئاشتىيانە يان پەرەوايان بەپويدا داخست و چەندىن جار پووبەپووى ھەلمەتەكانى سەركوتكردنى چەكدارى بۆو، ئەمە وایكرد شۆرش بىيەتە پەپرەويكى مۆوويى بۆى، ئەمەش ئەو دەگەيەنیت شۆرشى چەكدارى شىوازى سەرەكى بوو لەخەباتى گەلى كوردیدا، بەلام لەبەرئەو شۆرش ئامانجى بەدیهتەنانى ئامانجەكانى بزوتنەوەى رزگاربخوازى كوردى بوو، بۆيە تەنها وەك شىوازىكى خەبات نەماو تەو، بەلكو بۆتە ھەلگرى دروشمەكان و ئامانجەكانى بزوتنەوەى رزگاربخوازى كوردیش، پاشانىش بوو شۆرشىك بۆ رزگاربوونى نىشتەمانى، كە خاوەن ناوەرۆكىكى نىشتەمانى و دیموكراتىيە بەو مانايەى دەيەوێت چاكسازىيە كۆمەلایەتسەكان بەدییەنیت كە ناوەرۆكى بزوتنەوەى رزگاربخوازى نىشتەمانى بىكەدەھىتەنیت، لیرەدا پتويستە بوەستين بۆ لىكۆلینەو لە چەمك و تىگەيشتنى كۆمەلایەتى شۆرش، بەتاييەتیش شۆرشى كوردى.

چەمكى شۇرشى كوردى و ناوەرۇكەكەى

كاتىك باس لە شۇرش دەكەين يەكسەر بزوتنەوہەكى چەكدارى يان پاپەپىنىتى
چەكدارى خويناویش دىتە ناو زەين و خەيالمانەوہ، بەلام بىگومان ناكرىت ھەموو
بزوتنەوہەكى چەكدارى بىيتە شۇرش، رەنگە بزوتنەوہەكى چەكدارى گەپانەوہەكى
كۆنەپرستانە بىت، بۆنمۇنە، كەواتە كامەيە شۇرش و، كامەيە چەمك و
لەيتىگە بىشتەكەى؟..

شۇرش - بەچەمكە كۆمەلەيتەكەى - بىيتە لەبزوتنەوہى ئەنجامدانى گۇپانكارىەكى
رىشەيى لەكۆمەلگەدا، بەشىۋەيەك بىنەماكانى كۆمەلگەى ئابورى و بونىادە
سىياسىەكانى ھەلتەكىنىت و لەسەر داروپەردوہەكى سىستىمىكى كۆمەلەيتە نوئ و زىاتەر
پىشكەوتوو بالاتر دابمەزىنىت، بەو مەرجەى كە ئەم گۇپانكارىانە خىرابىن - بەشىۋەى
بازدان يان قەلمبازىك - ھەرۋەھا پىشكەوتووئە بىت بەو مانايەى گۇپانەكە پىشكەوتنىك
بىت بەرەو باشتەر و بالاتر نوئەر.

ناكرىت ئەم گۇپانكارىە كۆمەلەيتە قول و بىنچىنەيىانە ئەنجام بدرىن تەنھا بە
تىكۇشانى شۇرشگىرى قورس نەبىت، ناكرىت بىيت جگە لە تىكۇشانىكى شۇرشگىرى
چەكدارانە نەبىت.

ئەگەر شۇرپشان شىكردەوہ بۆرەگەزەكانى دەبىنن كە:-

يەكەم پىرۇسەى گۇپانكارىە كۆمەلەيتە رىشەيى و بىنەپەتەكانە، جۆرتى و
پىشكەوتنخووزى، بەشىۋەيەك كە بونىادى سىستەمە كۆنەكە ھەلتەكىنىت و لەسەر
داروپەردوہەكى ژيانىكى ئابورى و كۆمەلەيتە و سىياسى نوئ و پىشكەتوو بونىاد بنىت
گونجاو لەگەل پىتويستىەكانى پەرەسەندى كۆمەلەيتە لەقۇناغە مېژوويىيەكەدا.

دوۋەم: گۇپانكارىى جۇرايەتى بەرەو بالاتر بەرەو باشتەر، بەرەو چاككردى ژيانى
كۆمەلەيتە و ئابورى و سىياسى و پەرەپىندانى بەرەو پىشەوہ.

سىيەم: گۇپانكارىى خىراو چالاك بەشىۋەى چەند قەلمبازىك.

چوارەم: بەرۋەوئەندىەكانى گەل يان بەلانى كەمەوہ زۆرىنەى لەخۇبگىرىت.

بیانی و، بەدیھێنانی نامانجە نەتەوەییەکانی گەل، بەو مانایەى شۆپشینکە خاوەن ناوەرۆکێکی نیشتمانی و دیموکراتیە، بەواتای ئەوەى نامانجى بەدیھێنانی جۆریك نیه لەفەرمانڕەوایی نیشتمانی بەتەنها، بەلکو نیازی چاکسازی کۆمەڵایەتیشی ھەیە، دەیهوێت کۆمەڵگەى کوردستان بەرەو بالاتر پەرەپێدات و دەیهوێت دواکەوتنى کۆمەڵایەتى و ئابوری و رۆشنیبری لەناویەری و کۆمەڵگەییەکی کوردستانی پێشکەتوو ھاوچەرخ بونیاد بنیت.

ئەگەر سەرنجمان لەپەرەسەندنە جۆریەکان دا کە لەبزوتنەوێى رژگاریخوازی کوریددا رویاندان و پێشتر باسمان لەبارەو کرد، وە ئەگەر سەرنجمان لەو رۆلە کاریگەرەدا کە پێشپەرەوانی دیموکراتی بزوتنەوێى رژگاریخوازی کوردی دەیگێن، ئەوا لەو دروشمانە تێدەگەین کە شۆپش دەیهوێت لەم قوناغە میژوییەدا جێبەجێیان بکات دەکرێت لێرەدا کورتیان بکەینەو:

١- بەدیھێنانی حوکمی زاتى بۆ کوردستانی لەچارچێوێى عێراقێکی دیموکراتی شۆپشگێژیدا واتە بەرپاکردنى سستى دیموکراتی شۆپشگێژ تێیدا.

٢- پەرەپێدانی کۆمەڵگەى کوردستان بەرەو بالاتر باشتر، بەلەناوێردنى ئەواوەتى رژێمى دەرەبەگایەتى و پاشماوەکانى چاخەکانى ناوەرۆست و، کۆتایهێنان بە دواکەوتوى ئابوری و کۆمەڵایەتى و رۆشنیبری و، بونیادنانى پێشەسازی نیشتمانی و ناوێدانکردنەوێى ولات و بلۆکردنەوێى مەریفە و رۆشنیبری تێیدا لەسەر ئاستێکی میلی فراوان و ئەنجامدانى چاکسازی کۆمەڵایەتى پێویست.

بەوشێوەیە دەبینین کە شۆپشى کوردی شۆپشینى نیشتمانی و دیموکراتیە، بەلام ئایا شۆپشینکە لەسەر پێتم و شێوازی نیشتمانی کۆن؟ بەو مانایەى ئایا دەیهوێت حوکمێکی نیشتمانی بەرپا بکات کە بورجوازیەت و تاقمە مولکدارە نیشتمانیەکان بەرێوێى بەرن؟ وەلام ئەوەیە نەخێر.. شۆپشى کوردی شۆپشینى نیشتمانی نیە لەو شێوازە کۆنە بەلکو شۆپشینى نیشتمانی و دیموکراتی نوێیە بەو مانایەى دەیهوێت حوکمێکی دیموکراتی میلی بەرپابکات کەوا جەماوەرى میلی بەرێوێى بەرێت و لەرێگەى نوێنەرەکانیەو وەك ھێزێکی سەرکەردە، رێگێریش نیە لەوەى کە دەستەو تاقمە

نيشتمانيه كانى تر به شدارى تيدا بكن وه هيتكى هاوپه يمان به لام دژ نه بيت يان نه بيت به ربه ست له به رده م چاكسازيه كۆمه لايه تى و ديموكراتيه پيويسته كاندا. پاشان شورشى كوردى دهيه ويت گۆرانكارى قول له كۆمه لگه دا نه نجام بدات كه وا ده ست و تا قمه مولكداره نيشتمانيه كان يان بورجوازيه تى نيشتمانى - كه نه مانه ده ست يه كى كۆمه لايه تى لاوازن له روى چينايه تى و دواكه وتوون له روى كۆمه لايه تيه وه له روى ميژوييه وه سه لماوه دوون له وهى بتوانن سه ركردايه تى بكن - هه تا له پير كردنه وه لى، چما له وهى پى هه ستيت يان جيبه جى بكات، هه ر نه مه ش نه وه ده سه پينيت كه پيشره وانى كه جه ماوه رى ميللى هه ستن به سه ركردايه تى كردنى بۆ به ديته نانى نه م چاكسازيه كۆمه لايه تيه قولانه و پاشانيش بۆ به نه نجام گه ياندنى نه م نه ركه ميژوييه.

به لام نايا هه موو نه مه نه وه ده گه يه نيت كه شورشى كوردى شورشى سۆشاليستيه ؟ وه لام نه وه كه هه روه ها نه خير نه وه شورشى سۆشاليستى نيه چونكه نامانجى به رپا كردنى ديكتاتوريه تى پروليتاريا نيه و، نايه ويت هه موو بواره كانى ژيان خۆمالى بكات به تايبه تى كى لگه كان و زهويه كهى، وه له به رنه وهى كه له كوردستاندا پالنه رو هانده ره مادييه كان نيه بۆ بونياننانى سستمى سۆشاليستى، نه مه ش نه وه ناگه يه نيت كه جه ماوه رى كوردى و پيشره وه ديموكراتيه كهى له دژى سۆشاليزم ده وه ستنه وه و ناiane ويت بونيانديريت، نه خير به لكو به وپه رى ساده بيه وه: مه رجه مادييه كان بۆ بونياننانى سستمى سۆشاليستى له م قوناغى ئيستادا فه راهم نين، وهك ئاشكراسه سۆشاليزم به هيووا ناره زووه كان و به ته نها به خۆمالى كردنه كان بونياننانيت، به لكو ده بيت نه ركى قوناغى رزگار بوونى نيشتمانى ديموكراتى به نه نجام بگه يه نريت بۆ نه وهى ريگه خۆش بكرت بۆ بونياننانى سۆشاليزم نه مه و بۆ زانين كه شورشى كوردى هه نديك له ده سكه وته كانى خۆمالى كردووه كه سۆشاليزم دهيه ويت وهك خۆمالى كردنى پيشه سازيه قورسه كان و كانزاكان و سامانه كانى زهوى و دارستانه كان و ريگاي په ره سه ندينكى شورشى گيرى ده گريته به ر له گه ل نه نجامدانى چاكسازيه

دیموکراتیه‌کان وهك چاكسازی كشتوكالی و حوكمی دیموکراتی، كه ئەمانه له‌كرۆكى
ئەركه‌كانی شۆپشی دیموکراتی بورجوازین.

پتویسته كاتێك باس له چه‌مكى شۆپشی كوردی ده‌كه‌ین هه‌میشه پاستیه‌كى گرنگمان
له‌یادبێت كه ئه‌ویش بوونی حزبیكى پێشپه‌وى دیموکراتی شۆپشگێڕی - نا بورجوازیه -
كه له‌سه‌ره‌وه‌ی بزوتنه‌وه‌ی رزگاربخوازی گه‌لى كوردیدا ده‌وه‌ستتیت و له‌پێشه‌وه‌ی
پیزه‌كانی شۆپشگێڕه‌كانیه‌وه‌یه، پاشانیش لاوازی حزبی بورجوازی عه‌شایه‌ری
له‌كوردستان و، مایه‌پوچ بوونی ده‌سته مولگدارو بورجوازیه كوردیه‌كان له‌بوارى
سه‌ركردایه‌تیکردنى بزوتنه‌وه‌ی شۆپشگێڕی كوردیدا له‌مێژوودا، له‌ئه‌نجامی
په‌ره‌سه‌ندنه‌كان كه‌به‌سه‌ر بزوتنه‌وه‌ی رزگاربخوازی كوردیدا هات وهك له‌پێشه‌وه
باسمانكرد.

به‌گورتی شۆپشی كوردی :

شۆپشیکى نیشتمانى رزگاربخوازی دیموکراتی نوێیه، له‌بار و گونجاو ده‌بێت له‌گه‌ڵ
ره‌وشه كوردستانیه‌كاندا به‌تایبه‌تى و تێده‌كوشتی بۆ په‌ره‌پێدانی كۆمه‌لگه‌ی كوردستان
به‌ره‌و بالاترو باشتر به‌ریگه‌یه‌كى ناسه‌رمايه‌دارى و به‌ره‌و سۆشالیستى. ئه‌گه‌ر
گه‌پاینه‌وه بۆ شۆپشی كوردی وهك روداوێك له‌كوردستان ده‌بینین كه له‌شۆپشیکى
نیشتمانى خاوه‌ن ئامانجگه‌لیكى سیاسى رووتیه‌وه، په‌ره‌یه‌سه‌ندووه بۆ شۆپشیکى
هاوچه‌رخ له‌م رۆژگاره‌ماندا وه به‌ په‌ره‌سه‌ندنى بزوتنه‌وه‌ی رزگاربخوازی كوردی شۆپشی
كوردی ئه‌ویش په‌ره‌یه‌سه‌ندووه، هه‌روه‌ها به‌پێی پێداویستیه‌كانی سه‌ركه‌وتنى و
پتویستیه‌كانی په‌ره‌سه‌ندنى كۆمه‌لگه‌ی كوردستان.

شۆپشی كوردی له‌و شۆپشانه‌یه به‌وه جیا ده‌كرێته‌وه له‌قوناغیكى مێژوویى دیاریكراودا
چه‌ندین به‌ریابوونی به‌خۆوه بینیه‌وه كه قوناغی رزگاریبوونی نیشتمانى و دیموکراتیه واته
شۆپشیکى فره ئه‌لقه‌یه و، بۆ ئه‌وه‌ی بێرۆكه‌یه‌ك له‌باره‌ی شۆپشی كوردی و هه‌ندێك
له‌سه‌ره‌لدانه‌كانی و تییینیكردنى په‌ره‌سه‌ندنه‌كانیه‌وه پێشكه‌ش بكه‌ین ئه‌وا هه‌ندێك
زانیاى ده‌به‌خشینه‌ خوێنه‌رى به‌ریز له‌باره‌ی سه‌ره‌لدانه‌كانی ئه‌م شۆپشانه‌ی
خواره‌وه :-

شۆڤشى نىشتمانى كوردى بەسەر كىردا يەتتى شىخ عوبەيدوللاى نەھرى

۱۸۸۰-۱۸۸۱

ئەو شۆڤشە كوردىيە كە بەسەر كىردا يەتتى شىخ عوبەيدوللاى نەھرى لەشەمىزىنان ھەلگىرسا، بەگىرگىزىن بىزوتىنەو نەتەو يەيە كوردىيە كان دادە نىزىت لەسەدەى نۆزەدە ھەمدا پوياندا، ئەویش لەبەر فراوانى و گىشتگىرە كە يەو لەچەند ناوچە يەككى گىرگى كوردستان و لەبەر ئامانجە نەتەو يەيە روونەكانى. دكتور شاكىر خىسبەك^{۱۳۴} لەبارە يەو دەئىت: -

- لەسالى ۱۸۸۰دا شۆڤشىكى كوردى تر لە ناوچەى شەمىزىنان بەسەر كىردا يەتتى شىخ عوبەيدوللاى نەھرى ھەلگىرسا كە خاوەن قەلەمپە يەككى فراوان بوو لە ناوچە كەدا، شىخ عوبەيدوللا ئامانجى پىكەيتىنانى حكومەتتىكى كوردى سەر بەخۆ بوو بە مەرجىك بەناو لەزىر سەر پەرىشتى تور كىادا بىت، عوبەيدوللا سەر كەتو بوو لەوھى قەلەمپە وى خۆى بەسەر ناوچە يەككى فراواندا بىكەيتىت و چەند چاكسازىيەك بىكات و بتوانىت ئالان و بىرەن نەھىلەيت و ھانى كىشتوكال و كارەكانى بونىادنان بدات.

شىخ عوبەيدوللا رىگەى خۆشكرد بۆ شۆڤش بەئەنجامدانى پراويزو پەيوەندى كىردىيەو بەپىاوانى ئايىنى و سەرۆك ھۆزەكانەو، بەجۆرىك لەساز كىردن شىخ عوبەيدوللا سەرۆكايەتتى كۆنگرە يەككى عەشايەرى كىرد كە نوينەرانى ھۆزەكان لەتەمموزى سالى ۱۸۸۰دا لەگوندى نەھرى سازيانكرد وەك رىگە خۆشكردنىك بۆ راگەياندىنى شۆڤش، كە بىپارىدا كۆمەلەى ھۆزە كوردىيەكان پىكەيتىت كە پەرچەمى تىكۆشانى لەدۆى داگىر كەرانى تورك و فارس بەرز كىردەو، بەسوود وەرگىرتن لەھەستى ئايىنى و لەو پەوشانەى كە

^{۱۳۴} - ۲۷ لا ۲۷ كەكتىبى دكتور شاكىر خىسبەك - الكرد والمساللة الكردية - ئەو سەرچاوە يەش كە دكتور خىسبەك

پشتى پىدەبەستىت لەم وتانەيدا بىرتىيە لە: Parliamentary papers. Turkey No. ۱۱. ۱۸۸۱. pp.

ئىمپراتورىيەتى عوسمانى تىيى كە وتىبىو. ئەمەش لە خويىندەنەوئى وتارەكەى عوبەيدوللاو
دەردەكە وىت لە كۆنگرە عەشايەرىيەكەدا كە ووتى^{۱۳۵}.

- پىش ۵۵۰ سال ئىمپىراتورىيەتى عوسمانى دامەزرا، عوسمانىيەكان بە شىئوئەيەكى
ناشەرى گەيشتنە فەرمانپەرەوايى. حكومەتى عوسمانى دواى ئەوئى ۴۰۰-۵۰۰ سال
فەرمانپەرەوايى كرن وازى لە ئاينى ئىسلامى هىناو رىگەى كوفرى گرتەبەر، لە وكتەوئە
وورده وورده لە روخان و ئاوابوون نزيك دەبىتەوئە.. بۆيە ئەى رۆلە خۆشەيستەكانم-
بەسە - بەپىي پاسپاردەكانى باوباپىرانمان بەرگەى ئەم زۆلم و كزىلايەتيان گرتوئە
كە لە لايەن توركە ستەمكارەكانەوئە سەپىنراوئە بەسەرياندا، پىويستە نەك تەنھا ئىمەى
كورد لە توركيائى عوسمانيدا، بەلكو كوردەكانى ئىترانىش رزگارين لە دەست ئەم دوو
حكومەتە كە بوونەتە بەرەست و ئاستەنگ لە بەردەم راپەرینماندا، بۆيە باوباپىرانمان
فەرمانيان پىكردووين هەموومان بە خويىنى خۆمان قورىانى لە پىناوئى ئاين و
نىشتمانەكەماندا بدەين -.

- هەرەوئە چەند لايەنىك لە روخسارەكانى نىشتمانى شۆرشى شەمزينان لە ناوئەپۆكى ئەو
نامەيەدا دەردەكە وىت كە شىخ عوبەيدوللاى نەهرى سەركردەى شۆرشەكە ناردوئەتى بۆ
كونسولئى بەرىتانی لە ئۆرمىيە تىيدا هاتوئە: ^{۱۳۶}

- كورد گەلىكى ئازاو خواوئەن خەسلەت و سيفەتتەكە كە شايانى پىياھەلدانەو
دابونەرىتتەكى تايبەت بەخۆيى هەيە لە گەل هەموو ئەمانەشدا دوزمنان دەيانەوئەتى بە
ناتۆرەى بكۆژو دپندە نەنگى بكەن.

- پىاوئە قەلەمپەرەكانى كورد لە توركيائى روسيا و ئىران لە سەر يەك ئامانج كۆك و
هاوپان، بۆيە پىويستە چارەسەرىكى خىرا بۆ مەسەلەكەيان بدۆزىتەوئە ئەگەرنا

^{۱۳۵} - بگەريزەوئە بۆ ئەتروخەكەى دكتور شەمزينى كە ئەم چەند كۆپلەيە لە وتارەكەى شىخ عوبەيدوللا لە ك. ب
كامساركانەوئە وەردەگرتت كە كونسولئى گشتى روسيا بوو لە شارەكەدا- فان- لەكاتى شۆرشدا- لەكۆمەلەنىك لە
سەرمىزىيەكان بۆ مادەكانى جوگرافيا و تۆبۆگرافيا لە ئاسيا- چاپى ۱۱ سان پترسبورگ. سالى ۱۸۸۴ ۲۴ ى
چاپە روسيەكە.

^{۱۳۶} - ۶۲ ى چاپە ئىنگليزىيەكەى نوسەر بەريز ئارشاك سافرا ستیان: ۱۹۴۸ Kurds and Kurdistan

كوردەكان خۇيان چارەسەى گونجاو دەدۆزنەو، چونكە چىدى بەرگەى زولملىكردن و كوشتن ناگرىن كە دوژمنەكان بەرامبەريان ئەنجامى دەدەن، ئىمە ھەرگىز كەمتەرخەمى ناكەين بۇ بەدىيەتتەنى ئەم ئامانجە پىرۆزەو بەھەموو ئەوەى ھەمانەو بەرۋجى خۇمان قۇربانى دەدەين و دوواين دۆلپە خويىنى خۇمان دەپىژىن بۇ بەرگرتن لەھەردو دەولەتى توركياو ئىران و داواكردىنى مافى سەربەخۇبوونمان.

بەوشىو ە دەبىينىن ئامانجەكانى شۆپش چىردەبنەو لە نەھىشتىنى زولم و زۆرى تورك و فارسەكان لەدژى گەلى كوردو رىزگاركردىنى كوردستان و بەدەستەيتەنى سەربەخۇى، و دەبىينىن ئامادەى ھەيە بۇ قوربانيدان و ھەلگرتنى داخوازيەكانى خەباتى شۆپشگىپى. لەبارەى ئامانجەكانى شۆپشەو (ئا.ئا. ئارالىكيان) لەلىكۆلەنەو كەيدا لەبارەى - كوردەكان لەئىران دەلەيت^{۱۳۷}:

- بىرۆكەى پىكەيتەنى كۆنگرەيەكى عەشايەرى كوردى لەناوەندى گەلى كورديدا ھەلقولا، كە شىخ عوبەيدوللا دەبويسە بەكرەو دەولەتتىكى كوردى سەربەخۇ پىكەيتەيت - .
دواى كۆتايەتەنى كۆنگرەى ھۆزە كوردىەكان و كاتىك كە نىشتەمانپەرەكان بىنيان پەيوەندىەكان لەگەل فەرمانپەرەواكان و ولاتانى بىيانى نەزۇك بوون و لەبەديەتەنى ھەتا بەشىك لەداواكانيان بى ئاكام بوون، لەژىر سەركردايەتى شىخ عوبەيدوللاى نەھرىدا پاپەپىن كە پىاويكى ئايىنى گەورە بوو خاوەن دەسەلات و قەلەمپەوى و رىزىكى زۆر بوو لەھەموو ناوچەكانى كوردستاندا، خۇبەخشەكان لەھەموو ناوچەكانى كوردستانەو ھاتنە ناو رىزەكانى سوپاى شۆپشى كوردىەو، كوردەكان لەناوچەكانى شەمزىنان و موكرىان و سۇران (شارەزور) و (بادىنان) و (وان) و شويىنەكانى ترەو بەشداریان تىدا كرد. شۆپشەكە لەسەرەتايەو چەند سەركەوتنىكى سەربازيان بەدەست ھىتاو شارەكانى مەھابادو ئۆرمىە - رەزايە - و ھەموو ئەو ناوچەكانى ئازاد كرد دەكەونە خۇرئاواى ئازىبايجان و ناوچەى موكرىان و شەمزىنان و ھەندىك لەناوچەكانى بادىنان. نىشتەمانپەرە كوردەكان دەستيان كرد بە رىكخستنى كارگىپى نىشتەمانى لەناوچە ئازادكراوەكاندا.

^{۱۳۷} - بگەپىرەو بۇ ئەتروخەكى دىكتور شەمزىنى.

دوای چەند شەپك كوردەكان سوپای ئێرانیان بەزاند، شۆپشگێپەكان بەرەو شارى تەبىز بەرىكەوتن بۆ ئەوەى ئازادى بگەن ھەريۆيە حكومەتى ئێران ھانای بۆ ھەردوو دەولەتى بەرىتانى و پوسپای قەيسەرى برد ئەوانىش بە دەم داواكەيەو چوون و روسپای قەيسەرى سوپاكەى مۆلكردەو بۆ لێدانى شۆپشەكە.

دوای دەستتێوەردانى بىيانى و ھەپەشەى بەكارھێنانى سوپای قەيسەرى و دوای رێكەوتنى توركيا و ئێران لەدژى شۆپشى كوردى و كۆكردنەوھى كۆمەلێكى زۆر زەبەندە لەسوپاكەيان شۆپش ناچاربوو بەدانوستان پازى بپيٓت لەگەڵ حكومەتى عوسمانيدا دەربارەى داخوازيە كوردییەكان، شێخ عوبەيدوللا فریوى خواردو بەسەرۆكايەتى شانديكى كوردى چوو بۆ پایتەخت بەلام دەولەتى عوسمانى لەبرى ئەوەى دانوستانى لەگەڵدا ئەنجام بدات دەستگيريكردو خستىە زیندانەو، فشارەكانى ئینگلیزى و قەيسەرى كاریگەرەكى زۆریان ھەبوو لە فریودانى شێخداو چوونى بۆ ئەستانە.

گرتنى شێخ بوو ھۆى ئەوەى ئەم سەرھەڵدانەى شۆپشى كوردى كۆتایی پى پيٓت چونكە بزوتنەو شۆپشگێپەكە رێكخراو نەبوو و سەركردايەتیەكى دەستەجەمعى نەبوو، بەلكو مۆركى عەشایەرى و دەسلەلانى تاكى بالا دەست بوو.

بەلام شۆپشى شەمزیان بزوتنەوھى رزگاربخوازی كوردى بەشیتوہیەكى باشتر فۆرمەلەكردو پێداویستیەكان و رێگەكانى بەكخستنى ھێزە نیشتمانى كوردیەكانى بەدیارخست بەوھش رێگەى خۆشكرد بۆ دەرکەوتنى دەستەو كۆمەلە كوردیەكان، ھەروەك چۆن ھەستى نەتەوہیى كوردى فۆرمەلەكردو بزوتنەوھى رزگاربخوازی كوردى لەبۆتەى ناوچەى و ھەریعى دەرکرد بۆ چوارچێوھى ھەموو كوردستان. ھەروەھا لاپەپەكەى نوێى كوردەو لەپەيوەندیەكانى كوردى-ئەرمەنى كە شێخ پەيوەندى باشى لەگەڵ ئەرمەندا ھەبوو ھەروەھا بەكارەكانى پەيوەندیەكانى كوردى-ئەرمەنى بەھێزكرد.

شۆرشى كوردى بەسەركردايەتى شىخ مەحمود و

سیاسەتى داگیرکەرانی بەریتانی

هەرکە باری قورس و گرانی جەنگی جیهانی کۆتایی پێتات، دەستە و کۆمەڵە نیشتمانیە کوردیەکان دەستیانکرد بە داواکردنی مافە نەتەواییەکانی کوردەکان ھەرەك چون گەلەکانی تری ئیمپراتۆریەتی عوسمانی داوای مافەکانیان دەکرد، لەرزگار بوون و سەربەخۆیی، داگیرکەری بەریتانی بەرێکەوتن لە گەڵ فەرەنسادا بە ئێنی دابوو رێگەنەدات جارێکی تر دەسلاتی تورکی بگەڕێتەوە بۆ سەر ئەو گەلانی کە تورک نەبوون وەك کوردو ھەرب و نەتەوەکانی تر.

لەوێش زیاتر بەریتانیاو فەرەنسا بەیاننامەیەکی ھاوبەشیان دەرکرد تێیدا بە ئێنیان دا یارمەتی ئەم گەلانی بەدەن بۆ پێکھێنانی دەولەت بۆ خۆیان کە لە ژێر سەربەرشتی خۆیاندا بن!!

نیشتمانیە ڕوورە کوردەکان و ویستیان سوود لەو پەوشەیی دواي جەنگ وەرگیرن بۆیە پەيوەندیان کرد بە بەریتانیاو ھەبوای ئەوێ بگەنە جۆرێک لەرێکەوتن لە گەڵیدا کە زامنی مافە نەتەواییەکانی گەلی کوردی بکات، ھەتا ئەگەر ئەوێش لە ژێر سەربەرشتی بەریتانیا شادا بێت. نیشتمانیە ڕوورە کوردە دڵپاکەکان تا ئەو کات شارەزانی بوون لە فێل و تەلەك و شیوازە داگیرکەریەکان بە لکو وایان زانی کە ئەوێ خەیریکی ھاوبەشی تێدایە بۆ نیشتمانیەکیان و ھەرەھا بۆ بەریتانیا ش. بە تاییبەتی پڕوپاگەندەکانی ئازادی و مافی گەلان لە دیاریکردنی چارەنوسیان و بنەماکانی ویلسنی ئەمریکی دەگەیشتە گوێ و لە بەر ئەوێ کە سروشتی چینیایەتی سەركردەکانی بزوتنەوێ کوردی مولکداریان بۆرجوازی یان ئایینی بوون.

لەشاری سلیمانی - کە نشینگەی میرنشینی بابان بوو شىخ مەحمودی حەفیدی کۆری كاك ئەحمەدی شىخ پیاوی ئایینی ھەرە بە ناویانگ خاوەن دەسلالت و قەلەمپەویەکی گەورە بوو، بە تاییبەتی تورکەکان وەك حوکمداری سلیمانی دایانمەزراندبوو و ئەو چەك و تفاقانە لە لوی بوون پێیان سپاردبوو، ئەمەش وایکرد بە ھێزتریی ئەوێش تارپادەبەك لە کۆتایی جەنگی جیهانی یەكەمدا بوو، کاتیکیش ئینگلیز نزیك بوو وە لە ناوچە کە دواي

داگیرکردنی کەرکوک و دەرکردنیان لێی بەرەو باشور، سەرۆک ھۆزە کوردەکان کۆبونەوێتیکیان بەسەرۆکایەتی شێخ مەحمود بەست تێیدا بڕیاردارا نامەیک لەگەڵ نوێنەرێکی تایبەتدا بنێرت بۆ لای حاکمی ئینگلیز لەعێراق بۆ داواکردنی فەرمانپەرەوایەتیەکی کوردی لەژێر سەرپەرشتی بەریتانیادا بەکردەوێش ئەو کراو نامەیکە نێرا بۆ کفری^{۱۳۸} درایە دەست ئەفسەرەکانی ئینگلیز کاتیکیش نامەیکە گەیشت بەفەرمانپەرەوای سەربازی بەریتانیا سێر ئەرتۆلد ویلسن لەبەغداد، پازنی بوو لەسەر ناردنی مێچەر ئۆئیلی بەریتانی بۆ سلێمانی و کۆمەڵێک رێنومایی تایبەتی پێدا، لە ۱- تشرینی دووەم- سالی ۱۹۱۸دا گەیشت و کۆبونەوێتیکی بەست کە پیاوانی ئایینی و سەرۆک ھۆزەکان و پیاوماقولاتی شارەکان ئامادەیی بوون تێیدا بەناوی حکومەتی بەریتانیاو شێخ مەحمودی وەک حوکمداری گشتی ھەموو کوردستانی باشور پراگەیانداو موچەکی بە ۱۵۰۰۰ روپیە دەستنیشان کرد و مێچەر ئۆئیل-یش واتە خۆیی وەک راویژگاری شێخ مەحمود دامەزراند.

ئەوێش مانتۆپێکی لێھاتووانە بوو ئینگلیز لەکوردستان ئەنجامیدا، کە بەریتانیای داگیرکەر وویستی پێی دەسەلاتی خۆی بەسەر کوردستانی ئازادکراویدا بێست^{۱۳۹} کە ئەو کات سوپای ئینگلیز یان تورکی تێدا نەبوو- ئەمە بەکەم، پاشانیش جیگیرکردنی قەلەمپەوی

^{۱۳۸} - مامۆستا رەفیق حیلمی لەیادداشتەکانیدا کەبەزمانی کوردی بڵاوتەوێت لەبەشی یەکەمدا باس لەوێ دەکات کە شێخ مەحمود نامەیکە ناردبوو بۆ ئینگلیز ھەرکە گەیشتبوونە کەرکوک تێیدا داوايان لێدەکات یارمەتی بدەن بۆ پێکھێنانی فەرمانپەرەوایەکی کوردی لەژێر سەرپەرشتی بەریتانیادا. بەلام نوای گۆشەوێی بەریتانیا لەکەرکوک و گەپانەوێیان بۆ کفری نامەیکە لەلایەن ژمارەیکە گەورە لەسەرۆک ھۆزەکانوێ ئیمزاکراو بوو لەناویشیاندا شێخ مەحمود نێرا بۆ ئینگلیز. سوپای ئینگلیز بۆ یەکەمجار لە ۷ نیسانی ۱۹۱۸دا لەژێر فەرماندەیی ژەنرال مارشالدا کەرکوک داگیرکرد بوو. سەیری لاپەرە ۵۱ ی چاپی کوردی یاداشتەکانی مامۆستا حیلمی بکە -بەرگی یەکەم- بەشی یەکەم بەغداد سالی ۱۹۵۶. مامۆستا حیلمی لە لاپەرە ۵۷ ی ھەمان سەرچاوەدا دەلالت کە شێخ مەحمود نامەێ نووھمی نارد بۆ ئینگلیز لەکفری لەگەڵ نوو نێراویدا کەبەرێزان عیزەت تۆپچی و ئەحمەد فایەق بوون.

^{۱۳۹} - مامۆستا رەفیق حیلمی لە لاپەرە ۶۱ ی سەرچاوەی پێشوویدا دەلالت (تۆئیل و ئەوێ لەپشتی کارەکەوێیە کە ویلسن بوو وویستیان سوود لە دەسەلات و قەلەمپەوی شێخ مەحمود وەرگیرن و دەسەلاتی بەریتانی لەم ناوچەیدا جیگیر بکەن بۆ بەکارھێنانی ھیزی سەربازی).

خۆى لە عىراق و دروستکردنى جى پىكانى خۆى لە كوردستان و كپىنى لايەنگرى و بەلنى هەندىك لە سەرۆك ھۆزەكان و دەسەلاتدارەكان دووھەمىش ئەوھش بۆ دۆزىنەوھى قەلەمپەوھى خۆى لە كوردستان و خستىنە ژىر سەرپەرشتى خۆى بۆ ئەوھى تاي تەرزاوھەكى قورس بىت لەكاتى مامەلەو سازشى لەگەل فەرەنسادا كەوا كوردستانى باشور لەپشكى ئەو بوو بەپى رىكەوتننامەى ساىكس بىكۆ نەپنى داگىركارى و، سىيەمىش بۆ ئەوھى كوردستانى باشور بىكە پىگەيەك بۆ ئەوھى دەسەلاتى خۆى بگىشىت بۆ كوردستانى خۆرەلات و ناوھەندى كە نىشتمانپەرەكانى داواى ماف چارەى خۆنوسىن و سەرپەرشتىيان كوردبوو وە وەفدىكيان بەسەرۆكايەتى ژەنرال شەرىف پاشا ناردبوو بۆ پارىس بۆ ئامادەبوون لە كۆنگرەى ئاشتى و داواکردنى سەرپەرشتىيان كوردستان چوارەم و زياتر لەوھش ووردەكارىەكانى پلانى داگىركارى بەرىتانى و چۆنىەتى جىبەجىكردنى لەخۆرەلاتى ناوھەپاست بەشۆپەيەكى كۆتايى ديارى نەكرابوو، ملمەلانى داگىركارى دەستى بەدەپەشكردنى خۆرەلاتى ناوھەپاست كوردبوو، لەكاتىكدا بەرىتانىا خەرىكى نەوھى فىل و تەلەكەكانى بوو بۆ دەستگرتن بەسەر بەشى فەرەنسادا بەدەسەلات گرتن بەسەر ستورىا و كوردستانى باشوردا بەپىچەوانەى رىكەوتننامەى ساىكس بىكۆى داگىركەرەنەوھە فەرەنساو ئىتالىا و ئەمريكا داواى پشك و بەشى خۆيانيان دەكرد لەتالانىەكان.

كاتىكىش بەرىتانىا ھاتە ناو گۆرەپانى رىكەوتن و يەكلايكرەنەوھى ناكۆكەيەكانيان - لۆيد جۆرج - سەرۆك وەزىرى بەرىتانىا فىلى لە - كلېمانصۆ - فەرەنسى كوردو پازىكرد بەوھى واز لە كوردستانى باشور بھىننىت لە رىكەوتننامەى - سان رىمۆ - دا بۆ بەرىتانىا لە بەرامبەر پشكىك لەنەوتەكەى و وەك بەشىك لەو مامەلەيە بەرىتانىا سەرلەنوئى دانى بەدەسەلاتى فەرەنسادا نايەوھە لەسورىا و لوبنان. كلېمانصۆ دواتر پەشىمانى خۆى دەريپى لەوھى كوردستانى باشورى لەدەستدا كە دەولەمەندە بەنەوت و كانزاكان و سامانەكانى تر.

بەوشۆپەيە گۆرەپانەكە چۆل بوو بۆ بەرىتانىا بۆ دەستگرتن بەسەر كوردستانى باشوردا بەلام پەيوەندىە دۆستانەكانى نىوان بەرىتانىا و فەرمانپەرەواى شىخ مەحمود تەمەنى

دریژ نه بوو ناکۆکیه کان دهستان به ده رکه و تن کرد دواى گواستنه وهى ميجهر تۆنيل و دامه زاندى ميجهرسون^{١٠} له شوينه كهى وهك راويزكاري حوكمدارى كوردستان ناکۆکیه کان توندبوون ئه ويش كاتيک كه ميجهرسون دهستى کرد به نانه وهى فيل و ته له كه له دژى شيخ مه محمود و كرپنى لايه نگرى و پهيمانى ئاغاكان و دهسه لاته داره كانى كورد و دنده دانيان له دژى شيخ مه محمود. به لام ميجهر تۆنيل ئینگليز نارديان بۆ گه پان به كوردستانى ناوه ندیدا كه هيشتا هاوپهيمانان ريك نه كه وتبوون له سه ر ديارى كرنى هه لۆيست له باره يه وه، چونكه پيشتر نه و ناوچه يه پشكى روسيائى قهيسه رى بوو كه رووخابوو وه سه ركردى شوپشه كهى ف.ا. لينين را يگه يان دبوو روسيائى سۆفیه تى سازش له هه موو ماف و ئيمتيازه كانى روسيائى قهيسه رى ده كات. سه ركردى كورده كانى نه م ناوچه يه ش سه ردانى هاوپهيمانان ده كرد و دواى حوكمى كوردیان ده كرد.

نوینه رى سامى به ريتانيا له نه سه نه نيول، له بروسكه يه كيدا كه ناردينبووى بۆ نوینه رى به ريتانيا له به غدا له به روارى ١٨- نيسان- ١٩١٩ به مشيه وه گوزارشت له هه لۆيستی سه ركردى كانى كورد ده كات^{١١}:

^{١٠} - ميجهرسون E.B. Soane پيشتر و پيش جهنگى جيهانى يه كه م و به شيوه يه كى په نهان كه خوى له كه سايه تيه كى تر نيشاندابوو سه ردانى كوردستانى كرديوو وورده كاري نه و سه ردانه شى له كتيبه كيدا باسكروه كه به ناو نيشانى To Mesopotamia and Kurdistan in Disguise ماموستا ره فنيق حيلمى باس له وه ده كات كه (سون) كه ستيكى داگر كهرى لوتبه رزو خۆبه زلزان بوو رقى له شيخ مه محمود فه رمانه وايه كهى بوو رقيكى توند هه ر له كاتى گه شتیه وه له شوباتى ١٩١٩ بۆ سليمانى دواى گواستنه وهى ميجهر تۆنيل ده ستيكيد به نانه وهى دلو و ته له كه له دژى فه رمانه وايى شيخ مه محمود- بيل كه فه رمانه وايى به ريتانيا بوو له كۆيه و نه فسه ره ئینگليزه كانى تر رۆلى خويان گيڤا له هاندانى ئاغاكانى كورد له دژى شيخ مه محمود فه رمانه وايه تيه كهى. په رچه كردارى هه وله كانى -سون- و نه وانى تر له نه فسه ره كانى ئینگليز كه بۆ به فه رمانه وايى كوردى بچون به سه ركردايه تى شيخ مه محمود سه رسوپمانى خهك و تووڤه بوونى شيخ له به رامبه ريان. (بگه رتیه وه بۆ ياداشته كانى ماموستا حيلمى به شى يه كه م- په لى دوهم).

^{١١} - لاپه ره ٢٢- چاپه عه ره بيه كه له كتيبي نه ندازيار مه لاح سه عوللا- كوردستان و بنوتنه وهى نيشتمانى كوردى- به غداد.

-عبدالقادیر- ئەگەرچی سەرۆکی ئەنجومەنی دەولەتە- دەستپێشخەریکرد
لەنۆینەرایەتیکردنی لیژنەی کوردی لێرەو داوای سەرەخۆیی کوردی و زرگاریبون
لەکۆیلاوەتی تورکەکان دەکات-.

لەبروسەکەیهکی تردا کە بەروارەکە ٢ ئایارە دەلێت کە ئەوان (دەولەتێکی تاییەت
بەخۆیانیان دەوێت... ئەیانەوێت بۆ هەمیشە زرگاریان بێت لەدەست تورکەکان ئەوانە
کە بەپێی قسەی -عەبدولقادیر- هیچیان نەکردووە... وە زۆر بەناخۆشی لەبارەیهوه
(دووا).

بەلام بەریتانیا بەردەوام بوو لەسەر سیاسەتە داگیرکەرەکانی لەهاریکاریکردن لەگەڵ
خەلیفە لەئەستەنبۆل لەلایەک و دژایەتیکردنی حوکمی شیخ مەحمود لەکوردستانی
عێراق لەلایەکی ترهوه. ئەم دوژمنایەتیکردنە بوو هۆی ئەوەی پێکدادانی چەکداری
رووبدات لەنیوان ئینگلیز و کوردەکاندا داوای ئەوەی کە نیازە دوژمنکاریەکانی ئینگلیزیش
ئاشکرا بوو دژ بەفەرمانڕەوایی شیخ مەحمود ئەمانیش هەولەکەکانیان دژ بەئەو زیادیکردو
چالاک بوو، شیخ مەحمود فەرمانیکرد بە مەحمودخانێ دزلی کە یەکیەک بوو لەنزیکترین
پشتیوانەکانی شاری سلێمانی داگیرکات ئەویش لەشەوی ٢٠-٢١ مایسی ١٩١٩دا
فەرمانەکانی جێبەجێکردو چۆی ئەفسەر و سەربازی ئینگلیز هەبوون لەشارەکەدا
دەستگیرکران کاتیکیش کە هێزێکی بەریتانی هات بۆ داگیرکردنەوهی سلێمانی^{١٤٢}
هێزێکی شۆڕشگێڕی کوردی لەناوچەی تاسلۆجە بەرهەنگاری بۆوه و شکستیکی خراپی
پێهێناو زیانیکی زۆری بەرکەوت لەکوژراو و بریندارو دەستکەوتنی بێزکی زۆر چەک و

^{١٤٢} - هێزێکی بەریتانی بەسەرکردایەتی کۆلۆنێل بریدجس Bredjes لە ٢٣ی مایسی ١٩١٩دا
کە پێکھاتبوو لە پیادە و هەندێک تانکە هەولیاندا چارێکی تر سلێمانی بگرنەوه بەلام هێزێکی کوردی
بەسەرکردایەتی شیخ مەحمود بەرهەنگاری بوونەوه لەتاسلۆجە نزیک شاری سلێمانی و شکستیکی خراپی
لێکەوت داوای ئەوەی لە ٢٥ مایسدای داوای شەڕێکی توند کۆلۆنێل بەزێنرا داوای ئەوەی کە فەریاکەوتنێکی
ئینگلیزیشی پێگەشت بەسەرکرایەتی کۆلۆنێل-کندی- کە سەرچاوە ئینگلیزەکان خۆیان دانیان بەم زیانانەدا
نا: ملایم پۆل لەکەتیبە ٢٢ کوژراو کاپتنی سوپاکەیان و ملایم دیکسن برینداربوون و هەشت ئەفسەری پۆل و
سەربازی ئینگلیز کوژران و ١٢یش برینداربوون و ١٤ ئینگلیزی تر بیسەر و شوێن بوون کە لەناویاندا تەقەسۆنی
ئەفسەر هەبوو. (بگەڕێرەوه بۆ یادداشتەکانی مامۆستا رەفیق حێلمی لا ١٢٠ بەشی یەکەم پەرتی نووهه).

که ره‌سته‌ی جه‌نگی، جه‌نگ به‌رده‌وامبوو هه‌تا رۆژی ۱۹ حوزە‌یران- ۱۹۱۹ کاتی‌ک جه‌نگی‌کی مه‌زن له‌ده‌ربه‌ندی بازیان پوویدا که ئینگلیز فرقه‌یه‌کی خۆیی تیدا به‌کاره‌ینا له‌سه‌ربازو تانک و فۆکە و تۆپ له‌دژی هی‌زه‌کانی شیخ مه‌حمود که به‌خۆی سه‌رکردایه‌تی ده‌کردن^{۱۴۲} له‌ئه‌نجامی ناپاکی و خیانه‌تی هه‌ندی‌ک له‌ئاغا‌کانی هه‌مه‌وه‌ند هی‌زه‌کانی به‌ریتانیا پشتیان له‌ هی‌زه‌ کوردیه‌کان گرت و، دوا‌ی جه‌نگی‌کی سه‌خت که تیدا شیخ مه‌حمود خۆی برینداربوو ئینگلیزه‌کان سه‌رکه‌وتن و هی‌زه‌ شو‌پش‌گێ‌په‌ کوردیه‌که‌یان په‌رتوبلاو کردو شیخ مه‌حمودیان به‌دیل گرت و گو‌یزایانه‌وه‌ بۆ که‌رکوک و پاشانیش بۆ به‌غداو له‌وێ درایه‌ داد‌گایه‌کی سه‌ربازی به‌ریتانی که شیخ ره‌تیکرده‌وه‌ دان به‌وه‌دا بنیت که ئه‌و داد‌گایه‌ شایسته‌ بیت بۆ ئه‌وه‌ی داد‌گایی بکات به‌وپێ‌یه‌ی ئه‌و حوکمداری

^{۱۴۲} - سه‌رکردایه‌تی گشتی سوپای به‌ریتانی فه‌رمانی‌کرد به‌ فرقه‌ی سه‌ربازی ۱۸ که له‌ژێر سه‌رکردایه‌تی ژه‌نرال فرایزه‌ردا بوو له‌موصل، فه‌رمانی پێ‌کرد بچیت بۆ سه‌رکو‌تکردنی شو‌پشی کوردی که له‌ژێر سه‌رکردایه‌تی شیخ مه‌حمود دا بوو. دوا‌ی شکستخواردنی ئینگلیز له‌تاسلۆجه‌ شیخ خۆی له‌ ده‌ربه‌ندی بازیان قایم‌کرد له‌کاتی‌که‌دا هی‌زن‌ک که پێ‌کهاتبوو له‌ (۵۰۰) جه‌نگاوه‌ری کوردی چه‌کدار به‌سه‌رکردایه‌تی شیخ قادری برای نارد بۆ (بنه‌) که ده‌که‌وێته‌ باکو‌ری چه‌مه‌ماله‌وه‌ بۆ بپینی رێگه‌ی که‌رکوک -چه‌مه‌مال کاتی‌ک که هی‌زن‌کی به‌ریتانیش له‌ ۲۰ مایسدا رووستی یگانه‌ چه‌مه‌ماله‌ هی‌زن‌کی کوردی به‌ره‌نگاری بۆوه‌و په‌رتوبلاوی‌کرد. هی‌زن‌کی کوردی تریش به‌سه‌رکردایه‌تی خوالی‌ق‌شبوو مه‌حمودخانی دزلی چواره‌وری یه‌که‌یه‌کی ئینگلیزی گرت له‌ (قه‌ره‌ه‌جیر)ی نزیک شاری که‌رکوک که سه‌رکرده‌ی هی‌زه‌ ئینگلیزه‌که‌ می‌چه‌ر-فرز-ر- بوو فرقه‌ی هه‌ژده‌هه‌می به‌ریتانیش به‌سه‌رکردایه‌تی ژه‌نرال فرایز که‌یشته‌ که‌رکوک بۆ پاراستنی هی‌زن‌کی به‌ریتانی تر که ژه‌نرال ساندۆس له‌هه‌ولێرو ئالئون کو‌پری سه‌رکردایه‌تی ده‌کرد له‌ ۱۷ حوزە‌یران ۱۹۱۹ هی‌زه‌ به‌ریتانیه‌کان که‌وا که‌یشت بوونه‌ چه‌مه‌ماله‌ خۆیان ئاماده‌کرد بۆ هی‌ز‌ش‌کرینه‌ سه‌ر ده‌ربه‌ندی بازیان، ئینگلیز لی‌هاتوو بوو له‌فێ‌لی‌کی جه‌نگیدا ئه‌ویش له‌ ۱۹ حوزە‌یراندا کاتی‌ک هی‌زن‌کی ئینگلیز به‌رتنومایی یه‌ک‌ک له‌ئاغا‌کانی هه‌مه‌وه‌ند توانی بچیته‌ پشت‌ه‌وه‌ی سه‌نگه‌ره‌کانی شیخ‌ه‌وه‌. به‌وشیوه‌یه‌ شیخ که‌وته‌ ناو با‌ری‌کی ناهه‌مولو ته‌ل‌گه‌یه‌که‌وه‌ به‌شیوه‌یه‌که‌ هی‌زه‌ به‌ریتانیه‌کان له‌واوه‌ به‌په‌ش‌ش‌ه‌یه‌ لێ‌ده‌ک‌ریو له‌پیش‌ش‌ه‌وه‌ به‌ تانک و تۆپ، کورده‌کان ئا شه‌هیدبوون له‌سه‌نگه‌ره‌کانیاندا مانه‌وه‌و ۴۸ که‌سیان لێ شه‌هید‌ک‌را که‌له‌ناویاندا حاجی سه‌ید حه‌سه‌نی مامی شیخ و تاهر ئه‌فه‌ندی به‌پێ‌وه‌به‌ری پۆلیسی شیخ و ئه‌و ئه‌فسه‌ره‌ کوردانه‌ش که له‌ سوپای تو‌رکیا گه‌رابوونه‌وه‌و په‌یوه‌ندیان ک‌ریبوو به‌شو‌پش‌ه‌وه‌ ده‌ست‌گه‌ر‌کران وه‌ک (قادر ئه‌فه‌ندی قه‌ره‌داخی) و عیزه‌ت مه‌دفعی و، عب‌دول‌قادر نایش‌خان و، ره‌شید جه‌ودت و، ره‌شید غه‌فور و، ئه‌ده‌م ئه‌فه‌ندی و، عه‌لی یاوهر صالح، نێ‌زان بۆ زیندانی به‌غدا (یاداشته‌کانی ره‌فیع حیلمی لا ۱۱۷-۱۲۸ به‌شی یه‌که‌م- په‌رتی دووه‌م).

کوردستانه نهك ئینگلیز یان بۆ دادگایهکی سهریازی بهریتانی (که بیانیه) شایسته بیت بۆ ئهوهی دادگایی بکات. بهلام دادگا که حوکمی له سیداره دانی به سهردا سه پاند و پاشان حوکمه که گۆپا بۆ مه تاهه تایی و شیخ مه حمود دورخرايه وه بۆ هیندستان. پيش پیکدادانی چه کدارانه ی نیوان شیخ مه حمودو داگیرکهری بهریتانی هۆزی (کۆیان)ی کوردی که له باکووری زاخۆ نیشته جی بوون له گهل هیزه کانی بهریتانیا دا بهیه کیاندا داو کاپتن- پیرسن-ی فره مانپه وای سیاسی بهریتانی له زاخۆ له کاتی جهنگیکی نیوان ئینگلیزو شورپشگیرانی (کۆیان) دا له رۆژی ۲۴- نیسان- ۱۹۱۹ له نزیک گوندی بیجو- کوزرا.

مامۆستا ره فیک حیلمی له یادداشته کانی دا باس له وه ده کات بیزاریسی له ههلسوک و ته کانی ئینگلیزه لوتبه رزه کان گیشته بووه ئه وپه پی و خه لک بیزاری بوون له حوکمی داگیرکهری بهریتانی و بی هیوا بوون له وهی که وایانده زانی بهریتانیا رزگارکهری گه لانه و ده وله تیکی بونیادنا که وا درنده یه ته که ی که متر نه بوو له هی ده وله تی عوسمانیی.

مامۆستا ره فیک حیلمی که وه یاریده ده رو وه رگیر پی -بیل-ی ئه فسه ری بهریتانی له گهل روداو هکاندا ژیاوه جه خته کاته وه له وهی که -سۆن- هه ره سه ره تاوه وویستی رنمو ماییه کانی (ویلسن) ی -حاکمی گشتی له عێراق- جیبه جی بکات ئه ویش به له ناو بردنی حکومه ته که ی شیخ مه حمودو هاندانی هۆزه کان له دژی که ئه مه ش پاستی نیازه کانی ویلسن له دژی کورد ئاشکرا ده کات.

ھۆکارەكانى كۆتايھاتنى شۇرشى يەكەمى شىخ مەحمود

ھەلە سەربازىيەكان كە سەركردايەتى شىخ مەحمودى خەفید ئەنجامیدان لەگرنەگرتین ھۆکارەكانى كۆتايھاتنى شۇرشەكەى بوو لەدژى ئینگلیزەكان بەشیوہەكى خیراو بەردەوامى نەبوونی. شىخ چووہ ناو جەنگىكى بەرەییوہ لەبرى ئوہى مومارەسەى تەكتىكى جەنگى پشتیوانەكان بکات كە ئەگەر شىخى پالەوان مومارەسەى بکردایە ئوہا بەرھەمى دەبوو بەتایبەتى شۇرشەكەى لەناوہندە كوردیەكاندا سۆزو پشتیوانیەكى بەرفراوانى لیدەكرا. ھەروەك چۆن شىخ بەشداری كرد لەسەركردایەتیکردنى ئوہەكە جەنگیانەدا كەراستەوخۆ لەناو بەرەى جەنگەكەدابوون ئەمە وێپرای دەلالەتکردن لەپالەوانیەتى و ئازایەتیەكەى بووہ ھۆى ئوہى كە لەدواى برینداربوون و دیلكردنى كۆتایی بە بزوتنەوہى شۆرشگێرى چەكداری بێت كە ئەگەر ئوہ بریندارنەبوايەو دیل نەكرايە ئوہا بەو خیراییە كۆتایی پى نەدەھات.

مامۆستا رەفیق حیلەى لەیادداشتەكانیدا كەلەو كاتەدا ھاوپیەتى ئەفسەرى ئینگلیز (بیل)ى كردووہ دەلێت لەكاتى پێكدادانى شىخ مەحمود ھیزەكانى بەریتانیادا تیبینیکرد دانیشتونانى ناوچەكانى رەواندورزو شەقلاوہ و كۆیە سۆزو دلگەرمان نیشانەدا بەرامبەر شۇرشەكەى شىخ مەحمود پشتیانیکردن لێتى و زۆرێك لەخەلك ئامادەو سازبوون بۆ پەيوەندیکردن بەشۇرشەكەىوہ ئەگەر شىخ چەند یەكەىك لەھیزەكانى بناردایە بۆ ئوہ ناوچانە. پاشان مامۆستا رەفیق حیلەى لەیادداشتەكانیدا- بەشى یەكەم- پەرتى دووہم لا ۱۲۸ لەژێر ناوێشانى- ھەلەى شىخ مەحمود لەشۇرشدا دەلێت:-

شىخ ئازایەتى و پالەوانیەتى خۆی نیشاندا لەم شۇرشەدا بەلام ئوہ راویژكارو یاریدەدەرى بەتواناو دلسۆزى نەبوون.. ئەگەر شىخ دواى شكستھێنان بەھیزەكانى بەریتانیا لەتاسلۆجە ھەستایە بەدابەشكردنى ھیزەكەى بەشیوہى چەند یەكەىكەى پشتیوانى چەكدارو لەھەموو ناوچەكاندا بلاویونايتەوہ ئوہا زۆرێك لەپشتیوانانى شۇرش پەيوەندیان پێوہ دەكردن، لەبرى ئوہى كە ھیزەكانى لەژێر سەركردایەتى خۆیدا

كۆبكاته وه له دهريه ندى بازيان كه شه وه ده بووه هوى بيزاربوون و به هيلاك بردنى
يه كه كانى به ريتانيا و دور نه بوو شۆپشه كهى سهرى كه وتايه .

بيجگه له وهش باسما ن كرد نه بوونى بزوتنه وه يه كى نيشتمانى ريكخراو كه هه موو
لايه نه كانى كوردستانى عيراق له خويگرى و نه بوونى حزيكى نيشتمانى كه هيزه كانى
گه لى كورد ريك بخت له هه موو ناوچه كانى كوردستاندا و هيزه كورديه چه كداره كان يه ك
بخت كه دژى به ريتانيا بوون كه له و كاته دا زۆربوون... هه موو نه مه و بالاده ستى ته واوى
به ريتانيا له رووى ژماره و چه كه و تفاقى سهرى بازى و تانك و فروكه وه هوكاربوون له
له ناو بردنى خيراى شۆپشه كه دا.

ناشكراسه بزوتنه وه نيشتمانى ه كان كه مۆرىكى فهردى يان عه شاره يى وه رده گردن
له سه ركردايه تيكردنىدا ناتوانى خوراگرى و بۆ ماوه يه كى دريژ به رده وام بى ت نه گهر
سه ركرده كهى كوژا يان ديلكرا يان فيلى لىكرا، هه روه ك چون شه م په وشه به سه ر
شۆپشى يه كه مى شىخ مه حمود دا هات.

راستی سیاسه‌تی به‌ریتانیی و مانۆره‌کانی

جه‌وه‌ری سیاسه‌تی داگیرکه‌رانه‌ی به‌ریتانیا له‌به‌رامبه‌ر کوردستاندا، به‌کۆیله‌کردن و تالانکردنی کوردستان بوو به‌لام جیاوازی له‌باره‌ی چۆنیه‌تی جێبه‌جێکردنی ئهم ئهرکه‌ بۆ ماوه‌یه‌ك مایه‌وه‌ و به‌رده‌وام بوو له‌نیوان هه‌ندیک له‌فه‌رمانبه‌ران و به‌رپرسیانی ئینگلیزدا، سیاسه‌تی داگیرکه‌رانه‌ی به‌ریتانیا له‌گه‌ڵ ئه‌و ره‌وشانه‌دا که ده‌هاتنه‌ پێش خۆی ده‌سازاندو ده‌گۆرا به‌شیوه‌یه‌کی لێهاتووایانه و خێراو له‌سه‌ر شێوازی جێگیرنه‌بوو له‌حوکمرانیدا بۆ کوردستانی باشوور هه‌لۆیستی له‌کوردستان به‌گشتی ته‌نها له‌سالانی ۱۹۲۲ و ۱۹۲۴دا نه‌بیست کاتیك به‌ته‌واوه‌تی بریاریدا کوردستانی باشوور به‌عێراقی عه‌ره‌بیه‌وه‌ بلكێنێت و کورستانی ناوه‌ندیی به‌جۆر به‌یلاخت بۆ ئه‌وه‌ی له‌ژێر ره‌حمه‌تی که‌مالیه‌کاندا بێت و، کوردستانی خۆره‌ه‌لاتیش له‌ژێر فه‌مانه‌وایی تاراندا.

به‌لام مانۆره‌کان و ئالوگۆره‌کان له‌سیاسه‌تی به‌ریتانیدا به‌مشێوه‌یه‌ بوو:-

له‌سه‌ره‌تاوه‌ سیاسه‌تی به‌ریتانیا به‌ره‌و ئه‌وه‌ چوو کۆمه‌لیک ویلایه‌تی کوردیی جۆراوجۆر دروست بکات که‌له‌ژێر ده‌سه‌لاتی سه‌رۆکه‌ کورده‌ قه‌له‌مه‌وه‌ه‌کاندا بێت و هه‌لبه‌ته‌ش له‌ژێر سه‌ره‌رشتی به‌ریتانیدا بێت، ئهم شێوازه‌ داگیرکاریه‌ له‌وکاته‌دا لای وه‌زاره‌تی داگیرکه‌ به‌ریتانیه‌کان به‌باش ده‌زانرا.

ئهمه‌ هه‌ندیک ئاره‌زووی لای خه‌لک و به‌تایبه‌تیش لای خاوه‌ن ده‌سه‌لاته‌کان به‌دیده‌هێناو، رێگریش ده‌بیست له‌به‌رده‌م به‌دیهاونی یه‌کێتی نیشتمانیدا بۆ ولات چونکه‌ دابه‌شی ده‌کات بۆ کۆمه‌لیک یه‌که‌ی هه‌مه‌جۆر، که‌ ئاسان ده‌بیست سیاسه‌تی- جیاوازی بخه‌ره‌وه‌ زāl و بالاده‌ست ده‌بیست- پیاده‌ بکری‌ت هه‌روه‌ك چۆن به‌ریتانیا له‌به‌رده‌م جیهان و کۆمه‌له‌ی گه‌لندا وانیشان ده‌دات که‌ ئه‌و گه‌لان سازو ئاماده‌باش ده‌کات بۆ ئه‌وه‌ی خۆیان حوکمی خۆیان بکه‌ن، هه‌روه‌ك چۆن ئهم شێوازه‌ ئه‌وه‌ بۆ به‌ریتانیا ئاسان ده‌کات ئیداره‌ی ئه‌و گه‌لانه‌ بکات که‌ گیرۆده‌ی حوکمی ئه‌و بوون له‌ریگه‌ی سوده‌گرتن له‌ کادیره‌ ناوچه‌بیه‌کان یان ئه‌وانه‌وه‌ که‌ ده‌ستکردی تایبه‌تی خۆین، له‌وانه‌شه‌ هه‌ندیک له‌دانیشته‌وان ئاره‌زووی ئه‌وه‌ بکه‌ن بچنه‌ ژێر سایه‌ی حوکمی به‌ریتانیاوه‌ به‌هیوای ئه‌وه‌ی ئهم ئیداره‌ ناوچه‌بیه‌ له‌ئاینده‌دا په‌ره‌پێدري‌ت به‌ره‌و حوکمیکی نیشتمانی.

کوردەکانیش بەهێوابوون ئەم ئیدارە و دەولەتۆچکە کوردیانە کەوا کورد دەبیوست دایانبە زیننیت بگۆڕن بۆ حکومەتێکی کوردی سەرەخۆ ئەمە لە کاتێکدا بەریتانیا بەهێوا بوو ئامانجە داگیرکەرەکانە بە دیپلۆماتیک و وا لە نیشتمانپەرورە کوردەکان بکات ببەنە یاریەک بە دەستی بەریتانیاوە، ئەم دەولەتۆچکە کوردیانەش بکاتە داویک بۆ ئەو نیشتمانپەرورە کوردانەی لە دەروەهی دەسلەتای سەربازی بەریتانیاوە، هەروەها سودەگرتن لێیان بۆ ترساندنێ بزوێنەوێ نەتەوییه عەرەبیەکان لە عێراق و تورکیەکان لە تورکیادا.

لە کاتی پێکدادان و ناکۆکی لە نێوان بەریتانیا و شیخ مەحمود دا، بەرێز تەها نەهری کوپی شیخ عوبەیدوللای نەهری گەیشته بەغداد بۆ پەيوەندیکردن بە ئینگلیزه و بەهێوای ئەوێ پارێزان بکات یارمەتی کوردەکان بدەن لە دامەزراندنی حکومەتێکدا کە لە ژێر سەرپرشتی بەریتانیا دا بێت، نوێنەری سیاسی بەریتانیاش لە بەغداد بروسکەیهکی بە ژمارە ٥٣٥٤ و بە بەرواری ١٢- ئایار- ١٩١٩ نارد بۆ سکرتیری وەزارەتی هیند لە لێندەن کە تییدا هاتبوو^{١٤٤}:

بەرێز تەها گەیشته بەغداد بۆ ماوه یەکێ درێژ دیدارم لە گەلیدا کرد... بەرێز تەها رایگەیاندا کە ئامانج لە هاتنی بۆ بەغداد ئەوێ بە داوای کوردستانیکی یەکگرتوو بکات- لە ناویشدا هەموو کوردەکانی ئێران- لە ژێر پاراستنی بەریتانیا دا، ئەو بێهێواییهکی زۆری نیشاندان کاتێک بۆم روئکردووه کە پیشبینی یارمەتی ئێمە نەکات بۆ گەیشتن بە ئامانجەکانی سەبارەت بە کوردەکانی ئێران، هەروەها داوای ئەوێ شیکرد کە لێبوردنێکی گشتی دەریکۆت و چەندین ئیدارە کوردی خاوەن حوکمی زاتی دروست بکۆن و، حکومەتی بەریتانی یارمەتی ماددیی پیشکەش بکات وەک ئەوێ لە عێراق هەیه..

^{١٤٤} - ئەو بروسکەیهی کە ئالوگۆڕ کران لە نێوان لێندەن و بەغداد کە لەم بەشەدا بڵاویدە کە مەوه لە کتێبی ئەندازیار صلاح الدین سعدالله وەرگیراو بە ناو نیشانی - کوردستان و بزوێنەوی نیشتمانی کوردی - بۆیه تەنها بەم ئامارە پێدانه واز دێنم.

له ٥- حوزەيران-١٩١٩ سكرتيرى وهزارهتى هيند له لهندهن به بروسكه يهكى به په له به ژماره ١٩٢ وهلاميداوته وه تتيذا هاتوه: (ناموزگارى نادم به لئىنى لئيبوردين بدهيت) ههروهه تتيذا هاتوه- خو شحال دهم نه گهر به خيترايى پاووچونى خوتم پيښدهيت له باره ي سنورى نه و ناوچه ديارىكراوانه وه خوازيارم پيښم پايگه يه نيت نه گهر تنق هيشتا لايهنگرى نه وه ي كه دياريه كرو و تورفه له ده ولته ي عيراق هه لاويزده بكرت..

له مه وه دهرده كه ويته كه به ريتانيا دهيه ويته بگهريته به دواى شيوه يهكى مه عقولدا بق سه پاندنى ده سه لائى خوى به سه ر كوردستانداو له وكتا ده پاووچونى جياواز مه بوو له باره ي باب ته كه وه.

پاي يه كه م: پاي حاكمى به ريتانى بوو له به غداد^{١٤} كه داوا ده كات كوردستانى باشور بلكيترت به عيراق وه و دهر بهيترت له حكومهتى كوردستان كه پيگهينانى جيگه ي

^{١٤} - حاكمى به ريتانيا له به غداد سيز ئارنزلد ويلسن له سه سه خترين نوژنه كانى دروستبوونى ده ولته ي كوردستان بوو. ههروهه چون له سه سه خترين نوژنه كانى سه ركرده ي شورشى كوردى شيخ مه محمودى نهر بوو. ويلسن له كتيبه كه پيدا ده لئيت نه و ناوه زاي بووه له وه ي كه لهندهن حوكمى له ستيذاره داني شيخ مه محمود بگريته كه دانگايهكى عورق به ريتانى له سالى ١٩١٩دا له به غدا دواى ديلكرينى دهره ق به شيخ دهرىكرو ويلسن به په سه مى ناوه زايى دهره ي ووتى:

"مانه وه ي شيخ مه محمود به زيندوبى، هيوابه كه بق پشتيوانه كانى و ترسيكيشه بق نوژنه كانى و پشتيوانه كانى له هه لوپستان پاشه كشه ناگه به هيواي گه پانه وه ي دهب، نوژنه كانيش له ترسى گه پانه وه ي ناوه زينته وه. به كورتى نه گهر شيخ به زيندوبى بهيترته وه نه و ئاسايش له كوردستان سه قامگر نابيت" (بگهريزه وه بق ياد داشته كانى ره فبق حيلمى لا ١٧٠ به شى يه كه م- په رتى نووه م- چاپه كورديه كه).

به لام ويلسن له گه ل نه و نوژنه يه تيه نوته ده ي بق شيخ مه محمود به لام دان به دليزى نه ودا ده نيت كاتيك ده لئيت: " سه ردانى شيخ مه محمود كرد له نه خو شخانه له به غداد و نه و به بويزى و دلكه رمى و نازايه تيه وه ووتى هيج دانگايهكى به ريتانى و هى ترش ده سه لائى نه وه يان نيه دانگايى نه و بكن، چونكه نه و له نزي ئينگليز جه نگاهه به پشت به ستن به مافى شه رعيى دانپيدانرلو له لايه ن هاوپه يمانانه وه نه و ژيانى خوى ده كاته قوربانى كوردو كوردستان". ههروهه ويلسن به رده وام ده بيت و ده لئيت: شيخ چوارده به نده كه ي ويلسنى به بيهيتمه وه خو نديزه بوم كاتيك كه قورئانى پيروزى دهره نياو له ناويدا چوارده به نده كه ي ويلسنى سه روكى نه مريكى تيدابو كه وه رگتياو بق زمانى كوردى له گه ل ده قى به ياننامه كه دا كه به ريتانياو له ره نسما دهره نياو كرو بلايانكرده وه له سالى ١٩١٨ له باره ي مافه كانى نه توه بچوكه كانه وه)

بگهريزه وه بق سه رچاوه ي پيشوو كه پشت به كتيبه كه ي ويلسن ده به ستييت (Loyalties Mesopotamia)

(١٩٢٠-١٩١٤).

قسە و باس بوو بە تاییبەتی کە وە فەئیکێ کوردی لە پارێس بوو و پێداگری دەکرد لە داواکردنی سەرەخۆیی بۆ کوردستانی مەڕکەزی، ئەم پایش بە ڕوونی لە و بروسکە وەلامیەدا دەردەکەوت کە نوێنەری بەریتانی لە بەغداد ناردی لە ژێر ناوێشانانی - کوردستان - دا کە بەرواری ۱۳ حوزەیرانی ۱۹۱۹ی لەسەر بە ژمارە ۶۶۶۶ نێراوە و تییدا هاتوو: -

سنوری تورکی فارسی پێویستە زیاتر بێتە سنوری خۆرەلاتی بۆ ئەو ناوچانەی کە وادەنرێت زۆرینەی کوردن لە بەرهۆکاری ئابوری و ستراژیی و بۆ داڕێژکردنی پارچەییەکی سنوری چیاوی بۆ دەولەتی عێراق کە بەباشی گیراوە و شیاو بۆ بەرهەپێدانیکی گەورە، وایاشترە کە سلێمانی و ڕانیە و کۆیە بخێنە ناو سنوری ئیداری ئێوان دوو ڕوبارە وە - میسۆپۆتامیا - و هەولێر بەکێکە لە هێڵەکانی پێکھێنانی هێلی ئاسن بۆ موصل لە بەرئەوە پێویستە وە کە عەقرە هەلاویژدە بکریێت لە کوردستان، هەر وە ک چۆن پێویستە دھۆک و زاخۆ بخێنە ناو میسۆپۆتامیا و بەلام عەمادیە نا. من بیردەکەمەو کە سنوری جوگرافی بۆ ئەو ناوچەیی کە زۆرینەکی کوردن پێویستە لە باکووری - جەزیرە - کەمێک، باکووری ئەصیبێن، باشوری ماردین باکووری ڕەئس و لەهین بە ناو هێلی پانی - ۳۷ - دا بۆ برحیک، بۆ فورات و پاشان بە شوێن سنوری ویلایەتەکانی - خەربوت - مەعموریە و بەتلیس - وان - دا بپۆن، بەوشێوەیە (ئازریایان) و - ئەرزەڕۆم - هەلاویژدە دهبێت، هەر وە ها لە ناو پێشنیارەکانیدا هاتوو کە ویلایەتەکانی " موصل " و بەغداد و بەسەر دەولەتێکی عەرەبی بن لە ژێر چاودێری بەریتانیادا).

ئەمەش ئەو پایشە کە دواتر سەرکەوت بەهۆی گونجانی تەواوەتیەو لە گەڵ بەرژەوێندیەکانی داگیرکاری بەریتانی و پێداکەردنی پیلان و ماتێرکانی. پای دووهم: کە پای میجر - ئۆئیل بوو - کە داوای دەکرد کوردستان دابەش نەکرێت و حکومەتی کوردستان پێکبھێنرێت ئەم پایش لە یادداشتەکان و بروسکەکاندا دەرکەوتن کە میجر - ئۆئیل - ناردی بۆ حکومەتەکی، کە سکرێتیری وەزارەتی هیند لە بروسکە یە کدا کورتی دەکاتەو کە ناردویەتی بۆ نوێنەری بەریتانی لە بەغداد، لە بروسکە یە کدا بە بەرواری ۲۲ - تشرینی دووهم - ۱۹۱۹ کاتێک ووتی:

" وادیاره که پتویسته کوردستان به جی بهیتریت بۆ چاره‌نوسی خۆی، مه‌سه‌له‌ی کرداری ئه‌وه‌یه که چۆن ده‌کریت ئه‌مه به‌شیوه‌یه‌کی جیگیر به‌ئه‌نجام بگه‌یه‌نریت، به‌ناشتی و ئاسایش له‌سه‌ر سنوری میسۆپۆتامیا.. نۆئیل ئامۆزگاریمان ده‌کات که سێ مه‌رج هه‌یه - به‌که‌میان - پتویسته ده‌سه‌لاتی تورکی له‌کوردستان بکریته ده‌ره‌ود - دووه‌میان - پتویسته کوردستان دابه‌ش نه‌کریت و - سییه‌میش - پتویسته هینده‌ی ئه‌کریت ئه‌و سنوره ره‌چاو بکریت که هێلی نه‌ته‌وه‌یی - ئه‌شلولۆژی - یه‌ له‌نیوان کورده‌کان و عه‌ره‌بدا.. نۆئیل پێی وایه ئه‌گه‌ر لێیان بگه‌ریت چاره‌نوسی خۆیان دیاری بکه‌ن ئه‌وا ده‌بنه لایه‌نگری به‌ریتانیا و پتویستیان به‌ هاندان یان یارمه‌تی نابیت بۆ هێشتنه‌وه‌ی تورکه‌کان له‌ده‌ره‌وه‌دا هه‌روه‌ها پتوایه که دابه‌شکردنی ولات به‌لکاندنێ ده‌وله‌مهندترین به‌شه‌کانی واته کوردستانی باشور به‌ میسۆپۆتامیاوه هه‌لێک پێشکesh ده‌کات بۆ پرۆپاگه‌نده‌ی نه‌ته‌وه‌یی دژ به‌ به‌ریتانیا " هه‌روه‌ها وه‌زیره به‌ریتانیه‌که ده‌لێت - سه‌بارت به‌خودی کوردستان ئه‌وا ئێمه هێشتا پێمان وایه که وا کرداری ده‌بیته هانی دروستبوونی کۆمه‌لێک ناوچه‌ی فیدرالی بدریت خاوه‌ن حوکمی زاتی بن، که ره‌نگه له‌ناوخریانیادا بگه‌ونه مملانیته‌وه، به‌لام زیان به‌ میسۆپۆتامیا ناگه‌یه‌نیت -.

به‌لام پابوێچونه‌کانی میچه‌ر - نۆئیل - به‌ناپازی بوون وه‌لامدرايه‌وه له‌لایه‌ن حاکی مه‌ده‌نی به‌ریتانیاوه له‌به‌غداد که بروسکه‌ی کرد بۆ سکرتیری وه‌زاره‌تی هیند ووتبووی: ناپازیم له‌سه‌ر سێ مه‌رجه‌که‌ی نۆئیل - ئه‌وه‌ش له‌و بروسکه‌یدا هاتبوو که به‌رواری ۲۹ تشرینی دووه‌می ۱۹۱۹ ی له‌سه‌ره.

- پرای سییه‌م: ئه‌وه‌یه که ئه‌و کۆنگره‌یه پێیگه‌یشت که به‌سه‌رۆکایه‌تی سێ رای. ایج. هیرتزل، له‌ رۆژی شه‌ممه ۶ کانونی یه‌که‌می ۱۹۱۹ له‌شاری له‌نده‌ن له‌به‌ریته‌به‌رایه‌تی هیند به‌سترا ئه‌مه‌ی ده‌گه‌یاند: -

" به‌بروای کۆنگره‌که - کۆنفرانس - پتویسته ویلایه‌تێکی کوردی هه‌بیته له‌سلیمانی له‌ژێر چاودێری به‌ریتانیا دا بیته و ئه‌نجومه‌نیکیش هه‌بیته بۆ ئه‌وه‌ی چاره‌سه‌ری کاروباری ئه‌و ناوچه‌یه بکات که ده‌که‌وێت نیوان هه‌ردوو زیکه‌وه به‌لام پتویسته په‌واندۆز هه‌لاوترده بکریت تا ئه‌و کاته‌ی داوای چوونه پال ده‌کات، - جه‌زیره - ش بیته ناوه‌ندیک

بۆ دەولهتتىكى خاوهن حوكمى زاتى لە ژۆر چاودىرىيە كىچىدا بىت لەبنەمالەي بەدرخان".

بەشىۋەيە دەكرىت لەبروسكە فەرمىەكانى خودى بەرىتانيادا بگەينە پاستى سىياسەتى داگىركەرانەي بەرىتانيا لە بەرامبەر كوردستان لەنيۋەي دوۋە مى سالى ۱۹۱۹ ز كە دەكرىت لەمەي خوارەو دە پوختى بگەينەو: -

يەكەم: بەرىتانيا ھەولەيدا بۆ ئەۋەي دەسەلاتى خۆي بگىشىت و بىسەپىنىت بەسەر كوردستاندا بەگىشتى و كوردستانى باشور- غىراقى- بەتايىبەتى بەناسانتىن رىگەو كەمترىن زەحمەت، لەگەل ئامادەيى بۆ ئەنجامدانى ئەۋە لەرىگەي ھىزى چەكەۋە. دواي پىكدادانى بەرىتانيا لەگەل شىخ مەحمود داۋ دەركەۋتنى دوزمنايەتى كوردەكان بۆ بەرىتانيا ۋەك پەرچە كردارىك بۆ سىياسەتە داگىركەريەكانى دەبىنىن كە سكرىتېرى ۋەزارەتى ھىند لە لەندەنەۋە بروسكەيەك بە بەروارى ۲۲- ئابى ۱۹۱۹ دەنئىرىت بۆ نوئىنەرى بەرىتاني لەبەغداد كە ئەمەي خوارەۋەي ئىدا راگەياندوۋە: -

حكومەتى خاوهن شكۆ بەۋوردى مەسەلەي ھىلى ئاسنى تاۋتۆيكرد لە -قزلىيات- ۋە بەرەۋ كفى- و كەركوك و بەچاۋپۆشىن لە بەكارھىتەنى كۆتايى بۆ ئەم ھىلە ئەۋا ئىمە پاسپاردە دەدەين بە بونىادنانى دەمودەست لەبەر ھۆكارگەلىكى ستراتىژى و بۆ پاراستن و ئارامكردنەۋەي كوردستانى باشور، حكومەتى خاوهن شكۆ- تائىستا پشتىۋانى لە سىياسەتى فراۋانكردنى دەسەلات و قەلەمپەۋى كردوۋە لەكوردستانى باشوردا، چونكە بېۋاي ۋابوۋە دانىشتۋان پىشۋازى لىدەكەن، بۆيە پەزنامەندى دەرىپى لەسەر ئەۋ پىشنىارەي لە بروسكەكەتدا ھاتوۋە لەبەرۋارى ۹ ئاياردا بۆ دروستكردنى كۆمەلىك لە مېرنشىن يان دەۋلەتۆچكە كە خاوهن حوكمى زاتى بن و سەرۆكە كوردەكان حوكمپرانى بگەن، ۋا ديارە بۆچونەكەي ئىمە ھەلە بوو چونكە دانىشتۋان لەبرى پىشۋازى لە دەسەلاتى بەرىتاني دوزمنايەتيەكى توند نىشان دەدەن، بۆيە ھىلى ئاسنى ستراتىژى پىۋىستە بۆ دامركاندنەۋەيان.

دوۋەم: رەزنامەندىۋونى بەرىتانياۋ ئارەزووكردنى بۆ دابەشكردنى كوردستان، بەۋەي كوردستانى خۆرھەلات لە ژۆر دەسەلاتى تاراندا بىت و، كوردستانى باشورىش لەپەرۆدەي

کوردستان جیابگریته وه که پیشنیارکراوه دابمه زریتریت، ههروهه بهر تکرده وهی بیروکهی پیکهتانی حکومتیکی کوردی به کگرتوو هه تا نه گه ر له ژیر سه ره رشتی به ریتانیاشدا بیت بویه پیمان وایه به ریتانیا په زامه ندی دهرده بیت له سه ره په یماننامهی (سیفهر) له وه ده قهیدا له باره ی دامه زرانندی حکومتیک له کوردستانی مه رکه زیدا، به لام هه ول ددهات سیاسه تیکی تر بگریته بهر له بهرام بهر کوردستانی باشوردا وه که ره زامه ندیه کی مه بده ئی له سه ره دامه زرانندی کومه له هه ریمیک یان ده وله توچه کی کوردی و سه پانندی ده سه لات و قه له مپه وی به ریتانی تییدا له رنگه ی سه رۆکه کورده کانه وه.

سییه م: بایه خدانی زیاد به جیگیرکردنی قه له مپه وی به ریتانیا له میسۆپوتامیا (دۆلی دوو پویان) دا و چاککردنه وه و سنوره که ی و دۆزیه وه ی ئاسایش و ناشتی له سه ره سنوره کانی، له گه ل بوونی پیشنیاریک به لکانندی به شه کانی کوردستانی باشور به حکومتی به غدای عه ره بیه وه (که نیاز هیه دابمه زریتریت) به تاییه تی ویلایه تی موصل که لیواکانی موصل و هه ولیترو که رکوک و سلیمانی ده گریته وه بخزینه سه ره عیراق.

نهمه ش نه و پاییه که سیاسه تی حکومتی به ریتانی له بهرام بهر کوردستانی باشوردا دواتر له سه ری جیگیربوو، به تاییه تی دوا ی نه وه ی شیخ مه حمود ره تیکرده وه ببیته که مه یه که به ده ست داگیرکه ره ئینگلیزه کانه وه و پیداکرتنی له سه ره پیدانی حوکمی زاتی به ته وای و دیاریکردنی سه ره رشتی به ریتانی له سه ره کوردستان، ههروهه دوا ی نه وه ی که داگیرکه ری به ریتانی بینی گه لی کورد دژی ده سه لات و ده ست به سه راگرتنی ته واهه مامۆستا عه زیز شه ریف له سه ره نه وه ده دویت و ده لیت: - به لام له کوردستانی باشور نه وایه سیاسه تی به ریتانی له هه له به زو دابه زدابوو تا سالی ۱۹۲۶ جیگیر نه بوو له ده ی مانگی نیاری ۱۹۱۹ دا حکومتی به ریتانیا فه رمانی به حاکمه شاهانه گشتیه که ی کرد له عیراق به پیکهتانی چه ند ده وله توچه که یه که حوکمی زاتیان هه بیت وله ژیر فه رمانه وایی شیخه کورده کاندان بن به مه رچیک نه وانه له ژیر رینومایی نه فسه ره به ریتانیه کاندان کاربک و ناگاداری کرده وه له وه ی هه ره نگاوێک بگریته بهر که ناماره به وه بکات که سیاسه تی به ریتانیا جیگیر بووه ههروهه که چون نه و پیشتر ۱۹۲۰ حکومتیکی له سلیمانی به ریا کرد

بەسەرۆکایەتی شیخ مەحمود - لەکاتی دانانی پەیماننامەی - سیفەر - دا باسی پرۆژەی دەولەتی کوردی کرد، پاشان بەریتانیا لەبەرانبەر ناپەرەزایەتی تورکیادا لەو پرۆژەیە پاشگەزییۆو. لەسالی ۱۹۲۲ دا حکومەتی بەریتانیا لەبەیاننامەیەکی هاوبەشدا لەگەڵ حکومەتی عێراقی دەستکردی خۆیدا کە لە ژێر ئینتیدابی بەریتانیا دا بوو پایگەیاندا پشتگیری لە پێکھێنانی حکومەتیکی کوردی دەکات لە کوردستانی باشوور لەسالی ۱۹۲۲ دا لایدا لەم پرۆژەیە بەلام لەبارەی ئەم شێواویە لەسیاسەتی بەریتانیا دا ئەوا - بەهەلاویژدەوی ئەو سازش و مامەلانی کە بە دەستبەرداریبوونی داگیرکاری فەرەنسی کۆتایی ھات بۆی لەم ناوچەیە بەپێی رێکەوتننامەی - سان ریمۆ - ۱۹۲۰ کە لەپێشەو بەسەرمان لەبارەو کرد دەکرێت بگەڕێتەوە بۆ دوو ھۆکاری سەرەکی ئەوانیش:

۱- متمانە نەبوونی سیاسەتێکی ئیمپراتۆریەت بە کوردێک کە خاوەن دەسەلات بێت و پشتمانی پێیەستریت لەپاسەوانیکردنی بەرژەوێکی کانیاندا.

۲- دواکەوتنی یەکلایکردنەوی ھەلۆیست لەگەڵ حکومەتی تورکی نوێدا - کەمالیزم و دەستنیشانکردنی ئاراستە سیاسەتێکی ھەرچی سەبارەت بە ھۆکاری یەکەم دەبینین کە داگیرکاری بەریتانی چوو بەرەو شیخ مەحمود کە فراوانترین دەسەلات و قەلەمپەویی ھەبوو لەناو شێخەکانی کورد دا و ھەڵمانپەرەوای سەلیمانی دایاننا و پاشایگەیاندا کە رێگە نە لەوێ کە دەولەتێکی ھۆزە کوردیەکان لەخۆبگرێت لەزنی گەورەو تا رویاری دیال، بەلام تەماح و خواستەکانی شیخ مەحمود و شێوازی کانی نەگونجان لەگەڵ بەرژەوێکی کانی ئیمپراتۆریەتدا یەکێک لە موعتەمیدەکانی لەبارەو شێخەو دەلێت: (ئەو گرفتێ سەرەکیمانە ئەو نەزانە بەلام ساویلکەو بەرێی نیە، ئەو لەکاتی نەبوونی رێگرو سۆپەرێکدا زۆر دڕندەییە. پابوردی ئەویش لەسەردەمی تورکیدا ئەو دەگەییەتی جێی متمانە نیە. ئەو ھەمیشەو بەردەوام لەشۆڕشدا بوو لەدژی حوکمی تورکی). باشە ئەم بەردە رەق و سەختە لەمەرمەری فەیسەلی لەکۆی ھەبە کە بونیادنەران و بەردتاشانی ئیمپراتۆریەتی ئاسودەو شادکرد؟

بەلام سەبارەت بە ھۆکاری دووەم واتە ھەلۆیستی حکومەتی تورکی و مامەلەو سازشەکانی ئەو ئەو دڕندایەتیە کە لەسالی ۱۹۲۵ دا پیتی شۆڕشی کوردی سەرکوتکرد

ئاراستە فاشىستانەكەى دەستنىشانكردو لەھەمان سالددا بەرىتانيا لەكۆمەلەى ولاتانەو
بېريارنىكى بەدەستەنەنا بەوەى كە وىلايەتى موصل- كە لەچوارچىوەى كوردستانى
باشوردا بوو- بخريستە سەر عىراق و لەسالى ١٩٢٦دا لىكتىگەيشتنىك پوویدا كە
بەيماننامەى سى قولى ئەنكەرەى لىكەوتەو كە لە مانگى حوزەيراندا لەنىوان
بەرىتانياو عىراق و توركيادا بەسترا.

لەنامەكەى ماموستا عەزىز شەرىفەو رەزىزگراو
مەسەلەى كورد لە عىراق

لەسالى ١٩٢٠دا بەرىتانيا بەردەوام بوو لەسەر ئەو سياستەى كە باسما كەرد،
بەتايەتى دواى ئەوەى پووبەپرووى بەرگرىكى نىشتمانى عىراقى بۆو كە لەشۆپشىكى
بەزەبوو تونددا بليسى سەند لەسالى ١٩٢٠دا. دواى ئەوەش بزوتنەوەى مستەفا
كەمالى ئەتەوەى توركى دژ بە بەرىتانيا بەدياركەوت و لە روسياى سۆڤيەتى نزيك
دەبۆو، لەبەرئەو بەرىتانيا دژى بەندەكانى بەيماننامەى (سيفەر) ئەوەستايەو كە
تبيدا دان بەمافەكانى گەلى كورد دا دەنيست لە كوردستانى مەركەزى، و دەكرىت
كوردەكانى كوردستانى عىراقىش بچنە پال ئەوانەو دواى سەرەخۆبوونى كوردستانى
ژىر دەسەلاتى توركييا.

لەكاتى ئەنجامدانى پىفراندۆمىش بۆ هەلبژاردنى مير فەيسەل وەك پاشاى عىراق و
ئەنجامدانى هەلبژاردنى پەرلەمانى لەدواتردا، حاكىمى سەربازى بەرىتاني لە عىراق
ناوچەى كوردستانى لە عىراقى عەرەبى هەلاوتىردە كەرد- كە دەيانوووست حكومەتە
عەرەبىكەى بۆ پىكبەپىن ئەوەش تا ئەوكاتەى چارەنوسى كوردەكان يەكلاى
دەبىتەو كە سەرىشكى كەردبوون لەنىوان بەشدارىكەردن يان رەتكەردنەو دا.

هەرەكەتەى چۆن مادەى ١٦ لەبەلگەنامەى ئىنتىداب ئەمە خوارەوەى تيدا هاتووە:

-هېچ شتىك كە لەم ئىنتىدابەدا هاتووە رى لە موقتەدىب ناكرىت لەدامەزراندنى
حكومەتىكى سەرەخۆ لەپرووى ئىدارىەو لەناوچە كوردىەكاندا هەرەكەت نامازەى بۆ
دەكرىت-.

ههروه‌ها له لاپه‌ره ٨٢ له‌کتبێی - قاسم والاكراد. خناجر والجبال - دا هاتوو:

كاتيك حكومه‌تى كاتى له‌عێراق دروست بوو له ٢٥- تشرینی یه‌كه‌م-ى ١٩٢٠ و ده‌سه‌لاتدارانى به‌ریتانیو حكومه‌تى كاتى عێراقى به‌سه‌رۆكایه‌تى - نه‌قیب - ده‌ستیانكرد به‌ریگه‌سازىی بۆ ریفراندۆم بۆ دانانى مه‌ليك فه‌یسه‌ل له‌عێراق، له‌م كاته‌دا به‌ریتانیه‌كان وویستیان ره‌وشیكى تاییه‌ت بۆ كورده‌كان بدۆزنه‌وه‌ بۆیه مه‌ندوبی سامی به‌ریتانی بلاكراوه‌یه‌كى ده‌ركرد كه‌تییدا هاتوو:-

مه‌ندوبی سامی تیپوانینیكى كردارى هه‌یه له‌گرتنه‌به‌ری پێشوینى ئیدارى له‌ئاینده‌دا بۆ به‌پێوه‌بردنى ناوچه كوردیه‌كان. ئه‌و پێیگه‌یشتوو ئه‌و ترسه‌ی له‌دلى خه‌لكه‌كه‌یدا دروستبووه له‌وه‌ی ئه‌گه‌رى ئه‌وه هه‌یه بیا نلکێن به‌حكومه‌تى به‌غداوه ئه‌مه‌ش وایكردوه هه‌ندێك داواى سستمیكى سه‌ربه‌خۆ بگه‌ن له‌هه‌مانكاتدا ئه‌وه‌شى پێیگه‌یشتوو كه‌ سه‌ركرده‌كانى پرای كوردی هه‌ست به‌ په‌یوه‌ندیه ئابوری و پێشه‌سازیه‌كان ده‌كه‌ن كه‌ به‌عێراقیانوه ده‌به‌ستێته‌وه. له‌م كاته‌دا فه‌خامه‌تى مه‌ندوبی سامی ئاره‌زوو ده‌كات ئه‌گه‌ر كرا ئه‌وه بێته‌دى كه‌ هێواو ئاواته پاسته‌قینه‌كانى كورده، ئه‌گه‌ر ئه‌وه‌یان پێ باشتره له‌ ئاممیزی حكومه‌تى عێراقیدا به‌مێننه‌وه ئه‌وا ئه‌و ئاماده‌یه كه‌ پێشنیار بکات بۆ ده‌وله‌ت كه‌ به‌مشێوه‌یه چاره‌سه‌رى بكات:-

١- هه‌رچی سه‌باره‌ت به‌ناوچه كوردیه‌كانه ده‌كه‌ونه لیواى موصله‌وه و ده‌كه‌ونه ناو سنورى ئینتیدابى به‌ریتانیه‌وه لیوایه‌كى فه‌رعى پێكده‌هێنێت كه‌ پێكدێت له‌ فه‌زاكانى زاخۆ ئاكړی و دهۆك و عمادیه به‌و مه‌رجه ناوه‌نده‌كه‌ی دهۆك بێت... هه‌ت

٢- مه‌ندوبی به‌ریتانی مه‌سه‌له‌ی به‌شداریكردنى ئه‌فسه‌ره به‌ریتانیه‌كان رێكده‌خات له‌به‌پێوه‌بردنى هه‌ولێرو كۆیه‌و ره‌واندزو په‌یمان ده‌دات به‌وه‌ی كه‌ ره‌چاوى خواستى دانیش‌توانه‌كانیشان بکات له‌مه‌سه‌له‌ی دامه‌زراندنى فه‌رمانبه‌رانی حكومه‌تدا.

٣- سه‌لیمانى وه‌ك موته‌سه‌رپه‌یه‌یه‌ك مامه‌له‌ی له‌گه‌لدا ده‌كرێت كه‌ موته‌سه‌رپه‌یه‌یه‌كى راویژكارى حوكمى ده‌كات به‌و مه‌رجه‌ی له‌لایه‌ن مه‌ندوبه‌وه دیارى بكرێت و راویژكارێكى ئینگلیزى له‌گه‌لدا ده‌بێت هه‌تاوه‌كو موته‌سه‌رپه‌یه‌یه‌كه‌ش داده‌مه‌زێت ئه‌وا حاكمى سیاسى به‌ریتانی شوێنكه‌ی ئه‌و ده‌گه‌ڕێته‌وه... هه‌ت.

به رگرسی کوردی له دژی داگیرکهری به ریتانی به رده وام بوو، نه مهش له ره وشیکي ناله باردا بوو بۆ به ریتانیا که پوهیه پوهی شوپشی عیراق و هه روه ها بزوتنه وهی مسته فا که مال بوو بویه وه.

هه ره له سالی ۱۹۱۹ وه پاپه رینیکي کوردی چه کدار پویدا له دژی به ریتانیا له هه موو ناوچه کانی کوردستانی باشوردا له ۲۴- نیسان- ۱۹۱۹ چه کداره کورده کانی هۆزی - کۆیان- کاپتن- بیرسن- یان کوشت و له ۱۵- ته مموز- ۱۹۱۹ دا دانیشتوانی عه ماده به سه رکردایه تی حاجی شه عبان ئاغا پاپه رین و حاکمی سیاسی به ریتانیای ئه و شوپنه یان کوشت که ناوی -مه کدۆنالد- بوو هه روه ها به پتوه به ری پۆلیسیش. دانیشتوانی -به رواری بالا-ش به سه رکردایه تی شیخ حاجی ره شید به گ هه ستان به پوهیه پوهی بونه وه له گه ل هیزیکي به ریتانی گه ورده دا له ده ره بیه ندی- مزورکه- و دواي جهنگیکي سه خت هیزه به ریتانی که یان له ناو برده دواي هه فته یه کیش له م جهنگه دۆسکه کان به سه رکردایه تی تاهر ئاغا پاپه رین له وه شدا -صادق برو- و- سلیمان قتی- له سه رکرده کانی کلی و سندی پشتیوانیان لیکردن و له گه ل هیزیکي به ریتانیدا له گه رووی سوارتوکه جهنگان و زیانیکی گه ورده یان پتیه یاندا له ۴- تشرینی دووه م- ۱۹۱۹ دا چه کداره کورده کان له ناوچه ی ئاکری به ره نگاری هیزیکي به ریتانی بوونه وه و کۆلۆنیل-بیل- و کاپتن سکۆت- یان له نزیك- بیره که بره- کوشت- له ۱۴- تشرینی دووه م- ۱۹۱۹ هیزیکي کوردی چه کدار که پتیه کاتبوو له بارزانیه کان و زیباریه کان شاری ئاکرییان داگیرکرد.

ئه وه ی جیتی داخه ئه م پاپه رینه کوردیه چه کدارانه یه ک سه رکردایه تی کۆی نه ده کردنه وه یان هه ماههنگی و یه کبوون یان هاریکاری له نیتوانیاندا نه بوو به لکو یه ک له وی دی دا پراو بوون.

تۆزده میر پاشا له سالی ۱۹۲۱- دا له ره واندوز به دیارکه وت بۆ ئه وه ی به ناوی تورکیا وه حوکم بکات که بانگه شه ی ئه وه ی ده کرد ویلایه تی موصل به شیکه له خاکی تورکیا به تاییه تی چونکه له کاتی شه ر پاگرتنی -مۆندروسدا داگیرنه کرابوو ئه و شه ر پاگرتنه ی که هتلی سنوری ئه و شوپنه ی دیاری کرد که تا ئه و کاته هیزه کانی به ریتانیا

پېنگېشتېبون و داگېرى كړېبون نه وېش كه بېوه هوى زيادكردنى ئاستېنگ و گرفته كانى به ريتانيا نه بېونى سه قامگېرى بېو له عېراق و له كوردستانى باشورو ده سېپېكردنى هه ندىك له سه روك هوزه كانى سه به شېخ مه حمود به كرده وهى چه كدارى له دژى هېزه كانى به ريتانيا.

به هاتنى سالى ۱۹۲۲ ره وشه كان به نسبته به ريتانيا وه زياترو زياتر ئالوز ده بېو كاتېك كه هېزه كانى هوى پشده رو پانيه له ژېر سه ركرديا ته خوالېخوش بېو - عه باس مه حمود ئاغاي پشده رو - غه فور خانى ناوده شت - و كېرم به گى هه مه وه ندى هېزه كانى داگېركه رى به ريتانيايان له - دهر به ندى پشده رو - به زانده زهره ر زيانىكى گه وره يان پېنگه ياند، له نه جامدا هېزه كانى به ريتانيا هه لھاتن بۆ كۆيه، پاشان ناچاركران كۆيه و سلىمانېش چۆلبېگن^{۱۶} ده سولاتى ئۆزده مير پاشا له ناوچه ي پره واندوز له زيادېبون و فراوان بووندا بېو، هه روهك چۆن ئۆپۆزسيونى نيشتمانى له به غدا رېگر بېو له به ستنى په يماننامه يه كه له گه ل به ريتانيا دا كه به توندى عېراق به چه رخي نه وه وه بېه ستيته وه.

ره وشى لېواى سلىمانى شله ژاو بېو. سه رله نوئ شۆرشگېرى نيشتمانى دېر مه حمود خانى دزلى له لېواى سلىمانى به دياركه وته وه كه بانگخوازىكى دلسۆز بېو بۆ فه مانپره واييه تېكى كوردى له ژېر سه ركرديا ته شېخ مه حمود دا... هه روه ها ده سته و تاقمى كوردى بچوك له رۆشنېيران و كاسبكارانى شاره كان دروست بېون و بېزارى خه لك له ئېنگليز زيادېكرد. كېرم به گى فه تاحى سه روكى هوى هه مه وه ندى كاپتن - بۆند - و نه فسه رىكى ئېنگليزى ترى له نزيك چه مچه مال كوشت كه نه و كاپته نه بېو شېخ مه حمود گواسته وه بۆ به غدا بۆ نه وهى له به رده م حوكمى عورق به ريتانيا دا دادگايى بكرېت پاشان بۆ ماوه يه كه له ناوچه كانى قه رده داغ و سه نكاو چه مچه مال و ناوچه كانى ترى سلىمانىدا مايه وه و پاشان چو بۆ ره واندوز بۆ نه وهى په يوه ندى بكات به نه زده مير پاشاوه كه له وى بېو، پاشان به شدارى كرد له جهنگى دهر به ندى پشده رو - ۲۳ ئاب ۱۹۲۲ - كه

^{۱۶} - جهنگه كه له ۲۳ ئابى ۱۹۲۲ دا له نزيك دهر به ندى پشده رو بويلاو به ته نيشته هېزه كورد به كانى پانيه و پشده رو هېزه به سه ركرديا ته كېرم به گى فه تتاح به گى سه روكى هه مه وه ندى به شدارى تېدا كرد.

تێیدا هێزێکی کوردی پێکهاتبوون له کوردهکانی پشده رو پانیه سوپای بهریتانیایان شکست پێهێنا و خوالێقوشبوو که ریم به گیش له نزیکترین لایه نگران و خوشویستانی شیخ مهحمود بوو.

له و کاته دا ههروه ها گه لی بهریتانی پێداگری ده کرد له سه ر کشانه وه ی رۆ له کانیا ن که وا گیرابوون به سه ر یاز بۆ دورگه ی بهریتانی و هاوکات دژی تیچوونه سه ر یازیه نوێیه کان بوون ههروه ک چۆن خه زینه ی بهریتانی به ده ست کورتهێتانه وه ده ی نا لاند له به ره موو نه وانه بهریتانیا نه ی توانی به هێزی چه ک چاره سه ری هه لۆیسته که بکات بۆیه رێگه ی نزیک بوونه وه ی له بزوتنه وه ی کوردی و سه رۆکه که ی له کوردستانی باشور گرت به ره که شیخ مهحمودی حه فید بوو که وا دور خرابۆوه بۆ هیندستان و دواتر هێنرایه کوهیت و پاشان بۆ به غدا و له وێه به ریزو حورمه ته وه نار دیه وه بۆ سلێمانی بۆ نه وه ی حکومه تی سه ره بخۆی کوردی پێکه یهێنیت که حکومه تی بهریتانیا و حکومه تی عێراق دانیا ن پێدانا و به یاننامه یه کی ره سمیا ن له به رواری ۲۲ کانونی دووه می ۱۹۲۲ دا به نيمزای هه ردو و حکومه ت ده رکرد که نه مه ده قه که یه تی:

—حکومه تی خاوه ن شکۆ و حکومه تی عێراقی دان به مافی کوردهکاندا ده نین که له چوارچێوه ی سنوری عێراقیدا ده ژین حکومه تیکی کوردی دا به زریئن له چوارچێوه ی نه م سنوره دا و نه وان هیوا خوازن که لایه نه کورديه جۆراوجۆره کان بگه نه رێکه و تنیک له نه یوان خۆیا ندا له به ره ی شیوه ی خوازرای حکومه ته که و سنوره که ی و کورده کان نوینه رانی به ره پرسی خۆیا ن ده نین بۆ گفتو گو کردنی په یوه ن دییه ئابوریه کانیا ن له گه ل حکومه تی خاوه ن شکۆ و حکومه تی عێراقیدا—.

دانپێدانا نی بهریتانیا به حکومه تیکی کوردی له کوردستانی باشور گۆرانییک بوو له سیاسه تهکانیدا، که کۆمه لێک رهوش جگه له وه ی پێشتر باسکرا کردیا نه پێویسته نه وانیش مانۆره کانی بهریتانیا بۆ ترساندنی بزوتنه وه ی نیشتمانی عێراقی له عێراق که وا سه رکرده کانی چاویان بری بووه کوردستان ههروه ها بۆ ترساندنی بزوتنه وه ی نه ته وه یی تورکی که وا سه رکرده کانی هه لگری بیرۆکه ی شۆفینی فراوانخوازی بوون له به رامبه ر گه لی کوردو ئه رمینیا بۆیه بهریتانیا وویستی هه ردو و بزوتنه وه بورجوازیه که مالی و عه ره بیه که

بترسینیت له لایه ك و له لایه كی تریشه وه هه ولبدات به پیدانی كوردستان پتیا ن ده میان چه وركات، واته كوردستان بكاته به رتیلی دهستی نه گه ر داخوازیه كانی داگیركهری به ریتانیان قه بولكرد نه وا كوردستانیان ده داتی وه ك دهسكه ویتك بۆ نه وه ی له نیوان خۆیاندا به شی بكن نه گهریش ره تیان كرده وه نه وا كوردستان ده بیئت مولکی گه لی كوردو، به وهش دهسكه ویتك له دهست ده دن كه لیک به ده میاندا دیته خواره وه بۆی.

به داخه وه بزوتنه وه رزگار یخوازه تورکی و كوردی و عه ره بیه كان نه یانتوانی بگه نه رنكه وتن له نیوان خۆیاندا له سه ره خه باتی هاو بهش له دژی دوزمنی هاو بهش - داگیركهر - و مه یلی فراوانخوازی هه بوو لای سه ركردایه تی بورجوازی و پاسپه و له سه ره حسابی گه لی كورد و رنكه لیگرتنی تا موماره سه ی مافه نه ته وه بیه كانی نه كات نه مانه له هۆكاره گرنگه كانی دروست نه بوونی ئه م به ره هاو بهشه بوون له دژی داگیركهر.

به گه رانه وه ی شیخ مه حمودیش بۆ كوردستان بزوتنه وه ی نیشتمانی هه ستایه وه و مه زن بوو كه سه ركه وتنی به ده ستهینا به راگه یاندنی حكومه تێکی پاشایی كوردی سه ره بخق كه پایته خته كه ی سلیمانی بوو وه مه لیکه كه شی شیخ مه حمودی حه فید بوو، شیخ مه حمود شیخ قادری برای پاسپارد بۆ نه وه ی وه زاره تێکی كوردی پێك به پینیت كه وا خوالیخۆشبوو مسته فا پاشای یامولکی سه رۆکی كۆمه له ی كوردستانی نیشتمانی وه زیری مه عاریف بوو تییداو خوالیخۆشبوو عه بدولكه ریمی عه له كه - له برا مه سیحیه كانمان - وه زیری دارایی بوو تییداو شیخ مه مه د غه رب وه زیری ناوخۆی بوو مه لا سه عید كه ركولی وه زیری دادی بوو.

به وشیه به یه كه م حكومه تی كوردی پێكهینرا له سه ره تای تشرینی یه كه م ١٩٢٢ و ئالای نیشتمانی كوردی به رزكرایه وه، دوا ی تێكۆشانێکی قورس و نا په حه ت كه وا گه له كه مان به دلیرییه ناسراوه كه ی شانی خستۆته ژێر باریه وه ^{١٤٧}.

^{١٤٧} وه زاره ته كه سه رۆكایه تی شیخ قادر پێكهات له ١٠ تشرینی یه كه م ١٩٢٢ كه به مشیه به بوو:

١- عه بدولكه ریم عه له كه - وه زیری دارایی.

٢- مسته فا یامولکی - وه زیری مه عاریف.

٣- شیخ مه مه د غه رب - وه زیری ناوخۆ.

به لام نه م حکومته که به ریتانیا وویستی بیکاته گه مه یک به ده سته وه به کریگیروای
 خوی بیت و شیخ مه حمودی مه لیکیشی ده یویست حکومتیکی نیشتمانی بیت و
 خزمه تی گه لی کوردی بکات بویه نه کراو له گه ل به ریتانیا دا پیکنه هاتن، مه لیک مه حمود
 ملکه چی ره های به ریتانیای ره تکرده وه له بری دوزمنایه تیکردنی تورکیای نازادبوو
 بکات مه ولیدا په یوه ندیبه کی دۆستانه له گه ل مسته فا نه تاتورکی سه رۆکیدا بدۆزیته وه.
 مه روه ها ناراسته ی روانینه کانی کرده روسیای سۆفیه تی و نامه یه کی نوسی بۆ ده وله تی
 سۆفیه تی تییدا داوای هاوکاری و یارمه تی و بونیادنانی په یوه ندیه کی دۆستانه ده کات
 له گه ل یه کیتی سۆفیه تدا که مه لیک مه حمود به وه وه سیفکرد دۆستی گه لانی خه باتگپه
 له پیناو نازادبونیاندا و، خزمه تی خواست و ناره زوه کانی گه لانی پاپه پریو ده کات.

۴- صالح زه کی صاحبقران - وه زیری به رگیی.

۵- نه حمه د به کی فه تتاح به گ- وه زیری گومرگ.

۶- حمه عه بدولپه حمان ناغا- وه زیری گه یاندن

۷- حاجی مه لا سه عید وه زیری داد.

مه روه ها زه نرال صدیق قادری وه ک پشکنه ری گشتی هیزه کانی کوردستان دانراو سه ید نه حمه د به رزنجی وه ک
 به رتیوه به ری گشتی ناسایش.

نامەى مەلىك مەحمود بۇ سۆڧىيەت

شىيخ مەحمود دواى پىكھىننانى حكومتى كوردى و بەرزكردنەوہى ئالای نىشتمانى كوردى نامەىيەكى نارد بۇ دەولەتى سۆڧىيەت كە ئەمەى خوارەوہ دەقەكەيەتى:

نامەى مەلىك مەحمود بۇ سۆڧىيەت^{۱۴۸} ۲۰/كانون دووہم/۱۹۲۲

بۇ پایەبەرز جەنابى كونسولى روسىاي بالادەست و شكودار

لەگەل جەختكردنەوہ لەرىزى زۆرم سلاوى تۆمتان پىرادەگەيەنم،

لەسالى ۱۹۱۷دا كاتىك دەنگى ئازادى پاستەقىنە گەيشتە گوئى جىهان و گەلان لەژىر چىنگ و كەلبەى تاوانباران و ستەمكارانى پىسوابووزگاربان بوو، ھەموو گەلان و نەتەوہ ژىر دەستەكانى سەر پووى زەوى پىشوازيان لىكرد پىشوازيەكى زۆر ھەستا بە تىكۆشان و قوربانيدان لەپىناو ئازادىدا و ئومىدەوار بوو لە شەرەف و نيازى باشى گەلى روسى خواست و داواكارىيەكانى بەدىيەت.

ھەرچى سەبارەت بە مافەكانى ئىمەشە روون و ئاشكرايە لەزۆبەى رۆژنامەكاندا كە چۆن بەرىتانىيەكانى تىنوى خويىن پىشتن و مژىنى خويىنى گەلان ئەو گورزە بەھىزو كوشندانەيان لەگەلى كورد وەشانند، بەتۆپ و چەك و بۆمبى سوتىنەر بى ئەوہى جىاوازي بگەن لەنتوان ژنان و منالان و پىاواندا ئەوہش لەسالى ۱۹۱۹دا واتە پىش چوار سال و كاتىك كەوا گەلى كوردى ژىردەستە وويستى مافەكانى و داخوازيە پەواو ياساىيەكان لەپايتەخت -سلىمانى- بەدىيەت و بۆ بى چانسى گەلى كوردىش رەوشە ناوخۆيەكان لەحكومتى روسىاي شكودار بەشيوەيەك دەپۆيشت كەوا رىگەى نەدەدا بەوہى بىپەرژىتە سەر رەوشى گەلانى بىيانى ژىردەستە و چەوساوە. ئەم رەوشە بەردەوام بوو تا ئەوكاتەى گەلى روسى بەھىز بەسروشى خۆى و نياز باشى و پاستى ئامانجەكەى بەديارگەوت و -سوپاس بۇ خوا- توانى توانا مەزنەكانى خۆى ئاشكرا بكات.

^{۱۴۸} - نامەكم لەوەرگىزانە روسىيەكەوہ وەرگرتوہ - بگەرپرەوہ بۇ ئەتروچەكەى لىكتۆر شەمزىنى - بزوتنەوہى رزگاربخوازي نەتەوہى گەلى كورد.

گەلى كوردى كۆپلەكراو چەوساۋە، شەرەقمەند دەپىت بەۋەلى لەبارەلى ئەم مەسلەنەۋە
 راۋىزتان پىيىكات: ھەموو گەلى كوردستانى باشور زۆر ئارەزومەندە بەدۇستايەتى و
 يارمەتيدانى حكومەتى روسىاي شىكۆدارو بۆ قوربانيدان لەپىتتاۋ ئەو دۇستايەتەدا و
 جىيە جىكردنى بەدل و گيان و بەردەوام بەۋىيەلى كە ئەو دۇستايەتە دەپخوازىت لىنى
 ئەمەش ۋەك مەرجىكى بىنچىنەلى و پىۋىست كە بەفەرمى دانىنرەت بەمافە
 نەتەۋايەتەكانمان و دەسلەتەندا ۋە بۆ دەرخستنى ئەم پەيۋەندىەمان بۆ پاي گشتى
 جىھانى و بەھىزكردنى تواناكانمان و دەسلەتەن بەشۋەيەكى گشتى و لاۋازكردنى
 تواناكانى دوژمن لايەنى ئىمە پىۋىستى بەھەندىك تۆپھاۋىژرە شاش و فرۆكەۋ چەك و
 كەرەستە و تفاقەكانى دەپىت. ۋردەكارىەكانىش سەرۆكى سوارە عەقىد رەشىد ئەفەندى
 و سكرتېرەكى عارف ئەفەندى بەزارەكى پىتان پادەگەيەن.

لەكۆتايدا ئىمە ھىۋادارىن مافە نەتەۋەلى و ياسايەكانى گەلى كوردى بەدبىيەن كە
 ھەرىستە دەستى دۇستايەتى و برايتەتان بۆ پادەكەشەت، ئەو برايتەتى و دۇستايەتى و
 يەككىتە كە بەدل و بەگيان ئارەزۋى دەكات لەگەل ئىۋەداۋ لاي ئىۋەش ئاشكرايە
 مەسلەلى ئاگرەست و شەپرى ئىمە لەگەل كىيە لەكوردستانى باشور، ھەروەھا
 پەيۋەندىەكانى حكومەتەكانى دراۋسى بەھەموو ئەمانەۋە.

ھەلبەتە ناكىت ۋردەكارىەكانى ھەموو كارەكانمان بۆ ئىۋە بىنوسىن لەكاتىكدا كە
 لەنتىۋان ئىمە و حكومەتى سۆفەتەدا كە ئىمە پىشتى پىدەبەستىن و بەپىشتىۋانى خۇمان
 دەزانىن ھىچ پەيۋەندىەكى دىلۆماسى ھەتا ئىستەنە. بەلام دەتوانم يەك شت بلىم
 ئەۋىش ئەۋەيە كە ھەموو گەلى كورد گەلى روسيا بەرژگارەرى خۆرەلات دەزانن
 لەبەرئەۋە ئامادەيە چارەنوسى خۆى بەچارەنوسى ئەۋەۋە بىستىتەۋە.

ئەۋەش كە زۆر بىرمان سەرقال دەكات مەسلەلى پىشتىۋانىكردنەمان.. گەلى كورد
 بەۋەپرى ئارامىەۋە چاۋەپۋانى دامەزاندنى پەيۋەندىەكانە لەنتىۋانداۋ ئەگەر ئەو
 پەيۋەندىانەش بەرپابوون و تەۋاۋكارى و ھارىكارى نىۋانمان بەدى ھات كە خەۋنى پىۋە
 دەبىنم، ئەۋا ئەۋكات گەلى كورد پزگارى دەپىت. شاينەلى باسىشە ئەگەر ئەم روداۋە

گرنگه به دیهات شه و کۆشش و تیکۆشانه کانی هه موومان به پیتی ئالتونین له میژوودا
دهنوسریتتهوه.

نیمزا

مه لیکی کوردستان

مه حمود

ئه م نامهیه دکتۆر شه مزینی له: بلاوکراوهی رۆژنامهیی نوێنهری کۆماری روسیای
سۆفیه تی فیدرالیه وه وه ریکرتووه که خاوهن هه موو ده سه لاته کانه له ئێراندا له به رواری
٢/مارت/١٩٢٨ پاشکۆی ١٢ له هه مان بلاوکراوه دا.

شیکاری سیاسه‌تی به‌ریتانی له‌به‌رام‌به‌ر کوردستاندا

۱۹۱۹-۱۹۲۴

هه‌لۆیسته سه‌ربه‌خۆخوازی و نیشتمانیه‌کانی شیخ مه‌حمود به‌ریتانیای ترساند که بۆ هه‌لێک ده‌گه‌را تا بپروخێنێت. له‌سالی ۱۹۲۳دا ره‌وشه‌کان به‌نسبه‌ت به‌ریتانیاوه رویان له‌باشی کرد کاتی‌ک که دانیابۆوه له‌سه‌پاندنی په‌یماننامه‌ی به‌کۆیله‌کردن به‌سه‌ر عێراقداو له‌ره‌زامه‌ندی ده‌ریزینی حکومه‌تی مسته‌فا که مال بۆ ئه‌وه‌ی کێشه‌ی موصل^۱ بخاته به‌رده‌م کۆمه‌له‌ی گه‌لانه‌وه که ئامرازێک بوو به‌ده‌ست به‌ریتانیاوه، ئه‌مه‌ش به‌ریتانیای رازیکرد به‌وه‌ی به‌ئاسانی عێراق و کوردستانی باشور به‌ده‌ست دێنێت، به‌تایبه‌تی که فه‌مانپه‌واکانی به‌غدادو له‌سه‌روشیانه‌وه مه‌لیک له‌هه‌ره بانگه‌شه‌که‌ران بوون بۆ ئه‌وه‌ی هاوپه‌یمانه گه‌وره‌که‌یان پازی بکه‌ن.

به‌وشیوه‌یه کۆمه‌لێک پاساوی دیاریکراو نه‌مان که به‌ریتانیایان ناچارکرد شیخ مه‌حمود بگێڕێته‌وه و دان به‌حکومه‌ته کوردیه‌که‌یدا بنێت، به‌لکو دوژمنایه‌تیکردنی بۆ حکومه‌تی کوردستان بووه یه‌کێک له‌مه‌رجه‌کان و پێویسته‌یه‌کانی نزیک بوونه‌وه‌ی له‌هه‌ریه‌ک له‌تورکیاو ئێران و عێراق، واته له‌مه‌رجه‌کانی رێکه‌وتنی ئه‌و ولاتانه له‌گه‌لیداو پازیبونیان به‌پیاوه‌کردنی به‌رژه‌وه‌ندییه‌ داگیرکه‌رانه‌که‌ی بۆیه له‌به‌رژه‌وه‌ندی داگیرکه‌ر نه‌بوو هه‌موو ئه‌و ولاتانه بێزار بکات له‌پێناو حکومه‌تیکی کوردیدا که ئامرازێکی گوێزپایه‌ل^۲ نه‌بوو به‌ده‌سته‌یه‌وه، پاشانیش به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی داگیرکه‌ری به‌ریتانی وای ده‌خواست حکومه‌تی کوردی له‌ناو‌بهریته به‌تایبه‌تی دوا‌ی ئه‌وه‌ی که‌وا کۆنگره‌ی قه‌میره به‌سه‌رۆکایه‌تی سێر ونستۆن چه‌رچل سیاسه‌تی به‌ریتانیای دیاریکرد که به‌مشێوه‌یه بوو سه‌باره‌ت به‌کوردستان: کوردستانی باشور بخه‌ریته سه‌ر عێراق^۳ و بیکاته به‌شی باکووری

^۱ - کاتی‌ک که پڕۆتۆکۆلی ۳۰ نیسان ۱۹۲۳ له‌نیوان عێراق و به‌ریتانیا دا به‌سترا به‌شێوه‌یه‌کی کورتایی ئه‌وه چه‌سپا که ناوچه‌ی سلێمانی له‌ژێر هه‌ژمونی مه‌ندوبی سامی به‌ریتانیا دا نه‌می‌نێته‌وه، کوبه‌ لیولبه‌ک وه‌ک لیواکانی تری عێراق و ده‌بیته وه‌زاره‌تی ناوخۆ ره‌چاوی هه‌ست و سۆزه‌کانی کورده‌کان بکات له‌وه‌ی که فه‌مانبه‌ره‌کانی کوردین. ئه‌مه ئه‌وه‌یه که له‌لاپه‌ره ۸۶ کتیی - تاسم والا کرد خناجر و جبال - به‌ریز نه‌حمه‌د فه‌وزیدا هاتوه.

ولاته‌کە‌ی. هه‌روه‌ها په‌زامه‌ندی ده‌ربهرین له‌وه‌ی که کوردستانی ناوه‌ندی و خۆره‌لات له‌ژێر ده‌سه‌لاتی تورکیا و ئێراندا به‌مێننه‌وه‌و، پاشگه‌زبونه‌وه‌ له‌ده‌قه‌کانی په‌یماننامه‌ی سیقه‌ر له‌به‌رامبه‌ر کوردستاندا و کردنی ئه‌وه‌ به‌مه‌رجه‌لێک بۆ رێکه‌وتنیکی چاوه‌پوانکراو له‌گه‌ڵ تورکیای که‌مالیدا. هه‌روه‌ها به‌ریتانیا به‌یاریدا هه‌یزو هه‌موو شێوازه‌کانی تر به‌کاربه‌یئت بۆ سه‌پاندنی ئه‌م سیاسه‌ته‌و و له‌ناو به‌ردنی حکومه‌تی کوردستان، بۆیه کاتێک که شیخ مه‌حمود مه‌رجه‌کانی خۆیه‌ده‌سته‌وه‌ دانی بۆ به‌ریتانیای ره‌تیكرده‌وه‌، به‌ریتانیا ده‌ستیکرد به‌ به‌کرده‌وه‌ دوژمنکاریه‌ جه‌نگیه‌کانی دژ به‌حکومه‌ته‌که‌ی شیخ مه‌حمود.

ئیدی فێرکه‌کانی به‌ریتانیا له‌ ٤-مارت-١٩٢٣دا هه‌ستان به‌ بوورمانکردنیکی دپدانه‌ی شاری سلیمانی که به‌هۆیه‌وه‌ چه‌ندین له‌دانیشتوانه‌ مه‌ده‌نیه‌که‌ی له‌ناوچوون، سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ش که شیخ مه‌حمود شاره‌که‌ی پێشتر به‌جێ هه‌شتبوو بۆ ئه‌وه‌ی بووردومان نه‌کریت و له‌به‌ر ئه‌وه‌ی شاره‌که‌و دانیشتوانه‌که‌ی پارێزراوین.

مامۆستا عه‌زیز شه‌ریف- سه‌رۆکی حزبی گه‌ل ١٩٤٥-١٩٤٧ له‌ نامیلکه‌که‌یدا- مه‌سه‌له‌ی کوردی له‌عێراق- به‌ووردی باس له‌فاکته‌ره‌کانی تر ده‌کات جگه‌ له‌مانه‌ی باسمانکردن- که‌له‌پشت ئه‌وه‌ بوون کوردستانی باشور به‌هه‌یز بخه‌ریته‌ سه‌ر عێراق، مامۆستا عه‌زیز شه‌ریف باسی لێوه‌ ده‌کات:

-به‌لام هۆیه‌کانی ئه‌م خسته‌سه‌ره‌ ئه‌وا داگیرکه‌رییه‌کی ناشکراو ستراتیژی و ئیستغیلايه‌-.

به‌مه‌ سودگه‌لیکی گه‌وره‌ بۆ داگیرکه‌ری به‌ریتانیا به‌دیهاات سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتی خۆی به‌سه‌ر کوردستانی باشوری ده‌وله‌مه‌ند به‌نه‌وتدا مسۆگه‌رکرد که شوپینیکی ستراتیژی گرنگه‌ له‌خۆره‌لاتی ناوه‌پاستدا، تیچونه‌کان و نا‌په‌حه‌تیه‌کانی پارێزگاریکردن له‌به‌رژه‌وه‌ندیه‌کانی به‌ریتانیای له‌کوردستانی باشور خسته‌ سه‌ر شانی حکومه‌تی عێراقی به‌شێوه‌یه‌ک وای له‌حکومه‌تی عێراقی کۆنه‌په‌رست کرد- بیه‌تته‌ ئه‌و پۆلیسه‌ی که هه‌لده‌ستیت به‌خه‌زمه‌تکردنی پاسه‌وانیکردنی عێراق به‌کوردستانیشه‌وه‌ به‌مه‌ش به‌پێی گوزارشتی مامۆستا عه‌زیز که له‌مباریه‌وه‌ ده‌لێت:-

-بەمشىۋەيە سىياسەتى بەرىتانيا لەبارەى كوردستانى باشورەو ەجىگىربو ەو ەش بە لكاندننى بەعىراقەو ەو بوارنەدان بە ەەر جۆر ەوكمىكى زاتى كوردى، لەم لكاندنەش لەبەياننامەو وتارى زۆردا ەۆكەى ەەرخواو ەروەها لەنوسىنى نوسەرە سەرمایەدارەكاندا وا لىكدراو ەتەو ە كە زەرورەتە جوگرافى و بازرگانىەكان ەۆكاربوون- گومانىشى تىدا نىە لەنىوان كوردستانى باشورو ناو ەراستى عىراقدا چەندىن پەيوەندى ئابورى و كۆمەلەىەتى ەيە بەلام ئەم پەيوەنديانە پىۋىستىيان بە خستەسەرى داگىركەرى نىە، بەلام مەبەستەكانى ئەم خستەسەرە ئەوا داگىركارىەكى ئاشكراو ستراتىژى و ئىستىغلالىە . خودى نۆينەرەكانى ئىمپىراتۆرىەتى بەرىتانىش نەيانتوانىو ەم راستىە بشارنەو ە. لەوتارى باو ەپىكراوى سامى بەرىتانىادا كەلەسلىمانى لە ۱۱- ئاب- ۱۹۳۰دا پىشكەشى كرد وتى:

- بىنىم ەندىك لايەنى نابەرسىيار پىيان وابە سىياسەتى ەكومەتى خواو ەن شىكۆى بەرىتانى برىتىە لەھاندانى نەتەو ەى كوردى، ئەو ەش راست نىە نەك لەبەرئەو ەى كۆسپ ەخاتە بەردەم ەكومەتى عىراقى بەتەنھا، بەلكو لەبەرئەو ەى ەردوو دراوسى خۆشەويستەكەى كە توركىاو ەكومەتى ئىرانە ئەوانىش ئالۆزى و پىشۋيان تىدەكەوت، ەيچ شتىكىش نىە دورتر لە- ئەم گومانە- لەراستىەو ە-.

- بەلام ەۆكارى ئەو ەى كە ئىدارەى كوردستانى باشور راستەوخۆ پەيوەست نەكراو ە بەداگىركەرەو ە خۆلادانە لەو تىچونە زۆرانەى كە داگىركارى پىۋىستى دەبىت. داگىركەرى بەرىتانىش لەفەرمانپەرەواكانى عىراقدا ئەو پۆلىسەيان بىنىەو ە كە ەلدەستىت بە خزمەتى پاسەوانىكردنى عىراق بەكوردستانىشەو ە.بەمەش تىچونەكانى ھارپىن و دامركاندنەو ەى بزوتنەو ەى نەتەوايەتى كوردى بە جەماو ەرى زەحمەتىكشى عىراقى دەدات لەبرى ئەو ەى بكەوتتە سەر شانى خەزىنەى بەرىتانىاو ە.

ەروەك چۆن بەو ەش توركىاو ئىرانى دلنىاكردەو ە كە لەسەر جەستەى لەتكراوى كوردستان رىكەوتنىان لەگەلدا كرد.

دواجارىش ەيشتەو ەى ەوكمى سەر بە بەرىتانىا لەعىراقدا، بەو ەى گەلى كوردى لەناويدا بەئىلۆرتەو ە بى ئۆزىنەو ەى چارەسەرىكى دادپەرۋەرەنە بۆ گەلى كوردى، وا

دەكات عێراق لاواز بێت لەرووی بونیادو پێكهاڵەوه، بەدەست مەسەلەى كوردی و سلبیاتەكانیەوه دەنالێنێت، بەدەستهواژەیهكى تر مەبەست لەیهكێتی عێراقى ھەرگیز رەچاوکردنى بەرژەوهەندیەكانى عەرەب نەبوو، بەلکو مەبەست پێى چاودێریکردنى بەرژەوهەندیەكانى ئیمپراتۆریەتى بەریتانى بوو.

دكتور شاکر خەصباک دەلێت:^{۱۰}

– کاتێک کە جەنگی جیهانی یەکەم بە بەزینی دەولەتى عوسمانی کۆتایی ھات ھیواکانی کورد و عەرەب یەکێک بوون لەرزگار بوون لە نێڵەى حوکمی عوسمانی بەشیوەیەکی تاییەتى و بیانی بەشیوەیەکی گشتی و حوکمی خۆیان بەخۆیان وە ئەگەر کوردەکان لەسەرەتای ئەو ماوەیەدا داواى دەولەتێکی سەر بەخۆیان کردبێت مانای ئەو ناگەیەنێت بەرژەوهەندیەکانیان لەگەڵ بەرژەوهەندیەکانی عەرەبدا پێگدا دەکێشێت، چونکە عەرەب هیچ رۆژێک لەرۆژان ئارەزووی ئەوێان نەکردووە دەست بەسەر کوردستاندا بگرن و بیخەنە سەر زەوی خۆیان، سەرەپای رەتکردنەوهی دانیشتوانەگەى بۆ ھەر جۆرە زەللی و ژێردەستییەک.

– سەرەپای ھەموو ئەمانەش بەریتانیا پێى وابوو دروستکردنى ھەر جۆرە فەرمانڕەواییەکی نیشتمانی کوردی لەکۆتایدا دەبێتە ھۆى ئازادبوونی ئەواوەتى و پاشانیش دەرچونی کوردستان لەژێر دەسەلاتى، بەتاییەتى کە ئەو تاقمێکی کوردی لایەنگری خۆی نەبوو پشنتی پێى ببەستێت لە بەرپۆوەبردنى جلەوى کاروبارەکان و بەرپرسانیاریەتیەکاندا وەک ئەوێ لەعێراق ھەیبوو، کە سەرانی فەرمانڕەوایی لە دارەدەست و بەکرێگراوانى بەریتانیای مەزن بوون و دروستکراوى خۆی بوون.

بەمشێوەیە کوردستان بوو قوریانی داگیرکەر و پیلانەکانى، ھەر وەک چۆن داگیرکەر بوو دوژمنی سەرەکی سەر سەخت و ئاستەنگی یەکەم لەبەردەم گەلى کوردی و مافە نەتەوەییەکانى.

^{۱۰} – مامۆستا شاکر خەصباک لەکۆتیبەگەیدا – کوردو مەسەلەى کورد لەعێراق لا ۸۱ چاپە عەرەبیە یەکەمە کە

بەغداد ۱۹۵۹.

به‌ریتانیایا و په‌یماننامه‌ی سیفهر^{۱۹}

به‌ریتانیا - له‌دوای جه‌نگی جیهانی یه‌که‌م - به‌ره‌لستی نه‌ده‌کرد له‌په‌یدابوونی حکومتیکی کوردی له‌کوردستانی ناوه‌ندیدا - که‌له‌ژیر ده‌سه‌لاتی تورکیادا مابووه سه‌ره‌پای شه‌وی که‌ ئاره‌زوی نه‌ده‌کرد یان مه‌یلی نه‌ده‌کرد پټکبټ. نه‌گه‌ر وا بوایه شه‌وا یه‌کسه‌ر دروستی ده‌کرد دوای شه‌وی به‌نده‌کانی ۶۲، ۶۳، ۶۴ له‌په‌یماننامه‌ی سیفهر تیتیدا هات که‌ شه‌و کوردانه‌ی له‌ژیر ده‌سه‌لاتی تورکیادا ماونه‌ت‌وه مافی شه‌ویان هه‌یه حکومتیکی پټک به‌یخن که‌ به‌شیوه‌یه‌ک بټ بکرت بگورټ بۆ حکومتیکی ته‌واو سه‌ره‌خۆ، شه‌مه له‌کاتیکدا که‌ شه‌و کورده نیشتمانپه‌روه‌رانه‌ی له‌وی بوون ئاماده‌بوون هه‌تا پارزبن به‌وه‌یش به‌ریتانیا سه‌ره‌رشتی حکومت ته‌کورده که‌یان بکات، که‌واته هه‌چ کات پلانیکی به‌ریتانی بوونی نه‌بووه بۆ دروستکردن و په‌یدابوونی حکومتیکی کوردی سه‌ره‌خۆ له‌و به‌شه‌ی کوردستاندا که‌ ده‌که‌وټته ژیر ده‌سه‌لاتی تورکیاوه، به‌لام دژ نه‌ده‌وه‌ستایه‌وه له‌وه‌ی حکومتیکی کوردی هه‌بټ - که‌ خاوه‌ن حوکمیکی زاتی بټ - له‌ماوه‌یه‌کی دیاریکراودا و له‌ژیر ره‌وشیکی دیاریکراودا، واته به‌ریتانیا دژ نه‌ده‌وه‌ستایه‌وه له‌وه‌ی که‌ به‌نده‌کانی ۶۲، ۶۳، ۶۴ بخړټته ناو په‌یماننامه‌ی سیفهر وه. به‌لام بۆچی به‌ریتانیا له‌دژی شه‌وه نه‌ده‌وه‌ستایه‌وه؟ شه‌وا ده‌که‌پټته‌وه بۆ شه‌م خالانه‌ی خواره‌وه: -

۱- شه‌و به‌شه‌ی کوردستان که‌ ده‌قه‌کانی په‌یماننامه‌ی سیفهر ده‌یگرته‌وه پشکی روسیای قه‌یسه‌ری بوو به‌پټی په‌یماننامه‌ی سایکس بیکو، پاشان بووه ناوچه‌یه‌ک که‌ رټکه‌وتنی له‌سه‌ر نه‌کرا له‌نیوان به‌ریتانیا و هاوپه‌یمانه داگیرکه‌رانه‌کانی تری به‌تایبه‌تی فهره‌نسا. بۆیه به‌ریتانیا نه‌یده‌توانی له‌به‌رچاوی جیهان قوتی بدات، هه‌روه‌ها له‌به‌رده‌م ململانی ئیتالی و فهره‌نسی له‌گه‌ل به‌ریتانیا، بۆیه هیوای به‌ریتانیا شه‌وه بوو بتوانټت له‌رټگه‌ی به‌ده‌سته‌یتانی لایه‌نگره‌وه بۆ خۆی له‌کوردستان جټگه‌ی پټی خۆی بکاته‌وه و قه‌له‌مه‌روی خۆی له‌و پارچه‌یه‌ی کوردستاندا په‌ره‌پټیدات، پاشانیش ده‌سه‌لاتی خۆی

^{۱۹} - په‌یماننامه‌ی سیفهر له ۱۰ی ئایی ۱۹۲۰دا له‌شاری پاریس له‌فهره‌نسا به‌سترا.

به سه ردا ب سه پښتت به تايبه تي که چاوه پوانکراو بوو ره وشه کان ئه م حکومت ته کوردیه ناچار بکه ن دۆستایه تی له گه ل به ریتانیا دا بکات و لیتی نزیك بپته وه بۆ ئه وه ی پارێزگاری له بوونی خۆی بکات له بهر مه ترسی تورکی.

۲- خسته پووی مه سه له ی ئه رمه نی و مه سه له ی کوردی بۆ به رده م کۆنگره ی ناشتی له پاریس، دوا ی ئه وه ی پروپاگنده کان که ولاتانی هاو په یمان بلاویان کرده وه ره و اجیان په یداکردو گویتی جیهانیان پرکرد ده رباره ی مافی گه لان له دیاریکردنی چارنوسیان به ده ستی خۆیان و، مافی گه لان که ده که ونه ژێر ده سه لاتی تورکیه وه له رزگار بوون له جه وړ و سته می و، دوا ی بلاویونه وه ی ب نه ماکانی - ویلسن - ی سه رۆکی ئه مریکا، پاشان پوونی دادپه روه ری داخوازیه کانی شان دی کوردی و هه ستانی به چالاکیه کی به رفراوان و هاوکار یکردنی له گه ل شاندی ئه رمه نی دا^{۱۹۲} له سه ر پێشکه شکردنی پرۆژه یه کی هاو په ش و، نه بوونی تۆپۆزسیۆنێکی به هێزی تورکی، هه موو ئه مانه ولاتانی داگیرکهری ناچار کرد به نده کانی په یماننامه ی سیفهر دابنێن که په یوه سته به گه لی کورده وه .

۳- سیاسه تی به ریتانیا تێده کۆشا بۆ ئه وه ی تورکیا لاواز بکات و بوا ری پێنه دات بۆ ئه وه ی جارتیکی تر وه ک ولاتانی به هێز ده ریکه ویت و پاشانیش هه ولیده دا که ئیمپراتۆریه ته کۆنه که په رت بکات. با شتریشه بۆ به ریتانیا و پروپاگنده که ی که دابه شکردنی هه ندیک له به شه کانی ئیمپراتۆریه ته که کۆک بیت له گه ل هیواکانی گه لان و مافی چاره ی خۆنوسیندا ئه مه ش پروپاگنده ی به ریتانی سو دی لیوه رده گریت بۆ ئه وه ی مۆرکیکی مۆیی دۆزینه بداته سیاسه ته داگیرکهرانه دژ به گه لانه که ی.

^{۱۹۲} - له په کی ئازاری ۱۹۲۰ دا هه ربوو نوێنه ری کوردی و ئه رمه نی یادداشتێکیان به ناوی هه ریه که یانه وه به رز کرده وه بۆ ئه نجومه نی بالای هاو په یمانان تێیاندا ئه و رێکه و قته هه بوو که پێیگه یشتبوون، ئه نجومه نه که به شیوه یه کی مه بده نی له سه ر یادداشته که ره زامه ندبوون. ژه نرال شه ریف پاشا له ۲۲ ئازاری ۱۹۱۹ دا یاداشتێکی به رز کرده وه بۆ ئه نجومه نی بالای هاو په یمانان تێیدا دوا ی سه ربه خۆیی کورستان و یه کیتی گه لی کوردی کردبوو یادداشته که ش له ژێر ناوی Memorandum sur les revendications du peuple kurde .:

(یاداشتێک ده رباره ی گێڕانه وه ی مافه کانی گه لی کورد).

۴- بهریتانیا دهیویست نهو مادانهی که له -سیفهردا- هاتبوون وهك چهكێك بهکاربهێنیت بۆ ترساندنی حکومهتەکانی تورکیا و ئێران و تاقمه عەرهبیه کۆنه پەرستهکان و ناچارکردنیان بۆ نهوهی ملکهچ بکهن بۆی. بۆیه رزگاربوونی کوردستان یان چارهسەرکردنی مهسهلهی کوردی چارهسهرێکی دیموکراتی دادپهروهرا نه مانای داخستنی رێگایه بهپووی پیلانه داگیرکەرانهکانیشدا.

۵- دهیوست سود لهوه وهریگریت بۆ گرهنتیکردنی سهپاندنی دهسهلاتی بهسهر -میسۆپۆتامیا-، -دۆلی دوو رویاردا و ههروهها بهسهر کوردستانی باشوریشدا. بهتایبهتی ههولیده دا گرهنتی دورخستنهوهی ههموو ناپهزاییهکی تورکی بکات و زال بیت بهسهر ههموو بانگهشهیهکی تورکیدا دهربارهی ویلایهتی موصل دهوله مه ند به نهوت. تورکیایهك - نهو کوردستانه ی که پێشنیار کرابوو دهوله تیککی سهربهخۆی لی دروست بکریت- جیای دهکاته وه لهویلایهتی موصل ناتوانیت بانگهشهکه لێکی مهعقول لهبارهیهوه پێشکهش بکات.

بهریتانیا سود له م مادانه وهردهگریت ههتا لهحالهتی جیبهجیبهکردنی نه م مادانهشدا که دهیکاته -نرخ- رێکهوتن لهگهڵ تورکیادا. ههروهك چۆن نه م مادانه دهگریت سویدیان لێوهریگریت بۆ ترساندنی بزوتنهوهی کهمالیزم و ناچارکردنی بۆ نهوهی لهگهڵ بهریتانیا دا رێکبکهوێت و دوریکهوێته وه لهسیاسهتی رزگارخوازی دژ بهداگیرکەر چونکه بزوتنهوهی کهمالیزم بزوتنهوهیهکی نهتهوهیی بوو دهیوست لهسهر داروپهردوی ئیمپراتۆریهته رواخواهکهی ههستیتهوهو، پاشانیش بزوتنهوهیهکی نهتهوهیی بورجوازی خاوهن ئامانجێکی فراوانخوازی و ئیستیغلالی بوو دژ بهگهلی کورد.

۶- کردنی کێشه ی کوردستانی ناوهندی بهکێشهیهکی نێودهولهتی سیاسهتی بهریتانیا سودی لێوهردهگریت بۆ نهجامدانی رێکهوتنهکانی لهگهڵ تورکیادا بهتایبهتی و له پهیماننامه نێودهولهتیهدا که لهوانهیه جێگهی پهیماننامه ی سیفه ر بگریته وه بهگشتی، ههرواشبوو بهریتانیا سودی وهرگرت لهوه بۆ نهوهی هانی بزوتنهوهی کهمالیزمی نهتهوهیی بدات به چاوتیپڕینی لهکوردستان، بۆنهوهی دوری بخاته وه لهدۆستایهتی لهگهڵ پوسیای سۆفیهتیدا و نزیک بوونه وه له ولاتیانی داگیرکەر و

پاشانیش بۆ سەرلەنۆی گۆپرانەوہی بزوتنەوہی تورکی بۆ ناوگەلەکانی بزوتنەوہ کۆنەپەرستییە شۆفینیەکان ئەوہش وەک رینگەخۆشکردنیک بۆ ئەوہی تورکیا سەرلەنۆی بخزیتەوہ سەر سەریازگە کۆنەپەرستی جیہانی، لەپاستیشدا بەریتانیا دواتر ئەم کارە داگیرکەرانیە بەدیہینا، بەسودوہرگرتن ھەروہا لەم بەندانە، کاتیک چووہ ناو ئەو دانوستانانەوہ کە دواتر ئەو رینگەوتنە لیکەوتەوہ کە بە پەیماننامە ی -لۆزان- ناسراوہ کە لە ۲۴- تەمموزی ۱۹۲۴دا ئیمزا کرا، ئەم پەیماننامە ی کە دەقەکانی پەیماننامە ی سیفەری ھەلۆەشاندەوہ لەبارە ی مافەکانی گەلی کوردەوہ کەوا سیاسەتی داگیرکەرانی بەریتانیا لەبەرانبەر کوردستاندا بەنکوئیکردنی تەواوہتی کۆتایی ھات لەبەرانبەر مافەکانی گەلی کوردی و رەزامەندی کۆتایی لەسەر کۆیلەکردن و دابەشکردنی کوردستان کە لاپەرەییەکی نووی کردەوہ لەھاریکاری عێراق و تورکیا و بەریتانیا لەدژی بزوتنەوہی رزگاربخوازی گەلی کوردو ئەوہش لەبەرانبەر سازشکردنی تورکیا لەبانگەشەکانی دەربارە ی ویلائیەتی موصل سازشکردنیک کرداری، کاتیک پازی بوو بەوہی مەسەلەکە بخاتە بەردەم کۆمەلە ی گەلانەوہ کە بەوہ ناسرابوو لایەنگیری بۆ بەریتانیا ھەبوو.

ھەروەک چۆن بەریتانیا ھەردوو حکومەتی بەغدادو تاران بە مەسەلە ی کوردی ترساندو ھانیدان بۆ ناو باوہشی ئیمپراتۆریەتی بەریتانی بەرەزامەندی دەریسین لەسەر پەیماننامە گەلیکی ئابوری پەییوەست بە تالانکردنی نەوتی ئێران و عێراق و بەسەپاندنی ئینتیداب بەسەر روسیادا بەشیوەییەکی ھەرمی.

بەلام ئەمە ئەوہ ناگەییەنیت کە مەسەلە ی کوردی لەدەستەچن و دروستکراوی بەریتانیایە. ھەروەک شۆفینیەکان ئەمقۆ بانگەشە ی بۆ دەکەن و دوینیش کۆنەپەرستی تورکی بانگەشە ی بۆ دەکەرد.

روداوہکان بەپوونی پێچەوانە ی ئەوہ دەسەلمین، بەریتانیا بەرەست بوو لەبەردەم رزگاربوونی کوردستان و دژ بە دامەزراندنی حکومەتە سەربەخۆکە ی بوو ھەر ئەو بوو کە فرۆکە و تانک و توپ و سوپای ئینگلیزی بەکارھینا بۆ سەپاندنی دەسلاتی بەسەر کوردستانداو لەناوبردنی حکومەتە نیشتمانییەکی بەسەرکایەتی شیخ مەحمود.

کۆمەلەى گەلان و کیشەى کورد

له واقیعدا کۆمەلەى گەلان- کۆمەلەى دزان- ى داگیرکەر بوو ئەوانەى که هیچیان بەلاوه گرنگ نەبوو جگە لە دلتیاکردنەوهى بەرژەوهندیەکانى داگیرکەر لەتالانى و، بەکۆیلەکردنى میللەتانى خۆرەلات و ئەفریقى و دابەشکردنى تالانیەکان لەنیۆ ولاتانى سەرکەوتوودا. بۆیە چارەنۆسى گەلى کوردی و مافەکانى بەلاوه گرنگ نەبوو، بەلام رهوش و بارودۆخە نێودهولەتى و خۆرەلاتیەکان ناچاریان کرد چەند بریارىكى بپهۆشکەر دەریکات کاتێک که وا گەلى کوردی بپهشکرا لەمافە هەر مەزنەکەى لەچارەى خۆنۆسین. کاتێک کۆمەلەى گەلان بریاریدا که لیژنەیک لەئەندامەکانى بنیڕیت بۆ لیکۆلینەوه لەناکۆکى بەرىتانى تورکى لەبارەى موصلەوه و که لە ۱۹۲۵دا سەردانى عێراقى کردو لەپاڤۆرتەکەیدا سەبارەت بەکوردەکان دەلیت^{۱۲}: پێویستە رهچاوى ئارهزوه کانى کوردەکان بکریت لەدامەزناندى فەرمانبەرى کورد بۆ بەرپوهبردنى ولاتەکیان و رێکخستنى کاروباره دادوهریهکان و فیڕیوون لەقوتابخانه کانداو زمانى کوردی زمانى فەرمى بێت لەم کاروبارانەدا- کاتیکیش کۆمەلەى گەلان پوانیە ناکۆکى بەرىتانى- تورکى لەم بارەیهوه بریارى دا: (داوا لەحکومەتى بەرىتانیا دەکریت بەو پێیەى که ولاتى چاودیریکەرە ئەو رێوشوێنانە بخاتە بەردەم ئەنجومەنەکە که دەیگریتەبەر لەپیناو جێبەجێکردنى ئەو بەلێنانەى که پەيوەستن بەکارگێڕی ناوچەى بۆ کوردەکانى عێراق که لیژنەى سنور لەدەرئەنجامەکانى ئەم دوايیهدا پاسپاردەى پێداو) هەرۆک چۆن کۆمەلەى گەلان بریارەگەلێکى دیاریکرد که پێشتر خزانەپوو کاتێک باسى لەبايەخى نێودهولى پاپه پینى ۶- ئەیلول- ۱۹۳۰ کرد. بەرپوهبەرى پۆلى ئینتەداییش وینەى ئەو بریارەى پەوانە کردەوه لەسەر سکاڵانامەکەى بەریز حەفصەى نەقیبزادە که لە بەروارى ۷ ئەیلولى ۱۹۳۰دا ناردبووى بۆ کۆمەلەى گەلان:

کۆمەلەى گەلان

چەنۆه (ه) ئۆکتۆبەر ۱۹۳۱

ژمارە ۶ نەى/ ۲۲۴۱۳/ ۲۵۵

^{۱۲} - لاپەرە ۸۶ لەکتیپی- خناجر و جبال بەریز ئەحمەد فەوزى.

خاتونی به ریز:

نه نجومه‌نی کۆمه‌له‌ی گه‌لان له‌بریاره‌ له‌سه‌ردراوه‌کانی به‌رواری ٤ سێته‌مه‌ری ١٩٣١دا کاریان کردووه‌ به‌وه‌ی که‌ لیژنه‌ی ئینتیدابی هه‌میشه‌یی پاسپارده‌ی داوه‌ پێتان رابگه‌یه‌نم سکا‌لانه‌که‌تان که‌ به‌ به‌رواری ٧ سێته‌مه‌ری ١٩٣٠ هاتووه‌ سه‌یری کراوه‌و کۆمه‌له‌ی گه‌لان هه‌شتا پش‌تیوانی ده‌کات له‌وه‌ی که‌ مافه‌کان‌تان ریزدارن به‌سۆزداریه‌کی زیاد تێیدا نه‌گه‌ر نه‌و قه‌ناعه‌ته‌ هاته‌ئارا که‌وا کورده‌کان خزمه‌تگوزاری ته‌واو نه‌نجام ده‌ده‌ن له‌پێناو پاراستنی هه‌یمنی شانشینداو سه‌رکه‌وتنی حکومه‌تی عێراقی وه‌ بۆ نه‌وه‌ی زانیاری‌تان پێده‌م وێنه‌یه‌کی ب‌ریاره‌که‌تان بۆ ده‌نێرم له‌سه‌ر سکا‌لانه‌که‌تان که‌ مسته‌ر راپارد به‌ریزکرده‌وه‌ بۆ لیژنه‌ی هه‌میشه‌یی ئینتیداب که‌ پاشه‌ندکرا بۆ روداوه‌کانی دانیشتنی بیسته‌م له‌ دانیشتنه‌کانی لیژنه‌که‌.

خاتونی به‌ریز شه‌رفه‌ندم به‌وه‌ی خزمه‌تکاریکی گۆن‌پایه‌لتان بم

به‌پێوه‌به‌ری پۆلی ئینتیداب

پوخته‌ی روداوه‌کانی دانیشتنه‌کانی بیست که‌له‌لایه‌ن لیژنه‌ی ئینتیدابی هه‌میشه‌یی‌وه‌ به‌سترا ژماره‌ی سی ٤٢٢ م ١٦٧ و ١٩٣١ شه‌شهم پی. پی ٢٢٠-٢٢٢ سی. پی ١١٩٨.

عێراق

سکا‌لایه‌کی به‌ریزکراوه‌ (١) له‌کورده‌کانی عێراقه‌وه‌ نێراوه‌ بۆ لیژنه‌ی ئینتیداب له‌لایه‌ن حکومه‌تی به‌ریتانه‌یه‌وه‌ له‌ ٢٠ فێبرایه‌ر ١٩٣١ و (٢) سکا‌لانه‌یه‌کی تر له‌ توفیق وه‌ه‌بی به‌گه‌وه‌ به‌رواری ١٩ نه‌برێلی ١٩٣١.

راپورتی مستهراپارد

لهسەر خواستی سه‌رۆکی لیژنه‌که شه‌ره‌فهم‌ندم ئەم تێبینیانه‌ی خواره‌وه پیشکەشی هاوه‌له‌کانم بکه که هاتن به‌خه‌یاڵدا له‌ه‌وای خۆیندنه‌وه‌ی سکالانامه‌ جۆراوجۆره کوردیه‌کان ولیدوانه‌کانی ولاتی چاودێریکه‌ر له‌سه‌ریان که داوام لیکرا‌بوو بیانپشکنم.

ئه‌گه‌رچی ئه‌و باب‌ه‌تانه‌ی خراونه‌ته به‌رده‌م له‌قه‌باره‌ی چه‌ند به‌رگیکدان به‌لام تێبینیه‌کانم له‌سه‌ریان ژۆر کورت و پوخت ده‌بن به‌پێویستی نازانم له‌کاتی ئەم تێبینیانه‌دا ئه‌و شتانه بگێرمه‌وه که له‌هممو ئه‌و سکالانامه‌دا هاتوون وه‌ لیدوانه‌کانی ولاتی چاودێریکه‌ر له‌سه‌ریان چونکه ئه‌وه ده‌مبات بۆ دوباره‌کردنه‌وه‌یه‌کی بێ سود وه‌له‌به‌رئه‌وه‌ی که هاوه‌له‌کانم ده‌توانن خۆیان هه‌موو ئه‌و سکالانامه‌ بپینن بۆیه و ته‌کانم له‌مه‌ی خواره‌وه‌دا کورت ده‌که‌مه‌وه‌:-

١- لیستی سکالانامه‌کان له‌گه‌ڵ میژوه‌که‌یان و سه‌رچاوه‌کانیان.

٢- باسکردنی گرنه‌ترین سکالاکانی خاوه‌ن سکالانامه‌کان.

٣- پوخته‌ی تێبینیه‌کانی ولاتی چاودێریکه‌ر.

٤- پیشکەشکردنی هه‌ندێک ده‌رئه‌نجامی پوخته‌.

١-لیستی سکالانامه‌کان

نامه	میژوو	سه‌رچاوه
سی. پی. ایم	٢-٢٤ اب ١٩٣٠	سه‌رۆکی عه‌شیره‌تی داوده
١١٤٠, ١١٥١	ب- ٣١ اب ١٩٣٠	کۆمه‌له‌ی نیشتمانی ناوه‌ندیی خه‌لکی کوردستانی باشوور. حه‌فصه‌خانی نه‌قیب
	ج- ٧ ئه‌یلول ١٩٣٠	سه‌رۆکی عه‌شیره‌تی مه‌ریوان و عه‌شیره‌تی فه‌تاح عه‌لی به‌گ
	د- ٩ تۆکتۆبه‌ر ١٩٣٠	سه‌رۆکه‌ کوردیه‌کان
	ه- ٩ تۆکتۆبه‌ر ١٩٣٠	شیخ مه‌حمود و سی سه‌رۆک له‌هه‌زی پشده‌ر
	ز- ١٤ تۆکتۆبه‌ر ١٩٣٠-	جه‌عفر سولتان و نۆزده‌ که‌سایه‌تی گه‌وره‌ی کورد
سی. پی. ایم. ١١٩٢	له ١٩ نیسان ١٩٣١	توفیق وه‌هه‌بی به‌گ

٢- سکالای خاوەن سکالانامەکان

ئەم سکالایانە ی ووردبینیم کردوون لەرووی درێژی و زمان و ناوە پۆکیانە وە جیاوازی، بەلام هەموویان توپەیی ئەو گەلە کوردیانە نیشان دەدەن کە لە عێراقدا نیشتەجێن و خاوەنی سکالانامەکان و هەموو ئەوانە ی بەناویانە وە قسە دەکەن بەپەلە ی جیاواز ناپازین لەو سیاسەتە کە برۆایان وایە سیاسەتی حکومەتی عێراقی و ولاتی چاودێریکەرە بۆ ئەو ی بخرێنە سەر باقی دانێشتوانەکانی ئەو بەشە ی تری ولات کە لە ژێر ئێنێتیدابدا، لەکاتیکیشتدا کوردهکان لەرووی رهگهزو زمان و نهریتیان و شیوهی ژیاڤیان و تهماحی سیاسیانە وە جیاوازیوون لەدانێشتوانی دهشتهکان و ههروهک ئەو ی کە دیاریشه ههست به رێکهوتنی بهرژهوهندیه تایفیهکان دهکەن لهگهڵ کوردهکانی تری نیشتهجیی دهروهی عێراقدا بۆیه ههست دهکەم که ئێمه له بهردهم مهسهلهیهکی تایبیی رهگهزیداڤین که ئەو سیفەتانه ی ههیه زۆرجار به مهسهله ی کهمینهکان ناودهبرێت.

ههندی سکالای خاوەن سکالانامەکان زۆر ناڕوون سکالایان تێدا به دهبراه ی دلپهقی و ئهراهی دهسهلاتدارانی عێراقی بهلام ههندیکیان زۆر پوونه ههیا نه سکالای ئەو دهکەن فهراڤه به غهیره کوردهکان که بهرپرسن له به پێوه بردنی ناوچه که یان زۆرتن سهره پای جهختکردنه وهکانی حکومەت لهژی ئەو ههندیکی تر سکالا دهکەن له دانانی باجی زیاده له سهر مه پومالات و بهر هه مهکانیان. زۆرکیان سکالا دهکەن له پهیماننامه ی ئەم دوایه ی ئێوان عێراق و بهریتانیا که تێیدا بهندیک نه مافه تایبه تهکانی کورد له خۆبگریت. ژماره یه کیشیان ئەو ئهراهاب و توندوتیژی به دژو دهزانن که تووشی جهماوه ی کوردی هات به لکو سه رۆکه کوردهکان له کاتی هه لباردنه کاندایه سلیمانی و اجاریش دوو سکالانامه ی بێنی که خه ریکه لهرووی شیوازه وه یه کێک بن سکالا دهکەن له وه لام نه دانه وه ی سکالاکانیان که نێراون بۆ بهرپرسی بهریتانی له عێراق.

(۳- داواکاریه‌گانی خاوه‌ن سکا‌ل‌نامه‌گان)

ئەم سکا‌ل‌نامانە جگە لەمۆکارەگانی دل‌پەقی و بێ بەزەیی کە لەسەرەوه‌دا کورتەم کردەوه چەند داواکاریه‌کی دیاریکراویان تێدا یە ئاماژە دەکەن بە پێکەاته ئیداری و سیاسیه‌کان لەو بەشە عێراقدا کەوا کوردەگانی تێدا نیشتەجێن کە لەجۆریاندا زۆر جیاوازن و هەندیکیان دامەزراندنی حکومەتیکی کوردی سەرەخۆیان دەوێت لەژێر پاراستنی ئینتیدایی بەریتانیدا یان هەر ولاتیکی تر کۆمەڵەی گەلان و ئەوانی تر هەلبێژێرن داوادمەکن کە ئەم ناوچە پێویستە شانشینیکی سەرەخۆ بیت شیخ مەحمود فەمانپەرەوایەتی بکات لەژێر پاراستنی دەولەتی بەریتانیدا بەلام توفیق وەه‌بی بەگ لەلایەکی ترەوه‌و لەنامەو سکا‌ل‌نامە جۆراوجۆرەکانیدا تەنها داوای ئیدارەیه‌کی نایابی پیشکەوتوو دەکات بۆ ناوچە کوردیه‌کان لەعێراق سەرەپای ئەم داواکاریه‌ گشتیانەش لەبارە ی رێکخستنی ناوچە کوردیه‌کانەوه ئەم سکا‌ل‌یانە دوو داویان تێدا یە کەمیان ئازادکردنی ئەو کەسانە ی زیندانی کراون یان دورخاوەنەوه‌و لەرۆژەگانی پشێویه‌گانی سلێمانیداو دوه‌میشیان گواستەوه‌ی فەرمانبەرەکان لەناوچە عەرەبیه‌کانەوه‌و بۆ کوردیه‌کان.

(۴- پوختە ی تێبینیه‌گانی ولاتی چاودێر)

ولاتی چاودێر کە ئەم سکا‌ل‌ا جۆراوجۆرانە ی بەرزکردۆتەوه‌و بۆ لیژنە کە بەووردی پشکنیویەتی و ووردبینی کردووه‌و هەلوێستی خۆی لەبەرەمبەر ئەم سکا‌ل‌یانەدا لەو تێبینیانەدا باسکردووه‌و کە لەچەند بەندیکدا هاوپیچی کردووه‌و لەو راپۆرتەیدا کە بەرزکراوه‌تەوه‌و لەبارە ی گەشەو پیشکەوتنی عێراقەوه‌و لەسالی ۱۹۲۰ وە بۆ ۱۹۳۱ هەرۆه‌ا لەوتە ی کەسە باوه‌رپێکراوه‌و پەيوەندیدارەکانیه‌وه‌و . بەبێ چوونە ناوه‌وه‌ی دورودریژی خالە جۆراوجۆرەگانی ناکۆکی، پێویستە بزانرێت کە ولاتی چاودێرکەر نکولی دەکات و رەتیدەکاتەوه‌و کە ئەو مافە ی خاوه‌نی سکا‌ل‌نامەگان داوای دەکەن رابوێچونی زۆرینە ی گەلی کوردی بیت هەرۆه‌ا رەتیدەکاتەوه‌و ئەو پەیماننامانە ی گرێدراون هیچ بەتێنیکیان تێدا بیت ئاماژە بە سەرەخۆیی کوردەکان بکات یان

ئىدارەيەكى نايابيان پيىدرىت و بەلئىنى لەو جۆرانە لەكاتى دامەزراندنى رژىمى ئىنتىدابىدا لەعيراق نەدراون.

ولائى چاودىرىكەر دان دەنئىت بەوہى مافى ئەوہى بۆ فەرہامەمکردون زمانى خۆيان بەکاربەئىن و فەرمانبەرانى کورد دابمەزىن بەلام وايدادەنئىت كە حكومەتى عىراق كارى کردوہ يان بەم نزيكانە كار دەكات بۆ جىيەجىكردنى ئەم جىيەجىكردنانە لەشيوہى رىكەوتنى سياسەتى گشتىدا، بەلام رەتيدەكاتوہ ناپەزايى و تورپەيەكى گشتى مەبىت لەنئو كوردەكانى عىراقداو سوپاسى ميانرەوئىتى دانايى زۆرينەى گەلى عىراق كرد چونكە ئىمە متمانەى تەواومان مەيە كە مافەكان و پىگەى كەمىنەى كوردەكان مەمىشە رىزلىگىراوہ مەتا دواى چوونى عىراق بۆ ناو كۆمەلگەى نئودەولەتى وەك ولاتىكى سەرپەخۆ، ئەمەش ئەوہى كە لىژنەكە پىداگرانە راسپاردەى پىدەدات.

(۵- پىشكەشكردنى مەندىك دەرنەنجامى پوخت)

بەو پىيەى كە رژىمى حكومەتى عىراقى زياتر لەپلەى باشبوونىكى مەزندايە بىھودانە مەول دەدەين رىسايەك دابنئىن كە لەسەر كۆمەلەك بىيارى ديارىكراو بونىاد بنئىن لەسەر مەريەك لەو داخووزيانەى كە خاوەن سكالانامەكان داوايان کردوہ. چونكە زۆريەى ئەم داواكارىانە لەرووى فرەيى و بايەخەوہ زياتر داواى دامەزراندنى شانشىنئىك دەكەن كە لەتواناي رىكەوتننامەكان و پەيماننامە عىراقىيە بەرىتانىيەكاندا نى، كە ئىنتىداب بەپىيوستىيەكانى مەستىت.

كەواتە ئەم سكالايانە بەشيوہ راستەقىنەكەى قەبولكراو نىو پىيوست بە مەر جۆرە لىدونئىك ناكات لەسەريان لەلايەن لىژنەكەوہ. بەلام لەبارەى ئەو سكالانامانەوہ كە ئاماژە بە ئازادى بەكارمەئىنانى زمانى كوردى دەكەن. ئەوا ولائى چاودىرىكەر دەلئىت كە ئەوان خەريكە پلەيەكى پازىكەر بەدەستدئىن مادام سياسەتى گشتى رىكە بەپوانىن لەو مەسەلەيە دەدات.

ھاوہ لەكانم بەلايانەوہ گرنگ دەبىت. كە پزانن دەولەتى چاودىرىكەر پەزەمەندى دەرپريوہ لەسەر بىيارەكانى حكومەتى عىراقى لەبارەى مەلويستى لەبەرامبەر مەسەلەى كوردیدا.

لەم حالەتەدا دەتوانین ئەو بەگەین بەبێ هیچ دودلیەك مادام وا دەردەكەویت سكالای خاوەن سكالانامەكان بەووردی لێكۆڵینەوەیان لەبارەو كراوەو مادام ئەم سكالایانە زیاتر پەيوەندیان بەعێراقەو هەیه زیاتر لەوێ پەيوەندیان بەحكومەتی مەزنی بەریتانیاو هەبێت و ووردبینی و پشکنین لەسەر ئەم سكالایانە كراوە لەلایەن دەسەلاتێكەو بەرپرسە لەو خراپ بەكارهێنانەكی كە خاوەن سكالانامەكان بانگەشەكی بۆ ئەكەن و ئەوێ سووك و كەمكردۆتەو بەدوستیوەردانی لەكاروبارە كارگێرپەكاندا.

كەواتە ئایا پێویستە لەسەر لیژنەكە داوای خاوەن سكالانگان پوچەلبەكاتەو بەتەواوەتی؟ وە بەخۆی بلێت كە بەتەواوەتی قەناعەتی بەتێبینەكانی ولاتی چاودێرێكەر كردووە پێموایە نەخێر.. سەرەپای ئەوێ كە ئەم سكالای جۆراوجۆرانە بوونەتە مایەكی رەخنەلێگرتنیان بەهۆی نەزانینی پێگەكی خاوەنەكانیان یەكەم و جۆری ناوەڕۆكە متمانەپێتەكراوەكانیان و دووەمیش ناكۆتێ بۆ كەسێكی چاودێری بێ لایەنی خۆی لەم بێڕۆكە بەلەبات بەلكو دەلێت مەسەلەكی كورد لەعێراقدا مەسەلەیهكی راستەقینەیه هەتا ئەگەر توپەڕی كوردەكان كەمێك یان زۆرێك وە لەوێش زیاترو هەمەگیرتر بوو وەك خاوەن سكالانامەكان دەلێن، وا دیارە كە بوونی هەیهو ولاتی چاودێرێكەریش ئەوێ دووپات نەكردۆتەو.

كەواتە ئەگەر ئەم خەشم و توپەڕییە بەراستی بەردەوام بوو دەبێت هەستپێكراوبێت هەم ئەم ماوەیهكی كە تێیدا حكومەتی بەریتانی سەرەپای لیها توویەكەكی قەلەمڕەوی راستەقینەكی خۆیی بەكارهێناوە لەرێگەكی دادپەروەریەو كەواتە ترس نیه لەوێ توپەڕییەكی لەمشێوەیه زیاترو هەمەگیر دەبێت ئەگەر واز لەحكومەتی عێراقی هێنرا خۆی بەرێو بەریت و ئەوێش دیتەپێتی ئەم توپەڕییە كە پەنگە هەمیشە پویدات و بۆ گێڕانەوێ رۆحی نیشتمانی دوژمنكارانە لەناو هاوڵاتیە عەرەبەكانیدا.

ئەگەر هاوڵەكانیشم هاوڕاین لەگەڵمدا كە بەدەستم هێناوە لەكاتی لێكۆڵینەوەم لەم بەلگەنامانەكی كە لەسەرەو بەپوختی باسم لێوێ كردن ئەوا دەتوانن ئەم راستەیه تۆمارێكەن بەهەلبژاردنی ئەم بێزارەكی خوارەو بۆ پیشكەشكردنی بە ئەنجومەنەكە.

لیژنه‌ی ئینتیداب دوا‌ی ووردبونه‌وه له سکالا هاتوه‌کان که به‌رزکراونه‌ت‌وه له‌لایهن کۆمه‌له‌کان و که‌سه جۆراوجۆره کوردیه‌کانه‌وه له‌عێراقدا له‌گه‌ڵ ئه‌و تێبینیانه‌دا که ولاتی چاودێریکه‌ر خستونی‌ه‌ته‌پوو شه‌ره‌فمه‌نده ئه‌م پاسپاردانه‌ی خواره‌وه بده‌نه ئه‌نجومه‌نه‌که:

۱- سوپاسی ولاتی چاودێریکه‌ر بکری‌ت له‌و بایه‌خپێدانه‌ی که‌ نیشانی‌دا له‌لی‌ئیکۆلینه‌وه‌کانیداو ئاماده‌کردنی ئه‌و تێبینیانه‌یدا که‌له‌ته‌نجامی ئه‌م سکالا‌نامه جۆراوجۆرانه‌وه دروست بوون.

۲- داوا له‌ولاتی چاودێریکه‌ر بکری‌ت پێداگری بکات له‌حکومه‌تی عێراق به‌وه‌ی که‌ پێویسته له‌مامه‌له‌کردنی له‌گه‌ڵ هاولاتی‌ه‌ کورده‌کانی ئارامیه‌کی زۆری هه‌بێت به‌رامبه‌ر که‌مینه‌یه‌ک که‌ مافی ئه‌وه‌ی هه‌یه‌ ریزی لی‌بگه‌ری‌ت و دڵسۆزی‌وونی بۆ حکومه‌ته‌که‌ی به‌وه‌ که‌ شه‌ده‌کات رزگاربه‌کری‌ت له‌هه‌موو هێڵێک ناپاکی ده‌ره‌ق به‌ مافه‌ بنچینه‌یه‌یه‌کانی بکات که‌ هه‌ریه‌ک له‌ ولاتی چاودێریکه‌ر و کۆمه‌له‌ی ولاتان دانیان پێدا‌ناوه‌.

۳- ئه‌وه به‌ خاوه‌ن سکالا‌نامه‌کان پابگه‌یه‌نری‌ت کۆمه‌له‌ی که‌لان هه‌میشه‌ کارده‌کات و وا له‌مافه‌کانیان ده‌کات ریزی‌نگراوین و ئه‌وه‌ش به‌هاوسۆزیه‌کی فره‌تره‌وه ده‌کات ئه‌گه‌ر لیژنه‌که پاسپارد‌ه‌ی دا که‌ کورده‌کان به‌دڵسۆزیه‌وه به‌شداری ته‌واوه‌تی ده‌که‌ن له‌دابینه‌کردنی هێمنی و سه‌رکه‌وتنی ده‌وله‌تی عێراقیدا.

۴- سه‌رنجی ته‌واوه‌تی پابگێشری‌ت بۆ ئه‌و نیگه‌رانیه‌ی گومانی تیدا نیه‌ زāl بووه به‌سه‌ردانیشتوانه کورده‌کانداو له‌و نا‌رۆشنی به‌خته‌یانه‌وه دروست بووه که‌ چاوه‌پوانیان ده‌کات له‌پاراستنی حکومه‌تی به‌ری‌تانی به‌هێزه مه‌عنه‌ویه‌که‌یه‌وه که‌ سو‌دی‌ان لێ‌وه‌رگرت‌وه زیاتر له‌ده‌ ساڵ که‌ پێویست بوو له‌سه‌ری بکشی‌ته‌وه.

شۆرشى كوردى به سەر شۆفینیزم و فراوا نخواستى بزوتنه وەى كه مالیزمدا

۱۹۲۵-۱۹۳۱

چەند نامۆیە ئەوەى نەتەوايەتى لەبەرگريکردن لەنیشتمانەو بەگۆرپیت بۆ ھێرشێك بۆ زەوتکردنى كەسانى تر- دەستەواژەيەكى راستگۆيانەيە جەواھىر لال نەھزۆى سەرکردەى ناسراوى ھىندى لەكاتى لێدوانى لەسەرگۆرپانى بزوتنەوەى كەمالیزم ووتوبەتى كە لە بزوتنەوەيەكى رزگاريوخوازی نەتەوەيیەو بەگۆرپیت بۆ بزوتنەوەيەكى دۆزمنكارى كە دژايەتى گەلى كوردى دەكات كە لەپێناو رزگاربونیدا خەبات دەكات، لەبزوتنەوەيەكەو بەگۆرپیت بەرگريکردن لەتوركيا لەدژی داگیركەرو زەوتكەران بۆ بزوتنەوەيەكى كۆنەپەرستى زەوتكەر ئازادى كوردەكان زەوت دەكات و بەھیزی ئاگرو ئاسن نیشتمانەكەيان داگیردەكات لەسەر ھەمان پەپرەو شێوازی داگیركەران. ئەمەش ئەوا ئەوەيە كە بزوتنەوەى كەمالیزم دواى سەرکەوتنى لەبەرامبەر گەلى كوردیدا كردى. ئەو سەرکەوتنەى كە قەرزدارى گەلى كوردە كە بە بڕىكى گەورە بەشداریان تیدا كرد. لەكاتى داگیرکردنى چەند بەشێك لەتوركيا لەلایەن سوپای بەریتانى و فەرەنسى و یۆنانیەو و رۆژگارێك كەوا كەمال پاشا داواى دەكرد توركيا- نیشتمانى ھەمووان- رزگار بكریت كوردەكان چون بە دەم بانگەواژەكەيەو و یارمەتیدانى بزوتنەو دژ بەداگیركەرەكەى ھەتا بەپادەيەك كە سەرگردايەتى خۆیانیان پادەستكردو ئەوەیان لەبەرچۆو كە نابیت و پتویست ناكات گەلێكى ستمەدیده و ژێردەست سەرگردايەتى ھیزەكانى خۆى تەسليم بە بورجوازیەتى نەتەوەيەكى سەردەست و دەسەڵاتدار بكات، بەلكو پتویستە لەسەرى ھیزەكانى خۆى رێكبختەو لەژێر سەرگردايەتى پێشپەرەكانیداو یەكخستنى خەبات لەدژی داگیركەر لەگەڵ بزوتنەو نیشتمانەكانى گەلانى تردا لەناو بەرەيەكى نیشتمانیدا، ئەوێش بۆ ئەوەى گرەنتى ئایندهى خۆى بكات و ئەو ھیزە رێكخراوەى ھەبیت كەبتوانیت بەرگرى لێبكات لەكاتى پتویستدا لەھەلگەرانەو نەتەوايەتى بورجوازی نەتەوەى فەرمانرەواو زالبوونى لایەنە ئاساییە سلبیەكەى- لایەنەكانى چاوتیپرین لەزەوى و خاكى خەلكانى ترو فراوانکردن لەسەر حسابى نەتەوەكانى ترو حەزى زالبوون.

ئەگەر ئەو پويىندايە ئەوا بىزوتنەۋەي كەمالىزىمى نەتەۋەيى بورجىۋازى نەيدەتۋانى بەۋ ئاسانىيە ھەلىگەچە ۋە نىكولى لەۋ بەلىنەنەي بىكات كە دابوۋى بەكوردەكان بەۋەي رىز لەمافەكانىيان بىگىرېت كاتىكىش كە قورىانىدەنە زۆرەكانى كوردەكان لەپىنناۋ رىزگاركرىنى توركىادا بەفېرۇ پويشت، ئەۋ قورىانىيەنەي بەپادەيەك مەزىن بوۋن كە ۋەزىرى بەرگرىيى توركىا كاتىك ۋەتارىكى لەسەر مەزارى سەربازى ۋون پىشكەش كىرد ۋوتى- زۆر گومان دەكەم ئەم سەربازە كورد بىت- پىرۇفېسۇرى سۆفەت- فېلجېفكى- لەبارەي يارمەتيدەنە بەنرخەكانى نىشتەمانپەرەۋەرە كوردەكانەۋە بۇ بىزوتنەۋەي كەمالىزىم نوسىۋىيەتەي ۋە دەلىت^{۱۰۱} لەكاتى شۇپشى كەمالىيەكاندا كوردەكان ھاۋكارىكرىنى خۇيان لەگەل شۇپشى توركىدا لەدۇي بىيانيەكان سەلمەند، لەكۆنگرەي سەركردە نىشتەمانىيەكاندا كەبەسترا لەھەمان ئەۋكاتەدا كۆنگرەي كەمالىيەكان بەسترا بەۋاننىشانى- كۆنگرەي بەرگرىكرىن لەھەق- كۆنگرەي سەركردە كوردىيەكان بېياري ھاۋسۇزى لەگەل بىزوتنەۋەي كەمالىزىم ۋ ھاۋكارى ۋ ھارىكارىكرىنى توندۇتۇل لەگەل بىزوتنەۋەي نەتەۋەيى رىزگارخىۋازى گەلى توركى دا، ۋەك ۋەفايەكىش بۇ بەلىنەمانەكانى كۆنگرەكە بېكى چەكدارانى كوردى بەشى بىچىنەيى پىكېتەنە لەسۇپاي توركى لەكاتى جەنگانى لەدۇي ئىنگىلىز ۋە فرەنسىيەكان ۋ يۇنانىيەكان ۋ داگىركەران- زىاتىر لەۋەش سەركردە توركىيەكان خۇيان ۋ لەۋاۋىشىياندا مستەفا كەمال پاشا ۋ عىصمەت پاشا ئىنۇتۇ ۋ فەتى بەگ ۋ حىسەن عەۋنى بەگ ئامازەيان بەرۇلى شەرەفمەندەنەي كوردەكان كوردوۋە لەرزىگاركرىنى توركىاداۋ ئەمەي دوايىيان لەۋتارىكىدا لەئەنجومەنى نىشتەمانى توركىادا دەلىت:- مافى قەسەكرىن لەسەر ئەم مېنبەرە بۇ ھەردوۋ نەتەۋەيى توركى ۋ كوردىيە- ھەرچى سەركردەي بىزوتنەۋەي نەتەۋەيى توركى مستەفا كەمال پاشا خۇيە ئەۋا بەلىنى بەگەلى كوردىدا كە ھوكمىكى زاتى پىدات لەكوردستان پانتايىيەكەي زۆر فراۋانتىر بىت لەۋەي كە پەيماننامەي سىفەر دىارى كوردوۋ، كە لە ۱۰- ئۆگۇستس- ۱۹۲۰ لەلەيەن ھاۋپەيمانانەۋە ئىمزاكرى دواي كۆششىكى زۆر كە شاندى كوردى بەسەرۇكايەتەي زەنرال شەرىف پاشا داي كە نۆينەرايەتەي- كۆمەلەي تەعالى كورد- ۋ ، كۆمەلەي

^{۱۰۱} - لە ئەۋجەكەي دىكتۇر شەمىزىنەۋە ۋە رىگىراۋە.

سەرىخۆيى كوردستان، كۆمەلەي پېڭكەتە كۆمەلەيتەكان و، ھەموو رېڭخراوھ كوردىيەكان و ھەروھە شىخ مەحمودو سەرىكە كوردەكانى تىرى عىراق^{۱۰۰} كرد، دواى رېكەوتنى شەرىف پاشا لەگەن بۆگس پاشاى سەرىكى وەفدى ئەرمەنى لەپارىس و پېشكەشكردنى ياداشتىكى ھاوبەش لەيەكى نازارى ۱۹۲۰ دا بۆ ئەنجومەنى بالاي ھاوبەيمانان كەرىكەوتنەكەيانيان تېدا دانابوو، ھاوبەيمانان رەزامەندنيان لەسەر پەيماننامەى سىفەر نېشاندا.

داڭىركەرى بەرىتانى ھۆكارى سەرەكى يەكەم بوو لەتووشكردنى گەلى كورد بەدابهشكردنى و بەكۆيلەكردنى ولاتەكەى كوردستان و زەوتكردنى ھەموو مافە نەتەوہىيەكانى، كە ئەگەر داڭىركەرى بەرىتانى نەبوایە ئەوا گەلى كوردى دەيتوانى كوردستانى نىشتەمانى رىزگارىكات كە بەشە باشورىەكەى لەژىر دەسەلاتى ھېچ كەسنىڭدا نەبوو، وە خاوەنى ھىزىكى چەكدارى پېويست بوو بۆ رېڭرتن لەھەر لایەنىكى تر لەوہى دەسەلاتى خۆى بەسەردا بەسەپىنىت، واتە ئەگەر داڭىركەرى بەرىتانى نەبوایە ئەوا چارەسەرىكى دادپەرورەرانە بۆ مەسەلەى كورد دەبۆزرايەوہ.

بەوشىوہ دەبينىن كە مەسەلەى كورد داڭىركەرى بەرىتانى دروستى نەكردوہ، بەلكو ئالۆزى كردهوہ و ئاستەنگى لەبەردەم چارەسەر كوردنىدا داناوہ، دۆلەتى ھىزە تىڭكۆشەرەكانى كردهوہ كە وويستويانە چارەسەرىكى دادپەرورەرانەى بۆ بدۆزىنەوہ.

^{۱۰۰} - مامۇستا رەفيق حىلمى لەيادداشتەكانىدا باس لەوہ دەكات پېش پېڭكەتەكانى وەفدى كوردى، ھەولى كوردى - عوسمانى ھاوبەش ھەبوو بۆ تۆزىنەوہى چارەسەرىك بۆ مەسەلەى كوردى لەچوارچىوہى توركىيادا ھەر بۆيە بېياردرا لىژنەيەك بە سەرىكايەتى شىخى ئىسلام ئىبراھىم ئەفەندى ھەيدەرىي و ئەندامىتى مېرئەمىن ھالى بەدراخان و شىخ عەبدولقادرى گەيلانى ئەندامى ئەنجومەنى ئەعيان پېڭكەتەنرەيت و لىژنەكە گەيشتە:

۱- داننان بەمافى سەرىخۆيى زاتى بۆ كوردستان لەناو كۆمەلەى عوسمانىدا.

۲- دەستكردن بەگرتنەبەرى رۆشونى پېويستى خىرا بۆ ھىنانە بوونى كوردستانىك كەخاوەن ھوكمىكى زاتى بىت. بەلام وەزارەتەكەى ھەرىد پاشا رەتەكردەوہ ئەم بەندانە جىبەجى بكات ئەمەش كۆمەلە نىشتەمانىە كوردىيەكانى ناچار كورد وەفدىكى كوردى بنۆن بۆ پارىس ھەروەك مامۇستا رەفيق حىلمى لەيادداشتەكانىدا لەلەپ ۱۹۵-۱۹۶ باسى دەكات.

مه‌سه‌له‌ی کورد پیش بوونی سه‌ریازی به‌ریتانی له‌خۆره‌لات ئەم بوونی هه‌بووه
 له‌ناویشدا عێراق و کوردستان، به‌و پێیه‌ی مه‌سه‌له‌یه‌که‌ به‌شێوه‌یه‌کی میژوویی دروست
 بووه و هه‌ک ئەوه‌ی پیشتر له‌م کتێبه‌دا خرایه‌پوو. خه‌باتی شۆڤشگێڕی کوردیش بۆ
 به‌دیهاونی ئامانجه‌کانی بزوتنه‌وه‌ی رزگاربخوای کوردی و تێیدا چاره‌سه‌رکردنی
 مه‌سه‌له‌ی کوردی چاره‌سه‌ریکی دادپه‌روه‌رانه‌ بوونی هه‌بووه پیش سه‌ده‌یه‌ک له‌بوونی
 سه‌ریازی به‌ریتانی له‌عێراق و کوردستان ره‌نگیشه‌ سه‌ره‌لدانی شۆڤشی کوردی له‌دژی
 داگیرکهری به‌ریتانی که‌هه‌میشه‌ هێزی سه‌ره‌کی بووه له‌سه‌رکووتکردنیدا هه‌ر له‌وکاته‌وه‌ی
 که‌هاوتۆته‌ ناو عێراق هه‌تا ده‌رکردنی ره‌نگه‌ له‌وه‌دا به‌لگه‌ی ته‌واو هه‌بێت له‌سه‌ر درۆ و
 ده‌له‌سه‌کانی شۆڤینیزی فارسی و تورکی و سه‌لماندنی بپه‌رو پوون له‌سه‌ر دۆزمنایه‌تی
 به‌ریتانیای داگیرکهر دژ به‌گه‌لی کوردی و بزوتنه‌و رزگاربخوازه‌که‌ی و هه‌وله
 جۆراوجۆره‌کانی بۆ رزگارکردنی کوردستان و به‌هره‌داربوون له‌مافی چاره‌ی خۆنوسین،
 گونده‌ وێران بووه‌کان به‌بۆردومانی هێزی ئاسمانی به‌ریتانی و، گۆڤه‌کانی شه‌هیدانی
 گه‌لی کوردی که‌داگیرکهری به‌ریتانی کوشتنی و مانه‌وه‌ی کوردستانیکی دابه‌ش بوو بۆ
 به‌ش له‌هه‌موو مافه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌ جۆراوجۆره‌کان له‌په‌روی ئابوری و کۆمه‌لایه‌تی و
 رۆشنه‌بیره‌وه‌ به‌لگه‌ی زیندوون له‌سه‌ر حه‌قیقه‌تی سیاسه‌تی به‌ریتانیا له‌به‌رامبه‌ر
 مه‌سه‌له‌ی کورددا.

به‌لام به‌ریتانیا هه‌ولیداوه و هه‌ولده‌دات و له‌ئاینده‌شدا به‌رده‌وام ده‌بێت، هه‌ک وڵاته
 داگیرکهره‌کانی تر، سود له‌ هه‌موو کێشه‌ و مه‌سه‌له‌کانی نێوان نه‌ته‌وه‌کان و
 حکومه‌ته‌کان وه‌ربگیریت بۆ پیاده‌کردنی به‌رژه‌وه‌ندیه‌کانی و تێپه‌راندنی پیلانه
 داگیرکهریه‌کانی ئەمه‌ له‌کاتێکدا مه‌سه‌له‌ی گه‌لان له‌دژی داگیرکهران و رێگه‌ به‌په‌روی
 هه‌وله‌کانیدا پتووسته‌ به‌پێی بنه‌ماکانی مافی چاره‌ی خۆنوسین و برایه‌تی و به‌رژه‌وه‌ندیه
 هاویه‌شه‌کانی گه‌لان بێت.

ئەو دەقانى ئەي پەيۋەستىن بەگەلى كوردىيەو

ئەي پەيماننامەى سىقەردا.

ئەبەشى سىيەم و لەژىر ناوئىشانى كوردستاندا بېرىار لەسەر ئەم بەندانەى خوارەو دەرا: بەندى ۶۲- لىژنەىك ئامادە دەكرىت كە ناوئەندەكەى لەقوستەنتىنىيە بېت پىكتاتىبىت لەسى ئەندام ھەريەكەيان يەككە لەسى حكومەتەكانى ئىنگلىزى و فەرەنسى و ئىتالى داياندەنىت، ئەمە لەماوەى شەش مانگدا لەمىژووى جىبەجىكردى پەيماننامەى سەربەخۆى زاتىيەو، ئەمە سەبارەت بەو ناوچانەى رەگەزى كوردىيان تىدا نىشتەجىبە، كە پىكھاتوو لەخۆرەلاتى فورات و پىشەوەى سنورى باشورى ئەرمىنيا ھەروەك چۆن دەكرىت دواتر ديارى بكرىت، سنورى توركىش لەگەل سورىاو عىراقدا بەپىتى ئەو وەسفە دەبىت كە لەھەردوو دەقى دووم و سىيەمدا لەپىگەى دووم لەبەندى ژمارە ۲۷ ديارىكراو... بەلام لەحالتى رىككەكەوتن لەسەر ھەر بابەتەك ئەو بەئاگادارى ھەريەك لە ئەندامەكانى لىژنەكە رەوانەى حكومەتەكانىيان دەكرىت، پىويسىشە ئەم پىژدەيە گرەنتى پىويسى ھەبىت بۆ پاراستنى كلدانەكان و ئاشورىەكان و كەمىنەكانى تر چ رەگەزى و چ ئاپىنى بن لەو ناوچانەدا.

بۆ ئەم مەبەستەش لىژنەىك لەنوئەرائى بەرىتانىاو فەرەنساو ئىتالىاو عەجەم و كورد سەردانى ناوچەكان دەكەن بۆ پىشكىن و نەخشەسازىەكان، ئەگەر واپىنرا پىويسى لەسەر سنورى توركىا بەئەنجام بگەيەنرەت ئەو بەپىتى دەقەكانى ئەم پەيماننامەى ئەو سنورەى باسكراو لەگەل سنورى عەجەمدا دەگونجەت.

بەندى ۶۳- حكومەتى عوسمانى بەلەين دەدات ھەر لەئەمىرەو كە بېرىارەكانى ھەردوو لىژنەى كۆمىسيۆن كە لەبەندى ۶۲دا باسىان كراو قەبۆل بكات و جىبەجىيان بكات لەماوەى سى رۆژدا لەبەرورى ئەو ئاگادار كەردنەو دەو.

بەندى ۶۴- ئەگەر لەماوەى سالىكدا لەبەرورى جىبەجىكردى ئەم پەيماننامەىيەو گەلى كورد كە لەو ناوچانەدا نىشتەجىبە لەبەندى ۶۲ى كۆمەلەى گەلانددا ديارىكراو كە زۆرىنەى گەلى ئەم ناوچانە ئارەزوى ئەو دەكەن سەربەخۆىن لەتوركىادا، ئەگەر كۆمەلەى ناوېراوئىش زانى ئەم گەلە تواناى سەبەخۆى ھەيە راسپاردە دەدات بەو دەو.

تورکياش له ئىستادا به لىن دەدات کار به و راسپارده به بکات و سازش دەکات له هه موو مافه کانی و ئىمتىازه کانی له م ناوچانه داو، ورده کار به کانی ئه م سازشه ش به پى رىکه و تنىکى تاييه ت ده بىت که له نىوان گرنگ ترين ولاتانى هاو په يمان و تورکيا دا ده به سترىت. له کاتى روودانى سازشيدا و کاتىک که پوو دەدات له لايه ن ولاتانى هاو په يمانه وه که ناويان هئىرا هىچ نا په زاييه ک به رز نا کړىته وه به رامبه ر به کورده کان که له به شىک له کورده ستاندا نىشه جىن و ئه مرق ده که وىته وىلايه تى موصله وه ئه گه ر به ئىرا ده تى ته واوى خويان له گه ل حکومه تى سه ر به خوى کورده کاندا به کبگرن.

ئهمه برىتیه له ده قه کانی په يماننامه ی سىفه ر که په يوه ندى به گه لى کوردی و کورده ستانیه وه هه به، که مسته فا که مال پاشا به لىنى پىدان به حوکمىکى زاتى فراوانتر لى. به لام ئه م به لىنەى مسته فا که مال پاشا هىچ نه بوو جگه له ماتورپىکى فىلاوى. مه به ستى بوو پى له به رەى خۆره لائى دنيا بىته وه کاتىک له به رەى خۆرئاوا وه ده جه نگىت، هه روه ها پشتىوانى کورده کان به ده ست به ئىتت شان به شانى تورکه کان له جه نگان، ئه وه ش جىگه ی داخه ئه م ماتوره فىلاوى به سه ر نىشتمان په روه ره کورده کاندا گوزه رى کرد که له گه ل که مال پاشادا رىکه و تن و پشتىوانيان لىکرد به بى هىچ قه يدو مه رجىک يان رىکه و تنىکى پىش وه خت. هيواد ارىشم خويته ر وا لىم تىنه گات که من نا پارىم يان هاوکارى کورد له گه ل بزوتنه وه ی که ماليزم له داگىر که ر به هه له ده زانم. نه خىر به پىچه وانه وه من پىموايه ئه م هاوکارىه ئه رک بوو به لام پىوىست بوو له سه ر کورده کان سه ر کرده کانی خويان ته سلیم به بزوتنه وه که نه که ن بى هىچ قه يدو مه رجىک به لکو پىوىست بوو به کگرتنى له گه ل که مالیه کاندا به کگرتنىکى تىکوشانى بوايه دژ به داگىر که رى هاو به ش و له پىناو مافه کانی هه ر دوو گه لى تورکى و کوردیدا پىکه وه.

هاوپه یمانان کوردەکان بیهۆش دەکەن

بەپنجەوانەو وە پێویست بوو لەسەر کوردەکان سوود لەو پەوشانە وەرگیرێ کە هاتبوونە پیشەوەر و حکومەتە نیشتمانیە سەرەخۆکەیان پێکبێنن و رێگە نەدەن داگیرکەرانی ئینگلیز فێلیان لێ بکەن و بیهۆشیان بکەن بە بەلێنی درۆزانە و چەواشەکارانە و رێگەیان لێگیرێ لەجولان و شۆڕشکردن لەپێناو مافەکانیاندا وەک دکتۆر بلەج شیرکۆ لەکتێبەکەیدا (مەسەلەی کورد) لەو بارەیهو دەلێت:

سەرۆکەکانی هاوپه یمانان لەپاریس جەختیان لەسەر ئەو بۆ ژەنرال شەریف پاشا دەکردەو کە سەرۆکی شاندى کوردی بوو لەکۆنگرەى ئاشتیدا کە پێویستە ئارامی و دانەبەخۆداگرتن هەبێت بۆ ئەوێ هیواو ئاواتە نەتەوەییەکانی کوردی بەدیپێن و هەر هەولێکی مادى بۆ تێکدانى ئارامى ئەوا داواکارییە نیشتمانیەکان دەخەنە بەر مەترسیەو هەروەها سەرکردەکانی هاوپه یمانان و نوێنەرە بالاگانیان لەئێستانە هەمان ئاوازیان لێدەدا بۆ نوێنەرانی کۆمەڵە کوردیەکان.

هەروەک چۆن سەرکردەى هێزەکانی بەریتانی لەکوردستان لەوکاتەدا کە ژەنرال ماک ئەندروکان بوو بۆلاوکراوەیەکی بەزمانی کوردی دا بەش کرد کە ئەمەى خوارەوێ نێدا هاتبوو:

“بەوێنەى چارەنۆسى زەویەکانى عوسمانى کە زۆرینهى دانیشتوانە کەیان لەرەگەزى کوردن لەکۆنگرەى ئاشتیدا بپاری لەسەر دەدریت و ئاواتە نەتەوەییەکانى کوردی و مافە سروشتیەکانى کوردو کوردستان بەدیده هێنیت ئەوا لەم حالەتەدا پێویستە لەسەر کوردەکان پابەندى ئارامى و هیمنى بن و دڵنیابن لەدادپەرۆرى ئینگلتەرا کە پارێزگارى لەمافەکانى کوردەکان دەکات.. لەحەلەبیش برکادێر- عەمید- بیل سەرۆکی هەوالگری ئینگلیزى رێگری لەبلاوکراوەیەکی کوردی کرد کە داوا لەکوردەکان دەکات بەئاگا و ریبابن کارى کردارى بکەن بۆ بەدیپێنانى حوکمی زاتى و سەرەخۆیى بى پشت بەستن بە بەلێنەکان و، بەسکرتێرى کۆمەڵەى سەرەخۆیى کوردستانیش دکتۆر ثریا بەدرخان وترا کە مەزنتەرىن خزمەتێک پیشکەش بکات بەگەلى کوردی بریتى لە داواکردنى بۆ ئارامى و ئۆفرەگرتن.

زیاتر له وهش کاتیک هۆشیارانى کورد نهوانهى که به ناگابوون له فیل و فريوه کانى دوژمنان له چياکانى (کاخه) گۆبوونه وه بۆ نه وهى هیزى چاوه پوانکراوى رنکبخه به ئامانجى دروستکردنى سوپايه کى کوردى بۆ بهر په چدانه وهى هیزى چاوه پوانکراوى که مالى ئه م بریکاردیڤ-بیل-ه ميجر تۆبلى نارد بۆ لای نوینه ره کورده کان بۆ نه وهى به ناوى حکومه تى به ریتانیا وه داوایان لیکات پتویسته په کسه ر هیزه کوردیه کان بلآوه پى بکړن.

له قوناغیکى دیاریکرودا -سه ره تاي روخانى ئیمپراتۆریه تى عوسمانى و ده رکه وتنى بزوتنه وهى که مالیزم، داگیرکری به ریتانى هه ولئى ده دا پشتیوانى خلیفه بکات دژ به مسته فا که مال و هانى کورده کان بدات بۆ نه وهى پشتی خلیفه بگرن و ریی لیده گرتن له ههستان به هه ر کارک تهنه ا به هاوکارى نه بیته له گه ل ده سه لاته لاوازه کانى خلیفه دا.

هه ربۆیه نوینه رى بالای به ریتانى له بروسکه په کدا به ژماره ۱۴۲۷ که ئاراسته ی وه زاره تى ده ره وه کراوه له لهنده ن له به رواى ۱۰،۱۱ى ته مموزى ۱۹۱۹ دواى ئاماژه کردنى بۆ داخستنى یانه ی کورد له دیاره کر له لایه ن ده سه لاتدارانه وه ده لیت^{۱۰۶} :- وادیاره سه رکرده کوردیه کان زۆر نیگه رانن به هۆى چالاکیه کانى مسته فا که ماله وه .. له حاله تى هه ستانیا ن به هه ر کارک دژى مسته فا که مال ده یانه ویت بزائن که ئایا نوینه رى بالای به ریتانى چاو له کاره کانیا ن ده پۆشیت. پیا ن بلئ... پتویسته هه ی ریشوینیک له دژى مسته فا که مال وه رنه گرن تهنه ا به هاوکارى نه بیته له گه ل ده سه لاتداره کوردیه کاند ا که هه ن و دانپیدا نراون... هه موو نه وه رونی ده کاته وه که چۆن داگیرکری به ریتانى ئاستهنگى له بهرده م هه ول و کۆشه کانى نیشتمانپه روه ره کورده کان دروستکریو رنگری ده کردن له ههستان به چالاکیه کى کردارى بۆ به دیهاتنى ئامانجه نه ته وه بیه کانیا ن.

به لām دادپه روه رى به ریتانى که ژهنرال ماك نه ندروى به ریتانى به لئینیدا مافه کانى کورد ده پارێزیت، نه وا گه لى کوردی حقیقه ته کى وه ک خۆى بینى، که پیکهاتبوو له زولمیکى

^{۱۰۶} - لاپه ره ۲۴ له کتیبى ئه ندازیار مه لاهه بین سه عدوللا- کوردستان و بزوتنه وهى نیشتمانى کوردی - چاپه عه ره بیه په که مه که.

داگیرکەری و دوژمنکاری چەكدارى و غەدر و فیل و فریودان و لەناوبردنى مافەكانى گەلى كوردى و دابەشكردنى كوردستان. بەلێ گەلى كوردى دادپەرورەى ئینگلتەرەى بىنى بەشیوەى بۆمبى تەوقیتكراو و سوتینەر و وێرانكەر كە فرۆكە بەرىتانیهكان بەسەر شارەكان و گوندەكانى كوردستانى ئارامدا دەیانخستە خوارەووە بۆ ئەوێ منداڵان و ژنان بكۆژیت.

هەلگیرسانی شۆرشى كوردى

دادپەرورەى ئینگلتەرە كە نیشتمانپەرورە كوردەكانى بێهۆشكردو رێگرى كردن لەبەدبەهاتنى ئامانجەكانیان بەكارى شۆرشگێڕانەى كارىگەر هەمان ئەوێ كە دواتر غەدرى لێكردن كاتێك كە بەرىتانیا لەگەڵ مستەفا كەمال لەپەیماننامەى لۆژاندا رێكەوتن بەمشێوەى لەبەردەم كوردەكانداو دواى ئەوێ هاوپەیمانان و كەمالیهكان پێكەووە لەخشتەیان بردن و فریودان هیچ رێگەى كە نەمایەوێ جگە لەرێگەى تێكۆشانى شۆرشگێڕانە نەبێت... دواى ئەوێ كە هەلىكى زۆر بەنرخیان لەدەست چوو. ئەم رێگایە كە تاكە رێگاوارترین بوو بۆ بەدەستپێنانى مافەكان، نیشتمانپەرورە كوردەكان زانیان چیان لەكێس چوو كە دەبوو پێش چەند سالیك بیانزانایە، بۆیە دەستیان كردەووە بەرێكخستەوێ پێزەكانیان و كۆكردنەوێ هێزەكانیان و خۆئامادەكردن بۆ شۆرش و رێكخراوە كوردەكان گرتەبەرى پلانى كە شۆرش و سازكردنیان لەسالى ١٩٢٥ دا دایە ژەنرال خالید جویرائیلی - كە دواتر توركەكان لەسێدارەیاندا - ئەمیش دەستىكرد بەدابەشكردنى هێزەكانان و سەرركردەكان، بپاریدا كە دەستكردن بەشۆرشى گشتىگەر لەبەیانى رۆژى نەورۆز ٢١ مارتى ١٩٢٥ ز بێت بۆ ئەوێ نەوێ كە كاوێ ئاسنگەرى پالەوانى كوردى ئەفسانەى كە دەوترێت پێشەواى شۆرشى میلی كوردووە لەهەمان ئەم رۆژەدا، بۆ ئەوێ شكۆمەندى شۆرشگێڕان بەجوانترین نایاب ترین شیوە بگێرنەووە وای لێ بكات لەئاستى سەردەم و ئەركەكان و هێواكاندا

بیت، بەلام ئەو رویدا کە ھێزێکی تورکی چوونە ناو گوندی (پیران) ھوہ بارەگای شیخ
 سەعیدی لیبو ديارترین سەرکردەکانی ئەو شۆپشە بوو کەوا پلانی بۆ دانرابوو،
 لایەنگەرەکانی وایانزانی بۆ ئەو ھاتوون شیخ دەستگیر بکەن بۆیە جەنگێک لەنێوان
 ھەردوولا رویداو بوو ھۆی ھەلگیرسانی شۆپش لە ۷/مارتدا پێش وادەى دياریکراو
 بەدوو ھەفتە، ژەنرال خالیدو زۆریەى ئەفسەرەکان ئەوانەى رۆلى سەرکردایەتى شۆپشى
 چەكداریان پى درابوو لەدەرەوہى ناوچەکانى شۆپشەکەوہ بوون و دەسەلاتدارانى
 تورکی زۆریەیانى دەستگیرکردو بەبێ دادگایکردن کوشتنى. دکتۆر بلەج شیرکۆ لەسەر
 ئەمە دەلالت: "سەرەپای ئەوہى کە ئەم شۆپشە پێش کاتى دياریکراوى خۆى تەقیەوہ،
 بێبەشکرا لەدەستى ئەوانەى رێکیانخستبوو وە لەسەرکردە شارەزاکانى لەبوارى
 ھونەرەکانى جەنگیداو نەیتیبەکانى شۆپشەکاندا ئەوا لەماوہیەکی زۆر کەمدا تەشەنەى
 کردوو بڵاوبوہ، بۆ پانتاییبەکی فراوان کە زۆریەى ئەو ناوچە کوردیانەى دەگرەتوہ
 کە لەژێر دەسەلاتى تورکیدا بوون. ھەرۆھا دکتۆر بلەج شیرکۆ رەخنە لە شێوازە
 جەنگیە ستراتییەکان دەگرێت کەوا شۆپشگێرە کوردیەکان گرتیانەبەر لەو شۆپشەداو
 دەلالت: "شۆپشگێرە کوردەکان لەم شۆپشەدا کاتە بەنرخەکانیان لەدەستدا بەرشتنى
 خوێنى پاکى خۆیان لەپێناو دەستگرتن بەسەر شارە گەورەکان و قایمکراوہکاندا،
 چونکە پێیان وابوو سەرکەوتن بەسەر حکومەتى تورکیدا بێ ئەوہ نابێت ئەمە لەکاتیگدا
 تورکەکان پێشپەرەیان بەسوپاکان دەکرد لەھەموو بەرەکانوہ بۆ کوردستان و تەنھا
 بەفرقەکانى ھێزە تورکیەکان وازیان نەھێنا لەبەرەکانى سیواسى و ئەرزەپۆم و
 کەنارەکانى دەریای پەش بەلکو ھەلمەتییى بەھێزىان نارد کەپیکھاتبوو لە بیست و
 پێنج ھزار سەرباز لەرێگەى ھێلى ئاسنى سورىوہ لەرێگەى حەلەبەوہ ئەمەشە بریتیە
 لەھۆکارگەلیکی مەعقول بۆ پاساودانى رەخنەکانى دکتۆر بلەج شیرکۆ، ھەرۆھا
 لەھۆکارەکانى ئاسانکردنى کارەکانى تورکەکان بوو لەدابلۆسینەوہى شۆپشدا ئەگەرچى
 بۆ ماوہیەکیشت بیت. تورکە کەمالیەکان بەتوندترین و درێندانەترین شێوہ پاپەزینى
 شۆپشگێرەپانەى کوردیان لەناوبردو دامرکاندەوہ ھەلمەتییى پاکتاوکردنى بەریەریان
 لەدژى گەلى کوردی و بۆ لەناوبردنى نیشتمانەکەیان رێکخست.

ئارمسترونك لەكتىبەكەيدا مستەفا كەمال: گورگى بۆر دەلەت^{١٥٧}: ئاگرو شمشىر لەكوردستاندا كەوتنەگەر هەتا بوو چۆلەوانى - پیاووەكانیان دواى ئەشكەنجەدان كوشت و گوندەكان سوتىنران و كىلگەكان وىزان بوون و ئاپو شەرەفى ژنان و منالان پىشیلكران و پاشان سەرىپان... توركەكانى مستەفا كەمال كوردەكانیان سەرىپى، بەهەمان رەقى و ئەو دىندایەتییەى كەوا توركەكانى سولتانی بەكاریان هێنا كاتىك كەوا یۆنانیەكان و ئەرمەنیەكان و بولگاریەكانیان سەردەبپى، مستەفا كەمال دادگایەكەى سەریازی دانا ناوی لێنا دادگاكانى ئىستىقلال كوردەكانى كوشت و بەهەزارانیى خستە زیندانەوه و زۆرىكیشى ئەشكەنجەدان - سەرژمىرییە بەرایبەكان ئاماژەیان بەوه داوه كەوا هێزەكانى تورکیا زیاتر لە ٨٧٥٨ خانوویان روخاندو ٢٠٦ گوندی كوردیان وێرانكړبو نزیكەى نیو ملیۆن كوردیان كوشت.. كەمالیەكان ئامرازى ترسناك و توقینەریان بەكارهێنا لەكوشتن و ئەشكەنجەدانا، با گوێ لەتیکۆشەرى پىشكەوتنخوازى توركى - س. وستون كول بگرن لە یادداشتەكانیدا لەبارەى تاوانە دژبەكانەوه كەلەدژى كوردەكان ئەنجامدرا ئەم نیشتمانپەرور توركیە دەلەت^{١٥٨} برك و مەفرەزە چەكداریەكان بەدریژى و پانیی ولادتا گەپان، ئەوكات من زیندانى بووم لەگەڵ شیوعیەكانى تردا لەیەكێك لە قەلاگاندا رۆژانە چەندین كۆمەڵ لەكوردە زیندایەكان دەبران و بەگولە دەكوژان لەكەنگەلانیك لای دیجلەوه، ژەندرمە توركەكان لەزیندانداندا بازەرگانیان بەپشتینی ئاوریشمینی كوردە لەسێدارەدراوهكانەوه دەكرد. زۆرباش لەیادەمە رۆژێكیان هاتن بۆ ژورەكەى بەرامبەرى ژورەكەم و كوردیكى لاوى تەمەن نزیك بیست سالیان هێنا دەیانووت كەچەند ئەفسەریكى توركى كوشتووه لەكاتى پێكدادانیدا بەپرکە تورکیەكاندا، ژەندرمەكان زۆر ئەشكەنجەیان داو بۆ ماوێ چەندین رۆژ ئەوان بە دەرزى تەفەنگەكانیان داخیان دەكرد بەلام نەیانتوانى یەك وشەى لى دەرییتن. جەستەى ئەم لاوه كوردە بوو پارچەیهك لەبرینی سوتاو و بەزۆرى كرم تییدان. ئەم لاوه كوردە

^{١٥٧} - لاڤەر ٩١ لەكتىبەكەيدا (قاسم والاكراد - خناجر و جبال) دانەرەكەى ئەحمەد نوری - چاپە عەرەبیە یەكەمەكە.

^{١٥٨} - ئەنە تروحه كەى دكتور شەرمزینیوه وەرگیراوه.

بۆيۈرە لەتوندی ئازارەکانی بۆ ماوەی چەندین رۆژ خۆی دەگەستەووە بەلێبران و توانایەکی لەپادەبەدەرەووە پوویەرووی مردن بۆوە و بە بەردەوامی و بیدابراپان یەك ووشەى دووبارە دەکردهووە ئەویش ووشەى : تۆلە... تۆلە... تۆلە...بوو...هتد.

ئەمە یەك نمونە یە لەو هەلەمەتەى كەتووشى نیشتمانپەرورە كوردەكان هات دواى ئەم راپەرپنە كەبەهەزاران كەس لەباشترین پۆلەكانى گەلى كوردی و سەركردهكانى بوونە قوربانیى.. لە ١٢-نیسان- ١٩٢٥دا سەركردهكانى كۆمەلەى- تەعالى كوردستان- دەستگیركران لەوانەش سەرۆكى كۆمەلەكە شەهیدى نیشتمانپەرورە عەبدولقادر دكتور فوئاد و پارێزەر محمد توفیق و پارێزەر -حاجى ناخى و ئەوانى تر. دواى دادگایەكى شۆرشى دادگای سەربازى بریارى لەسێدارەدانى بۆ ٩١ ئەندامى كۆمەلەكە دەركرد لە ٢٧-مايس- ١٩٢٥ و هەموویان یەكسەر لەو گۆرەپانەدا لەسێدارەدران كەدەكەوتتە بەردەم مزگەوتى گەورەى دیاربەكر-نامەدە-و.

لە ٧ حوزەیرانى سالى ١٩٢٥دا دادگا بریارى لەسێدارەدانى بۆ ژمارەیهكى تر دەركرد كە ژمارەیان ٤٧ نیشتمانپەرورە بوون و بریارەكەش جێبەجێكرا، كەلەناویاندا شیخ سەعیدو حاجى خالید و ژەنرال ئیسماعیل و یوزباشى فەخرى هەبوون وە لە ٢٨ حوزەیران ١٩٢٥دا دادگا بریارى لەسێدارەدانى بەسەر وەجەبەى سێپەمدا دا كە ژمارەیان ٩٣ نیشتمانپەرورەى كورد بوون و یەكسەر سزاكە بەسەریاندا جێبەجێكرا لەهەمان گۆرەپاندا لەبەردەم مزگەوتى گەورە لەدیاربەكر.

جەواھیر لال نەھرز لەبارەى ئەم قەسابخانەووە بۆ ئەندێزای كچی نوسیوە- دواى ئەوێ كەمال پاشا بێ رەحمانە كەوتە لەناوپردنى كوردەكان و دادگاكانى ئیستیقلاالى تایبەتى دانا بۆ دادگاییكردنیان و هەردوو سەركردهى كورد شیخ سەعیدو دكتور فوئاد و ئەوانەتى تر لەسێدارەدران ئەوانەى كە مردن و لەسەر لیۆهەكانیان ئاواتى سەربەخۆیى كوردستان هەبوو- بۆ پاساودانى ئەم قەسابخانانەو ژەهراویكردنى مێشكى لاوە توركەكان و شیواندنى پای گشتى توركى، پرۆپاگەندەى تۆرانیەت كەوتە نەفیکردنى ئەوێ كەلەبنچینەدا نەتەوێ كوردی بوونی هەبێت، بەكوردەكان دەوترا- توركە شاخواویەكان- زیاتر لەوێش ئەم پرۆپاگەندەیه مۆركێكى دەستورى وەرگرت كاتیك

که له مادهی ۸۸ له دهستوری تورکیدا به پاشکاوانه ده لایت هه موو دانیشتوانی تورکیا- به چاوپۆشین له ئاینه کانیان و نه ته وه کانیان تورکن.

روژنامه گهری تورکیش رافه ی ئه م ماده یه ی کردو به دهسته وازه یه کی راشکاوانه ووتی: پیتیسته له سه ر نامۆکان- غه ی ره تورکه کان- یان ئه وه تا له گه ل ره وتی تورکیزمدا تیکه ل بن یان به مرن.. له گه ل ئه م سته م و دوژمنکارییه تۆرانییه دا نه ته وه ی کوردی زیندوما یه وه ئه گه رچی بریندازه، له به رنه وه ی وه ک بونه وه ریکی میژووی مه حاله به زه برو زه نگ و کوشتن له ناوی به ریت. له سالی ۱۹۲۷ دا شۆرشی نیشتمانی کوردی دوا ی دروستبوونی حزبی خۆی بوون سه رییه لدا یه وه به کم جار له چیاکانی ئاراراته وه به سه رکردایه تی ژه نرال ئیحسان نوری پاشاو سه ره رشتی حزبی خۆییوون و ئه م شۆرشه به رده وام بوو تا سالی ۱۹۳۱ز و ئه و کاته ی که هیزه کانی تورکیا توانیان شۆرشیگه ر کورده کان ناچار بکه ن په نابهرنه به رتیران دوا ی ئه وه ی که ره سه ته خۆراکیه کان و چه ک و تفاقه جه نگیان لێ بێرا.

جاریکی تر له کوردستاندا هه موو جۆره کانی چه کی جه نگی نوێ ترسانک و له ناو به ریان تاقیکرده وه له دامرکانده وه ی بزوتنه وه ی رزگار یخوای کوردی.. تۆپ و فڕۆکه کان هیزه کوردیه کانیان ته فروتونا کرد. بێک و مه پومالاته کانیان تالان کران و دانیشتوانه کان سپانه وه بێ جیا کردنه وه له نیوان جه نگاوه ریکی چه کدارو منالێکی بچووک و پیره ژنیکی. تۆرانییه کان تاوانه کانی کوشتنی به کۆمه لیان ئه نجامدا و به سه دان گوندیان سوتاندو له ناوچه ی نزیک به چیاکانی ئاکری ۲۲۰ گوندی کوردیان وێران کردو پاشماوه ی دانیشتوانه کانی ئه م گوندانه یان له دۆلی -زیلان- کۆکړده وه و نزیکه ی ده هه زار ژن و منال و کچ و پیره لاو دایاننه به ر ئاگری فڕۆکه کان و تۆپه کانیان و به وه ش ئه و خه لکانه سوتان و به دزیو ترین شتوا ز جینۆساید کران. له ناوچه ی -وان- یش حکومه تی تورکی نزیکه ی سه د له رۆشن بیریانی کوردی قۆلبه ست کردو قاچیانی شه ته ک داو خستنییه قولایی ده ریایچه ی -وان- بۆ ئه وه ی به زیندووی تێیدا بخنکێن. له نزیکه ی چیا ی (تندرک) نزیکه ی چوار سه د گوندی کوردیان وێران کرد- له ویلایه تی وان- یش هیزه کانی تورکیا که وا کمال سامی پاشا سه رکردایه تیان ده کرد دایان به سه ر چال دێراندا و، ۸۲ گوندیان

ویرانکرد ۵۹۰ کەسیان کوشت، بە پێی سەرژمێرییە کە رۆژنامەی (الاحوال)ی بەیروتی بلاویکردووە لە ۱۲ ئابی ۱۹۳۰دا ئەم قەسابخانەیە و جینۆسایدە هەستی مۆیی لای عەرەب و تورک و فارسی نیشتمانپەرەکان وروژاندو ئیدانیان کرد، هەرەها ئەوەی زانی پێی وروژاو دەنگی خەلکانی خێرخواز و موقەدّوست لە ئەوروپا و خۆرەلاتدا لەدژی بەرزبۆوە.

لیژنەی جێبەجێکردنی نوسینگەی کرێکارانی سۆشیالیستی نێودەوڵەتی لەزوریخ لە ۳۱- ئاب- ۱۹۳۰دا بڕیارێکی ناپەرەزایی دەرکرد لێرەدا بلاویدەکەینەووە وەک ئەوەی کە لەرۆژنامەی ئەهرامدا لەبەرکاری ۹- سێپتەمبەر- ۱۹۳۰دا هاتوو.

کوردو نوسینگەی کاری سۆشیالیزی نێودەوڵەتی

لیژنەی تەنغیزی نوسینگەی کاری سۆشیالیزی نێودەوڵەتی لەزوریخ لە ۲۰- ئۆگۆستی- ۱۹۳۰دا کۆبۆوە ئەم بڕیارە دەرکرد- لیژنەی تەنغیزی نوسینگەی کاری سۆشیالیستی نێودەوڵەتی سەرئەجی جیهان بۆ ئەو کۆشتارگانە رادەکێشێت کە حکومەتی تورکی پێی هەڵدەستێت ئەک تەنها دژ بەو کوردانەی خەبات دەکەن لەپێناو سەربەخۆییاندا بەلکو دژ بە گەلی کوردی بێ چەک و بێوێ ئەنجامی دەدات بەوەش تورکەکان دەیانەوێت کوردەکان لەسەردەستیاندا ئەوێان پووبەپووبێتەو کە پووبەپووی ئەرمەنەکان بۆوە ئەمە بێ ئەوەی پای گشتی لەولاتە زلەپزەکان ناپەرەزایی دەرئێرێت لەدژی ئەو دڕندایەتیە... هەرەها لیژنەکە سەرئەجی هەموو لایەک رادەکێشێت بۆ ئەو مەترسیە جیدیەکانی رەنگە هەرەشە لەناشتی بکەن بەپیشیلکردنی حورمەتی زەویە فارسیەکان لەلایەن سوپای تورکیاوە.. دەستەی تەنغیزیش داوا لەجیهان دەکات بۆ ئەوەی ناپەرەزایی دەرئێرێت لەسەر ئەوەی کە لەکوردستاندا دەگوزەرێت لەپووداوی خۆیناوی کەوا گەلی کورد دەبنە قوربانی و بەلام تۆرانیەکان بایەخیان بەپای گشتی و بڕیاردان نەداو (داسو) پیشیلی هەموو بەهاو نەریتە مۆییەکان و یاسا نێودەوڵەتیەکانیان کرد، بەمەبەستی لەناوبردنی گەلی کوردی و بزوتنەو نیشتمانپەرەیی بەلام بەرەبەریتی تۆرانیی شکستی هێنا لە لەناوبردنی گەلی کوردیداو نەیتوانی وەرۆ

ئىرادەى شۆپشگىپرانەى كوردەكان لەناوبەرئىت لىرەدا ئەو ووتەيەى شەهيدى نىشتەمان شىخ عەبدولقادىر ئاماژە پىدەدەم كاتىك سەرکەوت بۆ سەر پەتى سىدارەو بەپووى سەمكارەكاندا نەپاندى و ووتى^{۱۹۹}: "ئەى جەلادەكان شەرەفمەندىن بىچىنە بەردەم پەتى سىدارە لەپىناو ئازادى نىشتەمانەكەماندا. ئىو بە لە سىدارەدانمان تەنھا تورپەيى گەلى كورد بەدەست دەهەتەن و زياتر ورەو ئىرادەى بەهەيز دەكەن بۆ خەباتكردن لەپىناو ئازادى و سەربەخۆيىدا، بۆ كوردستان بۆى خەباتى گەلى كوردى.

بەكرەدەوش پووداوەكان ووتەكەى شەهيد خالىدى دكتور فونادى سەلمانەكە چو بەرەو پەتى سىدارە بۆ ئەو بەدەستى خۆى گورىسەكە بخاتە گەردنىەو و هاوارى بۆى كوردستانى دا بەپووى جەلادەكاندا.

–ئەى خوينىرپژەكان هەرگىز وامەزانن كە پەمەكانى توركى بەسەر مەسەلەى كورددا زال دەبىت گەلى كورد بەعەزىمەت و پىداگريەكى زياترەو خەبات دەكات و بەدەلىايشەو ئازادى و سەربەخۆيى خۆى بەدەست دەهەتەت.

بەلام ئىو ئەى خوينىرپژەكان هەچ قازانچىك ناكەن جگە لەتۆماركردنىكى رەش نەبىت لەمىژوى خۆتاندا.

جارىكى تر هەيزە شۆپشگىپرە كوردەكان كۆبونەو رىزەكانيان رىكخستەو بەردەوام بوون لەسەر رىنوئىنى ووشەكانى شىخ سەعەدى پىران كە بەجەلادەكانى ووت: شەرەفمەندىن بىچىنە بەر پەتى سىدارە بەهۆى خەباتەنەو لەپىناو رىزگاركردنى ولاتەكەمان لەبەندايەتى ئىو. خەباتمان ئەركىكى نىشتەمانى و بەشەرەفەو بەجىمان گەيانەو ئەركىشە لەسەر هەموو كوردىكى بەشەرەف خەبات بكات لەپىناو رىزگاركردنى ولاتەكەى كوردستانى زولملىكراو لەلايەن ئىو بەو كە زولم و سەمەكەى بەرادەيەكە تەخەمول ناكەت.

هەشتا چەند سالتىكىش بەسەر شۆپشى ئاراراتدا تىنەپەرىبوو شۆپشەك لەدەرسىمەو لەسالى ۱۹۲۷دا هەلگىرسا. ئەم شۆپشە دوو سال بەردەوام بوو بەگۆ سوپاى توركى پىچەك و پىر تفاقى سەربازىدا چووەو كەلەلايەن ولاتە داگىركەرەكانەو پىيدرايو.

^{۱۹۹} – ووتەى شەهيدە سەربەرزەكان كە لەئەتروحهكەى دكتور شەمىنىدا وەرگىراو.

شۆرشى كوردى كۆمارى كوردستانى ديموكراتى لەموكرىيان

۱۹۴۷-۱۹۴۵

ناوچەى موكرىيان لەكوردستانى خۆرهلات دەكهوئته ناو ئىالهى رهزاييهوه-ئۆرميه-ى ئىستا و ئىاليهى ئازربايجان حكومىي كه وهك موتهسەريفيهتېك وايه- موكرىيان ئه و ناوچەيهى كه هەر لەشۆرشى شه مزىنانه وه ناسرابوو بهرۆحيهتى شۆرشگيرىي. كارىگهريهكانى بزوتنهوهى نيشتمانى كوردى تازه گه شه سەندو و دواى جەنگى جيهانى يەكەم و بەتايبهتى شۆرشى يەكەم كه شىخ مەحمودى حەفید پېشەوايهتى كرد ديارو هەبوو لەموكرىياندا. بەلام دىكتاتۆريهتى ستهمكار هەناسهكانى خنكاندبوو هەروها ريگاكانى پەرسەندنى لەئاگايى و ريگخستندا بەستبوو. لەگەڵ ئەوهشدا ئەلقەى نيشتمانپەروە كوردەكان هەبوو نمونەى بەريزان مەلا داودى و عەبدولپەحمان زەبيحى و حسين فروهر، كهوا پيش جەنگ لەژێر ناوى ئازدايخوازى كوردستان- كارى دەكرد بايهخى دەدا بەئەدەب و ھۆنراوە و بلاوكردنهوى ھۆشيارى نيشتمانى لەنيوان ئەو كەسانەدا كەپشتى پێدەبەستن. سەرەپاى ئەو ھىواش بوونەوھش كە تووشى چالاكى و كارکردنى ئەم كۆمەلە بوووه ئەوا وەك ئەلقەيهكى چالاك مايهوه بەردەوام بوو بۆ خەبات لەچارچێوهيهكى تەسكدا بەلام بەئەركىكى شۆرشگيرىي لەشارى مەھاباد- سابلاخ-ى پايتەختى ناوچەى موكرىيان.

دامەزراندنى كۆمەلەي ژ. ك (كۆمەلەي ژيانەۋەي كوردستان)

كاتىك سوپاكانى ھاۋپەيمانان چۈنە ناو ئىرانەۋە لەسالى ۱۹۴۱ و دەسلەتلى ناۋەندى روخا كەوا ناۋچەو ئىالەتە جۇراچۆرە ئىرانىەكانى بەچىنگىكى ئاسنىن گرتىۋو، چەمكى ديموكراتى دژ بەفاشىزىم بلالوۋقوۋە بەتايىبەتلى لەناۋچەي داگىركەرى سۆڧىەتلى كە ئەو كات سۆڧىەتەكان بىرۆكەكانى مافى گەلەن لەدىارىكرەندى چارەنوس بلالودەكرەۋەو قەسەيان دەكرە لەبارەي جىهانىك كەداگىركەرى تىدا نەبىت و سۆزىكى قوليان بۆ گەلى كوردى دەردەبىرى لەناۋچەي كوردستان(موكرىان)دا كە لەژىر دەسلەتلى ئەۋاندا بوو، ئەۋكات ھىۋاكان بوژانەۋەو كوردەكان كارىگەرىۋون بەم چەمكەنە كەۋەلامدەرەۋەي خواست و ھىۋاكانيان بوو. نىشتەمانپەرەۋەرە كوردەكان چالاک بوون بازەنى شۆڧىگىڧىرى نىشتەمانى كەمابۆۋە لەناۋ كۆمەلەي ئازادىخۋازى كوردستاندا كۆبۈنەۋە لەگۆرەپانى كارى نىشتەمانىدا. دۋاي پەيۋەندىكرەن بەحزىبى ھىۋاۋە كەلەۋكاتەدا لەعىراقدا كارى دەكرە لە ۱۶ ئابى ۱۹۴۲ نىشتەمانپەرەۋەرە كوردەكان بەئامادەبوۋنى راند مىرحاج ئەحمەد ئەندامى حزىبى -ھىۋا- كوردى لەعىراق كۆبۈنەۋەيەكەيان لەباخچەي حاجى داۋد لەكەنارى شارى مەھاباد بەست و كۆمەلەي ژيانەۋەي كوردستانيان دامەزراند كە بە (ژ.ك) ناسراۋ رىكەۋتن لەسەر پەيپەرەۋىك بۆ كۆمەلەكەو سىياسەتلى كاركرەندى و سودەرىگرتن لەئەزمونەكانى حزىبى ھىۋا، ھەرۋەھا بەياننامەيەكەيان پىشكەشكرە كە لەشۋىنىكى تىرى ئەم كىتەبەدا خراۋەتەپوۋ. كۆمەلەي ژ. ك - دەستى بەچالاكىەكانى كىردو گۆڧارى -نىشتەمان- ى بەنەپتى دەركىرە. بۆ بلالوكردنەۋەي بىرۆكەكان و چەمكە نىشتەمانىيە كوردىەكان و بىرۆكە دىموكراسىيەكان و دروشمەكان و ھۆنراۋە نەتەۋەيىيە ھەماسىيەكان. كۆمەلەكە بەخىرايى فراۋان بوو چەندىن لىقى لى كرايەۋە و پەيۋەندىەكانى لەگەل كوردەكانى توركىياۋ عىراقدا پتەۋكرە و نوپىنەرىكى نارد بۆ عىراق كەئەۋىش بەرىز محمد ئەمىن شەرەڧى بوو دىدارىك سازكرا لەنىۋان نوپىنەرى دەستەيەكى كوردى نىشتەمانپەرەۋەر لەتوركىيا كەئەۋىش مەلا ۋەھاب و لەنىۋان نوپىنەرى كۆمەلەكەدا و پاشانىش سەركردەكانى لەمەھاباد و لەدۋاي ئەم دىدارانەشەۋە كۆبۈنەۋەيەك سازكرا لەسەر سنورى ئىرانى توركى عىراق لەسەر زەۋى كوردستانى دابەشكراۋ لەنىۋان ئەو

ولتانهدا که ناوئرا کۆبونهوهی - س ۲ سنور-^{۱۶۰} که له عێراقهوه شیخ عوبهیدوللا و له لایهێ کوردستانی تورکیاوه قازی مهلا وههاب و له ئێرانیشهوه کۆمهلهی ژ.ک بهریز قاسم قادری بهشداریان کردبوو که بپیار درا هاوکاری و یارمهتی له نێوان نیشتمانپهروهه کوردهکاندا ئالوگۆڕ بکۆت.

پاشان ژ. ک لقیکی خۆی له عێراق کردهوه مامۆستا ئیبراهیم نهحمههده سهۆکایهتی دهکرد پێشتر ههروهها مامۆستا ئیسماعیل شاوهیسی له گهڵ بهریز عوسمان دانشدا ناردبوو بۆ مههاباد بۆ پهیوهندیکردن به سهۆکردایهتی کۆمهلهکهوه و پتهوکردنی پهیوهندیهکان. ههروهک چۆن له کوردستانی تورکیاش لقیکی لی دروست بوو بهلام بههێز نهبوو.

جهنگی جیهانی دووهم تازه خهڕیک بوو بار و بارهگای دهناوهیهک کۆمهلهی ژ. ک بووه کۆمهلهیهکی بههێز که تۆپی رێکخستنهکانی ههموو ناوچهی موکریانی دهگرتوهو خاوهن قهلهمپهوهیهکی بههێز بوو له پیزهکانی گهلی کوردیداو ئاماژهکانی چۆپهست بوونهوه له بهرپاکردنی حوکمیکی نیشتمانی دیموکراتی کوردی له کوردستانی ئێرانداو بایهخدان به ئهدهب و زمان و روشنبیری کوردی و نهجامدانی چاکسازی کۆمهلهیهتیه دیاریکراوهکان.

له گهڵ ئهوهشدا که وا کۆمهلهکه جهماوهرهکهی و سهۆکردکانی له ژۆلهکانی جهماوهری کاسبکار بوو بهلام کهمی ئاگایی و هۆشیاریی نیشتمانی و روشنبیری زانستی دیاریوو پێیهوه. ئهوه کۆمهلهکه تیرۆریکی زانستی نهبوو یان تهبهنی نهکردبوو وه له مبارهیهوه نهزموندیده نهبوو.

^{۱۶۰} - بگهڕێهوه بۆ لاپهڕه ۳۶ له کتێبی کۆمار ۱۹۴۶- کوردی له چاپه ئینگلیزیهکهی که دانهرهکهی دبلۆماسی ئهمریکی بهریز ولیهم ئایگلتنی کۆپه.

ئەندامىتى شەھىد قازى محەممەد

شەھىد قازى محەممەدى كوپى قازى ئەلى كوپى قازى قاسم ئەبەھىزىن
 كەسايەتەكانى مەھاباد بوو لە كۆمەلەى (ژ. ك) دا لەسەرەتايەو بەلام كەسايەتەكەى
 بەريز بوو لەسەر ئاستى گشتیدا، پەيوەندىكى توندو پتەو بە بەرپرە
 سۆفیه تەكانەو دەببەستەو ئەوانەى لەمدا كەسايەتەكەى رۆشنېريان دەببىنەو كە
 زمانى روسى و فارسى و ئازەربايجانى و عەرەبى دەزانى - وە خاۋن قەلەسپەويەكى
 مىللى و لەھەلگىرانى بېرى ديموكراسى بوو - ھەروەھا خاۋن قەلەمپەويەكى مىللى بوو
 پېشېنېيان دەكرد لىي بېتتە تەوھرى بزوئەوھى كوردى تازە گەشەسەندو لەو كاتەدا
 لەموكرىيان و لەژىر كارىگەرى ئارەزووى ئەوھى كۆمەكى كردارى لىيەكېتى سۆفیه
 بەدەستبخرىت كۆمەلەكە لەخوالىخوشبوو قازى محەممەد نزيك بۆوھو وويستى بەدەستى
 بېتتە سەرەپاى ناپەزايى دەستەيەكى ھۆشيار لەسەر كىدايەتى ژ. ك كە دەرگىيان بەوھ
 كردبوو قازى بەھۆى ئەو دەسلەت و قەلەمپەويەو كە ھەيەتى زال دەبېت بەسەر
 كۆمەلەكەو بەسەر سەر كىدايەتە مىللىيەكەيدا كە پىگەو مال و ناوھەندى كۆمەلەيەتى
 بەرزيان نەبوو بەلكو دەستەيەكى نىشتمانى بوون ھەلقولوى ناو جەماوھرى مىللى بوون
 دواى وتويز كىردنېكى بەرايى لەگەل قازى محەممەد لەرۆژىك لەرۆژەكانى ئۆكتۆبەرى
 ۱۹۴۴ دا بانگھەشت كرا بۆ مالى بەريز ئەحمەد ئىلاھى لەشارى مەھاباد لەو كۆمەلەك
 لەئەندامانى ديارى ژ. ك چاۋەپوانى ھاتن و سويندخواردنى قازيان دەكرد بەسويندى -
 كۆمەلەى ژ. ك ئەوھش لەھەمان رۆژدا ئەنجام دراو قازى محەممەد بوو ئەندامىك لە
 كۆمەلەكەدا لەو رۆژەوھو ھىندەى نەبرد زال بوو بەسەر دەزگا جۆراوجۆرەكانى
 كۆمەلەكەداو بى ئەوھى ئەندامىكى سەر كىدايەتى بېت تىيدا بوو بەرپرەسى زال و
 دەسلەتدار بەسەر ھەموو شتەك لەكۆمەلەكەدا و نازناوى قازى محەممەدش - بىنايى -
 بوو لەكۆمەلەى ژ. ك دا.

حزبی دیموکراتی کوردستان

نۆڤه مبه‌ر ١٩٤٥

له‌سالی ١٩٤٥ ز دای کۆتایه‌اتی جه‌نگ له‌دژی فاشیزم به‌سه‌رکه‌وتنی به‌ره‌ی دیموکراسی و مه‌زن بوونی قه‌له‌مه‌ره‌وی ژ. ک و دای شه‌وی حزبی توده‌ی ئیرانی له‌ناوچه‌ی ئازربایجان ده‌ستیکرد به‌گۆپینی - فرقه‌ی دیموکراتی - ئازهربایجان - بۆ حزبی دیموکراتی ئازهربایجانی - شه‌هید قازی محمەد ته‌به‌نی بېرۆکه‌ی گۆپینی ژ. ک کرد بۆ حزبی دیموکراتی کوردستان و دای ریکه‌وتن له‌سه‌ر شه‌وه‌ له‌گه‌ل سه‌رکردایه‌تی ژ. ک و هه‌ندیک که‌سایه‌تی کوردی ده‌سه‌لاتدارو سه‌ربه‌خۆ له‌ ژ. ک کۆبونه‌وه‌یه‌ک له‌مالی دامه‌زراوه‌ی رۆشنییری سۆڤیه‌تی له‌مه‌هاباد به‌سترا تیییدا باس له‌ پتویستی ته‌به‌نی کردنی دیموکراسیه‌ت کرا له‌بزوتنه‌وه‌ی رزگاریخوای کوردیداو گۆپینی کۆمه‌له‌ی ژ. ک بۆ -حزبی دیموکراتی کوردستان- بۆ شه‌وی بتوانیت ئه‌رکه‌ نیشتمانیه‌کان پابه‌په‌پنیت که‌ بزوتنه‌وه‌ی رزگاریخوای کوردی روویه‌پووی ده‌بیته‌وه‌ شه‌وه‌ش له‌ مانگی نۆڤه‌مبه‌ری ١٩٤٥ دا بوو کۆبونه‌وه‌که‌ ره‌زانه‌ندی ده‌ریپی له‌سه‌ر پێشنیاره‌کانی قازی محمەد. ناماده‌بووه‌کانیش له‌سه‌رکرده‌کانی ژ. ک و هه‌ندیک له‌که‌سایه‌تیه‌ عه‌شاریه‌ره‌ قه‌له‌مه‌ره‌وکان بوون و دای ماوه‌یه‌ک په‌یپه‌وی حزبی دیموکراتی کوردستان پاگه‌یه‌نرا. که‌ پێشتر باسی کراو لیژنه‌ی مه‌رکه‌زی هه‌لبژێراو له‌سه‌رویه‌وه‌ قازی محمەد که‌ بووه‌ سه‌رۆکی حزب و سه‌رکرده‌ی و ئاراسته‌که‌ری سیاسه‌ته‌کانی و ده‌سه‌لاتداری یه‌که‌م تیییدا.

راگه یاندنی کۆماری کوردستانی دیموکراتی

خاوهن حوکمی زاتی

۲۲ کانونی دووم ۱۹۴۶

دوای دامه‌زاندنی حزبی دیموکراتی کوردستان و راگه‌یاندنی دروستبوونی نازه‌ریایجانی دیموکراتی خاوهن حوکمی زاتی^{۱۱} نیشتمانپه‌روهه کورده‌کان چالاک بوون به‌سه‌رکردایه‌تی حزبی دیموکراتی کوردستان و به‌سه‌رۆکایه‌تی قازی محمه‌د بۆ راگه‌یاندنی کۆماری کوردستانی خاوهن حوکمی زاتی. دوای خۆسازکردن و ئاماده‌کاریی کۆبونه‌وه‌یه‌کی میلیلی گه‌وره له ۲۲ کانونی دوومه‌ی سالی ۱۹۴۶ دا له‌شاری مه‌هاباد به‌سترا له‌گۆره‌پانی چوارچرا- که سه‌کۆیه‌کی ته‌خته دانراو رازینرایه‌وه به‌ئالای کوردی و نیشتمانی و دروشمی نه‌ته‌وايه‌تی و شاره‌که به‌رگی جه‌ژنی گه‌وره‌ی پۆشی. قازی محمه‌د له‌سه‌ر سه‌کۆکه وه‌ستا بۆ ئه‌وه‌ی به‌پشتبه‌ستن به‌ مافی گه‌لان بۆ دیاریکردنی مافی چاره‌نوس پێکهاتنی کۆماری کوردستانی دیموکراتی رابگه‌ینیت له‌چوارچێوه‌ی قه‌واره‌ی گشتی ئێرانیدا.

به‌ریز ولیهم ئایگلتنی کوپ ده‌لێت^{۱۲}:

“قازی به‌میواشی چووه سه‌ر سه‌کۆکه جه‌ختیکرده‌وه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی کورد گه‌لێکی جیایه و له‌سه‌ر زه‌وی نیشتمانکه‌ی ده‌ژی و مافی چاره‌ی خۆنوسینی هه‌یه وه‌ک هه‌موو نه‌ته‌وه‌کانی تر. کورده‌کان پاپه‌پین و بوونه خاوهن دۆستێکی به‌هێز له‌م ساته‌دا کۆماری کوردستانی زاتی دامه‌زرا.

^{۱۱} - کۆماری ئازریایجان له ۱۱ کانونی یه‌که‌م ۱۹۴۵ له‌شاری ته‌بریژ راگه‌یاندرا که‌بووه پایته‌خته‌کی.

^{۱۲} - لاپه‌ره ۶۲- کتێبی ولیهم ئایگلتنی کوپ- کۆماری ۱۹۴۶ ی کوردی- چاپه ئینگلیزیه‌که.

دانانی و وزارتەکان

دوای ھەڵبژاردنی قازى محەمەد بەسەرۆک کۆمار و توێژەکانى دەستپێکرد بۆ دروستکردنى حکومەت و لەبەرايیەکانى شوباتى ۱۹۴۶دا کۆبونەوێەکی لەگەڵ ھەندیک لە ئەندامانى لیژنەى ناوەندى حزب و ھەندیک لە کەسایەتییەکان سازکرد بۆ ئەوێ بابەتى پێکھێنانى وەزارەتەکان باس بکات لە ۱۱ شوباتى ۱۹۴۶دا پێکھاتەى وەزارى راگەیەنرا کە بەمشێوەیە بوو:-

- حاجى بابە شىخ - سەرۆكى ئەنجومەنى وەزيران.

- محمد حسين سەيفى قازى - جێگرى سەرۆک وەزيران و وەزیرى بەرگرى.

- مەناف کەرىمى - جێگرى سەرۆک وەزيران و وەزیرى مەعاريف.

- عەبدولپەرھمان ئىليخانى زادە - وەزیرى دەرەو.

- ئىسماعيل ئاغا ئىليخانى زادە - وەزیرى گەياندن.

- ئەحمەد ئىلامى - وەزیرى ئابورى.

- خەلیل خەسرەوى - وەزیرى کار.

- کەرىم ئەحمەديان - وەزیرى بروسکەو تەلەگراف و تەلەفونەکان.

- محەمەد ئەمین مەعینى - وەزیرى ناوڤ.

- مەلا حسين مەجدى - وەزیرى داد.

- مەحمود وەلى زادە - وەزیرى کشتوکال.

لەپێکھاتەى حکومەتەکەو دەرەكەوێت کۆمارى کوردستان کۆمارێک نەبوو خاوەن ھۆكمى زاتى بێت بەلکو لەواقیعدا جۆرێک بوو لە کۆمارە فیدرالیەکان ئەگەرچى ئەو قەبۆلکرا کەوا شاھنشاه شای ھەموو ئێران بێت لەناویشیدا ھەردوو کۆمارى ئازربايجان و کوردستان و دراوى ئێرانى دراوى فەرمى بێت. ھەردوو کۆمارى ئازربايجان و کوردستان رايانگەيان کە ئامادەن بچنە ناو دانوستانەکانو لەگەڵ حکومەتى تاراندا بۆ ھەماھەنگى و دروستکردنى پەيوەندیەکان لەگەڵیدا. ھەرواش بوو وەفدىک بەسەرۆکايەتى قازى محەمەد و وەفدىکیش لە ئازربايجانەو چوون بۆ تاران و گەيشتنە دانپێدانانێکى بنەمايى

به مافه کانی کوردستان و ئازربايجاندا له چوارچيويه يه کيښتې ئيرانيډا که دواتر حکومتی ئيراني له ريکه وتنه که کشايه وه.

ريکه وتنامه له گهل ئازربايجاندا.

هر دوو حکومتی ئازربايجان و کوماری کوردستانی ديموکراتی ريکه وتنيکیان گرندا بۆ گورپينه وهی يارمه تيه کان و به رگري هاوبهش له ۲۳ نه پريلي ۱۹۴۶ دا له مادهی ۴ ريکه وتنامه که دا هاوپه يمانی سه ريزی له نيوان هردوو حکومت که دا جه ختی ليکراوه ته وه هه روه ها پتيويستی ئالوگورپی يارمه تيه کان له نيوانياندا هه روه که نه وهی له مادهی سيی ريکه وتنه که دا هاتوو بۆ دروستکردنی ليژنه يه کی هاوبهش و مادهی پينجيشدا هاتوو که ده بيت دانوستانه کان له گهل تارانداهه پره زامه ندي هردوو حکومت بيت هه روه که چۆن له هردوو مادهی ۲ و ۶ دا باس له وه ده کات ده بيت که مينه ی کوردی له ئازربايجان و که مينه ی ئازهری له کوردستان به هه رمه ندين له مافه کارگيری و روشنبيريه کانيان، هه روه ها مادهی حه وتم له ريکه وتنه کهش نه وهی کردۆته نه رک که سزای هه رکه سيک بدریت بيه وييت که يه کيښتې ميژوي نيوان هردوو گه لی کوردی و ئازهری تيکيدات يان لاوازی بکات.

نه وه فده کوردیهش که هه ستان به دانوستانه که پيکهاتبوون له به ريژان قازی محمه د، محمه د حسين سيف، سه يد عه بدوللا گه يلانی، عومه رخانه شکاک، ره شيد به گی هه رکی، زيرو به کی هه رکی، قازی محمه د خزی، قازی شتو- به لام وه فدی ئازربايجانی پيکهاتبوون له جه عفر پيشه وهی، حاجی ميرزا عه لی شايسته ری، صادق بادکان، سه لام الله جاويد، محمه د بيريا.

ده سکه وتی تر

کوماری کوردستان کومه ليک ده سکه وتی ناوخوی گرنگی به ده ست خست نه ويش به سه پاندي ئيداره يه کی کوردی له هه موو ناوچه کانی ولات و پاريزگاری له نارامی و سستم کردو قوتابخانه ی له شاره کان و گونده کانداهه زمانی کوردی کرده وه و

دەزگایەکی بلاوکراوەی دامەزاند و گۆفاری -کوردستان-ی دەرکرد بەزمانی کوردی بۆ
نەوی ببێتە زمانحالی حکومەت و حزب. ھەرۆھا گۆفاری تر بەزمانی کوردی دەرچوون
و شاندىكى رۆشنییری نیررا بۆ یەکییتی سۆفیەت کە پیکهاتیوو لەنزیكەى پەنجا قوتابی و
ھەرۆھا بە دەیان قوتابی نارد بۆ زانکۆی تەبریژ.

ھەرۆھا یەکییتی ژنانی دیموکراتی کوردستان و یەکییتی جوانانی دیموکراتی کوردستان
دامەزاند - ئەم دوو رێکخراوە دەستیان کرد بە کارو چالاکیە نیشتمانی و
پەرۆردەییەکانیان.. حکومەت بە دانایی گرتەکانی خۆراك و ھەناردە و ھاوردەى
چارەسەرکرد. ھەرۆھا توتنى فرۆشت بە یەکییتی سۆفیەت و خۆراك و کەرەستەى
پزىشكى پتوویستى خستە بازارەو و ھەندىك بنکەى تەندروستى لە شارۆچکەکانى
کوردستاندا کردەو.

كهوتنى كۆمارى كوردستان

۱۵ كانونى يەكەم ۱۹۴۶

هيزه چەكداره كانى كۆمارى كوردستانى ديموكراتى پىنكھاتبون له خۆبه خشه عه شايهره كان، ههروهك چۆن كۆماره كه دهستىكرد به دامه زراندى يەكهى نيزامى له ناوچهى مه هاباد، كه شه هيدى موقه ده م له سوپاي شۆرشگيرى كوردستانيدا مسته فا خۆشناو فرماندهى ناوچهى مه هابادو فەجى مه شقگردن بوو تىيدا.

به لام هيزه عه شايهره كان ئەوا هه ميشه يى نه بوون واته له كاتى داواكردن و پىويستيدا ناماده ده بوون و ده چوون بۆ به ره كان و له ژىر سهرگردايه تى ئاغاو سهرۆك هۆزه كاندا بوون كه زۆربه يان پارابوون و هه ندىكىشان له كاتى وويستندا خيانه تيان كردو، يەكه عه شاربه كان به شادريان نه كرد له جهنگه گرنه كاندا بۆ بهرگريگردن له كۆماره كه به لكو به پىچه وانوه كاتىك كه وا هيزه چەكداره كانى ئىران دهستيان به جوله كرد به رهو كوردستان و ئازربايجان دواى كشانه وهى هيزه كانى يەكيتى سۆقيه ت له به هارو هاويىنى ۱۹۴۶دا زۆرىك له سهرۆك هۆزه كان دهستيان كرد به پيوه ندىگردنى نهينى له گه ل سهرگردنه كانى سوپاي ئىرانيداو پشتى مه نجه لىان به سهر كۆمارى كوردستانى ديموكراتيدا قلىگردوه.

هه رواش بوو كاتىك هيزه كانى ئىرانى گه يشتنه كوردستان سهرۆك هۆزه كان پيوه ندىان پيوه گردن و جهختيان له خيانه تى ميژويى خويان كرده وه له به رامبه ر بزوئنه وهى رزگاربخوازي گه لى كورديدا.

له كانونى يەكەم ۱۹۴۶دا هيزه كانى ئىرانى دهستيان به هيرشكرد بۆ سهر كوردستان و ئازربايجان.

به وشيوه يه هيزه كانى ئىران له ۱۱ كانونى يەكەم ۱۹۴۶دا چوونه ناو ته بریزه وه پايته ختى ئازربايجان دواى هه له اتنى سهرگردنه كانى بى بهرگريگردن.

قازى محمەد ره تىكردوه وه پنا به رتته بهر يەكيتى سۆقيه ت وهك جه عفر پيشه وهرى و هه ندىك له پشتيوانه كانى ئەوانه ي كه په نايان بۆ يەكيتى سۆقيه ت بردو پى باشتربوو خوى بدات به دهست تارانه وه دواى ئەوهى به به لئنه كانيان فيلى ليكرا به وهى كه لئى

دهبوون. بپروا وابوو كه پټويسته له گهل دانيشټواني شاري مه هابادا بمينټه وه بڼ
نه وه ي به شداري ناخوشيه كانيان بكات هه روهك چوڼ له خوشيه كاندا له گهلاندا
به شداربوو.

هيزه كانى ئيراني بڼ هيچ به رگريه ك كه شاياني باسكردن بيت گه يشتنه شاري مه هاباد
نه وه ش له ١٥ كانوني يه كه مى سالى ١٩٤٦ دا بوو به وه ش كوڼمارى كوردستاني
ديموكراتى روخا.

حكومه تى ئيراني پايه كانى كوڼماره كه و سه ركرده كانيان ده ستگير كرد دواى دوو روځ
له هاتنيه ناو شاره كه وه و ناردنى بڼ به نكردن. ژماره يه كى كه له سه ركرده كانى حزب
هه له اتن بڼ عيراق و خويان رزگار كرد دواى نه وه ي ملكه چى و خوږه ده سته وه دانيان
ره تكرده وه.

كاتيكيش قازى به ند نه كرا هه نديك پټيان وابوو حكومه تى ئيراني موڼاره سه ي
سياسه تيكى دانايانه ده كات به لام هينده ي نه برد قازى محمه دى ده ستگير كردو دواى
دادگاييه كى پواله تى له به رده م دادگايه كى سه ربازي دا حوكمى له سيداره دانى به سه ردا
سه پټنرا. هه روه ها سزاي له سيداره دان به سه ر سه يف قازى وه زيرى به رگريى هه در
قازى نوينه رى مه اباد له په رله مانى ئيراني سه پټنرا كه وا به ريژ- ئايگلتن-
به پشتيوانيكردنى به رده وامى له نوينه ره كانى حزيى توده له په رله مان و به رگريكردن
لټيان تومه تبارى ده كات.

له سیداره دانی قازی محمەد و براکانی

سزای له سیداره دان به سەر شهید قازی محمەد و هاو له کانیدا سه پینرا له بهر به یانی
 رۆژی ۳۱ مارتی ۱۹۴۷ له گۆرپه پانی چوارچرا- له ناوچه رگی مه هاباد هه مان نه و
 گۆرپه پانه بوو که تێیدا قازی محمەد حکومهتی کوردستانی دیموکراتی راگه یاند له ۲۲
 کانونی دوهم ۱۹۴۶ دا قازی پاله وانانه چوو بهردهم پهتی سیداره و په ته که ی گرت
 به ده سته وه و به پووی جه لاده کاند هاواریکردو ووتی: - ئیوه به له سیداره دانی من ته نها
 یه ک قازی محمەد ده کوژن به هیوای نه وه ی به سەر گه لی کورددا زال بن نه خیر ئیوه
 به هه له دا چوون هه موو نیشتمانپه روه ریکی کوردی قازی محمەد یکه له تیکۆشاندا.
 نیشتمانپه روه ره کان هه لده ستن به نه نجامگه یاندنی ئهرکی خه بات و بهرده وامی پیدانی
 هه تا سه رکه وتن.. به دلتیایشه وه نه وان ره حم به جه لاده کانی گه لی کوردی نا که ن..
 شهید محمد حسین خان سه یف کاتی که چوو بهردهم پهتی سیداره ووتی: - شانازی
 به شهید بوونه وه ده که م له پیناو نیشتماندا بژی کوردستان- نه مه و دواتریش ده یان
 نیشتمانپه روه ری کورد له سیداره دران له ناویاندا هه ندیک له به گزاده نیشتمانپه روه ره کان و
 هه ندیک له نه فسه ره کانی کۆماری کوردستان.

له وانه ش که له سیداره دران له ۷- نیسان- ۱۹۴۷ له مه هاباد نه م شهیدانه بوون:

۱- سه رۆک حه مید مازوچی

۲- سه رۆک ره سول نه غه ده

۳- مولازم عه بدوللا رۆشنفکر

۴- مولازم محمد ناظمی.

له بۆکانیش هه ر یه که له:

۱- عه قید عه لی شێرزادی

۲- عه قید نه مین که سه نه زانی

۳- نه حمەد خان فاروقی له گه ل دوو برا که یدا له سه رۆکه کانی فه یزوللا به گی

۴- محمد به گ شێرزادی

۵- نه حمەد خان کلته کی

۶- محمودخان تورکمان کهنی

۷- محمد خان بابا خان بهگ

۸- ئاغا صدیق یاز بلاخی

۹- عەلى ئاغا تموتە

۱۰- رەسول ئاغا میرەدى لەسێدارەدران.

هۆکاره‌کانی سەر نه‌که‌وتنی شۆرشی کورد له‌به‌دهیانی ئاما نه‌جه‌کانی

نیشتماندا

سەر نه‌که‌وتنی شۆرشی نیشتمانی کوردی له‌به‌دهیانی ئەرکه‌کانیدا سەر په‌ پای پالەوانیه‌تیه‌کان و قوربانیی و ئازایه‌تیه‌کان، بۆ ئەم سەر نه‌که‌وتنه‌ له‌به‌دهیانی ئاما نه‌جه‌ رزگاریخوازی و دیموکراتیه‌کانی گه‌لی کوردیدا چه‌ندین هۆکار هه‌یه‌ له‌وانه‌ش ئه‌وه‌یه‌ داگیرکهران و به‌تایبه‌تی ئینگلیز چه‌ندین سه‌ده‌یه‌ کاریان کردوه‌ له‌دژی بزوتنه‌وه‌ی رزگاریخوازی کورد هه‌روه‌ک چۆن به‌رژه‌وه‌ندیه‌کانی ولاتی گه‌وره‌ له‌روسیای قه‌یسهریه‌وه‌ بۆ ئینگلتەرا و ویستویانه‌ دۆزمنایه‌تی بزوتنه‌وه‌ی رزگاریخوازی کوردی بکه‌ن و رینگه‌ نه‌ده‌ن کوردستان رزگاریی هه‌روه‌ک چۆن ره‌وشه‌کان و بارودۆخه‌ نێوده‌وله‌تیه‌کان چه‌ندین جار دژو پیچه‌وانه‌ بوونه‌ته‌وه‌ له‌گه‌ڵ بزوتنه‌وه‌ی شۆرشیگێری رزگاریخوازی له‌کوردستان.

دوای جه‌نگی جیهانی یه‌که‌م داگیرکەری به‌ریانی بووه‌ دۆزمنی سەر سه‌ختی بزوتنه‌وه‌ی رزگاریخوازی کوردی و ئاسته‌نگی یه‌که‌م له‌به‌رده‌م رزگاریبوونی کوردستاندا. داگیرکەری به‌ریانی سوپا پچه‌که‌کی به‌چه‌کی قورس و فرۆکه‌ و تانک و تۆپه‌ قورسه‌کان بۆ ماوه‌ی نزیکه‌ی چل سال که‌ له‌عێراقدا بوو له‌دژی شۆرش و بزوتنه‌وه‌ی رزگاریخوازی کوردی به‌کارهێنا.

ئهمه‌و سەر په‌ پای دژایه‌تیکردنی داگیرکەران گه‌لی کوردی له‌ کۆنگره‌ نێوده‌وله‌تیه‌کان و کۆمه‌له‌ی گه‌لان و نه‌ته‌وه‌ یه‌کگرتوه‌کان، به‌لام بیجگه‌ له‌مه‌ هۆکاری تریش هه‌بوون به‌یوه‌ندیان هه‌یه‌ به‌ بزوتنه‌وه‌ی رزگاریخوازی گه‌لی کورد خۆیه‌وه‌و به‌ره‌وش و

بارودوخه كانى گەلى كوردەو بەكوردستانەو، كۆمەلىك ھۆكار ھەبوون كارى دوژمنانى ئاسان دەكرد لەتواندەو و لەناوېردنى بزوتنەو ەى رزگاريوخاى گەلى كوردېدا. ئەم ھۆكارانەش زۆرىن و ھەندىكان گىرنگن و ھەندىكىشىان لاوھەكىن لېرەدا باسى لەھەندىكان دەكەين ۱- شۆپش زۆرجار ھەلگىرساوھ لەكاتىكدا لەلایەن دوژمنانەو سەپاوە، لەئەنجامى ھېرشى چەكدارى بۆ سەرى يان بۆ سەر مافە سروشتيەكانى واتە شۆپشى كوردى ھەلدەگىرسا بى ئەو ەى ھەموو پىداويستىەكانى پىبگەن و مەرچە پىويستەكانى بۆ سەر كەوتنى فەراھەم بېن ھەروەھا بەبى ئەو ەى زەمىنەسازى تەواوى بۆ بكرىت.

كانىكىش شۆپش لەلایەكى كوردستانەو ھەلدەگىرسا ئەوا ناوچەكانى ترى كوردستان نەدەھاتن بەدەمىەو ەو كۆمەكى بگەن بەلكو زۆرىەى جار ھەر يارمەتیشى نەدەدا ئەمەش كارى ئەو ەى بۆ دوژمنەكان ئاسان دەكرد بتوانن ھەموو ھەولەكان و تواناكانيان لەسەر ئەو شوینە چىپگەنەو ەو بالادەست بن و شۆپش لەتاكە يەك شویندا قەتیس بىت، كانىكىش شۆپش لەشوینىك دادەمركاىەو ە لەشوینىكى ترەو ە سەرىھەلدەداىەو .

ئەمەش ئەو ە ناگەيەنیت بزوتنەو ەى رزگاريوخاى كوردى يەكگرتوو نەبوون و لەژىر يەك سەركرداىەتيدا نەبوو ەلكو بەش بەش و پارچە پارچە بوو ە سەر خۆيدا ئەمەش - بە تەنىشت سەرھەلدانىەو ە لەچەند ناوچەيەكى جياوازا- چەندىن ھەلى بۆ سەر كەوتن لەكيس داو ە.

كورتبۆنەو ەى بزوتنەو ەى شۆپشگىرپى تا جەنگى جىھانى دوو ەم بەتايىەتى سەركردەكانى پىكھاتبوون لە تاقمە ە شايەرىەكان و بالاكانى كۆمەلگەى كوردستانى و جوتيارەكان بەشداريان لەشۆپشدا دەكرد بى بوونى ھۆشيارى و بى بەستەو ەى بەرژەو ەندىيە جوتيارىەكانيان بەمەسەلەكەو ە يان تىبگەيەنرىن لەو بارەيەو ە بى ئەو ەى شۆپش ھەلگىرى ئەو دروشمگەلانە بىت كەوا گوزارشت لەبەرژەو ەندىيە ئابورى و كۆمەلایەتەكانيان بكات و پاشانىش بزوتنەو ەكە ئامانجەكانى خۆى كورتكردەو ە لەلایەنى سياسى گشتى رووتداو نەبوونى پەپرەو ەك بۆ چاكسازى كۆمەلایەتى و گوزارشتكردن لەھىواكانى جەماو ەر و داخواىيە ژيانەكانى تر.

نەبوونی حزییکی پیشرەوی بەئەزمون خاوەن سەرکردایەتییەکی شۆرشگێڕی دانائو قال
 بووی ھۆشیار کە ھیزە جەماوەرییە میلییەکان لەگەڵ ھیزەکانی گەل و دەستە
 نیشتمانیەکاندا یەک بخت و پێشەواوەتی بکات لەشۆرش دژی داگیرکەر و زەوتکاران
 ئەمەش لە گەرنترین ھۆکارەکانی سەرئەگەوتنی شۆرش بوون لەبەدیھاتنی ئەرکەکانی و
 ئامانجەکانیدا، ھەرۆھا نەزانی دیاریکردنی ھیزە سەرەکیە ھاوپیەمانەکان و پاشانیش
 پشت نەبەستن بە جوتیاران و کۆتکاران و زەحمەتکێشان و ھاوپیەمانەکانیان
 لەبۆژاویەتی بچووک و نیشتمانیی لەخەباتی شۆرشگێڕی و نەبوونی رێکخستنیان
 لەتیکۆشاندا.

دەرکەوتنی تاقمە دەرەبەگیەکان یان مولکدارەکان یان ئاینیە خیانیە تکارەکان کە
 ھاوکاری دوژمنیان دەکردو پروپاگەندەیان بۆ دەکرد بە سود وەرگرتن لە ھەستی ئاینی
 بەشیوەیەکی ناپاست و بوون بە بەرەییەکی تر جگە لەبەرەیی دوژمن بۆ دوژمنایەتیکردنی
 شۆرش نیشتمانی کوردی.

نا ھاوتایی ئاستی ھیزەکان، چ لەپووی ژمارەو چ لەرووی کەرەستەو تفاق
 سەربازیو، لەنتوان شۆرشگێڕە کوردەکان داگیرکەرەکان و ئەوانی تر لە زەوتکارانی
 کوردستان. وە کەمی چەک و کەرەستە سەربازی لای شۆرشگێڕەکان و سەرەتایی
 بوون و سادەیی ئەگەر ھەبوویت لەکاتیگدا سوپاگانی دوژمن بەدە قات لەپیش
 ئەمانەو بوون باشترین و نوێترین چەکی قورس و لەناوہریان پێ بوو ھەرۆھا لەرووی
 ژمارەشیانەو زۆرتربوون لەژمارە ھیزە کوردیەکان جگە لەجیاوازی ئاستی سەربازیان
 و شارەزایی ھونەرەکانی جەنگی لەنتوانیاندا.

مانەوہی سستمی دەرەبەگیەتی و دواکەوتنی کوردستان لەرووہەکانی ئابوری و
 پیشەسازی و، کشتوکالی و تەکنیکی و کۆمەلایەتی و سیاسی و رۆشنییریەو ئەمەش
 وایکرد یەکخستنی ھیزەکان و رێکخستنیان ئەرکێکی قورس بێت و نەتوانیت چەک و
 پارەیان پێ بدریت و ئەمەش کارئاسانی بۆ دوژمنەکان کرد پیلانەکانیان پیادە بکەن و
 پلانی -جیاوازی و ناکوکی بخەرەو زال و بالا دەست دەبیت- بەکار بێنن و ھەرۆھا
 دروستکردنی ململانێکان و پەرتکردنی پیزەکانیش.

لاوازی هیژە نوێیە که لە کۆمەڵگەدا لەرووی چەندی و چۆنیەتیەوه - کرێکاران و
رۆشنبیران و بورجوازیەتی نیشتمانی و چینی نوێی کرێکار (پرۆلیتاریا).
یەك نەخستنی پارچەکانی بزوتنەوهی شۆرشیگێڕی نیشتمانی کوردی کاتێک که وا
دوژمنەکان هیژەکانیان و کۆششە سەربازی و سیاسیه‌کانیان یەكخست بۆ
دژایەتیکردنی.

بێبەش بوونی بزوتنەوهی نیشتمانی شۆرشیگێڕی کوردی لەپشتیوانی دەرەکی و
سەپاندنی تەوقێک لە دەوری لەلایەن داگیرکەرەکان و دوژمنانەوه.
فریوخواردنی کوردەکان بەعوسمانیەکان بەکاریگەری پرۆپاگەندەکان و جادویی ئایینی
و بە بەلێنەکانی هاوپەیمانان - داگیرکەرانی خۆڕشاوا - لەدوای جەنگی جیهانی
یەكەمەوه، هەروەها فریوخواردنیان لەلایەن کەمالیەکانەوه و خۆڕشاواوه لەسەرەتادا.
هەروەها دەرک نەکردنی سەرکردەکانیان بەحەقیقەتی هەلۆیستی ئەو دوژمنانە و
جەوهەری پیلانە دۆزەخیەکانیان لەدژی گەلی کورد.

رادەستکردنی سەرکردایەتی، سەرکردایەتی بزوتنەوهی نیشتمانی کوردی لەبوارەکانی
خەباتی هاوبەشدا، بە هیژە بیانیەکان که خاوەن سروشتێکی ئیستیغلالی چینیەتی بوو،
بێ دانانی هیچ کۆت و مەرجێک وەك ئەوهی لەگەڵ کەمالیەکاندا روویدا، رێک نەخستنی
هیژە کوردیەکان لەژێر دروشمەکانیدا بەسەرکردایەتی پێشپەرەوه تایبەتەکی بۆ چوونە
ناو بەرەیه‌کی یەكگرتوو لەگەڵ هیژەکانی گەلە هاوسێکاندا نەك تێکەڵبوونی و
تێپەڵکێش بوون لەگەڵیدا. ئەمەش بەهۆی جیاکردنەوهی ووردەوه لەنێوان دۆستان و
دوژمناندا دروست بوو، لەنێوان چینه‌ کۆمەڵایەتیە ئیستیغلالیە دوژمنەکان و چین
زەحمەتکێشە هاوپەیمانەکاندا. جیاکردنەوهی وورد لەنێوان دۆستان و دوژمناندا لەسەر
ئاستی نیشتمانی و نێودەولەتی لەگرتنەپیداویستەکانی سەرکەوتن بوون بۆ
بزوتنەوهی شۆرشیگێڕی.

بهشی چوارهم

جزبی دیموکراتی کوردستان پیشڕهوی خهباتی گهلی کورد

- کورتەیهك له باره‌ی حزبه‌وه
- ده‌سکه‌وته‌کانی پارتی له‌فیلدی تیکۆشانى نیشتمانیدا
- پارتی و شۆرش و کۆماری ١٤ ته‌مموز
- پارتی و حوکمی عه‌بدولکه‌ریم قاسم
- پارتی و دیموکراتیه‌ت
- پارتی دژی جیا‌به‌وونه‌وه‌ تهنه‌ ئه‌گێشیه
- پارتی و بزوتنه‌وه‌ی رزگاریخوازی عه‌ره‌بی
- پارتی و یه‌کیتی عێراقیی.

كورتەيەك لەبارەى حزبەو

لەناو پەرەسەندەكان و ئەو گۆرانكارىانەدا كە بەسەر بزوئەوئەى رزگاربخوئەى كوردیدا هاتن لەكوردستان ئەم بزوئەوئەىيان كرده بزوئەوئەىەكى مىللىى شۆپشگىتپى ديموكراتى خاوەن ناوەپۆكىكى پيشكەوتنخوئەى پىكهاەو بنكە جەماوەرئەى، لەئەنجامى كارلىكشى لەگەل بېرۆكە ديموكراتىەكان و پيشكەوتنخوئەىكان و پىئوون بونىەوئەى لئىى حزبى ديموكراتى كوردستان وەك وەلامدانەوئەىەكى لۆژىكى بوو بۆ پىئوئىستىەكانى پەرەسەندنى كۆمەلەئەى و داخوئەىكانى تەياركردن و رىكخستەن و سەرکرداەىتەكردنى هئزەكانى جەماوەرئەى شۆپشگىتپى ديموكراتى؟

ئوئەى جەنگى جىهەانى دووئەم بزوئەوئەى ديموكراتى مەزن بوو بېرۆكە پيشكەوتنخوئەىكان لەناو رىزەكانى گەلى كوردیدا بىلابونەوئەى حزبە كوردىيە كۆنەكان بئى ماىەبوون، هەرئەوئەى حزبە نەتەوئەىيە بورجوزاىەكان و سەرکردەكانى سازش ئاشكراىوون ئىدى بوونى حزبىكى كوردستانى لەجۆرىكى ئوئەى كە بگونجىت لەگەل رادەو پلەى پەرەسەندنى بزوئەوئەى رزگاربخوئەى ديموكراتى گەلى كوردى و پيشكەوتنىداو بئوئەىت بە ئەرکە پيشەرەوئەىكانى هەستىت تىيدا. دامەزاندنى حزبى ديموكراتى كوردستان لەسەر هەمان رىتم و جۆرى حزبى ديموكراتى كوردستان بوو لەئىزان بەو چۆنىەتىەى كەلەشوئەىنكى تردا باسى كرا.

پاستە بزوئەوئەى رزگاربخوئەى كوردى هەر لەدەىەى يەكەمى سەدەى بىستەمەوئەى لە حزبەكان و كۆمەلە كوردىەكانەوئەى گەلالە بوو بوو وە حزبەكان و كۆمەلە سىياسىەكان لە بزوئەوئەى رزگاربخوئەى كوردیدا ئوئەى نىن، بەلام حزبى ديموكراتى كوردستان لەسەر شىئوئەى شىئوئەى حزبە كۆنەكان و ئەو كۆمەلە نەبوو كە پيشتر هەبوون لەرووى پىكهاەو ئامانجەكان و سەرکرداەىتەوئەى. ئەو بەحوكمى هەلقولائىەوئەى لەپەرەسەندنى بزوئەوئەى رزگاربخوئەى گەلى كوردى و گۆرپانى بۆ بزوئەوئەىەكى جەماوەرئەى مىللى و بەحوكمى ئەوئەى دروستبوئەىە لەخۆراكپىدانى ئەم بزوئەوئەىەوئەى بە بېرۆكەى ديموكراتى و شۆپشگىتپى و پيشكەوتنخوئەى زانستى و بەحوكمى ئەرک و ئەو قوناغەى كە تىيدا پەيداىوئەى ئەو حزبىك بوو لە جۆرە مۆدىلى ئوئەى، حزبىكى پيشەرەوئەى جەماوەرئەى

و دیموکراتی شۆپشگێڕیی. پەڕەوێکی پێشکەوتنخوازی زانستی بوو گوزارشتی دەکرد
لە پێویستییەکانی پەرەسەندنی کۆمەڵایەتی لە قوناغی رزگاربوونی نیشتمانی و
دیموکراتیدا.

شیوازی کارەکی شۆپشگێڕیی و دیموکراتی بوو. دروشمەکانی بڕایەتی عەرەبی و
کوردی و یەکییتی خەباتی هەردوو گەلی عەرەبی و کوردیان بەرجەستە دەکرد لەدژی
داگیرکەر پاشایەتی و کۆنەپەرستی و لەپێناو عێراقییکی دیموکراتی ئازاد دا.

ئامانجەکانی حزب چڕەبۆنەو لە تێکۆشان بۆ رزگارکردنی عێراق لە داگیرکەر
هاوێپەیمانیتییەکان و پەیماننامە زالم و ستمکاریەکان و لە حوکمی کۆنەپەرستی و
ئۆتۆکراتی و پێکھێنانی کۆمارییکی دیموکراتی پەرلەمانی ئازادیە دیموکراتییەکان بۆ
عێراق دەستەبەر بکات و بۆ کوردستانی عێراقیش حوکمیکی زاتی پەرەسەندو
لە چوارچێوەی یەکییتی نیشتمانی گەلی عێراقدا.

لەلایەنی ئابوریەو حزب داوای خۆمالیکردنی کانونەکان و سامانە سڕوشتییەکان و نەوتی
کرد... هەروەها وەبەرھێنانی لەلایەن دەولەتەو. هەروەها بونیادنانی پیشەسازی
قورسی خۆمالیی کە بنچینەی سەرەکی بێت بۆ پیشەسازی نیشتمانی سووک کە
پێویستە ھانبەردێت و باجییکی ھەلکشایی بۆ پێنرێت و رێگە لە قۆرخکردن بگێرێت...
ھەروەها بانکەکان خۆمالی بکڕن و بازرگانی دەرەکی لە رێگەی دەولەتەو بێت و ھانی
بازرگانی ناوخویی بدێت. هەروەها حزب ھەر لەسالی ۱۹۵۰ھ داوای ھەلوەشاندنەوێ
سستی دەرەبەگیەتی و زالبوون بە سەر پاشماوەکانیداو دا بەشکردنی زەویەکان بە سەر
جوتیارەکاندا لە گەڵ بایەخدان بە کۆمەڵە ھەروەزیە کشتوکالیەکان و دروستکردنی
کێلگەیی حکومی و یارمەتیدانی پەرەسەندنی کشتوکالی.

لەبەراوەی فێرکردنیشدا حزب تێکۆشاوە بۆ بنێرکردنی نەخوێندەواری و بەرزفێرکردنی
سەرەتایی و ناوھەندی و کردنەوێ خوێندنگەیی ئامادەیی و پیشەیی و کردنەوێ
کۆلیژەکان و پەیمانگا بالاکان لە کوردستان وەک رێگەخۆشکردنیک بۆ کردنەوێ زانکۆی
کوردستان و کردنی زمانی کوردی بە زمانی فەرەمی و خوێندنی وانەکانی ئەدەب و
مێژووی کوردی لە قوتابخانەکاندا.

ههروه‌ها حزب خه‌باتی کرد له‌پێناو ئازادکردنی ژنان له‌کۆت و به‌ندی کۆنه‌پهرستی و یه‌کسانکردنی ته‌واوه‌تی له‌گه‌ڵ پیاو له‌هه‌موو بواره‌کاندا و رۆشنی‌بهرکردنی و کردنی به‌هاولاتییه‌کی چالاک. هه‌روه‌ها حزب تیکۆشاوه له‌پێناو مافه‌کانی کرێکاران و باشکردنی ره‌وشی ژانیان و دامه‌زراندنی سه‌ندیکاکان بۆیان و بلاوکردنه‌وه‌ی هۆشیاریی چینیایه‌تی و نیشتمانی له‌ناو پرێزه‌کانیاندا.

هه‌روه‌ها له‌په‌رپه‌وه‌که‌یدا هاتوه‌ بایه‌خی جدیی بدرێت به‌بزوتنه‌وه‌ی جوتیاران و دامه‌زراندنی کۆمه‌له‌ جوتیاریه‌کان و هۆشیارکردنه‌وه‌یان بۆ ئه‌وه‌ی بتوانن ئه‌ركه‌کانیان له‌كشتوكاڵ و گۆرپه‌پانی نیشتمانیدا به‌ئه‌نجام بگه‌یه‌نن. حزب له‌په‌رپه‌وه‌که‌یدا داوی ژیا‌نێکی په‌رله‌مانی دروستی کرد هه‌روه‌ها ره‌هاکردنی ئازادییه‌ دیموکراتیه‌کان وه‌ك ئازادییه‌کانی رێكخستنی سیاسیی بۆ هێزه‌ نیشتمانییه‌کان.. هه‌روه‌ها رێكخستنی سه‌ندیکایی و پیشه‌یی و ئازادی رۆژنامه‌گه‌ری و بلاوکردنه‌وه‌ و کۆبوونه‌وه‌ و له‌ ئیداره‌ ناوچه‌یییه‌کان بکری‌ت به‌شێوه‌یه‌کی دیموکراتی ئه‌نجومه‌نه‌کانیان هه‌لبژێرت له‌لایه‌ن گه‌له‌وه‌ هه‌روه‌ها شاره‌وانیه‌کانیش.

هه‌روه‌ها حزب هه‌ر له‌سه‌ره‌تای بونیوه‌ باوه‌ری به‌وه‌ هه‌بووه‌ به‌ره‌یه‌کی یه‌كگرتووی نیشتمانی دابه‌رزێت له‌هه‌موو هێزه‌ نیشتمانی و دیموکراتیه‌کان له‌عێراقدا. به‌لام له‌سیاسه‌تی ده‌ره‌وه‌دا حزب داوایکرد دژییه‌تی داگیرکهریی و جه‌نگی داگیرکهری و جیهانی بکری‌ت و پشتیوانی بزوتنه‌وه‌ رزگاربخوازیه‌کانی گه‌لان بکری‌ت و په‌یوه‌ندیه‌ تیکۆشانه‌یه‌کانی عێراق له‌گه‌ڵ ولاتانی عه‌ره‌بی ئازادبوو و گه‌له‌کانیاندا به‌هێز بکری‌ت هه‌روه‌ها بۆ باوه‌رپوون به‌ بنه‌ماکانی پێکه‌وه‌ ژیا‌نی ئاشتیانه‌و کۆنگره‌ی باندۆنك و په‌یماننامه‌ی مافه‌کانی مرۆڤ.

هه‌روه‌ها حزب هه‌میشه‌ داوایکردوه‌ په‌یوه‌ندیه‌کان له‌گه‌ڵ ولاتانی سه‌ربازگه‌ی سۆشیا‌لیستیدا به‌گشتی و یه‌کی‌تی سۆقیه‌ت و چینی میلی‌یدا به‌تایبه‌تی پته‌و و توندوتۆڵ بکری‌ن. سستمی ناوخویی حزب- ژیا‌نی ناوخویی- له‌سه‌ر بنه‌مای دیموکراتیه‌تی ناوه‌ندی و ئازادی ره‌خنه‌گرتن و ره‌خنه‌ له‌خۆگرتن و سه‌رکردایه‌تی ده‌سته‌جه‌معی و زنجیره‌ی به‌رپرسیاری‌تی و دابه‌شکردنی کاره‌کان به‌سه‌ر ئه‌ندامه‌کاندا به‌ریابوو، له‌گه‌ڵ

چاودیرسی جیبه جیکردن و شوینکه و تهی که مینه بق زۆرینه له گهل گرهنه تیکردنی مافی که مینه له خسته پووی گۆشه نیگاکانیدا به پیتی په پیره وی ناوخوی، به لام پیکهاتهی حزبه که جه ماوه ریه و حزب نمایشی به رژه وه ندیه کانی کرێکاران و جوتیاران و زهحه تکیشان و کاسبکاران و رۆشنبیران و شۆپشگیژان دهکات. زۆرینهی ئەندامه کانی حزبی له جوتیاران و کرێکاران و خۆینه واره کانه - له خۆینه کاران و مامۆستایان و پارێزهران و فرمانبهران و پزیشکه کانه - و کاسبکاران و زهحه تکیشان و شۆپشگیژان. کادیرکانی حزب سهر به جه ماوه ری میلین و سه رکردایه تیه که ی پیکهاتوه له رۆشنبیران و شۆپشگیژان نه وانه ی سهر به چینه زهحه تکیش و مامناوه نده کانه.

حزب ههر له دامه زاننده وه ههتا ئیستا شهش کۆنگره ی به ستوه . چه ندین ئالوگۆریش کراوه له سه رکرده کانیدا ئەمهش نه وه دهرده خات که دهسته و تاقمیک دیاریکراو زالی نه بووه به سه ر حزیدا نوێگه ری له سه رکردایه تیدا له پێویستیه کانی گه شه ی حزب و شۆپشگیژیه که ی له تاییه ته ندیه کانی پارتیه .

حزب تانیستا چه ندین رۆژنامه ی نهینی و ئاشکرای دهرکردوه ئه و گۆفاره ش زمانحال بوو تاسالی ۱۹۵۶ بریتی بوو له گۆفاری - رزگاری - به زمانی عه ره بی و کوردی دهرده چوو پاشان بووه - خه باتی کوردستان - زمانحالی حزب و پاشانیش - خه بات - له سه رده می ئاشکرایدا زمانحالی حزب بوو.

ههروه ها حزب به ته نیشت ئه م گۆفاره نهینیانه وه گۆفاره کانی مرۆ و نرکه ی جوتیار و رێگه ی نوێ و پێشپه و خه باتمان و بانگی کوردستان و رزگاری کوردستان و تیشک و دهنگی پێشپه رگه ی دهرده کرد.

حزب له سه له کانی چالاکی ئاشکرایدا ۱۹۵۹-۱۹۶۱ رۆژنامه ی خه باتی به زمانی عه ره بی و کوردی دهرده کرد ئەندامه کانی له سه رده می پاشایه تیدا گۆفاری گه لاوێژ و رۆشنبیری و نزار - سیاسی و کۆمه لایه تی و رۆشنبیریان دهرده کرد. ههروه ها حزب ۱۴ سال بی مۆلەت کاریکردو به شیوه یه کی نهینی و به رده وام بوو له سه ر خه باتی شۆپشگیژی بی نه وه ی تیرۆر له سیداره دان و زیندانیکردن و ترساندن و راودونان لاوازو بیتهینی بکه ن.

له ساڵی ۱۹۶۰ دا مۆلەتی پێدرا هەتا ئەیلولی ۱۹۶۱ تا ئەوکاتەی کە حوکمی قاسم داخیست. هەتا ئێستاش چ بە ئاشکراو چ بە نەهێنی بەردەوامە لە خەباتکردن. حزبی دیموکراتی کوردستان تۆکمە بوو وە بنەماکانی و بیروکەکانی چەسپان لە ناو ریزەکانی جەماوەردا و لە نێو ناکۆکیەکاندا لە گەڵ هێزە نیشتمانیەکان و مەملەتیی ناوخریدا حزب چەندین ئاقامی جیا بۆوەی بەزاند کە هەندیکیان لە لایەن دیارترین سەرکردەکانی پیشوویوە سەرکردایەتیان دەکرا، حزبی دیموکراتی کوردستان بە رەقی و تۆکمەیی جەماوەرەکی و دەستگرتنی توندی بە حزب و ئامانجەکانی و بنەما رێکخستنیەکانیوە ناسراوە، حزبی دیموکراتی کوردستان پیشڕەوی خەباتی گەلی کورد دەکات و سەرکردایەتی شۆڕشەکی کردووە لە ساڵی ۱۹۶۱-۱۹۶۴ و لە سەر پەڕەوی شۆڕشگێڕی میژوویی بزوتنەوی گەلە کە مان رۆیشتوو و بزوتنەوی رزگارێخوازی کوردی پاراستوو لە لادان و فیلکردن و جەوهره پیشکەوتنخوازی و دیموکراتیکەیی هەمیشە و لە هەموو بارودۆخێکدا پاراستوو.

دەستکەوتەکانی حزبی دیموکراتی کوردستان

لەبەاری تێکۆشانی نیشتمانی

پاستە حزبی دیموکراتی کوردستان لە ئەنجامی پیشکەوتنی بزوتنەوی میلی شۆڕشگێڕیدا لە کوردستان دەرکەوت و خۆراکپێدانی بە بیروکەیی پیشکەوتنخوازێکان، کە بەرەمی نزیکبۆنەوێتی بە بیروکە شۆڕشگێڕیە پیشکەوتنخوازێکان، شۆڕشی کوردی لە دواي جیهانی دوو مەوێ گەلالە بوو وە هێنايە بوونەو، بەلام ئەم حەقیقەتە راستی و حەقیقەتیکی تری گرنگ نەری ناکەنەو و ئەویش ئەوێ حەزب بەرۆکی خۆی کاری کردۆتە سەر بزوتنەوی میلی کە لێیەو هەلقولاو و پەیدا بوو بۆ رێکخستنی و بۆ سەرکردایەتیکردنی و پاشانیش کاری کردۆتە سەر بزوتنەوی نیشتمانی عێراقیش لەرێگەي کارکردنە سەر پەڕەندیە عەرەبیە کوردیەکان و خەباتی هاوێش لە نێوان هەردوو گەلی عەرەبی و کوردیدا لە نژی داگیرکەر و کۆنەپەرستی و لەرێگەي دیاریکردنی هەلوێستەکانی بزوتنەوی رزگارێخوازی کوردی لە بەرامبەر مەسەلە عەرەبیەکان و یەکییتی عەرەبیدا. بێگومان حزب بە سەرکەوتووی کاریکرد بۆ ئەوێ و لە بزوتنەوی

رزگاریخوای کوردی بکات بپیته حزبیکی جه ماوه‌ری پیشکەوتنخواز به‌چوونه ناوه‌وهی دروشمه‌کانی بۆ ناو‌پیزه‌کانی جه‌ماوه‌ری میلیسی ماندو و زه‌حمه‌تکیش و به‌هۆشیارکردنه‌وهی کرێکاران و جوتیاران و کیشکردنیان بۆ ناو‌مه‌یدانی خه‌باتی نیشتمانی و پاشانیش به‌بلاوکردنه‌وهی هۆشیاری چینه‌یه‌تی و نیشتمانی دروست له‌ناو ریزه‌کانیانداو تینگه‌یاندنیان به‌و رۆله‌ پێش‌په‌ویی و سه‌ره‌کبه‌ له‌ بزوتنه‌وهی رزگاریخوای گه‌لی کوردیدا هه‌یانه. وه‌له‌ریگه‌ی ئه‌وه‌شه‌وه حزب به‌شه‌ره‌فه‌وه ئه‌رکی پوختکردنه‌وهی بزوتنه‌وهی رزگاریخوای کوردی له‌ نیشته‌نی سه‌رکرده‌ ده‌ره‌به‌گایه‌تیه‌کان و شیوازه‌ عه‌شایه‌ریه‌کانی به‌شیوه‌یه‌کی کۆتایی به‌ئه‌نجام گه‌یاند هه‌روه‌ها به‌کارگه‌ری ره‌گه‌زه‌ بورجوازیه‌کان که سازشکاران له‌گه‌ڵ داگیرکه‌رو زه‌وتکه‌راندا.

هه‌روه‌ها له‌سه‌ر ده‌ستی حزب سه‌دان کادیرو ره‌گه‌زی شۆڕشگێڕی په‌روه‌رده‌کران که له‌ ریزه‌کانی جه‌ماوه‌ری میلییه‌وه هه‌لقولابوون، بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌م ره‌گه‌زانه‌ هه‌ست به‌ سه‌رکرده‌یه‌تیکردنی حزب و بزوتنه‌وهی رزگاریخوای گه‌لی کوردی و زیاتر له‌وه‌ش حزب جه‌ماوه‌ری میلیسی له‌ کرێکاران و جوتیاران له‌ حه‌قیقه‌تی په‌یوه‌ندی توندوتۆلی نیوان داخوای و ئامانجه‌ بژێویی و ژیا‌ریه‌کانیان و بزوتنه‌وهی رزگاریخوای تینگه‌یاند هه‌روه‌ها به‌ به‌رده‌وامی تیکۆشاوه‌ بۆ به‌رگریکردن له‌ داخوایه‌ ژیا‌ریه‌کانی جه‌ماوه‌ر و حزب ده‌یان هه‌زار جوتیا‌ری له‌ کۆمه‌له‌ جوتیا‌ریه‌کاندا ریکخست هه‌روه‌ها هه‌زاران جوتیا‌ر له‌ناو ریزه‌کانی حزیدا هه‌روه‌ک چۆن هه‌زاران کرێکاری له‌سه‌ندیکاکان و حزیدا ریکخست وه‌ به‌ده‌ستپێشخه‌ری حزب و له‌ژێر چاودێری ئه‌ودا یه‌کیه‌تی لاوانی دیموکراتی کوردستانی ریکخرا که ده‌یان هه‌زار لاوی له‌خۆده‌گرت هه‌روه‌ها یه‌کیه‌تی قوتابییانی کوردستانی ریکخرا که هه‌زاران قوتایی له‌خۆده‌گرت هه‌روه‌ها دامه‌زاندنی یه‌کیه‌تی ئافره‌تانی کوردستانی دیموکراتی و یه‌کیه‌تی مامۆستایانی کوردستان و هه‌ی تر له‌ ریکخراوه‌ جه‌ماوه‌ری و رۆشن‌بیریه‌کان، هه‌روه‌ها فه‌زلی یه‌که‌میش ده‌گه‌ڕێتوه‌ بۆ حزبی دیموکراتی کوردستان له‌پاککردنه‌وهی بزوتنه‌وهی کوردی له‌ بیرۆکه‌ که‌نارگیریه‌ نه‌ته‌وه‌یی و کۆنه‌په‌رستیه‌کان که‌وا گالته‌ی به‌برایه‌تی و خه‌باتی هاویه‌ش ده‌کرد له‌نیوان عه‌ره‌ب و کورده‌کاندا، وه‌هه‌ر ئه‌و بوو ئه‌و دروشمه‌ ناسراوه‌ی دا‌پشت که ده‌لێت له‌سه‌ر

تاویری یه کیتی عه ره بی کوردی داگیرکه رو کلک و هاوپه یمانه کانی که رت و په رت ده بن- به راستیش تیکۆشانی حزب شکستیکی خراپی به بیرۆکه کۆسمۆپولیتییه کان هینا که خۆی له ژێر ده مامکتیکی چه پدا شار د بۆوه بۆ نکۆلێکردن له بوونی نه ته وهی کوردی و مافی له دیارێکردنی چاره نوسدا ههروه ها بوونی بزوتنه وهیه کی میژویی و بابتهی رته ده کاته وه که بزوتنه وهی رزگاریخوازی گه لی کوردیه و له ویشه وه پتووستی بوونی حزبی پێشپه وهی و ریکخواوه دیموکراتیه کانی له کوردستاندا رته ده کرده وه.

حزب دروشمی برایه تی عه ره بی کوردی گۆپی بۆ واقعی به رجه سته به به شداریکردنی له سه رو جه ماوه ری کوردیه وه له هاریکاریکردن له گه ل حزب دیموکراتیه عێراقیه کاندایا له پا په رینی میللیدا وه له پشتیوانیکردنی بزوتنه وه رزگاریخوازی عه ره بیه کان به پیتی توانا کانی خۆی. ههروه ها له خسته نه پووی مه سه له کانی کورد له گه ل هیزه نیشتمانیه عێراقیه کاندایا که به وه رگرتنی هه لویستی دروست له باره یه وه برایه تی عه ره بی کوردی پته و به هیز ده کات ههروه ها خه باتی هاوپه شی هه ردوو گه ل له دژی داگیرکه رو کۆنه په رستی. بزوتنه وهی رزگاریخوازی کوردی خاوه ن سروشتی دیموکراسی پیشکه وتنخوازی به سه رکردایه تی پارتهی با لێک یان لایه نیکی دیموکراتی بۆ بزوتنه وهی نیشتمانی عێراقی پێکهینا که به شداریه کی به نرخێ کرد له وا وێردانه وهی تایی دیموکراسیه ت له بزوتنه وهی نیشتمانی عێراقیدا.

پارتهی به به رده وامی هیزێکی کاریگه ربووه له تیکۆشان له دژی داگیرکه رو هاوپه یمانه کانی و پوچه لکردنه وهی چه ندین پلانی داگیرکاری و پلانه دۆزه خیه کانی.

له گرنگترین ده سه که وته کانی پارتهی به شداریکردنه به ها داره که یه تی له گۆپینی کۆبو نه وهی چه کداری له کوردستان له سالێ ۱۹۶۱ بۆ شوێشێکی نیشتمانی و دیموکراتی کوردی و پاشانیش پێکهینانی یه که کانی شانه ی چه کداری له کوردستان و داوا کردنی مافه نه ته وه بیه په واکانی گه لی کوردی و مافه دیموکراتیه کانی گه لی کوردی به گشتی و تیکۆشانی نه به رده وانه له دژی دیکاتۆریه ت و کۆنه په رستی.

ههروه ها پارتهی هه میشه خه باتی کردوه له پیتا و به ره یه کی یه کیتی نیشتمانیدا که هه موو هیزه چاک و باشه کان له خۆبگرت بۆ کۆکردنه وهی هه موو هیزه نیشتمانی و

دیموکراسیەکان لە بەرەیهکی تێکۆشانی یە کگرتوودا لە پێناو بەدیھاتنی ئەرکەکانی قونای ئیستا لە ئامانجە دیموکراتی و رزگار یخواریەکانی گەل.

هەروەھا حزب ھاریکاریکرد لە گەڵ حزبی گەل و حزبی شیوعی عێراقیدا و پەيوەندیەکی باشی ھەبوو لە گەڵ حزبی نیشتمانی دیموکراتی و لە گەڵ بەرە ی یە کیتی عەرەبی سۆشیالیستی و حزبی ئیستیقلال و حزبی نیشتمانی دیموکراتی و حزبی شیوعی عێراقیدا. ھەتا ئیستاش حزب دروشمی بەرە ی پێشکەوتنخواری ھەلگرتووە و بانگەشە ی بۆ دەکات بە و پێیە ی تاکە رێگایە بۆ یە کخستنی ھێزە نیشتمانیەکانی گەل و بەدیھاتنی ئامانجە ھاوبەشەکانی.

پارتی و شۆرش و کۆماری ١٤ تەمموز

حزب بە تەنیشت حزبەکان و ھێزە نیشتمانیە عێراقیەکانی ترەو ھەباتی کردووە لە دژی داگیرکەر و پەیماننامەکانی و لە دژی حوکمی کۆنە پەستی لایەنگری و ھەمیشە تێکۆشاوە بۆ رزگارکردنی عێراق لە داگیرکەر و بە دەستھێنانی سەر بە خۆی تەواوەتی عێراق و بەرپاکردنی سستەمێکی دیموکراتی تێیدا.

بە م پالئەرەش حزب بە شداریکرد لە ھەموو بزوتنە و ھەکان و راپەرینە جەماوەریەکاندا کە لە دامەزاندنیە وە رویاندانە و بە پیتی توانا ھاوکار بوو لە گەڵ حزبەکان و ھێزەکانی تردا بۆ بەدیھاتنی ئەم ئەرکە. بە لām حزبی دیموکراتی کوردستان - بە پێچەوانە ی ھەندیک حزبی نیشتمانیە وە - بە ئەنجامیکی گەرن گەیشتووە ئەویش ئەو یە کە بە بێ شۆرشیکی چە کداری ناتوانرێت حوکمی کۆنە پەستی لایەنگری کە سەر بە داگیرکەر و رزگار بوون لە پەیماننامە ی بە غدا و پەیماننامە داگیرکەرەکان و بە بێ رزگار بوونی عێراق ناتوانرێت سستەمێکی دیموکراتی تێیدا بەرپابێت، پاشانیش ناکرێت ھیواکانی ھەردوو گەلی عەرەبی و کوردی بە دیبێن لە ئازادی و دیموکراسیەت.

لە بەر ئەو کاتی کاتێک سوپای عێراقی لە بەرە بە یانی ١٤ تەمموز راپەرینی ئەنجامدا بە سەر حوکمی پاشایەتیدا حزب دەستپێشخەری کرد لە لایەنگری راپەرینە چە کداریە کە یداو پاشانیش بۆ بە شداریکردن لە گەڵ حزبەکان و ھێزە نیشتمانیەکانی تردا لە و کۆششانی کە دەدران بۆ گۆرینی بۆ شۆرشیکی نیشتمانی و دیموکراسی پاستە قینە. ئەو ھەش کاتی کاتێک

کرا که پاپه پینی سه ریازی چه کرداری له دوای له ناویردنی رژیمی پاشایه تی سستمی کۆماری راگه یاندو پاشانیش چاکسازی کشتوکالی و ره ها کردنی ئازادیه دیموکراتیه کان له ماوه یه کی دیاریکراوداو پاشانیش نه جامدانی گۆپانکاری پیشه یی له بونیادی کۆمه لایه تیدا.

مامۆستا ئیبراهیم نه حمهد سکرتێری لیژنه ی ناوه ندی حزب نویسیویه تی و ده لیت: دوای راگه یاندنی شۆرش به که متر له کاتر میژنک سهرکرده کانی حزب له که رکوک بروسکه یه کیان نارد بۆ سهرکردایه تی هیزه چه کرداره نیشتمانیه کان و پشتیوانی نه و شۆرشه پیڕۆزه یان کرد و خوازیاریبون ببێته سه ره تای سه رده میکی نوێی په یوه ندی عه ره بی کوردی به وشیه یه ی که خه یروباشه و پیشکه وتنی به دواوه بیت بۆ هه ردوو گه ل. له ۱۶ ی - ته مموز - ۱۹۵۸ دا حزب به یاننامه یه کی ده رکرد که لیژنه ی ناوه ندی کۆده نگبون له سه ری له و کۆبونه وه یه دا که له هه مان رۆژدا به ستراو تییدا هاتبوو: -

به یاننامه ک بۆ گه لی کوردی

حزبی دیموکراتی کوردستانی پێشپه وی بزوتنه وه ی رزگاریخوازی کوردی نه رکی میژویی خۆی به هه ند و هه رده گریت وه له پیتاو به دیهاتنی ئامانجه کانی نه ته وه ی کورد دا به راشکاوانه رایده گه یه نیت مه زن بوونی هیزی بزوتنه وه ی گه لی رزگاریخوازی عه ره بی و سه رکه وتنی و رزگاریبوونی عێراق له حوکمی پاشایی گه نده ل و دوژمنی سه رسه خت و، دامه زانندی سستمیکی کۆماری ئازادو کشانه وه ی عێراق له په یماننامه ی به غدا که وا تیره کانی ئاراسته کراون بۆ دلی نه ته وه ی کورد، هه موو نه وه پته وتیرین بنه ما ساز ده کات بۆ بونیادنانی کۆشکی ژیانیکی پڕ له خوشی و ئازادی و یه کسانی بۆ هه ردوو گه لی عه ره بی و کوردی بۆیه حزب برپاری دا به هه موو هیزو توانسته کانی وه خه بات بکات بۆ به رگریکردن له کۆماری عێراق و چه سپاندنی و بوژاندنه وه ی.

بۆ جێبه جێکردنی ئه م مه به سه ش هه موو تواناو هیزه کانی خۆی ده خاته ژێر به رتیه بردنی ئه م شۆرشه شکۆداره وه. هه روه ها هه موو نه دنام و لایه نگره کانی ده کاته سه ریاز وه ک گیانه به خشانیک بۆ کۆماری عێراقی و به رگری داگریکر و پیلانه کان و

كلکه کانی-.

حزبی دیموکراتی کوردستان- پارتی- بهردهوام بوو له خه باتی بۆ پشتیوانیکردن له کۆماری عێراقی تازه پینگه یشتوو سه ره پای ئه وهی که سه رکرده هۆشیاره کان هه ره له رۆژانی یه که مه وه ده رکبان به حه قیقه تی عه بدولکه ریم کردوو ده رکبان به نه زعه فه ردیی و تێپوانینه کۆسمو پۆلیتییه کانیا ن کردوو که دژه به هه ردوو نه ته وهی عه ره بی و کوردی- مامۆستا ئیبراهیم ئه حمه د پاش چه ند دیداریکی له گه ل عه بدولکه ریم قاسمدا کۆی ئه م ووتانه ی له به رده م لیژنه ی ناوه ندیی حزیدا ووت.

به لام ئاراسته ی روداو ه کان و به دوا یه کدا هاتنی پیلانه سه ربازیه کان بۆ له ناوبرینی حوکمی قاسم له پشته وهی گه ل و بی ئه وهی پای وه ریگرن.. و ناچار بوونی قاسم تا ئازادیه دیموکراتیه کان ره ها بکات تیشیدا ئازادی ریکخستنی سه ندیکایی و پیشه یی و پاشانیش حزبی و نزیک بوونه وهی سه رۆکی حزب- له و کاته دا- مه لا مسته فای بارزانی که راگه یاند خۆی به سه ربازیکه ی عه بدولکه ریم قاسم داده نیت و سه رۆکی حزب هه ستا به کاریک که وه ک کوده تایه ک وابوو له حزیدا ئه ویش به وهی مه کته بی سیاسیه کی سه پاند که ته واو سه ره به خه تی خۆی بوون هه موو ئه وه وایکرد که ته به نیکردنی تێپوانینی مامۆستا ئیبراهیم ئه حمه د له لایه ن حزیه وه مه حال بیت.

له هه فته کانی یه که می شۆرپشدا حزب چه ند وه فدیکی ریکخست له هه موو شارو شارۆچکه کانی کوردستانی عێراقه وه که وه فدی کوردستانیا ن پیکده هینا. وه ک شیوه ی خۆپیشاندانیک چون بۆ وه زاره تی به رگری و چاویان به پایه کانی حکومه ته نوپیه که که وت له ۲۷ی ته مموزی ۱۹۵۸ز دا سه رۆکی وه فدی کوردستان مامۆستا ئیبراهیم ئه حمه د وتاریکی پیشکه شکردو تیدا پشتیوانی و لایه نگری ته واوه تی گه لی کوردی بۆ شۆرش راگه یاند هه روه ها ئاماده بوونی بۆ به رگریکردن لێ به هه ر نرخیک بیت هه روه ها جه ختیکردوه له پایه ندبوونی گه لی کوردی به براهیه تی عه ره بی کوردی و، به یه کیتی خه باتی هه ردوو گه لی عه ره بی و کوردی له دژی داگیرکه رو کۆنه په رستی و له پیتا و پاراستنی کۆماری عێراقی و په ره پیتانی.

وتاری مامۆستا ئیبراهیم ئه حمه د

وتاری مامۆستا ئیبراهیم نهحمەد سكرتیری حزبی دیموكراتی كوردستان لهوهزارهتی
به‌رگریی رۆژی ۲۷ تهموز-۱۹۵۸

به‌رئیز سه‌رۆکی نه‌نجومه‌نی سه‌رۆکایه‌تی

به‌رئیز سه‌رۆک وه‌زیران وه‌رمانده‌ی گشتی هه‌یزه‌ چه‌کداره‌کان.

به‌پوانینیك له‌ رێكردنی په‌یوه‌ندیه‌كانی كورد و عه‌ره‌ب هه‌ر له‌ئیسلاهمبوونی كورده‌وه
ئه‌وه‌مان به‌روونی بۆ ده‌رده‌خات هه‌ردوو گه‌لی دراوسی به‌ به‌رده‌وامی دۆستایه‌تییه‌کی
پته‌و به‌یه‌کیانه‌وه‌ ده‌به‌ستێته‌وه‌و ناشتی و ته‌بابی به‌سه‌ریدا زاله‌ له‌سه‌رده‌می ئیسلامیدا
په‌یوه‌ندیه‌کانیان ئایینی ئیسلام رێکیده‌خست که ده‌لێت هه‌یچ جیاوازیه‌ك نیه‌ له‌نیوان
موسولمانانداو هه‌موویان یه‌کسانن ته‌نها ئه‌وه‌یان نه‌بی‌ت که ئایندارو خۆپارێزتره‌ - هه‌یچ
جیاوازیه‌ك نیه‌ له‌نیوان عه‌ره‌بیك و عه‌جه‌میكدا ته‌نها به‌خوایه‌ستی و خۆپارێزی نه‌بی‌ت
هه‌روه‌ها - به‌کرده‌وه‌ی باش- له‌سه‌رده‌می عوسمانیشدا هه‌ردوو گه‌ل هاوبه‌ش بوون له‌
زه‌لیلی و نه‌نگیدا هه‌روه‌ها پێکه‌وه‌ برسێتی و بێهه‌ش بوونیان چه‌شتوو به‌ده‌ست
دوژمنێکه‌وه‌ که ولاته‌که‌یانی کردۆته‌ کۆگاوه‌ که‌که‌شی به‌ قشله‌و باره‌گای سه‌ریازی بۆ
کۆمه‌کردن و ئازوخه‌پێدانی ئه‌و جه‌نگه‌ به‌رده‌وامانه‌ی که پێیان هه‌لده‌ستا. له‌دوای
جه‌نگی جیهانی یه‌که‌میشه‌وه‌ ولاته‌ داگیرکه‌ره‌ براوه‌کان ولاتی عه‌ره‌ب و کوردستانیان
له‌نیوان خۆیاندا دابه‌شکردو به‌تالان برديان ئینگلیز دوای راگه‌یانندی ناگربه‌ست ئه‌وه‌ی
داگیرکرد که پێی ده‌وتریت ویلايه‌تی موصل که زۆرینه‌ی زۆری کوردی تێدا نیشه‌سته‌جێیه‌
ئیدی ئه‌و گرفته‌ به‌ریابوو که پێی ده‌وتریت گرفته‌ی موصل له‌کاتی خۆیدا چاره‌سه‌رکرا
وه‌ك ئه‌وه‌ی زانراوه‌ به‌ راپرسیه‌کی گشتی که پای به‌شێك له‌کورده‌کان له‌باریه‌وه‌
وه‌رگیرا، به‌ته‌نیشته‌ دروستبوونی ده‌وله‌تیکی کوردیه‌وه‌و ئه‌وانی تریش به‌ژانیان له‌گه‌ل
عه‌ره‌بدا به‌مه‌رجێك جوړێك له‌مافی ئیداره‌ی لاهه‌رکه‌زبان پێددریت، ئیدی ویلايه‌تی
موصل له‌ناویشیدا کوردستانی باشور به‌فه‌رمی له‌سالی ۱۹۲۶دا لکیترا به‌عێراقه‌وه‌،
ئه‌مه‌و کاتیکیش که ده‌ستوری عێراقی کۆن پێش ئه‌وه‌ دانرابوو تێیدا ره‌چاوی ئه‌وه‌
نه‌کراوو هه‌یچ ده‌قیك بخریته‌ ناویه‌وه‌ په‌یوه‌ندی به‌مافه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانی کورده‌کانه‌وه‌

مه‌بیت نه‌و ئیداره تایبه‌تیه‌ش که‌وا کورده‌کان وویستویانه که ئاره‌زوو ده‌که‌ن
 له‌چوارچێوه‌ی یه‌کێتی عێراقیدا بژین و مافه‌کانی کورده‌کان و گره‌نتیه‌کان تێیدا
 کورتکراوه‌ته‌وه له‌هه‌ندێک وتار که له‌لایه‌ن به‌رپر سه ئینگلیزو عێراقیه‌کانه‌وه له‌بۆنه‌کاندا
 دراوێ هه‌روه‌ها له‌سه‌ر هه‌ندێک به‌لێن که‌به‌ریتانیا له‌به‌رده‌م کۆمه‌له‌ی گه‌لاندا دابووێ
 به‌وێه‌ی ولاتی سه‌ربه‌رشتیکه‌ره‌و حکومه‌تی عێراقیش له‌وکاته‌وه چۆته‌ ناو کۆمه‌له‌ی
 گه‌لانه‌وه له‌سالی ۱۹۳۲دا پێیه‌وه پا به‌ندبووه سه‌ره‌پای یاسای باسم یاسای زمانه
 ناوچه‌یه‌یه‌کان، به‌لام سه‌ره‌پای هێچ و پووچی نه‌م مافانه‌ نه‌وا ئینگلیزو که‌مینه‌یه‌کی
 عێراقی فرمانه‌وه‌ها که به‌فرمانی داگیرکه‌ران ده‌جولێنه‌وه نه‌یانیه‌شت له‌و مافانه
 به‌هره‌مند بێن به‌مه‌ش کورده‌کان به‌درێژایی چه‌ندین سال که تێیدا پیاوانی نه‌و
 سه‌رده‌مه‌ حوکمیان ده‌کرد تووشی دوو جۆر له‌سته‌م و چه‌وساندنه‌وه بوونه‌وه به‌پله‌ی
 یه‌که‌م نه‌وان هه‌موو نه‌و ده‌ردو مه‌ینه‌تی و هه‌زاریا نه‌یان چه‌شت که رویه‌روی هه‌موو گه‌لی
 عێراق بووبۆوه هه‌روه‌ها له‌و زوڵم و سه‌ته‌مانه‌ی که تێیدا ده‌کران سه‌ره‌پای
 چه‌وساندنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی تایبه‌ت و بێبه‌شکردنیا له‌مافه نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانیان. نه‌م
 په‌وشه‌ش بووه هۆی هه‌لگیرسانی چه‌ندین شوێش که ده‌یزانن و داگیرکه‌رو کلکه
 به‌کرێگیراوه‌کانیان چه‌ندین ناو ناوتۆره‌یان لێده‌نا جارێک پێیان ده‌ووت بزوتنه‌وه
 جوداخوازه‌کان و جارێکی تریش پێیان ده‌ووت کۆمۆنیستی نه‌مه له‌کاتی‌که‌دا که به‌هێچ
 جۆرێک له‌جۆره‌کان هێچ یه‌کێک له‌مانه نه‌بووه به‌لکو بزوتنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی
 رزگاریخوازیوون و تێکۆشاوون بۆ رزگارکردنی ولات له‌داگیرکه‌رو کلکه خیا نه‌تکاره‌کانی و
 سه‌رله‌نوێ بونیادنانه‌وه‌ی په‌یوه‌ندیه‌ عه‌ره‌بی و کوردیه‌کان له‌سه‌ر ب نه‌مایه‌کی پته‌وتر
 له‌لایه‌ن هه‌ردوو گه‌له‌وه بێ ده‌ستپوه‌ردان له‌لایه‌ن داگیرکه‌ره‌وه که‌وا کار له‌سه‌ر
 سیاسه‌تی داگیرکه‌رانه‌ی - دوه‌ره‌کی ب خه‌ره‌وه بالا ده‌ست ده‌بیت- ده‌کات. نه‌مه‌و
 داگیرکه‌رو کلکه‌کانی له‌خه‌لکانی تر باشت ده‌یانزانی نه‌م شوێشانه که‌وا کورده‌کان پێی
 هه‌له‌ده‌ستان جوداخوازی نه‌بوون چونکه کورده‌کان ده‌زانن جیا‌بوونه‌وه زیان
 به‌مه‌سه‌له‌که‌یان ده‌گه‌یه‌نێت و هه‌لوێسته‌یان لاواز ده‌کات هه‌روه‌ک چۆن زیان به
 به‌رژه‌وه‌ندیه‌کانی گه‌لی عه‌ره‌بی ده‌گه‌یه‌نێت و هه‌لوێسته‌ی لاواز ده‌کات، داگیرکه‌ر زیاتر

له خه لکی تر ده زانیت نیم شۆپشانه دروستکراوی دهستی خۆی نیه نه گینا بۆچی به وپه پری دپندایه تی و په قیه وه روویه پوی ده بیته وه و سه رکوتی ده کات و بۆ نیم مه به سته ش هه موو تواناکانی خۆی ده خاته به رده ست خزمه تکاره کانی له فرمانپه وایانی عیراق. پاشان ده بییت بۆ چ مه به ستیک ئینگلیز کورده کان له دژی خزمه تکاره کانی خۆی بو روزینیت که ئه ران گوێپایه لتریکن بۆیان له ده سته کانی خۆیان و بۆچی ده بییت دژی ره وشیک بن که باشتین مومکینیکه که وینای بکن بۆ به دیه اتنی ته ماح و چاوتی پینه داگیرکاریه کانیان.. پاشان نه گه ر نه و بزوتنه وانه له لایه ن هیزه داگیرکاره کانه وه پشتیوانیان لیده کریت ئه ی باشه چ شتیک وا ده کات سه ر نه که ون؟ پاشانیش ئایا خودی هیزه داگیرکاره کانه به رپرس نه بوون له دابه شکردنی ولاتی کوردان و داگیرکاره خزمه تکاره کانی نه بوون که له خه لک زیاتر ده یانزانی نیم شۆپشه کۆمه نیستی نیه، چونکه په ره سه ندنی ئابوری و کۆمه لایه تی و سیاسی گه لی کوردی له قوناغیتکدا نیه که بتوانیت هه ستیت به هه ر بزاڤیک کۆمونیستی به لām نیم بانگه شه به تال و درۆینانه که له لایه ن داگیرکاران و کلکه کانیانه وه ده وتران بۆ پاساودانی نه و هه مه جیه ته بوو که پیتی شۆپشه کانیان له ناوده بر دو ئابرو ناویانگیان له که دار ده کرد و پق و توپه یی عه ره بی له دژی کورده کان ده وروژاند وه ک جیبه جیکردنی سیاسه تی داگیرکارانه ی -دوبه ره کی دروست بکه زال و بالا ده ست ده بییت-. گه لی کورد به ته نها خه باتی بۆ خۆی نه کردوه، به لکو به شداری کردوه له هه موو بزوتنه وه رزگاریخوازه کانی گه لی عیراقدا به شیوه یه کی گشتی و به هۆی نیم به شداری کردنه شیوه وه روبه پوی زیندان و نه فیکردن و ئاواره یی و کوشتن بۆ ته وه سه ره پای نه وه ی که چه شتویه تی به هۆی شۆپشه کانییه وه له کوشتن و ئاواره بوونی به کۆمه ل، دزبوترین نمونه شیان نه وه یه که به سه ر بارزانیه نه به رده کان و ناوچه جوانه که یان هات به هۆی به رپاکردنی جولانه وه یه کی رزگاریخواز له دژی داگیرکاری سه تمکار و ره وش و بارودۆخی خراپ و تاقمی فه رمانپه وای به دوخراپه وه.

ده سته ی فه رمانپه وای له ماوه ی پابردودا سه ره پای سه رکوتکردنی تاوانکارانه ی بۆ بزوتنه وه کانی گه لی کوردی په نایبرده به ر ئامرازی تر بۆ دژایه تیکردنی نیم بزوتنه وه یه یه که مجار به شداری کرد له -په یماننامه ی سه عد ئاباد- و پاشانیش په یماننامه ی تورکی

عێراقی لە ساڵی ١٩٤٦ دا گرتو و دواى ئەوەش پەیماننامەى بەغداى بەست. ئەو پەیماننامە و رێکەوتنانەى کە مەبەست لێیان تەنگ پێهەلچینی بزوێنەوێ رزگاربخوێ کوردی بوو لە هەموو لایەکەوێ لە ناوێردنی بەشیوەیەکی کۆمەڵی، لە لایەکی تریشەوێ پەنایێردە بەر ئەوێ رێگریێت لە بەردەم پێشکەوتنی کوردەکاندا و ئەویش بە گرتنەبەری سیاسەتی چەوساندنەوێ رەگەزی لە بەرامبەرێاندا شوێنەواریەکانی ئەم سیاسەتەش لە هەندێک نۆنەدا دەرەکەوێت کە تەنها بۆ نۆنە باسیان دەرکەم.

یەکەم- لە ئامێزگرتنی کۆمەڵێک لە خیانهتکارو بەکرێگیراوانی کورد و رازیکردنیان و فەرماوێشکردنی گەلی کورد.

دووەم- هەوێی لە ناوێردنی زمانی کوردی ئەویش لە رێگەى بەکارنەهێنانیانەوێ وەک زمانێکی فەرەمی لە دامودەزگاکانداو جێبەجێنەکردنی یاسای زمانە ناوچەییەکان تەنها لە چەند شوێنێکی کەمدا نەبێت و دانانی ئاستەنگ لە بەردەم جێبەجێکردنییداو بەرتهسکردنەوێ چوارچێوە سنۆردارەکەى.

سێیەم- بوارنەدان بە خوێندنی ئەدەب و مێژووی گەلی کوردی هەتا لە خوێندنگاکانی کوردستانیشدا.

چوارەم- گۆڕینی ناوی کوردستان بە "باکور" و کوردەکان بە باکوریەکان لە هەموو بۆنەیکدا.

پنجەم- ناردنی ژمارەیکەى زۆر کەم لە کوردەکان بۆ نێردەکان و وەرگرتنی خوێندکاری کەم لە کۆلیژە عێراقیەکاندا بەبێ رەچاوکردنی رێژەى ژمارەیی کورد. ئەمەش بووێ هۆی کە مێوونی ژمارەى کوردە رۆشنیرەکان لە وەرگرتنی کارە حکومیەکاندا.

شەشەم- رۆیشتن لە سەر سیاسەتی جیاوازی رەگەزی سەبارەت بە دامەزراندن و وەرزیفە حکومیەکان و بەتایبەتی لە ناوێندەکانی وەزارەتەکاندا.

هەوتەم- رۆیشتن لە سەر سیاسەتی جیاوازیکردن لە سوپادا سەبارەت بە بەرزکردنەوێ بۆ کۆمەڵێک پلەى دیاریکراو و وەرتهگرتنی کوردەکان لە کۆلیژی ئێرکاندا تەنها بەشیوەیکەى زۆر سنۆردار نەبێت.

هەشتەم- بوارنەدان بە کوردەکان بە کارهێنانی هەر مافیکی سیاسی هەتا دەرکردنی

هەر رۆژنامه‌یه‌کی سیاسی ئیدی ره‌نگ و ئاراسته‌که‌ی هه‌رچۆنێك بێت. ئهم سیاسه‌ته ره‌گه‌زپه‌رستیه هه‌له‌یه به‌مه‌به‌سته به‌وه هۆی نه‌وه‌ی گه‌لی کورد له‌کاروان دوابکه‌وێت. به‌وشیوه‌یه گه‌لی کوردی له‌عێراق له‌سه‌رده‌می پێشودا چه‌وساوه به‌وه چه‌وساوه‌یه‌کی دوو لایه‌نه له‌به‌رئێوه تیکۆشاوه بۆ به‌دیهێنانی دوو ئامانج یه‌کێکیان رزگارکردنی عێراق له‌داگیرکەر و له‌سستمی حوکمی گه‌نده‌ل و دوه‌میش به‌دیهێنان و دابینکردنی مافه نه‌ته‌وه‌یه‌کانی.

ئازادیخوازانی کورد شانه‌شان له‌گه‌ل ئازادیخوازانی عه‌ره‌بدا له‌هه‌موو بواره‌کاندا له‌هه‌موو جه‌نگه‌کاندا تیکۆشاوه و چوونه ناو زیندانه‌کانه‌وه و کوژراوه و دورخراوه‌ته‌وه، له‌گه‌ل ئازادیخوازانی عه‌ره‌بدا هیوا و پڕوایان هه‌به‌وه به‌وه‌ی له‌ناوبردنی داگیرکەر و داروده‌سته خیانه‌تکاره‌که‌ی ده‌ستبه‌ری سازاندنی پته‌وترین بته‌ما ده‌کات بۆ بونیادنانی ته‌لاری په‌یوه‌ندیه‌کان له‌نیوان نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌بی و نه‌ته‌وه‌ی کورد دا به‌رۆحی بایه‌تی و یه‌کسانی که ئه‌و په‌یوه‌ندیانه‌یان به‌درژایی میژوو به‌رده‌وام به‌وه و ئازادیخوازانی کورد هه‌موو پڕوایه‌کیان به‌وه هه‌به‌وه هه‌موو سه‌رکه‌وتنێك که نه‌ته‌وه‌ی کوردی به‌ده‌ستی ده‌هێنێت له‌خه‌باتی رزگاریخوازیدا سه‌رکه‌وتنێکیشه بۆ نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌بی به‌شیوه‌یه‌کی گشتی و له‌ناوبردنی داگیرکەر و داروده‌سته‌کانی له‌عێراق سه‌رکه‌وتنه بۆ مه‌سه‌له‌ی هه‌ردوو نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌بی و کوردی به‌شیوه‌یه‌کی تایبه‌تی.

له‌سه‌ر ئهم بنچینه‌یه به‌م باوه‌ڕه‌وه کورده‌کان به‌شداریان کردووه له‌و شۆڕشه پێڕۆزه‌دا که‌وا سوپای عێراق به‌هاوکاری له‌گه‌ل گه‌لی عێراقدا به‌ده‌ستی هێنا بۆ له‌ناوبردنی قه‌له‌مپه‌وی تاقمی فه‌رمانپه‌رای خراپکارو گه‌نده‌ل.

له‌سه‌ر ئهم بنچینه‌یه به‌م باوه‌ڕه‌وه ئه‌وان ئاماده‌ن بۆ به‌رگریکردن له‌ئازادیان به‌خوێن و رۆحیان ئه‌وه‌ش که له‌ده‌ستوری کاتیدا هاتووه له‌دانپێدانان به‌مافه‌کانی نه‌ته‌وه‌ی کوردیدا و سه‌یرکردنی کورده‌کان و عه‌ره‌به‌کان وه‌ک دوو شه‌ریک و هاوبه‌ش له‌م نیشتماندا به‌رهمه‌ی خه‌باتی هاوبه‌شمانه‌و ئه‌وه‌ش پشتیوانی ده‌کات و جه‌ختده‌کاته‌وه له‌سه‌ر راستی و دروستی ئه‌وه‌ی که ئازادیخوازانی عه‌ره‌ب و ئازادیخوازانی کورد بۆی چوون له‌وه‌ی که خه‌باتی گه‌لان بزوتنه‌وه‌یه‌کی پێکه‌وه به‌ستراوه وه‌ک ئه‌لقه‌کانی

زنجیریک وه ئیمه مژده ده‌رین بهم سه‌ره‌تا خۆشه‌ی سه‌رده‌می نوئی کۆماریمان و هیواخوازین یاسای پتویست ده‌ریکریت بۆ جیبه‌جیکردنی ئه‌و ده‌قی که له‌ده‌ستوردا هاتووه. ئه‌موو هه‌موومان هیواخوازین و باوه‌رمان وایه هه‌ر هه‌نگاوێک کۆماره‌ نوێ و لاوه‌که‌مان ده‌ینیت سه‌باره‌ت به‌ پته‌وکردنی په‌یوه‌ندیه‌کانی له‌گه‌ڵ ولاتیانی عه‌ره‌بی ئازادبوودا ئه‌وا به‌دلتیاییه‌وه‌ فراوانکردنیکی زیاتری له‌گه‌ڵدا ده‌بیت له‌مافه‌کانی گه‌لی کورد به‌شێوه‌یه‌ک هه‌ر هه‌نگاوێک که نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌بی ده‌ینیت به‌ره‌و ئامانجه‌کانی له‌هه‌مانکاتدا نزیکبوونه‌وه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌ی کورد ده‌بیت له‌ئامانجه‌کانی به‌ته‌نها به‌مه‌ش واده‌بین که هه‌موو که‌لتنه‌کاشمان به‌په‌روی داگیرکه‌ران و داروده‌سته‌کانیاندا داخستووه‌و نمونه‌یه‌که‌مان پیشکه‌شکردووه‌ که چاوی لێده‌کریت له‌چۆنیه‌تی پیکه‌وه‌ژیانی دوو نه‌ته‌وه‌ی برا له‌ژێر سایه‌ی سستمیکی دیموکراسی ئازاد دا.

من به‌ناوی گه‌لی کورده‌وه‌ که ئه‌م وه‌فده‌ نوینه‌رایه‌تی ده‌کات زۆر سوپاسگوزارین له‌سه‌ر ئه‌و ده‌قی که له‌ده‌ستوری کاتیاماندا هاتووه‌و دڵسۆزترین هه‌ستی به‌رزو بالا ده‌رده‌بێم که‌وا گه‌لی کورد هه‌یه‌تی له‌به‌رامبه‌ر کۆماره‌ تازو لاوه‌که‌مان و سه‌رکرده‌ ئازادپخوازه‌کانی و سوپا دلێره‌که‌ی و کورده‌کان ئاماده‌ن به‌ خوین و به‌رۆح و به‌مال به‌رگری له‌ کۆماره‌که‌یان و مافه‌ نه‌ته‌وه‌ییه‌ به‌ده‌سته‌هاتووه‌که‌یان بکه‌ن.

بژی کۆماری عێراقی کۆماری عه‌ره‌ب و کورد.

ئه‌مه‌ ده‌قی ئه‌و وتاره‌ بوو که مامۆستا ئیبراهیم ئه‌حمه‌د سکرتیری حزبی دیموکراتی کوردستان له‌وه‌زاره‌تی به‌رگری پیشکه‌شی کرد به‌ناوی وه‌فده‌کانی کوردستانه‌وه‌ که سه‌ردانی به‌غدايان کرد دواي شۆپشی ته‌مموز بۆ پیرۆزیایکردن له‌ سه‌رکرده‌کانی کۆماره‌که‌و عه‌ره‌به‌کان له‌پشتیوانیکردنی گه‌لی کوردی بۆ شۆپشی ته‌مموز.

پارتی و حوکمی عه‌بدولکه‌ریم قاسم

له‌رۆژی یه‌که‌می پاگه‌یاندنی شۆپشدا جه‌ماوه‌ری شاری سلێمانی و که‌رکوک و هه‌ولێرو کۆیسه‌نجق و زاخۆو عه‌مادیه‌ له‌ژێر سه‌رکرده‌یه‌که‌کانی رێکخواه‌کانی حزیدا خۆپیشاندانیان ئه‌نجامدا وه‌ک پشتیوانیه‌ک له‌شۆپش و جه‌ماوه‌ر فشاری خسته‌ سه‌ر یه‌که‌ جه‌کداره‌کان له‌سوپا و پۆلیس، به‌تایبه‌تی له‌که‌رکوک و سلێمانی بۆ ئه‌وه‌ی

لیژنه‌ی ناوه‌ندی بریاریدا ئه‌ركی بنچینه‌یی حزمان و هه‌موو حزبه نیشتمانیه‌كان
 له‌ئێستادا ئه‌وه‌یه، كۆماره‌كه به‌هێزو به‌توانا بكریت و حوكمی تێدا به‌رپا بكریت له‌سه‌ر
 بنچینه‌ی دیموكراسیه‌تی راست و دروست كه مافه‌كانی و ئازادیه‌ دیموكراسیه‌كانی بۆ
 گه‌لی عێراق دابین بكات- ئازادی رێكخستنی حزبی- بۆ هه‌موو لایه‌نه نیشتمانیه‌كان و،
 سه‌ندیکای پیشه‌یی و ئازادیه‌كانی رۆژنامه‌گه‌ری و بلاوكرده‌وه‌و بیروباوه‌پ- مافی
 موماره‌سه‌کردنی مافه‌ نه‌ته‌وه‌ییه‌كان ببه‌خشریته‌ گه‌لی كورد له‌ناویدا مافه‌ کارگێڕی و
 رۆشنی‌په‌یه‌كان ئه‌وه‌ی كه په‌ره‌سه‌ندنی كۆمه‌لگه‌ی كوردستان فه‌راهام ده‌كات له‌رووی
 پیشه‌سازی و كشتوكالی و كۆمه‌لایه‌تی‌وه‌.. له‌كۆبوونه‌وه‌ی لیژنه‌ی ناوه‌ندییدا دوا‌ی
 هه‌لگیرسانی شۆڕشی نیشتمانی كوردستان له ١١ ئه‌یلول ١٩٦١ دا، ئهم كۆبوونه‌وه‌یه
 له‌كانونی یه‌كه‌می ١٩٦١ دا به‌سترا له‌گوندی عه‌ودالان، لیژنه‌ی ناوه‌ندی بریاریدا به‌رده‌وام
 بێت له‌تێكۆشان بۆ پاراستنی كۆماره‌كه‌و به‌رپا‌کردنی دیموكراسیه‌ت له‌سه‌ر بنچینه‌ی
 دیموكراسی و تیشیدا حوكمی زاتی بۆ كوردستانی عێراق وه‌ بریاریدا دروشمه‌كانی حزب
 كه رۆژنامه‌ی خه‌بات هه‌لگیرتبووون به‌مشێوه‌یه‌ بێت: -هیچ گره‌نتیه‌ك نیه‌ بۆ پاراستنی
 سه‌ربه‌خوایی نیشتمانی و سه‌قامگیریی و بوژاندنه‌وه‌ی ولات و پێشكه‌وتنی ته‌نها
 به‌دیموكراسیه‌ت نه‌بێت دیموكراسیه‌تیش بوونی نیه‌ به‌بێ ژيانێکی په‌رله‌مانی و ئازادیه‌.
 گشتیه‌كان و به‌بێ چاره‌سه‌ركردنێکی دادپه‌روه‌رانه‌ بۆ مه‌سه‌له‌ی كورد.
 ئه‌ی جه‌ماوه‌ری گه‌له‌كه‌مان تێكۆشه‌ له‌پێناو به‌ره‌یه‌کی یه‌كێتی نیشتمانییدا بۆ كار‌کردن:
 له‌دژی داگیركه‌رو پرۆژه‌كانی و هاوپه‌یمانیه‌تی‌ه‌كان و داروده‌سته‌كانی.
 بۆ به‌رپا‌کردنی سستیمێکی دیموكراتی په‌رله‌مانی دروست، بۆ ئه‌وه‌ی گه‌لی كوردی به‌مافه
 نه‌ته‌وه‌ییه‌كانی بگات له‌ناویشیدا حوكمی زاتی بۆ كوردستانی عێراق.
 حزبی دیموكراتی كوردستان- پارتی- پشتیوانی له‌شۆڕش و حوكومه‌ته‌كه‌ی
 عه‌بدولكه‌ریم قاسم كرد كه نوێنه‌رانی هه‌موو حزبه نیشتمانیه‌كانی له‌خۆگرتبوو جگه‌ له
 پارتی و حزبی شیوعی عێراق كه وه‌زیرێکی هه‌بوو له‌حكومه‌تدا كه‌ئه‌ویش مامۆستا
 ئیبراهیم كووبه‌ی وه‌زیری ئابوری بوو حزب پشتیوانی له‌حكومه‌ت ده‌كرد تا ئه‌و كاته‌ی
 كه سیاسه‌ته‌كه‌ی دیموكراتی بێت. له‌چاكسازی وه‌زاریدا مامۆستا عه‌ونی یوسف كه تازه

گه پابۆوه بۆ ناو حزب له وکاته دا- چوووه ناو وهزاره ته وه بۆ راویژکردن یان رهزامه ندی حزب به لکو دورخرایه وه له حزب. کاتیکیش قاسم نکولی کرد له مافه دیموکراتیه کانی گه ل و دهستی کرد به دانانی ریساکانی حوکمه دیکتاتۆریه تاکره وانه که ی حزب دهستی کرد به ناپه زایی ده برپین له سیاسه ته که ی، هه تا به لاو چورتمی قاسم به گه ل و مافه کانی گه یشتنه پاده یه کی تهحه مول نه کراو دزایه تیه کانی بۆ دیموکراسیه ت و دیکتاتۆریه ته که ی ناشکرابوون. رۆژنامه ی خه باتی زمانحالی حزب په رچه می ئه م ناپه زایه تیه ی هه لگرت که به رۆحیکی بابته ی و زانستی که وته ده برپینی ناپه زایه تیه کان و داوای کرد که حوکمی عورق و رهوشه هه لاوێرده ییه کان لابهرین و ماوه ی گواستنه وه کۆتایی پێبێت و دهستبکریت به ئه نجامدانی هه لپژاردنیکی ئازاد له که شیک له ئازادی و دیموکراتی هه روه ک چۆن داوای له حزب کرد زیندانیه سیاسیه کان و حوکمدراوه سیاسیه کان ئازادبکرین و واز له راودونانی ژبانی حزبی و سه ندیکایی و کۆمه له جوتیاریه کان و ریکخراوه دیموکراتیه کان به یتریت.

ئه م تیکۆشانه ش که حزب پێی هه ستا له دژی دیکتاتۆریه ت بووه هۆی پشێوی و ئالۆزی له نیوان حزب و قاسمدا که له حزبی دیموکراتی کوردستانیدا ئاسته نگیکی بینیه وه له به رده م دیکتاتۆریه تاکره ویه کهیدا که وا کاری بۆ چه سپاندنی ده کرد. حوکمی قاسمی به وه وه لامی حزبی دایه وه هه ستا به داخستنی ناوه ندو مه لبه نده کانی و پاودونانی سه رکرده کانی و گرتنی ئه ندامه کانی و پاشانیش ته نگپێه له چینی چه ماوه ری جوتیاری لایه نگرانی پارتی و شۆینکه وتوانی. قاسم هانی رۆژنامه به کریگی راوه کانی خۆی دا بۆ ئه وه ی هێرش بکه نه سه ر نه ته وه ی کوردی و داوای تواندنه وه ی بکه ن.

تیرۆر توندوتیژی له عێراقدا په ره یسه ندو قاسم دهستی کرد به داخستنی رۆژنامه ی حزب دوا ی ئه وه ی شکستی هینا له وه ی حوکمیک له نه نجومه نی عورق ده ریکات که وا خه بات له به رده میدا وه ستا به تۆمه تی بلاو کردنه وه ی وتاریک کتێیدا مشتومری له باره ی ماده ی دووم و سییه می ده ستوره وه کردبوو. له سالی ۱۹۶۱ دا ئالۆزی له نیوان قاسم و کورده کاندا گه یشته ئه وپه ی و قاسم هیزه چه کداره کانی کو کرده وه بۆ لێدانی ئه و گردبونه وه سه ربازییه ی که له کوردستان پویدا بوو وه ک ناپه زاییه ک له دژی باجی زه وی و

سیاسەتی حوکمی قاسمی.

لەبەرانبەر ئەم حالەتەشدا کە مژدە بە شەپتیکی بەربلای دەدات و ھەر شە لە یەکییتی نیشتمانی و نەتەوێ کوردی دەکات- حزب پێی وابوو- ئەرکی نیشتمانی خۆیەتی داوا لە حکومەت بکات واز لەم سیاسەتە ھەڵبە بێنێت کە زیان بە بەرژەوێندیەکانی عێراق و پەپرە و کردنی سیاسەتێکی دیموکراتی دەگەیەنێت کە دان بە مافە نەتەوێیەکانی کوردیدا بنێت و ھەراھە میان بکات- ئەمەش ئەو بڕیارە بوو لیژنەی ناوھەندی حزب و ھەر یگرت لەبەرانبەر ھەوشە کەدا لە گەڵ راسپاردە دان بە پێشکەشکردنی یادداشتێک بە قاسم و ھەروایشبوو مەکتەبی سیاسی حزب لە ۲۰-۷-۱۹۶۱ دا یادداشتێکی دایە قاسمی سەرۆک وەزیر.

یادداشتی حزبی دیموکراتی کوردستان

دەربارەی ترسناکی ڕۆشە کە لە کوردستان

بەریز سەرۆکی وەزیران و سەرکردە ی گشتی ھێزە چە کدارەکان لیوا روکن عەبدولکەریم قاسمی بەریز.

لای ھیچ کەسێک پەنھان نیە گەلی کوردی ھەر لەراگە یاندنیوە تیکەڵ بە شۆپش بوو- لەپێشەنگیشیوە حزبی دیموکراتی کوردستان کە ھەموو توانستەکانی خۆی خستۆتە بەردەم سەرکردەکانی شۆپش ھەر لە ساتە وەختەکانی یە کەمیە و ئەمەش کاریگەرێکی گەورە ی ھەبوو لە شکست پێھێنانی پیلانگیرییە داگیرکەرێکان کە وا کۆمارە کەمانی کردبوو ئامانج ئەمەش بە دانپێدانانی دۆست و دوژمن. گەلی کوردی ھیواخوازە شۆپش سەرەتای سەردەمیکی نوێ بێت بۆ پەییوەندیەکان لەنیوان ھەردوو نەتەوێ عەرەب و کوردی برادار ئەویش بەوێ بخریتە سەر بنەمایە لە یە کسانێ تەواوەتی لەنیوانیاندا بەشیوەیە ک بۆ ھەریەکیکیان ئازادی و دیموکراتی و ناشتی ھەراھەم بکات و بوار بکاتەو بەدەستھێنانی ئەوێ خوازیاری بە دەستھێنانیەتی لە مافی نەتەوێی پەوا لە چوارچێوە ی یەکیتیکی عێراقی سەر پاستانەدا، لەسۆنگە ی ئەم خولیا جەماوەریە دلسۆزانە یەو حزبمان ھەر لەسەرەتاوە ئەو دروشمانە ی بەرزکردۆتەو داوی

پێكهوه ژيانى برايانەى كردووه له نێوان عەرەب و كورددا له سايهى كۆمارى عەرەبى و كوردى ديموكراتيدا و دژ به هەر جۆرێك له جيا بوونهوه و جوداخوازی بووه.

ئێمه هه موومان خۆشحال بووین به خستنه ناوى ههردوو بانهى هاوبه شى له نێوان گهلى عەرەبى و كوردیدا و داننان به مافه نه ته وه بيه كانى كورد دا له دهستورى كۆمارى عێراقیدا و ههك ده قێك كه له مادهى سێدا هاتووه، گه وره ترين مژده بوو، پێشبینیمان ده كرد ده قه كانى ئهم ماده به بگۆڕێن بۆ حه قيه تى مادى و شوێنه واره كانى له هه موو لایه نه كانى ژيانى كۆمه لگه ی كوردستانیدا رهنگ بداته وه و له په ره سه ندنى گهلى كوردى له نزیکترین كاتدا. ئهمه له كاتێكدا شتێك له وه روینه داو پرۆژه ی خوێندنى زمانى كوردى كه حكومه ت بریارى له سه رداو دواى خاوه خاوكردن و دواخستنى بۆ زیاتر له سالتێك، به ئیفلجى هاته بوونه وه و ههچ ده سه لات و شایسته گیه كى نیه و بێزاروه، ههچ شتێك له وه له خۆى ناگرێت كه وا گهلى كوردى بۆى تێده كۆشیت هه ر له دامه زراندى وه هه تا ناوه كەى واته ناو لێ نه كەش هه روه ها به وشێ وه نه هات گهلى كوردى ئاره زوى ده كات و ده به ویت.

راسته گهلى كورد هه ندێك كات له مافه ديموكراسيه كان به هه ره مه ند بووه كه وا شۆڕش بۆ هه موو گهلى عێراقى به تێكپایى فه راهمه مى كرد، به لام ئه وه به رده وام نه بوو هه روهك چۆن شوێنه وارى ئه و شكسته ی تووشى ديموكراسيه ت هات له ولاتدا ئه وا دوو قات بوو سه باره ت به گهلى كوردى كه وا واى لێ هاتووه هه ست ده كات نه ته نها بێ به شه له هه موو مافه نه ته وه بيه كانى، به لكو كراوه ته ئامانج بۆ هه لمه تێكى چه وساندنه وه ی نه ته وه یى توندو ته نها بۆ نمونه ش لێ ره دا باس له هه ندێك روخسارى سياسه تى چه وساندنه وه ی نه ته وه یى ده كه یین كه له دژى گهلى كورد له عێراقدا گیراوه ته به ر:

١- هه لپه ساردنى ماده ی سێ له ده ستور هه لپه ساردنێكى ته وا وه تى. فه رامۆش كردنى به نه نقه ستى ئه وه ی كۆمارى عێراق كۆمارى عەرەب و كورد بێت له هه موو بۆ نه كاندا كه وا پێویست ده كات ئه وه باس بكریت.

۲- هه‌لپه‌ساردنی کاره‌کانی به‌ریۆه‌به‌ریتی گشتی خویندنی کوردی به‌شیۆه‌یه‌کی کرداری و گۆپینی بۆ ته‌نها به‌ریۆه‌به‌ریتی هه‌ماهه‌نگی له‌نیوان وه‌زاره‌تی مه‌عاریف و هه‌ردوو به‌ریۆه‌به‌ریتی مه‌عاریف له‌سلیمانی و هه‌ولێر.

۳- بیبه‌شکردنی خویندکاری کوردی له‌خویندن به‌زمانه نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کی له‌قوتابخانه ناوه‌ندی و ئاماده‌یه‌یه‌کاندا وه‌ك ئه‌وه‌ی مافه مرۆیه‌یه‌کان ده‌یخوازن وێرای نه‌و مافانه‌ی که‌له‌ده‌ستوردا دانپێدانراون.

۴- هه‌رامۆشکردنی به‌کاره‌مێنانی زمانی کوردی وه‌ك زمانێکی فهرمی له‌ده‌زگا حکومه‌یه‌کاندا له‌لیوا کوردیه‌کاندا ئه‌مه له‌کاتی‌کدا ئه‌م مافه ته‌نانه‌ت حکومه‌ته‌کانی پێشویش نه‌یانویژاوه کورده‌کانی لی بیبه‌ش بکه‌ن.

۵- دانه‌مه‌زاندنی هه‌رمانبه‌ره کورده‌کان له‌ناوچه‌ی کوردستان پێدانی رێژه‌یه‌کی نۆر که‌م پێیان له‌بۆاری دامه‌زراندندا به‌شیۆه‌یه‌کی گشتی و له وه‌زیفه‌ بالۆ هه‌ستیاره‌کاندا به‌شیۆه‌یه‌کی تایبه‌تی..

۶- گواستنه‌وه‌و دورخستنه‌وه‌ی هه‌رمانبه‌ره کورده‌کان بۆ باشوری عێراق و به‌لکو جێبه‌جێکردنی رێسای گواستنه‌وه به‌سه‌ر پۆلیسیشدا که‌وا داده‌نرێن ده‌بی‌ت له‌ناوچه‌کانی خۆیاندا به‌کاربه‌ێنرێن. له‌ماوه‌ی دوو سالی رابوردودا به‌سه‌دانیاں گوازرانه‌ته‌وه بۆ به‌غداد.

۷- ته‌رخانه‌کردنی هه‌چ پشکێک له‌پروژه‌ پێشه‌سازی و ئاوه‌دانی و کشتوکالیه‌کان و پروژه‌کانی تر له پروژه‌ی پلانی ئابوری بۆ لیوا کوردیه‌کان و نزیکه‌ی ۹۰٪ی پروژه‌کان که حکومه‌ت ده‌یه‌وێت به‌نه‌جامیان بگه‌یه‌نێت له‌م لیواياندا بریتین له پروژه‌ی کۆن که پێشتر بپار له‌سه‌ریان درابوو یاں خه‌ریکبوو ته‌واو ده‌بوون کاتی‌ک که شۆپش پویدا، نه‌ك ته‌نها ئه‌مه به‌لکو حکومه‌ت که‌مه‌رخه‌می نواند له‌ته‌واوکردنی هه‌ندیک له‌و پروژه‌انه‌دا سه‌ره‌پای گرنگیه‌که‌ی و تێپه‌رپوونی ماوه‌یه‌کی درێژ به‌سه‌ریدا ئه‌مه و هه‌ندیکی تریان هه‌لوه‌شێترانه‌وه وه‌ك پروژه‌ی کارگه‌ی شه‌کر له‌سلیمانی. لێره‌دا هه‌ر ده‌بی‌ت ئاماژه بکری‌ت بۆ تا‌که پروژه‌ی پێشه‌سازی که حکومه‌ت بپاریدا بونیادی بنی‌ت له‌هه‌ولێر، به‌لام

گواستیه وه بق لیوایهك له ده ره وهی كوردستانه وه . كه نه ویش كارگه ی گۆره وی و جلی ژیره وه و ئه و شتانه بوو .

۸- رینگیری له وه رگرتنی خویندكارانی كورد به شیوه یه کی تایبه تی له كۆلیژی سه ربازی و به رز نه كردنه وهی پله ی ئه فسه ره كورده كان كه شایسته ی به رز كردنه وه ن و هه ستان به لێپێچینه وهی ستمكارانه له به رامبه ر ئه وانی ترده ئه مه ش وایكرد به شیکی زۆریان داوای وازهێنان بکه ن و هه رخی راش وازهێنانه كه یان قه بول كراوه .

۹- هه ندیک له داموده زگاكانی حكومه ت ده ره به گه كورده كانیان گرتۆته خۆیان ئه وانه ی لایه نگری داگیركه رو خزمه تكارانی نوری سه عیدو عه بدولشیلاهن ئه وانه ی كه وا گه لی كورد به خیانه تكاریان داده نیت و پاره و چه کی زۆرو زه به ندی پێداوړ، و به به رده وامی هانیان ده دات له سه ر ئه و رێبازه یان كه دژ به به رژه وه ندی گه لی كوردو به رژه وه ندی كۆماری عێراقه .

۱۰- بایه خپێدانی هه ندیک له ده زگاكانی ده ولت به و فه رمانبه رانه ی كه دوژمنایه تی خۆیان بق نه ته وهی كورد ده سه لمێنن و ده ستیان پێوه ده گرن و پێشیان ده خه ن به سه ر ئه وانی ترده ، مه به ستیشم ئه و فه رمانبه رانه یه كه هیه چ خه میکیان نیه ئه وه نه بیته درزی ناكۆکی له نێوان گه لی كوردی و حكومه تی ئێستادا فراوان بکه ن و رۆحی رق و توپه یی له نێوان عه ره ب و كورددا بلاویكه نه وه به كرداره جۆراوجۆره كانیان كه پێچه وانه ی یاسا و ئامانجه كانی گه له له شۆڕشی ۱۴ ته مموزدا .

۱۱- چه وساندنه وهی حزبه كه مان پارتی دیموكراتی كوردستانی پێشپه وی گه لی كوردی تێكۆشه ر له پێناو مافه نه ته وه ییه كانی، گه لی كوردی دلسۆز بق یه كیتی عێراقیی راستگۆیانه و بق ئامانجه كانی شۆڕشی ۱۴ ته مموزی رزگاریخوازی دیموكراتی چه وساندنه وه یه ك زیاتر له وهی له سه رده می رژیمی پێشوو دا چه شتویه تی .

۱۲- نه هێشتنی رۆژنامه گه ربی كوردی و داخستنی رۆژنامه كان و گۆفاره كان كه به زمانی كوردی ده رده چن وهك -خه بات- كوردستان- ئازادی- دهنگی كورد- راستی- هه تاو- ... هتد .

۱۲- لېږتچينه وه نه كړدن له گڼ نه و رښنامه و گوزارانه دا بانگه شه بڼو تواندنه وهى گلى كوردو نكولى كړدن له مافه كانى ده كهن، نه وه لعه ته زالمانيه يى كه سات نا ساتيك نه و رښنامه پښى ه لده ستن كه وا ناسراون په يوه ندى توندوتوليان به لايه نيك يان لايه نيكى تره وه هه يه له و لايه نانه يى كه به پرېسن له ده وله تدا.

۱۴- سو كايه تيكردن به گلى كوردى به وه سفكردى شورشه كانى و راپه رينه كانى كه پښى ه ستاوه له پېناو رزگار كړدى خويدا به تايبه تى و گلى عيراقدا به گشتى به وهى كه به هاندان و ئيحاى داگيركه نه نجام دراون.

۱۵- بايه خ نه دان به هه ستى گلى كوردى و كه رامي تى و، دژايه تيكردنى له وهى كه وا سه يرى خوى ده كات گه ليكه و خاوه ن تاييه تمه ندى نه ته وه يى جيا و نيشتمانى تاييه ت به خويه تى و، دژايه تيكردنى و زه ليلكردنى و دابه زانندن له هه ستى نه ته وايه تى به هه موو شتوازو نامرازيك.

۱۶- گرته به رى سياسه تى ناكوكى بخه روه زال و بالا ده ست ده بيت - ي داگيركه له لايه ن هه نديك له لايه نه حكوميه كانه وه به شيويه كى ناشكرا كه له نمونه كانى نه م جوړه سياسه ته ش نه وه يه گواستنه وهى ناوه نده كانى مه شقيپكردنى نه وانه يى به سه ربا ز ده گيرين كورده كان ده نيرن بڼو ليو اكانى باشورو عه ره به كانيش بڼو ليو اكانى باكورو گواستنه وهى سه ربا زه كورده كان بڼو باشور و عه ره به كان بڼو كوردستان و به كارهي تانيان له سه ركوتكردنى نه و شله ژان و پيكدا دانه يى كه وا خه لكى ناوچه كه نه نجامى ده دن ديار ترين نمونه ش بڼو نه وه بري تيه له به كارهي تاني سه ربا زه كان و پوليسه كورده كان له رويه رويونه وهى مانگرتنى شوقي رى ئوتومبيله كان به تاييه تى له ناوچه يى نه عزميه.

۱۷- گرتن و دورخستنه وه به نديكردنى نيشتمانيه روه ره كورده كان به كزو به تاييه تى مامؤستانا كيان هه تا هه نديك له قوتا بخانه كان مامؤستايان تي دا به نديكراوه له ناوي شي دا به ريوه به ره كه نه مه ش بووه هوى داخستنى ده رگاي قوتا بخانه به رويى خويندكاره كانيدا وه كه نه وهى له قوتا بخانه يى - بيو - له ناوچه يى عماديه پوي دا.

۱۸- جياوازي كړدن له نيوان عه ره ب و كورده كاندا هه تا له وهى كه په يوه سته به نازا نديكردنى گيراوه كان و دورخراوه به نديكراوه كان نه وانه يى كه ده سلا ت فرتيان ده داته

ناو گرتوخانه کانه وه بی هیچ پاساوێک. کاتیکیش حکومت دهیه ویت هه ندیکیان بهربدات
 بۆ ئه وهی شوینه که چۆل بیت بۆ هه ندیکى تر بهروونی جیاوازی دهکات له نیتوان گیراو و
 دورخراوه و بهندکراویکی عه ره بی و کوردیدا. پێشتریش هیچ لیستیکی ئازادکردنی
 کوردیکی له خۆنه گرتووه مه گه ر گومان له مه سه له ی ره گه زنامه کهیدا هه بوو بیت.

۱۹- بێدهنگ بوونی حکومت له وه ده ستریزێ و ده ستریکردنانه ی به سه ر کورده کاندای
 هات له که رکوک به تایبه تی و نواندن هه لویستی ته ماشه که رو هانده ر بۆی ئه م کارانه و
 هه تریش به روونی روخساره کانی ئه و سیاسه ته دوژمنکاریه پێشان ده دات که هه ندیک
 له لایه نه حکومه کانه ده یگر نه به ر له به رامبه ر گه لی کوردی دلسۆزدا بۆ ئامانجه کانی
 شوێشی ۱۴ ته مموزی رزگاریخوازی دیموکراتی و بۆ برایه تی عه ره بی کوردی و
 به ره نگیکار له دژی داگیرکه رو داروده سته کانی و پیلانه کانی. له کاتیکیشدا که وا گه لی
 کوردی به ده ست شوینه واره کانی ئه م سیاسه ته وه ده نالینیت به تایبه تی و له
 بێهه شبوونی گه لی عێراقی به گشتی له مافه دیموکراتیه کانی به شێوه یه کی گشتی
 سه ره له نوێ پلماندن و روژاندنه کانی به کرێگه راوانی داگیرکه ر په یدابوه وه ئه وانه ی رونمان
 کرده وه که چۆن هه ندیک له ده زگا کانی ده ولت له ئامیزان ده گرت و نازیان ده داتی و
 به پاره و به مال و به چه ک کۆمه کیان ده کات. هه موو ئه و سکا لاو نا په زایانه ش ده ره ق
 به م سیاسه ته به بادا چوون ئه مه ش وه که هه مان شێوه کانی تر کاتیک که ئه م چه تانه
 ده ستریزێ ده کهن، به لکو فه رمانبه ره حکومه به رپرسه کانه هه ستان به پلێشانده وه ی
 راپۆرته کانه له باره یانه وه ده سته کاریکردنیان و ناردنیان بۆ به غداد به ئامانجی داپۆشینی
 هه له و تاوانی هاو پێکانبیان و فراوانکردنی درزی نا کۆکی له نیتوان حکومت و خه لکه
 کورده دلسۆزه کاندای.

له م کاته شدا هه روه ها ده سه لاتداره حکومه کانه له وێ به ئه رکی خۆیان هه لئه ستان
 له رووی پاراستنی ئاسایش و رێگرتن له پێژانی خۆینی هاو لاتیان به لکو هه ندیکیان
 هه ستان به هه لگیرساندن ئاگری فیتنه و دوه ره کی و نوای کوتای هاتنی شه پو
 گه رانه وه ی خه لک بۆ شوینه کانی خۆیان بیستمان حکومت هه ستاوه به بلاو کردنه وه ی
 هیزی زۆر له ناوچه که و ده ورو به ری هاوکات په رپاگه نده ی ئه وه ش هه یه حکومت به نیازه

له هاولاتیانی هه ندیک ناوچهی کوردی بدات و خودی نه ته وهی کوردی له ناو به ریت هه روه ها ئه و پروپاگه ندانهی تر که بوونه هۆی ره وشیک له وپه پی شله ژان و ههستیاری و تهنگه لچنی، ئه مهش وا له هه ر هاولاتییه کی دلسۆزی ئه م نیشتمان هه کات هه روه ها هه رکه سیک که مه سه له ی دورخستنه وهی مه ترسی له یه کیتی خاکی عێراقی به لاره گرنگه ده ستپیشخه ری بکات بۆ چاککردنی ره وشه که و گێرانه وهی مه سه له کان بۆ بنه چه و باری ئاسایی خۆیان پیش ئه وهی کیشه کان که له که بن و برینی قول بخه نه ناو قه واره ی عێراقیه وه، حزبی دیموکراتی کوردستان له پینا و به رگری له مافه نه ته وه ییه کانی که ی کوردیدا دلسۆزه بۆ یه کیتی عێراقی و بۆ رزگاری و دیموکراتی و ناشتی و پێی وایه ئه رکی ئه وه له م کاته دا ناله باری ره وشه که و مه زنی به رپرسیاریتی و مه ترسی بارودۆخی کوردستان به بیر به رپرسان بپنێته وه. وه به هه موو راشکاویه که وه بلایت به رده وامی له سه ر ئه و سیاسه ته ی که هه ندیک له روخساره کانیمان باسکرد و پشتیوانیکردنی به بلاوکردنه وهی سه ربازی و کاره ورژاندن و پلماندنه کان هه رپه شه ی هه لگیرسانی جه نگیکی ناو خۆیی له ولات ده کات که هه یج که سیک لێی سودمه ند نابیت داگیرکه رو کلک و دارده سه کانی نه بیت و هه ردوو که ی عه ره بی و کوردیش لێی زه ره رمه ند ده بن که تائیسئا لاپه ره ی په یوه ندیه دیرینه که یان هه ر سپی و پنگه ردی ماوه ته وه.

ئهمه و ئیمه له کاتیکدا که ی عه ره بی بۆ تاوان ده که یان له و کاره دوژمنکاریانه ی که هه ندیک لایه نی حکومی و فه رمانبه رانی عه ره ب پێی هه لده ستن به پێی پلانه کانی داگیرکه ر وای ده بینن که هه یج تاکیک یان حکومه تیک ناتوانیت برا عه ره به کانمان ناچار بکات روی گوله کانیا ن ئاراس ته ی سنگی برا کورده کانیا ن بکه ن هه روه ک چۆن وای ده بینن که هه ستان به خپکردنه وهی سه ربازی له ناوچه ی کوردستانی دلسۆز بۆ کۆماری عێراق له کاتیکدا که هه یزه داگیرکه ره کان و نه وانه ی لایه نگری ئه ون هه رپه شه له شوینه کانی تری کۆماره خۆشه ویسته که مان ده که ن، کارێکی هه له یه و زیان ده که یه نیت به به رژه وهندی ولات. بۆیه پیمان وا نیه هه ر حکومه تیکی جدی له دوژمنایه تیکردنی بۆ داگیرکه ر به م کاره هه ستیت و پشت له داگیرکه ری دوژمنی که لان بکات و رووی ناگری تفه نگه کانی بکاته که له که ی و هه یزه نیشتمانیه دلسۆزه کانی ته نها کاتیک نه بیت که لایه نی

داگیرکەری رامکردیبت. ئێمە هێشتا حکومەت بە بێ بەری دەزانین لەوەی کە ئەم جۆرە
هەلۆیستە بگرتەبەر وە بۆ رزگارکردنی ولات لەمەترسیەک کە لە هەرچوارلای دەوری
داوە و لە ناخەو و هەپەشە لەیەکی نیشتمانیمان دەکات، داوا لە حکومەت دەکەین
هەستت بەم لێپێچینەوانەیی خوارەو و بەشیوەیەکی خێرا:

- کێشەکانی هێزەکان کە بەم دواوە نێراون بۆ چەند ناوچەیەکی دیاریکراو
لە کوردستان بۆ بنگەکانی پێشوی خۆیان و ئەنجامەدانی هیچ جموجولێکی سەربازی
نااسایی کە پێشتر لەو شوێنانەدا ئەو جولاندنەیان پێنەکراوە.

- کێشەکانی سەرۆکە کارگێڕیی و ئاسایشی و پۆلیسیەکان و ئەو بەرپرسیارەکانی کە
رۆڵێکی دیاریان هەیە لە روداوەکانی ئەم دواوەدا ئیدی بە فرامۆشکردنی ئەنقەست
بێت یان هاندان یان شتواندنی راستیەکان بێت، رەوانەیی دادگا تایبەتیەکان بکێژن بۆ
ئەوێ سزای دادپەرورەوانەیی خۆیان وەریگیرن.

- گێڕاوەوەی فەرمانبەرە دورخراوەکان و گۆتێزداوەکان بۆ کوردستان بۆ ناوچەکانیان و
دانانی مۆتەحەرە و قایمقام بۆ لیواکانی کوردستان لە کوردە دلسۆزەکان بۆ کۆمارو
بۆ بڕایەتی عەرەبی کوردی.

- جێبەجێکردنی مادەیی سێ لە دەستوری عێراقی جێبەجێکردنێکی تەواو و بەدیھاتنی
یە کسانێ تەواوەتی لە نێوان هەردوو نەتەوێ عەرەبی و کوردی لە هەموو پوێکانەو
وەک دوو نەتەوێ برا لە سایەی دەولەتی عێراقی.

- پاککردنەوێ دەزگاکانی حکومەت لەو کەسانە کە دژی رۆحی شۆڕشی ١٤
تەمموزی رزگاریخوازن.

- رەهاکردنی ئازادیە دیموکراتیەکان بۆ گەل و کۆتایی هێنان بە ماوەی گواستنەو
بەخێراترین کات بۆ ئەوێ ولات بێت بە پێوە بە پێی سستمی دیموکراتی تەندروست
لەلایەن حکومەتێکەو کە بەرپرس بێت لە بەرەدەم پەرلەمانێکی هەلبژێردراودا لەلایەن
گەلەو لە هەلبژێردنێکی ئازاد و راستەوخۆدا هەلوەشاندنەوێ حوکمە عورفیەکان و
نەهێشتنی ئاسەوارەکانی.

-جیبەجێکردنی بێزارەکانی کۆنگرە ی مامۆستایانی کوردی سالی ١٩٦٠ بۆ پەرەپێدانی
رۆشنبیری کوردی.

-زمانی کوردی بکریستە زمانیکی فەرمیی لەهەموو دەزگا فەرمیەکاندا لەناوچەی
کوردستان.

-لابردنی شوێنەواری هەموو سیاسەتەکانی جیاکاریی رەگەزی که لەبەرانبەر
کوردەکاندا دەگیرێتەبەر لەوانەی پێشتر خزانەپوو وە سزادانی ئەوانەی که بانگەشە بۆ
جیاکاریی لەنێوان رۆڵەکانی گەلی عێراقیدا دەکەن.

-رەهاکردنی کشتوکالی توتن لە کۆتی دۆنم لەو ناوچانەدا که شیاون بۆ کشتوکال.
-چاککردنی یاسای باجی زەوی که بێیتە هۆی سوککردنی باری جوتیاران و لابردنی
ئەو بار قورسیە یاسای نوێ خستیوەتە سەرشانیان.

-چارەسەرکردنی بلاوبونەوێ بیکاری بەدەستکردن بە پرۆژە ی ئاوەدانایی و
پیشەسازی و خێراکردن لەتەواوکردنی پرۆژە وەستێنراوەکان و دانانی پرۆژە ی تر
لەپلانی ئابوریدا. -نەهێشتنی گرانی ئەویش لەرێگە ی لێدانی ئەو دەستانەوێ که
باری دەکەن بەنرخەکان و خۆراکی هاوڵاتیان قۆرخ دەکەن.

ئێمە لەکاتیگدا داوا لەحکومەتی عێراقی دەکەین هەستیت بەم کارانە بەشیوەیەکی خێرا
بۆ نەهێشتنی ئەو مەترسیە ی که لەپیشە و رێگریی لەبەردەم پیلانەکانی داگیرکەر و
هاوبەشە نەوتیەکانیان و کلک و دارو دەستەکانیان و پشتیوانی لەچەسپاندنی یەکییتی
عێراقی راستگۆیانە، داواش لە رۆڵەکانی گەلی عەرەبی دەکەین لەعێراق هەروەها
هاوڵاتیانی تریش هەستن بەهەموو ئەوێ که دەتوانیت وا لەحکومەتی عێراقی بکات
هەستیت بەجیبەجێکردنی ئەم داخوازیە پەوایانە بەنزیکتترین کات هەروەك چۆن داوا
لەهەموو حزبە نیشتمانیەکان دەکەین پشتیوانی لەتیکۆشانمان بکەن بۆ پاراستنی
یەکییتی عێراقی و نەپژانی خوێنی رۆڵەکانی گەلی عێراقی و شکستپێهێنانی پرۆژە
داگیرکەرەکان که ئامانجی لەناوبردنی هەموو دەسکەوتەکانی شۆرشە نەمرەکەمانە لە
١٤ تەمموزداو بۆ گێرپەوهی دەسلەاتی داگیرکەر و کۆنەپەرستی بەد بۆ ولاتەکەمان.

بۆ یەکییتی عێراقی راستگۆیانە.

بژێ کۆمارێ عێراق کۆمارێ عەرەب و کورد

بژێ بڕایەتی عەرەبی کوردی بۆ هەمیشە.

مردن و سەرشۆڕی بۆ داگیرکەرەکان و کلکەکانیان و دوژمنانی سەرسەختی گەلان.

"مەکتەبی سیاسی حزبی دیموکراتی کوردستان" ۲۰-۷-۱۹۶۱

- وێنەیکە بۆ سەرۆکایەتی ئەنجومەنی سەرۆکایەتی شکۆدار.

- بۆ هەموو حزبه‌کان و دەرگا نیشتمانیه‌کان.

رەتکردنەوەش لە لایەن قاسمەوێ چارەنۆسی ئەم یادداشتە بوو، دواي ئەو قاسم زیاده‌پۆیی کرد و هەولیدا بەهێزی چه‌کداری گەلی کوردی ملکه‌چ بکات. زیاتر هێزی سەربازی لە کوردستاندا بلاوکردەوێ و دەستیکرد بە پڕۆسەیکە فەرمان بۆ کرپنی لایەنگر بە کرێگراو، حزبی پەنای بێدە بەرشیوازیکی تر بۆ رازیکردنی بەوێ کە هەولێ کانی نەزۆکن و نیشاندانی هاوکاری گەلی کوردی لە گەڵ یادداشتەکید، هەربۆیه داوایکرد مانگرتنێکی سیاسی گشتی لە کوردستان و لە بەرواری ۶ ئەیلوێدا ئەنجام بدرێت کە رێکەوتە لە گەڵ یادی راپەرینی ئەیلوێ شکۆداریشدا. مانگرتنە کە رویداو سەرکەوتوو بوو لە هەموو ناوچه‌کانی کوردستانداو بازارەکان داخرا و کارگە و شوێنەکانی کار و جموجوێ هاتوچوو گواستەوێ لە هەموو شوێنەکانی کوردستاندا وێستان ئەم مانگرتنە سیاسیش بۆ هاوتابوو کە پارتی بەشارەزاییه‌وێ پێشەوایەتی کردو رێکخست.

بەلام لیوا قاسم گوتی لە دەنگی عەقل و بانگی لۆژیک نەگرت و دەستیکرد بە جولاندنی هێزه‌ سەربازیەکان و لە رۆژی ۹ ئەیلوێدا کۆبوونەوێ کوردیه‌کانی بەتۆپ و فرۆکە بوردمانکرد - لە دەرینه‌ندیخان - پاشان دەستیکرد بە هێرشه‌ گشتیه‌کە بۆ کوردستان لە رۆژی ۱۰- ئەیلوێ ۱۹۶۱ لە بەرامبەریشدا بزوتنەوێ بەرگریی چه‌کدار بۆ وەلامدانەوێ هەلگیرسا.

حزب چه‌کی بەرووی حوکمی قاسمدا هەلگرت و بڕیاریدا دروشمی خستنی حوکمی دیکتاتۆری قاسمی هەلبگریت بەو پێیه‌ی قاسم هەموو دەرۆزه‌کانی تیکۆشانی پەواو ناستیانە بۆ پەرووی حزب و گەلی کوردیدا داخست بە لکو هەموو گەلی عێراقی.

پارتی راستگويانه وويستی حوكم له عيلاق بگوریت بۆ حوكمينكى ديموكراتى په رله مانى به شيوازي ناشتيانه واته به شيوازي تيكوشانى جه ماوه رى ناچه كدارى. به لام لادانى قاسم و زولم و سته م و هه وله كانى بۆ سه پاندى حوكمه ديكتاتوريه تاكره ويه كه ي و به رده وامى پيدانى و پاشانيش دژايه تيكردنى توندى بۆ ده سكه و ته ديموكراتيه كانى گه ل و په نابردنى بۆ هيزى چه كدارى بۆ سه ركوت كردنى تيكوشانه كانى گه ل و ريگرتن له په ره سەندنى عيلاق به ره و ديموكراسيه ت و هۆكاره كانى تر كه باسكران، هه موو نه مه پارتى ناچار كرد شيوازي خه باتى چه كدارى بگريته به ر.

پارتی و دیموکراسیەت

بزوتنەوێ رزگار یخوای کوردی و لەسەرۆشیانەوێ پارتی یەکیەک بوو لەقەڵاگانێ بزوتنەوێ دیموکراتی لەعێراق. تیمێکی پیشەرەوی پێکھێنا لێ و بەشیوەیەکی ئۆرگانێ بەیوەست بوو پێیەو، حزب لەخەباتیدا تێکۆشا بۆ بەدیهێنانی ژیانی دیموکراتی لەعێراق بەو پێیەکی کە کلیلی چارەسەری هەموو گزفەتە سیاسی و ئابوریەکانە کەوا گەلی عێراق بەدەستێوە دەنالتێت.

لەسەردەمی پاشایەتیدا، هەروەها لەسەردەمی گۆماریشدا حزب خەباتی کرد لەپێناو رەهاکردنی ئازادیە دیموکراتیەکان لەناویشیدا ئازادی هەلبژاردنەکان و حزیەکان و سەندیکاکان و بلاوکردنەوێ بیروپا.

دوای روخانی حوکی پاشایەتی لە ۱۴- تەمموز- ۱۹۵۸ حزب بەردەوام بوو لەتێکۆشان لەپێناو دیموکراتیەت و هۆشیارانە دەرکی بەوێ کردبوو کە فەرمانرەوایی لەعێراق سەقامگیر نابێت و سودی نابێت ئەگەر لەسەر بنەماگەلێکی دیموکراسی دانەمەزرێت و گەل و هێزە نیشتمانیهکانی تێکرا لەئازادی بیروپاوەر بەهەرمەند نەبن. هەروەها ئازادی رێکخستنی سیاسی و سەندیکایی و پیشەیی و ئازادی رۆژنامەگری و بلاوکردنەوێ. بۆیە حزب هەمیشە جەختیکردۆتەوێ لەسەر پێویستی گۆتایهاتنی ماوێ گواستەوێ بەخیرایی و گواستەوێ ولات بۆ ژیانی پەرلەمانی و شۆرشیگری، هەروەها حزب لەدژی هەولە گۆنەپەرستیەکان وەستایەوێ کەدژایەتی دیموکراسیەت دەکات هەروەک چۆن لەدژی ئاراستەکی لیوا قاسم وەستایەوێ کاتێک وویستی تاکرەوانە حوکم بکات و دیکتاتۆریەتی فەردیی خۆی بسەپێت.

لەبارەکی دیموکراسی کە حزبی دیموکراتی کوردستانی پێی باشە و بۆ عێراق بەشیاوێ دەزانێت رۆژنامەکی - خەبات - لەژمارە ۱۴۷دا کە لە ۱۷- کانونی دووێم- ۱۹۶۰ دەرچوو و تاریکی نوسیوێ لەژێر ناوێشان- سستی دیموکراسیمان و پێویستە چۆن بێت - تێیدا هاتوێ: - " ئەو تێکۆشانە دوو درێژەکی گەلی عێراق بەعەرەب و کوردیەوێ گرتوێتەبەر لەدژی داگیرکەر و تاقمە فەرمانرەواکانی پێشوو بەنامانجی بونیادنانی کۆمەلگەیهکی دیموکراسی بووێ لەسستمە سیاسی و ئابوری و رۆشنیریەکیدا".

ههروهه بهردهوام ده بێت و ده لێت: " (ئه و دیموکراسیه تهی له کۆنه وه گوزارشتی لیکراوه به وهی حوکمی گه له بۆ گه له، شمه کێک نیه که وه سفه کانی دیاریکراوین و هاوردیه بکهین بۆ نیشتمان که مان به لکو چه مک و ناوه پۆکه که ی ده گۆریت به گۆرانی ولاتان و رهوشه میژوییه کان که تێیدا دروست بوون ئه مه جگه له وهی گه و جێتیه هه ولێدهیت جۆریکی دیاریکراو له فه مانپه وایی له ولاتیکی دیاریکراوه وه هاوردیه بکهیت، سه ره پای نه وهیش که سستمه کۆمه لایه تیه کان له دایک بووی پێویسته ماده یه کانه بۆ په ره سه ندن و به ستراوه ته وه به ئیراده ی گه لان و توانسته کانیان و به خه باتی هێزه کۆمه لایه تیه کان و رهوشه بابه تی و خودیی و جیهانیه کان).

پاشان خه بات ووتی: " له سه ره رۆشنایی ئه و پاستیانه ی پێشکه شکران و داوی لیکۆلینه وهی رهوشی ولاته که مان و بارودۆخه تایبه تیه کانی حزبی دیموکراتی کوردستانی گه یشته ئه و پاستیه ی دیموکراسیه تیکی ئاراسته کراو به مۆرکه عێراقیه که ی که وه رگه رابێت له رهوش و واقیعه مانه وه باشتترین سستمی دیموکراسیه که ئامانج و هیواکان بۆ گه له که مان به کوردو عه ره بیه وه به دیبه ی تێت. بۆیه له ماده ی چواری پرۆگرامه کهیدا هاتوه: تێده کۆشین له پێناو پاراستنی کۆماری دیموکراتی و پنه و کردنی و فراوانکردن و قولکردنه وهی ئاراسته دیموکراسیه که ی له سه ره بنچینه ی دیموکراسیه تیکی ئاراسته کراو که ره ها کردنی ئازادییه تاکی و گشتیه کان فه راهه م بکات وه ک ئازادی پاد، ریه رین و بیروباوه رو ئازادی رۆژنامه گه ری و رێکخهستی حزبی و سه ندیکایی بۆ هه موو ها ولاتیان و دانانی ده ستووریکی هه میشه یی له گه له گرهنه تیکردنی ئه نه جامدانی هه لێژاردنیکی دیموکراسی راسته وخۆ که هه موو ئه و که سانه ی ته مه نیان گه یشتۆته هه ژده سال له نێرو می به شداری تێدا بکه ن".

به م کۆپلانه ش کۆتایی دێن به و په ره گرافانه ی له خه باتمان وه رگرتوون:—

" له و ماده یه دا که باسمان کرد ئه وه رو ن ده بێته وه حزبی دیموکراتی کوردستانی داوی سستمیکی دیموکراتی ئاراسته کراو ده کات که ئازادی بۆ گه له فه راهه م بکات و بیپارێزیت له دوژمه کانی ئه مه ش له پێویسته کانی پاراستنی کۆماره که ن و پاراستنی ده سه که وته کانی گه له له شۆرشه شکۆداره کهیدا سه ره پای نه وهی که خۆی پێویسته یه کی

جەختلەیکراوە بۆ پەرەپێدانی کۆمەلگە کە مان لە رووه کانی ئابوری و سیاسی و رۆشنبیری و بۆ فەراھە مەبەونی سەقامگیری بۆ ھەر ھاوڵاتیان و لە لایەنە بە ھێزە کانی ئەم سەستەمە دۆزینە وە ی ژیا نئیککی پەرلەمانی دروست و فەراھە مەکردنی ئازادی ھەلبژاردنی گە لە بۆ نوینە رە کانی لە پەرلەمان و ھەلگۆزینی وە زارەت لە پەرلەمان و سەپاندنی چاودێریکی جەماوەری پەرلەمانی لە سەر حکومەتێک کە لە لایەن دۆزینە ی پەرلەمانیە وە پەشتیوانیکراو بیت.

" بەرژە وەندی گەل دەخوایەت ھەموو ھێزە نیشتمانیە دلسۆزە کانی بە کەبۆرین و پێکە وە بە شداری پێکەرتن لە ھۆکمکردنی ولات لە رنگی وە زارەتێکی ئیشتیلاقی یان ئەنجومەنێکی راویژکاریی کە نوینە رانی ھێزە نیشتمانیە کان لە خۆبەگرتن ئە گەر مە حال بوو بە رە یەکی نیشتمانی یە کگرتوو پێکەبەرتن ھەمووان لە ھۆکمکردنی ولاتدا بە شداری پێ بکات.

گومانی تێدا نیە رێزگرتن لە ئازادیە تاکی و گەشتیە کان و فەراھە مەکردنی بۆ ھەموو ھاوڵاتیان و چەسپاندنی ژیا ن حزی و پەرلەمانی و نوسینە وە ی ئەمە لە دەستوری ھەمیشە ییدا لە لایەنە بە ھێزە کانی سەستەمی دیموکراتی ئاراستە کراوە "

بەوشێوە یە دەبینن سوربوونی حزبی دیموکراتی کوردستانی لە سەر دیموکراسیەت سەرچاوە کە ی قەناعەت بوونیەتی بە وە ی کە ئەم رێژمە دیموکراسیە باشترینە بۆ گە لی عێراقی و گونجاو لە گە ل رەوش و باروێخە کانی و پێویستە کانی پەرە سەندنێ کۆمەلایەتی و ئابوری و سیاسی و رۆشنبیری... ھند وە لە پێویستە کانی سەقامگیری و جێگیریە. ھەروە ک چۆن حزب پێی وایە لە سایە ی دیموکراسیە تێکی راستە قینە دا دە کەرت چارە سەرنکی ئاشتیانە ی دادپەر وەرانی بۆ مە سە لە ی کورد بدۆزێتە وە، دە کەرت مافە نە تە وە ییە کان بۆ گە لی کوردی بە ییێن و پاشانی ش دە رک بە پە یوە ستنی ئۆرگانی دە کەرت لە نێوان دیموکراسیەت و مافە کانی گە لی کوردی. وە لە بارە ی - پە یوە ستنی توندوێ تۆلە وە لە نێوان دیموکراسیەت و مافە نە تە وە ییە کان گە لی کورد- سە کرتێزی لیژنە ی ناو وەندی حزب مامۆستا ئیبراھیم ئەحمەد لە وتاری کدا کە رۆژنامە ی خە بات کردووە تە دە ستپێکی ژمارە ۲۸۹- خۆ ی لە ۲۱-۱۲-۱۹۶۰ دا بڵاویۆتە وە تێیدا ھاتووە:

"سەرنجىڭ كە مۆڧ لە روداوەكانى سالاەكانى دواى جەنگى جىهانى دووہەمەوہ تا ئىستا بىدات بەپوونى پادەى پەيوەندى توندوتۆل دەردەكەوئەت لەنيوان ديموكراسىەت و لەنيوان مافە نەتەوہىيەكانى گەلى كورد، نەك تەنھا لەعێراق، بەلكو ھەروەھا لەھەموو ئەو ولاتانەدا كەوا لەسايەياندا گەلى كورد دەژين، ھەركاتىكيش بزوئەوہى ديموكراتى لەيەكەك لەم ولاتانەدا بواژيئەوہ بينيومانە كەوا گەلى كوردى چەوساوہ چەوساندنەوہىيەكى دولايەنە، يەكەمىنى ئەوانە بووہ كە لەخێروفەپى بەھرەمەند بىيئەت. سەرەپاى مومارەسەكردنى ئەو ئازادىيانەى كە فەراھەمى دەكات بۆ كۆى گەل ئەو سودى لێوہردەگرئەت بۆ رێكخستنى ريزەكانى و فراوانكردنى بانگەشەكەى و توندوتۆلكردنى تىكۆشانەكەى بۆ داواكردنى مافە نەتەوہىيە پەواكانى. ئەم پاستىيە حزبمان بپرواى پىيەتى بپروايەكى قول و ھەلقولالە بنەماكانىو ھەو ئامانجەكانىو، جەماوہرى گەلەكەمان لەرنگەى ئەزموون و تاقىكردنەو ھۆشيار بووہ پىي. لەبەرئەھە گەلى كوردەمان ئەوساو ئىستاو لەنايئەشدا ھەك بەرگريكارىكى دلسۆزو ئەمىن لەديموكراسىەت دەمىنئەتەو لەھەموو ئەو ولاتانەدا كە لەسايەياندا دەژى."

مامۆستا ئىبراھىم ئەحمەد لەوتارەكەيدا بەردەوام دەيئەت و دەلئەت: "بەپرواى ئىمە پتەوكردنى سىستى ديموكراتى رىبازى بنچىنەيە بۆ دەسكەوتنى مافە نەتەوہىيەكانى گەلى كورد لەچارچۆوہى ئەو ولاتاندا كەوا ھوكمى كوردستان دەكەن... ئەم بپروايەو تىكۆشانمان لەپىناویدا تەنھا لايەنىك پىكەدەيئەت بۆ مەسەلەى پتەوكردنى سىستى ديموكراتى و ھەروەھا مەسەلەى بەھرەمەندبوونى گەلى كورد بە مافە نەتەوہىيەكانى.

لايەنى دووہم ئەوہىيە ئەو گەلانەى كە ئىمە لەگەلئاندا دەژين و ھاوبەشيان لەگەلئاندا وێپاى ئەو چەوساندنەوہ نەتەوہىيەى كە تەنھا روبەپوى ئىمە دەيئەتەو، ئەم گەلانە پىويستە لەسەريان بزانن ناتوانن لە ديموكراسىەت و ئازادى بەھرەمەندن و ناتوانن ھەتا بانگەشە بۆ ئەو بکەن ئەگەر تىنەكۆشن و پشتىوانى لەخەباتى گەلى كوردى نەكەن لەپىناو مافە نەتەوہىيە پەواكانىدا نەك بەوہى كە بەبزوئەوہىيەكى دادپەروەرى و ئەركىكى مۆيى دابىرئەت تەنھا.. بەلكو بەوپىيەى كە ئەم پشتىوانەيە بەشيكە لەخەباتى لەپىناو مافە ديموكراسىە پەواكانىداو ھەروەھا ئازادىيەكانىدا ناكريئەت بانگەشە بە بوونى

دیموکراتی و ئازادی بکریت له ولاتیک له ولاته کاندایه گهر به ملیۆنان کس هه بیته بێبەش بن له مافه نه ته وه ییه کانیان و پێویسته ئهم گه لانه ئهو حه قیقه ته له یاد نه که ن که له ریگی ئهم ووشه نه مهروه ده دره وشیته وه - ناکریت گه لیک ئازاد بیت.. که خۆی گه لانیکه تر ده چه وسینیته وه - ئهرکی گه لانی عهره بی و تورکی و فارسیه ده رک به م حه قیقه ته بکات و یارمه تی گه لی کوردی بدات له خه باتیدا له پیناو مافه نه ته وه ییه په واکانی به وپێیه ی که ئازادیه که ی ناتواو ده بیت ئه گه ر گه لیکی برا هه بیته که به ناوی ئه وه وه و له ژێر په رده ی به رگری له به رژه وه ندیه کانی چه وسیته وه -.

سه باره ت به هه لۆیستیش له دیموکراسی و په یوه ندی به مافه نه ته وه ییه کانی گه لی کورده وه .. لیژنه ی ناوه ندی حزبی شیوعی عێراقی له راپۆرتیه که یدا - ئازار ۱۹۶۲ - بپاری له سه ر ئهم حه قیقه ته ی خوا ره وه داوه :

- دیموکراسیه ت مانای هیچ ناگه یه نیته و ده گۆڕیت بۆ قسه ی پرپوچ و به تال به نسبه ت گه لی کوردیه وه ئه گه ر توانستی کرداری بۆ فه راهه م نه کریته بۆ ئه وه ی به هره مه ند بیت له مافه نه ته وه ییه کانی و به رتیه بردنی کاروباره کانی و ئه وه ش به دی نایه ت ته نها له ریگی حوکمی زاتیه وه نه بیت -.

سه یریش ئیه ئه گه ر کاتیک ببینین حزبی دیموکراتی کوردستان له به رامبه ر حوکمی کۆنه په رستیدا راپه رت و به ده سته کی چه ک و به ده سته که ی تری دروشمیک له رووی سه ره وه ی لاپه ره ی رۆژنامه ی خه باتدا به چه سپینت له قوناغی نه یینیدا و بلیت - سه رکه وتن بۆ شۆڕشی گه له که مان له پیناو دیموکراسیه ت بۆ عێراق و حوکمی زاتی بۆ کوردستان -.

له کاتی شۆڕشی چه کداری کوریدیدا لیژنه ی ناوه ندی پارته ی ئهم بپارایه ی خوا ره وه ی وه رگرت - تیکۆشان بۆ کۆکردنه وه ی حزه نیشتمانیه کان یان زۆرینه یان له به ره ی به کیتی نیشتمانی تیکۆشان پیکه وه له دژی داگیرکه رو دیکتاتۆریه تی کۆنه په رستی و له پیناو به رپاکردنی کۆمارنکی دیموکراتی په رله مانی که سیاسه تی ناوخۆی له سه ر به دیه اتنی ئامانجه کانی گه لی عێراقی دامه زراییت هه ره ها له ئازادیه دیموکراتیه کان و به هره مه ندبوونی گه لی کوردی به مافه نه ته وه ییه کانی له سه ر بنچینه ی حوکمی زاتی.

ههروه‌ها بڼه‌ماکانی سیاسه‌تی ده‌ره‌کی له‌سه‌ر بی لایه‌نی ئیجایی بونیاد نابیت.. هه‌روه‌ها دژایه‌تی داگیرکه‌رو جه‌نگ و پشتیوانی کردن له تیکۆشانه‌کانی رزگار بوونی که‌لان و به‌شداریکردن له پاراستنی ناشتی جیهانی و پیشکه‌وتنی مرقایه‌تی-.

نه‌مروش دوا‌ی نه‌زمونه سه‌خته‌کان که عیراق پییدا تپه‌پی حزب زیاتر به‌روای به‌ه‌لوسته بڼه‌مایه‌کانی ده‌بیت ده‌رباره‌ی دیموکراسیه‌ت و پیوستی به‌ریاکردنی حوکمی نیشتمانی له‌عیراق له‌سه‌ر بڼه‌کانی به‌وپیه‌ی گره‌نتی سه‌ره‌کییه بۆ پیشکه‌وتنی ولات و که‌شانه‌وه‌ی و سه‌قامگیری و بۆ په‌ره‌پیدانی کۆمه‌لگه‌ی عیراقی به‌ره‌و بالاترو باشترو بۆ چاره‌سه‌رکردنی مه‌سه‌له‌ی کوردی چاره‌سه‌ریکی ناشتی و دادپه‌روه‌رانه.

نه‌مه‌و سه‌ره‌رای نه‌وه‌ی که بزوتنه‌وه‌ی رزگار یخوازی کوردی که پارتی لێیه‌وه هه‌لقولاه‌و بۆ سه‌رکردایه‌تیه‌که‌ی بزوتنه‌وه‌یه‌کی خاوه‌ن ناوه‌رۆکیکی دیموکراتی، بزوتنه‌وه‌یه‌کی میلی ئامانجی لێپچینه‌وه کۆمه‌لایه‌تیه‌کانه که خاوه‌ن سروشتیکی دیموکراسیه به‌ته‌نیشتمانی ئامانجه سیاسی و رۆشنیرییه‌کانیه‌وه.

نه‌مه‌ش مانای نه‌وه ده‌گه‌یه‌نیت که دیموکراسیه‌ت په‌یوه‌ست ده‌بیت په‌یوه‌ستیه‌کی ئۆرگانی و بنچینه‌یی به بزوتنه‌وه‌ی رزگار یخوازی کوردیه‌وه که‌لاله بوو دوا‌ی پیوه‌ن بوونی به‌یروکه پیشکه‌وتنخوازه‌کان پارتی که رێکیده‌خات و پیشپه‌وه‌یی ده‌کات له‌گۆره‌پانی خه‌بات و له‌پیتناو ئامانجه‌کانیدا.

نه‌گه‌ریش پوانیمان بۆ نه‌وه‌قهرانه‌ گشتیه‌ی حوکم له‌گه‌رداوه‌که‌یدا ده‌سورپته‌وه‌و که‌لی عیراقی به‌هه‌ردوو نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌ب و کورده‌وه پتیه‌وه ده‌نالتینیت، نه‌وا ده‌بینین هه‌چ ده‌ره‌چه‌یه‌ک و چاره‌سه‌ریک نیه بۆی له‌ولاتیکی خاوه‌ن نه‌ته‌وه‌و ئایین و حزب و چینی کۆمه‌لایه‌تی فره‌چه‌شندا ته‌نها به‌دیموکراتی شۆرشگیریی نه‌بیت، بۆیه پارتی دروشمه‌کانی له‌سه‌ر لاپه‌ره‌کانی رۆژنامه‌ی خه‌بات به‌رزکرده‌وه‌و ده‌لێت- هه‌چ گره‌نتیه‌ک نیه بۆ پاراستنی سه‌ره‌خۆیی نیشتمانی و بوژاندنه‌وه‌ی ولات و سه‌قامگیری ته‌نها به‌دیموکراسیه‌ت نه‌بیت دیموکراسیه‌تیش بوونی نابیت به‌بی ژبانی په‌رله‌مانی و ئازادیه گشتیه‌کان و به‌بی چاره‌سه‌ریکی دادپه‌روه‌رانه بۆ مه‌سه‌له‌ی کوردی له‌سه‌ر بنچینه‌ی حوکمی زاتی.

پارتی دژبه جوداخوازیی و چوونه نیویه کی دبیته وه

حزبی دیموکراتی کوردستان نهوسا و ئیستاش له وانه بووه به توندی بپوای هه بووه و دهستگرتوو بووه به برایه تی عهره بی کوردی و یه کیتی عهره بی - کوردی - له تیکۆشان له دژی داگیرکه رو کۆنه په رستی و، له پینا و مافه نه ته وه بی و دیموکراتیه کانیدا و هه روه ها ژیا ن پیکه وه له ژێر سایه ی دهوله تیکی دیموکراتی یه کگرتوو. پارتی پێیویه و بپوای به وه هه یه که به رژه وه ندیه کانی عهره ب و کورد ده خوازی و پێویست ده کات پیکه وه بژین له سایه ی دهوله تیکی دیموکراتی یه کگرتوودا.

به لام حزب به رده وام بپوای وابوو نه یه کگرتنه پێویست ده کات بۆ نه وه ی چه سپاو و جیگیریت و مانه وه ی به هیز بیت، ده بیت یه کگرتنکی ئیختیاری برایانه بیت یه که م، دووه میش له سه ر بنه ما کانی یه کسانی ته واده تی له مافه کان و نه رکه کاندایه رپابوو بیت، سییه م: هه روه ها ریز له یه کگرتن بۆ بوونی نه ته وه یی و مافه نه ته وه ییه کان. چواره م: ریزگرتن له و راستیه ی که له عهره بی له عێراق به شیکه له نه ته وه ی عهره بی، هه روه ک چون که له کوردیش به شیکه له نه ته وه ی کوردی. پینجه م: به رژه وه ندیه کانی هه ردوو نه ته وه یه کیکه و په یوه ندیه ئۆرگانیه کانیا ن توندوتوله به شیوه یه که هه ر سه رکه وتنیک نه ته وه ی عهره بی له تیکۆشانیدا له دژی داگیرکه رو کۆنه په رستی به دهستی ده هینیت سه رکه وتنیکه بۆ نه ته وه ی کوردی و هه موو سه رکه وتنیکیش بۆ نه ته وه ی کورد له تیکۆشانی دادپه روه رانه ی سه رکه وتنیکیش بۆ نه ته وه ی عهره بی.

نمونه ی نه م یه کگرتنه ئیختیاریه له ژێر سایه ی یه که دهوله تدا نه وه یه که وا که شه ده کات و توکمه ده بیت و که لان پینی پازی ده بن و مافه نه ته وه ییه په واکه ی تیرده کات. به پینچه وانه شه وه یه کیتی زۆره ملی و پێوه لکاندن که له سه ر خستنه سه ری به زۆرو ناچارکردن به پارابوو بیت لاواز و فشه ل ده بیت و خۆی ناگرتت له به رده م روداو گۆرپانکاریه کاندایه رق و توپه یی له نیوان که لاندایه روژینیت و هه میشه نه گه ری نه وه ی لیده کرتت بپوخیت.

ئەمە راستىگە لىكن مېژووى پىر لە يەكگرتنە زۆرەملىيەكان و يەككىتى پىنگەوولكاندن سەلاماندونى كە شكستيان هېناو و روخاون و ئىستا نمونەى ئەم جۆرانە تەنھا لەچەند ولاتىكى كەمدا دەبىنرەن مابنەو. ئەم مېژووى ھەروەھا شاھىتى دەدات كە يەكگرتنى ئىختىيارى برايانە لەننۆان نەتەوكان دەمىننەو پتەو و تۆكمە دەبن. دەولەتى عوسمانى سەرەپاى پەيوەستىيە ئايىنى و ئىسلامىيەكان نەيتوانى تا كۆتايى بژى چونكە لەسەر پىنگەولكاندن و خستەسەرى زۆرەملىيانە بەرپابوو بوو، ئەمە لەكاتىكدا كە يەككىتى سۆفەت بەھىز دەبىت - يەككىتى كۆمارە سۆشالېستىيە سۆفەتەكان - ھەروەھا يەككىتى كۆمارەكانى يوكسلافيائى سۆشالېستى گەشە دەكەن ھەروەھا يەككىتى سويسرى (دېموكراتى) چونكە ھەموويان لەسەر يەككىتىكى ئىختىيارى و لەسەر بنەماى رىزگرتن لەبوونى نەتەوكان بونىادنراون كە لەسايەياندا نەتەوكان پىنگەو دەژىن واتە يەكگرتنەكانيان ئىختىيارى بوو بۆيە وەك خەمخۆرىەك بۆ برايتى ھەرەبى كوردى و يەككىتى تىكۆشانى ھەرەبى كوردى ئەوا حزىي دېموكراتى كوردستان - پارتى ھەميشە داوا دەكات كە يەككىتى عىراقى پىنگەولكاندىنى كە داگىركەرى بەرىتانى دروستى كردوو بگۆرپت بۆ يەكگرتنىكى ئىختىيارى برايانەى بنەما پتەو و بەھىز لەچارچىووى يەك دەولەتى يەكگرتودا ھەربۆيە ئەو دژى پىنگەولكاندن و جوداخوازىي و بوون بەيەككىيە پىنگەو.

لەواقىعدا بزوئەووى رزگارخوازى كوردى ھەر لەجەنگى جىھانى دووھەو دروشمى دەولەتتىكى كوردى سەربەخۆى جيا لەعىراقى خستوتە لاو و لەبرى ئەووى دروشمى حوكمى زاتى بۆ گەلى كوردى ھەلگرتوو بەچەمكە دېموكراتىيەكەى لەچارچىووى دەولەتى عىراقىدا.

ئەم دروشمە لەپەپرەوى حزىي دېموكراتى كوردستانىدا بەرجەستە بوو ھەر لەدامەزراندەو ھەروەك چۆن ھەلوئىستى زانستى دەربارەى يەككىتى ئىختىيارى لەسپاسەتى حزب و پرۆگرامەكانىدا بەرجەستەبوون.

حزب ھەستا بە پروپاگەندەيەكى فراوان بۆ بنجداكوتان و جىگىرەبوونى ئەم راستيانە لە ھەقل و ھەزرى جەماوەرى مىللى و دژايەتى مەيلى جوداخوازىي و يەككىتى پىنگەو

لکاندنی و بانگه‌شه‌کانی بوون به‌یه‌کی پیکه‌وه کردووه. حزب له‌سالی ۱۹۴۷دا بلاوکراوه‌یه‌کی رۆشن‌بیرکردنی تاییه‌تی بلۆکرده‌وه به‌ناو‌نیشانی - یه‌کگرتن نه‌ک جیابوونه‌وه - تئیدا هه‌لۆیستی حزب له‌یه‌کیتی عه‌ره‌بی کوردی رونده‌کاته‌وه و جه‌خت ده‌کاته‌وه له‌سه‌ر پابه‌ندبوون پێیه‌وه زیاتریش له‌وه حزب دروشمی جیابونه‌وه‌ی له‌ده‌وله‌تی عێراقی به‌رز نه‌کردۆته‌وه هه‌تا له‌کاتی به‌رپابوونی کۆماری کوردستانی دیموکراتیشدا له‌ موکریان له‌ کوردستانی ئێران به‌لام بزوتنه‌وه‌ی رزگاریخوازی کوردی و پارتی دیموکراتی کوردستانی پێش‌په‌وی ده‌ربازی نه‌بووه له‌ تۆمه‌تی جودخوازی لای داگیرکه‌رو شوڤفینیزم به‌لکاندنی به‌هر بزوتنه‌وه‌یه‌که‌وه هه‌تا نه‌که‌ر ئامانجی‌شی به‌ده‌ست هینانی مافه‌ رۆشن‌بیره‌کان بێت بۆ گه‌لی کورد.

هۆکاری راسته‌قینه‌ی شاراو له‌پشت هه‌ولێ لکاندنی تۆمه‌تی جودخوازی بریتیه‌ له‌ شتواندنی حه‌قیقه‌تی بزوتنه‌وه‌ی رزگاریخوازی دیموکراتی که‌ له‌سه‌ر بنچینه‌ی یه‌کیتی تێکۆشانی شوڤشگێڕی ده‌رهاوێژه‌ بووه هه‌روه‌ها ئامانجه‌ گشتیه‌کان له‌گه‌ڵ نه‌و گه‌لانه‌دا که‌ نه‌ته‌وه‌ی کورد له‌گه‌ڵیاندا نیشه‌جێن له‌لایه‌ک و بۆ ئیستیفلاکردن و تۆمه‌ت دروستکردن و فێلکردن له‌م گه‌لانه‌ و هاندانی رۆله‌کانی له‌دژی بزوتنه‌وه‌ی رزگاریخوازی کوردی له‌لایه‌کی تهره‌وه‌و دروستکردنی بۆشاییه‌کی گه‌وره‌ و دوژمنایه‌تیه‌کی توند له‌نیوان گه‌لی کوردی و گه‌لانی عه‌ره‌بی و فارسی و تورکی برا له‌لایه‌کی دیکه‌وه.

پاشانیش روخاندنی یه‌کیتی خه‌باتی هاوبه‌شیان له‌دژی داگیرکه‌رو کلکه‌ کۆنه‌په‌رسته‌ خیانه‌تکاره‌کانی ده‌بێت هۆی درێژکردنه‌وه‌ی واده‌ی ده‌سه‌لاتی داگیرکه‌ری - به‌پێ ووتی رۆژنامه‌ی - خه‌بات - له‌ ژماره‌ ۱۶۸دا که‌ ده‌رچوو له‌ ۲۰ ئه‌یلول - ۱۹۵۹.

له‌به‌رئه‌وه‌ بانگه‌شه‌ داگیرکه‌ریه‌کان و کۆنه‌په‌رسته‌یه‌کان ئهم تۆمه‌ته‌ ده‌لکێنن به‌ هه‌موو بزوتنه‌وه‌کان و شوڤشه‌کان و کۆمه‌له‌کان و حزبه‌ کوردیه‌کان له‌هه‌موو سه‌رده‌مه‌کاندا دوا‌ی جه‌نگی جیهانی دوهم و رۆژێک که‌ حزب له‌ پرۆگرامیدا بانگه‌شه‌و بلاوکراوه‌کانیدا به‌ناشکرا بانگه‌شه‌ی کرد بۆ یه‌کگرتنی ئیختیاریی له‌نیوان هه‌دوو نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌بی و کوردیدا له‌کاتی نه‌و تێکۆشانه‌شدا که‌وا گه‌لی کورد پێی هه‌ستا هه‌روه‌ها شانبه‌شانی گه‌لی عه‌ره‌بی له‌عێراق بۆ پشتیوانیکردن له‌شوڤش کاتی که‌وا مصر پویه‌پوی دوژمنکاری سی

لایەنە بۆوه لەسالی ۱۹۵۶دا داگیرکەرەکان و نوری سەعیدی بەکرێگیراویان ئەم تۆمەتیان دووپاتکردەووە و کردیانە بیانویەکی بۆ هەندیک لە پڕۆژەکانیان و بۆ سەرکوتکردنی بزوتنەوەی رزگاریخوازی کوردی بەشیوەیەکی درێندانە. داوی شۆڕشی ۱۴ تەمموز و کاتێک هەموو گەلی کورد پاپەڕین بۆ پشستیوانیکردن لە شۆڕش و پاراستنی و هەفدە گەرەکەیی نارد کە نوێنەراییەتی هەموو شارو ناوچەکانی کوردستان دەکرد بۆ ئەوێ بچن بۆ بەغدادو پڕۆژبایی لەسەرکردەکانی شۆڕش بکەن وەک بەشداریکردنێک لە تیکۆشانی گەلی عێراقیمان و سوربوونی گەلی کوردیان بۆ دووپات بکەنەووە لەسەر پشستیوانیکردن لە شۆڕش و چەسپاندنی بنەماکانی، ئەوکاتە و کاتێک کوردستان لەسەر زمانی سەرۆکی و هەفدەکەی مامۆستا ئیبراهیم ئەحمەد داوی پتەوکردنی بڕایەتی عەرەبی کوردی دەکرد لەسەر رێساگەلیکی جێگیر پتەو و وا لە یەکییتی پێوە لکاندنی کۆن بگاتە یەکیتیەکی ئیختیاری بڕایانە ئیدی جاریکی تر زورپاکانی کۆنەپەرستی و دیکتاتۆریەتی شۆفینیی - درۆی جوداخوایان لەدژی بزوتنەوەی نیشتمانی کوردی ژەنیوە.

حزبیش ئەم - درۆی جوداخوایی - لەیادداشتێکدا رەتکردەووە کە پێشکەش بە سەرۆک وەزیران و جێگری سەرۆک وەزیر و حزبەکان و کەسایەتیە عێراقیەکان کرد لەبەرەواری ۱۱-۹-۱۹۵۸ و تییدا هاتوو - ئەو بیرۆکە ژەهراویانەی کە پەخش دەکرین دەربارەیی بوونی بزوتنەوێک لەنێو گەلی کوردیداو لەپێناو جیابوونەووە لەکۆماری عێراق تێدەکۆشیت لەچەند سەرچاوەیەکی دیاریکراوەووە دەردەچن لەسەر ئەم بیرۆکانەش مۆرکی سەرچاوەکانی هەیە ئەویش ئەوانەن کە هیواکانیان لەسەر تاوێری یەکییتی عەرەبی کوردی تیکشکا.

ئەو داگیرکەرە کە شۆڕشی ئازادەبەردی عێراقی گورزی لێوە شاندوووە بێ هیوا نەبوووە لە ئەگەری بەدەستەینانەوێ زۆلم و زۆرو دەسەلاتەکی بەجێبەجێکردنی ئەو پلانە کە لەسەر سیاسەتە داگیرکەرەکانە کە (ناکۆکی بخەرەووە بالادەست دەبیت) بونیادنراوە کە هەمیشە لەجێبەجێکردنیدا گەوترین بەرھەمی چنیووەتووە ئەو و کلکەکانی و دەستەیک لەو فەرمانبەرەکانە کە پشستیوانی لەرژیمی پێشوو دەکەن و، کەمێنەیک لەوانە کە لە بەرزەووەندیەکانی خۆیان و دەسەلاتی سیاسیان دەترسن

لهیه کگرتنی هەردوو نەتەوەی عەرەبی و کوردی و مەزن بوونی هێزیان ئەمانەن کە رەواج بەم پرۆپاگەندە نزم و ریسوایانە دەدەن.

بەوشیوەیە حزب هەلۆیستی بنەمای خۆیی لە جیابوونەوێ خستە پێو کە لە هەمان یادداشتدا دەلێت: - جیابوونەوێ لە پوانینی ئێمەدا شتیکی ئەبەستراکت نیە دەکریت بەشیوەیەکی سەر بە خۆ لەرەوشە ناو خۆیی و دەرەکیەکان توێژینەوێ لە بارەوێ بکریت بە چاوپۆشین لە ئەنجامەکانی سەبارەت بەوێ پەيوەندی هەیه بە بەهێزیبون یان لاوازیبونی لایەنە جۆراوجۆرەکان لە جیهاندا جیابوونەوێ هەرگە لێک لە گەلانی جیهان پێویستە بە پیتی بپوایبۆنمان لە لایەنێکی دیاریکراوێ بێت ئەویش ئەوێە ئایا ئەم جیابوونەوێە دەبێتە هۆی لاوازکردنی دەسەلاتی داگیرکەر و جولاندنی ناوەندەکە و بەهێزکردنی بەرەوێ گەلان و سەرخستنی و لەخەباتکردن لە پێناو ناشتی و ئازادی و دیموکراتی.

ئەگەر وەلامە کەش بەسلیبی بوو ، واتە بووێ هۆی بەهێزیبونی داگیرکەر و چەسپاندنی پێیەکانی و لاوازکردنی بەرەوێ گەلان و ئاستەنگ خستەنە بەر خەباتەکە و جیابوونەوێ، ئەوا جیابوونەوێ شەڕ و قەتەل و کینەیه نەک بەنسبەت ئەو ولاتانەوێ کە دەیانەوێت جیاپێنەوێ لێی بەلکو بەنسبەت ئەو گەلەوێ کە خۆی داوای جیابوونەوێ دەکات لەم حالەتەدا پێویستە دژایەتی جیابوونەوێ بکریت.

پارتی لەیادداشتەکەیدا بەرەوێ دەبێت و حەقیقەتی هەلۆیستی خۆی لە جیابوونەوێ لە کۆماری عێراقی دەخاتە پێو دەلێت - لەسەر رۆشنایی ئەو راستیە پێشکەشکراوانە بەروونی دەرەکیەوێ کە جیابوونەوێ کوردستان لە کۆماری عێراقی لاو کاریکە دژە بە بەرژەوێەندیەکانی هەردوو گەلی عەرەبی و کوردیە بەشیوەیەکی بنچینەیی و خزمەتی داگیرکەر دەکات و ناوەندەکە و بەهێز دەکات نەک تەنها لە عێراقدا بەلکو لە هەموو ولاتانی خۆرەلاتی ناوەرێست و دووریش بەشیوەیەکی راستەوخۆ دەبێتە هۆی لاوازکردنی رزگارکردنی گەلانی ئەم ناوچەیه بەتێکرا تیشیدا گەلی کوردی -.

لەبەرئەوێ یادداشتەکە جەخت دەکاتەوێ گەلی کوردی پێشپەرەوێکە - پارتی - دژ بە هەر مەیلێک بۆ جیابوونەوێ دەوستنەوێ ئەگەر بە دیارکەوت، بەلام روداوێکان دەیسەلمێنن

که بزوتنه وهیهکی جوداخوازی له ناو ریزه کانی گه لی کوردیدا له عیراق بوونی نیه خه بات چهن دین جار ئەم حەقیقەتە ی رونکردۆتە وه و داوی له هیزه دیموکراسی و پیشکه وتنخوازه یه کانی تری عیراق کردوه بۆ ئەوهی رۆلی میژوویی خۆیان بگێپن که وا پێویستی به هیزکردنی براهتی عه ره بی کوردی ده یخوازیت هه روه ها پێویستی له ناو بردنی پروپاگه نده کان ، هه روه ها له وتاره که یدا - جوداخوازی درۆیه کی داگیرکهری ده لیت^{۱۶۳} :-

هیزه نیشتمانی و دیموکراتی و پیشکه وتن خوازه کان بانگه یشتراون بۆ دژایه تیکردنی درۆی جوداخوازی چونکه یه که م درۆیه کی داگیرکهریه . وه له به رنه وهی که هه یج ره وتیک بوونی نیه له ناو ریزه کانی بزوتنه وهی رزگاریخوازی کوردیدا دووه م، هه روه ها له به رنه وهی گومان و دو دلی له به رامبه ر بزوتنه وهی نیشتمانی کوردیدا دروست ده کات که بالی دووه مه بۆ بزوتنه وهی شۆرشگێڕی عیراقی و به لگه ی به هیزه بۆ کۆماره لاوه که مان و پاشانیش ده بێته هۆی لاوازکردنی یه کیتی براهتی عه ره بی کوردی و سییه میش مانای ئەوه ده گه یه نیت که وا خه لک سه رقاق بوون به ئەفسانه یه کی خه یالیه وه و هیزه کانی ته رخان ده کات بۆ جه نگیکی وه همیی، واته پالدان بۆ جه نگیکی دۆنکیشۆتی له بری ئەوهی تیره کانی تیکۆشان ئاراسته بکړن بۆ دژمنان و پیلانگێڕه کانیان چواره م.

به وشبۆیه ده بپنن حزبی دیموکراتی کوردستان - پارتی - بانگه شه ی کردوه و تیکۆشاوه بۆ به رپاکردنی په یوه ندیه براهیه کان له نیوان هه ردوو گه لی عه ره بی و کوردی برادا له سه ر بنچینه ی دروست و پته و و له به رنه مه دژ به جوداخوازی وه ستاوه ته وه له لایه ک و له لایه کی تریشه وه دژی به یه ککردن و پێوه لکاندنیش وه ستاوه ته وه که ئەم دووانه له سه ر فه رامۆشکردنی بوون و مافه کانی گه لی کوردی وه ستاون و نکولیکردن له مافه نه ته وه یه کانی و بانگه شه ده که ن بۆ توانده وهی گه لی کوردی و به زۆر خستیه سه ر یه کتیه کی زۆره ملیتیانه له لایه کی تیره وه .

^{۱۶۳} - ئەم وتاره بریتیه له ده ستپێک یان سه روتاری ژماره ٦٨ ی به روار ی ٢٠ ئه یلول ٩٥٩.

حزب وریایی داوه له ناکامی سیاسه‌تی تواننده‌وه و یه‌ککردنی فاشیستانه و سروشته داگیرک‌ری و کۆنه‌په‌رستیه‌که‌یی ناشکراکردووه و نه‌و مه‌ترسیه زۆره‌ی خستۆته‌پوو له‌سه‌ر یه‌کیتی عه‌ره‌یی کوردی و خه‌باتی هاو‌به‌شیان به‌و پټیه‌ی که سیاسه‌تیکی داگیرکه‌رانه‌ی روخپنه‌ره‌و له‌بنه‌مای داگیرک‌ریی ناسراوه‌وه - ناکۆکی بخه‌ره‌وه زال و بالا ده‌ست ده‌بیت - هه‌لقولاوه، له‌به‌رنه‌وه‌ی ده‌بیته‌ هۆی دروستکردنی رق و کینه‌و دوژمنایه‌تی له‌نیوان عه‌ره‌ب و کورد دا، به‌تایبه‌تی نه‌گه‌ر نه‌وه‌مان به‌هه‌ند وه‌رگرت گه‌ل کوردی وه‌ک هه‌موو گه‌له‌کانی تر - به‌توندی دژ ده‌وه‌ستیته‌وه له‌به‌رامبه‌ر هه‌وله‌کانی تواننده‌وه و تیه‌ه‌لکیشکردنی و له‌ناوبردنی بوونه‌ نه‌ته‌وه‌بیه‌که‌ی -.

هه‌ر له‌روژه‌کانی یه‌که‌می دامه‌زاندنی حزبه‌وه داوای یه‌کگرتنیک‌ی ئیختیاری برایانه‌ی کردووه له‌نیوان عه‌ره‌ب و کورددا و دژی جیا‌بونه‌وه و تیه‌ه‌لکیشکردن بووه‌و به‌توندی جه‌نگاوه له‌دژی بانگه‌شه‌ تواننده‌وه‌بیه‌کان و به‌رگری کردووه له‌ حه‌قیقه‌تی نه‌وه‌ی که پټکه‌وه ژیان له‌نیوان نه‌و گه‌لانه‌دا که له‌سایه‌ی یه‌ک ده‌وله‌ندا پټکه‌وه ده‌ژین به‌لکاندن و تیه‌ه‌لکیشی زۆره‌ملیانه‌ سه‌ر ناگرت و به‌رده‌وام نابیت، به‌لکو به‌ ریزگرتن له‌مافه نه‌ته‌وه‌بیه‌کانی و یه‌کیتیه‌ براییه‌کانیان ده‌بیت.

هه‌تا ئیستاش حزب داوا ده‌کات حوکمیک‌ی زاتی بدریته‌ کورده‌کان له‌چوارچینه‌ی قه‌واره‌ی عیراقیک‌ی یه‌کگرتوودا به‌و پټیه‌ی نه‌وه گونجاوترین شیوه‌ی یه‌کگرتنه له‌قوناغی میژوویی ئیستادا.

هه‌روه‌ک چۆن حزب رو‌نیک‌دۆته‌وه مه‌حاله‌ بیه‌ۆکه‌ی تیه‌ه‌لکیشکردن و تواننده‌وه‌ی فاشیانه‌ سه‌ر بکه‌ویت چونکه دژ ده‌وه‌ستیته‌وه له‌گه‌ل په‌ره‌سه‌ندنی سروشتی نه‌ته‌وه‌کان و له‌گه‌ل پێدا‌ویسته‌یه‌کانی په‌ره‌سه‌ندنی کۆمه‌لایه‌تی و له‌به‌رنه‌وه‌ی که نه‌ته‌وه‌کان به‌شیوه‌یه‌کی میژوویی دروست بوون و سیاسه‌ته‌ تیه‌ه‌لکیشکردنه‌یه‌کان نایه‌تونیننه‌وه چه‌ند ته‌وق و کۆت بکریته‌. نه‌مه‌و سه‌ره‌پای نه‌وه‌ی که له‌رووی میژوویه‌وه ناتوانیت بژی چونکه رق و کینه‌ ده‌ورۆژینیت له‌نیوان نه‌و گه‌لانه‌دا که به‌رژه‌وه‌ندی خۆی نابینیته‌وه ته‌نها له‌ناو برایه‌تی و ئالوگۆپی کۆمه‌ک و یارمه‌تی نه‌بیت له‌نیوانیاندا. بێگومان خه‌بات - به‌رگری کردووه له‌بوونی نه‌ته‌وه‌یی گه‌ل کوردی و سه‌رکردایه‌تیه‌که‌ی

هه‌لمه‌تیکى فراوانى سهرکه‌وتوى کرد کاتیک که رۆژنامه‌ى شۆپشى قاسمى وتارىکى بلاوکرده‌وه داواى ئه‌وه ده‌کات پتویسته نه‌ته‌وه‌ى کوردى له‌ناو بۆته‌ى نه‌ته‌وه‌ى عه‌ره‌بیدا بسپرتیه‌وه‌و پتوینرتیه‌وه: به‌لکو به‌کاره‌ینانى ه‌یزیش له‌کاتیکدا که بۆ جیبه‌جیکردنى ئه‌م پرۆسه‌ گۆنه‌په‌رستیه پتویست بوو. زۆریک له‌که‌سایه‌تیه نیشتمانیه عیراقیه‌کان نا‌په‌زایان له‌به‌رامبه‌ره ئه‌م بانگه‌شه روخینه‌ره‌دا ده‌ربېرى له‌وانه‌ش وه‌زیره نیشتمانیه‌کان وه‌ک مامۆستا مسته‌فا عه‌لى و دکتۆى فه‌یصه‌ل سامرو دکتۆر ته‌لعه‌ت شه‌یباى و چه‌ندین که‌سى تر له‌که‌سایه‌تیه دیموکراتیه‌کان.

خه‌بات- یش چه‌ندین وتارى نوسى و تێیدا مشتومپى بیرۆکه‌ى تواندنه‌وه‌ى فاشیستانه‌و مه‌ترسیه‌که‌ى له‌سه‌ر په‌یوه‌ندیه‌کانى عه‌ره‌بى کوردى کرد. له‌وتاره سه‌ره‌کیه‌که‌شیدا له‌ژماره ٤٤٠، ٢٢-٢-١٩٦١ى رۆژى هه‌ینیدا به‌ناوینیشانى - هه‌وله‌کانى تواندنه‌وه‌ى نه‌ته‌وه‌ى کوردى و ده‌رئه‌نجامه‌ حه‌تمیه‌کانى - نوسیویه‌تى و ده‌لالت: نه‌ته‌وه‌ى کوردى راستیه‌کى میژویى ره‌ق و پته‌وه‌و له‌سه‌ریدا هه‌موو هه‌وله‌ تاوانکاریه‌کان له‌ تێهه‌لکێشکردنى و پێکه‌ولکاندن و جۆره‌کانى تر له‌هه‌وله‌کانى داگیرکه‌ر له‌را‌برد‌وداو فاشیزم له‌ئێستاد تیکه‌ده‌شکێت... له‌را‌برد‌و له‌ئێستادا هه‌وله‌ بى‌ هیواکان ده‌سته‌وسان بوون و ده‌سته‌وسانیش ده‌بن له‌ ئاینده‌دا له‌تواندنه‌وه‌ى نه‌ته‌وه‌کان یان تێهه‌لکێشکردنیا، ئیدى ئه‌م هه‌ولانه‌ چه‌نده به‌هێزو پر زه‌برو زه‌نگ بن.

ئه‌و سیاسه‌ته‌ى به‌رپایه‌ له‌سه‌ر هه‌ولدان بۆ تێهه‌لکێشکردنى گه‌لان و تواندنه‌وه‌یان.. سیاسه‌تى هیتلهر و مۆسۆلۆنین.. هه‌روه‌ها ئه‌و سیاسه‌تانه‌ى تر که‌وا مرۆفایه‌تى و ئیراده‌ى گه‌لانى جیهان ئیدانه‌ى کردوون و له‌گه‌ل ئیراده‌ى گه‌لان و پێداویستیه‌کانى په‌ره‌سەندن و پێشکه‌وتنى له‌ئه‌م‌په‌رۆه هه‌رگیز ئه‌و سیاسه‌ته‌ سه‌رکه‌وتن به‌ده‌ست ناهێنێت. ئه‌زمونى تۆرانیش له‌تورکیا به‌رامبه‌ر به‌گه‌لى کورد به‌لگه‌یه‌که له‌سه‌ر ئه‌وه‌ى که تواندنه‌وه‌ى نه‌ته‌وه‌ى کوردى هه‌رگیز به‌دى نایه‌ت.. خه‌بات به‌رده‌وام ده‌بێت له‌ ژماردنى ده‌رئه‌نجامه‌کانى سیاسه‌تى تواندنه‌وه‌و تێهه‌لکێشکردن به‌مشێوه‌یه‌ى خواره‌وه:-

۱- مومارەسەکردنی سیاسەتی توانەووە تێهەلکێشکردن دەبێتە ھۆی ڕوژاندنی رق و کینە و دوژمنایەتی و لەبەرئەوە ھەلۆەشانەکانی یەکیەتی نیشتمانی. کوردەکانیش ناگیرت سۆربین لەسەر یەکیەتیەک کە جگە لەکۆیلاوەتی و بێبەشکردن لەمافە نەتەوەییەکان و نەتوێکەکانی نەتەوەییان و ئاگرو ئاسن و کۆت و زیندان هیچی تری بۆ نەھێناون.

۲- ئەم سیاسەتە سەرەڕای شکستخواردنی لەبەدبەتەکانی تواندەووە تێهەلکێش دەبێتە ھۆی ھێنانی بەلاو نەھامەتیەکان و جەنگە ئەھلیەکان بۆ ئەو ولاتەکان کە مومارەسە دەکات ئەمەش دەبێتە ھۆی گەیانەکانی مەزنیترین زیانی ماددیی و مەعنەویی پێی.

۳- قەوارەکانی ھەر ولاتێک کە نمونەی ئەم جۆرە سیاسەتانە مومارەسە دەکات فەشەل و لاواز دەمێنێتەووە خۆی لەبەردەم رەشەباو گەردەلولەکاندا ناگیرت و نمونەی ئەم دەولەتەش پەرت و دابەش دەبێت ھەركاتێک کە وا رەوشە کۆچراو ھەل ھاتە پێشەو.

۴- گەلی ئەو ولاتەکان کە مومارەسە ئەم سیاسەتە دەکات لەژێر نێڵی کۆیلاوەتی و باری گرانیی باجەکاندا دەمێنێتەووە بێبەش دەبێت لەمافەکان و ئازادیە دیموکراتییەکان ئەو گەلی گەلیکی تر دەچەوسێنێتەووە ناگیرت ئازاد بێت... -خەبات- وتارە کە بە ووتە یەك كۆتایی پێدینێت کە دڵسۆزی بۆ یەکیەتی نیشتمانی و بڕیارەتی عەرەبی کوردی لەنەهێشتنی ھەولەکانی داندان بۆ لەناوبردنی نەتەوەکان کوردی و نەتوێکەکان لەبوونی نەتەوەکان کوردی مافەکانی خەشاردراوە.

ئەویش شایانی باسە ھێزە پێشکەوتنخوازیە عەرەبیەکان ئیدانەکانی بانگەشەکانی تواندەووە تێهەلکێشکردنیان کردووە داوای یەکیەتیەکی بڕیارەیان کرد لەنێوان عەرەب و کورد دا.

دکتۆر شاکر خەسبەك دەلێت^{۱۶۴}:

^{۱۶۴} - د. شاکر خەسبەك لەکتێبەکانیدا " کوردو مەسەلەکانی کوردی لەعێراق لا ۸۴ چاپە عەرەبیە یەکەمە کە شوباتی ۱۹۵۹.

به‌پای ئیمه یه‌کیتی عه‌ره‌بی کوردی پتویسته نهم راستیه گرنه‌گه بخاته پێش چاوی خۆیه‌وه، ئه‌ویش داننا نه‌ به‌ نه‌ته‌وه‌ی کوردیدا دانپێدانانیکی راسته‌قینه و ته‌واو، نه‌ک دانپێدانانیکی ساخته وه‌ک نه‌وه‌ی حکومه‌ته‌کانی پێشوو نه‌مه‌یان ده‌کرد.

یه‌گرتنی کورده‌کان له‌گه‌ڵ عه‌ره‌بدا مانای تونده‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌که‌یان نیه له‌ناو نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌بیدا وه‌له‌یه نه‌گه‌ر راستیه‌کان بگۆڕین و ناماژه به‌ ره‌گه‌زی عه‌ره‌بی بکه‌ین له‌سه‌ر حسابی نه‌ته‌وه‌ ره‌گه‌زی ئه‌وان. به‌لام یه‌گرتنیان له‌گه‌ڵ عه‌ره‌ب به‌ره‌زامه‌ندیه‌وه وایان لێده‌کات ببنه به‌هێزترین پشتیوانی نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌بی ئازادو سه‌ربه‌ست. له‌م حاڵه‌ته‌شدا پتویسته عه‌ره‌بیش له‌به‌رامه‌به‌ریاندا هه‌مان مامه‌له بکات ببنه پشتیوانانی راسته‌قینه بۆ نه‌ته‌وه‌ی کوردی ئازادو سه‌ربه‌ست و، په‌یوه‌ندی نێوان کوردو عه‌ره‌ب په‌یوه‌ندییه‌کی به‌رژه‌وه‌ندی و رۆحیه‌یه ئه‌مه‌ش ئه‌و یاسایه‌یه که ته‌حه‌کوم ده‌کات له‌ په‌یوه‌ندی هه‌ر نه‌ته‌وه‌یه‌ک به‌ نه‌ته‌وه‌یه‌کی تره‌وه له‌جیهاندا په‌یوه‌ندی نێوان گه‌له‌کانیش له‌سه‌ر پایه‌کانی ئیستیغلاکردن ناچه‌سپێت به‌لکو له‌سه‌ر پایه‌کانی براهیه‌تی و به‌رژه‌وه‌ندی هاوبه‌ش ده‌بێت.

داننانیش به‌ نه‌ته‌وه‌ی کوردیدا بێگومان ده‌بێته هۆی چه‌سپاندنی یه‌کیتی عه‌ره‌بی و کوردی.. پێشتریش ناماژه‌مان کرد به‌ ووتی مامۆستا هلال ناجی که‌وا ئیدانه‌ی هه‌وله‌کانی نکولیکردنی نه‌ته‌وه‌ی کوردی و دۆژمنایه‌تیکردنی ده‌کات و داوای براهیه‌تی ده‌کات له‌گه‌لیداو داننان به‌ بوون و مافه‌کانیدا هه‌روه‌ها پێداویستیه‌کانی گه‌شه‌کردنی به‌لام کوتله‌ی به‌عسی که‌ دواتر حزبی کرێکارانی شۆپشگێڕی عه‌ره‌بیان دامه‌زراند له‌به‌یاننامه‌ی سیاسی کۆنگره‌ی حه‌وته‌مدا - له‌باره‌ی مه‌سه‌له‌ی کورده‌وه له‌عێراق ووتی:-

گه‌لی عه‌ره‌بی که‌ به‌ده‌ست هه‌وله‌کانی به‌تورککردنه‌وه له‌خۆره‌لاتی عه‌ره‌بی و هه‌وله‌کانی فه‌ره‌نسیه‌وه له‌خۆڕئاوای عه‌ره‌بی ئالاندویه‌تی و، تێکۆشاهه له‌دژی به‌چه‌ک به‌توندی و بێ هیچ خۆپارێزیه‌ک ئیدانه‌ی هه‌موو ئه‌و بانگه‌شانه‌ی هه‌ندی‌ک له‌ ره‌گه‌زه عه‌ره‌بیه شۆفێتییه‌کان ده‌کات که‌هه‌ول ده‌دات و دانپێت کورده‌کان به‌شیکن له‌عه‌ره‌ب- ره‌گه‌زه عه‌ره‌بیه شۆفێتییه‌کان که‌ و ده‌زانن له‌میژویه‌کی نزیکدا کورده‌کان ده‌توینه‌وه‌و

بلاوبونه‌وهی رۆشنبیری و شارستانیەت و لەیه‌کچوونی گرتە کۆمەڵایەتیەکان کۆتایی بە‌کورد دێنن وەك نە‌تە‌وه‌یه‌ك، ئە‌وا دە‌كه‌وتێ‌ته ناو هە‌ڵە‌یه‌کی گە‌وره‌وه، می‌ژوویی بابە‌تی ئە‌م‌ڕۆ لە‌سه‌ر تێ‌هە‌ڵكێ‌شكردن و تۆ‌اندنە‌وه‌ی كۆ‌رده‌كان ناپۆ‌ات لە‌ناو نە‌تە‌وه ئێ‌رانی یان تورکی یان عە‌ره‌به‌كاندا-..

ش‌یوعیە‌كان و ن‌ی‌شتە‌مانیە‌روه‌ره پ‌ی‌ش‌كه‌وتن‌خوازه‌كان و ن‌ی‌شتە‌مانیە‌روه‌ره دیموكراسیە‌كانیش ناپه‌حه‌تی و دل‌كرانی خۆیان راگە‌یان‌د سه‌باره‌ت به‌هە‌ولە‌كانی تۆ‌اندنە‌وه‌ی نە‌تە‌وه‌ی كۆ‌ردی و مافە‌كانی.. هە‌موو ئە‌وه دە‌یسە‌لمێ‌نێ‌ت كه عە‌ره‌بیش وە‌ك كۆ‌رد دە‌رك به‌وه دە‌كه‌ن سیاسە‌تی تۆ‌اندنە‌وه‌ی فاشیانە‌ له‌به‌رژه‌وه‌ندی هە‌ردوولا‌دا نیه‌ به‌لكو له‌دژیە‌تی و ئە‌مه‌ش مژده‌ به‌ چاكە‌و باشبوون دە‌دات له‌په‌یوه‌ندیە‌كانی هە‌ردوو گە‌لدا له‌گە‌ڵ یه‌ك‌تر‌داو خە‌لكه‌ باشە‌كانی عە‌ره‌ب زۆ‌رباش دە‌زانن به‌رژه‌وه‌ندیە‌كانی به‌هیز‌كردنی براهی‌تی عە‌ره‌بی كۆ‌ردی و یه‌ك‌یتی ن‌ی‌شتە‌مانی گە‌لی عێ‌راقی ده‌خوازێ‌ت كه دان به‌ بوونی گە‌لی كۆ‌ردی و مافە‌ نە‌تە‌وه‌ییە‌كانیدا بن‌زێ‌ت و پاشانی‌ش پته‌و‌كردنی په‌یوه‌ندیە‌ عە‌ره‌بی و- كۆ‌ردیە‌كان لە‌سه‌ر بنه‌مای دیموكراتی دروست له‌ یه‌كسانی و براهی‌تی. بۆ‌یه‌ ئە‌وان دژی سیاسە‌تی تێ‌هە‌ڵكێ‌شی و جوداخوازی ده‌بنه‌وه به‌و پته‌ی كه‌وا دژی براهی‌تی عە‌ره‌بی كۆ‌ردیه‌.

تێ‌هە‌ڵكێ‌شی و جوداخوازی براهی‌تی عە‌ره‌بی- كۆ‌ردی له‌به‌ریه‌ك هە‌ڵ‌ده‌وه‌شێ‌نن و هە‌ره‌شه‌ له‌ یه‌ك‌یتی ن‌ی‌شتە‌مانی گە‌لی عێ‌راقی ده‌كه‌ن و به‌ خراپ‌ترین چاره‌نوس و ئاكام بۆ‌یه‌ پ‌تووسته‌ له‌سه‌ر د‌ل‌سۆ‌زانی یه‌ك‌یتی عە‌ره‌بی- كۆ‌ردی به‌توندی له‌دژی ئە‌م‌ سیاسه‌ته‌ بوه‌ستنه‌وه‌. پارتی ئه‌ركی خۆی له‌م بواره‌دا به‌ئە‌نجام ده‌گه‌یه‌نێ‌ت كاتیك دژی تێ‌هە‌ڵكێ‌شی و جوداخوازی ده‌بیته‌وه‌ پ‌ی‌كه‌وه، هە‌روه‌ها بانگه‌شه‌ بۆ یه‌ك‌تیە‌کی ئیختیاری ده‌كات له‌نێ‌وان هە‌ردوو گە‌لی عە‌ره‌بی و كۆ‌ردی برادا.

ماوه‌تە‌وه‌ رۆ‌لێ‌کی ترسناك كه‌وا پاشهاته‌كانی هە‌ل‌گرتنی ده‌كه‌وتێ‌ته ئە‌ستۆی ئازادیخوازانی عە‌ره‌ب و ئە‌وانه‌یان كه‌وا په‌رۆشی براهی‌تیان له‌گە‌ڵ برا كۆ‌رده‌كانیاندا.

ئازادىخوازانى عەرەبىش رۆلى تەواۋەتى خۇيان ناگىپىن تەنھا ئەۋكاتە نەبىت كەبەتۈندى
لەدۇزى بىرۈكەي تىھەلگىشى و پىۋەلكانىدن دەبنەۋە تىكۇشاۋن لەپىناۋ مافە
نەتەۋەبىيەكانى گەلى كوردىدا.

پاشھاتەكانى دۇزايەتىكىردى جوداخۋازى بەپلەي يەكەم و سەرەكى دەكەۋىتە ئەستۋى
رزگارىخۋازان و پىشكەۋتنخۋازانى عەرەبەۋە.

پارتى و بزۋتنەۋەي رزگارىخۋازى عەرەبى

براىەتى عەرەبى كوردى رىشەي قولى خۇي لەناۋ مىژۋودا رۇچۋە. بەرژەۋەندىيە
ھاۋىيەشەكان و پەيۋەستىيە نىشتمانى و ئايىنە يەكگرتۋەكان و بوۋنى يەك دۇژمىيان و
نەھامەتىيەكان ھەردوۋ گەلى عەرەبى و كوردى بەيەكەۋە دەبەستىيەۋەۋا
لەپەيۋەندىيەكانىيان دەكات پتەۋ تۆكەم بىت و ئەركى يەكخستىيە ھىزەكان و ئالوگىرپى
يارمەتى لەتىكۇشان لەدۇزى داگىرەكان و زەۋتەكانى مافەكانى ھەردوۋ گەل دەخاتە
ئەستۋى پىشەنگ و رۆلەكانىيەۋە ھەروەھا لەپىناۋ مافە نىشتمانى و نەتەۋەبىيە
دىمۇكراسىيەكانىياندا. ئەۋەش كە ئەم ئەركە جوامىرانىيە ئاسان دەكات بىرىتە
لەپاكوبىگەردى پەيۋەندىيە كوردى و عەرەبىيەكان و نەبوۋنى ھىچ جۇرە دۇژمىيەتى و
مىللانئىيەك لەنىۋانىياندا ھەر لەھاتنى ئىسلامەۋە ھەتا ئەمۇمان و بوۋنى مۇركىكى
براىانە و پىشكىرىيى و ھەست دۇستانە لەگەل يەكتەدا، بەشپەۋەيەك ھەردوۋ گەلى عەرەبى
و كوردى لەخۇشى و ناخۇشىدا بەشدار دەبن ھەر لەۋكاتەۋە چۈۋنەتە ناۋ ئىسلامەۋە
ھەستى براىەتى لەنىۋانىياندا پتەۋ بوۋە ھەتا ۋاي لىھاتۋە كەسى كوردى ھەمان ھەستى
عەرەبى ھەيە لەۋەي كەۋا رۈبەپۋى دەبىتەۋە لە بەلاۋ نەھامەتىيەكان و دەستدۇزىيەكان
و خۇش و ناخۇشىيەكان، بەشپەۋەيەك گەلى كوردى ھەر سەرەكەۋتنىك گەلى عەرەبى
بەدەستى دەھىتەت بەسەرەكەۋتنى خۇي دەزانىت.

بەم باۋەرە راستگۇيانە كەۋا حزب گوزارشى لىكرد لەسەر زمانى سكرتېرەكەي مامۇستا
ئىبراھىم ئەحمەد لە وتارىكدا كە رۇژنامەي —خەبات— لە ژمارە ۱۳۹۲دا لەبەرۋارى ۲۵—
۱۹۶۰-۱۹۶۱دا بلاۋىكردەۋە حزب بەردەۋام بوۋ لەسەر جىبەجىكىردى پەيماننامەۋ

پروگرامه‌که‌ی که‌وا هه‌میشه گوزارشتیان کردووه له بپوای حزب له‌باره‌ی پێویستی پته‌وکردنی براهه‌تی عه‌ره‌بی کوردی و به‌هێزکردنی خه‌باتی هاوبه‌شی نێوان هه‌ردوو گهل و ئالوگۆپی یارمه‌تیه‌کان له‌نێوانیاندا، وه‌ ده‌ریاره‌ی هه‌لۆیستی حزب که‌ پشتیوانیکه‌ره‌ له‌هه‌موو مه‌سه‌له‌کانی رزگاربوونی نیشتمانی له‌خۆرئاواو خۆره‌لات له‌سوریاو لوبنان و میصر و سودان و جه‌زائیر، له‌باشوری عه‌ره‌بی یه‌مه‌ن و عه‌مان.

حزب هه‌ر له‌دامه‌زراندنیوه‌ گوزارشتی له‌ پشتیوانی گه‌لی کورد کردووه‌ بۆ تیکۆشانی گه‌لی عه‌ره‌بی له‌هه‌موو ده‌وله‌ته‌کانیدا له‌پێناو سه‌ریه‌خۆیی نیشتمانی و دیموکراتی و، حزب به‌شداری هه‌موو حزبه‌ نیشتمانیه‌ عێراقیه‌کانی کردووه‌ له‌تیکۆشاناندا بۆ پشتیوانیکردن له‌ تیکۆشانی عه‌ره‌ب له‌هه‌موو شوێنه‌کانیاندا. خۆینی کوردی عێراقی له‌گه‌ڵ خۆینی عه‌ره‌بی عێراقیدا له‌جه‌نگی فه‌له‌ستینی سالی ۱۹۴۸دا پیکه‌وه‌ پێا بۆ به‌رگریکردن له‌ عه‌ره‌بی بوونی فه‌له‌ستین.

هه‌ردوو حزب لایه‌نگری له‌خه‌باتی سوریا کرد له‌دژی دیکتاتۆریه‌ت و هه‌میشه‌ داوای به‌رگری کردووه‌ له‌بوونی له‌کاتی فشارخستنه‌ سه‌ریه‌وه‌ له‌لایه‌ن عێراق و تورکیا و داگیرکه‌ر له‌سالانی ۱۹۵۶-۱۹۵۷ ز، هه‌روه‌ها له‌دژی فه‌رمانپه‌روایانی عێراق و ده‌ستانه‌وه‌ که‌ پیلانیان له‌دژی سوریا ئازاد داده‌نا.

له‌کاتی دوژمنایه‌تی سیّ قۆلێشدا بۆ سه‌ر میصر گه‌لی کوردی له‌گه‌ڵ گه‌لی عه‌ره‌بیدا له‌عێراق شانبه‌شانی میصر و ژله‌کانی خۆپیشاندا نیا ن سازکرد له‌دژی نه‌و دوژمنکاریه‌ و پشتیوانیان له‌میصری ئازادکردو به‌مه‌ش سه‌رکرده‌کانی حزب پاپیچی دادگا کران: ئیبراهیم نه‌حمه‌د، عومه‌ر مسته‌قا، مه‌لا عه‌بدوڵلا ئیسماعیل، ده‌یان که‌سی تری حزب به‌تۆمه‌تی لایه‌نگری میصر و تیکۆشان له‌دژی حکومه‌تی عێراقی که‌ به‌و نسکۆیه‌ شاد بوو، نه‌م سه‌رکردانه‌ به‌خۆپاگریه‌وه‌ له‌به‌رده‌م دادگا عورفیه‌کاندا و ده‌ستان که‌له‌دزیان حوکمی هه‌په‌مه‌کی و سه‌مه‌کارانه‌یان ده‌رکرد.

بێگومان حزمان حزبی دیموکراتی کوردستان پشتیوانی له‌ هاریکاری عه‌ره‌بی کردووه‌ و داوای حوکمێکی نیشتمانی کردووه‌ له‌عێراق تا ده‌بیته‌ پاستی و واقعیه‌ک. لی‌ره‌دا هه‌ندیک بېرگه‌ له‌ رۆژنامه‌ی - خه‌بات - و ده‌رده‌گرین له‌ژماره‌ ۲۹۸ ی به‌رواری ۶۱/۱ بۆ نه‌وه‌ی

ببینین گەلی کوردی خۆی بە ھاوبەشی عەرەب دادەنێت لەخۆشی و ناخۆشیدا و ھەر سەرکەوتنێک نەتەوێ عەرەبی بە دەستی دەھێنێت سەرکەوتنە بۆ ئەو، گەلی کورد ھەست بە ئازار و خۆشیەکانی عەرەب دەکات ھەرۆک چۆن ئەوان ھەستی پێدەکەن.

بۆیە ھاریکاری عەرەبی لەدژی داگیرکەر و کۆنەپەرستی و زاینیزم و لەپێناو بەدیھاتنی ھەموو ئامانجە پەواکاندا بۆ نەتەوێ عەرەبی شکۆدار پێویستیەکی نەتەوێیە گەلی عێراقی بە ھەردوو نەتەوێ عەرەب و کوردیەو لەسەری کۆک و ھاوپان.

(خەبات) بەردەوام دەبێت و دەلیت: - پارتی دیموکراتی کوردستانمان گوزارشتی لە پشتیوانی و لایەنگری نەتەوێ کوردی کردووە بۆ ھاریکاری عەرەبی لەپەرە و لە راپۆرتەکانیدا کەوا ماوستا ئیبراھیم ئەحمەدی سکرتیری حزب پێشکەشی کۆنگرە پێنجەمی حزب کردو لەچەندین وتاریشدا کە رۆژنامەی - خەبات-ی حزب بلاییکردووە بەلام سەبارەت بە یەکیەتی یان یەکیبۆن لەنێوان گەلانی عەرەبیدا ئەوا حزب بە بەردەوامی پشتیوانی خۆی دەبێوێ بۆ تیکۆشانی عەرەب لەپێناو ئازادی و دیموکراسی و یەکیبۆندا. لەو کۆنگرە رۆژنامەوانیەشدا کە لە سەرەتای حوزەیرانی ۱۹۶۲دا لەبەرووت سازیکرد دەربارە ی پەيوەستبوونی ئەم چەمکانە پەيوەستبوونیکی ئۆرگانیی گوزارشتی لەپای حزب کرد.

کاتیکیش ناکۆکیەکان لەنێوان عێراق و لەنێوان ھێزە عەرەبیە جۆراوجۆرەکاندا توندبوویووە لەبارە ی یەکیەتی و یەکیبۆن حزبی دیموکراتی کوردستان- پارتی- گوزارشتی لەھەلۆیستی خۆی کرد لەدووتویتی یادداشتیکدا کە لە ۱۱-۹-۱۹۵۸ ز پێشکەشی سەرۆک وەزیرانی و جێگرەکە ی عەقید عارفی کرد کە ئەمە ی خوارووە دەقەکەیت: -

مەسەلە ی یەکیەتی و یەکیبۆن مەسەلە یەکە پێش ھەمووشیتک لە دوولایەنەو بەلامانەو گرنگە، یەکەم- رادە ی پاراستنی و بەدیھاتنی ئامانجە ھەنوکی و دورەکان کەوا گەلی عێراقی بە تیکرایی خەباتیان لەپێناویدا کردووە و ھەتا ئیستاش لەپێناویدا خەبات دەکات. دوو-م- رادە ی پاراستن و بەدیھتانی بنەمای ھاوبەشی لەنیشتماندا و رادە ی فراوان

بوونی بۆ مافه نه ته وه بیه کانی گه لی کوردی که له ده ستوری کۆماری عێراقیدا دانپێدانراوه .

جگه له م دوو لایه نه ش ئیمه به شیوه یه کی بنه مایی پیمان وایه مه سه له ی یه کیتی و یه کبۆن په یوه ندیان به گه لی عه ره بیه وه هیه به پله ی یه که م، چونکه به شیک له مافی گه لی برا پێکده هێنن له دیاریکردنی چاره نویسی خۆی به ده ستی خۆی، نه وه ش مافی ره هاو مه زنه که وا په مانه نامه ی مافه کانی مرۆڤ بۆ هه موو گه لانی زه وی بریاری له سه ر داوه و پاشانیش گه لانی ئاسایی و نه فریقای یه له کۆنگره ی باندۆنگدا که وا گه لی کوردی به پشتیوانیه کی یاسایی داده نێت له خه باتی رزگار یخوای خۆیدا. له سه ر ئه م بنچینه یه ش ئیمه پشتیوانی نه وه ده که یه که وا رای گه لی عه ره بی له سه ری ده گیرسیته وه سه باره ت به وه ی که په یوه سه ته به بریاری چاره نویسی و به وشیه وه ی که هه لیده بژێرت بۆ ریکخستنی په یوه ندیه کان له نێوان به شه کانی نیشتمانی عه ره بی پارچه پارچه بوودا. نه مه ش به شیوه یه کی بنه مایی ره ها، به لام سه باره ت به و په وشه وه که له عێراق هیه نه وا ئیمه پێشتر نه و دوو لایه نه مان خسته روو که به لامانه وه گرنگه له م مه سه له یه داو ناتوانین ده سه ته برداری بین، بۆ به دیه اتنی لایه نی یه که مێش که پاراستنی ئامانجه دوو هه نوکه بیه کانه که وا گه لی عێراقی له پێناویدا تیکۆشاوه . وه خێراکردنی تیکۆشان له پێناویدا، نه وا ئیمه پیمان وایه رێگه ی دروست بریتیه له وه ی په له نه کرێت له چوونه پێشه وه بۆ هه ر یه کێک له و دوو هه نگاهه یه کیتی و یه کبۆن - پێش لیکۆلینه وه و بژارکردن و بێ ته واوکردنی هه نگاهه پێویسته زۆره به راییه کان و پێش گه پانه وه بۆ گه لی عێراقی له مه سه له که دا به تاییه تی که شی نیۆده وله تی و عه ره بی و عێراقی یارمه تیده ر ده بێت له پێدانی بوا ری پێویست بۆ نمونه ی ئه م بیرکردنه وه و چوونه پێش و بۆ وه گرتن و ته واوکردنی ئاماده کارییه پێویسته کان به شیوه یه کی دروست و به تال له هه ردوو ره گه زی سه ریپی و له ناکاوه .-

... نه و پێکهاته یه ی که رووده ات به سروشتی حال دروست بوونی که رۆله کانی نه ته وه ی عه ره بی سه رده ست و زال ده کات، کورده کانیش که له سایه ی ده ولته دا ده ژین ژماره یان که م ده کات به پاده یه کی زۆرو به روانین بۆ زۆرینه ی هه ر زۆری عه ره بی و نه مه ش وایان

لێدهکات که زیاتر پابه ندبن به مافه نه ته وه بیه کانیانه وه زیاتر هه سخیارو سۆزدارین بۆ روانین بۆ هه ر شتیك که په یوه ندی به م مافانه وه هه بیته چهنده ش دووریته، هه روه ها رافه ی هه موو هه لسوکه وته کان و کاره تازه دروستیوه وه کان ده که ن به م زهنیه ته وه له سه ر ئه م رۆشناییه ش و به تاییه تی ئه زمونه کانیان له گه ل تورکه کان له بزوتنه وه ی که مالیزمدا و له گه ل فارسه کان له چه ندین بۆنه دا ئه م وانه سه خته ی فیڕکردون. ئه م په وشه ش وا ده کات بچوکتیرین هه له یه که وه به رپر سه کان تی ی بکه ون و په یوه ندی به مافه کانی نه ته وه ی کوردیه وه هه بیته خراپترین نه نجام و پاشهاتی ده بیته.

.. هه ر هه نگاوێک نه ته وه ی عه ره بی ده ی نیت به ره و ئامانجه کانی پێویسته فراوانکردنیکی زیاتری له گه لدا بیته بۆ مافه نه ته وه بیه کانی کوردو، هه نگاوێکی ش بیته بۆ ئه م به ره و ئامانجه کانی و گرفتیش نیه که هه نگاوی هه ریه که له و دوو نه ته وه یه گونجاو بیته له گه ل پێگه و ره وشه کهیدا و بۆ دانانی ئه م رێسایشه بۆ بواری جێبه جێکردن پێشنیار ده که ی: —
یه که م: له حا له تی ئه وه ی که عێراق ئاره زووی کرد بجێته ناو یه کێتیه کی فیدرا لیه وه له گه ل ولاتانی عه ره بی ئازاد بوو دا پێویسته دان به جوړێک له حوکمی زاتی بنرێت بۆ کوردستان له چوارچێوه ی یه کێتی عێراقیدا.

دووه م: له حا له تی ئه وه ی که عێراق ئاره زووی کرد له گه ل کۆماری عه ره بی یه کگرتوو دا ببیته به یه که ئه وه پێویسته دان به نه ته وه ی کوردیدا بنرێت له عێراق به وه ی ببیته ئه ندامێکی فیدرا لی له چوارچێوه ی پێکهاته نوویه که دا.

ئه وه ش هه لویستی زانستی پارتیه که وه روداو وه کان و رۆژه کان جه ختیان له پاستی و دروستی کرده وه. لیژنه ی ناوه ندی حزبی ش له کۆبونه وه یه کیدا که له ۱۴-۱۲-۱۹۶۲ دا له ئه شکه وتی - مالومه - له لیوای سلێمانی به ستر ته به نی ئه م هه لویسته ی کردو جه ختی له سه ر کرده وه له ره وشه کانی دوا ی شوڕشی نیشتمانی کوردی له دژی قاسم.

هه روه ها حزب پشتیوانی و لایه نگری له خه باتی جه زائیر کرد له پێنا و ئازیدیدا. وه گه لی کوردی له هه موو به خشینه کاندایه شدار ی کرد هه روه ها قوتابیانیش به شداریان له مانگرتنی خوێندن گاکان و کۆلیژه کان و خوێشاندا نه کاندایه شدار ی کرد وه ک پشتیوانی له تیکۆشانی نیشتمانی جه زائیر، له و کۆبونه وه ی جه ماوه ری گه وره دا که وه به غداد له سالی

١٩٥٩دا رښځيست وهك پشتيوانيهك له گهلي جهزائيري ماموستا ئيبراهيم نهحمده وهك نوينهري حزب وتاريكي پيشكهش كړدو لايهنگري لهتيكوشاني گهلي جهزائيري كړدو گوزارشتي لههاريكاري و پشتيواني رههاي گهلي كورد كړدوه وه لهگهليدا.

هروهه رښنامهي حزب و بلاوكراوهكاني و پشتونيان له تيكوشانه عرهبيه رزگاريوخوازيهكان كړد لهپهمن و باشوري عرهبي داگيركراو و عهمن و ههموو شوينهكاني تري ولاتاني عرهبي.

لهكونگرهي شهشمي حزبي ديموكراتي كوردستانيشدا- كه لهكونتاييهكاني مارتى ١٩٦٧ بهسترا- حزب تهبنى هم دهقئ خوارهوهي كړد لهپهپرهوي خويدا لهبارهي مهسلهي پهكيتي عرهبيهوه.

پارتى پشتيواني لهتيكوشاني نهتهوهي عرهبي دهكات لهههموو بهشهكاني نيشتمانه گورهكهي لهدږي داگيركرو كونهپرستي و لهپيناو مافي دياريكردني چارهنوسى و دياريكردني شيوهي بهيېككردني دهولهتهكاني بهپيى نارهزوو و بهرژهوهندى عرهبي لهگهلي چاوديريكدن و گرنتي مافه نهتهوهيهكاني كوردى- بړگهي- ٢٢- مادهي شهشم له پهپرهو پړوگرامي پارتى.

لهم دهقئ پيشهوهش هم پاستيانهي خوارهوه دهردهكهون:

١- پشتيوانيكدني پارتى بډ تيكوشاني نهتهوهي عرهبي لهدږي داگيركرو كونهپرستى.

٢- پشتيوانيكدني پارتى له خهباتي نهتهوهي عرهبي لهپيناو پهكيتي عرهبي بهوشيويهي كه جهماوهري ميللي عرهبي نارهزووي دهكات بهپيى بهرژهوهندى هم جهماوهريه ميلليه. واته پارتى پشتيواني له پهكيتيهكي عرهبي كونهپرست ناكات- وهك پهكيتي هاشمى- بهلكو پشتيواني له پهكيتيهكي عرهبي دهكات كه بهرژهوهنديهكاني جهماوهري ميللي دهكات و نارهزووهكاني بهديدهمينيت و پاشانيش خزمهتي كيشهي تيكوشاني دهكات لهدږي داگيركرو كونهپرستي نهوهش وهك بهشيك لهمافي نهتهوهي عرهبي لهدياريكدني چارهنوسى.

٣- پارتی داوا دهکات یه کیتی عه ره بی گرهنتی مافه نه ته وه ییه کانی گه لی کورد بکات.

به وشیه وه یه له لۆیستی برایانه ی حزبی دیموکراتی کوردستان دهرده که ویت له به رامبه ر بزوتنه وه ی رزگاریخوازی عه ره بیداو گومانیشی تیدا نیه ئه م هه لۆیسته به شداری کردوه له به هیزکردنی یه کیتی نیشتمانی و تیکۆشانی له نیوان عه ره ب و کورده کاندایه له م ده بیته هه لۆیستیکی هاوشیه وش هه بیته له لایه ن نیشتمانپه روه ره عه ره به کانه وه بۆ ئه وه ی به هیزکردنی ئه م یه کیتییه زیاترو زیاتر بیته.

به بی نمونه ی ئه م هه لۆیسته ش ناکریت ئه م هه لۆیسته ی حزب تا گۆتایی پارێزگاری له کاریگه ریه قوله که ی بکات له سه ر جه ماوه ری کوردی. هه لۆیستیکی له مشیه وه یه له لایه ن عه ره به وه له به رامبه ر بزوتنه وه ی رزگاریخوازی کوردیدا پتۆیسته بۆ به هیزکردنی برایه تی عه ره بی کوردی و یه کیتییه نیشتمانیه که ی و له مباره یه وه رۆژنامه ی - خه بات - له ژماره ٤٢١-٢-٢-١٩٦١ دا له سه ر وتاریدا خۆیدا وتاریکی مامۆستا ئیبراهیم نه حمه دی سکرتیری حزبی دیموکراتی کوردستانی بلاوکردۆته وه بلاوکردنه وه ی لێره دا به سود ده بیته که به م ناو نیشانه یه :

بۆ پته وکردنی برایه تی عه ره بی کوردی

پتۆیسته عه ره ب پشتیوانی له مه سه له کانی گه لی کورد بکات

ده قی سه ر وتاری رۆژنامه ی (خه بات) که له ژماره ٤٢١٤-٢-٢-١٩٦١ دا بلاوکردۆته وه له ژێر ناو نیشانی بۆ پته وکردنی برایه تی عه ره بی کوردی پتۆیسته عه ره ب پشتیوانی له مه سه له کانی گه لی کوردی بکات که له لایه ن مامۆستا ئیبراهیم نه حمه دی سکرتیری پارتی دیموکراتی کوردستانیه وه نوسراوه .

په یوه ندیه مێژوویی و ئاینیه کان و، بوونی کورده کان شانبه شانی عه ره ب له سایه ی کۆماری عێراقدا، کۆماری عه ره ب و کورده کان و له هه رێمی باکووری له سایه ی کۆماری عه ره بی یه کگرتوو یه ک دۆژمنی و یه ک به رژه وه ندی و ئازار و هیواکان هه ردوو گه لی برای عه ره بی و کوردی پتۆکه وه ده به ستیته وه و نه رک ی یه کخستنی تیکۆشانی هاوبه ش له دژی

داگیرکەران و زەوتکەرانی ولاتەکیان دەخاتە ئەستۆی رۆڵەکانیەوه هەروەها لە پێناو بەدیھاتنی ئەوێ کە چاویان تێبەریوە لە خواستی نەتەوێی رەواو ژبانیکی بەرێژدا ئەوەش کە بەجینگەیانندی ئەم ئەركە سوک و ئاسان دەکات بریتێە لەبینگەردی پەيوەندیە کوردی و عەرەبیەکان و نەبوونی هیچ دوژمنکاری و ململانێیەکی خۆیناوی بوونی مۆرکیکی دۆست و برایانە و پشتیوانیکردن لەیەك هەر لەزۆر کۆنەوه کەبەیەگەبشتوون.

بینگومان خۆینی هەردووگە لەکەش تێکەڵ بەیەك بوو بەدرێژایی سەردەمەکان لە پێناو بەرگریکردن لەنمۆنە بالاگەیان و بەرژەوێندەییە هاوبەشەکانیان لەدژی زەوتکەرانی داگیرکەرانی. کاتیکیش کەوتنە ژێر دەسەلاتی عوسمانیەوه و پاشانیش داگیرکەرانی خۆرئاواییەوه عەرەب و کورد بەردەوام بوون لەتیکۆشان لەدژی زەوتکەرانی و داگیرکەرانی و لەپێناو ئازادیان و مافیان لەدیاریکردنی چارەنوسیان.

پەيوەندیەکانیش لەنێوان کورد و عەرەبدا لەم سەردەمانەدا لەوێپەری دۆستایەتی و براوەتیدا بوو. زۆریک لە رۆشنبیرانی کورد بەشداریان لەپارەپینی فیکریی بزوتنەوه رزگاریخوازە عەرەبیەکاندا کردووه. کاتیکیش کە خەبات و تیکۆشانی ئەم گەلە پووی لەهەلکشان کرد لەدوای جەنگی جیهانی دووهمەوه گەلی کوردی لەسەر زمانی پێشپەرەوه دیموکراتی و شۆرشگێڕپەکانیەوه پشتیوانی رەهای خۆی بۆ خەباتی عەرەب لەدژی داگیرکەر و زاینیزم راگەیاندا و لەپێناو بەدیھاتنی هەموو ئامانجە نەتەوێیە پەواکانیدا بۆیە شتیکی سروشتیە کوردەکانیش چاوەپوانی یارمەتی و پشتیوانی لەبرا عەرەبەکانیان بکەن لەدەرەوه و ناوێوەدا. کوردەکانیش لەداواکردن لەبرا عەرەبەکانیان پشت بە پەیماننامەێ براوەتی عەرەبی کوردی نابەستیت، پەیماننامەێ براوەتی عەرەبی کوردی، کە بەخۆینی شەھیدانی ئاویتەبوو و پەيوەست بوو لە پەيوەستەگیە میژویی و نیشتمانی و ئاینیە توندوتۆڵەکان بەتەنها بەلکو پشتیوانیکردنی عەرەب لەمافە نەتەوێیەکانی گەلی کوردی و کێشەکانی رۆلێکی مەزن و گرنگ دەگێڕت لەبەھیزکردنی براوەتی عەرەبی کوردی و چەسپاندنی پایەکانی لەلایەکی ترەوه.

كوردەكان كاتيك دەبينن برا عەرەبەكانيان پشتيوانى له كيشه پەواو دادپەروەرانهكەيان دەكەن و پشتيوانى له داخوازيه پەواكانيان دەكەن زياتر پەيوەست دەبن بەبرايەتى عەرەبى كوردى و بەيەكيتى نيشتمانيەو. وە دلتيا دەبن لە ئايندەى پەيوەنديە عەرەبى و كوردیەكان نەك تەنها لەچارچێوەى عێراقیداو لەكۆمارى عەرەبى يەكگرتودا، بەلكو هەروەها لەچارچێوەى نيشتمانى عەرەبى گەورەو هەموو كوردستاندا.

واتە لەنێوان هەموو نەتەوێى عەرەبى و كوردیدا بەتێكرا نەمەش دەبێتە هۆى توندوتلێكدنى پەيوەنديەكان لەنێوانیانداو هەموو پێنگاكان لەسەر هەموو بانگەشەيەكى داگیركەرى يان جياپونەوێى دادەخات و ناكۆكيەكانى نێوان هەردوو گەلى براى عەرەبى و كوردى لادەبات. ئەمە سەرەپاى پشتيوانى عەرەب بۆ تێكۆشانى گەلى كوردى لەدژی دەسلەلتى داگیركەرو كۆنەپەرستى و دژى سیاسەتى سەركوتكردن و تێهەلگێشكردن و لەپێناو مافە نەتەوێى و ديموكراتىيەكاندا لەهەردوو بەشى كوردستانى كە سەر بەتوركيا و ئێران. هەروەك چۆن پشتيوانىيەكە بۆ مەسەلەى ئازادى گەلانى عەرەبى كە لەهەموو ناوچەكانى جیهاندا پادەپەرێت بۆ سەرخستنى مەسەلەى ئازادى ئەگەرچى لەدورترین شوێنیش بێت ناشی و نابێت سەرخستنى مەسەلەى گەلى كوردى برا بچوگەكەى خۆى فەرامۆش بكات كە لەگەڵیدا دەژى و بەتەنیشتيەوێتى. حزبى ديموكراتى كوردستان كە وايدادەنێت بەرگریكردن لە ئازادى و ديموكراسى و سەربەخۆیى نيشتمانى و تێكۆشان لەپێناویدا لەولاتانى عەرەبیدا بەلكو لەهەموو جیهاندا تێكۆشانێكە لەپێناو مافە نەتەوێى پەواكان، گەلى كوردى زۆر خۆشحال دەبێت ببینێت كەوا برا عەرەبەكانمان بایەخ بە كيشه رژگارىخوازى و نەتەوێى پەواكانى دەدات بەو پێیەى بەشێكى جیا نەبۆوێە لەتێكۆشانى گشتى لەپێناو سەربەخۆیى نيشتمانى و ئازادى و ديموكراسیدا.

سەرەپاى ئەودش كە باسكرا سەبارەت بەوێى كە پەيوەندى هەيە بەمافە نەتەوێىيەكانى گەلى كوردەو لەعێراق و ئەوێى پەيوەستە بە مافە رۆشنبیریەكانى كوردەكانەو لەسوریا راستەيەك هەيە پێويستە لەیادمان نەچێت كە زۆرێك لە ماندوییى

زۆرۈككە لە بەربەست لەبەردەماندا لادەبات لەپیتناو تىكۆشنامان لەپیتناو ژيانىكى ئازادى
ئازادو سەربەست ئەویش ئەوئە وەك چۆن پتوئىستە لەسەر تىكۆشەرە كوردەكان
بەرپاوان ھەبىت بە پەيوەندى توندوتۆلە ئىتوان مافە نەتەوئەبىيەكانى گەلى كوردى و
سەرکەوتنى بزوتنەوئەى رزگاربخوازى و ديموكراسى لەو ولاتانەدا كە حوكمى كوردستان
دەكەن بەتايىبەتى و ولاتانى ناوچەكە بەگشتى ئەوا لەسەر سەركرەكانى ئەم گەلە
ئازادو تىكۆشەرەنە ھەرەھا بزەنن كە سەرکەوتن نىبە بۆ ئازادى و ديموكراسىيەت
لەناوچەكەدا بەبى ئەوئەى گەلى كوردى مافە نەتەوئەبىيەكانى بەدەست بىتت و لىتى
بە ھەرمەند بىت.

لەكۆتايىشدا پارتى ديموكراتى كوردستان كە بە بەردەوامى پشستىوانىكردو و پشستىوانى
دەكات لە ھەموو مەسەلەو كىشە ھەرەبىيە دادپەرەوئەكان و پشستىوانى لەتىكۆشەنى
ھەرەبى كوردە كەوا ھارىكارى ئىتوان ھەردوو كۆمارى عىراقى و ھەرەبى يەكگرتوو
بەردى گۆشە پىكدەھىتت تىيدا ھەمىشە شانبەشان لەگەل حەزبەكان و دەستە و
رىكخراو و دەزگا ھەرەبىيەكاندا وەستاو پتوئىستە ئەوانىش پشستىوانى بگەن ئەوئەى كەوا
كوردەكان بەمافە نەتەوئەبىيە رەواكانىيان بگەن لەناوئەوئەداو پشستىوانىكردن لە
كىشەكانىيان لەدەرەوئەو يارمەتيدانىيان لەناوئەندو بوارە نۆدەولەتەكاندا ئەمەش لەپیتناو
بەھىزكردنى نىشتەمانى و براپەتەى ھەرەبى و كوردى و بەجىگەياندىنى ئەركى خۆى
لەبەرەمبەر گەلى كوردى براو دۆست و دلسۆز بۆ گەلى ھەرەبى جوامىر، ھەر لەكۆنىشەوئە
شاعىرى ھەرەبى ووتوئەتى:

نە ئەسپت ھەيە بىيەخشى و نەمال با قسەت باش بىت گەر باش نەبوو حال."

وئەفدى كوردى ھەلېزىراوئىش لەكۆنگرەى كۆيە كە تىيدا پارتى و سەركرەدى لایەنە
پشستىوانەكان و بارزانىيەكان و سەرۆك ھۆزكان بەشداربوون، ئەم وئەفدە كەوا مام
جەلال سەرۆكايەتى دەكرد جارىكى تر جەختى لەو پاستىيانە كوردەوئە كە باسگران لەكاتى
بوونىيان لەبەغدا لەبەھارى ١٩٦٣ بۆ دانوستان كردن لەگەل حوكمەت لەوكتەدا
دەربارەى مافە نەتەوئەبىيەكانى گەلى كوردى لەچارچىوئەى يەكىتى سى لایەنەى

پیشنیارکراو له نیتوان میصرو سوریاو عیراقدا. له کاتی وتویژده کانی یه کیتی سی قۆلی
له قاهره وه فدی کوردی نامه یه کی به به رواری ۸ نیسان ۱۹۶۳ دایه نوینه رانی
حکومه ته کانی میصرو سوریاو عیراق که وایلاو کردنه وهی ده که کی لیره دا به سود
ده بیته: -

یادداشتی وه فدی کوردی

بۆ به ریزان سه رۆکان و نه ندامانی وه فده کۆبووه کان.

به بۆنه ی ئاساده بونتان له کۆبونه وه کانی قاهره که به ستراره له نیتوان نوینه رانی کۆماری
عیراقی و کۆماری عهره بی یه کگرتوو و کۆماری سوریا داو، به روانین له سروشتی
وتویژده کان که له میانه ییدا به ریزه ده چن و په یوه ندی شوینه واره گشتیه کانی به گه لی
عیراق و له ناویشیدا به گه لی کورده وه که به چهند رهوشیکی تایبته به خۆی ده وردراوه
وه بۆ گرفته کانی بینمان ئهرکی سه ر شانمانه وه ک نه ندامانی وه فدی کوردی
سه رپشکراو به دانوستان له گه ل حکومه تی عیراقیدا ده باره ی ئه وهی که وای گه لی کوردی
بتوانیت موماره سه ی مافه نه ته وه ییه کانی بکات له سه ر بنچینه ی لامه رکه زیته وه فدی
عیراقی به ریز له رای گه لی کوردی و هه لۆیستی له جۆری ئه وه په یوه ندیه ناگادار بکه ی نه وه
که واره نگه دروست بیته له نیتوان عیراق و ده وله تیک یان ده وله تانی عهره بییدا بۆ ئه وهی
ئه و بپیارانه ی که پتی ده گن له باره ی ئه وه وه گونجاو بیته له گه ل سروشت و پێگه ی
گه لی کوردی له عیراق و ناکوکیه کی تییدا نه بیته له دژ وه ستانه وه له گه ل مافه
نه ته وه ییه کانیدا:

یه که م: سه ره تا ده لێن سروشتی ئه و گشتگیریه ی که وتویژده کانی قاهره ده یخوازیت
گه لی کورد نوینه ری هه بیته تییدا به جۆرک له جۆره کان چونکه ئه وهی که وهرده گیریت
تییدا له بپیاره کان له باره ی ریکخستنی په یوه ندیه کان له نیتوان هه ر سی کۆماره که دا
کاریگه ریان ده بیته له سه ر گه لی کوردی و مافه کانی له کۆماری عیراقیدا، ئه م شوینه واره
یان کاریگه ریه ش به رای ئیمه درێژده بیته وه بۆ بابته ی لامه رکه زیی وه ک له چینه ی ئه م
یادداشته دا بۆتان روون ده بیته وه.

دووه: بۆتان رۆن دهكهينهوه گهلى كوردى رۆژنىك له رۆژان به پوى ئيرادهى گهلى
 عهرييدا ناوهستيتتهوه لهجۆرى ئهوپهيوهنديهى كه له گهلى بهشهكانى ترى و
 حكومهتكانيدا بهرپاى دهكات. مايهى شانازيشه بۆ گهلى كوردى ههلى ئهوهى بۆ
 بپهخسيت بۆ ئهوهى شهرفى بهشدارى كردنى ههبيت له ئاسانكردنى زهحمهت له بابهتى
 ئهوپهيوهنديهى كه دهويستريت بدۆزيتتهوه له نتيوان ههموو پارچهكانى نيشتمانى
 عهريهى بهگشتى و ولاتانى عهريهى ئازاد دا بهتاييهتى ئيدى جۆرى ئهوپهيوهنديه و
 مهوداكى ههريچۆن و ههريچهند بيت.

سييه: بۆ خۆلادان له نهگهري ههري گهريكت له ئايندهداو لابردي ههري پيكا دانىك له نتيوان
 بپيار له سهردراوهكاندا كه له كۆبونوهكانى قاهيره دهكهونهوه و له نتيوان مافه
 نهتهويهيهكانى گهلى كورديدا له عيراق.. ليرهدا پاويچونى كورد كورت و پوخت
 دهكهينهوه كه له سروشتى بوونى و پيگهكهيهوه له عيراق سهراوهى گرتوه
 وه له ريگهى خهبات و نهزمونهكانيهوه له ماوهى ميژوودا له چۆنيهتى پهيوهنديهكان
 له نتيوانيداو له نتيوان گهلى عهرييدا له ههموو جۆره رهوش و بارودوخهكاندا:

أ- نهگهري عيراق مايهوه بهي گۆرانيك له قهوارهيدا ئهوا داخوانى گهلى كوردى له عيراق
 له چوارچيوهى جيبهجيكردي ئهوپهيوهنديهكاندا ده ميشتيهوه له بارهى مافه
 نهتهويهيهكانى گهلى كورد له سهري بنچينهى لامهركهزيهت.

ب- نهگهريش عيراق چوه ناويهكيتهكى فيدراليهوه، ئهوا پتيويسته حوكميكي زاتى
 به چهكه ناسراوه و باوهكهى به كورد بدرت بي تهئويلكردن و بهرتهسكردنهوى.

ج- نهگهريش عيراق چوه ناويهكيتهكى تهواوهوه له گهلى ولاتانى ترى عهرييدا ئهوا
 گهلى كوردى له عيراق دهبيتته ههريمنيكي پهيوهست به ولاتهيه كگرتوهكهوه
 به شيويهكه كه ئهوا مانجه بهدى بيت كه پاراستنى بوونيهتى و له هه مانكاتيشدا دهبيت
 جياييتتهوه و بهردييدانى پهيوهنديه توندوتولهكان له نتيوان ههردوو گهلى برادا بهر وه
 ئايندهيهكى باشت زامن بكرت.

سهروكى وهفدى كوردى

جهلال تاله باني

له مه وه دهگه ينه نه وه نه نجامه ي که هه لويستى گه لى کوردى و پيشه وه که ي پارتى ديموکراتى کوردستانى له بزوتنه وه ي رزگاريخوازى عه ره بى هه لويستى کى دۆستانه ي برايانه ي هه لويستى که لايه نگرو پشتيوانى که ره به شيوه يه کى گشتى و له رووى بنه ماوه . به لام له ناو بزوتنه وه ي رزگاريخوازى عه ره بيدا به ته نيشته لايه نه پيشکه وتنخوازه که ي و سروشته دوژمنکارىه که ي بۆ داگر که رو کۆنه په رستى لايه نيکى شۆفيتى هه يه له به رامبه ر نه ته وه ي کورديدا . به ده سه وازه يه کى ووردتر ره وتى کى نه ته وه يى شۆفيتى هه يه له بزوتنه وه ي رزگاريخوازى عه ره بيدا به ته نيشته ئاراسته و ره وته ديموکراسى و پيشکه وتنخوازه که يه وه .

نه ته وه په رستى کى عه ره بيش هه لويستى شۆفيتى خۆى به مشيره ده خاته روو کاتيک ده لئيت:

رئساي نه ته وه يى ده لئيت سنورى عه ره بى له باکوريه وه برى ته له چياکانى تۆرۆس و نه وه يه شه له باشورى نه م زنجيره يه وه زه وى عه ره بين و دانيشتوانه که ي چه ند قه وم و نه ته وه يه کن به که مينه داده نرين له نيشتمانى عه ره بيدا و ده کريت بنيرين بۆ ده ره وه ي نه م سنوره نه گه ر هه ر کيشه و گرفتنيکيان بۆ نه ته وه ي عه ره بى دروستکرد .
واته گه لى کوردى که هه زاران ساله تيدا نيشته جيبه له گۆشه نيگاي نه م نوسه ره و که مينه ن له نيشتمانى عه ره بيدا، ده کريت له کوردستان بکرتنه ده ره وه و -
دور بخرتنه وه - بۆ ده ره وه ي سنور .

له باره ي نه م کۆمه له شۆفيتيانه وه - خه بات - له سه روتارى ژماره ٢٤٥ يدا که له ٢١ -
حوزه يران - ١٩٦٠ نوسيوه تى ده لئيت:

کۆمه له توندپه وه کان له بانگه شه که رانى نه ته وه ي عه ره بى دروشميکيان هه لگرتوه که وا له کۆنه په رستيدا نو قم بووه به رامبه ر به نه ته وه ي کوردى وه ک دروشمى نه وه ي که به به شيک دابنريت له نه ته وه ي عه ره بى له ريگه ي فيلى فراوانکردنى چه مکى نه ته وه ي عه ره بيه وه : واته گرته به رى هه لويستى نکوليکردن له بوونى نه ته وه ي کوردى و کارکردن له سه ر تواندنه وه ي و تيه له کيشکردنى وه ک نه وه ي که داگر که رانى فاشيست و تۆرانيه کان به و نه ته وانه ي ده که ن که ده که ونه ژيتر ده سه لات و فه رمانپه واييانه وه يان

وهك دروشمی ئه‌وهی كه‌وا گه‌لی كورد به‌كه‌مینیه‌کی نه‌ته‌وه‌یی دابنریت كه‌له‌سه‌ر زه‌وی خه‌لكی تر دانیشتیبت. -خه‌بات- به‌رده‌وام ده‌بیئت و ده‌لئیت: -كاتیک له‌دژی لایه‌نی دوزمنکاری و ده‌ستدریژکاری وه‌ستاینه‌وه له‌بزوتنه‌وه‌ی هه‌ندیک له‌کۆمه‌له نه‌ته‌وه‌یه عه‌ره‌بیه‌کان و له‌دژی ره‌وتی فراوانخوازی دژ به‌نهریته‌کانی نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌بی شکودارو پێداگری له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی هه‌موو نه‌ته‌وه‌کان پێویسته مافه‌کانی خۆیان به‌ده‌ست بێنن ئیمه ده‌رکمان به‌پێویستی ئه‌و کاره ده‌کرد نه‌ك بۆ پاراستنی مافه‌کانی کورد و خستنه‌پووی راستی بزوتنه‌وه رزگاریخوازیه‌کیان و به‌درۆخستنه‌وه‌ی بیروکه هه‌له‌کان له‌باره‌یه‌وه به‌ته‌نها به‌لکو ده‌رکمان به‌پێویستی ئه‌وه کرد له‌پێناو خودی مه‌سه‌له‌ی عه‌ره‌بیشداو له‌پێناو ئاینده‌ی په‌یوه‌ندیه کوردی و عه‌ره‌بیه‌کانیشدا-.

له‌باره‌ی ترسناکی ئه‌م لایه‌نه دوزمنکاریه‌ی نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌بیه‌وه خه‌بات له ژماره ۲۱۷ی به‌رواری ۱۵-مایس-۱۹۶۰دا نویسیویه‌تی و ده‌لئیت:

- ئه‌م لایه‌نه دوزمنکاریه‌ی نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌بی مه‌ترسیه‌کی راسته‌قینه هه‌یه نه‌ك له‌سه‌ری نه‌ته‌وه‌ی کوردی به‌ته‌نها، به‌لکو له‌سه‌ر خودی نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌بیش ئه‌و بزوتنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی عه‌ره‌بی به‌روخساریکی کۆنه‌په‌رستی داگیرکهری نیشان ده‌دات له‌لایه‌ك- و لایه‌نگری له‌بانگه‌شه‌کانی داگیرکهر و زایۆنیزم ده‌کات له‌باره‌ی ئه‌وه‌ی پێی ده‌وتریت داگیرکهری عه‌ره‌بی و- ژینگه‌ی هه‌ردوو نه‌ته‌وه‌ی برا ژه‌هراوی ده‌کات و جۆریك له‌که‌لێن دروست ده‌کات له‌نتوانیاندا له‌لایه‌کی تره‌وه له‌مه‌شدا خزه‌متیکی گه‌وره به‌داگیرکهر و زایۆنیزم ده‌کریت كه‌ مه‌لاسی له‌عه‌ره‌ب گرتوه - .

بۆیه پێویسته له‌سه‌ر عه‌ره‌ب ده‌رك بکه‌ن به‌بایه‌خی براهیه‌تی عه‌ره‌بی کوردی و په‌کیتی نیشتمانی گه‌لی عێراقی و دوزمنایه‌تی لایه‌نی داگیرکهری بانگه‌شه‌کانی عه‌ره‌بیه نه‌ته‌وه‌په‌رسته پاسته‌په‌وه‌کان بکه‌ن به‌و پێیه‌ی كه‌ ئه‌م لایه‌نه دژ ده‌وه‌ستیتته‌وه له‌گه‌ل جیه‌وه‌ری نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌بی پێشکه‌وتنخوازی كه‌ دژ به‌داگیرکهر و کۆنه‌په‌رسته.

پارتي و يه کيټي نيشتماني

ميټووي مړوي دوو جوري سره کي له پيوهنديه کان له نيوان شو نه ته وانه دا ده زانيت که له ژير سايه ي يه ک ده ولته دا ده ژين له م دوو جوره سره کيه شه وه جوري تري هاو شپوه جيا ده بڼته وه.

کونترينيان يه کيټي پيوه لکانده، شويش برتبه له خستنه سري به زوره ملي شو نه ته وانه ي که دپراون ب سهر نه ته وه بالاده سته که له ده ولته سره که وتوه که دا، شم يه کيټيه ش سره پای شو ي زوره ملي ي پيوه لکانده به سوک ته ماشا کړني مافه کاني نه ته وه کان يان شو نه ته وانه ي که ژيرده سته بوون و روبه پوي چه وساندنه وي نه ته وي يان جيا کاري ره گزي دهنه وه به وپي يه ي که له نه ته وه پله دوو کانن، پاشانيش يه کيټيه که له سهر نارو يان نيختياري يان يه کسان ي له نيوان لايه نه کاني دا به رپا نه بووه.

نمونه ي شم جوره کونه پرستيه دپرينه ش برتبه له شمپراتوريه تي عوسماني و بهري تاني و فهره نسي و روسي کون.

به لام جوري دوو م- نوي- شو يه کيټيه کي نيختياري برايانه يه له نيوان نه ته وه کاندا که وا گوزارشت له نيراده ي نازاديان ده کن له پيکه وه ژيان له گه ل يه کترو له سايه ي يه ک ده ولته يه کگرتو داو. نمونه ي شم جوره يه کگرتنه ش- وپراي شو ي که نيختياريه- هه روه ها يه کسان يه کي ته واوه تيش هه يه له نيوان لايه نه کاني داو پاراستني بووني نيشتماني بڼه ر نه ته وديه کي هاوپه ش تييداو پاراستني مافه نه ته ويه يه کاني له چوارچپوه ي قه واره ي شم ولته يه کگرتوه دا که نمايشي هه موو نه ته وه کان ده کات نمايشي کي راست و نازاد. نمونه ي شم جوره يه کيټيه نيختياريه برتبه له يه کيټي سوښيت و يه کيټي سويسري و يوگسلافياو چيکوسلوفاکيا.

شم دوو جوره سره کيه ش له پيوهنديه کان له نيوان شو نه ته وانه دا که پيکه وه ده ژين له سايه ي يه ک ده ولته دا جياوازيه کي گه وره هه يه له پوي دروستبوون و پيکه اته وه، جوري يه کم زوره ملي ي و پيوه لکانده به پيچه وانه ي جوري دوو موه که نيختياري نازاد ده بڼت و نه ته وي گه وره يان په ره سنده که بالا ده ست ده بڼت و به ناوي

نەتەوه‌کانی تره‌وه‌ فه‌رمان‌په‌وایی ده‌کات ... ئه‌مه‌ له‌کاتی‌که‌دا نەتەوه‌کان یه‌کسان ده‌بن و خاوه‌ن ده‌زگای فه‌رمان‌په‌وایی نیشتمانی تایبه‌ت به‌خۆیان ده‌بی‌ت له‌جۆری دووه‌مدا. پێکهاته‌ی ئه‌و ده‌وله‌ته‌ی که له‌سه‌ر بنچینه‌ی یه‌کێتی ئیختیاریی دروست ده‌بی‌ت به‌هێزو پته‌و ده‌بی‌ت و شایسته‌ی گه‌شه‌کردن و بوژاندنه‌وه‌ ده‌بی‌ت و به‌تāl ده‌بی‌ت له‌مهلانی‌که‌کان، که یه‌کسانی ته‌واوه‌تی بال ده‌کێشێت به‌سه‌ریداو رۆحی براهه‌تی و ئالوگۆرکردنی یارمه‌تیه‌کان له‌نیوان لایه‌نه‌کانیدا به‌رجه‌سته ده‌بی‌ت.

ئهم دوو جۆره‌ سه‌ره‌که‌ش له‌ی تریان لی جیاده‌بی‌ته‌وه‌ له‌هه‌ندێک روخساریاندا به‌لام له‌جه‌وه‌ریاندا هاوشیوه‌وه‌ و هه‌ک یه‌کن، با ئیستاش له‌سروشتی یه‌کێتی عێراقی پاشایی بکۆلینه‌وه‌ که به‌رده‌وام بوو هه‌تا هه‌لگیرساندن شۆپشی ۱۴ ته‌مموزی ساڵی ۱۹۵۸.

سروشتی یه‌کێتی عێراقی پادشایی

گومانی تییدا نه‌ یه‌کێتی عێراقی - پاشایی - سه‌ر به‌یه‌کێک له‌دوو جۆره‌ سه‌ره‌که‌یه‌که‌یان... به‌لام کامه‌یه‌ ئه‌و جۆره‌؟ به‌ده‌سته‌واژه‌یه‌کی تر کامه‌یه‌ جۆری یه‌کێتی عێراقی؟ ئایا یه‌کێتی‌که‌ پێوه‌لکانده‌ یان یه‌کێتی‌که‌ ئیختیاریه‌؟.

سه‌یرکردنیکی چۆنیه‌تی دروستبوونی ده‌وله‌تی عێراقی له‌سه‌ر ده‌ستی داگیرکهری به‌ریتانی سروشتی یه‌کێتی عێراقیمان بۆ ده‌خاته‌پوو، ئاشکرایه‌ که حکومه‌تی عێراقی ئیستا له‌دوای جه‌نگی جیهانی‌وه‌ ساڵی ۱۹۲۰ دامه‌زراوه‌ بێ ئه‌وه‌ی ناوچه‌ی کوردستانی باشوری بگریته‌وه‌ که زۆرینه‌ی دانیشته‌وانه‌که‌ی کوردن له‌نیوان به‌شداریکردن له‌ ریفراندۆم بۆ هه‌لبژاردنی ئه‌میر فه‌یسه‌ل یان دورکه‌وته‌وه‌ له‌وه‌و بێگومانی‌ش داگیرکهری به‌ریتانی له‌وکاته‌وه‌ هه‌ستاوه‌ به‌ئهرکی لکاندن کوردستانی باشور به‌حکومه‌تی عێراقیه‌وه‌ و هه‌ک ئه‌وه‌ی له‌به‌شێکی پێشهودا رونکرده‌وه‌.

یه‌کێتی عێراقی پادشایی یه‌کێتی‌که‌ ئیختیاری نه‌بوو له‌سه‌ر یه‌کسانی ته‌واوه‌تی به‌رپا بوو بی‌ت له‌مافه‌کان و له‌سه‌ر ریزگرتن له‌قه‌واره‌ نەتەوه‌یه‌که‌کانی عه‌ره‌ب و کورد پێکه‌وه‌. گه‌لی کوردی بێهه‌شه‌ له‌ده‌زگا کارگێڕی و ئاوه‌دانی و ته‌ندروسته‌ی تایبه‌تیه‌کان و هه‌روه‌ها له‌حوکمی زاتیش.

یه‌کیتی عێراقی - کۆماری

شۆڤشی ١٤ ته‌مموزی رزگاریخوازی کۆشک و ته‌لاری پاشایی سه‌ر به‌داگیرکه‌ری روخاندو بنه‌ما کۆنه‌په‌رسته‌یه‌کانی هه‌لوه‌شانده‌وه که‌وا یه‌کیتی عێراقی پاشایی له‌سه‌ر بونیادنرابوو، بنه‌مای داگیرکه‌ری که‌وا هه‌ردوو نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌بی و کوردی به‌یه‌که‌وه به‌ستبووه، بنه‌ماکانی لکاندن و تیکه‌لکردنی کۆنه‌په‌رستی - ده‌ره‌به‌گایه‌تی که‌ هه‌ردوو نه‌ته‌وه‌ی به‌پیماننامه‌ی کۆیلایه‌تی و داگیرکه‌ریه‌وه به‌ستبووه هه‌روه‌ک چۆن شۆڤشی ته‌مموز دانی نا به‌بوونی نه‌ته‌وه‌ی کوردی و بنه‌مای هاوبه‌شی له‌نیشتمان له‌نیوان عه‌ره‌ب و کورد دا هه‌روه‌ها جه‌ختی کرد له‌پێویستی داننان به‌ مافه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانی گه‌لی کورددا له‌ماده‌ی سییه‌م له‌ده‌ستوری کاتی و سه‌ره‌پای مانه‌وه‌ی بونیادی کارگێڕی و ده‌ستوری عێراق له‌سه‌ر شیوازه‌ کۆنه‌که‌ به‌لام کۆماری ١٤ ته‌مموز گۆڕانکاری گرنگی نه‌جامدا له‌سسته‌می کۆمه‌لایه‌تی عێراقیدا نه‌مه‌ش کاریکرده سه‌ر سروشتی یه‌کیتی عێراقی. بۆ یه‌که‌مجاریش له‌مێژووی ده‌وله‌تی عێراقیدا مۆله‌ت درا به‌ رۆژنامه‌ی سیاسی کوردی و مۆله‌ت به‌ پارتی دیموکراتی کوردستان دراو رتگه‌ به‌چالاکیه‌کانی خۆیندکاران و لاوانی کوردی درا به‌شیوه‌ نیمچه‌ ناشکراکه‌ی.

به‌وشیوه‌یه‌ یه‌کیتی عێراقی وه‌ک پێشوو به‌ یه‌کیتیه‌کی زۆره‌ملیانه‌ی داگیرکه‌ری نه‌مایه‌وه به‌تایبه‌تی کاتێک که‌وا زۆرینه‌ی هه‌ره‌ زۆری گه‌لی کوردی گوزارشستی له‌په‌یوه‌ستی تونده‌ی خۆی کرده‌وه کاتێک که‌وا بزوتنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی کوردی و پێشپه‌وه‌که‌ی -پارتی- نا‌په‌زایی له‌جوداخوازی ده‌ریپی و دژایه‌تی کرد.

به‌لام یه‌کیتی عێراقی به‌شیوه‌یه‌کی کارگێڕی و ده‌ستوری نه‌گۆرا بۆ یه‌کیتیه‌کی برایانه‌ی راسته‌قینه‌ له‌نیوان هه‌ردوو نه‌ته‌وه‌دا ئه‌ویش به‌هۆی بێبه‌شبوونی گه‌لی کوردی له‌ داموده‌زگا کارگێڕی و رۆشنیبری و سیاسی و نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانی که‌ده‌توانیت به‌هۆیه‌وه موماره‌سه‌ی مافه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانی بکات. بۆ ئه‌وه‌ی یه‌کیتی عێراقیش بپێته یه‌کیتیه‌کی برایانه‌ی پته‌و راستگۆو به‌هێز پارتی دروشمی داواکردنی چۆرێک له‌هوکمی زاتی به‌رزکرده‌وه له‌چوارچێوه‌ی کۆماری عێراقیدا.

يەككىتى نىشتىمانى بۇگەلى عىراقى

بەلام يەككىتى نىشتىمانى بۇگەلى عىراقى كە لەنەنجامى ھاوپەيۋەستى خەباتى نىۋان
عەرەب و كوردەۋە لەدژى داگىركەرو كۆنەپەرستى دروست بىۋە دژە بە يەككىتى
زۆرەملىيىپ كەوا داگىركەرو كۆنەپەرستى دروستيان كوردەۋە.

يەككىتى نىشتىمانى گەلى عىراقى دەخوازىت يەككىتى عىراقى بگۆرپىت بۇ يەككىتىيەكى
ئىختىيارى لەنىۋان ھەردوۋ گەلى عەرەبى و كوردى برادا بۇ ئەۋەى يەككىتى ھەرمىي
لەگەل جەۋھەرى يەككىتى نىشتىمانىدا بگونجىت تىكۆشانى گەلى كوردىش بەسەركىدايەتى
پارتى دىموكراتى كوردستان بۇ پتەۋكردى يەككىتى نىشتىمانى گەلى عىراقى بەردەۋام
دەبىت ھاۋشان لەگەل خەباتى بۇ گۆرپىنى يەككىتى عىراقى بۇ يەككىتىيەكى ئىختىيارى
پتەۋەك مەرجىك بۇ پاراستىنى ئەم يەككىتىيە ۋە ھەروەھا بەھىزكردى.

باشە ئەۋە چۆن بەنەنجام دەگات؟

بۇ بونىادنانى تەلارى يەككىتىيەكى ئىختىيارى لەنىۋان ھەردوۋ گەلى برادا دەبىت دانىرنىت
بەھەقىقەتى بوۋى ھەردوۋ گەلى عەرەبى و كوردى كەلەسەر زەۋىيەكانيان دەژىن.
گەلى عەرەبى لەعىراق بەشىك پىككەھىننىت لەنەتەۋەى عەرەبى و، گەلى كوردىش
لەعىراق بەشىك پىككەھىننىت لەنەتەۋەى كوردى، بەلام بەرژەۋەندى ئەم دوۋگەلە براپە
دەخوازىت پىكەۋە بژىن لەژىر سايەى كۆمارىكى دىموكراتى يەككىتىيە-كەۋا كۆمارى
عىراقىيە كە دەبىت لەپاستىدا دىموكراتى بىت.

نكولىكردن لەم راستىيە مېژويىپە يەككىتى ئىختىيارى نىۋان ھەردوۋ گەل دەخاتە
مەترسىيەۋە. راستىيە شۆفېنىيە عەرەبەكان نكولى لەبوۋى گەلى كوردى دەكەن لەعىراق بى
ئەۋەى ئەمە ھىچ شىتەك لەۋاقىيە بوۋى بگۆرپىت بەلام نەتەۋەى تىرى عەرەب ھەن نكولى
لەبوۋى گەلى كوردى ناكەن.

-ئەۋەى كە لەبەياننامەى حكومەتى روسى سۆفېتەيدا- بەياننامەى ئاشتى-دا ھاتوۋە
كە ف. ا لىنىن بەلېھاتويىيەۋە خستويەتەپرو لەبارەى چەمكى زانستى پېۋەلكاندەۋە بۇ
ھەندىك لە كۆمۇنىستە عەرەبەكان باس دەكەم.

لەبەياننامەكەدا ھاتوۋە:- ئەگەر ھەر نەتەۋەىيەك بەشىۋەيەكى زۆرەملىيى لەسنورى

دهوله تیکی دیاریکراودا مایه وه، نهگهریش سه ره پای شه ناره زووه ی که گوزارشتی لیکردوه - نیدی له رژژنامه دا بیت یان له نهجومه نه میلیه کاندایان له بریاره کانی حربه کاندایان له ریگه ی شۆرشه کان و راپه پینه چه کداریه کانه وه له دژی ستمی نه ته وه بی، له مه دا هیچ کیشه یه ک نابیت - ... شه مافه نه دراوه که به ده نگدانیکی نازاد بریار بدریت دوا ی کشانه وه ی ته واوه تی سو پای نه ته وه داگیرکهره که یان نه ته وه به هیزتره که به شیوه یه کی گشتی واته به بی هه ر فشاریکی مه سه له ی دژواری بوونه سیاسی که ی، شه وکات خستنه سهری شه نه ته وه یه بۆ ده وله ته که پتوه لکاندن ده بیت.. واته ده سته سه راگرتن، یان زه وتکردن ده بیت^{۱۶۵}.

به ریز شه حمده فهو زی که نه ته وه یه کی عهره بیه له عیراق ده لیت^{۱۶۶} -
 "... نه ته وه عهره بی دان به وه دا ده نیت گه لی کوردی که له ژتر فشاری سستمه کۆنه په رسته کاندایان مانده کفته کار بووه و ئامانجی پیلانگیزی به داگیرکهره کان بووه شه شه گه له یه کیتی که گونجاو هاوچه شه خاوه ن تایبه ته ندی نه ته وه یی تیروته سه له " شه فاکنه رانه ی که فه راهم بوون بۆ نه ته وه ی عهره بی و لیتیه وه نه ته وه یه کی خاوه ن تایبه ته ندی نه ته وه یی ته واو دروست بووه هه مان شه فاکنه رانه یان زۆریه یان بۆ گه لی کوردیش دروست بوون.

گه لی کوردی به زمانیکی تایبه ت به خۆی قسه ده کات. وه خاوه ن میژویه کی هاو به ش و، پیکهاته یه کی ده روونی و ئامانجگه لیک هاو به شه^{۱۶۷}.

به یاننامه ی سیاسی بۆ کۆنگره ی نه ته وه یی حه وته م که حزبی کرێکارانی عهره بی له م باره یه وه ده ریکرد تیدا ها تووه^{۱۶۸}: گه لی کوردی له ناوچه ی خۆره لاتی ناوه راست نیشه جیه: تورکیا، ئیران، عیراق، سوریا، قه وقازی سۆشیه تی. وه به چاوپۆشن له هه ندیک ئیعتیباراتی تیۆریی په یوه ست به ره گه زه پیکهینه ره کانی نه ته وه وه شه وا کورده کان نه ته وه یه کی تایبه ت و جیاواز پیکده هینن، سه ره پای بوونی جیاوازی له شیوه

^{۱۶۵} - رژژنامه ی برافدا (۱۷۱) ۲۰ تشرینی دوهم ۱۹۱۷.

^{۱۶۶} - لاپه ره ۶۲ له کتیی قاسم و کورده کان (خناجر و جبال) ی به ریز شه حمده فهو زی، چاپه عهره بیه یه که مه که ۱۹۶۲.

^{۱۶۷} - لاپه ره ۱۵۲ له (به یاننامه ی سیاسی بۆ کۆنگره ی نه ته وه یی حه وته م) بۆ حزبی به عسی عهره بی سۆشیالیستی چه پره و.

زاریاندا، یان زمانداو فهراهه نه بوونی یه کیتیه کی نابوری و نیمکانیه تی ته واکاری نابوری له ناینده یه کی نیکدا.

له سۆنگه ی نه م راستیه وه نه واهه موو قسه کردنیک له باره ی نه وه ی که واکورده کان به شیکن له عه ره ب یان تورک یان ئیرانیه کان، هه وڵدانیکه بۆ نکولیکردن له واقعی حه قیقه تیکه به رجه سته. کورد نه ته وه یه، هه ست به قه واره ی نه ته وه یی و جیاوازی نه ته وه یی خۆی ده کات "... که واته بوونی گه لی کوردی له سه ر زه وی کورستانه که ی راستیه کی واقعی هه تا به دانپێدانانی نه ته وه ییه عه ره به کانیش.

ناشکرایه گه لی کوردی وه ک گه لانی تر، مافه نه ته وه ییه ره واکانی هه یه تیشیدا مافی چاره ی خۆنوسین. نه م مافه ش مافی دروستکردنی ده وڵه تیکه سه ره به خۆ یان حکومێکی زاتی پێده به خشیت.

به لام به رژه وه ندی گه لی کوردی له ره وشه میژوویی هه نوکه ییه کاندایه وه ده خوازیت گه لی کورد مافی خۆی به کار نه هیتیت له بریاردانی چاره نویسی خۆی به شیوه ی جیا بونه وه له عێراق له بهر دژه وستانه وه ی نه مه له گه ل به رژه وه ندیه کانی گه لی کوردی و گه لی عه ره بی و کۆی بنۆتته وه ی رزگاریخوازی دیموکراتی. به لام نه مه مانای نه وه ناگه یه نیت گه لی کوردی مافی دیارکردنی چاره نویسی خۆی نیه، به لکو نه وه مانای نه وه ده گه یه نیت که پێویسته له سه ر گه لی کوردی نه م مافه ی خۆی به کار به ی نیت به شیوه یه ک جگه له شیوه ی جیا بونه وه. گونجاوترین و باشترین شیوه کانیش بریتیه له حوکمی زاتی له باردۆخی ئیستادا. ناینده ش په یوه سته به و بارودۆخانه وه که دینه ئاراوه له لایه ک و، به چۆنیه تی مامه له ی گه لی عه ره بی برا له گه ل گه لی کوردی برابرا له لاکه ی تره وه.

نه گه ر گه لی عه ره بی براش وای له گه لی کوردی برای کرد هه ست بکات مانه وه ی له گه لیدا له سایه ی کۆماری عێراقیدا یان وڵاتی عه ره بی یه کگرتوودا گونجاوترین و شیاوترینه بۆی نه واکه لی کوردی له گه ل گه لی عه ره بیدا له یه کیتیه کی فیدرالی ئازادی پته ودا ده میتیتته وه به وشیه وه نه واکه چاره نویسی یه کیتی ئیختیاری له نێوان کوردو عه ره بدا به پله ی سه ره کی له سه ر برا گه وره زیاتر په ره سه ندو وه ستاوه که ئه ویش گه لی عه ره بیه یه که م و، له سه ر به رژه وه ندی هه ردوو گه له دووه م. یه کیتی له نێوان نه ته وه کاندایه نه گه ر له سه ر بنه مایه ک له یه کسانی و ئالوگۆپی یارمه تیه کان و به رژه وه ندیه هاو به شه کان و مافی

مومارەسەکردنی مافە نەتەواییەکان وەستابوو لەرێگەی دەزگا نەتەواییە
تایبەتەکانەوه، ئەوا زیاتر شیاو و بەسودە بۆ پەرەسەندنی نەتەوە بچوکهکان و
بوژاندنەوهیان.

... لەبەر هەموو ئەم ھۆیانە ئەوا گەلی کوردی لەعێراق بەردەوام دەبێت لەتیکۆشان
لەژێر سەرکردایەتی پارقی پێشڕەویدا - بۆ بونیادنانی نمونەی ئەم یەکێتیە ئیختیارە
برایانەیە لەسەر داروپەرەوی یەکێتی زۆرەملیتی پێوەلکاندنی کەئیستا ھەیە.
دکتۆر شاکر خەسبک لەم بارەییەوه دەلێت^{١٦٨}

" دەبێت جاریکی تر جەخت بکەیتەوه لەوێ رێگە بەھەلەکانی رابردووەدرێت دووبارە
ببنەوه. ئەمە دەخوازێت ئەو پاستیە مێژوییە بخەینە پیش چاوی خۆمانەوه ئەویش
ئەوێ کوردەکان کەمێنەیک نین لەکەمێنە رەگەزەکان کە ھاتن بۆ عێراق، بەلکو
ئەوان دانیشتوانی رەسەنی ئەم ناوچەیەن ھەر لەھەزاران سالەوه و مافەکانیان یەکسانە
بەمافەکانی عەرەب بەتەواوەتی. مادامیش رێکەوتووین لەسەر ھاوبەشی لەم نیشتمانەدا
بۆیە دەبێت ھەولبەدەین باشترین رێگە بگرنەبەر بۆ پششتیوانیکردن لەم ھاوبەشیە.
نمونەی رونیشتمان ھەیە لەسستمەکانی ولاتەکان کە فرە نەتەوێ کەپیش ئێمە کەوتون
لەبوارێ کارگیریداو واباشە بۆ ئێمە ھەولبەدەین سود لەئەزمونەکانیان وەرگیرین لەژێر
رۆشنایی رەوشەکەماندا، ئەگەر بمانەوێت تەلاری دەولەتەکەمان لەسەر بنەمایەکی پتەو
دابەزێنین کە ھەواو ئارەزوو خواستە کەسیەکان نەجولێنێت و کار لەجێگیرو قایمی
نەکات بەدرژایی سالان".

لەراستیدا دکتۆر خەسبک ناوجەرگەی حەقیقەتی پێکاوە کاتیکی دەلێت " کوردەکان
نیشتهجێی رەسەنی ئەم ناوچانەن ھەر لەھەزاران سالەوه" ھەرۆھا کاتیکی کە داوا
دەکات سود لە ئەزموونی ولاتە فیدرالیەکان وەرگیرێت.

کوردەکان نەتەواییەکی تایبەتن ئەگەرچی نەتەوێ بچوکیش بن لەعێراقدا، بەلام
کەمێنەیک نەتەوایی نین چونکە کەمێنە نەتەوایی واتە کۆمەڵک خەلکی دیاریکراو
لەسەر زەوی گەلیکی ترو لەناو ئەو گەلادا دەژین.

^{١٦٨} لاپەرە ٨٦ لەکتێبی (الكرد والمسألة الكردية في العراق) بەپێنوسی دکتۆر شاکر خەسبک چاپە عەرەبیە
یەکەمە کە ١٩٥٩.

وه شياوه بۆ سۆشیاالیسته عه ره به كان نه وانەى په یوه ندىه كى توندوتۆلیان به سهربازگه ی سۆشیاالیسته وه ههیه به تاییه تی به كی تی سۆفیه تی و یوگسلافیاه چاوه لم دوو دهوله ته بکه ن.

رهوشی گه لی کوردی له عێراق- له سنوریکی دیاریکراودا- هاوشیوه ی رهوشی گه لی مه کدۆنیه له یوگسلافیا که دوو به شى ئه م گه له له ده ره وه ی سنوری یوگسلافیاه ده ژین، له یۆنان و بولگاریا به لام ئه مه رێگر نه بووه له وه ی که حوکمیکی زاتی نزیك له حوکمی فیدرالی بدریته گه لی مه کدۆنی له یوگسلافیادا.

ئهم قسه یه بۆ هه ندیک له نه ته وییه عه ره به كان ره وانە ده که م که نه یاری ئه وه ن حوکمی زاتی بدریته کوردستانی عێراق. به به لگه ی ئه وه ی بوونی گه لی کوردی له تورکیا و ئێران وا ده کات حوکمی زاتی کوردستانی عێراق به ره و جیا بوونه وه بپوات.

ئهم له کاتی که پیدانی حوکمی زاتی به کوردستانی عێراق ده بیته هۆی به هیزکردن و پته وکردنی به کیتی نیشتمانی بۆ گه لی عێراقی و بنه ماکانی به کیتی ئیختیاری له نیوان کوردو عه ره بدا ده چه سپێنیت و پاشانیش جیا بوونه وه دور ده خاته وه نه ک نزیکی بکاته وه. به تاییه تی چونکه رهوشی گه لی کوردی له به شه کانی تری کوردستاندا پازی که ر نیه.

نه ته وه بییه کانی ش له ناو سه رکردایه تی حزبی ئیستیقلال دانایان به هاو به شى عه ره ب و کورددا ناوه له عێراقدا و له گه ل سه رکرده کانی حزبی نیشتمانی دیموکراتیدا کاریان کرد بۆ دانانی به ندیک له پرۆگرامی حزبی کۆنگره ی نیشتمانی عێراقیدا که تیدا باس له هاو به شى عه ره ب و کورده كان ده کات له نیشتمانی عێراقیدا و ریزگرتن له مافه نه ته وه بییه کانی کورده كان، ئهم به نده که دواتر بووه ماده ی سییه م له ده ستوری کاتی عێراقی دوا ی شۆرشی چوارده ی ته مموز.

هه روه ها مامۆستا هلال ناجی- که نه ته وه بییه کی عه ره بی عێراقیه داوا ده کات دان به مافی چاره ی خۆنوسینی کورده کاندایه بنیّت له چوارچه یۆه یه کی فیدرالی یان کۆنفیدرالییدا ئه وه ش چاره سه رێکی زانستیه له گه ل به رزه وه ندىه کانی هه ردوو گه لی عه ره بی و کوردیدا ده گونجیت پێکه وه. به لام حزبی کرێکارانی عه ره بی شۆرشیگێر داوا یکرد: " پریاردانی چاره ی خۆنوسین مافیکی گه لی کورده. وه گوزارشتیکی واقعیه

لهبوونی.. جیابوونه وه له م قۆناغه دا به لانی که مه وه - له بهرزه وهندی کوردو بهرزه وهندی شوپشی عه ره بی نیه له یه ککاتدا " پتویسته دان به مافه زمانی و رۆشنییرییه کانی گه لی کوردیدا بنریت دانپیدانانیکی ته و او. رۆیشتن له سه ر جیبه جیکردنی حوکی زاتی تا نه و په ری راده. به لام داخوازیه سه ریازییه کان نه و پتویسته به ته و اوتی ره تبکریته وه ". به لام به ره ی دیموکراتی له عیراق به به رده و امی داوای نه وه یکردوه که دان بنریت به بوونی گه لی کوردی و مافه نه ته وه ییه کانیدا بی دیاریکردنی نه وه ده زگا یان سستمی که و ا گه لی کورد پتی موماره سه ی مافه کانی ده کات، هه تا نه م دواییانه ش کاتیک شیوعیه چه په کان و ده سته یه که له دیموکراسیه کان ته به نی دروشمی حوکی زاتیان بۆ کوردستان به رز کردبووه .

حزبی شیوعی عیراقیش به سه رۆکایه تی خوالیخۆش بوو -فه هه د- داوایکرد دانبنریت به مافی چاره ی خۆنوسین بۆ گه لی کورد له و تاریکدا که (القاعدة) له سالی ۱۹۴۵دا بلاویکرده وه و کۆنگره ی حزبی یه کیتی نیشتمانیش که و ا مامۆستا عبدالفتاح ئیبراهیم سه رۆکایه تی ده کات له سالی ۱۹۴۷دا ته به نی مافی چاره ی خۆنوسینی کرد بۆ گه لی کورد وه ک بهرگه یه که له پرۆگرامه کهیدا.

حزبی نیشتمانی دیموکراسیش به رده و ام داویکردوه دان بنریت به مافه رۆشنییری و کارگیریه کانی گه لی کورددا. به لام دروشمی حوکی زاتی به رز نه کرده وه سه ره پای هه لۆیسته دۆستانه کانی له به رامبه ر گه لی کوردیداو سه ره پای نه و ژیریژی و بویرییه که مامۆستا کامل چادرچی هه یبوو سه باره ت به مه سه له ی کورد به شیوه یه کی گشتی. له و یادداشته شدا مامۆستا کامل چادرچی سه رۆکی حزبی نیشتمانی دیموکراسی له ۱۲ ئازار ۱۹۶۲دا بۆ لایه نه فه رمی و ناوه نده کانی پای به رز کرده وه له باره ی کیشه ی کورده وه تییدا نه مه هاتوه:

" باشکردنه وه ی نه وه ی که تووشی یه کیتی عیراقی هات و چاره سه رکردنی مه سه له ی کوردی. به رۆحیککی بابه تیانه نه رک و مافه کان بۆ نه ته وه کانی تر ده چه سپینیت. له و یادداشته دا که و ا مامۆستا کامل چادرچی له ۱ حوزهیران ۱۹۶۴دا پێشکهشی کرد له باره ی نیشتمانپه روه ره دیموکراتیه کانه وه بۆ سه رۆک کۆماری عیراقی له باره ی کورده کانه وه تییدا هاتوه:

"له نمونهی تری ههروهه ئهوهی که هاتوو له مادهی -۱۹- له دهستوری کاتی دهقی ئهوهی تیدایه که ... ههموو هاولاتیان هاریکاری دهکهن بۆ پاراستنی قهوارهی ئهم نیشتمان- تیشیدا عهههه و کوردهکان و ئهم دهستوره دان دهنیته به مافه نه تهوه ییه کانیاندا له چوارچێوهی یه کیتی عێراقیدا.

" دارپشتنی ئهم دهقه بهروونی ئهوه دردهخات که هاتوو وهك جێبه جێکردنی به لێنێك که دراوه دواى وهستانی شهپ له باکور، روونیشه ئهم دارپشته دان دهنیته به مافه کانی عهههه و کورد دا، له گهه ئهوهی که مافه نه تهوه ییه کانی عهههه له عێراقدا له م بۆنه دا جێی باسه نیه - ئهمهش ئهوه مهسه لهیه که وا برا کورده کانیان به پاشگه زیوونه وه رافهی دهکهن لهوهی که په یوهندی ههیه به مافه نه تهوه ییه کانیان وه لهو دارپشتهی که پیشتر له دهستوری کاتی سالی ۱۹۵۸ دا هاتوو ههروهه ئهوهی له بهیاننامهی وهستانی جهنگ له کوردستان له م دوا یاندا هاتوو. ئهمه له کاتی که به لگه نامه دهستوریه کان له ولاتاندا که چاره سهری بابتهی مافه سیاسیه کانی نه تهوه جۆراوجۆره کانی دهکات یه که م جار چیهی تهی ئهم مافانه و روخساریان دیاری دهکات و رێگه دیاری دهکات بۆ موماره سه کردنیان و ئهوه ده زگایانه دیاری دهکات که له رێگه یه وه نه تهوه کان موماره سهی مافه کانیان دهکهن له گهه زه مانتهی پاراستنی یه کیتی نیشتمانیدا. به وشیه یه ته نها ده قێک که دان ده نیته به مافه نه تهوه ییه کانی کورده کاندا گرفته سه ره که که چاره سه ر ناگات و سود نابه خشیته له چاره سه رکردنی ئهم ره وشه ئالۆزه دا. پیشتریش ئهم دروشمه له ۱۴ ره مه زاندا به رزکرایه وه به لام دواى چهند مانگیك ده رکه وت که ئهم دروشمه نه یه توانی رێگه بگریت له سه ره له دانه وهی جهنگ که زۆر به داخه وه بووین بۆی" به لام حزبی شیوعی عێراقی له راپۆرتی لیژنه ی ناوه ندیدا له ئازاری ۱۹۶۲ دا له م باره یه وه بپاری دا:

" بۆ دانانی یه کیتی عێراقی له سه ره بنه ماگه لێکی رهق و پته و له پێناو تیکۆشانی هاو به شدا له دژی داگیرکه رو ده ره به گایه تی و کۆنه په رستی و بۆ ئه وهی دیموکراسیه ت ناوه پۆکه پاسته قینه و ئیجابیه که ی ببه خشیته به نسه بت گه لی کوردیه وه ئه و نه نجومه نی دووه می حزیمان که له ۱۹۵۶ دا به ستره دانی نا به حوکمی زاتیدا بۆ هه ریمی کوردستانی عێراق له چوارچێوهی یه کیتی عێراقی دیموکراتیدا" ههروهه له راپۆرتی لیژنه ی ناوه ندیی

حزبی شیوعی عێراقدا له -ئازار- ۱۹۶۲ دا له باره ی حوكمی زاتیه وه هاتوه:

" حوكمی زاتی له كوردستانی عێراقدا به رژه وه ندیه بنچینه ییه كانی گه لی عێراقی و گه لانی عهره بی و هه موو چینه كانی گه ل و تیشیدا بوجوزایه ت و ده سه لاته كه ی به هیز ده كات له بهر ئه م هۆكارانه ی خواره وه:

۱- پاراستنی كۆماری عێراقی و سه ره بخۆیی نیشتمانی و په رسه ندنی دیموكراتی مه حال ده بیته به بی یه كێتی خه باتی هاو به ش له نێوان عهره ب و كورده كاندا و ناكرێت ئه م یه كێتی خه با ته به رپا بكرێت و به هیز بكرێت ته نها له سه ر به نه مای دیموكراسی و حوكمی زاتی نه بیته بۆ كوردستان. وه گه رنا یه كێتی كه ده گۆرێت بۆ یه كێتی كه ئۆره ملییی كه گه لی كوردی به ره له سستی ده كات و ئه مه ش ده بیته هۆی روخانی یه كێتی نیشتمانی و بی توانایی له روه پووبونه وه ی داگیركه رو پیلانه كانی.

۲- گه لانی عهره بی كه میژویه کی هاو به شیان هه یه و زمانێکی هاو به ش و تایبه ته ندیه كانی تری نه ته وه یان تیدایه پازی نابن یه كێتی و یه كگرتوویی له نێوانیاندا بیته دی ته نها له سه ر به نه مای دیموكراسی نه بیته و له به رچا و گرتنی ره وشێ میژوویی تایبه ت به هه ر ولاتیك و كه پتووسته سه ره تا بورجوزایه تی عهره بی دان به گه لی كوردیدا بنیته كه نه ته وه یه کی جیاوازه به ته وا وه تی به هه مان ئه و مافه ی كه پتی داوای یه كێتی و یه كبوونی نیشتمانی ده كات له نێوان هه موو ولاتانی عهره بیدا.

ئه زمونی كه رته بوونی یه كێتی له نێوان میه سرو سو ریادا پتووسته بیته وانه یك بۆ بورجوزایه تی عهره بی و له ناویشیدا بورجوزایه تی عێراقی و ده رك به وه بكات كه ئه گه ر یه كێتی ئۆره ملییی له نێوان دوو گه لی عهره بیدا مومكین نه بیته ئیدی چۆن له نێو دوو گه لی جیاوازا مومكین ده بیته. ئه گه ر گه لیك له گه لانی عهره بی مافی یه كگرتنی ئیختیاری هه بیته ئه و گه لی كوردیش له عێراق- به لانی كه مه وه - ئه م جۆره مافه ی هه یه.

فه رامۆشكردنی حوكمی زاتی بۆ كوردستانی عێراق هه په شه له یه كێتی نیشتمانی ده كات له عێراقدا و بار ده كاته وه له به رده م دوزمنا نی براهه تی عهره بی كوردیدا و هانیان ده دات له سه ر كار كردن له دژی ئه و هیژانه ی بره یان هه یه به تیکۆشانی هاو به ش له نێوان عهره ب و كوردا.

۳- بییه شكردنی گه لی كوردی له مافی حوكمی زاتی له سایه ی سستمی کی دیموكراتی و

به کارهێنانی هیز بۆ سهركوتکردن تێکۆشانی وا له کوردستان دهکات، به تایبهتی له م رهوش و باردۆخه دا، بیهتته شانتویهکی هه می شه یی بۆ شله ژان و پێکدادانه چه کداریه کان که نه مه ش ده بیته هۆی دروستکردنی که لێن بۆ پیلانگێڕیه داگیرکهریه کان له دژی سه ربه خۆی عێراق و یه کێتیه که ی و به لانی که مه وه ده بیته هۆی له ده ستدانی سه قامگیریی له ولات و شله ژاندنی رهوشه ئابوریه کان و ئالوگۆڕی بازرگانی به تایبه تی بازار و پاشانیش ئاسته نگ خسته به رده م په ره سه ندنی ئابوری و کۆمه لایه تی و تیشیدا په ره سه ندنی سه رمایه داری ئازادو ده بیته هۆی زیاده بونی قه یرانی دارایی و خرابی گۆزه ران و به پێچه وانه شه وه پێدانی هوکمی زاتی به کوردستان ئاسۆی فراوان ده کاته وه بۆ په ره سه ندنی ئابوری و بۆ به رزکردنه وه ی تواناو هیز ی دراو و به ده سه ته ی نانی زۆرێک له پرۆژه کانی ئاوه دانکردنه وه ی ئابوری که وا خه یرو به ره که تی نه ک ته نها بۆ گه لی کوردی ده گه رێته وه به لکو بۆ ئابوری نیه تمانی هه موو عێراقه) بنه ما مه رکه زیه ت، که پێویسته بۆ په ره سه ندنی سه رمایه داری هوکمی زاتی (هه ریمی) به سلبی کاری تێناکات به لکو جێبه جێی ده کات به شتویه ک به ره و دیموکراتی نه ک بێرۆکراتی و به بێ ئه م هوکمی زاتیه شه که وا کۆبونه وه ی سه رمایه نه ختیه کان و گه شه کردنی هیزه به ره مه مینه کان ئاسان ده کات هه روه ها گر دکردنه وه ی ریزه کانی بوجوزایه ت و پرۆلیتاریا له چێوه ی ده وه له تدا، مه حال ده بیته سه رمایه داری په ره بسیتته به ئازادی و به شتواری تکی خێراو له ئاستی کی فراوانتردا، یان به لانی که مه وه زۆر زه حمه ت ده بیته، چونکه ده ستوه ردانی بێرۆکراتی گه وره ترین ئاسته نگه له به رده م په ره سه ندنی ئابوری سیاسیدا " -لینین- "... تیبینییه ره خنه ییه کان له مه سه له نیه تمانیه کاند- "

٤- هوکمی زاتی له کوردستانی عێراق ده توانیته یه کێتی کۆمه لگه ی عێراقی پته و تۆکه بکات و کۆماری عێراقی بگۆڕیته بۆ ده وه له تکی خاوه ن متمان و پشتیوانیکردنی هه موو نه ته وه براکان و کوردستانی عێراق بیهتته ئاوه ندیکی سه رنج پاکیش و لایه نگریه کی گرم له لایه ن جه ماوه ری کوردیه وه له ئێران و تورکیا که هه ردوکیان سه ر به په یمانی سننۆی دژ به عێراق و به وه ش بنکه و پێگه ی سننۆ له ق ده بیته و بزوتنه وه ی رزگاریخوازی نه ته وه ی کوردی به تیکرای ده گۆڕیته بۆ هاوپه یمانی کی به هیز بۆ کۆماری

عێراق له رووی هه رهه ولێکی دوژمنکارانه دا که داگیرکهری سنتۆ پێی ههستیت.

۵- حوکمی زاتی کوردستانی عێراق دهتوانیت سیاسهتی عێراقی عهرهبی بههێز بکات و کۆماری عێراقی بهههنگاوی فراوانتر ههستیت بۆ بههێزکردن و هاریکاری و یهکیتی لهنیوان ولاتانی عهرهبی ئازادبوودا لهدژی داگیرکهر و زایۆنیزم بهبی شهوهی نهمه مهترسیهکانی نهتهوهی عهرهبی بورژینیت.

۶- حوکمی زاتی کوردستانی عێراق ههلوێستی عێراق بههێز دهکات لهململانییدا لهگهڵ کۆمپانیایانی نهوتدا که بههۆی ئهوهکه لێنهی ههیه لهنیوان حکومهت و بزوتنهوهی نهتهوهی کوردیدا- بههۆی سیاسهتی حکومهتی نادیموکراسیهوه رهوشیکی گونجاو دهبینیتهوه بۆ فشاریهکارهتێنان و دهستوهردان لهکاروباری عێراقدا بۆ فراوانکردنی کهلێن و بۆشاییهکه و وروژاندنی دوژمنایهتی لهنیوان نهتهوهکان و پاشانیش بهدیاتهتی نیاز داگیرکهرانهکانیان.

۷- حوکمی زاتی دژ ناوهستیتهوه لهگهڵ مهڕکهزیهتی حوکمداو لاوازی ناکات بهلکو پێچهوانهکهی تهواو پاسته و حوکمی زاتی بۆ کوردستان لهچارچێوهی یهکیتی عێراقیدا دهبینتههۆی بههێزکردنی ههیهت و قهلهمهڕهویی حکومهتی ناوهندی و لهسهڕ بنههاگهلیکی پتهو دایده مهزینیت. بهلکو شهوهی که حکومی ناوهندی لاواز دهکات بریتیه لهنهمانی مافه دیموکراتیهکان (تیشیدا مافهکانی گهلی کوردی) بریتیه له شتوازهکانی رق و توپهیی و توندوتیژی و بیرۆکراسیهتی کارگێڕی. "مادام ههموو نهتهوهکان یهک دهولت پێکدههێنن ئهوا مارکسیهکان ههڕگیز ههولنادهن ههستن به پروپاگنده بۆ فیدرالیزم و لامهڕکهزیهت. بهلام ناشیت شهوه لهبهر بکهین کاتێک بهرگری له مهڕکهزیهت دهکهین، ئهوا بهرگری له مهڕکهزیهتی دیموکراتی دهکهین تهنها. مهڕکهزیهتی دیموکراتی نهی بوونی حوکمی زاتی و ئیداره‌ی زاتی ناکاتهوه بۆ شهو ناوچانهی که خاوهن رهوشی ئابوری و بژێویی تایبهت و پێکهاتهی نهتهوهی تایبهتن...

هند بهلکو بهپێچهوانهوه نمونهی حوکمی زاتی یان ئیداره‌ی زاتی دهخوازیت.

"ناکریت وینای دهولتێکی هاوچهرخ دیموکراسی پاستهقینه بکهین بهبی نمونهی ئهم حوکمه زاتیه یان ئیداره‌ زاتیه. دهریته شهو ههڕیمه‌ی که خاوهن تایبهتمه‌ندی ئابوری یان بژێویی جیاواز و تایبهته یان پێکهاته‌یهکی نهتهوهی تایبهته... هند" - لینین هه‌مان

سه‌چاوه -.

۸- " حوکمی زاتی بۆ کوردستانی عێراق پێگهی نێوده‌وله‌تی کۆماری عێراقی به‌هێز ده‌کات وه‌ک ولاتیکی دیموکراتی له‌پوانینی گه‌لان و هێزه‌ پێشکه‌وتنخوازه‌کاندا که ناکرێت هه‌موو شیوه‌کانی چه‌وساندنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی قه‌بول بکه‌ن، له‌هه‌مانکاتیشدا حوکمی زاتی پێگهی عێراق له‌نه‌ته‌وه‌یه‌که‌گرتوه‌کاندا به‌هێز ده‌کات وه‌ک ولاتیکی که سنور شکێنی په‌یماننامه‌کانی و بپیاره‌کانی ناکات له‌باره‌ی مافی گه‌لان له‌بپارێدان له‌سه‌ر چارهنوسیان و گه‌لاله‌نامه‌ی مافه‌کانی مرقوف، به‌لکو رزێیان لێده‌گرێت.

حوکمی زاتی بۆ کوردستانی عێراق له‌چوارچێوه‌ی یه‌کێتی عێراقیدا واته‌: داننان به‌ کوردستاندا وه‌ک هه‌ریمیکی ئیداری و ده‌سته‌یه‌کی یاسادانانی هه‌لبژێراو کاروباره‌کانی ده‌بات به‌رێوه‌ که لێیه‌وه‌ ده‌سه‌لاتیکی جێبه‌جێکردن دروست ده‌بێت که ملکه‌چی چاودێریکردنه‌کانی گه‌ل ده‌بێت. به‌مه‌رجیک که‌مینه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کان به‌شیوه‌یه‌کی دادپه‌روه‌رانه‌ نوێنه‌ریان هه‌بێت له‌م دوو ده‌زگایه‌داو یه‌کسانی نه‌ته‌وه‌یی و به‌هره‌مندبوون له‌مافه‌ نه‌ته‌وه‌یی و رۆشنیرایی ره‌واکانیان به‌ته‌واوه‌تی بۆ فه‌راهم بێت". له‌هه‌موو ئه‌مانه‌ی له‌پێشه‌وه‌ خراوه‌پوو ده‌گه‌ینه‌ ئه‌و نه‌جامه‌ی که هێزه‌ رێکخراوه‌کان له‌عێراق له‌ نه‌ته‌وه‌یی و دیموکراتی و شیوعیه‌کان، له‌عه‌ره‌بی و کوردی هاو‌پا‌و‌ کۆکن له‌سه‌ر پێویستی گۆڕینی یه‌کێتی عێراقی ئێستا بۆ یه‌کێتییه‌کی ئیختیاری برایانه‌ به‌شیوه‌یه‌ک که مافه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کان له‌سه‌ر بنچینه‌ی حوکمی زاتی بۆ گه‌لی کورد فه‌راهم بکات و بۆ گه‌لی عێراقیش ئازادیه‌ دیموکراتیه‌کانی.

ئه‌گه‌ر پارتیش شانازی بکات به‌وه‌وه‌ که یه‌که‌م حزبی دیموکراتی کوردستانیه‌ بانگه‌شه‌ی کردووه‌ بۆ یه‌کێتییه‌کی ئیختیاری له‌نێوان هه‌ردوو گه‌لی عه‌ره‌ب و کوردی برادا ئه‌وا ده‌بێت شانازی بکات به‌وه‌ی که تیکۆشانه‌که‌ی به‌ره‌مدار بووه‌ و دروشمه‌کانی که تێیدا دا‌وا‌ی به‌رپاکردنی یه‌کێتییه‌کی ئیختیاری پێش‌نیاز‌کرا‌وی کردووه‌ له‌سه‌ر بنچینه‌ی حوکمی زاتی بۆ کوردستانی عێراق ده‌نگدانه‌وه‌ و پشتیوانیه‌کی فراوانی لێکراوه‌ له‌ناوه‌نده‌کانی هێزه‌ دیموکراتی و نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌ عه‌ره‌یه‌یه‌کان.

ئێستا بۆ هه‌موو هێزه‌ رێکخراوه‌کان له‌عێراق رو‌نبۆ‌ته‌وه‌ پته‌و‌کردنی یه‌کێتی نیشتمانی بۆ گه‌لی عێراقی و چه‌سپاندنی و بوژاندنه‌وه‌ی ده‌خوازێت چا‌وی‌ک به‌ یه‌کێتی عێراقی

پێوه لکاندنیدا بخشێنرتتهوه به سود وه رگرتن له نه زمونه کانی ولاته فره نه ته وه کان بۆ بونیادنانی له سه ر بنه ما دیموکراتیه کان و پاشانیش به گره ننتی کردنی مافی حوکمی زاتی بۆ کوردستانی عێراق له چوارچێوه ی یه کێتیه کی فیدرالی عه ره بی دیموکراتی به پێچه وانه ی نه مه شه وه نه وا هه وله کانی به رده وامی پێدانی نمونه ی نه م یه کێتیه به زۆر پێوه لکانده عێراقیه بنه ماکانی یه کێتی نیشتمانی هه لده وه شینیتته وه هه ره شه له مانه وه ی خودی یه کێتی پێوه لکاندیش ده کات. بۆ مانه وه ی عێراقی نیستا به یه کگرتووی پێویست ده کات که دان به حوکمی زاتیدا بنزیت بۆ کوردستانی عێراق. له چوارچێوه ی کۆمارێکی دیموکراتی عێراقیدا، کۆماری عه ره ب و کورده کان و که مینه کان.

بریاره کانی لیژنه ی ناوه ندی حزبی دیموکراتی کوردستان هه تا دوا ی راگه یاندنی شۆڕشی کوردی له کۆتاییه کانی ساڵی ۱۹۶۱- جه خت له پراستیه کان ده کاته وه که باسکران له و بریارانه دا سه باره ت به یه کێتی عێراقی و نه مانه ی خواره وه ی تیدا هاتوه: "کارکردن له پێناو پاراستنی یه کێتی عێراقی راستگۆیانه و مانه وه له چوارچێوه ی یه کێتی عێراقی که مافه کان و نازادیه دیموکراتیه کان بۆ جه ماوه ری هه ردو و گه لی عه ره بی و کوردی فه راهه م بکات له سایه ی سستمێکی دیموکراتی په رله مانی دروست موماره سه ی سیاسه تیکی ده ره کی نیشتمانی بکات دژ به جه نگ و داگیرکه ر، حزیش نمونه ی بوونی نه م ده وله ته به مه رجیکی جه وه ری داده نییت بۆ به رده وامی دان و په ره سه ندنی یه کێتی عه ره بی کوردی و پته وکردنی یه کێتی عێراقی راستگۆیانه."

"سوربوونی حزب له سه ر پاراستنی یه کێتی عێراقی و گره ننتی نه وه ی گه لی کورد به مافه نه ته وه ییه کانی شاد بێت به شیوه یه کی ته واوه تی له لایه ک و فه راهه مکردنی پێداویسته کانی به رده وامی دان به م یه کێتیه له لایه کی تره وه، له ژێر رۆشنایی نه زمونه کانی گه له که مان که نزیک ده بیته وه له سی سال و نیو له ژیان له سایه ی کۆمارێکی دیموکراتی و نه زمونه کانی گه لانی تر هه موو نه وه ش داوامان لێده کات په یوه ندیه کوردی و عه ره بیه کان رێکبخات و دیاریان بکات له سه ر نه و شیوازه ی له و ولاتانه دا له سه ری ده پۆن که زیاد له نه ته وه یه ک له سایه یاندا ده ژین. نه وه ش به داننان به مافی حوکمی زاتیدا بۆ گه لی کوردی (نۆتۆنۆمی) له چوارچێوه و سنوری کۆماری عێراقی کۆماری عه ره بی کوردیدا.

پیرست

- ۶ ----- رای نوسەر
- ۸ ----- کوردستان یان ولاتی کوردان
- ۸ ----- راویوچوونی (شاكر خصباك)
- ۱۱ ----- راویوچوونی نیکیتین
- ۱۲ ----- راویوچوونی نوسهرانی عه‌ره‌ب
- ۱۶ ----- راویوچوونی نه‌دمونس
- ۱۷ ----- رای نوسەر
- ۱۹ ----- بایه‌خی ناوچه‌ی کوردستان
- ۲۳ ----- زمان و نه‌ده‌ب
- ۲۳ ----- زمانی کوردی
- ۲۸ ----- نه‌ده‌بی کوردی
- ۳۱ ----- (هه‌ندیک له نه‌دیانی کورد هه‌له‌به‌ژیرین)
- ۳۸ ----- سیفەت و خەسلەتە نه‌ته‌وه‌یه‌کانی گه‌لی کورد
- ۴۳ ----- به‌شی دووهم
- ۴۳ ----- بزوتنه‌وی رژگاریخوازی نه‌ته‌وه‌یی
- ۴۳ ----- گه‌لی کورد
- ۴۴ ----- سه‌ره‌له‌دانێ نه‌ته‌وه‌ی کوردی و بزوتنه‌وه‌ی رژگاریخوازمکه‌ی
- ۴۹ ----- سه‌ره‌له‌دانێ نه‌ته‌وه‌ی کوردیی و بزوتنه‌وه‌ی رژگاریخوازیی
- ۵۵ ----- رێبازی بزوتنه‌وه‌ی رژگاریخوازی کوردیی میژوویی
- ۵۷ ----- سروشتی بزوتنه‌وه‌ی رژگاریخوازیی کوردی له‌سه‌رم‌تایدا
- ۶۳ ----- په‌رمه‌س‌نده‌کانی بزوتنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی کوردی
- ۶۳ ----- له‌شۆرشی به‌درخاندن
- ۶۶ ----- له‌کاتی شۆرشی شه‌مزی‌ناندا
- ۶۹ ----- تینکۆشانی فیکریی نه‌ته‌وه‌یی و
- ۶۹ ----- خه‌باتی هاویه‌ش له‌پیناو ده‌ستوردا
- ۷۶ ----- هیوا به‌ هاویه‌ یمانان! به‌لام بینکام بوو

- گەرانەوۋە بۇ خەباتى چەكلەردى ۸۰-----
- لەگۈندۈمۈ بۇ شار؛ ۹۲-----
- پەرسەندىنىكى نۆۋى لەبىزۈتەنەۋى نىشتىمانى كوردىدا ۹۲-----
- بايەخى مىژۋىيى راپەرىنى ۶ نەيلۈلى ۱۹۲۰----- ۹۳-----
- (لاۋازى بىزۈتەنەۋى كوردى لەگۈردىستانى خۇرەلات) ۹۶-----
- خوينىڭكاران و رۆشنىيران سەۋكايەتى بىزۈتەنەۋى نەتەۋىيى كوردى دىمكەن ۹۷-----
- پىشكەۋتەنىك لەگۈردىستانى ئىراندا ۱۰۴-----
- پەرسەندىن لەگۈردىستانى عىراق----- ۱۱۶-----
- دامەززاندىنى حزبى دىموكراتى كوردستان ۱۲۸-----
- مەللىنىيى فېكىرى لەننىۋان پارتى و شىۋىيدا ۱۳۵-----
- دىربارى مەسەلە كوردىيەكان ۱۳۵-----
- پارتى و حزبى نىشتىمانىيەكان ۱۴۳-----
- ۋەسىيەتنامەى چۈر شەھىدەكە ۱۴۶-----
- پەرسەندىنەكان لەناۋ پارتىدا ۱۵۱-----
- تايىيە تەندىيەكانى بىزۈتەنەۋى رىزگارىخۋازى گەلى كوردى ۱۵۸-----
- پارتى و بىزۈتەنەۋى رىزگارىخۋازى كوردى ۱۶۲-----
- شۈرشى نىشتىمانى ۱۷۱-----
- رىزگارىخۋازى كوردى ۱۷۱-----
- سروشتى شۈرشى كوردى ۱۷۲-----
- چەمكى شۈرشى كوردى و ناۋمۇكەكەى ۱۷۳-----
- شۈرشى نىشتىمانى كوردى بەسەرگىدايەتى شىخ عوبەيدۇللاى نەھرىيى ۱۷۸-----
- شۈرشى كوردى بەسەرگىدايەتى شىخ مەحمۇد و ۱۸۲-----
- ھۆكۈمەكانى كۆتايىھاتنى شۈرشى يەكەمى شىخ مەحمۇد ۱۸۹-----
- راستى سىياسەتى بەرىتانىيى و مانۇرەكانى ۱۹۱-----
- نامەى مەلىك مەحمۇد بۇ سۇقىيەت ۲۰۶-----
- شىكارى سىياسەتى بەرىتانى لەبەرەمبەر كوردستاندا ۲۰۹-----
- ۱۹۱۹-۱۹۲۴----- ۲۰۹-----
- كۆمەندەى گەلان و كىشەى كورد ۲۱۷-----

- ۲۱۹ ----- راپۇرتى مستەر راپارد
- ۲۲۰ ----- ۲- سكالانى خاۋەن سكالانىمەكان
- ۲۲۱ ----- (۳- داۋاكارىيەكانى خاۋەن سكالانىمەكان)
- ۲۲۱ ----- (۴- پوختە تىيىنىيەكانى ولاتى چاۋدىر)
- ۲۲۶ ----- شۇرشى كوردى بەسەر شۇفېنىزم و فراۋاڭخۋازى بىزۈتتەۋەي كەمالىزمدا
- ۲۳۰ ----- ئەۋدەقانىي پەيۋىستىن بەگەلى كوردىيەۋە
- ۲۳۰ ----- ئەپەيماننامەى سىقەردا.
- ۲۳۲ ----- ھاۋپەيمانان كوردەكان بىيەۋش دەكەن
- ۲۳۴ ----- ھەلگىرسانى شۇرشى كوردى
- ۲۳۹ ----- كوردو نوسىنگەى كارى سۇشالىزىمى نىۋودمولەتى
- ۲۴۱ ----- شۇرشى كوردى كۇمارى كوردستانى دىموكراتى لەموكرىيان
- ۲۴۱ ----- ۱۹۴۷-۱۹۴۵
- ۲۴۲ ----- دامەززاندى كۇمەلەى ژ.ك (كۇمەلەى ژيانەۋەى كوردستان)
- ۲۴۴ ----- ئەندامىتى شەھىد قازى مەمەد
- ۲۴۵ ----- حزبى دىموكراتى كوردستان
- ۲۴۵ ----- نۇقەمبەر ۱۹۴۵
- ۲۴۶ ----- راگەياندى كۇمارى كوردستانى دىموكراتى
- ۲۴۶ ----- خاۋەن خوكمى زاتى
- ۲۴۷ ----- دانانى و مزارەتەكان
- ۲۴۸ ----- رىكەۋىتنامە لەگەل نازىربايجاندا.
- ۲۵۰ ----- كەۋىتى كۇمارى كوردستان
- ۲۵۲ ----- لەسىدارمەدانى قازى مەمەد و براكانى
- ۲۵۳ ----- ھۆكارمەكانى سەرنەكەۋىتى شۇرشى كورد لەبەدەيەننانى ئامانچەكانى نىشتاماندا
- ۲۵۷ ----- بەشى چۈرەم
- ۲۵۷ ----- حزبى دىموكراتى كوردستان
- ۲۵۷ ----- پىنشىرەۋى خەباتى گەلى كورد
- ۲۵۸ ----- كورتەيەك لەبارەى حزبەۋە
- ۲۶۲ ----- دىستەكەۋتەكانى حزبى دىموكراتى كوردستان

- ٢٦٢ ----- له‌ب‌واری تیڤکۆشانی نیشتمانیدا
- ٢٦٥----- پارتی و شۆرش و کۆماری ١٤ ته‌م‌م‌وز
- ٢٦٦ ----- به‌یاننامه‌ك بۆ گه‌لی کوردی
- ٢٧٣----- پارتی و جوكمی عه‌بدولكه‌ریم قاسم
- ٢٧٧----- یادداشتی حزبی دیموکراتی کوردستان
- ٢٨٨----- پارتی و دیموکراسیه‌ت
- ٢٩٤----- پارتی نڤه‌ به‌ جوداخوازی و چوونه‌ نیویه‌کی ده‌بیته‌وه
- ٣٠٥----- پارتی و بزوتنه‌وه‌ی رژگاریخوازی عه‌ره‌بی
- ٣١١----- بۆ پته‌وکردنی برایه‌تی عه‌ره‌بی کوردی
- ٣١٥----- یادداشتی وه‌فدی کوردی
- ٣١٩----- پارتی و یه‌کیته‌ی نیشتمانی
- ٣٢٠----- سروشتی یه‌کیته‌ی عێراقی پادشایی
- ٣٢١----- یه‌کیته‌ی عێراقی - کۆماری
- ٣٢٢----- یه‌کیته‌ی نیشتمانی بۆ گه‌لی عێراقی